IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

POTENTISSIMO PRVSSORVM REGI A CONSILIIS SANCTIORIBVS, ET PROFESSORIS P. ORD.

ELEMENTA IVRIS NATVRAE ET GENTIVM,

COMMODA AVDITORIBVS METHODO ADORNATA.

BIBLIOTHECA GYMNASII ARNSTADIENSIS

HALAE,

IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,

CIƆ IƆCC XXXVIII.

SERENISSIMO CELSISSIMOQVE
PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO,

REGNORVM DANIAE ET NORVAGIAE,
RELIQVARVMQVE PROVINCIARVM

HEREDI,

PRINCIPI IVVENTVTIS, DOMINOQVE
LONGE CLEMENTISSIMO

FELICITATEM PERPETVAM

PRECATVR

IO. GOTTL. HEINECCIVS.

SERENISSIME CELSISSIMEQVE PRINCEPS,

DOMINE LONGE CLEMENTISSIME.

S*I in ſummo illo natalium ſplendore, eminentiſſimaque, quam DEO optimo ma-*

 ximo

ximo debes, fortuna, eo eſſes animo, vt TE TIBI ſoli natum eſſe exiſtimares: erubeſcerem omnino, libellum TIBI oblaturus, meque ipſe temeritatis accuſarem, qui purpuram TVAM, non ſplendidiore aliquo, ſed litterario, munere venerari ſuſtineam. Aſt quum et accuratiſſimae inſtitutioni, et incomparabili POTENTISSIMI PATRIS

exem-

exemplo, et ipſius ingenii TVI bonitati, id feras acceptum, vt iam in tenerrima hac aetate, in quantam ſpem adoleſcas, et quid a CELSITVDINE TVA non modo tot regna, ſed et vniuerſus Chriſtianus orbis, exſpectet, idemtidem cogites: non vereor, ne TIBI taedio futurus ſit liber, qui, quid recta ratio, id eſt, eius auctor, DEVS, cum ab aliis

hominibus, tum maxime a bono principe, exigat, perſpicue oſtendit. Sunt hae illae leges, quibus religioſe ſeruatis, maiores TVI, rebus maximis pace belloque feliciter geſtis, immortalem ſibi gloriam pepererunt: illae regulae, ad quarum normam POTENTISSIMVS PATER TVVS ſe totum componit: illud denique ius, cui et Reges omnes,

et

et potentiſſimi populi, quoties de bello, pace, foederibus, diſceptant, vnice reguntur. Quaenam vero digniora ſint HEREDE TOT REGNORVM rudimenta, quam hoc iure imbui, eaque inde diſcere, quae, ſi quando auguſtum maiorum ſolium conſcenderit, in vſu ſit habiturus? Patere itaque, CELSISSIME PRINCEPS,

vt ſplendidiſſimum nomen TVVM in fronte libelli, qui de ſempiterna illa ac immutabili iuſtitia agit, fulgeat, ſimulque exſtet hoc deuotiſſimi gratiſſimique animi, quo POTENTISSIMO PATRI TVO me aeternum deuinctum fateor, monimentum. Ceterum a ſummo, quod omnia moderatur, Numine caſtis quotidie precibus contendam,

vt

*vt REGI, patriisque et aui-
tis regnis et prouinciis, TE
ſeruet incolumem, TEque ita
adoleſcere iubeat, vt vere ſis
GENERIS HVMANI
DELICIVM, et quemad-
modum TV adhuc pietatis,
virtutis, iuſtitiaeque regulas
ex POTENTISSIMI PA-
TRIS vniuerſa vita petis;
ita poſteri easdem aliquando
ex TVIS actionibus, tam-*

quam

quam perfectiſſimo quodam exemplo, petant! Halae Magdeburgicae, Idib. Octobr. MDCCXXXVII.

CANDIDO LECTORI

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS.

QVi adhuc in iuriſprudentia ciuili, cum Romana, tum patria, illuſtranda non perfunctoriam operam collocaſſe mihi videor: iam perſuaderi mihi paſſus ſum, CANDIDE LECTOR, vt etiam IVS NATVRAE ET GENTIVM breui libello complecterer, et enchiridion illud in vſum eorum, qui inſtitutione mea vtuntur, typis exſcriptum, publicarem. Et rem ſui fortaſſis periculi fecerunt amici, qui me conſilio atque auctoritate ſua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita iampridem occallui, vt non magnopere reformidem aliorum de me iudicia, ſed, ſincerae bene de communibus ſtudiis merendi voluntatis mihi ſatis conſcius, hac ipſa conſcientia me facile conſoler. Siue enim opuſcula mea in virorum bonorum, et rerum huiusmodi intelligentium, manus incidant: non eſt profecto, quod verear, ne hoc conſilium meum damnent: ſiue obtrectatores ea oculis luſtrare non dubitent: eorum iudicia ego non maioris facio, quam hominum, a lacu et furno redeuntium, quibus non poſſunt non omnia, quae ſuis ipſi

impu-

impuris manibus contrectant, ſordere. Quare, miſſis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id eſt, ad conſilium meum, inſtitutique rationem, quibus perſpectis, quid ego praeſtiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere poſſis, ſatis intelliges. Nulla eſt philoſophiae practicae diſciplina, quae vel rerum argumentorumque pondere, vel vtilitatis vbertate, cum hac iurisprudentia naturali vlla ex parte ſit comparanda, quippe cuius tanta eſt dignitas, tantusque in vita humana vſus, vt iis, qui, illa neglecta, ſolis rerum abſtractarum ac naturalium ſpeculationibus ingenii aciem intendunt, iure merito occlames illa Helenae apud Euripidem *in Hel. v. 928.*

Αἰσχρὸν, τὰ μέν σε θεῖα πάντ᾽ ἐξειδέναι,
Τά τ᾽ ὄντα, καὶ μὴ· τὰ δὲ δίκαια μὴ εἰδέναι.

Nam turpe id eſſet, quum ſcias hominum ac Deûm
Quod eſt, eritque, iuſta te haud cognoſcere.

Sane ii, qui ad iurisprudentiae ciuilis intelligentiam cogitationes ſuas ac ſtudia conferunt, ii magnopere falluntur, ſi ſe operae pretium, ſine hac praeſtantiſſima ſcientia, ſperant facturos. Nam ſi is demum ad veram ac ſolidam doctrinam rerumque ſcientiam perueniſſe dicendus eſt, qui, quas perſpectas habet, veritates, ex fonte, non ex impurioribus lacunis, hauſit: iurisprudentiae profecto noſtrae non alius

alius fons, aliaque ſcaturigo eſt, quam ius illud primaeuum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quod non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus, vt ſi quis maximam iurisprudentiae Romanae partem ius naturale, factis hominum adplicatum, dixerit, is me non admodum habiturus ſit diſſentientem. Vidit id incomparabilis philoſophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diſſ. Epict. IIII, 3.* eos, qui ſapientiae ſtudent, ad ſempiternam illam legem diuinam, tamquam ad limpidiſſimum fontem, non ad ſolos legum ciuilium riuulos, vocans: οὗτοι, inquit, εἰσὶν οἱ ἐκεῖθεν ἀπεσταλμένοι νόμοι, ταῦτα διατάγματα· τούτων ἐξηγήτην δεῖ γενέσθαι, τούτοις ὑποτεταγμένον, οὐ τοῖς Μασσουρίου, καὶ Κασσίου. *Hae ſunt inde, (a Deo,) ad nos miſſae leges, haec praecepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Maſſurii, aut Caſſii legibus.* Et Tullius noſter de legibus *II, 4.* vbi ex inſtituto de legum iuſtitiaeque origine diſſerit: *Hanc,* inquit, *video ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum eſſe aliquod populorum, ſed aeternum quiddam, quod vniuerſum mundum regeret imperandi prohibendique ſapientia. Ita principem legem illam et vltimam, mentem eſſe dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte eſt laudata, eſt enim ratio*

mens-

mensque ſapientis, ad iubendum et ad deterrendum idonea. Addit, ſibi a paruis ediſcendum fuiſſe illud: SIN IVS VOCAT, id eſt, corpus illud XII. Tabularum: et haec, aliaque iuſſa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte facta vocandi, et a prauis auocandi: quae vis non modo ſenior ſit, quam aetas populorum et ciuitatum, ſed et aequalis illius coelum atque terras tuentis et regentis Dei. Quod vbi praeclaris exemplis demonſtrauit, inde porro colligit, eſſe aliquam rationem, profectam a rerum natura, et ad recte faciendum impellentem, et a delicto auocantem, quae non tunc denique incipiat lex eſſe, quum ſcripta ſit, ſed tunc, quum orta ſit: ortam autem eſſe ſimul cum mente diuina. Eam demum eſſe iuſtorum iniuſtorumque diſtinctionem: ad illam antiquiſſimam et principem naturam leges hominum dirigendas eſſe, quae ſupplicio improbos adficiant, defendant ac tueantur bonos. Haec illo loco Cicero, qui et alibi de officiis III, 17. hunc locum tractat, et, vbi diſcrimen iuris gentium et ciuilis oſtendit, prioris principia paene ex hominum memoria euanuiſſe, ac proinde iurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguuiſſe, grauiter conqueritur. Ita enim intelligenda ſunt verba viri prudentiſſimi ſequentia: *Quod ciuile, non idem continuo gentium: quod autem gentium, idem ciuile eſſe debet. Sed nos veri iuris, germanaeque iuſtitiae, ſolidam expreſſamque effigiem nullam tenemus: vmbra*

et

et imaginibus vtimur. Eas ipſas vtinam ſequeremur, feruntur enim ex optimis naturae et veritatis exemplis. Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non ſatis vmquam doceri poſſe, itemtidem monemus, praeclaram eſſe Romanorum iurisprudentiam, et ex optimis naturae ipſiusque interioris philoſophiae praeceptis expreſſam, ſed inanem eam tamen vmbram, ac vita veluti deſtitutam imaginem futuram, niſi accedant veri iuris germanaeque iuſtitiae principia, quae, quia ſola ab ipſo Deo immortali diuinaque ratione proficiſcuntur, nullius hominis imperio ſuffragioque populi tolli atque abrogari poſſunt? Haec vero ſi coniungantur cum ciuili illa, quam iurisconſulti perpoliunt, ſapientia: tunc demum illud neſcio quid praeclarum et ſingulare ſolet exſiſtere. Accedit, quod, ſi vel maxime ita comparata eſſet iurisprudentia Romana, nullo vt alio praeſidio indigeret, totaque ex decemuirorum tabulis, aliisque legibus ciuilibus, tamquam ex vberrimo fonte, promanaret: ea tamen nihil auctoritatis habitura ſit in definiendis integrarum gentium litibus et controuerſiis, quippe quae inter ſe non alio iure, quam quod ipſa natura inter omnes homines peraeque conſtituit, reguntur, iure, inquam, illo vniuerſali, *quod in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in vniuerſo denique belli iure et pacis* verſatur, quodque *Cn. Pompeium et, quum requieſceret, litteras, et, quum rem gereret,*

rem ipſam docuiſſe, gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integrae gentes et reſpublicae prae priuatis quibusdam hominibus eminent: tanto ius naturae et gentium eſt iure ciuili, quod inter priuatos tantum ciues viget, excellentius, vt de eo vere dici poſſit, quod, comparatis inter ſe Graecorum Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poeta *Cap. X. ius illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; ciuile ſuis finibus, exiguis ſane, contineri.* Qui iam vulgo gloſſatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec iuris ciuilis imperiti, at ſaeculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, exiſtimabant, illas regum gentiumque controuerſias, quam ex diffuſa illa iuris Iuſtinianei collectione, qua comprehenſas leges ſi quis recte imbibiſſet, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque iuribus oracula illico fundere poſſe, iactabant. Et ſane id tam facile faciebant, quam pirum vulpes comeſt. Quoties enim quaeſtio incidebat de iure Imperatoris auguſtiſſimi in vniuerſum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerant: ſedes huius doctrinae erat in LEGE VIIII. DIG. DE LEGE RHOD. DE IACTV, in qua, tamquam gemma quaedam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: ἐγὼ μὲν τȣ̃ κόσμȣ κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. *Ego quidem mundi dominus: lex autem maris.* Si de iure belli diſceptandum eſſet, faeciales ſuos ablegabant ad titulos Digeſto-

geſtorum de captiuis et poſtliminio, et redemptis ab hoſtibus, de re militari, de caſtrenſi peculio, de veteranis de teſtamento militis, de bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis, et in primis ad titulos inſignes Codicis Iuſtinianei, qui militare poſſunt, vel non poſſunt, et de ſeruis, ad militiam vel dignitatem adſpirantibus, et vt nemo duplici militia, vel dignitate et militia ſimul vtatur, negotiatores ne militent, de re militari, de caſtrenſi peculio militum et praefectianorum, de erogatione militaris annonae, de excoctione et translatione militarium annonarum, de militari veſte, de metatis et epidemeticis, de ſalgamo, ſimilesque alios quam plurimos, in quibus omnibus tantos iurium belli et pacis theſauros reconditos eſſe, adſeuerabant, vt copia ipſa inopes redditura ſit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quid ſi de foederibus, pactionibus ac ſponſionibus liberarum gentium eſſet reſpondendum? Quid vero? Quaſi non in pandectis aeque, ac codice fulgerent verboſiſſimi tituli de pactis, de transactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis ſtipulationibus, et ſimiles: quos quisquis, multis vigiliis excuſſos, in ſuccum et ſanguinem conuerterit, eum nihil exiſtimabant ignorare, nimisque ſtupidum eſſe querebantur illum, qui in iſta rerum praeſtantiſſimarum farragine vel deciſionem, vel argumentum legis, quod vocant, non il-

lico reperiret. Sic et de legatorum iuribus diſceptantes, nihil deſiderare poſſe contendebant, ſi in conſilium adhiberent titulos de legationibus. De iure vero leges ferendi, magiſtratus conſtituendi, poenas infligendi, exigendi tributa et vectigalia, et ſimilibus, omnia iam in titulis de legibus, ſenatus conſultis, longa conſuetudine, conſtitutionibus principum, de officio praefectorum praetorio, praefectorum vrbi, et ſequentibus, de poenis, bonis damnatorum, interdictis et relegatis, denique de publicanis, vectigalibus, et commiſſis, et ſimilibus exhauſta, et ad liquidum perducta eſſe, credere auditores ſua fide iubebant. Quin ſi vel maxime ibi aliquid non ſatis explicatum alicui videatur: eum tamen ſitim non melius expleturum, putabant, quam ſi in ſubſidium adhibeat ſcripturam ſacram, ius canonicum, pontificum decretales, et maxime diffuſa illa philoſophorum ſcholaſticorum opera, in quibus omnibus et ille iuris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegom.* §. *XXXXVIII. et ſequ.* inueniſſe ſibi viſus eſt quam plurima, quae ad ius illud naturae et gentium illuſtrandum non parum adferant vtilitatis. At, ſi dicendum quod res eſt, boni illi viri vix ſecum expendiſſe videntur, quam parum ponderis apud gentes, iuris Romani ignaras, et a Chriſtiana pietate alienas, habitura ſint argumenta ex iure Iuſtinianeo, ſacris pandectis, iure pontificio, Thomae, Alberti Magni, S. Bonauenturae,

turae, et aliorum operibus depromta. Apud Plautum *Moſtell. III, 1. v. 29.* conſultus a domino, Theuropide, Tranio ſeruus, quid nunc faciundum cenſeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quae ipſe retuliſſet? lepide ac percallide reſpondet:

Egon' quid cenſeam?
Cape, obſecro hercle te, cum eo vna iudicem.
Sed eum, videto, vt capias, qui credat mihi:
Tam facile vinces: quam vulpes pirum comeſt.

Idem, vereor, ne poſtulent ii, qui ſe iura belli, pacis, foederum, omnesque, quae inter gentes intercedere poſſunt, controuerſias, vel ex legibus Romanis, vel ex iure pontificio, vel ex ſacris veteris nouique foederis libris, vel denique ex vaſtis philoſophorum ſcholaſticorum commentariis, ſe definire velle pollicentur. Iudices enim poſtulant eos, qui his libris ſibique eorum auctoritate fretis, credant, pollicenturque victoriam tam facilem, quam ſi vulpes pirum comedat. Quid vero ſi gens quaedam cum Turcis, vel Sinenſibus, vel Iaponibus de violatis foederum legibus expoſtulet? His ſcilicet facile perſuadebitur, iuſta eſſe omnia, quae non dicam iureconſulti aut pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, ſed ipſi prophetae ac Apoſtoli ſcripſerunt. At ego id eos, credo, non facilius conſequuturos, ac Turcas, ſi Mahumedem; aut Sinenſes, ſi Confucium ſuum nobiscum iudicem capere vellent. Ex eo vero profecto conſequitur, vt aut omnes gentium

rerumque publicarum controuerſiae inter τὰ ἄπορα referendae ſint, aut in promtu eſſe oporteat praecepta vel leges, quas ipſa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumuis linguis ac regionibus diſſitas, conſtituerit, quibusque ſe populi omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari fateantur. Quum vero haec ipſa non alia ſint, quam quae iuris naturae ac gentium vocabulo deſignamus: quid quaeſo, vtilius, quidque magis in omni vita frugiferum eſſe poteſt, quam praeclara iſta vereque diuina praecepta ita percepta habere, vt iis non ad oſtentationem, ſed ad diiudicanda integrarum gentium ciuitatumque negotia, vtaris? Quis praeclare de ſtudioſa iuuentute mereri neget eos, qui ſe illi duces ad tam incomparabilem ſcientiam profitentur? Denique quis non eos ipſam rectam rationem in exſilium agere velle dicat, qui operam omnem, in iure naturae ac gentium collocatam, non modo infructuoſam, ſed et noxiam, et cum maximo iuuenum detrimento coniunctam eſſe, clamant? Sed haec quidem fortaſſis ad pudorem purgandum mihi ſufficerent, ſi vel ſolus, vel inter primos, in hac perpolienda diſciplina operam aliquam atque induſtriam collocaſſem. Iam vero quum iam pridem non modo aeterna illa Grotii et Pufendorffii opera in omnium manibus verſentur, ſed et hodie nemo fere ſit vmbraticus doctor, quin aliquod meditationum ſuarum, ad hanc vniuerſalem iurisprudentiam perti-

pertinentium, ſpecimen, tamquam euulſum ſplendidiſſimo palatio lapidem, circumferat: actum egiſſe videbor plerisque, et otium, quod melius transigi poterat, in adornando hoc libello male contriuiſſe. Enimuero hos meminiſſe velim, ſuum cuique eſſe iudicium, et, quod vni ſuperuacuum videtur, id aliis non modo vtile, ſed et neceſſarium, videri. Et ſane qui in academiis erudiendae iuuentuti operam nauant, ii reipſa quotidie experiuntur, quanto cum taedio coniuncta ſit ſeruitus, cui obnoxii ſunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur, ac proinde nihil illis accidit moleſtius, quam ſi alios duces ſequi, et confidere iubeantur alieno ingenio. Saepe enim talia ſunt auctoris cuiusdam, quem interpretandum ſuſcipiunt, principia, qualia ipſi probare non poſſunt. Saepe ille pleraque ſine ordine etiam confuſe pertractat, vt nihil ſit in libello, quod veluti certam ſedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non aeque facile alieniſſimo, ac ſuo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, vt auctor, quem quis ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel ἀπροσδιονύσοις, admodum ſi verboſus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam ſcitu neceſſariis, tam breuis, vt eas ſaltu magis transſilire, quam attingere videatur. Atque inde duo conſequi neceſſe eſt, primum vt docentes multa, quae auctor ſcripſit, refellere, rebus nihili cum taedio immorari, plura

ab eo omiſſa magno cum temporis diſpendio ſupplere teneantur: alterum, vt diſcentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius peruenire potuiſſent, res, tam variis interruptas diſputationibus, ſuopte ingenio connectere nequeant, atque ita praecipuo fructu, quem ex illis acroaſibus capere debuiſſent, priuentur. Id vero vel ſolum ſatis idoneam rationem ſufficit doctori, vt in docendo ſuis, quam aliorum, libellis vti malit, adeoque et mihi prodeſſe debet, elementa haec iuris et gentium ſcribere auſo, ne temere eum laborem ſuſcepiſſe, aut poſt tot Homeras Iliada exorſus eſſe videar. Sed habere mihi viſus ſum et alias cauſſas, quae me ad ſcribendum non modo inuitarent, ſed et quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa diſciplina verſati ſunt, illi doctrinas ſuas vel nulli certo ac indubio principio ſuperſtruxerunt, veritates varias, easque vtiliſſimas, veluti vno faſce, collegiſſe contenti, vel principia parum idonea admiſerunt, vel ea denique tam longe ex ſubtiliſſimis, quas metaphyſica ſuppeditat, notionibus petierunt, vt data veluti opera tenebris omnia inuoluere voluiſſe videantur. At ego, expenſis omnibus, quae huc facere videntur, hanc feci ſummam cogitationum mearum, nullius diſciplinae philoſophicae euidentiora oportere eſſe principia, quam iuris naturae et gentium, quippe quod Deus immortalis non ſolis eruditis, iisque, qui acutius reliquis

quis vident, ſed omnibus omnino hominibus, non modo perſpectum, verum etiam eorum mentibus inſcriptum eſſe voluit. Nullum vero reperiri principium euidentius, exiſtimo, quam quod vir illuſtriſſimus, SAMVEL L. B. DE COCCEII, aulae Regiae Pruſſicae Papinianus, tum adhuc admodum iuuenis, pereruditis diſſertationibus demonſtrauit, puta VOLVNTATEM DEI. Quamuis enim plerique hodie veterem illam ſcholaſticorum doctrinam de naturali actionum bonitate et iuſtitia, a Pufendorffio tanto molimine profligatam, in lucem reuocare malint: ego tamen perſpexiſſe mihi videor, eſſe quidem actiones in ſe et ſua natura bonas: at iuſtas illas dici non poſſe ſine iure, nec ius intelligi ſine lege, nec legem ſine legislatoris voluntate concipi poſſe: adeoque bonitatem actionum naturalem poſſe illam quidem hominem, qui rectae rationi, quam cupiditatibus ſuis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere, verum non tamquam legem, ſed tamquam conſilium aliquod, quod qui non ſequitur, imprudenter quidem, at non iniuſte, egiſſe videri poteſt. Sed non minus porro perſpicue intelligere mihi viſus ſum, Deum voluiſſe, vt vero bono frueremur. Quod quum aliter conſequi, quam per AMOREM, nemo poſſit: ex eo ſolo, tamquam limpidiſſimo fonte, totum ius naturae et gentium prono alueo fluere, cenſeo, atque ita incido in harmoniam illam incompa-

rabilem reuelationis et rationis, quippe ab eodem benigniſſimo Numine profectarum. Nam et illa, amorem totius legis diuinae, quae decalogo comprehenditur, ſummam, ἀνακεφαλαίωσιν, πλήρωμα, τέλος eſſe, diſerte docet. *Matth. XXII, 37. Luc. X, 27. Rom. XIII, 9. I. Tim. I, 5.* Non equidem ignoro, quid obuerti ſoleat huic ſententiae, puta, amorem eſſe virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione, obſtringi poſſit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quae et imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed praeterquam, quod decalogi leges, quae procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta, officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium ſuum, ab ipſo Seruatore reuocantur: luculenter videmur oſtendiſſe, verum amorem non modo cum propenſione alteri benefaciendi, ſed et cum propoſito, eum, quem amamus, non laedendi, eique omnia, quae iure etiam perfecto debemus, tribuendi, coniunctum eſſe, et priorem AMOREM BENEFICENTIAE, poſteriorem IVSTITIAE, commode poſſe adpellari, vtrumque vero eſſe intelligendum, quoties ex amore vniuerſum ius naturae et gentium deriuatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipſos, aliosque homines, eaque tum abſoluta, tum hypothetica, re ipſa nos oſtendiſſe, arbitramur. Nec aliam iuris gentium originem eſſe, patet. Siue enim in ſtatu naturali, ſiue in ſocietate, viuant homines, ad tuendam vitam, ſanitatem, ſubſtantiam,

ſtantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens a gente quidquam exigere ex vlla ratione poteſt, niſi ex regulis amoris notiſſimis: Quod tibi vis fieri, id et aliis facito: itemque, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Immo ad ipſas ineundas ſocietates nihil aliud impulit homines, quam amor tum ſui, tum aliorum, quorum communi ſaluti talibus pactis conſulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum ſummam, quibus me, ob illam rationis et fidei concordiam, magnopere delectari, non diffiteor, ſed ita, vt eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipſe etiam hic libellus, vti ſpero, oſtendet, me nuſquam id egiſſe, vt aliis inſultarem, ſed vt mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quae obuerti illis poſſe viderentur, modeſte vindicarem. Nullum ſcriptorem, cuius memini, paullo acerbius reprehendi, quamuis aliquando non defuiſſet occaſio: quin eorum nomina plerumque diſſimulare, quam aliquid, quod non dicam immodeſtius, ſed duriuſcule ſcriptum videri poſſet, ſcribere malui. Methodo vſus ſum, Muſis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geometrica, ſed naturali et perſpicua, quam auditoribus commodiſſimam eſſe, re ipſa per tot annos expertus ſum. Operam dedi, vt omnia praecepta ex claris definitionibus, deductisque inde axiomatibus deriuarem, eaque ſtilo, non ornato illo quidem,

quidem, aut multis eloquentiae luminibus diſtincto, quem huiusmodi libelli non deſiderant, ſed puro tamen, quantum fieri potuit, et perſpicuo proponerem. Plerisque paragraphis ſcholia ſubiunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propoſitas, aliis argumentis firmaui, modo obiectiones quasdam ſolui, modo conſenſum veterum ac recentiorum, ipſarumque ſacrarum litterarum, oſtendi, non quod turpi μεταβάσει εἰς ἄλλο γένος, iuris naturae et gentium praecepta ex aliis, quam ſuis ac domeſticis principiis, deriuare voluerim, ſed quod ea et oblectare lectorem, et conuincere poſſint, talia eſſe huius diſciplinae praecepta, vt ea et veteres ſolo rationis ductu perſpexerint, et ipſi ſacri ſcriptores, diuino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem filius in ſe ſuſcepit, quem non male hoc officio functum eſſe, ſperamus. Sed quum ſpe longius procedere orationem, animaduertam, hic eam abrumpo, meque beneuolentiae bonorum omnium, et tuae maxime, CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo. Vale. Halae Magdeb. ipſis Idibus Octobr. MDCCXXXVII.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM

LIB. I.

IVS NATVRAE.

CAP. I. De naturae et conſtitutione iuris naturae et gentium. p. 1

CAP. II. De actionum humanarum natura atque indole. p. 19

CAP. III. De norma actionum humanarum, veroque iuris naturalis principio. p. 44

CAP. IIII. De adplicatione huius normae ad actiones, et emergente inde harum differentia. p. 71

CAP. V. De officiis hominis erga Deum p. 91

CAP. VI. De officiis hominis erga ſeipſum. p. 106

CAP. VII. De officiis erga alios abſolutis, et perfectis, ſpeciatim de nemine laedendo. p. 135

CAP.

GAP. VIII. De officiis, erga alios imperfe-
ctis. p. 168

CAP. VIIII. De officiis erga alios hypotheticis, et primo quidem, circa dominii adquiſitionem originariam. p. 181

CAP. X. De deriuatiuis dominii adquiſitionibus, quae viuo priore domino fiunt. p. 213

CAP. XI. De deriuatiuis adquiſitionibus per ſucceſſionem, ex diſpoſitione defuncti et ab inteſtato. p. 230

CAP. XII. De iuribus et officiis, quae ex dominio oriuntur. p. 248.

CAP. XIII. De rerum, in dominio conſtitutarum, commercio. p. 264

CAP. XIIII. De pactis. p. 318

CAP. V. Quibus modis obligationes ex contractibus ſoluuntur. p. 335

LIBER II.

IVS GENTIVM.

CAP. I. De ſtatu hominis naturali et ſociali. p. 346

CAP. II. De officiis, in ſocietate coniugali obſeruandis. p. 367

CAP. III. De officiis, in ſocietate parentum et liberorum obſeruandis. p. 394

CAP. IIII. De officiis, in ſocietate herili obſeruandis. p. 418

CAP. V. De ſocietate compoſita, quam familiam vocamus, officiisque in illa obſeruandis. p. 430

CAP. VI. De ſocietatis ciuilis origine, forma et adfectionibus. p. 439

CAP. VII. De ſumma poteſtate, eamque adquirendi modis. p. 470

CAP. VIII. De iuribus maieſtatis immanentibus, quidque circa ea iuſtum ſit. p. 490

CAP. VIIII. De iuribus maieſtatis transeuntibus. p. 531

CAP. X. De officiis ciuium. p. 566

ELEMENTA
IVRIS NATVRAE ET GENTIVM.

LIB. I.
IVS NATVRAE.

CAP. I.
DE NATVRA ET CONSTITVTIONE IVRIS NATVRAE ET GENTIVM.

§. I.

QVemadmodum omne id homini BONVM eſſe dicimus; quod eum conſeruat ac perficit; MALVM, quod eumdem deſtruit deterioremque reddit: (*Elem. phil. mor.* §. *CXLII.*) ita et ACTIO BONA erit, quaecumque ad conſeruationem perfectionemque hominis prodeſt; MALA, quae deſtruit eumdem, ac imperfectiorem reddit.

Quid actio bona et mala?

§. II.

CONSERVARE HOMINEM dicitur, quidquid ad eius durationem et continuationem ſtatus prae-

Quid conſeruatio,

prae-

perfectio, deſtructio et imperfectio?

praeſentis aliquid confert: PERFICERE, quod ea omnia, quae ad eſſentiam integritatemque eius pertinent, quaeque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat. *) Ex quo, quid nos DESTRVERE AC IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

*) Eadem eſt *perfectionis* idea, quae Simplicio obuerſata eſt, dum *ad Epict. Enchir. Cap. XXXIIII. p. 176.* ſcribit: *μὴ τὰ πρῶτα μόνα, καὶ τὰ μέσα ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ἴδιόν ἐστι τῆς τελειότητος. Non prima tantum et media habere, ſed extrema quoque, proprium eſt* PERFECTIONIS. Nec aliter Ariſtotel. *Metaph. IIII, 16.* vbi licet varias vocabuli notiones euoluat, ad eamdem tamen ideam omnes reducit.

§. III.

Homines aeque male, ac bene agere poſſunt.

Quum ergo ea ſit voluntatis humanae indoles, vt ſemper adpetat bonum, malumque auerſetur: (*Elem. phil. moral. §. XXIX.*) fieri quidem 1) non poteſt, quin ſemper actiones, quae ad conſeruationem et perfectionem noſtram pertinent, edere velimus, ab iisque, quae nos deſtruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2) quia bonum et malum aeque adparens, ac verum, eſſe poteſt, et bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum eſt: (*Elem. phil. mor. §. CXXXXIII.*) ſaepiſſime ſane contingit, vt, quemadmodum Ixion nubem pro Iunone, ita nos bonum adparens pro vero adplectamur, malumque adparens pro vero auerſemur, ac proinde 3) aeque facile male, ac bene, agamus. *)

*) Id

*) Id denuo recte vidit Simplicius *ad Epictet. Enchir. Cap. XXXIIII. p. 184.* vbi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν αὐτεξούσιον αὐτοθελῶς καὶ ἄνευ βίας ποτὲ μὲν τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν αἱρουμένην, ποτὲ δὲ τὸ φαινόμενον, *liberam animi naturam, quae ſuapte voluntate et absque coactione alias verum bonum amplectitur, alias* IMAGINARIVM.

§. IIII.

Facultas ex duobus poſſibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non poteſt, 4) dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quae aeque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere poſſunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: conſequens eſt, 5) vt et actiones humanae liberae ad normam quamdam componendae ſint. *)

Itaque actionum ſuarum norma indigent.

*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arrian. *Lib. II. Cap. XI.* Πάντα καλῶς ἔχειν τὰ δοκοῦντα ἅπασι; καὶ πῶς δυνατὸν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν; οὐκ ἄρα ἀρκεῖ τὸ δοκεῖν ἑκάστῳ πρὸς τὸ εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ βαρῶν, ἢ μέτρων, ψιλῇ τῇ ἐμφάσει ἀρκούμεθα, ἀλλὰ κανόνα τινὰ ἐφ᾽ ἑκάστου εὕρομεν. Ἐνταῦθ᾽ οὖν οὐδεὶς κανὼν ἀνωτέρω τοῦ δοκεῖν; καὶ πῶς οἷόν τε ἀτέκμαρτα εἶναι καὶ ἀνεύρετα τὰ ἀναγκαιότατα ἐν ἀνθρώποις; *Omniane recta eſſe exiſtimas pro eo, ac cuique viſa fuerint? At qui fieri poteſt, vt pugnantia inter ſe ſint recta? Itaque vt aliquid recte ſe habeat, ſatis non eſt, ita alicui viſum eſſe, quum ne in grauibus quidem librandis menſurandisque rebus nudis viſis ſimus contenti, ſed in omnibus* REGVLAM *quamdam adhibeamus. An ergo in his, de quibus*

 loqui-

loquimur, REGVLA *nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui fieri poteſt, vt* CERTA NORMA *nulla ſit vel perueſtigari non poſſit, qua in vita humana nihil eſt magis neceſſarium?*

§. V.

Et hanc quidem rectam, certam, èt conſtantem eſſe oportet.

Per NORMAM hic intelligimus euidens boni malique criterium. Neque ergo 6) illa recte ſuo fungeretur officio, niſi RECTA, CERTA et CONSTANS eſſet. Pone, *rectam* illam non eſſe: nec normatum recte ſe habebit. Pone, eamdem non eſſe *certam:* non boni maliue erit criterium. Si denique Lesbiam eſſe, ſibique *non conſtare* hanc normam fingas: actio ad illam compoſita modo bona, modo mala eſt futura, ac proinde omnibus his caſibus nec normae nomine digna illa eſſe videbitur. *)

*) Adeo verum eſt, quod cecinit Lucret. *de rer. nat. Lib.IIII. v. 515.*

Si praua eſt regula prima,
Normaque ſi fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua ſi ex parti claudicat hilum:
Omnia mendoſè fieri atque obſtipa neceſſum eſt,
Praua, cubantia, prona, ſupina atque abſona tecta,
Iam ruere vt quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita iudiciis fallacibus omnia primis.

§. VI.

Nec non cum obligatione coniunctam.

Praeterea 7) parum vtilitatis homini attulerit haec norma actionum, niſi ita ſit comparata, vt motiuo aliquo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim numquam agit homo, vt non aliquid, quo impellatur ad agendum, ſimul animo obuerſetur: ſane nec normam adhibebit, vel

ſaltim

ſaltim parum ſua intereſſe exiſtimabit, adhibeatne eam, nec ne, niſi motiuo aliquo ad id impellatur. Quum vero motiuorum nexum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus: conſequens eſt, 8) vt normam actionum humanarum, ſi officio ſuo fungi debeat, oporteat eſſe obligatoriam.

§. VII.

Quandoquidem ergo obligatio eſt nexus motiuorum cum actione libera: (§. VI.) illa motiua vel in ipſa actionum bonitate prauitateque; vel in entis cuiusdam, cuius imperium agnoſcimus, actiones aliquas ſub comminatione poenae prohibentis praecipientisue, voluntate conſiſtunt. Priore ergo caſu OBLIGATIO INTERNA: poſteriore EXTERNA vocari ſolet. Vid. THOMAS. *fund. iur. nat. et gent. Lib. I. Cap. IIII. §. LXI. ſequ.* Illa ad actiones BONAS; haec ad IVSTAS homines impellit. Vtriusque vero correlatum quod vocant eſt IVS. Si enim alter eſt obligatus: alteri ius eſt, vel facultas aliquid ab altero exigendi. **Quid et quotuplex ſit obligatio?**

§. VIII.

Iam facile intelliges, 9) non ſufficere homini normam, cum interna tantum obligatione coniunctam. Quum enim haec obligatio bonitatem cum actione connectat, (§. VII.) adeoque hominem ad agendum ideo moueat, quod actio bona ſit futura, at ita natura comparatum ſit, vt bonum adparens ſaepe pro vero amplectamur: * (§. III, 2.) fieri profecto non poſſet, quin norma, cum interna obligatione **Non ſufficere obligationem internam.**

coniuncta, incerta futura ſit, adeoque indigna, quae normae nomine veniat. (§. V.)

*) Non equidem negamus, ſpeciem obligationis nobiliſſimam eſſe internam, quippe quam ſapientes et probi viri ſequuntur, ſecundum ſententiam notiſſimam: *Oderunt peccare boni virtutis amore.* Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt naſcentis mundi homines, quod ſuopte ingenio, ſuaque ſponte, et ſine lege, quae iuſta rectaque eſſent, fecerint. Seneca *Epiſt. LXXXX. Primi mortalium, et ex iis geniti, naturam incorrupte ſequebantur, eamque habebant et ducem, et legem.* Add. Ouid. *Metamorph. Lib. I. v. 90.* Tacit. *Annal. III, 26. Salluſt. Catil. Cap. VIIII.* At ſufficere illam negamus, quia quaerimus ius naturale, improbis et bonis, ſtultis et ſapientibus commune, vt ſi quos ratio continere in officio non poſſit, obligatio ſaltim externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga proſiliat fraenis natura remotis.

Horat. *Lib. II. Serm. ſat. VII. v. 74.*

§. VIIII.

Opus ergo eſt externa, vel perfecta vel imperfecta.

Si vero norma, cum interna obligatione coniuncta, incerta eſſet futura: opus omnino eſt 10) tali, quae obligationem externam producat, atque in entis cuiusdam, cuius imperium agnoſcimus voluntate conſiſtat. Quum vero ens illud nos vel ſine coactione ad virtutem vel honeſtatem obliget, vel actiones quasdam, ſub comminatione poenae vel propoſito praemio, prohibeat praecipiatue, prior obligatio IMPERFECTA: poſterior PERFECTA adpellatur. Denique 11) voluntas entis ſuperioris, actiones quasdam ſub comminatione poenae prohibentis praecipientisue, dicitur LEX: ac proinde 12) norma actionum humanarum liberarum

rum, ad quas perfecte obligamur, conſiſtit in legibus, earumque complexio κατ' ἐξοχὴν IVS adpellatur. *)

*) IVS enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, eſt *complexio omnium legum vnius eiusdemque generis* (*Elem. Inſt.* §. *XXXIII.*) Itaque *ius* ſine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non poſſe, ipſa vocabuli origo ſatis oſtendit. Eſt enim illud non a δέον, vti ſibi perſuaſit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXXVIIII. p.* 295. nec *a Ioue*, vti poſt Scip. Gentil. *Orig. p.* 270. exiſtimauit Grotius *prolegom. iur. belli et pac.* §. *XII.* ſed a *iubendo.* Iura enim veteres IVSA vel IVSSA vocabant. Feſtus: *Iuſa, iura.* Add. Hieron. Magii *Var. Lect. IIII, 1.* Similiter et Germanicum RECHT inuoluere notionem legis, iuris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus oſtendit Io. Georg. Wachter. *Gloſſar. p.* 1251.

§. X.

Iam quum SVPERIVS procul dubio dicendum ſit ens, a quo et exſiſtentia noſtra, et eſſentia pendet, cuiusque agnoſcere tenemur IMPERIVM, quia et iuſtam habet cauſſam exigendi a nobis obſequium, et facultate pollet malum nobis repraeſentandi, ſi fraena mordeamus, et voluntatem ſuam, quod huic imperio numquam renunciarit, nec renunciare vmquam velit, argumentis luculentiſſimis oſtendit: *) 13) iſtud ens ſuperius, cuius imperium agnoſcere tenemur, non aliud erit, quam DEVS O. M. adeoque 14) hic ſolus etiam auctor dicendus IVRIS illius, quod vniuerſo generi humano pro norma eſſe oportere, diximus.

Eius legis non alius auctor eſſe poteſt, quam Deus.

 *) Iuſta

*) Iuſta obſequium exigendi cauſſa procul dubio eſt non modo ipſa entis alicuius *perfectio et bonitas*, ceu viſum eſt tum MOSI AMYRALDO *diſſert. de iure Dei in res creatas* tum olim DEMOCRITO, cuius eſt dictum notiſſimum: *Φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήϊον τῷ κρέισσονι. Natura euenit, vt, quod melius eſt, imperet*: Stob. *ſerm. XXXXVII. p. 323.* verum etiam *dependentia.* Quis enim negauerit, eum merito ab altero exigere obſequium, qui alteri exſiſtentiae ac conſeruationis cauſſa eſt? Iure ergo obſequium exigit DEVS O. M, *ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινέμεθα, καὶ ἔσμεν; In quo viuimus, mouemur et ſumus. Act. XVII, 28.* Porro et malum nobis fraena mordentibus repraeſentare poſſe Deum, eius iuſtitia et omnipotentia nos dubitare non patitur. (*Elem. phil. mor.* §. *CLXXXV. ſequ.*) Denique ſi renunciaſſet vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum eſſet eius ſapientia ac bonitate, ſiquidem ſatis nouit, tamquam ens ſapientiſſimum, nos ſine eius imperio ac ductu fore miſerrimos, vt ens vero optimum non poteſt ens a ſe conditum, quod ſe ipſum gubernare nequit, deſerere, ac ſummae miſeriae obiicere. Quod vero eius ſapientia bonitateque indignum eſt, id nec velle, nec poſſe intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines et res creatas nec velle nec poſſe intelligitur. Idque obſeruandum eſt contra illuſtrem Leibnitium, qui quum vir illuſtriſſimus, SAM. a COCCEIIS, ſingulari diſſertatione *de principio iuris naturalis vnico, vero et adaequato*, Francof. MDCCLXXXXVIIII. edita, ſolide demonſtraſſet, non aliud fingi poſſe iuris naturalis principium, quam voluntatem Dei, anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoueranis, quae *monatliche auszüge* vocabantur, menſe Iulio huic hypotheſi inter alia obiecit *Obſ. VII. Si fingeretur, creaturam tantarum virium eſſe poſſe, vt a creatore ſemel producta, deinde non poſſet cogi: eam habendam fore pro manumiſſa, vti liberi poſſint eo peruenire potentiae, vt a parentibus, a quibus generati*

nerati ſint, cogi non poſſint. Id enim fingere eſſet inſanire, quum contradictionem inuoluat fictio rei creatae finitae tantarum virium, vt a creatore, ente infinito et omnipotente, cogi amplius non poſſit. Quales ſunt et reliquae illae fictiones, quibus veriſſimae doctrinae abſurditatem oſtendere ibi conatur vir doctiſſimus, veluti, *quod, ſi fingeretur, malum quemdam genium ſummam rerum poteſtatem habere, non ideo quod irreſiſtibilis eſſet, deſiturus ille ſit malus eſſe, et iniuſtus, et tyrannus.* Fingi enim non poteſt, malum aliquem genium rerum potiri, ſi Deum infinitae potentiae exſiſtere credimus. Sin Deum exſiſtere negamus, nec malum genium, nec res creatas exſiſtere, ſalua recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum eſt, ſi conuelli non poſſit propoſitio, niſi fictionibus, quae contradictionem manifeſtam inuoluunt.

§. XI.

Nec aliter ea lex vniuerſo generi humano innoteſcit, quam per rationem.

Quum ergo ex his omnibus adpareat, non aliud nos quaerere ivs, quam quod Deus O. M. vniuerſo generi humano, tamquam normam actionum liberarum tradidit: (§. X, 13. 14.) conſequens eſt, 15) vt illud toti generi humano debeat innoteſcere. Quumque quidquid innoteſcit vniuerſo humano generi, vel per *reuelationem* aliquam, quam totum genus humanum pro vera ac diuina agnoſcit, vel per *rectam rationem* ei cognitum perſpectumque eſſe oporteat, talis vero reuelatio, quam omnes homines pro vera ac diuina agnoſcant, nec exſtiterit vmquam, nec hodie exſtet: nemo non intelligit, 16) ius naturae eas complecti leges, quae per ſolam rectam rationem, vniuerſo generi humano communem, promulga-

 tae

tae ſint, ac proinde vniuerſo generi humano natura innoteſcant. *)

*) Hinc Cicero *pro Milone Cap. IV.* id ius vocat *non ſcriptum, ſed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quod non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus.* Immo et Apoſtolus, dum *Rom. II, 14.* ait, gentes legem ſcriptam Dei non habentes, ipſas ſibi fuiſſe legem, atque oſtendiſſe, τὸ ἔργον τȣ̃ νόμȣ, γραπ]ὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐ]ῶν, *opus legis ſcriptum in cordibus ſuis*, rationem redditurus, quomodo hoc ius illis innotuerit, ſtatim ſubiicit: συμμαρ]υρȣ́σης αὐ]ῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, κα]ηγορȣ́ν]ων ἢ καὶ ἀπολογȣμένων: *vna teſtimonium reddente eorum conſcientia, et cogitationibus, ſeſe mutuo accuſantibus, aut etiam excuſantibus.* Quod ſane aliter fieri non poteſt, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis ſane omnibus, haec doctrina eſt, qui ius naturae veluti ex compacto pro *dictamine rectae rationis* habuerunt, ſi ab illis ſolis diſceſſeris, qui iuſtum aliquid eſſe natura plane negarunt, veluti Archelaus apud Laert. *II, 16.* Ariſtippus apud eumdem *II, 93.* Carneades apud Lactant. *Inſtit. diuin. V. 14. et 19.* Pyrrho apud Sext. Empir. *Hypot. III, 24.* immo ipſe Ariſtoteles, quem ab hac ſententia non admodum alienum fuiſſe, probat Menag. *ad Laert. VII, 128. p. 311.*

§. XII.

Definitio iuris naturae et iurisprudentiae naturalis vel diuinae.

Itaque IVS NATVRAE eſt complexio legum, ab ipſo Deo immortali generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero illud, tamquam ſcientiam conſiderare malis, IVRISPRVDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem ſupremi legislatoris ex recta ratione

ne cognoſcendi, adplicandique quibusuis ſpeciebus obuenientibus. Quae, quia in iure, a Deo immortali profecto, enarrando adplicandoque verſatur, recte etiam IVRISPRVDENTIA DIVINA dici poteſt.

§. XIII.

Diuiſio in praeceptiuum et permisſiuum.

Quia ergo etiam hoc ius eſt complexio legum: (§. XII.) 17) omnia, quae in leges cadunt, etiam in ius naturae cadere animaduertimus, veluti *vetare, permittere, punire: l. 7. D. de legib.* Quin ex eodem colligimus, 18) illud recte diuidi in PERMISSIVVM, quod homines vniuerſos ad alios in vſu iuris libertatisque ſuae non turbandos; et PRAECEPTIVVM, quod eosdem ad actiones bonas edendas, malasque omittendas obligat: itemque, 19) nullam circa *ius praeceptiuum* libertatem relictam eſſe homini, quum *permiſſiuo* vnusquisque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet.*)

*) Itaque IVS PERMISSIVVM regulam conſtituit; IVS PRAECEPTIVVM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quae non praecepit vel prohibuit. Sic e. g. quum ſola arbore ſcientiae boni et mali hominibus interdixiſſet Deus: recte omnino inferebant protoplaſti, licere ſibi fructibus reliquis omnibus veſci. *Gen. III, 2. 3.* Ceſſante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem coniunctam eſſe cum iure permiſſiuo. Obligat enim vniuerſum genus humanum, ne quem vſu libertatis ſuae prohibeat. Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permiſit, ea, quae nullius ſunt, ſuis vſibus adplicare, et dominia rerum conſtituere: non poſſunt non iniuſta ac illicita eſſe furta, rapinae defraudationes, cetera.

§. XIIII.

§. XIIII.

An ius naturae futurum eſſet, ſi non eſſet Deus?

Et quandoquidem deinde ius naturae ab ipſo Deo immortali, tamquam ſupremo legislatore, proficiſcitur: (§. XII.) conſequens eſt, 20) vt, quamuis poſſit quis aliquando ſuopte ingenio et ſine lege *bene agere*, impellente illam obligatione interna, (§. VII.) idque 21) et homo, nullo religionis ſenſu imbutus, quandoque faciat, eo, quod actionem, praelucente ratione, bonam ſibique vtilem fore, cognouerit: non tamen 22) ideo dicendum ſit, atheum poſſe *iuſte agere:* (§. VII.) multoque minus, 23) etiamſi detur, quod ſine impietate dari nequeat, non eſſe Deum, nec res humanas curare, tamen aliquod ius naturae futurum eſſe. *) Vid. Grot. *proleg. iur. bell. et pac.* §. *XI.*

*) Potius ergo iuri naturae veluti neruos incidunt, qui illud ſine Deo concipiunt, et legem ſibi ſine legislatore fingunt. Omnes ſane, qui paullo religioſius philoſophati ſunt, agnouerunt, et ius omne a Deo proficiſci, et, ſi illum exiſtere neges, nihil iam amplius iuſtum iniuſtumue fore. Ipſe Deus O. M. ad iuſtitiam incitaturus Abraamum: Ego, inquit, ſum אל שדי *Deus ſibi ſufficiens vel omnipotens: ambula coram me: et eſto integer. Gen. XVII, 1.* Et Apoſtolus *Hebr. XI, 6.* eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, *ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: eſſe Deum, et praemia largiri iis, qui ipſum requirant.* Immo et Cicero *de nat. Deor. I,* 2. *Haud ſcio,* inquit, *an, pietate aduerſus Deos ſublata, fides etiam et ſocietas humani generis, et vna excellentiſſima virtus,* IVSTITIA, *tollatur.*

§. XV.

§. XV.

Cur dicatur cordibus inſcriptum?

Quumque hoc ius complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) recta vero ratio nobis ſit facultas ratiocinandi, ſeu veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi: (*Hiſt. phil.* §. *II.*) facile patet, 24) cur hanc iuris notitiam cordibus hominum eſſe inſcriptam, dicat Apoſtolus. * *Rom. II, 15.* Tribuit enim hominibus facultatem vel potentiam de iuſto iniuſtoque ratiocinandi: quae, quum non ſemper ponat actum, 25) cur et infantibus a quibusdam vindicetur connata quaedam iuſti iniuſtique notitia, non obſcurum eſt.

*) Eleuant huius phraſeos emphaſin Grot. *ad Rom. II, 15.* et Ioan. Clericus *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. IIII.* §. *X.* qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile ſine magiſtro diſci et memoria teneri poſſit, atque ideo multa accumulant veterum loca, vbi ἐγγράφειν δέλτοις φρενῶν, γράφειν φρενῶν ἔσω, γράφειν ἐν τῇ ψυχῇ, nihil aliud ſignificet, quam quod diximus. Sed his iam ſatisfecit Io. Franc. Bud. *Inſt. Theol. mor. Part. II. Cap. II.* §. *V.* *. vbi et Io. Lockii ſententiam accuratius examinauit.

§. XVI.

An ex ſacris litteris vel traditione deriuandum?

Ex eodem conſequitur, 26) vt ius naturae deriuandum non ſit ex ſacris litteris, nec 27) ex legibus diuinis poſitiuis, veluti ex ſeptem praeceptis, quae Noacho data eſſe, iactant Hebraei: * quamuis, quum idem ſit reuelationis, ac rectae rationis auctor, facile largiamur, 28) non modo multa, quae ratio dictitat, in ſacris litteris repeti, ſed et 29) miram

eſſe

eſſe vtriusque iuris conſonantiam, nec 30) quidquam Deum in ſacris pandectis vel praecipere vel prohibere, quod iuri per rectam rationem promulgato aduerſetur.

*) Hebraei quomodo ius naturae et gentium ex ſeptem praeceptis, Noacho datis, deriuent, ex inſtiſtituto oſtendit Io. Selden. *de iure nat. et gent. ſecundum diſciplin. Hebraeorum.* Quamuis vero illam Hebraeorum de praeceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento deſtitui exiſtimet laudatus Buddeus *Introd. ad hiſt. philoſ. Hebr. p. 14. et 15.* tamen nec probari hodie poteſt, illa vere data eſſe Noacho, et ſi quaedam eorum, quae praecepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota ſunt Noachidarum poſteris: ea illis non ex traditione ſed ex recta ratione, innotuerunt, ac proinde non ſunt leges poſitiuae, ſed per rectam rationem promulgatae.

§. XVII.

Ius naturae immutabile.

Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31) ius naturae non minus eſſe immutabile, quam ipſam rectam rationem, quae non poteſt non ſemper eadem ſuique ſimilis eſſe: adeoque 32) nec Deum, qui non poteſt, quod non vult, quicquam contra legem illam ſempiternam indulgere, multoque minus 33) vllum mortalium in illam quidquam ſibi imperii adrogare poſſe: *)

*) Eleganter apud Lactant. *Inſt. diuin. VI, 8.* Cicero: *Huic legi nec obrogari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt. Nec vero aut per Senatum; aut per populum, ſolui hac lege poſſumus. Neque eſt quaerendus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac; ſed et omnes gentes, et omni tempore, vna lex continebit, vnus-*

que

que erit communis quaſi magiſter, et imperator omnium, Deus, ille legis huius inuentor, diſceptator, lator. Neque huic veritati refragatur Vlpianus *l. 6. pr. D. de iuſt. et iure*, quam legem alibi ſatis expoſuiſſe nobis videmur.

§. XVIII.

Nec difficile iam erit, concipere IVRIS NATVRALIS et CIVILIS differentiam. Nam 34) illud ex recta ratione; hoc ex lege, ſiue viua voce, ſiue per ſcripturam promulgata, innoteſcit. 35) Illud tam late patet, ac ipſa recta ratio; hoc cuique ciuitati proprium eſt. *§. 1. et 2. Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* 36) Illud ad actiones natura bonas malasque, internas ac externas; hoc ad indifferentes et externas, quatenus ſaluti populi cuiusque vel reipublicae attemperandae ſunt, *) pertinet. Eius differentia a iure ciuili.

*) Cicero *de Inuent. I, 38. Omnes leges ad commodum reipublicae referre oportet, et eas ex* VTILITATE COMMVNI, *non ex ſcriptione, quae in litteris eſt, interpretari. Ea enim virtute et ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi* SALVTEM *atque* VTILITATEM REIPVBLICAE *proponerent, neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant, et, ſi ſcripſiſſent, quum eſſet intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum cauſſa ſaluas eſſe vult, ſed reipublicae.* Magnopere ergo falluntur, qui ius, quod naturale vocatur, ab vtilitate profectum eſſe putant, veluti poſt Epicurum Horat. *Serm. I, 3.* cuius eſt πολυθρύλλητον illud:

Non natura poteſt iuſto ſecernere iniquum:
Sola eſt VTILITAS IVSTI *prope* MATER *et aequi.*

Verum eſt, nihil iure naturali praecipere Deum, tamquam ens ſapientiſſimum optimumque, niſi quod ſit vtile: at non ideo aliquid praecipit, quod illud vtile ſit, ſed quod voluntati ſuae conueniat.

niat. Non ergo iuſtum aliquid eſt, quia vtile: ſed vtile, quia iuſtum eſt. Nam ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν, *emolumentum eſt omnis actio, naturae conſentanea*, vt eleganter obſeruat Marcus Antoninus Imp. εἰς ἑαυτόν. *VII*, 74. Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. iur. belli et pac.* §. *XVI.* Pufendorff. *de iure nat. et gent. II*, 3, *10. et 11.* et illuſtriſſimus Sam. de Coccei. *de princip. iur. nat. et gent. ſect. II.* §. *IX. ſequ.*

§. XVIIII.

Eiusdem ſumma in iure ciuili vtilitas.

Quamuis vero maxime inter ſe haec iura differant: nullum tamen dubium eſt, 37) quin ius naturae incredibilem vtilitatem adferat iis, qui iuri ciuili excolendo animum adpellunt, quum 38) et pleraque illius praecepta ipſum ius ciuile adoptet, iisque acriora poenarum vincula iniiciat, *l. 1.* §. *1. D. de iuſt. et iur.* §. *vlt. Inſt. eod.* et 39) nouas inde concluſiones eliciat, et 40) numquam a iure ciuili et ſtricto ſeiungenda ſit naturalis aequitas, ne ſummum ius in ſummam euadat iniuriam.

§. XX.

Bruta iure naturae non reguntur.

Porro ex eo cognoſcendi principio manifeſtum eſt, 41) hoc iure non alias res creatas regi, quam homines, quos ſolos rectae rationis praerogatiua donauit ſummum Numen, ac proinde 42) manifeſto falſam eſſe definitionem Vlpiani: IVS NATVRALE *eſſe, quod natura omnia animantia docuerit. l. 1.* §. *3. D. de iuſt. et iure.* *)

*) Obſeruauit hoc iam Heſiodus, cuius notiſſimus eſt locus *oper. et dier. v. 274. ſequ.*

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.

Ἰχθύσι

Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεεινοῖς,
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.

Namque hanc hominibus legem poſuit Saturnius.
Piſcibus quidem, et feris, et auibus volucribus,
Se mutuo vt deuorent, quandoquidem IVSTITIA CARENT.
Hominibus autem dedit iuſtitiam, quae multo optima eſt.

Neque rem expediuit Iac. Cuiac. *in Not. prior. ad Inſtit. p. 8. Tom. I.* dum ſcripſit, *quae bruta faciunt incitatione naturali, ea ſi homines ratione faciant, iure gentium eos facere.* Sic enim non ideo aliquid erit iuris naturae vel gentium, quod idem faciunt bruta animantia, ſed quod homines id faciunt, praelucente recta ratione.

§. XXI.

Quum praeterea ius naturae eas complectatur leges, quae vniuerſo generi humano per rectam rationem ſunt promulgatae, (§. XII.) homines autem, vel ſinguli ſeorſum, vel, prout in certas ſocietates coaluerunt, conſiderari poſſint: 43) ius, quo ſingulorum actiones reguntur, NATVRALE; quod, quid in ſocietatibus, et inter eas, iuſtum iniuſtumue ſit, praecipit, IVS GENTIVM vocamus, adeoque 44) eadem iuris vtriusque ſunt praecepta, eaedem leges, quin immo IVS GENTIVM eſt ipſum ius naturale, vitae hominis ſociali negotiisque ſocietatum atque integrarum gentium adplicatum.*) Quid ius gentium?

*) Itaque latius patet IVS NATVRALE, quam IVS GENTIVM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes conſtituit, quod non et ſinguli obſeruare certa ratione teneantur. At ſunt quaedam iuris naturae, quae non aeque commode adplicantur integris

 genti-

gentibus, e. g. iura matrimonii, patriae poteſtatis, cetera.

§. XXII.

An a iure naturae diuerſum ſit?

Ex quo colligimus, 45) ius naturae a iure gentium nec principio cognoſcendi, nec ipſis regulis, ſed ſolo obiecto, differre: adeoque 46) rationem eos fugere, qui neſcio quod ius gentium, a iure naturae diuerſum, ſibi fingunt. 47) IVS GENTIVM POSITIVVM vel SECVNDARIVM, quod veteres commenti ſunt, proprie huc non pertinere, quum nec a Deo conſtitutum, nec per rectam rationem promulgatum, nec vniuerſo generi humano commune, nec denique immutabile ſit. *)

*) Pleraque, quae ad ius gentium poſitiuum referuntur, vel ex ipſo iure naturae, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita iura legatorum pleraque ex iure naturae recte explicantur. Multa quoque inter ſe ſeruabant Graeci, quae barbari inſuper habebant, v. g. vt inducias darent victis ad cadauera tollenda. Poſtea mores Germanorum paene omnibus gentibus communes facti ſunt, vti recte obſeruauit Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 1. 2.* Denique et inter Chriſtianos mores quidam inoleuerant, quorum apud poſteros vix manſit veſtigium. Leibnit. *Praefat. Cod. iur. gent. dipl. pag. VIII.* cuius et haec eſt elegantiſſima obſeruatio, quod multa, quae olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Chriſtianarum republica ſanxerit, pro iure Chriſtianarum gentium communi ſint habita. Quod elegante exemplo de vſu baliſtarum aduerſus Chriſtianos ex *cap. vn. X. de ſagittar.* illuſtrat Hert. *ad Pufendorff. de iure nat. et gent. Lib. II. Cap. III. §. XXIII. litt. c.*

§. XXIII.

Itaque non inutile fuerit, iura haec, quum ad eamdem normam exigenda ſint, hoc libello coniungere, illa tamen, quum et obiecto et adplicatione differant, ſimul in tractatione diſtinguere, et vtrumque ius ſeorſum eo expendere ordine, vt *librum* opuſculi *priorem* IVRI NATVRAE; *poſteriorem* IVRI GENTIVM deſtinemus. Partitio operis.

CAP. II.

DE ACTIONVM HVMANARVM NATVRA ATQVE INDOLE.

§. XXIIII.

EX iis, quae hactenus de natura et conſtitutione iuris naturae ac gentium diximus, non obſcurum eſſe exiſtimamus, illud ad dirigendas HOMINVM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipſam exigere, vt de earum natura atque indole paullo accuratius agamus. Tranſitio ad tractatum de actionibus humanis.

§. XXV.

Varios in homine motus, variasque contingere mutationes, ab ipſa rerum omnium magiſtra, experientia, ſatis ſuperque conuincimur. Quum vero motus nullus ſine ſufficiente aliqua cauſſa motrice fieri atque intelligi poſſit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, cauſſam aliquam ſufficientem habere, eamque vel *in ipſo homine*, vel *extra eumdem* eſſe oportet. Motum ergo, cuius cauſſa ſufficiens in ipſo homine eſt, ACTIONEM; Quid actio et paſſio? Quid actio interna et externa?

NEM; cuius cauſſa extra eumdem quaerenda eſt, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iſte, quem ACTIONEM VOCAMUS, vel in cogitatione conſiſtat, vel in corpore a voluntate producatur, prior ACTIONIS INTERNAE; poſterior EXTERNAE nomine venit.

§. XXVI.

Paſſiones quotuplices?

Paſſiones ergo quamuis non a nobis ipſis, ſed a cauſſa extra nos poſita, proficiſcantur, ac eatenus non ſint in poteſtate noſtra, ſed ſaepenumero et nobis inuitis oriantur: aliquando tamen veluti repelli poſſunt, atque impediri, ſi inſtructi ſimus viribus ſufficientibus ad reſiſtendum cauſſae, extra nos poſitae, motumque huiusmodi in nobis excitaturae. Contra ea etiam contingere poteſt, vt veluti adiuuemus hanc cauſſam motricem, extra nos poſitam, vt motum hunc in nobis tanto facilius ciere poſſit. *) Ex quo conſequitur, vt paſſiones aliae ſint IN NOSTRA POTESTATE, aliae NON SINT.

*) Omnia haec exemplis luculentiſſimis facile poſſunt illuſtrari. Calefieri eſt paſſio. Ei aliquando reſiſtere non poſſumus, ſi aere admodum calido iter facimus: aliquando poſſumus, ſi hieme procul a foco recedamus: aliquando illam veluti adiuuamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, vt tanto magis incaleſcamus. Calefieri ergo aliquando eſt in poteſtate noſtra, aliquando non eſt.

§. XXVII.

An et hae ſubſint directioni noſtrae?

Quum ergo ius naturae circa actiones hominum liberas verſetur: (§. IIII.) conſequens eſt, 1) vt illud non dirigat paſſiones, quae non ſunt in

in poteſtate noſtra: 2) Vt, quamuis illud quaedam ſancire poſſit de paſſionibus, quatenus in poteſtate noſtra ſunt, non tamen tunc dirigat paſſiones, ſed actiones liberas, quibus reſiſtere vel ſubuenire poſſemus his paſſionibus, oſtendatque quid nimirum ſit officii noſtri circa paſſiones illas vel impediendas, vel adiuuandas. *)

*) Ita ſane irae, qua adficimur, leges praeſcribi non poſſunt: at actiones noſtras dirigere lex poteſt, vt ne irae fraena laxemus, vt reſiſtamus principiis, ne illam ad impetum peruenire patiamur, vt actionem, feruente hac animi perturbatione, ſuſpendamus, cetera. Haec omittentem quis neget aduerſus legem peccare? Recte ergo, ſi quidquam aliud, obſeruauit Cicero *Tuſc. Quaeſt. I, 3. animorum omnes morbos et perturbationes ex adſpernatione rationis euenire*, id eſt ex omiſſione eorum, quae agenda ſuadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus ſuccumbamus.

§. XXVIII.

Itaque ſolas ACTIONES noſtras dirigit ius naturae. Quamuis vero hae omnes cauſſam ſufficientem in ipſo homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis ſemper conſcios, easque in poteſtate ac arbitrio noſtro ſitas, alias ita eſſe comparatas, vt ex diſpoſitione quadam mechanica oriantur, ac proinde nec earum nobis conſcii ſemper ſimus, nec easdem in poteſtate noſtra habeamus. *) An circa illas verſetur ius naturae?

*) Sic *in poteſtate noſtra eſt*, ſtare, ſedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, *nobis conſcii* ſumus. Contra per nos non ſtat, quo minus cor per συςολὴν καὶ

 διαςο-

διαστολήν, inteſtina motu periſtaltico, ſanguis per circulum moueantur. Quos motus ſaepe nec ſentimus, nec eos in nobis fieri, nouimus. Paullo aliter hanc diſtinctionem accipiunt Stoici, quando τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ᾽ ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι. *quaedam* IN POTESTATE *noſtra* ESSE, *quaedam* NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, deſiderium, auerſationem, vno verbo, quaslibet noſtras actiones: ad poſteriora corpus, poſſeſſionem, gloriam, principatum, quaecumque denique noſtra opera non ſunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I.* Ac proinde rerum haec eſt diuiſio, ſeu τῶν ὄντων, non actionum tantum.

§. XXVIIII.

Actiones vel humanae, vel naturales. Eas an dirigat ius naturae?

Actiones, quarum nobis conſcii ſemper ſumus, quaeque in poteſtate noſtra ac arbitrio ſunt, HVMANAE vel MORALES; quarum nec conſcii noſtri ſumus, nec arbitri, PHYSICAE, vel NATVRALES adpellantur. Quare illas LIBERAS; has NECESSARIAS eſſe, facile patet: atque inde merito infertur, 3) humanas vel morales tantum actiones a iure naturali dirigi, (§. IIII.) 4) non naturales, niſi quatenus, vt has vel adiuuemus, vel turbemus ac impediamus, in noſtra poteſtate poſitum ſit. *)

*) Quamuis enim, vt paullo ante diximus, in circulum ſanguinis, motumque cordis et inteſtinorum in ſe nihil nobis ſit arbitrii: experientia tamen docet, poſſe nos illos motus non modo medicamentis et temperantia adiuuare, verum etiam eosdem, vel turbare ingluuie, vel ferro, venenis, aliisque modis plane ſiſtere. Quis ergo dubitet, quin ius naturae prohibere poſſit, quidquid motus illos naturales, vnaque ipſam vitam, turbat vel abrumpit? Animaduerterunt hoc ipſi veteres philoſophi. Etſi enim plerique neſcio quid laudabile facere exiſtima-

ſtimabant eos, qui vltro ſibi manus inferent violentas: eleganter tamen Democritus apud Plutarch. *de ſanit. tuenda p. 135.* Ἐι τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si corpus animam damni iniuria dati accuſaret, hanc, quin condemnetur, effugere non poſſe.*

§. XXX.

Principia actionum humanarum, intellectus et voluntas.

Quum itaque actiones humanae, morales, liberae, ſint in poteſtate noſtra atque arbitrio, (§. XXVIIII.) in poteſtate autem noſtra ſit, quidquid a voluntate noſtra dirigitur: conſequens eſt, 5) vt actiones humanae, vel morales, ac liberae a *voluntate* noſtra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, niſi ab intellectu ad adpetendum auerſandumque excitata: *) merito inde colligimus, 6) *intellectum* quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrere, ac proinde 7) duo eſſe actionum humanarum ac liberarum principia, INTELLECTVM et VOLVNTATEM.

*) Voluntas enim eſt facultas boniformis, adeoque ſemper adpetit bonum, malumque auerſatur. (*Elem. phil. mor. §. XXVIIII.*) Hinc nihil poteſt velle, niſi quod intellectus illi tamquam bonum, iuſtum, vtile, repraeſentauit; nihil nolle, niſi quod idem intellectus illi tamquam malum, iniuſtum, noxium, oſtendit. Recte Simplicius *ad Epict. Enchir. Cap. I. p. 8.* Δῆλον δὲ, ὅτι προηγεῖται μὲν ἡ πρόληψις, καὶ λογική τις οὖσα γνῶσις, καὶ ἀνθρώπῳ πρέπουσα· ὅταν δὲ περὶ κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ ἡμετέρου ὄντος ἢ δοκοῦντος ἡ πρόληψις ᾖ, ἀνακινεῖται πάντως ἔκκλισις ἢ ὄρεξις, ἐπακολουθεῖ δὲ ἡ ὁρμή. ὀρεχθῆναι γὰρ δεῖ πρῶτον ἢ ἀπαρεσθῆναι, καὶ οὕτως ὁρμῆσαι προσ-

ελθεῖν τῷ ὀρεκτῷ, ἢ ἀποστραφῆναι τὸ ἐκκλιτὸν, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ ὀρεκτῷ *Conſtat autem,* OPINIONEM, *quae eſt cognitio quaedam, a ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quae quum in eorum aliquo verſatur, quod nobis bonam malumue eſt, aut eſſe videtur, omnino* PROPENSIO *aut* AVERSATIO *commouetur,* ADPETITIO *ſequitur. Prius enim quam adpetas rem deſideratam, et amplectaris, aut eam declines, quae eſt rei deſideratae contraria, vel auerſeris, animo propendeas aut abhorreas, oportet.*

§. XXXI.

Quid intellectus? INTELLECTVS eſt facultas mentis, res diſtincte percipiendi, diiudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quae facultas quando IMAGINATIONIS nomen adſumat, iam alibi, quantum ſatis eſt, diximus. (*Elem. phil. rat.* §. *XII. et XIII.*)

§. XXXII.

Sine eius concurſu actio non eſt moralis. Quum ergo voluntas nihil poſſit adpetere vel auerſari, niſi ab intellectu excitata: (§. XXX.) conſequens eſt, 8) vt nec actionem tamquam iuſtam edere, vel tamquam iniuſtam auerſari poſſit, niſi intellectus, eam cum lege comparando, id eſt, ratiocinando, diſtincte perceperit, illam iuſtam iniuſtamue eſſe, vtque adeo 9) circa actiones morales opus ſit ratiocinatione, qua earum iuſtitiam iniuſtitiamque diſtincte percipiamus. *)

*) Hinc ſatis patet, ius naturae non dirigere actiones infantum, quos ipſe Deus negat diſcernere poſſe dextrum et ſiniſtrum, *Ion. IIII, 11.* bonum et malum, eligenda et reiicienda: *Ieſ. VII, 16.* multoque minus actiones furioſorum, mente captorum, morbo inſanientium, qui de iuſtitia iniuſtitiaque actionum ratiocinari non poſſunt. Recte ergo Ariſtot.

ſtot. *magn. moral. I,34. Quorum quis non eſt cauſſa, ſed ignorantia, vt delinquat: ob ea neutiquam iniuſtus eſt. Eſt enimuero eiusmodi ignorantia naturalis, veluti quum neſcii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inſcitia non facit, vt ab actione infantes dicantur iniuſti. Ipſa ſiquidem haec faciendi cauſſa eſt inſcitia: neque ipſi ſunt ſuae cauſſa inſcitiae, ideo ne iniuſti quidem dicuntur.*

§. XXXIII.

Ratiocinatio illa, vel facultas de iuſtitia iniuſtitiaque actionum noſtrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cuius naturam variasque ſpecies iam alibi explicauimus. (*Elem. philoſ. mor.* §. *XVIII. ſequ.*) Attamen et hic quaedam vel repetere, vel tamquam ſupplementa addere, noſtra vel maxime intereſt. **Inde conſcientia.**

§. XXXIIII.

Quia ergo de iuſtitia iniuſtitiaque actionum noſtrarum ratiocinatur conſcientia, (§. XXXIII.) iuſtae autem actiones vocantur contemplatione obligationis externae, ex lege ortae: (§. VII.) 10) conſcientiam comparare inter ſe oportet *legem* et *factum*, id eſt, duas propoſitiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non poſſit, niſi per ſyllogiſmum: (*Elem. phil. rat.* §. *LXXVIII.*) conſequens eſt, 11) vt omnis conſcientiae ratiocinatio ſit ſyllogiſmus, eumque 12) ſemper abſoluant LEX, ACTIO propria, et SENTENTIA, tamquam tres huius ſyllogiſmi propoſitiones. *) **Quae vera eſt ratiocinatio vel ſyllogiſmus.**

*) Ita comparata erat ratiocinatio Iudae τȣ παραδιδόντος: *Quisquis innocentem prodit ſanguinem male agit. Id ego feci. Male ergo egi, Matth. XXVII,* 4. Vbi prima propoſitio manifeſto LEGEM; altera

 ipſam

ipſam Iudae ACTIONEM; tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente noſtra, quoties ratiocinantem in nobis perſentiſcimus conſcientiam: vt adeo contra conſcientiam philoſophari videantur, qui conſcientiam pro vano ſacerdotum terriculamento cum Tolando venditant.

§. XXXV.

Eius diuiſio in bonam et malam.

Quum ergo conſcientiae ſyllogiſmus pro concluſione ſemper habeat ſententiam, (§. XXXIIII.) ſententia autem omnis vel abſoluat, vel condemnet, prout actio legi vel conuenit, vel aduerſatur: 13) conſcientiam, a qua quis abſoluitur, BONAM; a qua condemnatur, MALAM vocamus. *) Quarum *illa* ſemper cum *fiducia* quadam, haec, quum tuta omnia timeat, cum *ſuſpicione* coniuncta eſt.

*) Hinc Paullus Apoſtolus *Rom. II, 15.* actus conſcientiae vocat λογισμοὺς κατηγορούντας, ἢ καὶ ἀπολογουμένους, *cogitationes vel ratiocinationes* ACCVSANTES *vel* EXCVSANTES, itemque Ioanni Apoſtolo, *1. Epiſt. III, 21.* integri vitae ſcelerisque puri ſunt ὧν ἡ καρδία αὐτῶν μὴ καταγινώσκει, *quos cor ſuum non condemnat*, contra flagitiorum ſibi conſcii *v. 20.* ὧν ἡ καρδία αὐτῶν καταγινώσκει, *quos cor ſuum condemnat.* Quin et poetae ita philoſophantur, e quorum numero Iuuenalis *Sat. XIII. v. 2. ſequ.*

Prima haec eſt vltio, quod, ſe
IVDICE, *nemo nocens* ABSOLVITVR: *improba quamuis*
Gratia fallaci Praetoris vicerit vrna.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

In antecedentem et conſequentem.

Ratiocinari porro poſſumus 14) de actionibus tum FVTVRIS, tum PRAETERITIS, etiam perpetratis: ac proinde conſcientia de nondum edita vel futura actione ratiocinans, ANTECEDENS; de praeterita et iam perpetrata, CONSEQVENS adpellatur.

§. XXXVII.

In quibusnam vtraque reperiatur?

Vtroque caſu conſcientia actionem cum lege contendit. Quumque actionem futuram ad legem vel voluntatem Dei componere non ſtudeat, niſi cui eſt *incoctum generoſo pectus honeſto,* ſeu qui animum vera virtute praemuniuit: (*Elem. phil. mor.* §. *CCXVII.*) 15) conſcientia *antecedens* non niſi in iis, qui verae virtuti ſtudent, *) 16) *conſequens* etiam in ſceleratiſſimis hominibus ſeſe exſerit. Sero enim ſapiunt et Phryges.

*) Virtus ſemper coniuncta eſt cum ſtudio indefeſſo inquirendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. mor.* §. *CCXVIII,2.*) Quo magis ergo quisque profecit in virtute, eo illud ſtudium eſt ardentius. Atque inde fit, vt virtute ornati ſuper iis quoque actionibus futuris, quae aliis vel indifferentes, vel leuioris videntur momenti, ſecum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur CONSCIENTIA TENERA, quae et tuta quaeuis metuere aliquando videtur, haud abſimilis oculo, qui ne atomum quidem incidentem ſine ſenſu et dolore excipit. Eleganter Plutarch. *de profectu virt. ſent. p. 85.* Ἔτι τοίνυν πρόσλαβε τοῖς εἰρημένοις σημεῖον οὐ μικρόν, εἰ βούλει, τὸ μηδὲν ἔτι μικρὸν ἡγεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων, ἀλλ᾽ ἐξευλαβεῖσθαι καὶ προσέχειν ἅπασιν. *Id quoque, ſi lubet, ad praedicta adiunge ſignum non exiguum, quod recte proficiens nullum*

lum iam peccatum EXIGVVM *putat, ſed omnia ſtudioſe vitat et cauet.*

§. XXXVIII.

Eſt ea vel inſtigans, vel reuocans, vel admonens.

Praeterea 16) quoties futuram actionem contendimus cum lege, toties eam vel *praeceptam* a Deo, vel *prohibitam*, vel *permiſſam* eſſe, deprehendimus. 17) Primo caſu conſcientia nos ad agendum exſtimulat: 18) altero a peccando reuocat: 19) tertio prudenter, et adhibita in conſilium ratione, agendum eſſe, monet. Hinc 20) conſcientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM et ADMONENTEM recte diuiſeris. *)

*) Ita Moſen et Zipporam conſcientia INSTIGABAT ad circumcidendum filium, quia iis in memoriam reuocabat praeceptum diuinum de circumciſione. *Exod. IIII*, 24. Eadem conſcientia Dauidem REVOCABAT a caede Nabalis, cuius iam ceperat conſilium, quia eum admonebat legis prohibitiuae: *ne occidito. 1. Sam. XXV*, 32. *ſequ.* Denique conſcientia Paullum Apoſtolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam ſciret, veſceretur, et vt idem conſilium, daret Corinthiis. Quamuis enim non ignoraret, Chriſtianos haud pollui cibo et potu: prudenter tamen agendum eſſe, monebat conſcientia, ne forte alii exemplo offenderentur. *1. Cor. X*, 28. *ſequ.* Et huc pertinent aurea verba *v.* 20: Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. *Omnia mihi licent: at non omnia proſunt, Omnia mihi licent: at non omnia aedificant.*

§. XXXVIIII.

Conſcientia porro vel recta,

Quia porro conſcientia eſt ratiocinatio: (§ XXXIII.) 21) eadem, quae in ſyllogiſmum, etiam in conſcientiam cadunt. Hinc, 22) quem-

quemadmodum ratiocinatio, ita et conſcientia vel RECTA, vel ERRONEA eſt: et 23) ſicuti omnis ratiocinatio falſa vel in FORMA, vel in MATERIA, peccat: ita et conſcientia errat, ſiue falſa lex, falſaeue actionis circumſtantiae praemittantur, ſiue ipſae ratiocinandi regulae non obſeruentur. vel erronea.

*) Vt et hoc exemplis illuſtremus, in MATERIA errabant Iudaei, dum ſe parentibus beneficia, ſalua religione, ſubtrahere poſſe exiſtimabant, modo, quae illis debebantur, Deo dicarent. Loco enim maioris propoſitionis praemittebant falſam legem: Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. *Qui dicit patri aut matri: Donum eſt, quocumque a me iuuari poſſes*, (eum inſontem fore.) *Matth. XV, 5. Marc. VII, 11.* In materia quoque errabat Abimelechus, dum ſe Saram, ſalua religione, in torum recepturum, ſperabat. Falſam enim ponebat facti περίστασιν, ſe cum innupta rem habiturum. *Geneſ. XX, 2.* Denique errorem in FORMA errabant Phariſaei, dum ex lege de ſabbatho eliciebant falſam concluſionem, quod omne opus, etiam quod vel imperioſa neceſſitas, vel caritas, et humanitas exigeret, eo die ſit intermittendum. *Matth. XII, 10. ſequ.*

§. XXXX.

Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum maxime in conſcientia, contingit, vt modo ex certo aliquo principio, modo ex hypotheſi, probabili illa quidem, at hypotheſi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log.* §. *CXXX.*) Hinc 24) et conſcientia modo CERTA eſt, quoties nimirum ex certa atque indubia lege; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum ſententia ratiocinatur. *) Ex quo denuo conſequi- Itemque vel certa, vel probabilis.

ſequitur, 25) vt, quemadmodum plures ſunt gradus probabilitatis, (*Elem. log.* §. *CXXXVI. ſequ.*) ita et conſcientia modo magis, modo minus dici poſſit probabilis.

*) Non ergo conſcientia PROBABILIS opponenda eſt RECTAE, quia et probabilis aliquando recta eſſe poteſt. At poteſt tamen eadem falſa eſſe, quia quum ratiocinando decipi aliquando poſſimus ſub ſpecie certitudinis per paralogiſmos, id multo magis fieri poteſt ſub ſpecie probabilitatis per ſophismata. (*Elem. log.* §. *C. et CI.*) Ex quo conſequitur, vt lubricum admodum ſit dogma illud nouorum caſuiſtarum de probabiliſmo, ſeu conſcientia probabili, a peccato excuſante, de quo Lud. Montalt. *Litt. ad prouincial. Epiſt. V.* et Sam. Rachel. *Diſſ. de probabiliſmo.* Niſi enim pro norma actionum adſumere velis regulam Lesbiam: fieri non poteſt, vt ſatisfeciſſe tibi videaris officio, ſi agas ſecundum conſcientiam probabilem, quae nec *recta* ſemper, nec *certa*, nec *conſtans* eſt, (§. V.) maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus aeſtiment, Apoſtolus vero nos aliorum ſententia in re tanti momenti ſtare prohibeat, dum inculcat praeceptum: ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω *Vnusquisque in ſuo ſenſu plane certus eſto. Rom. XIV, 5.*

§. XXXXI.

Quid conſcientia dubia et ſcrupuloſa? Quia vero, quod probabile eſt, aeque falſum, ac verum eſſe poteſt, (§. XXXX. *) euenit aliquando, 26) vt animo noſtro ſeſe in vtramque partem obiiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum eſſe cenſeamus. Ea conſcientia DVBIA; vel, ſi cura illa, *quae nos coquit, verſatque in pectore fixa,* paullo leuioris momenti aliis videatur, SCRVPVLOSA dici ſolet. *)

*) Non

*) Non male quidem ipſam dubitationem, quae veluti in diuerſa trahit animum, SCRVPVLVM vocat celeberrimus Wolffius *Eth.* §. *LXXVI:* at vocabuli tamen notioni magis conuenire videtur definitio noſtra. Eſt enim SCRVPVLVS lapillus, minimae ille quidem molis, ſed qui, incidens in calceum, pedem miſere adfligit. Seruius *ad Aen. VI, v. 236.* SCRVPVS *proprie eſt lapillus breuis, qui preſſus ſollicitudinem creat, vnde etiam* SCRVPVLVS *dictus.* Apuleius *ſcrupulum* opponit grauiori ſollicitudini, quam *lanceam* vocare ſolet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleii Apolog. p. 150.*

§. XXXXII.

Quid libera, et minus libera?

Praeterea contingere poteſt, 27) vt mens, prauis cupiditatibus in transuerſum acta, ac veluti ſeruitute oppreſſa, de actionibus vix libere ratiocinetur, ſed potius propenſionibus ſuis ſuffragari cogatur. (*Elem. philoſ. mor.* §. *XXVIIII.*) Quo fit, 28) vt in hoc ſeruili ſtatu ratiocinans conſcientia MINVS LIBERA; ea contra, quae ſe ex triſti illa ſeruitute in libertatem vindicauit, LIBERA adpelletur. *) Quam diſtinctionem accuratius explicauit Wolffius *Ethic.* §. *LXXXIIII.*

*) Hinc παράδοξον Stoicorum: ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, *ſolum ſapientem liberum, et omnem ſtultum ſeruum eſſe.* Cicero *Parad. V.* Qui ſe per virtutem in libertatem vindicauit, is ſpernit calcatque vitia, magnoque animo clamat: *Non ſum imperata facturus, iugum non recipio: immo, quod maiore virtute faciendum eſt, excutio. Non eſt molliendus animus. Si voluptati ceſſero, cedendum eſt dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem ſibi iuris in me eſſe volet et ambitio et ira.* Seneca *Epiſt. LI.* Ad quae verba Lipſius *Manuduct. ad philoſ. Stoic. Lib. III. Diſſ. XII: Ecce,* inquit, *quot dominos ille iam effugit?*

fugit? adde libidinem, auaritiam, alia vitia: turbam habebis, vt vero nomine dicam, tyrannorum. Miſerum mancipium, qui his ſubiicitur! erectum et liberum, qui euaſit! Quid vero libertatis ſupereſſe dixeris conſcientiae, cui tot vitia prauaeque cupiditates veluti neruos ac compedes iniiciunt?

§. XXXXIII.

Quid dormitans, expergefacta, cauterio vſta?

Nec minus ipſa experientia docemur, homines aliquando ſuis vitiis ita veluti indormiſcere, vt nullo miſeriae ſuae ſenſu adficiantur, neque amplius de iuſtitia iniuſtitiaque actionum ratiocinetur conſcientia. Quemadmodum itaque 29) illam tunc DORMITARE, vel, 30) ſi diuturna peccandi conſuetudine occalluit, quaſi CAVTERIO VSTAM eſſe dicimus: *) ita 31) eadem veluti EXPERGEFIERI videtur, ſi quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones ſuas expendit paullo accuratius, et de earum iuſtitia iniuſtitiaque incipit ratiocinari.

*) Loquutio Paullina *1. Tim. IIII, 2.* eaque ἐμφατικωτάτη. Quemadmodum enim caro, vſta cauterio, omnem amittit ſenſum: ita mens, adſueta criminibus, non ſentit miſeriam, quam alii non ſine horrore contemplantur. Sic idem Apoſtolus *Epheſ. IIII, 19.* homines huiusmodi vocat ἀπηλγηκότας, quaſi *qui dedoluerint:* vbi notatu digniſſima ſunt, quae adnotauit Theod. Beza.

§. XXXXIIII.

Quid tranquilla, remordens, irrequieta vel anxia?

Sua quemque conſcientia aut condemnari aut abſolui, iam ſupra nos dicere meminimus. (§ XXXV.) Quum vero abſolutio non poſſit cum ſumma animi voluptate; condemnatio cum maxima aegritudine atque acerbiſſimo dolore

dolore non eſſe coniuncta: conſequens eſt, 31) vt conſcientia bona, eaque certa, plerumque ſit TRANQVILLA; 32) mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum facibus aequiparare ſoliti ſunt: *) vt denique 33) conſcientia dubia plerumque ſimul ſit IRREQVIETA et ANXIA, vt neſciat homo, quo ſe vertat. Enimuero illas adfectiones ad effectus potius conſcientiae, qui ſe in voluntate exſerunt, quam ad ipſam pertinere conſcientiam, facile vnusquisque animaduertit.

*) Ita Cicero *pro Sex. Roſc. Amer. Cap. XXIV.* Ceterum ipſi hi conſcientiae morſus argumento ſunt luculentiſſimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam iſtam ex metu ſupplicii, a republica imminentis, oriri exiſtimant. Primo enim non priuati tantum hiſce Furiis dies noctesque agitati ſunt, ſed et ii, quos vel naſcendi ſors, vel faſtigium imperii omni ſupplicio exemerat, veluti Nero apud Sueton. *Cap. XXXIIII.* Deinde ſi credere malis, hunc quoque ſibi timuiſſe a populo: non deſunt exempla eorum, qui morti proximi, quamuis nullo futuri metu angerentur, ſe tamen ob delicta quaedam occulta, neminique mortalium nota, vix ferre dolores conſcientiae, conqueſti ſunt: veluti Chilo Lacedaemonius, qui apud Gell. *Noct. Att. I, 3.* *Ego quidem certe*, inquit, *in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam eſſe commiſſum a me, cuius memoria rei aliquid pariat aegritudinis, niſi profecto illud vnum.* Sed et Titi Caeſaris, iam animam agentis, dictum haud abſimile exſtat apud Sueton. *Tit. Cap. X.*

§. XXXXV.

Ex quo facile intelligas, 34) quid de eorum ſententia ſentiendum ſit, qui, pro interna actionum humanarum norma ac regula habendam eſſe conſcientiam, exiſtimant. Si enim

An pro actionum humanarum norma

norma ſit conſcientia? norma, niſi ſit recta, certa et conſtans, ſuum perdit officium: (§. V.) quis pro norma adſumeret ratiocinationem, quae aliquando *erronea*; (§. XXXIX.) aliquando *probabilis* tantum; (§. XXXX.) aliquando *dubia*; (§. XXXXI.) quin ſaepe prauis cupiditatibus oppreſſa eſt? (§. XXXXII.) Hinc 35) quamuis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conſcientiam: non tamen 36) ideo recte ſtatim et iuſte agere dicendus eſt, qui ſe egiſſe contendit ſecundum conſcientiam. *)

*) Non ipſa conſcientia norma eſt, ſed normam adplicat factis et ſpeciebus obuenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cuius de prauitate nos conuictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod iuſtum et bonum eſſe nobis ſine certa lege perſuadet conſcientia. Qui ergo conſcientiam erroneam ſequitur, eo ipſo, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, ſequitur, peccat, aliquanto quidem excuſatius, quam qui agit contra conſcientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem ſuffragari nolim ſententiae Limborchii, qui *Theol. Chriſt. Lib. V. Cap. II. §. VIII. ſequ.* etiam erroneam conſcientiam ſequendam eſſe contendit.

§. XXXXVI.

Conſcientia adhuc dubia actus cur ſuspendendus? Ex quo porro colligimus, 37) dubia adhuc, et inter contrarias ſententias miſere fluctuante conſcientia, ſuſpendendam eſſe actionem tantisper, dum res ad liquidum perducta ſit. Quod 38) merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Obſeruat. XIX. ad Pufend. de offic. hom. et ciu. Lib. I. Cap. I. §. VI.* quod ſumma haec eſt hominis proteruia, ſi tam obfirmato animo aliquid agat, vt parum laboret de exploranda voluntate diuina, idem omnino actu-

acturus, ſi vel maxime, id ſibi a Deo interdictum eſſe, nouerit. *)

*) Adpoſite Cicero *de Offic. I, 9. Quocirca bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, aequum ſit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipſa per ſe, dubitatio cogitationem ſignificat iniuriae.* Id eſt, qui dubitans de aequitate actionis tamen agit, eo ipſo prodit animum iniuriam faciendi Deo. Vnde et Apoſtolus: *ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐάν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. Qui ambigit, ſi ederit, condemnatus eſt, quia non edit ex fide, Rom. XIV, 23.*

§. XXXXVII.

Itaque ex his, quae hactenus diximus, patet, 39) in adplicatione legis ad factum conſcientiae luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM et ERROREM. Et per illam quidem ſimplicem cognitionis priuationem; per hunc ſiue ideam, ſiue iudicium, ſiue ratiocinationem, a rei natura diſcrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cuius nulla omnino idea animo obuerſatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, ſed vel ab obiecto diſcrepantem, vel obſcuram, confuſam atque inadaequatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admiſſus, in iudicia, atque inde in ipſas ratiocinationes ſeſe diffundat. Imbecillitates intellectus ignorantia et error.

§. XXXXVIII.

At quum nec omnibus hominibus impoſita ſit obligatio veritates abſtruſiores, ac veluti in Arceſilai puteo demerſas, inueſtigandi, et rerum quarumdam ignoratio cum vtilitate potius, quam detrimento, coniuncta eſſe videatur, An omnis error et ignorantia culpari mereatur.

tur, *) immo ſaepe ignorantes *imprudentesque plus boni vno die faciant, quam ſcientes antea vmquam:* Terent. *Hecyr. V, 4. v. 39. ſequ.* merito inde colligimus, 40) non omnem vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum eſſe ac vituperabilem

*) Exemplo eſſe poteſt certorum ſcelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia, ſi tunc ignotorum nulla cupido eſt. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpiſſimis cupiditatibus occludat, praeſtetque imperuium? Sic ſane Scythas eo nomine laudat Iuſtinus *Hiſtor. II, 2. quod in iis tanto plus profecerit* VITIORVM IGNORATIO, *quam in Graecis cognitio virtutis.* Nec minus maiores noſtros miratur Quinctilianus *Declam. IV.* vbi de impuriſſimo agens flagitio: NIL *tale*, inquit, NOVERE *Germani, et ſanctius apud Oceanum viuitur.*

§. XXXXVIIII.

Quae ignorantia, ac quis error culpabilis ſit?

At quum nihil decernat voluntas, niſi ab intellectu ad adpetendum auerſandumque excitata, ac proinde intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrat: (§. XXX, 6.) conſequens ſane eſt, 41) vt non abſint a reprehenſione, qui in principiorum boni ac mali, iuſti iniuſtique, quorum ſibi cognitionem facile comparare potuiſſent, turpiſſima ignoratione verſantur, vel circa illa errant, circa quae errorem, ſi intendiſſent neruos, facile potuiſſent euitare.

§. L.

Ignorantia vel vincibilis,

Hinc variae ignorantiae atque erroris diuiſiones. Quatenus enim primo ignorantiam euitare in noſtra poteſtate eſt, vel non eſt: eatenus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur. *)

Qua-

Quatenus quis illius cauſſa eſt, vel non eſt: eatenus vel VOLVNTARIA eſt, vel INVOLVNTARIA. Denique ſi quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ignorantia menti caliginem offudiſſet: ignorantia illa EFFICAX vocari ſolet: CONCOMITANS vero, ſi quid factum eſt, quod factum fuiſſet, ſi vel maxime abfuiſſet ignorantia. Quamobrem prioris argumentum eſt poenitentia, poſterioris facti illius, etiam ex ignorantia admiſſi, adprobatio. Quae omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam, pertinere, nemo non intelligit.

vel inuincibilis, vel voluntaria vel inuoluntaria vel efficax, vel concomitans.

*) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM eſſe aiunt vel IN SE, *at non in ſua cauſſa*, vel IN SE ET SVA CAVSSA SIMVL. Sic enim ignorantia hominis temulenti *in ſe* quidem *inuincibilis* eſt, quamdiu durat ſuauis illa inſania: *at non in ſua cauſſa*, quia homini licuiſſet non inſanire. Contra peccata furioſorum ex ignorantia *in ſe et ſua cauſſa inuincibili* proficiſcuntur, quum nec ſciant emota mente, quid agant, nec per eos omnino ſteterit, quo minus furerent. Vera ſunt haec omnia, nec vſu ſuo in doctrina de imputatione deſtituuntur: at prior tamen vix dici poteſt INVINCIBILIS, quum potuiſſet euitari, ſi mens non laeua fuiſſet. Rem optime explicat Ariſtoteles *Nicomacheor. III*, 7. dum legem memorans Pittaci, quae ebriis peccantibus duplicem poenam irrogari iuſſerat, ſtatim ſubiicit: Τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ᾽ αἴτιον τῆς ἀγνοίας *In ebrios duplex poena conſtituta eſt: principium enim in ipſis eſt. Nam ſitum in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem cauſſa inſcientiae eſt.* De ipſa Pittaci lege videndi Diog. *Laert.* I, 76. et Plutarch. *in Conuiu. ſept. ſap.* p. 155.

§. LI.

Quid voluntas? Progredimur ad alterum actionum humanarum liberarumque principium, VOLVNTATEM, (§. XXX.) quae eſt illa mentis noſtrae facultas, qua adpetimus bonum, malumque auerſamur. Vt adeo veriſſimum ſit, intellectum circa verum et falſum; voluntatem circa bonum et malum occupari. Nam et veritatis non ob aliam cauſſam cupida eſt voluntas, quam quatenus bona eſt, nec falſum, quia falſum, ſed quia ſimul malum eſt, auerſatur. *)

*) Sic nemo ſanus praeſcire cupit calamitates ſibi imminentes, quia ſi vel maxime vera eſſet haec ſcientia, mentem tamen illa ante tempus vehementer excruciaret, et ſic bona videri non poſſet. Contra fabularum cupidiſſimi ſunt pueri, quamuis eas fictas eſſe ſubolfaciant, quia eas vel ad componendos mores, vel ad animum ſaltim oblectandum comparatas eſſe, intelligunt, easque proinde bonas eſſe exiſtimant.

§. LII.

Eius actus et natura. Ex ea ergo definitione colligimus, 42) non poſſe voluntatem quidquam adpetere, niſi quod ei tamquam bonum ab intellectu ſiſtitur: nec 43) auerſari, niſi quod ei tamquam malum ab eodem repraeſentatur. 44) Quo magis quodque nobis bonum malumue videatur: eo vehementius nos illud adpetere vel auerſari, ac proinde 45) contingere poſſe, vt minoris boni adpetitio vel minoris mali auerſatio, propoſito maiore malo bonoue, cohibeatur. 46) Auerſationem non in ſola adpetitionis priuatione conſiſtere, ſed coniunctam eſſe cum aliquo poſitiuo, *) quod NOLVNTA-

TEM

TEM vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr. Koehler. *Exerc. iur. nat.* §. *CLXVII. ſequ.*

*) Quemadmodum ICti accurate diſtinguunt *non nolle* et *velle: l. 3. D. de reg. iur.* ita non minus diſcerni debent *non velle* vel *non adpetere,* et *nolle*, ſeu *auerſari.* Multa ſane non vult ſapiens, a quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit immortalitatem, quam natura; non imperium, quod naſcendi ſors negauit: nec tamen res illas auerſatur, ſed magnas ac praeclaras eſſe iudicat. Non vult, quod non capit eius conditio, quamuis ab eo non abhorreret, ſi caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adfectauit intentus operi diurno, hortulumque ſterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adſpernatus eſt, quum ſe regem ſalutari, regiaeque veſtis inſignibus exornari, animaduerteret. Curt. *de geſt. Alex. IIII, 1.*

§. LIII.

Nec minus ex ea definitione patet, 47) hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, ſed et LIBERE agere. Quum enim SPONTANEITAS ſit facultas ſe ipſum dirigendi ad certum et antea cognitum finem, LIBERTAS vero facultas, ex duobus poſſibilibus alterutrum, prout e re videatur, eligendi: vtramque facultatem menti noſtrae ineſſe, vel ab ipſa experientia docemur. Neque 48) obſtat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicauit, ſuis adfectibus cupiditatibusque adhuc ſeruire. Eſſe enim haec obſtacula ita comparata, vt maiore menti propoſito bono maloue remoueri ſuperarique poſſint, iam ſupra monuimus. *) (§. LII, 45.) **Eiusdem ſpontaneitas et libertas.**

 *) Sic

*) Sic quantacumque in fure ſit contrectandae rei alienae cupiditas, ei tamen ille non ſuccumberet, ſi ſibi tanti criminis effecta, veluti ſquallorem carceris, ergaſtulum, flagra, equuleum, ipſam denique furcam, poneret ob oculos. Nec minus, qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honeſtiora ſtudia ac diligentiam ſeſe illico inflammari ſentirent, ſi, adhibita in conſilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta ſit doctrinae ac ſapientiae praeſtantia, quanta vtilitas, quam incredibilis ſuauitas, et quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia coniunctum ſit. Rem omnem breuiter exprimit Epictetus apud Arrian. *I, 17.* τίς ὀρμὴν νικῆσαι δύναται; ἡ ἄλλη ὁρμή· τίς δ' ὄρεξιν καὶ ἔκκλισιν; ἡ ἄλλη ὄρεξις καὶ ἔκκλισις. *Ecquidnam adpetitionem vincere poteſt? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propenſionem? Profecto alia inclinatio ac propenſio.* Id quod eodem, quo nos vſi ſumus, furis exemplo illuſtrat Simplic. *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p. 22.*

§. LIIII.

An eam impediat temperamentum.

Hinc 49) illi voluntatis humanae libertati non officit conſtitutio corporis, quam TEMPERAMENTVM vocant philoſophi. (*Elem. phil. mor.* §. *LI. ſequ.*) Quamuis enim mens a corpore diuerſimode adficiatur, (*ibid.* §. *XXXXV.*) et ad certa vitia reddatur procliuior: iſta tamen determinatio non magis in coactione conſiſtit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum ſudum coelumque ſerenius inuitat. Quis enim negauerit, voluntatem omnia integra habere, illasque verni ſolis blanditias non impedire, quo minus e duabus cauſſis, quarum vna deambulationem ſuadet, altera diſſuadet, praegnantiori adſentiatur?

§. LV.

§. LV.

Idem porro 50) dicendum videtur de ADFECTIBVS, id eſt, commotionibus voluntatis ex repraeſentatione boni malique ortis. Quamuis enim mens, quod ad primum motum attinet, paſſiue ſe habeat: reliqua tamen in eius poteſtate ſunt, puta, vt obſtet principiis, ne motum iſtum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum peruenire patiatur. Quod 51) et de MORIBVS, id eſt propenſionibus, diuturna conſuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametſi enim et hi paullatim veluti in naturam abeunt, *quam ſi expellas furca, tamen vſque recurret:* Horat. *Epiſt. I, 10. v. 24.* non tamen vel emendari non poſſunt, *) vel non vinci ſaltim, ſi quis libertate ſua vti velit. An adfectus et mores?

*) Mores ſunt propenſiones et adfectus, diuturna conſuetudine firmati. (*Elem. philoſ. moral.* §. *LXVIIII.*) Quod diuturna conſuetudine adſciuimus, id procul dubio deſuetudine paullatim inumbrari atque aboleri poteſt, ſi ea in re tantum adhibere diligentiae velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam iam Hertius ad Pufendorffium laudauit, ſententia Ariſtophanis *in Veſpis.*

Τὸ γὰρ ἀποςῆναι χαλεπὸν
Φύσεως, ἣν ἔχει τις ἀεί.
Καὶ τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξήνοντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.

Vſus quo fueris diu,
Mutare ingenium, graue eſt.
Multos inuenias tamen,
Qui mores moniti ſuos
Mutarunt melioribus.

§. LVI.

An vis externa?

Denique 52) EXTERNA VIS tantum abeſt, vt libertate ſua priuet voluntatem humanam, vt illa vel maxime argumento ſit, eam eſſe liberam. Quamuis enim fieri poſſit, vt aliquis vi prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus quod vult, velit, vel compelli, vt quod non vult, velit. *) Immo ſi intellectus bonum, quod actionem ſequitur, tamquam maius malo imminente, repraeſentet: nulla vis externa hominem ab eo, quod ſemel animo concepit, abſterrebit, eumque *nec ciuium ardor praua iubentium, nec vultus inſtantis tyranni mente quatiet ſolida.* Vid. illuſt. Wolffius *Metaphyſ.* §. *DXXII.*

*) Id quoque obſeruauit Epictetus apud *Arrian. I, 17.* Poſtquam enim adpetitionem non niſi alia adpetitione vinci poſſe docuit: ſtatim ſubiicit: *Ἄν μοι, Φησὶ προσάγῃ θανάτȣ, Φόβον ἀναγκάζει με· ȣ̓ τὸ προσαγόμενον, ἀλλ᾽ ὅτι δοκεῖ σοι κρεῖττον εἶναι ποιῆσαί τι τȣ́των, ἢ ἀποθανεῖν. Πάλιν ȣ̓̃ν τὸ σὸν δόγμα σε ἠνάγκασε, τȣτέστιν προαίρεσις προαίρεσιν. At, inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non, quod imminet, in cauſſa eſt, ſed quia tibi ſatius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coegit, id eſt, voluntas vicit voluntatem.*

§. LVII.

Voluntas vel antecedens vel conſequens.

Ex quo colligimus, 53) non reiiciendam eſſe diſtinctionem voluntatis ANTECEDENTIS et CONSEQVENTIS, quarum illa ſine contemplatione *περιστάσεων*, quae ſeſe tempore actionis exſerere

ſerere poſſunt, decernit: haec actionem circumſtantiis, quae ſeſe tunc exſerunt, attemperare ſtatuit. Quare 54) voluntas conſequens ab antecedente diuerſiſſima videtur, quum tamen vtraque ſibi inuicem non refragetur. Ita verum eſt, et pacem velle Deum, et eumdem bellum, certis poſitis circumſtantiis, non improbare.

§. LVIII.

Actiones ſpontaneae, inuitae, vltroneae, coactae, mixtae.

Praeterea inde intelligitur, 55) SPONTANEAS eſſe actiones, quae proficiſcuntur ex mente, ſe ipſam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56) INVITAS, quae a mente ſeipſam determinante non proueniunt. (§. LIII.) Porro 57) ſpontanearum alias VLTRONEAS eſſe, ad quas patrandas nulla hominem neceſſitas extrinſecus impulit, alias 58) COACTAS, quas quis, tali vrgente neceſſitate, patrauit: (§. LVI.) nihil autem 59) cauſſae eſſe, cur addamus MIXTAS, quippe quae quum itidem, neceſſitate extrinſecus vrgente, fiant, *coactis* quam commodiſſime accenſentur. *)

*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, ſed ita, vt eas omittere mallet, niſi vrgeret neceſſitas. Tale quid animaduertimus in iis, qui iactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. Lib. II. v. 277.*

Iamne vides igitur, quamquam vis extima multos
Pellit, et inuitos cogit procedere ſaepe,
Praecipitesque rapit, tamen eſſe in pectore noſtro
Quiddam, quod contra pugnare obſtareque poſſit?

Enimuero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta eſſe poteſt, vt nos adigat ad volendum, quod nolumus, vel quod volumus, auerſandum: (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta mixta omnisque mixta coacta eſt.

Quis

Quis vero probaret diuiſionem, cuius membra adeo non disiuncta ſunt, vt potius vnum de altero praedicetur? (*Elem. log.* §. *XLVII*, 2.)

§. LVIIII.

Actiones inuitae inuoluntariae; coactae voluntariae ſunt.

Hinc 60) verum quidem eſt, nullam actionem *inuitam* eſſe voluntariam: (§. LVIII, 56.) at 61) negari nequit, voluntarias eſſe actiones *coactas*, quia, quamuis non agere mallemus, niſi nobis repraeſentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro conſequitur, 62) vt non male philoſophati ſint veteres iureconſulti, dum, COACTVM etiam VELLE, ſtatuerunt. *l. 21.* §. *5. D. quod met. cauſſ.*

CAP. III.

DE NORMA ACTIONVM HVMANARVM, VEROQVE IVRIS NATVRALIS PRINCIPIO.

§. LX.

Qualem eſſe oporteat actionum humanarum normam?

Non ita comparatam eſſe naturam hominis, vt actionum liberarum norma ac regula carere poſſit, iam ſupra a nobis demonſtratum eſt (§. IIII ſequ.) Ibidem vero oſtendimus, illam normam eſſe deſituram, neque functuram officio ſuo, niſi et *recta, certa* ac *conſtans*, et cum *obligatione*, eaque non interna, ſed *externa*, coniuncta ſit. In talem vero normam, in quam hae virtutes omnes manifeſto cadant, iam paullo accuratius erit a nobis inquirendum. *)

*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, et PRINCIPIVM IVRIS NATVRALIS. Illa enim eſt prin-

principium, quod *eſſendi* vocant philoſophi, quodque nobis *principium obligationis* eſt. Per hoc intelligimus *cognoſcendi principium*, id eſt, propoſitionem quamdam, ex qua, ad quid obligati ſimus, illico adpareat. Sunt haec et in rebuspublicis diuerſa. Nam *principium obligationis* quae ciuibus reipublicae omnibus incumbit, eſt voluntas ſummae in qualibet republica poteſtatis, eaque ſimul *norma* eſt, ad quam omnes et ſinguli actiones ſuas componere tenentur. At ſi quaeras, vnde cognoſci atque intelligi poſſit illa ſummae poteſtatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eaeque adeo vnum et adaequatum erunt *cognoſcendi principium*.

§. LXI.

Normam illam vel *in nobis* ipſis, vel *extra nos*, exſiſtere oportet. In nobis ſi reperiretur, illa non alia eſſe poſſet, quam vel intellectus ac conſcientia, vel ipſa voluntas noſtra. At neutra mentis facultas ſemper recta, neutra certa, neutra conſtans atque immutabilis eſt. Ergo nec alterutra, nec vtraque, normae actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo ſane conſequitur, 1) vt norma illa actionum noſtrarum non in nobis, ſed extra nos, omnino quaerenda ſit.

Ea non in nobis, ſed extra nos quaerenda eſt.

§. LXII.

Extra nos cum aliae res creatae, exſiſtunt, tum ipſe rerum omnium auctor DEVS. Quum vero quaeramus actionum humanarum normam cum obligatione externa coniunctam, (§. VIIII.) et per rectam rationem vniuerſo generi humano promulgatam: (§. XI.) obligatio vero externa in entis cuiusdam, cuius imperium agnoſcimus, voluntate conſiſtat, (§ VIIII, 10.) denique nullum ſit ens, cuius imperium magis

Et quidem in voluntate Dei.

magis agnoſcere teneamur, quam DEVS optimus maximus, (§. X.) isque ſolus etiam per rectam rationem, cuius ipſe auctor eſt, aliquid promulgare poſſit: conſequens eſt, 2) vt ſola VOLVNTAS DEI ſit norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin et omnis iuſtitiae, principium. *)

*) Incidimus itaque in ſententiam viri illuſtriſſimi, iam ſupra a nobis laudati, SAMVELIS A COCCEIIS, qui in laudatis diſſertationibus (§. X. *) hoc principium non ſolum ſolidiſſimis rationibus demonſtrauit, ſed et ab aduerſariorum ſtricturis erudite vindicauit, in primis *Diſſert. I. quaeſt. II.* §. *VI. ſequ.* vbi §. *XXXIIII. p. 31. ſequ.* etiam veterum, idem ſentientium, teſtimonia quamplurima accumulat, quorum maxime notabilia ſunt Xenophontis, Sophoclis et Ciceronis, quae, quum diſſertationes illae doctiſſimae omnium manibus terantur, hic non repetimus.

§. LXIII.

Voluntas Dei norma eſt recta, certa, conſtans, et obligatoria.

Neque dubitari poteſt, 3) quin haec norma RECTA ſit, quum nihil velle poſſit ens infinite bonum ac ſapiens, niſi quod vere bonum eſt: 4) quin eadem ſit CERTISSIMA, quum omnibus per rationem innoteſcat: 5) quin ſit CONSTANS, quia non magis mutari poteſt voluntas Dei, quam ipſe Deus, et, per quam illam promulgauit, recta ratio. Denique 6) quin ſit OBLIGATORIA, quum et Deo iuſtiſſimae cauſſae ſint, obſequium a nobis exigendi, et nullae ſint hominibus rationes, cur ſe illius imperio ſubtrahere vel velint, vel poſſint. (§. X.) Ex quo ſimul patet, 7) non omnem Dei voluntatem, ſed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum eſſe habendam. *)

*) Quam

*) Quam late pateat DEI VOLVNTAS, accuratius ab iis, qui theologiam naturalem tradunt, explicatur, inprimis a Ruardo Andala *Theol. nat. Part. II. Cap. VIII. §. VI. ſequ.* et celeb. Wolffio *Theol. nat. Part. I. tot. Cap. III.* Sane quum voluntatis diuinae obiectum ſit primum ipſe Deus, dum perfectiones ſuas amat, adprobat, in iis adquieſcit, deinde vniuerſus mundus, quem vult eſſe, certis legibus moueri, conſeruari, tum omnia reliqua contingentia, praeterita et futura: hic tantum intelligimus *voluntatem Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas,* eamque vocamus OBLIGATORIAM.

§. LXIIII.

Quum vero VOLVNTAS DEI OBLIGATORIA, quam vnicam actionum humanarum normam eſſe oſtendimus, ſit voluntas Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII. *) conſequens eſt, 8) vt ea contemplatione hominis recte etiam vocetur LEX DIVINA, quippe quae nihil aliud eſt, quam voluntas entis ſupremi, ſub comminatione poenae, vel propoſito praemio, certas actiones vel praecipientis, vel prohibentis. (§. VIIII, 11.) 9) Vt, quum et aliae leges diuinae, per reuelationem hominibus promulgatae, dentur, quas POSITIVAS vocant, hae, quia natura homini innoteſcunt, merito NATVRALES adpellentur, et prout aliquid praecipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in ADFIRMATIVAS, NEGATIVAS et PERMISSIVAS recte diſpeſcantur.

Eadem et lex dici poteſt ratione hominum.

§. LXV.

§. LXV.

Ex voluntate Dei etiam diuina iuſtitia recte potest explicari?

Quumque haec diuina voluntas, ſeu lex diuina naturalis, omnis iuſtitiae ſit fons et principium: (§. LXIII, 2.) ſequitur 10) vt omnis actio, non modo humana, ſed et diuina, huic voluntati diuinae attemperata IVSTA ſit, ac proinde 11) male huic doctrinae opponatur, nullam fore Dei iuſtitiam, ſi non aliud ſtatuatur iuris naturae principium, quam DEI VOLVNTAS. *)

*) Exprobrare hoc viro illuſtriſſimo, SAM. DE COCCEIIS, non dubitauit auctor *Obſeruationum Hanoueranarum Obſ. VIII: Periculoſa etiam alia ex his dogmatibus conſequuntur, qualia a quibusdam minus circumſpecte iam dudum ſunt iactata, veluti nullam eſſe ipſius Dei iuſtitiam. Nam ſi ius eſt nihil aliud quam iuſſum creatoris, vel eius, qui potentia ſua cogere poteſt: manifeſtum eſt, in ipſo Deo iuſtitiae rationes ceſſare, quum cogi nequeat, et poſſe eum iure damnare innocentem, beare ſceleratum. Quibus admiſſis, in iuſtitiae conſideratione reſtabit timor Dei, amor ceſſabit.* Enimuero quum Deus nihil velit, niſi quod aequum et iuſtum eſt: quidni ex voluntate Dei explicari poſſet etiam diuina iuſtitia? Ceſſat quidem circa Deum ratio iuſſus et coactionis, adeoque obligatio externa: ſed eadem et in ſummis imperantibus ceſſat, quod attinet ad leges ſuas. Quamuis enim illis obſtrictus non ſit princeps, cui *ἀνυπεύθυνον* eſt imperium: tamen eum dicimus IVSTVM, ſi ſuum cuique ſecundum leges ſuas tribuit. Quidni ergo et Deum ideo dicamus IVSTVM, quod hominibus ius ſuum ſecundum VOLVNTATEM, ſeu LEGEM SVAM tribuat? Homo ergo dicitur IVSTVS, qui VOLVNTATI DEI, per modum legis promulgatae, obſequium praeſtat. Deus vero IVSTVS eſt, quia ſecundum VOLVNTATEM SVAM ſine coactione et lege ſuum cuique tribuit. Nec periculum eſt, ne Deus damnet innocentem, ſcele-

ſceleratum beet. Ita enim non ageret ſecundum voluntatem ſuam, qua nihil vult, niſi quod iuſtum, aequum, et perfectione ſua dignum eſt.

§. LXVI.

In eo tamen 12) maximum diſcrimen inter DIVINAM et HVMANAM intercedit iuſtitiam, quod quum in illa legis et coactionis ratio omnis ceſſet, (§. LXV. *) haec inuoluat rationem legis et coactionis, (§. LXIIII, 8.) ac proinde 13) voluntas diuina, quatenus hominibus pro actionum norma eſt, coniuncta ſit cum comminatione poenae, ſeu mali cuiusdam, iis a Deo repraeſentandi, qui, voluntati ſuae non praeſtent obſequium. Quamuis 14) ea poena etiam poſitiua *) non, vt in legibus humanis, certa et definita, ſed plerumque indefinita ſit, Deusque eam ſuae ſapientiae ac iuſtitiae reſeruarit.

Differentia normae iuſtitiae diuinae et humanae.

*) Qui omne malum paſſionis, quod malam ſequitur actionem, et cum hac connectitur, POENAM adpellitant, hi illam recte diuidunt in NATVRALEM et POSITIVAM Clariſſ. Koehler. *Exercit. iur. natur.* §. *CCCLXII. ſequ.* Sed ſi per poenam intelligas malum paſſionis, quod ipſa lex diuina peccantibus comminatur: poena poſitiua tantum poenae nomine κυρίως veniet. *Naturalem* et athei agnoſcunt: *poſitiuam* non niſi ii, qui et exſiſtere Deum, et rerum humanarum curam gerere, ſtatuunt. Iam quamuis poena poſitiua definita non ſit: vel ipſa tamen recta ratio ſatis nos conuincit, Deum non poſſe non hominibus et poenas, et praemia rependere, prout actiones voluntati eius vel non attemperent, vel attemperent. Id enim ἀμέσως ex idea iuſtitiae diuinae fluit, et admiſſum eſt ab omnibus, qui in dubium non vocarunt diuinam prouidentiam. Xenophon Memorab. *Socr. I,* 4. 16.

 Οἴει

Οἴει δ' ἂν τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμφῦσαι, ὡς ἱκανοί εἰσιν εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δυνατοὶ ἦσαν; καὶ ἀνθρώπους ἐξαπατωμένους τὸν πάντα χρόνον οὐδέποτ' ἂν αἰσθέσθαι; Num arbitraris, Deos hominibus opinionem indituros fuiſſe, quod et beneficiis et poenis adficere poſſint, ſi non reuera id poſſent? et homines, perpetuo deceptos, horum nihil vnquam ſenſiſſe?

§. LXVII.

Vt normam illam rite adplicemus, opus eſt certo ius naturae cognoſcendi principio.

At quum dubitari vix poſſit, quin norma actionum humanarum non alia eſſe poſſit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) iam porro merito quaeritur, quo pacto illam quam facillime cognoſcamus? Et ſane dum eam per rectam rationem vniuerſo humano generi promulgatam eſſe, omnes fatentur, (§. XI, 16.) recta vero ratio nobis eſt facultas ratiocinandi, veritatesque alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi: (§. XV.) facile patet, 15) dari aliquam veritatem vel propoſitionem, ex qua per neceſſariam concludendi rationem, quid voluntati Dei conſentaneum, adeoque iuſtum ſit, elici poſſit, adeoque 16) eſſe oportere commune aliquod ac generale ius naturae COGNOSCENDI PRINCIPIVM. *)

*) Id quomodo ab ipſa norma differat, iam ſupra (§. LX. *) oſtendimus. Quum vero principii vocabulum latius acceperit illuſtriſſimus SAM. DE COCCEIIS: in λογομαχίαν abit, quidquid ei obuertit clariſſimus Iac. Fridr. Ludouici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innoteſcat, ipſe vir illuſtriſſimus *Diſſ. I. quaeſt. III.* oſtendere conatus eſt, adeoque manifeſto diſtinxit *voluntatem Dei*, tamquam normam et principium eſſendi, quod vocant,

cant, iuris naturae, *a mediis intelligendi et probandi voluntatem Dei*, adeoque a principio cognoſcendi.

§. LXVIII.

Idque verum, euidens, atque adaequatum eſſe oportet.

Quumque omne cognoſcendi principium ita comparatum eſſe oporteat, vt ſit VERVM, EVIDENS atque ADAEQVATVM: conſequens eſt, 17) vt et iuris naturae principium debeat eſſe VERVM, ne ſi illud vel falſum ſit, vel in nuda fictione conſiſtat, tales etiam concluſiones ex illo eliciantur. 18) Vt idem EVIDENS eſſe oporteat, et 19) ita quidem, vt non modo a docto aliquo, ſed et a quolibet plebeio, quippe qui aeque, ac ille, ad obſequium iuri naturali praeſtandum obſtrictus eſt, perſpici atque intelligi poſſit. *) Denique 19) vt eſſe debeat ADAEQVATVM, omniaque officia tum hominum, tum ciuium, non modo Chriſtianorum, ſed et a Chriſtiana pietate alienorum, inde prono alueo fluant.

*) Quemadmodum ergo ſuſpectae ſunt iuſto ſubtiliores exſiſtentiae DEI demonſtrationes, quia illa veritas ita comparata eſſe dicitur, vt et plebeius quisque ad eam animo concipiendam obſtrictus ſit, ac proinde Apoſtolus eum palpando inueniri poſſe docet, quippe ȣ μακρὰν ἀπο ἑνος ἑκάςȣ ἡμῶν ὑπαρχοντα, *non longe abſentem ab vnoquoque noſtrum*: *Act. XVII*, 27. ita vix ſuſpicione caret ſubtile nimis iuris naturalis principium, quum ἀναπολόγητοι ſint omnes, etiam indocti, et ſubtiliori philoſophiae non adſueti, ſi contra ius naturae peccauerint.

§. LXVIIII.

Vnde hoc principium

Itaque 20) iuris naturalis principium quaerere non poſſumus in conuenientia actionum noſtra-

non eſt in ſanctitate Dei quaerendum.

noſtrarum cum ſanctitate Dei: quia, ſi vel maxime largiamur, veram eſſe hanc propoſitionem, ea tamen nec euidens eſt, nec ita comparata, vt omnia officia vel hominum, vel ciuium, inde elici probarique poſſint. *)

*) Quam obſcura enim ſit ſanctitatis diuinae idea, ſiue eam in ſenſu theologico, ſiue in iuridico, accipias, iam oſtenderunt Sam. Pufendorff. *Specim. Controu. IV*, 4. Thomaſ. *Fundam. iur. nat. et gent. I*, 6, 11. *ſequ.* Et quam multa ſunt officia, quorum ἀρχέτυπον in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reuerentia erga ſuperiores, redditio crediti, ſimilia.

§. LXX.

Nec in ipſa actionum humanarum iuſtitia vel iniuſtitia.

Nec magis 21) ſufficit propoſitio, id, quod ſua natura iuſtum eſt, eſſe faciendum, quod ſua natura iniuſtum, fugiendum. Quamuis enim iam ſupra a nobis conceſſum ſit, actiones quasdam in ſe ſuaque natura bonas, vel malas, et ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinſecus obligari: (§. VIII.) falſum tamen eſt, actionem vllam intrinſecus et antecedenter ad legem iuſtam eſſe.* (§. VII.) Vt iam non dicamus, nec euidens eſſe hoc cognoſcendi principium, nec omnia hominis ac ciuis officia inde poſſe deriuari.

*) Ad actiones enim IVSTAS obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa conſiſtit in entis, cuius imperium agnoſcimus, quodque actiones quasdam ſub comminatione poenae prohibeat praecipiatque, voluntate. (§. VIIII, 10.) Quum vero talis voluntas ſit LEX: (§. VIIII, 11.) nulla actio iuſta iniuſtaque eſſe poteſt ſine lege, adeoque non datur actio, intrinſecus et antecedenter ad legem iuſta, ſed, quia legi conuenit, ideo iuſta

habe-

habetur, quemadmodum ideo iniuſta eſt actio, quod legi refragatur, et hinc omne peccatum *ἀνομία*, ſeu *legis transgreſſio*, vocatur. *I. Epiſt. Ioann. III*, 4.

§. LXXI.

Nemo porro 22) temere ſuffragabitur viris doctis, a quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, conſenſus pro principio iuris naturalis habitus eſt. Nam nec *verum* eſt, id, in quo gentibus inter ſe conuenit, etiam voluntati diuinae conuenire: *) nec omnibus *euidens* eſt ille gentium conſenſus, quippe ex multis veterum et recentiorum ſcriptorum teſtimoniis colligendus, nec tam *adaequata* haec videri poteſt propoſitio, vt omnia hominum ciuiumque officia inde prono alueo fluant.

Nec in conſenſu omnium gentium

*) Ita ius gentium voluntarium, quod vocat, probandum iam olim cenſuit Cic. *Tuſc. Diſp. I*, 13. *Omni in re conſenſio omnium gentium lex naturae putanda eſt.* Eidem principio poſtea permultum tribuit Grot. *de iure belli et pac. prolegom.* §. *XL*. vbi de modo probandi ius naturae et gentium ex inſtituto differens: *Vſus ſum*, inquit, *ad iuris huius probationem teſtimoniis philoſophorum, hiſtoricorum, poetarum, poſtremo et oratorum, non quod illis indiſcrete credendum ſit, (ſolent enim ſectae argumento cauſſae ſeruire:) ſed quod, vbi multi, diuerſis temporibus et locis, idem pro certo adfirmant, id ad cauſſam vniuerſalem referri debeat: quae in noſtris quaeſtionibus alia eſſe non poteſt, quam aut recta illatio, ex naturae principiis procedens, aut communis aliquis conſenſus. Illa ius naturae indicat: hic ius gentium.* Enimuero in multis mirum gentium paene omnium conſenſum deprehendimus, quae nemo iuris naturae vel gentium eſſe dixerit, veluti in πολυθεότητι, idololatria, ſacrificiis, latrociniis, extra cuiusque rempublicam

 licitis.

licitis. κ. τ. λ. Deinde difficillime hic gentium conſenſus oſtenditur, ipſo fatente Grotio *I, 1. 15. Latius autem patens eſt ius gentium, id eſt, quod gentium omnium aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix vllum ius reperitur, extra ius naturale, quod ipſum quoque gentium dici ſolet omnibus gentibus commune. Immo ſaepe in vna parte orbis terrarum eſt ius gentium, quod alibi non eſt, vt de captiuitate ac poſtliminio ſuo loco dicemus.* Quam multa ergo ſunt officia, quae ex conſenſu gentium demonſtrari a nemine poſſunt?

§. LXXII.

Nec in ſeptem Noachi praeceptis.

Quemadmodum vero, qui ius naturae vel gentium ex illa gentium conſenſione deriuandum exiſtimant, non modo principium minus verum, ineuidens ac inadaequatum adſumunt, ſed et ſimul *μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος* committunt, dum ius naturae non ex ipſa natura, ſed ex gentium traditione, deriuare conantur: ita 23) iisdem vitiis laborare ius naturae et gentium Hebraeorum, quod ex praeceptis Noachi vel promanare, vel probari poſſe exiſtimant, iam ſupra, quantum ſatis eſt, oſtendimus. (§. XVI.)

§. LXXIII.

Nec in iure omnium in omnia, vel ſtudio pacis externae.

Quid porro 24) dicamus de tota illa Tho. Hobbeſii philoſophia, quam tum in libello de ciue, tum in Leuiathane, quem vocat, propoſuit? Dum enim vir ille doctus in ſtatuta naturali ius eſſe omnium in omnes eſſe docuit, nec *veram* poſuit propoſitionem, nec *euidentem*, nec *adaequatam*, quum officia erga Deum et ſeipſum inde deduci nullo modo poſſint.

Immo

Immo hoc ipſo, dum ſe ius naturae hoc modo explicaturum promittit, illud plane ſuſtulit euertitque, ceu oſtendit celeb. Henr. Coccei. *Diſſ. de iure omn. in omnes.* Ex quo ſimul patet, 25) quid ſtatuendum ſit de altero principio, quaerendam eſſe pacem externam, ſi haberi poſſit, ſin id minus fieri poſſit, belli circumſpicienda eſſe auxilia. Nam et hic, veluti ſub ſipario, latitare Hobbeſium, nemo non intelligit. *)

*) In primis vel maxime ineuidens eſt hoc principium Quid enim ſibi vult illa limitatio: *Si haberi poſſit?* Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigioſi, ſeque pace, inuito altero, frui non potuiſſe conquerentur? exemplo lupi, qui ſibi turbatam ab agno aquam, cauſſabatur. Phaedr. *Fab. I, 1.* Vere neſcio quis cecinit:

Sic nocet innocuo nocuus, cauſſamque nocendi
Inuenit. Heu regnant qualibet arte lupi.

Obſeruault hoc illius principii vitium iam celeberrimus Thomaſ. in *Fundam. iur. nat. et gent. I, 6, 18.*

§. LXXIIII.

Magna *veritatis* pietatisque ſpecie blanditur 26) principium VAL. ALBERTI, theologi et philoſophi Lipſienſis de ſtatu integritatis: quamuis ne id quidem *verum* eſſe, iam alii oſtenderint. Pufend. *Specim. controu. IIII, 12.* et Thomaſ. *Iuriſpr. diuin. IIII, 40. ſequ.* Sed ſi vel maxime largiamur, vere iuris naturae eſſe, quae ſtatui illi primaeuae integritatis conueniunt: quam *ineuidens* non modo paganis, ſed et ipſis Chriſtianis, hoc ſit principium, nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quae ſint iura ciuitatis,

Nec in ſtatu integritatis.

tis, belli, contractuum, ſimiliaque plurima, quibus fortaſſis in ſtatu illo feliciſſimo vix locus fuiſſet: quis *adaequatum* eſſe hoc principium, dixerit?

*) Quam pauca enim ſint, quae ſacrae litterae de imagine Dei ſtatuque integritatis inculcant, res ipſa docet. De iis quoque, quae nobis de eo ſtatu reuelata ſunt, ipſi Chriſtiani, ex quo in ſectas diſceſſerunt, quam maxime inter ſe diſſentiunt. Quid dicamus de Iudaeis? quid de paganis ipſis priſcis ac hodiernis? Seruarant illi fabulam de ſaeculo aureo, quam quidam ex traditione de ſtatu paradiſiaco natam exiſtimant. Hi aliis commentis, quae doctrinae Chriſtianae de imagine Dei quodammodo ſimilia ſunt, delectantur, de quibus erudite ſuo more diſſerit Petr. Dan. Huet. *Quaeſt. Alnetan. II, 11. p. 172.* Sed quum haec omnia non parum inter ſe diſcrepent: ſane nec Chriſtianus Iudaeo vel pagano, nec hi Chriſtiano vlli perſuadebunt, eſſe hoc vel illud iuris naturae, quod ipſi ex traditionibus vel reuelationibus ſuis de ſtatu integritatis vel paradiſiaco deriuarunt. Opus ergo eſt principio Chriſtianis cum Iudaeis et paganis communi, quod non aliud profecto eſſe poteſt, quam qua omnes mortales praeditos eſſe nouimus, recta ratio.

§. LXXV.

Nec in ſocialitate.

Mirifice non modo GROTIO et PVFENDORFFIO, ſed et veteribus plerisque, *) placuit principium ſocialitatis. Nec negari poteſt, quod infra ex inſtituto demonſtrabimus, homines iam ita eſſe comparatos, vt eos viuere oporteat ſocialiter. At 27) falſum tamen eſt, eſſe hoc totius iuris naturae principium, *verum, euidens* atque *adaequatum*. Qua in re demonſtranda quum otium nobis iam fecerit vir illuſtriſſimus atque excellentiſſimus, SAM. DE COCCEIIS

de

de princ. iur. nat. diſſ. I. quaeſt. II. §. IX. ſequ. id vnum addimus, officia erga Deum et nos ipſos pleraque locum eſſe habitura, ſi vel maxime homo ſolus, et extra omnem ſocietatem humanam, in hoc terrarum orbe viueret.

*) Societatis cuſtodiam, tamquam verum iuſtitiae fontem, iurisque naturalis principium iam olim laudarunt Cicero *de Legib. I, 5. de Offic. I, 16. ſequ.* Seneca *de Benefic. IIII, 18.* Iamblich. *in Protrept. Cap. XX.* et alii, quorum teſtimonia accumularunt Pufend. *de iure nat. et gent. II, 3, 15.* et Io. Henr. Boecler. *in Grot. prolegom. pag. 48. ſequ.* Quamuis vero in hoc principium et olim et noſtra memoria plures conſenſerint: inter eos tamen parum conuenire animaduertimus de ratione, cur ad ſocietatis cuſtodiam obſtricti ſint homines, aliis homines natura duce ad illam ferri, aliis iuſſu Dei O. M. illam colendam eſſe, aliis denique ipſam neceſſitatem homines ad vitam ſocialem compellere, ſtatuentibus.

§. LXXVI.

Sunt et alia, quae alii iactant, iuris naturalis principia, veluti 28) ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29) vtilitas humani generis, 30) theocratia moralis, et ſimilia. *) Sed ne illa quidem vel euidentia, vel adaequata eſſe, inter omnes conſtat. Quin in his quaedam, non niſi adhibita cautione, tamquam vera admitti poſſe, nemo temere negauerit.

Nec in ordine naturae, ſimilibusque hypotheſibus.

*) Ordinem illum naturae poſt Sfort. Pallauicinum verum ac genuinum iuris naturalis principium eſſe docuit Henr. Bodin *in Diſſ. de iure mundi*, edita primum Rinthel. anno MDCLXXXX. recuſa Halae MDCLXXXXVIII. ſed ex inſtituto refutata a cel. Thomaſio *de fundam. definiendi cauſſ. matr. hact. recept.*

recept. inſufficient. §. *XVIII. ſequ.* Vtilitatem humani generis pro iuris naturae principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitius, tum omnes, qui cum laudatiſſimo Thomaſio commendarunt propoſitionem fundamentalem: Facienda eſſe omnia, quae vitam hominis reddant et maxime diuturnam, et feliciſſimam, et euitanda ea, quae vitam reddant infelicem, et mortem accelerent. Thomaſ. *Fund. iur. nat. et gent. I,* 6. 21. Theocratiam quamdam moralem ſingulari diſſertatione, Vltrai. MDCXCVII. edita, pro fundamento iuris naturae habuit Io. Shute, Anglus, ex qua diſſertatione, ſatis ingenioſa, quaedam excerpſit illuſtriſſimus SAM. DE COCCEI. *de princip. iur. nat. et gent. diſſ. I. quaeſt. III.* §. *VIII.*

§. LXXVII.

Dei voluntas felicitatem noſtram intendit.

Vt ergo, quid nobis, rem omnem paullo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perſpicue oſtendamus: primo omnium obſeruamus, 31) Deum, tamquam ens infinitae ſapientiae ac bonitatis, nihil aliud velle, quam vt homines, quos condidit, vere felices ſint ac beatiſſimi. Quum enim ipſe tamquam ens perfectiſſimum nulla re indigeat: homines, qui ſoli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces ſunt, non ſuae felicitatis cauſſa condidit, ſed, vt eos verae felicitatis participes redderet. *)

*) Non quidem excludimus finem primarium, gloriam ipſius creatoris, ſuarumque perfectionum, quae ex tot rebus quam ſapientiſſime conditis clariſſime elucent, manifeſtationem. Sed iſte quidem finis eſt generalis, et ad totum hoc vniuerſum pertinet. Cel. Wolff. *von den Abſichten der Dinge. Cap. I.* §. *II. Cap. II.* §. *I.* Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus eſſentialibus, quas ei dedit, eſt iudicandum.

Quem-

Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, vt Deum naturam, omneque verum bonum cognoſceret, *voluntatem*, vt Deo veroque bono frueretur, *corpus*, vt varias actiones, quae ad adquirendam conſeruandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifeſto patet, hominem ideo condidiſſe Deum, vt veram cum eo felicitatem communicaret.

§. LXXVIII.

Ad eamque nos lege naturali obligat.

Quum ergo haec Dei voluntas ſit, vt homines, quos condidit, vere felices ac beatiſſimi ſint, (§. LXXVII.) voluntas vero Dei ſit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons iuris naturae ac iuſtitiae: (§. LXII.) conſequens eſt, 32) vt quum humani legislatores, tamquam variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus ſuam, quam ciuium ſuarum, vtilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturae hominum cauſſa condiderit, nec 33) iis quidquam intenderit aliud, quam vt homines vera felicitate perfruerentur. *)

*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. LXXVI.) *ſolam vtilitatem iuſti prope matrem et aequi eſſe* contendimus. Ita enim ius naturae, ex ſola vtilitate natum, non eſſet obligatorium, quippe cui vnusquisque, vel ſaltim totum humanum genus, iure renunciaret, ceu praeclare docuit vir laudatiſſimus, Sam. de Cocceiis *diſſ. I. quaeſt. II. §. IX. ſequ.* Sed quidquid verae noſtrae felicitatis cauſſa ſecundum ius naturae agimus, id omne agimus volente ac iubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, ſed et externa, ac proinde tantum abeſt, vt renunciare quisquam ſuae vtilitati poſſit, vt potius non minus poenam mereatur, qui legem ſuo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium ſingulorumque ciuium

uium bono latum, vel in eius fraudem aliquid facit.

§. LXXVIIII.

Illa felicitas in fruitione boni per amorem poſita eſt: adeoque principium I. N. eſt amor.

Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque conſequendam ius naturae comparatum eſt, (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, malique abſentia conſiſtit: (*Elem. philoſ. mor.* §. *CXXXVIII.*) conſequens eſt, 34) vt et lege naturae id intendat ſummum numen, vt vero bono perfruamur, malumque euitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non poſſumus, niſi per AMOREM: (*Philoſ. mor.* §. *CLXXXXVII.*) inde porro inferimus, 35) Deum nos obligare ad AMOREM, eumque 36) et principium iuris naturae, et 37) eiusdem veluti compendium eſſe. *)

*) En mirificum legis Diuinae reuelatae ac naturalis concentum. (§. XVI, 29.) Illius ſummam Seruator his paucis comprehendit: *Diliges Dominum, Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente et cogitatione tua: et proximum tuum ſicut teipſum. Matth. XXII,* 37. *Luc. X,* 27. additque: ἐν ταύταις δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται. *Ab iſtis duobus praeceptis tota lex pendet.* Quemadmodum et Apoſtoli amorem alibi vocant ἀνακεφαλαίωσιν τȣ̃ νόμȣ, *ſummam legis*, nec non πλήρωμα νόμȣ, *legis impletionem*, *Rom. XIII*, 9. 10. alibi σύνδεσμον τῆς τελειότητος, *vinculum perfectionis*, *Col. III.* 14. alibi τὸ τέλος τῆς παραγγελίας, *finem praecepti.* 1. *Tim. I*, 5. Idem ergo vero ratio docet, non aliud inculcans iuris naturae principium, quam amorem, quippe quo ſolo medio felicitate ſeu vero bono, quod Deus lege ſua intendit, perfruimur.

mur. Vnde et Leibnit. *praef. Tomo I. Cod. iur. gent. dipl. praemiſſa P. X. ſi numeres*, iuſtitiam *caritatem ſapientis* definit.

§. LXXX.

Quid amor et odium?

AMOR nobis eſt appetitio boni, cum percepta ex eius perfectione et felicitate delectatione coniuncta: ODIVM auerſatio mali, cum percepta ex eius infelicitate voluptate coniuncta. Itaque, 38) quod amamus, ex eius praeſtantia et felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis eſt, amplificare vel conſeruare connitimur. 39) Quod contra odio proſequimur, id infeliciſſimum potius, quam felix ac beatum, eſſe cupimus.

§. LXXXI.

Amor alteri aegre non facit.

Quum ergo quod amamus, ex eius praeſtantia felicitateque voluptatem capiamus: (§. LXXX, 38.) per ſe patet, 40) amantem nihil aegre facere velle ei, quod amat: immo potius 41) dolorem inde concipere, ſi quis alius tale quid audeat. Quia enim qui aegre alicui facit, vel id fieri aequo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit, voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem eſt, ac odiſſe, (§. LXXX.) denique ſimul amare, ſimul odiſſe, contradictionem inuoluunt, adeoque vna conſiſtere non poſſunt: (*Elem. philoſ. rat.* §. *LXXI.*) conſequens eſt, vt et conſiſtere non poſſint amare aliquid, et eidem aegre facere, vel vt id fiat, aequo animo pati.

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Inde amoris primus gradus, quem iuſtitiae amorem vocamus.

Aegre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura eſt, reddit, faciendo: vel felicitatem, quam iam habet, eidem interuertendo. Iam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura eſt, ſit LAEDERE; interuertere alteri aliquid, quod iam ſibi iuſte adquiſiuit, et ad eius felicitatem pertinet, SVVM ALICVI AVFERRE vel DENEGARE: ſequitur, 42) vt is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum laedit, quodque eius eſt, aufert, interuertit, ac denegat, 43) vt contra infimus ſit amoris gradus neminem laedere, et ſuum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod iam habet, relinquere: quem *) amoris gradum nos quidem vocamus AMOREM IVSTITIAE.

*) Animaduertit hoc Seneca dum *Epiſt. XCV.* ait: *Quantulum eſt ei* NON NOCERE *cui debeas prodeſſe?* Qui alteri non nocet, tantum non ſceleratus eſt, nondum autem eo iuſtitiae genere legi amoris ſatisfacit, quae, vt et proſimus aliis, iubet, adeoque de virtute gloriari non poteſt. Vnde et illuſtris Leibnit. *in praef. Cod. iur. gent. diplom. p. VII.* tres ſtatuit iuris naturae gradus: *ius ſtrictum*, quod neminem laedere, *aequitatem*, vel *caritatem*, quae ſuum cuique tribuere, et *pietatem*, quae omnem honeſtatem ſeruare iubeat. At in gradu ſecundo ab eo diſceſſionem facimus, quia et is ſuum cuique tribuit, qui alteri, quod iure ſtricto debetur, tribuit, adeoque illud *ſuum cuique tribuere* non ad ſolam iuſtitiam diſtributiuam referendum videtur.

§. LXXXIII.

A quo differt alter

Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) conſequitur,

quitur, 44) vt ei, quem amat, et illud libenter tribuat, quod iure ſtricto non debet, et tamen ad eius felicitatem pertinere animaduertit, isque multo ſublimior ſit amoris gradus, quem nos AMOREM HVMANITATIS et BENEFICENTIAE adpellamus. *) Quum vero facultatem, diſcernendi ea, quae ad noſtram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus: facile patet, 45) hunc amorem humanitatis ac beneficentiae directricem veluti habere debere ſapientiam.

gradus, quem amorem humanitatis et beneficentiae vocamus.

*) Et ita quidem differunt HVMANITAS et BENEFICENTIA, quod ex illa aliquid ſine detrimento noſtro tribuamus alteri, quod ei profuturum animaduertimus; haec nos ſubigat, vt ne noſtris quidem rebus parcamus, vt vtilitatem adferamus alteri, adeoque et cum detrimento noſtro alteri prodeſſe ſtudeamus. De priori Cicero *de offic. I, 16. Omnia communia hominum videntur ea, quae ſunt generis eius, quod, ab Ennio poſitum in vna re, transferri in multas poteſt:*

Homo, qui erranti comiter monſtrat viam,
Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipſi luceat, quum illi accenderit.

Vna ex re ſatis praecipit, vt, quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia: pati ab igne ignem capere, ſi qui velit: conſilium fidele deliberanti dare: quae ſunt iis vtilia, qui accipiunt, danti non moleſta. De poſteriore Seneca totum librum compoſuit, quem *de beneficiis* inſcripſit.

§. LXXXIIII.

Vtriusque amoris differentia ratione obligationis.

Ceterum quum, qui AMOREM IVSTITIAE alteri negat, ſit ſceleratus, contra, qui negat AMOREM HVMANITATIS et BENEFICENTIAE, tantum virtutes non praeſtet, (§. LXXXII. *) ad vir-

virtutem vero cogi nemo poſſit, quum contra ſcelera poenis coerceri omnino oporteat: (§. VIIII.) facile patet, 46) ad AMOREM IVSTITIAE homines cogi poſſe, non autem 47) ad AMOREM HVMANITATIS AC BENEFICENTIAE. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione coniuncta, PERFECTA; coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. VIIII.) merito inde colligas, 48) ad *amorem iuſtitiae perfecte*; ad amorem *humanitatis* et *beneficentiae imperfecte* tantum nos eſſe obligatos.

*) Qui obligationi perfectae ſatisfaciunt, *ad legem boni eſſe* dicuntur Senecae. Id vero exiguum quid eſſe docet alibi: a ſapiente vero multo plus exigi, nempe vt amorem beneficentiae oſtendat, etiam vbi ſeſe nihil iure ſtricto debere nouerit. *Multa*, inquit, *legem non habent*, *nec actionem*, *ad quae conſuetudo vitae humanae*, *lege omni valentior*, *dat aditum. Nulla lex iubet amicorum ſecreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico praeſtare. Quae lex ad id praeſtandum nos*, *quod alicui promiſimus*, *alligat? Querar tamen cum eo*, *qui arcanum ſermonem non continuerit*, *et fidem datam*, *nec ſeruatam*, *indignabor*. Sen. *de benef. V*, 21.

§. LXXXV.

Amor quomodo ratione obiecti differat?

Quum porro AMOR ſemper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel ſit ens *perfectius*, vel *nobis aequale*, vel denique *inferius* ac minus praeſtans: primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE, ſecundi AMICITIAE, tertii BENEVOLENTIAE vocamus. (*Elem. philoſ. moral.* §. CC.)

§. LXXXVI.

Amor DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE eſt amor entis praeſtantioris perfectiorisque, cuius praeſtantia ac felicitate ita delectamur, vt illud ideo omni veneratione atque obſequio proſequendum cenſeamus. Amor AMICITIAE amor entis nobis aequalis, cuius felicitate aeque ac noſtra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIAE amor entis inferioris atque imperfectioris, cuius felicitate ita delectamur, vt illam ſeruare, et quantum in ens iſtud cadit, amplificare ſtudeamus. Quid amor deuotionis, vel obedientiae, amicitiae et beneuolentiae.

§. LXXXVII.

Ex quibus definitionibus colligimus, 49) non poſſe nos aliquid amore deuotionis vel obedientiae proſequi, niſi cuius de maiore perfectione et ſuperioritate conuicti ſimus: 50) Nec amorem hunc locum habiturum, niſi ens, quod illo amplectimur, ita comparatum ſit, vt amari a nobis velit. 51) Eum amorem ſemper cum ea veneratione atque obedientia, quae ente illo eiusque perfectionibus digna ſit, coniunctum eſſe debere. *) Amoris deuotionis et obedientiae indoles.

*) Eſt enim VENERATIO vel HONOR iuſta perfectionum, quae alteri inſunt, aeſtimatio, OBEDIENTIA, procliuitas mentis ad ea omnia, quae alter tamquam ſuperior a nobis iure exigere poteſt, facienda, et quae fieri vetat, omittenda. Quum ergo et perfectionum et ſuperioritatis gradus quam plurimi ſint; etiam venerationis atque obedientiae totidem gradus eſſe, et, quo maior eſt entis perfectio ac ſublimitas, eo maiorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

§. LXXXVIII.

Itemque amoris amicitiae.

Praeterea inde patet, 52) amorem amicitiae ex aequalitate naſci. Aequalitas eſt vel NATVRAE, vel PERFECTIONVM. Hinc, illa quidem poſita, 53) aequalia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54) inter omnes natura aequales obtinere debent regulae incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris:* nec non 55) *Quod vis tibi ab alio fieri, id alii feceris, Matth. VII, 12. Luc. VI, 31. Tob. IIII, 16.* quorum prior amoris iuſtitiae, poſterior humanitatis ac beneficentiae verum ac genuinum fundamentum eſt. Quia tamen, ſi vel maxime aequalis ſubiecti amantis et amati natura ſit, alterutrum tamen vel perfectius, vel imperfectius eſſe ſolet: 56) fieri poteſt, vt hominem, tamquam nobis natura aequalem, *amore amicitiae,* ſimulque, tamquam perfectiorem imperfectioremue, *amore* vel *deuotionis et obedientiae,* vel *beneuolentiae* proſequi teneamur.*)

*) Sic quamuis princeps, tamquam ſuperior, venerationem atque obedientiam a nobis iure exigat: id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quae ex aequalitate naturae promanant, debeat, e. g. vt ne quem noſtrum iniuria occidat, nec illi damnum det iniuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique vt id praeſtet, quod in Traiano laudat Plin *Paneg. Cap. II. vt non minus hominem ſe, quam hominibus praeeſſe, meminerit.*

§. LXXXVIIII.

Nec non amoris beneuolentiae.

Denique quum amor beneuolentiae entis imperfectioris felicitatem, quanta in illud cadit, ſeruare atque amplificare ſtudeat: (§. LXXXVI.) conſequens eſt, 57) vt nec ens inferius, illumue,

ue, cui in illud ius eſt, laedere, aut ius ei denegare debeamus: 58) Vt illi benefacere teneamur, ſed adhibita prudentia: adeoque 59) profuſio, et quidquid potius, quam liberalitas et beneficentia, exiſtimanda ſit, cui ratio non conſtat.

§. LXXXX.

Iam ſi entia, quae nos circumſtant, omnia paullo accuratius conſideremus: non niſi tria reperimus, quibus amoris quaedam officia praeſtare poſſimus, DEVM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis ſane ſumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura aequales eſſe, animaduertimus. Quod enim ad ſpiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio ſola non ita perſpectam habet, vt iis certa a nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla eſt iuris communio, *) adeoque ipſis nihil officii; ſed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis peruerſe vtamur. Pufend. *de Iure nat. et gent. IIII, 3, 6.*

Quot ſint huius amoris obiecta?

*) Illam enim iuris communionem, ceu infra patebit, ex pacto eſſe oporteret. At obligationis ex pacto tum actiuae, tum paſſiuae, bruta prorſus incapacia ſunt. Nec ſuffragari poſſumus Pythagoraeis et Porphyrio in libris περὶ ἀποχῆς, qui non ſolum ſenſum et memoriam, ſed et mentem ratione praeditam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines adfectum quemdam in brutis animaduertunt, eatenus illis amorem quemdam beneuolentiae reddunt, vt nec facultate ſua in illis occidendis abutantur, et commodiore eorum vita delectentur, ceu exemplo catellorum domeſticorum deprehendimus. Eleganter Plutarch. *in Catone mai. p. 339.*

Καίτοι χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. Νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν· πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας, ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων. ὥσπερ γὰρ ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ τῆς ἡμερότητος. καὶ γὰρ ἵππων ἀπειρηκότων ὑπὸ πόνου, τροφαὶ, καὶ κυνῶν οὐ σκυλακίαι μόνον, ἀλλὰ καὶ γηρωκομίαι τῷ χρηστῷ προσήκουσιν. Atqui benignitati videmus, quam iuſtitiae, latiorem patere campum. Lege enim et iuſtitia vti erga ſolos homines valemus: beneficentiam et merita porrigimus nonnumquam et ad bruta animantia, quippe emanante, velut ex largo fonte, manſuetudine. Pertinent namque, equorum labore conſectorum alimenta et canum non incunabula modo, ſed et ſenectutis cura ad mitem hominem.

§. LXXXXI.

Axioma primum de amore erga Deum.

Quum vero DEVM optimum maximum aliter concipere non poſſimus, quam tamquam ens perfectiſſimum, a quo omnis noſtra pendet et exſiſtentia et conſeruatio, cuiusque de perfectione et ſuperioritate, immo et de voluntate, vt a nobis ametur, conuicti ſumus: (§. LXXXVII.) ſequitur 60) vt ei debeamus amorem DEVOTIONIS et OBEDIENTIAE: qui quum dignus ente perfectiſſimo eſſe debeat, 61) primum ſe nobis ſua ſponte offert axioma: DEVS, TAMQVAM ENS PERFECTISSIMVM, ET A QVO TOTI PENDEMVS, OMNIBVS ANIMI VIRIBVS *) COLENDVS, EIQVE PERFECTISSIMVM AC INTERNVM QVOQVE OBSEQVIVM PRAESTANDVM EST.

*) Quum enim venerationem, qua ens ſuperius proſequimur, dignam illo eſſe oporteat: (§. LXXXVII.) non poſſumus non colligere, enti perfectiſſimo de-

beri

beri venerationem ſummam. Quumque Deus non modo actiones externas, ſed et ipſum animum noſtrum, perſpectiſſimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis ſigna, verum etiam animum venerabundum, praeſtare debere, ſatis patet. Et hic quidem eſt cultus ille vel amor, quem ſacrae litterae exigunt, *ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν, ex toto corde noſtro, ex tota anima noſtra, et ex tota mente noſtra, Matth. XXII*, 37. vel, quod *Luc. X*, 27. additur, *ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ἡμῶν, ex omnibus viribus noſtris.*

§. LXXXXII.

Axioma ſecundum de amore erga nos ipſos.

NOSTRVM IPSORVM amor non poteſt aliter eſſe comparatus, quam vt perfectione ac felicitate noſtra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62) ad perfectionem felicitatemque conſequendam, et pro virili conſeruandam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens eſt perfectus, eo maiorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. *) 63) cauendum eſt, ne nos ipſos magis, quam Deum, amemus, atque ita in *φιλαυτίαν* prauam degeneret amor iſte noſtri immodicus. Ex quo 64) alterum fluit axioma: HOMO NIHIL EORVM, QVAE AD PERFECTIONEM FELICITATEMQVE ADSEQVENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQVE PERTINENT, PRAETERMITTERE TENETVR, *) DVM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXVIIII.) adeoque ad felicitatem adipiſcendam, conſeruandam, amplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repraeſententur, quorum vnum altero praeſtantius eſt, (*Elem. phil.*

mor. §. *CXXXXVIIII. ſequ.*) bonumque minus, quod nos fruitione maioris boni priuat, pro malo habendum ſit: (*Ibid.* §. *CLII, 12.*) nemo non videt, Deum nos obligaſſe ad id, quod ex bonis pluribus ſit optimum, eligendum.

§. LXXXXIII.

Axioma tertium de amore erga alios.

Quandoquidem porro homines omnes nobis natura aequales ſunt, illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII, 53.) conſequens eſt, 65) vt alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam noſtra, delectari, adeoque 66) eum perinde, ac nos ipſos; 67) nos ipſos vero non minus, quam proximum, amare teneamur. Vnde 68) tertium axioma: HOMO HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM TENETVR AMARE, NEC ALTERI, QVOD SIBI FIERI NON VVLT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QVAE SIBI AB ALTERO FIERI CVPIT.

§. LXXXXIIII.

Principium hoc verum, euidens ac adaequatum eſt.

Ceterum genuinum hoc eſſe iuris naturalis principium, comparatis, quae ſupra praemiſimus, principii cognoſcendi requiſitis, facile praeſtabimus. Nihil enim illo poteſt eſſe *verius*, quum ex ipſa voluntatis diuinae, naturaeque humanae indole fluat, et, quo ego magnopere delector, in ipſis ſacris litteris praeſidium reperiat. Nihil *euidentius*, quum omnes, quae illud ingrediuntur, notiones ita ſint comparatae, vt ex ſola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo et a pagano, cognoſci facillime poſſint. Nihil denique magis *adaequatum*, quum reipſa nos paullo poſt demon-

demonſtraturos putemus, nullum eſſe vel hominis, vel ciuis, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex vberrimo limpidiſſimoque fonte, promanet.

CAP. IIII.

DE ADPLICATIONE HVIVS NORMAE AD ACTIONES, ET EMERGENTE INDE HARVM DIFFERENTIA.

§. LXXXXV.

Viſa iam actionum humanarum liberarum indole, viſa itidem norma, ad quam illae exigendae ſint: proximum eſt, vt de ADPLICATIONE HVIVS NORMAE AD ACTIONES humanas et liberas quaedam adiiciamus. Adplicatio legis ad factum dicitur IMPVTATIO, ac proinde de imputatione potiſſimum hoc capite erit diſſerendum. Connexio.

§. LXXXXVI.

Quum ergo IMPVTATIO ſit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri poſſit, quam lege et facto, id eſt, duabus propoſitionibus, per ſyllogiſmum, inter ſe et cum tertia comparatis: conſequens eſt, 1) vt IMPVTATIO ſit ſyllogiſmus vel ratiocinatio, cuius maiorem propoſitionem LEX; minorem ACTIO; concluſionem SENTENTIA abſoluit. *) Imputatio fit per comparationem legis et facti, adeoque per ratiocinationem.

*) IMPVTARE proprie eſt aliquid in alterius rationes, vel expenſi tabulas referre. Sen. *Epiſt. VIII. Hoc non imputo in ſolutum de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis inter ſe acceptis, et

in rem alicuius expenſis: ita poſtea commodiſſimum viſum eſt hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quae itidem fit inſtituta huiusmodi comparatione. Sic quum apud Liuium *I,26.* ſororem occidiſſet Horatius, et quaeſtio oriretur, an lex de perduellione, vt eius rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomoerium vel extra pomoerium verberati, ex arbore infelici ſuſpenderentur, ad atrocius illud ferocis iuuenis factum ſit adplicanda? Duumuiri iudicandae perduellioni a Tullio Hoſtilio rege conſtituti, legem illam ad factum Horatii pertinere iudicabant. Vnde alter ex his: *P. Horati*, inquit, *tibi perduellionem iudico. I lictor, colliga manus.* Prouocante vero Horatio, eiusque patrocinium ipſo patre ſuſcipiente, populus reum abſoluit. Duumuiri itaque ita ratiocinabantur: *Qui hominem ſciens dolo malo obtruncat, is, tamquam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberandus et ex arbore infelice ſuſpendendus eſt.* En LEGEM! *P. Horatius, ſororem gladio transfigens, hominem ſciens, dolo malo, obtruncauit.* En FACTVM! *Eſt ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, et ex arbore infelice ſuſpendendus.* En SENTENTIAM! At aliter rationes ſubducebat populus. Is enim, quum ſororem illam, Curiatii ſponſi caedem flebiliter lugentem, hoſtilem animum erga patriam oſtendiſſe exiſtimaret: abſoluens Horatium ita ratiocinabatur: *Qui hoſtem patriae occidit, ab eo, tamquam a perduelle, non eſt ſumendum ſupplicium.* En LEGEM! *P. Horatius ſororem occidens, hoſtem patriae occidit.* En FACTVM! *Ab eo ergo, tamquam a perduelle ſupplicium non eſt ſumendum.* En SENTENTIAM, et eam quidem abſolutoriam! Duumuiri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio; populus non *imputabat.*

§. LXXXXVII.

Quomodo differat a conſcientia?

Quandoquidem vero idem ſupra de CONSCIENTIA hominis obſeruauimus, (§. XXXIIII.) nec tamen haec eadem cum IMPVTATIONE eſt: 2) me-

2) merito notamus diſcrimen, quod inter CONSCIENTIAM et IMPVTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa eſt ratiocinatio de iuſtitia vel iniuſtitia actionum *propriarum:* ita haec de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore caſu 3) ipſe ſibi quisque iudex eſt; poſteriore alius de actionibus noſtris iudicat, easque cum lege contendit. *)

*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, vt de aliorum actionibus iudicent, et ea tamen ſit naturae humanae labes, vt plerique ſibi facile ignoſcant, nec de exploranda propria conſcientia admodum laborent, de aliorum vero naeuis etiam leuiſſimis illico vrnam moueant: non mirum eſt, iſtud tamquam iniquum et improbum reprehendi non modo a Seruatore, *Matth. VII, 1. Luc. VI 37.* eiusque Apoſtolo, *Rom. II, 1. XIIII, 4. 1. Cor. IIII, 5.* verum etiam ab ipſis ſcriptoribus profanis, qui ſolam rectam rationem ducem ſequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini poſt tergam; altera, alienis grauis, ante pectus ſuſpenſa ſit, cui hanc interpretationem ſubiunxit Phaedrus *Fab. IV, 9. v. 4.*

Hac re videre noſtra mala non poſſumus:
Alii ſimul delinquunt, cenſores ſumus.

Similia veterum loca quamplurima Iſaac. Caſaub. *ad Perſ. p. 340.* et viri docti ad Phaedri illam fabellam collegerunt, quorum ſcrinia expilare nolumus.

§. LXXXXVIII.

Quemadmodum vero quaelibet legis ad factum alienum adplicatio IMPVTATIONIS nomine venit: (§. LXXXXVII.) ita 4) perinde eſt, ſiue actio noſtra cum lege diuina, ſiue cum humana comparetur, itemque 5) ſiue ipſe Deus, ſiue homines, quorum ad officium id pertinet, Imputatur aliquid in foro vel diuino, vel humano.

 net,

net, legem facto adplicent. Priorem imputationem vocabulo, moraliſtis recepto, vocamus IMPVTATIONEM IN FORO DIVINO, poſteriorem IMPVTATIONEM IN FORO HVMANO. Inter vtramque vero 6) permagnum illud diſcrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis poenam nemo patiatur, *l. 18. D. de poen.* Deus tamquam ens omniſcium, et quod obſequium etiam internum iure ſuo exigit, (§. LXXXXI.) et cogitationes legi aduerſas homini iure imputet.

*) Viderunt hoc et veteres philoſophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, ſed et cuiusuis cogitationes perſpicere docebant, veluti Thales Mileſius, Socrates, Platonici, Pythagoraei, et quicumque paullo ſublimius de Deo philoſophabantur. Eorum teſtimonia collegit Huet. *in Quaeſt. Alnetan. II, 2, 16. p. 111. ſequ.* Hinc facile patet, quam ipſi rectae rationi conſentanea ſit interpretatio legis Moſaicae, quam dedit Seruator noſter *Matth. V, 22. 28.*

§. LXXXXVIIII.

Et tunc declaratur, hominem vel praemium, vel poenam meruiſſe.

Quum porro lex, quae factis hominum adplicatur, vel ſub comminatione poenae, vel propoſito praemio, aliquid praecipiat vel prohibeat: (§. LXIIII.) inde merito colligimus, 7) IMPVTARE idem eſſe, ac declarare effectum, quem lex actioni adſignat, huic actioni competere. Effectus vero ille vocatur MERITVM, et POENA quidem, ſi effectus ille actioni a lege propoſitus malus; PRAEMIVM, ſi bonus ſit. *)

*) *Praemia* vero cum non debeat legislator, facile patet, actiones etiam iuſtas in ſe non eſſe meritorias. Et huc pertinet inſignis Chriſti ſententia: *Omnia ſi feceritis, dicite: ſerui inutiles ſumus, quia, quod facere debuimus, fecimus Luc. XVII, 10.* Si tamen praemia promittit legislator, quod fecit Deus,

Deus, dum leges naturae non ſui, ſed hominum cauſſa, praeſcripſit, eosque quam feliciſſimos eſſe voluit: (§. LXXVIII, 32. 33.) tunc quidem meritum dici poſſunt praemia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa propoſuit.

§. C.

Definitio imputationis, de eaque axiomata.

Itaque IMPVTATIO eſt ratiocinatio, qua factum alienum omnesque eius circumſtantiae cum lege ſiue diuina, ſiue humana, comparantur, actionemque illam effectum, a lege propoſitum, ſiue bonum, ſiue malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8) non poſſe ad liquidum perduci, ſitne actio aliqua imputanda, nec ne, niſi et LEGEM, et ipſius FACTI CIRCVMSTANTIAS omnes, perſpectas habeamus, adeoque 9) vnam ſaepe περίστασιν totam rem mutare.

§. CI.

Ea ſupponit notitiam et interpretationem legis.

Quum ergo LEGEM perſpectam eſſe oporteat ei, qui de actionum imputatione recte iudicare vel ratiocinari cupit: (§. C, 8.) conſequens eſt, 10) vt et certum eum eſſe oporteat, legem aliquam exſtare, et 11) totam illam legem recte intelligere, adeoque 12) ſi verbis breuioribus vel obſcurioribus concepta ſit, *) eam rite INTERPRETARI, id eſt, mentem legislatoris ex eius verbis aliisque ſignis diſtincte repraeſentare debeat.

*) Itaque interpretatio ad ius naturae proprie non pertinet, ſed ad leges poſitiuas, ſiue diuinas, ſiue humanas. Quum enim interpretatio iuridica ſit diſtincta mentis legislatoris ex eius verbis aliisque ſignis repraeſentatio, (§. CI, 12.) ius naturae vero

non

non verbis conceptum, ſed per ipſam rectam rationem promulgatum ſit: (§. XI, 16.) ſequitur ſane, vt ex verbis aliisque ſignis mens ſummi legislatoris erui non poſſit, adeoque nec interpretationem illud ius admittat. Ipſa ſe ſine interprete ſatis intelligit recta ratio. Arrian. *Diſſ. Epict. I, 1. p. 4.* Ἡ δύναμις ἡ λογικὴ μόνη αὑτὴν καὶ αὑτὴν κατανοήσασα παρείληπται, τίς τε ἐστι, καὶ τί δύναται, καὶ πόσου ἀξία οὖσα ἐλήλυθε καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipſa ſemetipſam intelligens, adprehendit, quid ipſa ſit, et quid poſſit, et quanti ſit pretii, ſi ſe ceteris facultatibus adplicarit.*

§. CII.

Eius fundamenta.

Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ex eius verbis, aliisque ſignis, diſtincte repraeſentat, conſequens eſt: 13) vt et ad propriam, et translatam verborum ſignificationem, et 14) ad eorumdem συναφὴν ſeu nexum cum iis, quae antecedunt vel conſequuntur, et 15) ad ipſius rei naturam atque indolem, et denique vel maxime 16) ad legislatoris finem ac rationem, quae illum ad ferendam legem impulit, attendendum ſit, adeoque 17) illi et ſapiant omnino, et mecum faciant, et Ioue iudicent aequo, qui rationem legis eiusdem animam eſſe profitentur. *) Vid. *praef. noſtra ad Elem. Pandect.*

*) Exemplum inſigne, quo incredibilis huius regulae vtilitas oſtendi poteſt, ipſe Seruator noſter dedit, dum reprehenſus a Iudaeorum magiſtris, quod die ſabbathi opera caritatis neceſſitatisque non intermittenda putaret, verum oſtendit fontem interpretandi legem de ſabbatho, et hinc dixit: Τὸ σάββατον, διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος

θρωπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbathum hominis cauſſa factum, non homo ſabbathi cauſſa. Marc. II, 27.* Ex qua ſane ratione legis manifeſto ac prono veluti alueo fluit, omnia opera, quae hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quae ad eius felicitatem ac conſeruationem pertinent, eſſe prohibita. Tolle hanc legis rationem, vnam atque adaequatam, et certiſſimum erit, in ipſis legis verbis nihil eſſe, ex quibus incomparabilem illam Chriſti doctrinam colligere potuiſſes.

§. CIII.

Quum porro ratio legis eiusdem veluti anima ſit: (§. CII, 17.) conſequens eſt, 18) vt vnica legis ratione prorſus et in vniuerſum ceſſante, etiam ipſam legem ceſſare oporteat: 19) Vt ſi ad certum caſum illa non quadret, ob rationem legis iſte a lege eximendus, idque fundamentum ſit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVAE; ad quam et AEQVITATEM, id eſt, facultatem correctricem eius, in quo lex propter vniuerſalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Aequit. indulg. et facilit. Cap. I. n. 3.* 20) Vt, ſi in caſum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino poſſit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, vt, legis verbis ac ratione pari paſſu ambulantibus, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVAE locus ſit. *)

Et variae ſpecies.

*) Ita *reſtrictiue* Chriſtus interpretatur legem de ſabbatho: extenſiue legem de adulterio et homicidio. *Matth. V.* Quod quum non facerent Phariſaei, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apoſtolis, ſpicas ſabbatho vellentibus, et ipſi Seruatori, ſabbatho ſananti, exprobrabant irreligio-

religioſum animum; eos vero, qui traditionibus Rabbinorum ſatisfaciebant, iuſtos reputabant, ſi e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, ſtipem elargirentur pauperibus, inediam ſaepius ferrent, quamuis et aliis multo grauioribus peccatis ſeſe polluerent, et id ipſum faſtus cauſſa facerent.

§. CIIII.

Interpretationis authenticae, vſualis et doctrinalis differentia.

Praeterea prout legem interpretatur vel ipſe *legislator*, vel *iudex*, aliusque, cuius ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *iurisperitus:* 21) eatenus illa interpretatio vel AVTHENTICA, vel VSVALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, vbi primae fundamentum eſt *voluntas legislatoris*, alterius *vſus forenſis*, poſtremae adplicatio regularum interpretationis, quales paullo ante (§. CII.) expoſuimus. *)

*) Huius quoque triplicis interpretationis exempla ipſae ſacrae litterae ſuppeditant. Sic quum Deus *Num. XXVII*, 7. legem condidiſſet, vt, non ſuperſtite agnato, bona paterna ad filiam ἐπίκληρον deuoluerentur: ipſe ſummus ille legislator legi ſuae hoc poſtea adſtruxit interpretando, vt filia iſta ἐπίκληρος tribu ſua non enuberet. *Num. XXXVI*, 5. 6. Quod eſt exemplum interpretationis *authenticae*, quae ſaepe pro noua lege eſt. *Vſualis* exemplum habemus *Ruth. IIII*, 7. vbi detractio calcei eiusque proiectio, quamuis initio tantum ad leuiratum pertineret, *Deut. XXV*, 7. vſu forenſi et ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, vbi erudita ſunt, quae de hoc vſu forenſi monuit Ant. Bynaeus *de Calc. Hebr. Lib. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Eſdras, de quo *Nehem. VIII*, 13.

§. CV.

§. CV.

Quumque et facti circumſtantias omnes perſpectas habere deceat eum, qui de facti imputatione Ioue aequo iudicare velit, (§. C, 8.) praecipua vero circumſtantia ſit ipſa perſona agens: merito inde colligimus, 22) ei, qui actionis alicuius auctor vel cauſſa eſt, eam actionem iure imputari, contra 23) ceſſare imputationem, ſi quid factum, cuius ipſe faciens nec cauſſa, nec auctor eſt, praeterquam 24) quod aliquando et aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25) vulgo ex GRATIA vocare, alterique EX MERITO vel DEBITO opponere ſolent. *) Pufendorff. *de iure nat. et gent. I, 9. 2.*

Imputatur actio eius auctori vel cauſſae.

*) Et haec *nobilitatis* gentilitiae, immo et aliquando *regnorum hereditariorum*, origo eſt. Sic apud Germanos *inſignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adoleſcentulis adſignabant.* Tacit. *de morib. Germ. Cap. XIII.* Et de regnis hereditariis Polyb. *Hiſtor. VI, 5.* Αὕτη βασιλείας ἀληθινῆς ἀρχη καὶ γένεσις. ὀυ γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τούτων, ἐπὶ πολὺ διαφυλάττουσι τὰς ἀρχάς, πεπεισμένοι, τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας καὶ τραφέντας ὑπὸ τοιούτοις παραπλησίως ἕξειν καὶ τὰς προαιρέσεις. *Haec veri regni origo, hinc ortus. Non ſolum enim ipſis, ſed et ſoboli, per longum tempus imperium ſubditi conſeruant, perſuaſi, talibus viris prognatos, et a talibus educatos, animis quoque et voluntatibus pares eis futuros.*

§. CVI.

Si ergo actio nulli imputatur, niſi ei, qui eius cauſſa vel auctor eſt, (§. CV, 22.) homo vero

An imputentur paſ-

ſiones, actiones naturales, euentus fortuiti, facta in furore, ſomno, ebrietate perpetrata?

vero cauſſa vllius actionis dici nequit, quae non humana eſt, id eſt, quae non praelucente intellectu decernenteque voluntate editur: (§. XXX, 7.) facile patet, 26) nec paſſiones actionesque naturales, nec 27) euentus a ſola prouidentia diuina profectos, nec 28) vitia corporis animique, nec 29) facta vel in furore atque inſania, vel 30) in ſomno, vel 31) in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, niſi quatenus per agentem ſtetit, quo minus huiusmodi quid contingeret. * (§. XXVI. ſequ. XXVIIII. XXXXVIIII. ſequ.)

*) Sic homini imputatur impudentia, ſi quis circa actiones naturales decori ſit negligens. Sic imputatur nauarchae naufragium, ſi male gubernando nauem, in cauſſa ſit, vt ea pereat, quum alioquin verum omnino ſit illud Taciti *Annal. XIIII, 3. Quis adeo iniquus, vt ſceleri adſignet, quod venti et fluctus deliquerunt?* Sic et deformitas imputatur homini, qui naſum Veneri obtulit, quum alias vere et φιλοσοφικῶς Phaedrus *Fab. III, 11. v. 6.*

Sed quid fortunae, ſtulte, delictum arguis?
Id demum eſt homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficiendi fuit occaſio, ignorantia imputatur, quae non imputatur homini agreſti. Immo et ſomnia imputantur, quae quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti prouocauit. De quibus ſomniis, quae veteres ἐνύπνια, teſte Macrobio *in ſomn. Scip. I, 13.* vocabant recte Claudian. *in ſextum conſul. Honorii Aug. praefat. v. 1.*

Omnia, quae ſenſu voluuntur vota diurno,
Pectore ſopito, reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat nauita merces,
Et vigil elapſas quaerit auarus opes.

quibus gemina plura teſtimonia ſuo more collegit.

Caſp.

Caſp. Barth. *in Notis p. 714. ſequ.* Denique et ebrietatem voluntariam, actionesque in illo ſtatu perpetratas, imputari poſſe homini, adeo extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, vt vel verbum addere nolim.

§. CVII.

An quae ex ignorantia et errore patrata?

Quod ſpeciatim ad ignorantiam et errorem attinet, quum vtraque intellectus imbecillitas vel INCVLPABILIS ſit, vel CVLPABILIS, (§. XXXXVIII. XXXXVIIII.) haec vel INVINCIBILIS, vel VINCIBILIS, itemque vel VOLVNTARIA, vel INVOLVNTARIA: (§. L.) ex eodem axiomate facile intelligitur, 32) ignorantiam *inculpabilem*, *inuincibilem* et *inuoluntariam* nemini iure imputari: recte autem 33) imputari actionem ex ignorantia *culpabili*, *vincibili* et *voluntaria* ſuſceptam: idemque 34) et de errore eſſe tenendum: multoque minus 35) ſuam cuiquam ignorantiam vel errorem praeſidio eſſe poſſe, ſi actio ipſa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illicito, patrata ſit, quia tunc non modo per agentem ſtetit, quo minus in ignoratione verſaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus. *)

*) Non ergo Iudae, ineunti Thamarem, nurum, praeſidio eſſe potuit ignorantia, quia in re illicita verſabatur. *Geneſ. XXXVIII, 15. 16.* Nec excuſatur, qui loco ac tempore non licito iaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, ſuſcepta, in ſe illicita eſt. §. *4. Inſt. de lege Aquill.* Nec denique iniuria fit arborem iuxta viam publicam vel vicinalem putanti, ſi ei caedes hominis imputetur, quam proclamando euitare potuiſſet. §. *5. Inſt. eod.* Hinc

tale quid facientes apud Romanos olim proclamare ſolitos: CAVE; apud Athenienſes: ΦΥΛΑΞΑΙ, oſtendit Theod. Marcil. *ad §. 5. Inſt. eod.* Parum ergo aequa eſt ſententia Areopagitarum apud Ariſtot. *Magn. moral. I, 17.* abſoluentium feminam, quae adoleſcentem, oblato philtro, occiderat: διότι οὐκ ἐκ προνοίας. ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου· *quod non conſulto et cogitato id feciſſet; amoris enim cauſſa dediſſe, verum a propoſito aberraſſe.* Quaſi non in ſe illicitum eſſet, philtrum conciliandi amoris cauſſa offerre. Quanto rectius vero Paullus noſter, *l. 38. §. 5. D. de poen. Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etſi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res eſt, humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum, relegantur: quod ſi eo mulier aut homo perierit, ſummo ſupplicio adficiuntur?*

§. CVIII.

Specia-tim ex errore iuris et facti?

Porro vel in *iure* erratur, quem errorem IVRIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc 36) pertinent regulae paullo ante expoſitae, (§. CVII.) quia facti circumſtantia et prudentiſſimos fugere, ac proinde error huiusmodi *inculpabilis, inuincibilis, inuoluntarius* eſſe poteſt. (§. CVII, 32.) Ille vero, 37) in *iure naturali* admiſſus, non excuſat, quia hoc ius vnicuique per rectam rationem eſt promulgatum, niſi forte aetas, ſtupiditas, ipſiusque iuris illius ratio paullo ſubtilior, mitiorem ſententiam ſuadeat. *) Quod vero 38) ad *ius ciuile* attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud et promulgatum eſt, et ita comparatum, vt in hominem hunc cadat eius ſcientia.

Quis

*) Quis enim iuris naturae peritiam accuratiorem amarius exigat ab infantibus, infantiae proximis, ſurdis ac mutis, ſtupidis, inter bruta animantia educatis? Praeterea, quamuis ius naturae mentibus hominum veluti inſcriptum inſculptumque ſit: illud tamen non aliter cognoſcitur, quam per ratiocinationem de iuſto iniuſtoque. (§. XV, 24.) Iam quum quaedam iuris naturalis praecepta ex principiis rectae rationis ἀμέσως fluant; alia plurium propoſitionum nexum, ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitauerit, prioris generis praecepta facile a quouis homine non plane ſtupido; poſterioris difficilius, nec niſi ab ingenio exercitatiore, intelligi. Hinc quamuis Romani inceſtum aliquem iuris gentium eſſe faterentur: *l. 38. §. 2. D. ad L. Iul. de adult. l. 68. D. de rit. nupt.* aliquando tamen in feminis maſculisque eum mitius cenſuerunt puniendum, veluti ſi poſt diuortium priuignus cum nouerca coiiſſet. *l. 38. §. 5. D. ad L. Iul. de adult.* Cuius quidem rei non alia reddi poteſt ratio, quam quod non ἀμέσως, ſed operoſiore ſaltim ratiocinatione, inceſtus prohibitio ex iuris naturae principiis deriuatur.

§. CVIIII.

Quum vero et VOLVNTATEM hominis liberam ad actionem, cuius ipſe auctor et cauſſa dicendus ſit, concurrere oporteat, (§. XXX, 7) INVITAE vero actiones ita comparatae ſint, vt a mente ſe ipſam determinante non proueniant: (§. LVIII, 56.) conſequens eſt, 39) vt nemini id, quod inuitus fecit, poſſit imputari: 40) Vt imputari contra poſſit, quod quis *ſponte*, multoque magis, 41) quod *vltro* fecit, immo et 42) quod quis *coactus* fecit, ſi iure ſuo vſus ſit is, qui illum coegit, non vero 43) ſi cui nullum ius cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi. *)

An actiones inuitae et coactae?

*) Quam-

*) Quamuis enim et coactus velit: (§. LVIIII, 62.) tamen, quia correlata ſunt *ius* et *obligatio*, quae ſe mutuo ponunt et tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *iure*, deficere etiam *obligationem* oportet: conſequens eſt, vt, ſi vni non ſit ius cogendi, nec alteri incumbat obligatio id praeſtandi, ad quod iniuria coactus eſt. Hinc ratum eſt promiſſum debitoris moroſi, a magiſtratu, quamuis comminatione exſequutionis, extortum, quia magiſtratus, dum debitores moroſos ſoluere cogit, iure ſuo vtitur: at ſi latro cogit viatorem, vt certam pecuniae ſummam promittat: quia latroni nullum cogendi ius eſt, in viatore quoque nulla poteſt eſſe obligatio id praeſtandi, quod quis coactus promiſit. Huc pertinet notiſſimum epigramma Martialis *Epigr. XI, 59. v. 5.*

Quid ſi me tonſor, dum curua nouacula ſupra eſt,
Tunc libertatem diuitiasque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat: res eſt imperioſa timor.
Sed fuerit curua quum tuta nouacula theca:
Frangam tonſori crura, manusque ſimul.

§. CX.

An quae vrgente temperamento, adfectu, conſuetudine, patrantur.

At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adſuetudine firmati, nec ipſa vis externa impediant: (§. LIIII. ſequ.) facile patet, 44) nec corporis conſtitutionem, quam fere propenſio animi ſequitur, nec 45) animi perturbationes, quantumuis vehementiores, nec 46) conſuetudinem, quae fere in alteriam naturam degenerauit, impedire, quo minus actio, inde orta, poſſit agenti imputari: quamuis 47) aliquando in foro humano commiſeratione dignus cenſeatur is, quem triſtior adfectus, iuſtusque dolor, in transuerſum egit. *)

*) Faci-

*) Facilius enim, ceu aliquoties recte obſeruauit Ariſtoteles, voluptati ac libidini, quam triſtiori adfectui, reſiſtit homo. Vid. *Nicomacheior. III, 12, III, 15, VII, 7. Magn. moral. II, 6.* Idem obſeruauit M. Antonin. εἰς ἑαυτόν. *II, 10.* vt mireris, eundem Ariſtotelem, veluti ſui oblitum, *Lib. II. ad Nicom. Cap. II.* et a ſe ipſo diſſentientem, ſcribere: χαλεπώτερον εἶναι, ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ. *Difficilius eſſe voluptati repugnare, quam irae:* quum tamen voluptate carere ſit malum tantum *priuatiuum*, et id quidem plerumque adparens tantum, dolorem ſentire malum *poſitiuum*, et ſaepe quidem verum. Quis non magis parricidium imputandum putet Neroni, quem nullus triſtior adfectus, ſed ſola proteruia, animique vaecordia ad tantum ſcelus impulit, quam Oreſtae, qui cauſſam dicens cur Clytaemneſtram occiderit, νῦν μὲν γὰρ, inquit, ἡ προδοῦσα λέκτρ' ἐμοῦ πατρὸς, τέθνηκεν. *Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris, eſt interfecta.* Euripid. *Oreſt. v. 937.*

§. CXI.

Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48) quando excuſatione aliqua dignus ſit, qui fractus vi externa, cui et conſtantiſſimus animus facile cederet, aliquid commiſit, quod legi aduerſatur? Si enim factum ita comparatum eſt, vt nullus fauori neceſſitatis locus ſit: fruſtra praetenditur neceſſitas. *) Quibus vero caſibus omnis neceſſitatis fauor ceſſet, paullo poſt accuratius diſquirere licebit.

An vi externa extortae?

*) Sane ſi quid contra religionem et iuſtitiam viro bono iniungitur, tunc non cedendum eſſe cuicumque vi ac dolori, non modo ſacrae litterae docent, ſed et ipſi, quod mireris, ſcriptores pagani agnoſcunt, ex quibus Iuuenalis *Sat. VIII. v. 80.*

 Ambi-

Ambiguae ſi quando citabere teſtis,
Incertaeque rei: Phalaris licet imperat, vt ſis
Falſus, et admoto dictet periuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre dolori,
Et propter vitam viuendi perdere cauſſas.

§. CXII.

An et quomodo actio imputetur cauſſae morali?

Quoties intellectus et voluntas, et ipſe motus corporis phyſicus ad actionem concurrunt, toties is, qui illam patrauit, vocatur CAVSSA actionis PHYSICA. Sin ſola mens, ſine motu corporis phyſico: CAVSSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia ſint actionum humanarum principia, quam intellectus et voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49) *cauſſae morali* actionem non minus imputari, quam *phyſicae*, ſi par vtriusque ad actionem concurſus ſit, 50) immo magis, quam phyſicae, ſi quis iubendo cogendoque alterum, cui in obſequio gloria relicta eſt, ad agendum induxerit, denique 51) minus, quam phyſicae, ſi quis conſilio tantum vel adprobatione concurrerit. *)

*) Hinc omnino vtiliſſima eſt diſtinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. iur. nat.* §. *DVIII. ſeq.* inter voluntatem *efficacem*, vbi conatus ad producendum ſuſpendendumue actum ſufficit, et *inefficacem*, vbi conatus ille non ſufficit. Quare ſi voluntas cauſſae moralis fuit efficax, actio merito imputatur, et quo magis minusque efficax fuit, eo magis minusue imputatur. Quis enim e. g. dubitet, quin patri iubenti filium furari, hoc furtum magis imputetur, quam extraneo, vel iubenti, vel ſuadenti?

§. CXIII.

§. CXIII.

Ad circumſtantiam perſonae, cuius in imputatione habetur ratio, (§. CV.) et qualitas, dignitas et conditio eiusdem pertinet, ac proinde nemo dubitauerit, 52) quin, pluribus perſonis ad eamdem actionem concurrentibus, actio iuſta minus, iniuſta magis imputetur illi, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas,*) vel ad bene agendum inſtigare, vel a male agendo reuocare debuiſſent, quam 53) homini extraneo, ſtupido, nullo ſpeciali vinculo obſtricto, puero, vel adoleſcenti, denique in nulla dignitate conſtituto.

Perſonae agentis conditio an quid faciat ad imputationem?

*) Sic quidquid boni fit cognato, id veteres vocabant *officium;* quod extraneo, *beneficium.* Seneca *de Benefic. III, 18.* Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra procul dubio patri illata iniuria magis imputanda eſt filio, quem ipſa pietas ab iſto facinore reuocare debebat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcunque non magis imputet viro prudenti, et eius rei perito, quam ſtupido et inexercitato, ſeni vel iuſtae ſaltim aetatis viro, quam adoleſcentulo, theologo, quam rerum ſacrarum rudi, viro nobili, vel in eminentiore dignitate conſtituto, quam terrae filio, vel inhoneſtiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas ſacerdotum: ſed maior ruina, ſi peccant.* Saluian. *Lib. IIII. de gubern. Dei p. 118. Criminoſior culpa eſt, vbi honeſtior ſtatus. Si honoratior eſt perſona peccantis, peccati quoque maior inuidia. Furtum in omni quidem eſt homine malum facinus, ſed damnabilius absque dubio ſenator furatur, quam infima perſona.* Et paucis interiectis: *Atrocius ſub ſancti nominis profeſſione peccamus. Vbi ſublimior eſt praerogatiua, maior eſt culpa.* Et cui, quaeſo ignotum illud Iuuenalis *Sat. VIII, v. 140.*

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe
Crimen habet, quanto, qui peccat, maior habetur.

§. CXIIII.

Deficiente occaſione, omiſſio actionis non imputatur.

Quum vero in imputatione non modo perſonae, ſed et reliquarum circumſtantiarum habenda ſit ratio: (§. C, 8) iſte vero concurſus circumſtantiarum obiecti, loci, temporis, viriumque ſufficientium, OCCASIO vocetur, ſine qua aliquid fieri a nemine poteſt: conſequens eſt, 54) vt non excuſetur quidem, quem ad peccandum inuitat occaſio: *) nec 55) qui occaſionem bene agendi ſocordia ſua amittit: at 56) nemini tamen imputanda ſit omiſſio actionis, ſi agendi occaſio defuerit.

*) Nam et vitanda peccandi occaſio, et pugnandum colluctandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Elem. Phil. mor.* §. *CCLXXXXI. et CCLXXXXIII.*) Id qui non facit, in culpa eſt, ſi cupiditatibus ſuccubuerit. Eſt ergo actionis iſtius auctor et cauſſa, ac proinde illa ei iure imputatur. Miſera ergo excuſatio illa Chaereae apud Terent. *Eunuch. III*, 5. *v.* 56. *An ego occaſionem mihi oſtentatam, tantam; tam breuem, tam optatam, tam inſperatam, amitterem?* Occaſione enim ſe inuitari ad peccandum paſſus fuerat. Contra quanta ſit culpa, occaſioni bene agendi manum non iniicere, elegante parabola de ſeruis collybiſtis oſtendit Seruator ſapientiſſimus *Matth. XXV*, 14. *ſequ.*

§. CXV.

Omiſſio impoſſibilium an et quando imputetur?

Multo minus itaque 57) omiſſio earum actionum, quae per rerum naturam, vel 58) per leges, bonosque mores patrari non poſſunt, vel ſaltim, 59) ad quas edendas agens viribus deſtituitur, cuiquam recte imputantur: niſi 60) quatenus quis vel vires, quibus pollebat, ſua culpa detriuerit, vel 61) ea, quae fieri non poſſe

prae-

praeſciuerat, temere vel ſciens dolo malo promiſerit. *)

*) Hinc facile patet, cur obaeratum, qui bona abliguriuit, non excuſet indigentia, quia nimirum ſua culpa vires detriuit, et cur, qui alchymiſtarum ſapientiam iactans, viris principibus aureos montes promiſit, poſtea vbi fumum vendidiſſe deprehenditur, ſtellionatus damnetur, aeque ac ille, qui dolo malo theſauros promiſit, quale exemplum Ceſellii Baſſi eſt apud Tacit. *Annal. XVI, 1.*

§. CXVI.

Quae actiones bonae et malae?

Ceterum actiones, ita comparatae cum norma, varias adſumunt denominationes. Si enim ſecundum omnes περιστάσεις rectae rationi, non cogenti, ſeu obligationi internae (§. VII.) conformes ſunt, BONAE; ſin vel in vna alteraue circumſtantia a recta ratione in vnam alteramue partem deflectunt, MALAE adpellantur, ex iisque definitionibus conſequitur, 62) vt actionem et *materialiter*, et *formaliter*, ceu loquuntur philoſophi, bonam eſſe oporteat, niſi *malis* debeat accenſeri. *)

*) Hinc Phariſaeorum largitiones, ieiunia, totaque vitae auſteritas non erant actiones bonae, quamuis materialiter rectae rationi conformes viderentur, quoniam non ex propoſito rectae rationi obſequendi, ſed ex faſtu et opinione meriti, tamquam ex fonte, promanabant. (*Elem. phil. mor.* §. *CCXXI, 7.*) Nimirum non bona tantum, agenda ſunt, ſed et bene agendum, quidquid agas. Recte Philemon apud Stobaeum *Serm. IX.* iuſtum vocat,

Οὐδ᾽ ὃς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ᾽ ὅς, τις ἄδολον γνησίαν τ᾽ ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ᾽ οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

Non, quisquis illa quolibet praeſtat modo,
Sed qui, doloſi neſcius fuci, integra
Probitate iuſtus eſſe, non credi, ſtudet.

§. CXVII.

Quae iuſtae et iniuſtae?

Deinde, ſi actiones cum lege contendas: eae, quae legi per omnia conueniunt, IVSTAE; quae vel in vna, vel altera circumſtantia, a lege diſcrepant, INIVSTAE, itemque PECCATA vocantur. Vnde facile intelligis, 63) cur omne peccatum in ἀνομίᾳ conſiſtere, doceat Ioannes 1. *Epiſt. III, 4.*

§. CXVIII.

Diſcrimen inter actiones iuſtas et honeſtas, iniuſtas et inhoneſtas.

Denique, quum lex, vel diuina voluntas, nos ad *amorem* obſtringat, (§. LXXVIIII, 35.) *amor* vero alius ſit *iuſtitiae*, alius *humanitatis* et *beneficentiae:* (§. LXXXII. ſequ.) 64) actio, amori iuſtitiae per omnia conueniens, IVSTA; ab eodem vel minimum diſcrepans INIVSTA; 65) quae ex amore humanitatis et beneficentiae proficiſcitur, HONESTA; quae eidem aduerſatur, INHONESTA, TVRPIS, itemque INHVMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66) quid interſit inter IVSTITIAM EXPLETRICEM, et ATTRIBVTRICEM, facile intelligitur.

CAP.

CAP. V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM.

§. CXVIIII.

Transitio ad doctrinam de ipſis officiis.

QVae adhuc praemittenda duximus, ea ad principia diſciplinae pulcherrimae pertinent. Proximum eſt, vt ad ipſa, quae IVS NATVRAE vniuerſo generi humano ſingulisque praeſcribit, OFFICIA progrediamur. Quod enim Graeci philoſophi τὸ δέον, et Stoici τὸ καθῆκον vocabant: id poſtea Tullius, hanc ſapientiae partem Latinis litteris illuſtraturus, non ſine delectu, adhibitoque amicorum conſilio, primus OFFICIVM adpellaſſe videtur. *)

*) Stoicos *officium* vocaſſe τὸ καθῆκον, eamque doctrinam apud illos non poſtremam philoſophiae moralis partem conſtituiſſe, auctor eſt Diogenes Laertius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata praecipua breuiter et luculenter expoſuit *Lib. VII. ſegm. 108. ſequ.* verum paſſim laudauit eorum libros περὶ τοῦ καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib. VII, 4.* Cleanthis, *Cap. VII, 175.* Sphaeri, *Lib. VII. 178.* quemadmodum et Chryſippi librum eiusdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p. 1045.* Panaetii Cicero *de offic. III, 2.* Poſidonii idem *ad Attic XVI, 11.* Quorum exemplo quum et Cicero ſimilem librum Latine ſcripſiſſet: de Latina ſollicitus inſcriptione, ſubductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum inuenit commodius, quo τὸ καθῆκον Stoicorum exprimeret, quam OFFICIVM. Ita enim ille *ad Attic. XVI, 6. Quod de inſcriptione qnaeris, non dubito, quin καθῆκον officium ſit, niſi quid tu aliud. Sed inſcriptio plenior* DE OFFICIIS.

§. CXX.

§. CXX.

Officii definitio.

Per OFFICIVM vero intelligimus actionem, ex obligatione ſiue perfecta, ſiue imperfecta, legibus conformandam. Nec per omnia probare poſſumus definitionem Stoicam, quod officium ſit ὃ πραχθὲν εὔλογόν τε ἴσχει ἀπολογισμὸν, *quod cur factum ſit, probabilis ratio reddi poſſit*, vel ὅσον λόγος αἱρεῖ ποιεῖν, *quae ratio facienda ſuaſerit.* *) Laert. *VII, 107. 108.* Cic. *de Fin. III, 17.*

*) Quum enim nihil temere fiat, cuius non probabilis reddi poſſit ratio: quidquid fit, non modo ab hominibus, ſed et a brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita ſane rem intellexerunt ipſi Stoici, de quibus Laert. *VII, 107.* τὸ καθῆκον φασὶν καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ, καὶ ζῶα διατείνειν· ὁρᾶσθαι γὰρ κἀπὶ τούτων καθήκοντα. *Officium autem pertingere aiunt ad plantas etiam et animantes. Notari namque et in his officia.* Itaque verum quidem eſt, rationem habere oportere officium, ſed eam quae hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non bruta, id eſt, obligationem. (§. VI.)

§. CXXI.

Eiusdem indoles.

Quum ergo officium ſit actio, legi conformanda: (§. CXX.) facile patet, 1) officium concipi non poſſe ſine lege, nec 2) officium facere, qui ſibi ipſe, quod nulla lex praecipit, imperat: 3) ceſſare aliquid eſſe officii, ſublata, quae illud antea praecipiebat, lege, eiusque ratione: 4) ſi quando lex certis tantum perſonis praeſcripta ſit, ſaepe contingere, vt duorum, qui faciunt idem, alter officio ſatisfeciſſe, alter contra officium egiſſe, dicatur. *)

*) Ope-

*) Operae pretium fuerit, has propoſitiones exemplis illuſtrare. Nemo dixerit, officium feciſſe Origenem, dum ipſe ſibi virilia ademit, ſiue ferro in ſe ſaeuierit, vt refert Hieronym. *Epiſt. LXV.* ſiue, quod alii tradiderunt apud Epiphan. *Haer. LXIIII, 3.* medicamentis ſeſe euirarit. Neque enim vlla lex diuina eam in rem exſtat, ipſeque poſtea faſſus eſt Origenes, ſe male interpretatum eſſe locum *Matth. XVIIII, 12.* Vid. Huet. *Origeniana I, 1, 13. p. 8.* Nemo deinde negauerit, contra officium facturum Chriſtianum, qui vel circumciſionis legem accipere, vel Deum ſacrificiis propitiare velit, quamuis vtrumque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III, 23. 25. IIII, 3. 4. 5. V, 2. Col. II, 20. Hebr. VIIII, 9. 10.* Denique ſi quis occupet officium iudicis, quem ſacro munere fungi oportebat, praeter officium agit, et ἀλλοτριοεπισκοπίας reus eſt, quum idem faciens iudex, quod officii eſt, faciat. *1. Petr. IIII, 15.*

§. CXXII.

Quumque obligatio, ex qua quisque, quod officii eſt, facit, vel perfecta, vel imperfecta ſit: (§. CXX.) 5) OFFICIVM quoque aliud PERFECTVM, aliud IMPERFECTVM eſſe oportet, quorum illud ex obligatione perfecta ſeu lege; hoc ex imperfecta, ſeu virtute, proficiſcitur. *) (§. VIIII, 10.) Diuiſio in perfectum, et imperfectum.

*) Sic officia PERFECTA ſunt neminem laedere, ſeruare pacta, damna data reſarcire, et ſimilia. IMPERFECTA, opis noſtrae indigis ſubuenire, ſtipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monſtrare viam, rerum ſuarum incertis conſilium dare, et quae ſunt huius generis alia. Vid. Cicero *de offic. III, 12. ſequ.*

§. CXXIII.

Deinde quum norma officiorum ſit lex, (§. CXXI, 1. 2.) lex vero vel *diuina* vel *humana* ſit, In naturale, Chriſtia-

num, et ciuile. ſit, diuina denique in *naturalem* et *poſitiuam* diſpeſci poſſit: 6) totuplicia etiam erunt officia, quorum 7) illa, quae ad legis diuinae naturalis normam componuntur, NATVRALIA; 8) quae legi diuinae poſitiuae attemperantur, CHRISTIANA; 9) quae denique ex legis humanae praeſcripto praeſtantur, CIVILIA adpellare licebit. *)

*) E. g. NATVRALIA officia ſunt, Deum religioſe colere, parentibus parere, vim atque iniuriam a ſe propulſare, *l. 2. l. 3. D. de iuſt. et iure.* Officia CHRISTIANA, ſe ipſum abnegare, crucem ferre, Chriſtum imitari. CIVILIA, tributa pendere, contra priſtinam formam non aedificare, ſollemnitates, quas leges in ſingulis actibus exigunt, adhibere, tempora fatalia in lite forenſi obſeruare, cetera.

§. CXXIIII.

In officium erga Deum, nos ipſos, et alios homines.

Denique praecipua officiorum diuiſio ab ipſo obiecto proficiſcitur. Quemadmodum enim tria ſunt, quibus certa officia debemus, entia, DEVS, NOS IPSI, et ALII HOMINES: (§. LXXXX.) 10) ita totidem ſunt officiorum genera, quorum alia DEO O. M; alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBVS praeſtanda ſunt, de quibus iam ſuo ordine erit agendum.

§. CXXV.

Fundamentum officiorum erga Deum.

Quod ad officia ERGA DEVM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda eſſe, iam ſupra monuimus, (§. LXXXVII, 51.) atque inde collegimus, eum non alio amore, quam DEVOTIONIS AC OBEDIENTIAE proſequendum, ac proinde, tamquam ens perfectiſſimum, a quo toti pendemus, omnibus animi viribus colendum,

dum, eique perfectiſſimum ac internum obſequium praeſtandum eſſe. (§. LXXXXI, 61.)

§. CXXVI.

Obligatio ad agnitionem Dei.

Quum ergo omnia, quae DEO O. M. debemus, officia ex infinitis eius perfectionibus eruenda ſint: (§. CXXV.) conſequens eſt, 11) vt obſtrictus ſit homo ad notitiam Dei eiusque perfectionum viuam non modo adquirendam, ſed et 12) quotidie magis magisque amplificandam, et 13) ad maiorem certitudinis atque euidentiae gradum euehendam. Quod quum fieri poſſit tum meditatione adſidua earum veritatum, quas ipſa recta ratio ſuggerit, tum rerum creatarum contemplatione, tum inſignium, quae quotidie animaduertere poſſumus, ſapientiae prouidentiaeque diuinae argumentorum conſideratione adcuratiore: nemo non videt, 14) ad omnia haec nos eſſe omnino obligatos, 15) eosque, qui haec cuiuis obuia Deum inueſtigandi media negligunt, ſi ſanam mentem nacti ſint, in ignoratione; et ſi Deo vllam imperfectionem tribuant, in errore in excuſabili, verſari. * (§. CVII, 33.)

*) Hinc et Apoſtolus τὸ γνωςὸν τȣ̃ Θεȣ̃, id eſt *quod de Deo cognoſci poteſt*, ipſis paganis manifeſtum eſſe teſtatur, quia τὰ ἀόρατα αὐτȣ̃ ſeu *inuiſibilia Dei* iam inde a mundi primordiis ex rebus creatis innumerisque ſempiternae potentiae ac diuinitatis argumentis intelligi ac peruideri potuerint, atque inde colligit, εἶναι αὐτȣ̀ς ἀναπολογήτȣς, *eſſe illos* inexcuſabiles. *Rom. I, 20.* Et vnde quaeſo ille gentium omnium de Deo eiusque perfectionibus conſenſus, quem vrgent Cicero *Quaeſt. Tuſc. I, 13. de nat. Deor. II, 2.* Maxim. Tyr. *Diſſ. Platon. XXXVIII.*

XXXVIII. Aelian. *Var. Hiſtor. II,* 31. Seneca *Epiſt. CXVII?* Quamuis enim conſentiens illa gentium opinio non ſit argumentum ἀποδεικτικὸν Deum exſiſtere: (§. LXXI.*) inde tamen luculenter demonſtratur, quod ſcripſerat Apoſtolus, Φανερὸν εἶναι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ Vnde Cicero *de Nat. Deor. II,* 2. *ſi quis dubitet, an ſit Deus, ſe haud ſane intelligere,* ait, *cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitet.*

§. CXXVII.

Et rectas de eo eiusque perfectionibus ſententias.

Ex eodem patet, 16) ad officium noſtrum pertinere, vt rectas de DEO ſententias habeamus, *) eumque 17) et exſiſtere, et 18) rerum omnium auctorem ac conditorem eſſe, et 19) omnia ſua prouidentia regere ac conſeruare, 20) rerum praecipue humanarum curam gerere, denique 21) eumdem eſſe ens SIMPLEX, AETERNVM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS, VNVM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMVM, PRAESCIVM, OMNISCIVM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS, VERAX, IVSTVM AC OPTIMVM, (*Elem. philoſ. mor.* §. *CLXXXII. ſequ.*) non modo perſuaſi, ſed et certo conuicti ſimus.

*) Recte Epictet. *Enchirid. Cap. XXXVIII.* Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud eſſe ſcito: rectas de iis habere opiniones, vt ſentias, et eſſe eos, et bene iuſteque adminiſtrare vniuerſa.* Et ſane mirifice falluntur, qui ſolam probitatem vitaeque integritatem totam religionem abſoluere ſibi perſuadent, et perinde eſſe exiſtimant, quid quisque de Deo et rebus diuinis ſentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex eius perfectioni-

fectionibus eruenda ſint: (§. CXXV.) qui fieri poteſt, vt quis Deum ea, qua par eſt, veneratione proſequatur, eique per omnia parendum eſſe, ſtatuat, qui vel ignorat eius perfectiones, vel de iis peruerſiſſimas ſententias imbibit? (§. XXX.)

§. CXXVIII.

Omnis impietas et blasphemia inexcuſabilis.

Qui Deum, eiusque perfectiones, praefracte negat, IMPIVS; qui ei imperfectiones, a natura Dei abhorrentes, tribuit, vocabulo e ſacris litteris depromto, BLASPHEMVS adpellatur. Quum ergo et qui perfectiones Dei non agnoſcunt, quas cognoſcere poterant, in ignoratione; et qui ei vllam imperfectionem tribuunt, in errore inexcuſabili verſentur: nemo dubitabit, 22) quin omnis IMPIETAS et BLASPHEMIA ſit inexcuſabilis: et 23) quin IMPII ſint, ac *ἀναπολόγητοι*, qui Numen eſſe, vel illud vniuerſum hoc curare, obſtinato animo negant, 24) BLASPHEMI autem, quicumque paganorum cum Homero, aliisque poetis, plures Deos, eosque inter ſe litigantes, adulteros, inceſtuoſos, quin et deformes, claudicantes, vulneribus confoſſos, et muliebriter eiulantes, finxerunt, et 25) tam abſurdas de Diis ſententias non modo verbis profeſſi ſunt, ſed et 26) ſimulacris horrendis, et 27) caerimoniis nefandis ac turpiſſimis, hominum oculis exponere non dubitarunt. *)

*) Acriter merito hanc impietatem ac blasphemiam paganis exprobrarunt ſcriptores Chriſtiani, apologiarum auctores, veluti Iuſtinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Euſebius, Iulius Firmicus Maternus, et alii. Quin, quod magis mi-

 reris,

reris, et ipſi pagani prudentiores hanc ſuorum hominum inſaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philoſophorum teſtimonia hic adcumulem, vnum adſcribere iuuabit locum Sophoclis, quem nobis ſeruarunt Iuſtinus Martyr *Paraeneſ. ad Graec. p. 17.* et *de monarchia Dei p. 104.* Euſeb. *Praepar. euang. p. 348.* et alii:

Ἕις ταῖς ἀληθείαισιν, ἕις ἐςὶν θεός,
Ὃς οὐρανόν τ᾽ ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεθα πημάτων παραψυχὰς
Θεῶν ἀγάλματ᾽ ἐκ λίθων ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους.
Θυσίας τε τούτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Vnum profecto Numen, vnus eſt Deus,
Qui condidit coelum, et ſolum terrae patens,
Marisque fluctus, vimque ventorum grauem.
Plerique noſtrum mente ſed capti, Deum
Simulacra nobis, ceu mali ſolatium,
Cum ſaxea atque acerna conſecrauimus,
Tum et aureas eburneasque imagines.
Has victimis placamus: His feſtos dies
Agimus: pios hoc eſſe nos rati modo.

Quis non miretur Sophoclem idem ſuis exprobrantem, quod iisdem poſtea exprobauit Apoſtolus *Rom. I, 21. 22. 23?*

§. CXXVIIII.

Obligatio ad gloriam Dei prouehendam.

Qui viuam perfectionum entis alicuius notitiam ſibi peperit, is non poteſt non iisdem vnice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cuiusdam perfectionibus ipſi delectantur, nihil faciant reliqui, vt alii omnes illud eadem veneratione proſequantur: ad officium ſane noſtrum

noſtrum pertinet, 28) vt et alii, Dei eiusque perfectionum ignari, tam praeclara doctrina imbuantur, et 29) errantes reducantur in viam, et 30) impii, quoad eius fieri poteſt, ad concipiendam ſummi Numinis reuerentiam ſolidis demonſtrationibus ac cohortationibus excitentur. *) Quod qui faciunt, ii 31) GLORIAM DEI, quantum in ipſis eſt, PROVEHERE vere dicuntur.

*) *Demonſtrationibus* dicimus et *cohortationibus*, non poenis et ſuppliciis. Quum enim ignorantia et error ſint vitia non voluntatis, ſed intellectus: iis vero non alia medicina parata ſit, quam vt mens conuincatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodeſſe, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque et flammas expediri iubent aduerſus atheos, maxime quum iam inde ab antiquiſſimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati ſint σωφρόνως βεβιωκότες, καὶ καθεωρακότες ὀξύτερόν πȣ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τȣ̀ς θεȣ̀ς πλάνην, *viri temperanter et modeſte viuentes, et reliquis hominibus ad peruidendam vulgarem circa Deos impoſturam acutiores*, vti loquitur Clemens Alex. *in Protrept*, pluribusque exemplis docuerunt viri docti, vt Aelian. *Var. Hiſt. II, 31.*

§. CXXX.

Quia, cui perſpectae ſunt infinitae Dei perfectiones, is illis non poteſt non magnopere delectari, (§. CXXVIIII.) adpetitio vero boni, cum percepta ex eius perfectione et felicitate delectatione coniuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX) conſequens eſt, 32) vt Deus ſit amandus. Et quum, quo maior eſt entis perfectio

Itemque ad amorem Dei.

vel ſublimitas, eo maiorem illi amorem ac veneratione m debeamus: (§. LXXXVII. *) 33) Deus amandus erit amore perfectiſſimo, id eſt, vti ſcriptura monet, *ex toto corde, ex tota anima, et ex omnibus viribus. Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.* Quia denique et bonitas Dei inter eius perfectiones, (§. CXXVII, 21.) Deus vero *et in ſe*, et *ratione hominis* bonus eſt: (*Elem. phil. mor.* §. *CLXXXIX.*) merito dixeris, 34) Deum ob vtramque cauſſam amandum eſſe. *)

*) Notum eſt, quid de amore Dei puro olim philoſophati ſint Epicurei et Sadducaei, et noſtra memoria quidam myſticae theologiae paullo ſtudioſiores, et in primis Franc. Saignac de Fenelon, Archiepiſcopus Cameracenſis, cuius libellus, inſcriptus *Explication des maximes des Saintes ſur la vie interieure* occaſionem dedit controuerſiae, cuius hiſtoriam iam alibi veluti in nucleo exhibuimus. (*Elem. phil. mor.* §. *CXCVIIII.* *) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo ſit illa de puro amore quaeſtio, immo quam periculoſa, iam oſtenderunt Leibnitius *in praef. prodromi et mantiſſae Codicis iur. gent. diplom. et* Wolff. *in den vernünftigen gedancken vom thun vnd laſſen des menſchen* §. *DCLXXXVIII.*

§. CXXXI.

Necnon ad obſequium et timorem Dei.

Inter perfectiones Dei etiam ſunt omnipraeſentia, et omniſcientia. (§ CXXVII.) Has ſibi ob oculos ponere non poteſt homo, 35) quin excitetur ad ſtudium indefeſſum, omnia, quae Deo placeant agendi, omniaque, quae eidem diſpliceant, omittendi, quod ſtudium vocamus OBSEQVIVM erga Deum. Et quum ſimul

mul Deum non poſſit ſibi non tamquam ens iuſtiſſimum repraeſentare: 36) quam maxime ſollicitus erit, ne eum vlla re offendat, aut quidquam dicat faciatue, quod coniunctum ſit cum eius ignominia, quoue eius indignationem aduerſus ſe prouocet. Quam ſollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, et illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantiſſimo amore eſt coniunctus. * (§. CXXX.)

*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore; SERVILIS cum odio coniunctus, aut ſaltim ab amore ſeiunctus eſt. Quum ergo ad hominis officium pertineat non ſolum timere Deum, verum etiam eumdem flagrantiſſimo amore proſequi: (§.CXXX.) conſequens eſt, vt ius naturae exigat timorem FILIALEM, non SERVILEM, qui et in homines ſceleratiſſimos, quin et in malos genios, cadere poteſt.

§. CXXXII.

Itemque ad vitandam ſuperſtitionem.

Qui ſeruili timore Deum metuit, is a timore Dei ſeiungit amorem eiusdem. (§. CXXXI.*) Quum vero amor in eo conſiſtat, quod Dei perfectionibus vnice delectemur: (§. CXXX.) 37) is, qui Deum, cuius perfectiones non perſpicit, metuit, SVPERSTITIOSVS vocatur: *) ex eoque conſequitur, 38) vt omnis ſuperſtitio, quippe quae ex timore ſeruili proficiſcitur, (§. CXXXI.) viro probo ſit fugienda.

*) Eſt ergo SVPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum diuinarum contemplatione, ſed ex falſis de Deo conceptibus, proficiſcitur. Idemque voluit Theophraſtus *Charact. p. 47.* dum ſuperſtitionem vocat, δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, *meticuloſum erga Numen adfectum.* Per δειλίαν enim, teſte Caſaubono *in Not.* intelligit *metum*

 alium

alium ab eo, qui pios decet: per τὸ δαιμόνιον *et deos, et daemones, et quidquid diuinitatis eſſe particeps, male ſana putauit antiquitas.* Quum vero metus tam abſurdus tum in interno adfectu conſiſtere tum actionibus externis ſeſe prodere poſſit: priorem INTERNAM; poſteriorem EXTERNAM, ſeu CVLTVM SVPERSTITIOSVM vocamus.

§. CXXXIII.

Eiusque effectus. Quum ergo omnis ſuperſtitio tum interna, tum externa, viro probo cane peius et angue ſit fugienda: (§. CXXXII.) 39) merito vir pius abhorret ab omni meticuloſo adfectu erga res creatas, itemque 40) ab erroribus, quibus quis ſibi Deum, tamquam ens auarum et donis facile placabile, ſiſtit, praeterea 41) a magia et diuinationibus, 42) et cultibus fictitiis, denique 43) ab abſurda opinione, Deum ſolo cultu externo, quamuis ab omni amore ac timore ſeiuncto, poſſe propitiari. *)

*) Sunt haec praecipua capita, in quibus ſeſe exſerit ſuperſtitio, quippe ad quae reliqua ſuperſtitionis effecta omnia referri poſſunt. Vid. Budd. *de atheiſmo et ſuperſtit. Cap. VIII. et VIIII.* Vnde facile patet, quam inanis ſit comparatio atheiſmi et ſuperſtitionis, quum vtraque verae pietati erga Deum aeque aduerſetur, vt idem vir doctiſſimus aduerſus Petri Baelii ſententiam pluribus oſtendit *ibidem Cap. IIII. §. V. p. 346. ſequ.* Nemo tamen negauerit, ex ſuperſtitione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, vt non poſſis non mirari,

Quantum relligio poſſit ſuaſiſſe malorum,

ſi per religionem intelligas timorem Dei, ab omni recta ratione ſeiunctum, id eſt, ſuperſtitionem. Quo in primis pertinet lectu digniſſima Iuuenalis *Satyra XV.* Nam ſaepe contigit, quod ibi refert poeta *v. 33. ſequ.*

Inter

Inter finitimos vetus atque antiqua ſimultas,
Immortale odium, et nunquam ſanabile vulnus.
Ardet adhuc Ombos et Tentyra. Summus vtrimque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit vterque locus, quum ſolos credat habendos
Eſſe Deos, quos ipſe colit.

§. CXXXIIII.

Et ad fiduciam in Deo collocandam.

Praeterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus poſſit cogitare, quin eius omniſcientiam, ſapientiam, potentiam et bonitatem ſimul ſibi repraeſentet: (§. CXXVII.) fieri etiam non poteſt, 44) quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, et 45) in eius prouidentia vnice adquieſcat, quin et 46) quaecumque Deus de ſe ſtatuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47) nec, ſi bonis mala, vel malis bona eueniant, offendatur aut animum deſpondeat, ſed 48) et mala iſta ſibi aliisque eſſe profutura, certo perſuaſus conuictusque ſit.

§. CXXXV.

Cultus Dei internus et externus.

Et in his quidem ſimilibusque officiis cultus Dei INTERNVS conſiſtit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fiduciam, quibus Deum pura mente proſequimur. Quando quidem vero ita natura comparatum eſt, vt adfectus in actiones externas erumpat: vix ſincerus videretur cultus ille interior, niſi inde naſceretur EXTERNVS, *) qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, conſiſtit.

*) Equidem neceſſitatem cultus iſtius externi ex ratione poſſe demonſtrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte

 viderit

viderit Demonax, philoſophus apud Lucian. *in Demonacte p. 861. Tomo I.* dum accuſatus impietatis, quod nullum vmquam ſacrificium Mineruae obtulerit, reſponderit: οὐδὲ γὰρ δεῖσθαι αὐτὴν τῶν παρ' ἐμοῦ θυσιῶν ὑπελάμβανον. *Neque enim illam oblatis a me ſacrificiis indigere, putabam:* partim quod ſocietas humana vitaeque tranquillitas, omiſſo cultu externo, non laedatur. Thomaſ. *Iuriſpr. diu. II, 1, 11. ſequ.* et *introd. in Ethic. III, 37. ſequ.* Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen neceſſarium eſſe, nemo negauerit. Alterum vero argumentum facile corruit, ſi deſtruxeris πρῶτον illud ψεῦδος, quaſi nihil, niſi quod ex ſocialitate conſequitur, iuris naturae ſit. (§. LXXV.) Conferri tamen meretur Hochſtetter. *Colleg. Pufendorff. Exerc. III, 38.*

§. CXXXVI.

Externus fluere debet ex amore Dei.

Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis conſiſtat, (§. CXXXV.) amor vero non poſſit non efficere, vt cuius perfectione et felicitate vnice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii noſtri erit, 49) de Deo ſemper honorifice, et cum reuerentia loqui, 50) alios ſermonibus et actionibus noſtris ad eumdem amorem accendere, 51) Deo hymnos canere, 52) nec eius nomen temere iurando peierandoue, vel ſermonibus quibuscumque futilibus, ignominia adficere.

§. CXXXVII.

Nec non ex timore Dei.

Ex timore Dei, obſequioque, quod enti illi perfectiſſimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53) praeceptis eius actiones noſtras etiam externas attemperandas, et 54) ſem-

ſemper cogitandum eſſe, vbique praeſentem adeſſe Deum, ac ipſas cogitationes noſtras, nedum actiones externas, perſpicere. *) Ex quo prono alueo fluet praeceptum pulcherrimum, 55) cauendam eſſe omnem ſimulationem pietatis, quippe cum ſumma diuini Numinis iniuria ac contemtu coniunctam.

*) Profeſſus eſt ſublimem illam doctrinam etiam Thales Mileſius, qui interrogatus a non nemine, εἰ λήθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν; *num lateat Deum homo iniuſte agens?* reſpondit: ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος· *Immo ne cogitans quidem.* Clem. Alex. *Strom. V. p. 594.* Quis vero Deum praeſentem et ſpectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud Arrian. I, 14. Ὡς θ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστέ· οὐδὲ ἐστέ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστι· *Quamobrem, clauſis ianuis ac valuis, quum in tenebris conſederitis, nolite dicere, vos ſolos eſſe. Non enim eſtis. Non certe eſtis, ſed Deus intus eſt.* Magna ergo notis incumbit neceſſitas pietatis, quippe degentibus ſub oculis Dei, omnia cernentis.

§. CXXXVIII.

Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIIII.) numquam intermittet 56) caſtas preces fundere, nihilque 57) faciet libentius, quam vt, ſi occaſio fuerit, publice priuatimque cum Deo, et de Deo, loquatur. Ea enim ſunt, quae de cultu Dei externo percipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamuis 58) et ratio intelligat, non poſſe cultum publicum commode explicari, niſi certa loca, temporaque illi deſtinentur, *Denique ex fiducia in Deo collocanda.*

et 59) tanti momenti negotium omnino exigat, vt omnia decore fiant: 60) ipſas tamen caerimonias illa nec praeſcribit, nec 61) improbat, ſi ita ſint comparatae, vt nobis in memoriam reuocent ea, de quibus in cultu diuino ſit cogitandum. Cel. Wolff. *vernünfft. gedancken vom thun vnd laſſen. des menſch.* §. *CLXXVI. ſequ.*

CAP. VI.
DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSVM.

§. CXXXVIIII.

Homo obligatus eſt ad amandum ſe ipſum.

PRaeter Deum optimum maximum nihil homini ſeipſo propius eſt, quippe cui ipſa natura tam tenerum ſui amorem impreſſit, vt iſtum emotae mentis eſſe exiſtimemus, qui aduerſus ſe ipſum odium concipit, ſibiue male, quam bene, eſſe mauult. Nec iniuſtus eſt ille SVI IPSIVS AMOR, dummodo ordinem non turbet. Eſt enim adfectus, quo quis perfectionibus ſuis ac felicitate delectatur, eaque bona conſeruare, et magis magisque quotidie amplificare ſtudet. Quum vero Deus voluerit, vt exſiſteremus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin et media ad veram felicitatem perueniendi nobis in promtu eſſe voluerit: voluit etiam procul dubio, vt conſeruemur, noſtrasque perfectiones tueamur et amplificemus, veraque felicitate potiri ſtudeamus, eaque delectemur, id eſt, vt nos amemus. (§. LXXXXII.)

§. CXXXX.

§. CXXXX.

Ex quo iam ſupra collegimus, (§. LXXXXII, 64.) hominem nihil eorum, quae ad perfectionem, felicitatemque adſequendam, conſeruandam, amplificandamque pertinent, praetermittere teneri, dum id ſine amoris diuini violatione fieri poſſit. *) Qualis iſte ſui ipſius amor?

*) Itaque haec officia nobis non praeſtamus tantum, vt felices ſimus: (iam ſupra enim oſtendimus, falli eos, quibus *ſola eſt vtilitas iuſti prope mater et aequi*,) ſed quia id Dei a nobis exigit voluntas, vt perfectionibus et felicitati noſtrae ſtudeamus. (§. *LXXVII. ſequ.*) Itaque ipſum, quod nobis debemus, officium conſiſtit in ſtudio perfectionis ac felicitatis noſtrae: non autem ſtudium illud eſt cauſſa, quae nos ad hoc officium impellit.

§. CXXXXI.

Quum ergo ex Dei O. M. voluntate homo obſtrictus ſit ad ea omnia quae ad perfectionem felicitatemque adſequendam, conſeruandam, amplificandamque pertinent, (§. CXXXX.) et homo non ex ſola mente, ſed et ex corpore conſtet, et vtraque ſubſtantia eius eſſentiam abſoluat: (*Elem. phil. mor.* §. *XI.*) conſequens eſt, 1) vt homo et MENTEM et CORPVS perficere, et 2) quia duae ſunt mentis facultates, INTELLECTVS et VOLVNTAS, (*Elem. phil. mor.* §. *XV.*) de vtriusque perfectionibus adſequendis, conſeruandis, amplificandisque ſollicitus eſſe debeat, adeoque 3) officia hominis erga ſeipſum partim ad totum HOMINEM perficiendum conſeruandumque, partim ad INTELLECTVM, partim ad VOLVNTATEM, partim denique ad Quot eius obiecta?

COR-

CORPVS, STATVMQVE HOMINIS EXTERNVM pertineant.

*) Obſeruandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem eſſe hominis, ſed eius inſtrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, exiſtimabant. Sic Simplicius *in prooem. comment. ad Epictet. p. 6.* Εἰ ȣ̓͂ν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἄρχει τȣ͂ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτȣ͂ ȣ̓κ ἄρχει, δῆλον, ὅτι ȣ̓κ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος σῶμα, ἀλλ᾽ ȣ̓δὲ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν ἀυτὴν αἰτίαν. *Quod ſi homo corpori imperat, ipſum vero corpus ſibi non imperat, hominem corpus non eſſe, conſtat, ac ne vtrumque quidem ſimul, eadem de cauſſa.* Et quibusdam interiectis: Ὁ τȣ͂ σώματος ἐπιμελȣ́μενος ȣ̓κ ἀνθρώπȣ, ȣ̓δὲ τῶν ὄντως ἡμῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τȣ͂ ὀργάνȣ· ὁ δὲ περὶ χρήματα καὶ τὰ τοιᾶυτα σπȣδάζων, ȣ̓́τε ἀνθρώπȣ ἐπιμελεῖται, ȣ̓́τε ἀνθρώπȣ ὀργάνȣ, ἀλλὰ τῶν τȣ͂ ὀργάνȣ. *Qui corpus curat, non hominem, nec ea quae ſunt hominis, curat, ſed inſtrumentum: qui vero pecuniae et id genus aliis rebus ſtudet, nec hominem curat, nec hominis inſtrumentum, ſed ea, quae ipſi inſtrumento ſeruiunt.* Non ſine ſtrepitu talia iactabant veteres, quum ſint dogmata non modo falſa et ſtolida, ſed et peſtilentiſſima.

§. CXXXXII.

Officia erga ſeipſum non ſunt ſeiungenda vel ſeparanda. Ex quibus porro colligimus, 4) non ſeiungenda eſſe haec officia, adeoque 4) nec mentem, nec corpus negligi oportere: 6) ſi tamen contingat, vt vtrique ſatisfieri non poſſit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas ſimul adſequi non poſſumus, nos praeſtantiſſimam ac ſumme neceſſariam eligere, (§. LXXXXIIII.

LXXXXIIII, *) ac proinde, 7) quum mens corpore ſit multo praeſtantior, (*Elem. philoſ. mor.* §. *XIII.*) perficiendae menti noſtrae tunc magis, quam corpori, ſtudere, at 8) neutram tamen noſtri partem plane negligere debere. *)

*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, vt mentem obbruteſcere patiantur. Sed ii non magis ſatisfaciunt officio, qui doctrinae atque intellectus perficiendi ſtudio ita immorantur libris, vt iis immoriantur. Neutrum ergo officium negligendum, quamuis ſi quis e. g. ſtudio theologico conſecratus, non tantum ſibi vel otii, vel ſumtuum, ſupereſſe videat, vt ſtudia quaedam, quae theologum alioquin ornant, nec tamen abſciſſe ſunt neceſſaria, cum theologia coniungat, is omnino recte et ordine facere videatur, ſi id quod praeſtantius eſt, minus praeſtanti, neceſſarium minus neceſſario praeferendum exiſtimet. Rem ſolide explicauit Cel. Wolff. *ibid.* §. *CCXXV. ſequ.*

§. CXXXXIII.

Quod ad TOTVM HOMINEM attinet, eius perfectio et felicitas in eo conſiſtit, vt vnio mentis et corporis maneat ſalua, quia diuulſis iſtis partibus, mens quidem, tamquam immortalis, ſuperſtes eſt, (*Elem. phil. mor.* §. *XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VIVERE dicitur tantisper, dum vnio illa mentis et corporis ſalua eſt; MORI vero, ſimul ac partes illae eſſentiales a ſe inuicem diuelluntur: conſequens eſt, 9) vt homo ad vitam conſeruandam, ac 10) proinde ad euitandam mortem, ac deſtructionem, omnino ſit obligatus, niſi 11) mens, de praeſtantiore bono per mortem conſequendo certa, mortem non quidem vltro

Homo vitam ſeruare, ac mortem euitare tenetur.

vltro eligat, ſed imminentem ſibi animo forti ac intrepido obeat. * (§. LXXXXIIII *)

*) Itaque inſaniiſſe dixeris Hegeſiam πεισιθάνατον, qui hominem ad conſciſcendam ſibi mortem obligatum eſſe, exiſtimabat, idque tanto argumentorum adparatu perſuadebat hominibus non magis ſanis, vt cateruatim ſe in mare proiicerent. Cic. *Tuſc. Quaeſt. I, 34. Valer. Max. VIII. 9.* Quum enim eum emotae mentis eſſe, merito iudicemus, qui ſui ipſius concipit odium: (§. CXXXVIIII) ea, quae ſomniauit fecitque ille Hegeſias,

Non ſani eſſe hominis non ſanus iuret Oreſtes,

maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futurae alicuius felicitatis ſpes atque exſpectatio vitam hanc illi acerbiorem mortemque ſuauiorem redderet. Contra nihil praeter officium optabat Apoſtolus, dum cupiebat diſſolui, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa ſpe futurae gloriae freti; nullos cruciatus nullumque ſupplicium pertimeſcebant, quia quod malum minus nos maiori malo ſubducit, bonique praeſtantioris reddit participes, potius bonum, quam malum eſt. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII, 12.* iuncto §. *CLI, 8.*)

§. CXXXXIIII.

Ac proinde mors voluntaria iniuſta eſt.

Inde porro colligimus, 11) contra officium agere, qui ipſi ſibi violentas manus inferunt. Quod et aliis modis facile poteſt demonſtrari, veluti quod huiusmodi actio naturae amoris et boni indoli repugnat, adeoque contradictionem inuoluit: (*Elem. philoſ. mor.* §. *CLIII.* *) quod mors huiusmodi voluntaria non poteſt conſiſtere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquieſcentia in voluntate Dei, quas ſupra inter officia hominis erga Deum eſſe probauimus.

mus. (§. CXXXIIII.) Sed adiicere iam iuuabit hoc vnum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam ſeipſum: ac proinde ſe ipſum, tamquam alios homines. (§. LXXXXIII, 65. 66.) Atqui amor iuſtitiae non patitur, vt hominem occidamus. Idem ergo non patitur, vt nos ipſos occidamus. *)

*) Aſt ita philoſophandum cum iis, qui ſcientes et prudentes in ſe ipſos ſaeuiunt, non cum iis, qui ex furore vel inſania ſibi inferunt manus. His actio tam triſtis ne imputari quidem poteſt: (§. CVI. 29.) illis, quum ſine cauſſa tale quid feciſſe videri nequeant, vel conſcientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur, magnitudo, vel metus dirae atque ignominioſae mortis conſilium tam truculentum extorquet. Quarum cauſſarum prima manifeſto non excuſat, quum ſuperſit medium, cum conſcientia redeundi in gratiam. Reliquae non deſtituuntur colore, quia ex duobus malis phyſicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor.* § *CLII.* * 2.) Sed quum nec malum phyſicum ſit mors voluntaria, ſed morale, quod eligi non poteſt, et calamitas dolorque concipi vix poſſit, quem non adquieſcentia in voluntate Dei lenire poſſit ac debeat: quin et plerumque furor non poſtremus ſit, ne moriare, mori: Martial. *Epigr. II,* 80. ne his quidem caſibus dici poteſt, ſuae quemque vitae mortisque eſſe arbitrum. Wolff. *Philoſ. moral.* §. *CCCXXXX. ſeqq.*

§. CXXXXV.

Ex iisdem axiomatibus, paullo ante (§. CXXXXIII.) explicatis, patet, 12) non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13) luxu et libidine, ſibi mortem accelerant, vel 14) valetudinem parum curant: quique 15) nec neceſſitate, nec officio vrgente,

Nec non vitae et valetudinis neglectus.

vrgente, pericula vltro adeunt, eaque ratione ipſi ſibi ſuo iumento malum arceſſunt. *)

*) Quisquis enim actionis alicuius auctor vel cauſſa eſt, ei actio illa iure imputatur. (§. *CV, 22.*) Quis vero dubitet, quin mortis ſuae cauſſa ſit, qui ſe intolerabili labore excruciat? qui luxu et libidine vires corporis animique deterit proſternitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifeſtiſſimis ſeſe praeter neceſſitatem obiicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia ſicarius habeatur, non ſolum qui dolo malo occidit hominem, ſed et, qui neci cauſſam praebuit: *l. 16. §. 8. D. de poen. l. 1. D. ad L. Cornel. de ſicar.* quis dubitet, quin multo magis in foro diuino reus propricidii futurus ſit, qui ſibi ipſe mortis cauſſam praebuit?

§. CXXXXVI.

Officia hominis ratione intellectus. Cultura eius omnibus communis.

INTELLECTVS humani perfectio procul dubio in cognitione veri et boni conſiſtit. (*Hiſt. philoſ.* §. *I.*) Ad quam adſequendam, conſeruandam, amplificandam, quum homo ſit obſtrictus: (§. CXXXX.) conſequens eſt, 16) vt vnumquemque oporteat de adquirenda ſibi mentis perſpicacitate, facultateque verum et falſum, bonumque et malum diſcernendi laborare, 17) nullamque occaſionem ſiue ex aliorum inſtitutione, ſiue ex libris, ſiue per experientiam, veritates vtiles, praeceptaque de bono et malo *) addiſcendi praetermittere, et 18) ſi forte eius ſit conditionis, vt omnia, quae vtilia eſſent, addiſcere non poſſit, eum vel ſaltim id, quod optimum maximeque neceſſarium eſt, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CXXXXII, 6.)

*) Haec

*) Haec cognitio omnibus peraeque neceſſaria eſt, partim quod voluntas non poteſt adpetere, niſi quod intellectus ſibi, tamquam bonum, repraeſentauit, nec auerſari, niſi quod illa tamquam malum agnouit: (§. XXX, 5.) partim quod imputantur actiones, etiam ex ignorantia admiſſae, quatenus legem et potuit et debuit homo perſpectam habere. (§. CVIII, 37. 38.) Recte ergo Sophocles *in Antigone v. 1321.* πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem praecipuum eſt.*

§. CXXXXVII.

Ex qua poſtrema propoſitione (§. CXXXXVI, 18.) porro conſequitur, 19) vt, quemadmodum ad officia, adhuc recenſita, omnes peraeque obligati ſunt: ita 20) ſpeciatim quisque ad eam intellectus culturam ſit obſtrictus, quae eius indoli ingeniique viribus, nec non fini et vitae conditioni conueniat, ac proinde 21) ſuam quisque indolem ſuasque vires accurate exploratas habere debeat, 22) vix quippe excuſandus, ſi quod vitae genus, cui minus idoneus ſit, temere atque inuita Minerua, vel ipſe eligere, vel 23) aliis in poteſtate ſua conſtitutis vel diſciplinae ſuae creditis obtrudere non dubitarit. *)

Et ſingulis propria.

*) Itaque cultura, ad quam obligati ſumus, intellectus alia GENERALIS eſt, ad quam omnes homines peraeque obligati ſunt, de qua §. CXXXXVI, alia SPECIALIS, ad quam ſinguli tenentur, de qua hoc §. CXXXXVII. Illius fundamentum eſt ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: huius vero cuiusque indoles, id eſt, vires iudicii, intellectus et memoriae, quae quum non apud omnes eaedem, nec eodem gradu ſint: non omnes ho-

mines ad idem vitae genus idoneos eſſe, facile patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVINAM SPECIALEM, (ſi ab inſtinctu diuino atque extraordinario diſcedamus,) nihil aliud eſſe, quam voluntatem Dei de certo vitae genere ab homine eligendo, per dotes animi ac corporis ei conceſſas declaratam. De qua Perſius *Sat. III, v. 71.*

Quem te Deus eſſe
Iuſſit, et humana qua parte locatus es in re,
Diſce.

§. CXXXXVIII.

Officia ratione voluntatis.

VOLVNTATIS perfectio conſiſtit in adpetitione et fruitione boni, malique auerſatione. Quumque bonum non adpetamus niſi cuius praeſtantiam intellectu praelucente perſpeximus, nec auerſemur, niſi quod tamquam malum cognouimus: (§. XXX, 5.) ex eo quoque merito colligimus, 22) non adquieſcendum nobis eſſe in qualicumque boni malique cognitione, ſed operam dandam, vt ea viua ſit, et efficax: 23) Non modo bonum qualecumque eſſe adpetendum, ſed ex pluribus bonis praeſtantius magisque neceſſarium; 24) immo ne malum quidem auerſandum eſſe, quod nos maioris boni participes reddere poſſit: denique, 25) bonum ſummum prae aliis adpetendum, et reliquis bonis omnibus aequo animo carendum eſſe, ſi illo ſine his potiri non poſſimus. *)

*) Hinc iam alibi oſtendimus, falli eos, qui ſummam felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione omnium bonorum conſiſtere exiſtimant: veluti Platonem apud Ciceronem *Quaeſt. Acad. I, 6.* Id enim cum non cadat in hominem, nec in huius vitae conditionem: conſequens eſt, vt ſaltim ad adſequendum bonum ſummum ac

prae-

praeſtantiſſimum, quod τὴν ἀγαθὴν μερίδα eleganter vocat Seruator, *Luc. X, 42.* omne ſtudium conferre teneamur. (*Elem. phil. mor.* §. *CXXXVIIII. ſequ.*)

§. CXXXXVIIII.

Voluntatis emendatio maxime neceſſaria.

Praeterea, quum is, qui obligatus eſt ad finem, is et ad media ſit obligatus: conſequens eſt, 26) vt nihil eorum, quae recta ratio praeſcribit, ad ſummam felicitatem contendentibus, et quae alibi (*Elem. phil. mor.* §. *CCXXXXVIIII. ſequ.*) explicauimus pluribus, praetermittendum, ſed 27) de emendanda mente 28) adfectibus ratione regendis, *) 29) vitiis denique magis magisque animo euellendis, dies noctesque ſerio cogitandum ſit.

*) Saepe enim ſoli illi animi impetus hominem ita in transuerſum agunt, vt fine ſuo excidat, et vel vera felicitate careat, vel triſtem eiusdem faciat iacturam. Praeterea generatim non faciet vmquam officium, quisquis adfectus non habet in poteſtate, quippe qui ita peruertunt diſtorquentque animi iudicium, vt nihil recte et ordine fiat. (*Elem. phil. mor.* §. *XXXV.*) Papin. Stat. *Thebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne fraenos animo permitte calenti:
Da ſpacium, tenuemque moram, male cuncta miniſtrat
Impetus.

Nimirum *ratio ipſa, cui fraena traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab adfectibus. Si miſcuit ſe illis, et inquinauit, non poteſt continere, quos ſubmouere potuiſſet. Commota enim ſemel, et concuſſa mens ei ſeruit, a quo impellitur,* Seneca *de ira I, 7.*

§. CL.

Obliga- tio ad corpus perfici- endum conſer- uan- dumque.

Supereſt CORPVS, cuius perfectio quum in eo conſiſtat, vt omnes eius partes ad motus neceſſarios idoneae ſint: ex hoc quoque conſequitur, 30) vt obligati ſimus ad tuendam ſanitatem, ac proinde 31) et in cibo potuque capiendo, et 32) in laboribus, et 33) in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, et vires tanto maiores adquirendas, referre, *) contra ea 34) omnem corporis deſtructionem et mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri poteſt, amoliri teneamur.

*) Sed hic quoque ſtatus quisque ſui et conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto. Ex quo patet exercitationes quoque corporis non in omnes easdem cadere, adeoque prudentia hic opus eſſe, vt et finem quisque ſuum ob oculos habeat, et media ſe digna eligat. Quin et aetas diſcrimen facit. Senex, ſi ſapit, *non vires deſiderat adoleſcentis, non plus, quam adoleſcens tauri aut elephanti*, ait Cicero *Cat. mai. Cap. IX.* Ac proinde et ſenis alia erit exercitatio, quam iuuenis. Id. *ibid. Cap. XI. Pugnandum tamquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. Habenda ratio valetudinis, vtendum exercitationibus modicis, tantum cibi et potionis adhibendum, vt reficiantur vires, non opprimantur.* cetera.

§. CLI.

Quate- nus homo teneatur ad facul-

At fruſtra haec omnia vrgentur, ſi quis ea paupertate prematur, vt ſibi nec ſalubrem victus rationem imperare, nec laboris modum ſuo arbitrio ſtatuere poſſit. Ac proinde 35) facile

facile intelligitur, carere hominem non poſſe adparatu rerum, ad vitam ſtatumque ſuum decore tuendum neceſſariarum. Qui adparatus quum FACVLTATVM vel, ſi adfluentior ſit, OPVM vel DIVITIARVM nomine veniat: conſequens eſt, 36) vt vnusquisque obligatus ſit ad tantas facultates, quantas iuſtis mediis parandi occaſio eſt, adquirendas, 37) iuſteque adquiſitas conſeruandas, et 38) prudenter diſpenſandas. *) tates quaerendas?

*) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium peſtilentiſſimum pariter ac turpiſſimum. Auarus enim opes opum cauſſa quaerit, homo ſeipſum prudenter amans vitae decore agendae cauſſa. Illi nullum lucrum ſordet, nec medium vllum corradendae pecuniae tam turpe ac iniuſtum eſt, quo non vtendum exiſtimet Euclio, cui ſemper, ſi non in ore, at in mente, eſt illud πολυθρύλλητον.

O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum:
Virtus poſt nummos.

Hic non corradit opes, ſed occaſioni illas iuſte adquirendi iniicit manum. Denique quum auarus ſemper quaerat, et inuentis miſer abſtineat, et timeat vti: multo aliter rationes componit vir ſapiens, cuius vox eſt illa Horatii *Epod. I, v. 31.*

Haud parauero,
Quod aut auarus vt Chremes terra premam,
Diſcinctus aut perdam vt nepos.

Prudenter ergo diſpenſat facultates, ne cogatur aliena quadra viuere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis ſit ludibrio, ne creditores et improbi foeneratores limina ſua dies noctesque obſideant, ne deſit, quo amicos et indigos iuuet, ne denique iam mortuus a liberis, ſua culpa mendicantibus, iure accuſetur. Quis vero haec ad boni viri officium pertinere neget?

§. CLII.

Adeoque ad laborem et induſtriam.

Ex quo facile patet, 39) quum finis ſine mediis obtineri nequeat, nullum autem ſit medium, facultates neceſſarias ſibi parandi iuſtius labore ac induſtria, vnumquemque ad labores in eo, quod ſemel elegit, vitae genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, eſſe obligatum, ac proinde 40) contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam ocio transigit, cum ſumma inopia ac ignominioſa paupertate conflictatur, quum contra 41) nemini imputari poſſit paupertas, qui, quamuis nihil, quod ſuarum partium ſit, praetermittat, publica tamen vel priuata calamitate fortunis euoluitur, (§. CVI, 27.) vel 42) cui citra ſuam culpam nulla rem faciendi occaſio eſt. *) (§. CXIIII, 56.)

*) Vtrumque ergo ad boni viri pertinet officium, et occaſionem aliquid adquirendi non dimittere e manibus, et honeſtam paupertatem aequo animo ferre. Vtrumque praeſtitit Iobus, qui et opes honeſtis mediis quaerere, et paupertatem ferre didicerat. Iungit vtrumque officium et Horat. *Carm. III, 29, v. 53.* qui de fortuna volubili ſuo more conqueſtus:

Laudo, inquit, *manentem. Si celeres quatit*
Pennas: reſigno, quae dedit, et mea
Virtute me inuoluo, probamque
Pauperiem ſine dote quaero.

§. CLIII.

Itemque ad tuendam et amplificandam exiſtimationem.

Quum porro homo nihil eorum, quae ad adſequendam, conſeruandam, amplificandamque felicitatem pertinent, praetermittere teneatur: (§. CXXXX.) nemo ſane dubitabit,

43)

43) quin ad felicitatem adſequendam, conſeruandam, amplificandamque vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quae in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus noſtris iudicio conſiſtit. Cuius enim de virtute et perfectione omnes bene ſentiunt: eum dignum felicitate iudicant, ac proinde nihil eorum, quae ad illam adſequendam, conſeruandam, amplificandamque pertinent, praetermittunt. Itaque *exiſtimatio* medium erit adſequendae, conſeruandae, amplificandaeque felicitatis, ex eoque ſequitur, 44) vt vniuscuiusque ſit, ſeruire famae atque exiſtimationi, *) et 45) publicis priuatisque in rebus, quae ratio praeſcribit, praeſtare, denique 46) eam non modo praeclaris actionibus tueri, ſed et 47) ſi fieri poſſit, quotidie amplificare.

*) Quum vero hoc et eorum ſit officium, qui nulla vmquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de ſe opinionem vel deminuerunt vel exſtinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortaſſis adoleſcentia vituperatione et odio non caruit, vt hanc labem eluant virtute, ac proinde famae ſeruiant? Exemplo eſſe poteſt Themiſtocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quae contumelia non fregit eum, ſed erexit. Nam quum iudicaſſet, ſine ſumma induſtria non poſſe eam exſtingui: totum ſe dedidit reipublicae, diligentius amicis* FAMAE*que* SERVIENS. - - *Quo factum eſt, vt breui tempore illuſtraretur.* Sic Titum quoque Caeſarem, cuius animus in prima adoleſcentia veluti a ſeipſo exerrauerat, pudore ignominiaeque metu a vitiis retractum eſſe, obſeruat Sueton. *Tit.* Cap. *VII.* Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI, 9. Macrob. *Saturn. II*, 9.

§. CLIIII.

Et refellendas calumnias.

Quumque vniuscuiusque ad officium pertineat, famam atque exiſtimationem tueri, (§. CLIII, 46.) eam vero ſaepe deminuant aliorum CALVMNIAE, id eſt, mendaces de vitiis ac imperfectionibus noſtris ſermones: conſequens eſt, 48) vt nihil, quod ad calumnias re ipſa et verbis refellendas pertinet, omittendum ſit, 49) niſi forte illae tam putidae videantur, *) 50) vel auctor tam leuis ſit, vt eas generoſo contemtu vindicare praeſtet.

*) Vocantur hae MANIFESTAE CALVMNIAE, quas qui verbis operoſe refellendas exiſtimat, nae is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illae virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas effutit: is non alterius, ſed ſuam, exiſtimationem turpiter euertit. Simplicius *Comment. ad Epictet. Cap. LXIIII.* ὅιον, εἰ τὸ, εἰ ἡμέρα ἐςιν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐςιν, ψεῦδός τις ὑπολάβοι, ὀ τὸ συμπεπλεγμένον βέβλαπται. ἀυτὸ γὰρ ἔχει τὴν ἑαυτῦ ἀλήθειαν· ἀλλ᾽ ὁ ἀπατηθεὶς περὶ ἀυτῦ· ὅτω καὶ ὁ παρὰ τὸ καλῶς ἔχον λοιδορῶν σε ἢ κακοποιῶν, ἀυτός ἐςιν ὁ βεβλαμμένος, σὺ δὲ ὐδὲ βέβλαψαι, ὐδὲ πεπονθάς τι κακόν: *Veluti: Si dies eſt, ſol ſuper terram verſatur. Hoc ſi quis falſum putet, non ipſum connexum damnum facit, cui ſua conſtat veritas, ſed is, qui falſum de eo ſentit. Sic etiam qui ſecus, ac decet, te conuiciatur, aut malefacit, ipſe eſt, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem eſt, neque mali quidquam datum.* Aliud tamen dicendum de CALVMNIA SPECIOSA, id eſt, ea, quae cum aliqua probabilitate coniuncta eſt, et hinc non modo incautos, ſed et prudentiores, fallere poteſt. Hanc enim qui iuſtis modis non reprimit, nec pudorem purgat, is diffidere cauſſae ſuae

ſuae videbitur, ac proinde non ſatisfacit officio, quod exiſtimationem et famam, quae cum vita pari paſſu ambulat, pro virili tueri iubet.

§. CLV.

Quamuis vero iuſtiſſimus hic ſit ſui ipſius amor: nullum tamen dubium eſt, quin incidat in vitium, ſimul ac quis turbato amoris ordine, in ſeipſum vehementiore amore, quam in ens perfectiſſimum, puta DEVM, fertur. (§. LXXXII, 63.) Atque inde collegimus iam ſupra, (§. CXXXX.) tum demum iuſtam rationem habere omnia haec officia erga nos ipſos, ſi ea cum amoris diuini violatione non ſint coniuncta. Ex quo facile patet, 51) non ſemper verum eſſe, quod vulgo iactant, *neceſſitatem non habere legem.* *)

An officia erga nos ipſos ob neceſſitatem praeferenda officiis erga Deum?

*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum eſt, eaque ita vulgo vtuntur, ac ſi ex tripode audita eſſet, et quaſi nihil ſit turpe et nefarium, quod excuſet neceſſitas. Euripid. *in fragm. ex Hippolyt. obtect.*

Ἐγώ γε φημὶ, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.

Quoties periclum eſt, ex mea ſententia
Neceſſitati debet et lex cedere.

Claudian. *in Eutrop. Lib. II. v. 596.*

Suprema pericula ſemper
Dant veniam culpae.

Atqui ſi hoc abſciſſe verum eſſet: aduerſus ſe ipſos grauiter peccaſſent martyres, qui, inſuper habito illo neceſſitatis fauore, nullo cruciatuum genere adduci ſe paſſi ſunt, vt aliquantulum turis flammae iniicerent: nec minus ſtolide egiſſet Ioſephus, qui vitae libertatisque adire periculum, quam herae libidini ſeruire maluit. Quin nemo ſanus vitio verteret militi fugam, ſi, imminente ho-

ſte, cui ſe reſiſtere non poſſe animaduertit, ſtationem deſerere non dubitet. Plura exempla iam addere ſuperuacuum eſſet, quum vel haec ſatis oſtendant, non vſquequaque veram ac ſolidam eſſe hanc regulam.

§. CLVI.

Fauor neceſſitatis quod habeat fundamentum.

Quum ergo regula haec non ſemper, at aliquando tamen, officio ſuo fungatur: (§. CLV, 51.) conſequens eſt, 52) vt diuerſi caſus diſtinguendi ſint, quumque in huiusmodi actione, quam nobis imperioſa neceſſitas extorſit, nulla circumſtantia alia rem variare poſſit, quam vel NECESSITAS ipſa, vel LEGIS natura, vel OFFICII, quod praetermittendum eſt, indoles: facile patet, 53) haec tria paullo accuratius ac diſtinctius eſſe conſideranda, ſi, quatenus neceſſitas habeat legem, vel non habeat, explorare velimus.

§. CLVII.

Neceſſitas quid et quotuplex?

Per NECESSITATEM hic intelligimus ſtatum hominis, in quo legi ſine periculo ſuo parere non poteſt. Quod periculum, quoties ad ipſam vitam pertinet: neceſſitas erit EXTREMA, quoties ipſi vitae non imminet, pro magnitudine periculi MAIOR, MINORue adpellabitur. Ita et ABSOLVTA eſt neceſſitas, quae euitari nullo alio modo poteſt, quam violata lege: RESPECTIVA, quam alius quidem, at non hic homo, qui iam in illa verſatur, euitare poſſet.

*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminebat martyribus, quibus aut diriſſimum ſubeundum ſupplicium, aut Chriſto maledicendum erat. Non vero extrema erat neceſſitas, qua Chriſtianos ad defectionem impellere conabatur Iulianus ὁ παραβάτης, dum

eos

eos abs litterarum ſtudiis, honoribus, militia repellebat. ABSOLVTA erat neceſſitas, in qua verſabatur Daniel, beſtiis obiiciendus, niſi preces intermiſiſſet: RESPECTIVA, quacum conflictabatur Dauides, dum ei aut fame pereundum, aut panibus ſacris veſcendum erat. Alius enim, qui ſine praecipiti fuga iter feciſſet, facile procul dubio alium reperiſſet panem, quo expugnaſſet inediam.

§. CLVIII.

Quae neceſſitas fauorem mereatur?

Iam facile quisque animaduertet, 54) in cenſum hic non modo venire neceſſitatem EXTREMAM, ſed et eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quaedam ſint calamitates ipſa morte acerbiores; quis dubitet, quin viro etiam conſtantiſſimo terrorem iniicere poſſint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, et ſimiles aerumnae? Praeterea quum vbi effugium patet aliud, ex duobus malis phyſicis minimum eligendum ſit: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII,* *) conſequens eſt, 55) vt abſoluta quidem neceſſitas fauorem mereatur, (§. CLVII.) 56) reſpectiua tum demum, ſi quis non ſuo ſibi iumento hoc malum inuenerit. *)

*) Si quis ſe vltro periculo offert, cauſſa eſt illius neceſſitatis, in qua verſatur, ac proinde ipſi euentus poteſt imputari. (§. CV, 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excuſat, adeoque nec excuſabit neceſſitas, ſi per eum ſteterit, quo minus illa vrgeretur. Hinc vix fauorem meruit neceſſitas, in quam ſe coniecerat quidam, qui propoſitum aduerſus Chriſtianos edictum diripuit conſciditque, ſtatimque productus non modo tortus, ſed et legitime coctus eſt, teſte Lactantio *de mort. perſequut, Cap. XIII.* Si ergo in his conſtitutus anguſtiis

ſtiis aliquid egiſſet aduerſus honeſtatem et iuſtitiam, tantum vt mortem et cruciatus ſubterfugeret, quis negauerit, eum male egiſſe? Exemplo eſſe poteſt Quintus quidam cuius in Epiſtola de martyrio Polycarpi meminit eccleſia Smyrnenſis, qui, quum ſponte ſe obtuliſſet martyrio, et alios ad idem faciendum perpuliſſet, viſis beſtiis, per genium Caeſaris iurauit, nefandoque ſeſe polluit ſacrificio. Quare Smyrnaei grauiter monent: *Διὰ τȣ͂το ȣ̓͂ν, ἀδελφοὶ ȣ̓κ ἐπαινȣ͂μεν τȣ̀ς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ ȣ̓χ ȣ̔́τως διδάσκει τὸ ἐυαγγέλιον. Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui vltro accedunt, ac ſemet ipſos produnt, quum aliter praecipiatur in euangelio.* Similia habes apud Origenem *ad Io. XI, 35. Tom. XXXI.*

§. CLVIIII.

Leges humanae et diuinae adfirmatiuae admittunt exceptionem neceſſitatis.

Lex porro quum vel DIVINA ſit, vel HVMANA, eaque vel AIENS, vel NEGANS, (§. LXIIII, 9.) homo vero, etſi ſummus imperans, neminem obligare poſſit ad mortem gratis ſubeundam: conſequens eſt, 57) vt leges HVMANAE regulariter intelligendae ſint cum exceptione neceſſitatis. *) Idemque 58) dicendum videatur de DIVINIS AIENTIBVS vel ADFIRMATIVIS, quia nemini imputari poteſt omiſſio actionis, ſi agendi deſit occaſio, (§. CXIIII, 56.) niſi forte 59) actionis intermiſſio ita ſit comparata, vt tendat in ſummi numinis iniuriam, ſiquidem tunc lex ſimul concurrit negatiua, quod nihil faciendum ſit in Dei ignominiam. (§. CXXXI, 36.) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI, 10.*

*) Omnia haec liquida videntur. Homines dum ſe imperio ciuili ſubiecerunt, in imperantem contulerunt

lerunt omnia, ſine quibus finis ciuitatum obtineri non poſſet. Hinc et ius vitae et necis ei conceſſerunt, at non promiſcue, quia id fini ciuitatis refragaretur, ſed tantum, ſi id exigat ſalus populi vel reipublicae. Itaque nec ciues legibus ſuis obligare poteſt ad mortem gratis ſubeundam, ſed eo tantum caſu, ſi id exigat ſalus populi et reipublicae: adeoque eius leges regulariter intelligendae ſunt cum exceptione neceſſitatis. Hinc eleganter Grotius *de iure belli et pac. I, 4, 7. n. 2. Ferri ab hominibus leges ſolent et debent cum ſenſu humanae imbecillitatis.*

§. CLX.

Non autem leges diuinae negantes, quae ad officia erga Deum et nos ipſos pertinent.

Contra ea quod ad leges diuinas NEGANTES attinet, illae ad officia vel erga *ipſum Deum*, vel erga *nos ipſos*, vel erga *alios homines* nos obſtringunt. (§. LXXXX. CXXIIII.) Quae ad officia erga ipſum Deum pertinent, in ſe ita ſunt comparata, vt ſine ignominia Dei numquam intermitti poſſint. Quum vero ad ea omnia, quae cum ignominia ſummi Numinis coniuncta ſunt, omittenda ſimus obſtricti: (§. CXXXI, 36.) conſequens eſt, 60) vt nullus ſit tantus neceſſitatis fauor, qui hominem, leges diuinas negatiuas de officiis erga Deum violaturum, poſſet excuſare. *) Contra 61) ſi duo colliduntur officia erga nos ipſos, nihil tutius eſt, quam vt ex duobus malis phyſicis, quod minimum eſt, eligamus.

*) Hinc factum ſuum excuſare non poteſt, qui quacumque neceſſitate adduci ſe paſſus eſt, vt in Deum eſſet blasphemus, idolis ſacrificaret, periurioue ſe pollueret. Quod et ipſi non negarunt ſcriptores profani, veluti Iuuenalis, *Sat. VIII.*

Ambiguae ſi quando citabere teſtis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, vt ſis
Falſus

Falſus, et admoto dictet periuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre pudori
Et propter vitam viuendi perdere cauſſas.

Quamuis vero excuſare ſe nequeant, qui quid tale admiſerunt, neceſſitati ſuccumbentes: non tamen permittit humanae imbecillitatis ſenſus, vt eorum vicem non doleamus, quos a conſtante propoſito dimouit imperioſa huiusmodi neceſſitas, quum nouerimus, ipſi Petro, Chriſtum Seruatorem neganti, datam eſſe veniam, quando eum facti poenituit. *Matth. XXVI, 75.*

§. CLXI.

Leges diuinae aientes de officiis erga alios admittunt fauorem neceſſitatis.

62) Quae ad officia erga alios homines pertinent, leges aientes, fauorem neceſſitatis non reſpuere certiſſimum eſt, partim quod omiſſio actionis imputari non poteſt, ſi deeſt agendi occaſio, (§. CXIIII, 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, vt alterius felicitate magis, quam noſtra, delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipſos, amemus. (§. LXXXXIIII, 65.) Et eatenus 63) verum eſt illud: *Proximus egomet ſum mihi.* *)

*) Sic e. g. lex diuina non obligat quemquam, vt alium ſeruet, ipſeque pereat, vel vt ipſe eſuriens, quod ſupereſt, panis fruſtulum alteri det. Id ne ipſa quidem ſanctiſſima lex amoris, quam ſacrae litterae Chriſtianis inculcant, exigit. *II. Cor. VIII, 13.* Quare recte Seneca *de Benef. II, 15. Dabo egenti, ſed vt ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed vt ipſe non peream.* Nec aliud in animo habuere ſcholaſtici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata caritas incipit a ſe ipſa.*

§. CLXII.

Ant et negantes, ſi

Porro NEGANTES leges de officiis erga alios obiecta a Deo neceſſitate, vel cum officiis de con-

conſeruatione noſtri ipſius, vel de perfectione noſtra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore caſu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur, (§. LXXXXIIII, 6.) 64) procul dubio, incumbente nobis neceſſitate, quaelibet honeſta ratio eſt expediendi ſalutem, dumne per nos ſteterit, quo minus durum illud neceſſitatis telum declinaremus, vel par ſit omnium conditio, quia aequalis aduerſus aequalem nullo fauore vtitur: (§. CLVIII, 56.) poſteriore 65) ſatius eſt, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, vt nos maiore perfectione vel felicitate potiamur. *)

neceſſitas ſit a Deo?

*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum eſt phyſicum, ſi per nos non ſtetit, vt illa potiremur. At perdere alterum, malum eſt morale, quod ſemper maius malo phyſico habendum eſt. Quum vero ex duobus malis phyſicis eligendum ſit minus, ac proinde ex concurrentibus malis phyſico et morali phyſicum: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* *) non ſane peccabit, qui eo caſu cum aliquo detrimento ſuo alium conſeruare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamuis non reprehendendus ſit, qui in naufragio inhaerens tabulae, alterum eamdem, vtrique non ſuffecturam, adprehenſurum depellit: inexcuſabilis tamen omnino videretur, qui ſpe maioris felicitatis, amicum proderet, quem ſalua religione prodere non poterat.

§. CLXIII.

Et haec iuſtam habent rationem, ſi ipſius Dei O. M. prouidentia *ἀμέσως* contingat, vt in ea neceſſitate verſemur. (§. CLXII.) Nam ſi a malitia hominum eſt illa calamitas: aut id illi agunt, vt pereamus, aut vt neceſſitatem pec-

Si eadem ſit a malitia hominum?

peccandi nobis imponant. Priore caſu, quum alium, nedum prauum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. LXXXXIIII, 65.) *66)* merito erit excuſandus, qui alium, quam ſe perire malit. Poſteriore 67) dira quaeuis potius erunt ferenda, quam vt quidquam, quod cum ignominia Dei coniunctum ſit, admittamus. *) (§. CXXXI, 6.)

*) Hinc ſi vita noſtra incidat in inſidias telaque latronum: quaelibet honeſta ratio eſt expediendi ſalutem, quia nulla nos obligat ratio, vt latrones potius, quam nos ipſos, ſeruemus. At male ſibi conſuluiſſet Ioſephus, ſi vincula magis timuiſſet, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat vxor Potipharis. Latrones enim id agunt, vt pereamus: Potipharis vxor Ioſepho neceſſitatem peccandi imponere cupiebat.

§. CLXIIII.

Monitum de adplicatione harum regularum ad caſus ſpeciales.

His obſeruatis regulis, quarum plerasque iam alii acute inuenerunt, *) non difficile erit, de variis ſpeciebus, quas PVFENDORFFIVS et alii proponunt, iudicare, quamuis, ſi recte ponas calculum, multi fingantur caſus, qui rariſſime contingunt: plures, vbi omnia vno temporis momento transiguntur, intra quod vix de iuſtitia iniuſtitiaque actionis ſuſcipiendae intermittendaeue quidquam, adhibita in conſilium ratione, ſtatuere liceat. Nimirum cuiuis, qui extra teli iactum eſt, quid factu opus ſit, expenſis in vtramque partem rationibus, iudicare non adeo difficile eſt, quum illi, qui in praeſentiſſimo periculo verſatur, in arena capiendum ſit conſilium. Vt non male de huiusmodi caſibus vſurpare poſſis illud poetae:

Facile

Facile omnes, quum valemus, recta conſilia aegrotis damus,
Tu, ſi hic eſſes, aliter ſentires.

Terent. *Andr. I, 1. v. 9.* Ergo hic multa Dei potius iudicio ac miſericordiae relinquere, quam ad viuum omnia reſecare, praeſtiterit.

*) Propoſuit iam has regulas, ſaltim plerasque, Thomaſ. *Iurispr. diu. II, 2, 143. ſequ.* non ex iisdem tamen, quibus nos hic vtimur, principiis deriuatas. At poſtea idem eas ſequeſtratas e iure naturae, et regulam vnam reuocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem neceſſitatis. *Fundam. iur. nat. et gent. II, 2, 19.* †. Nobis nulla videtur ratio ſuadere, vt omittamus vel ſequeſtremus exceptiones, quas ex ipſa recta ratione fluere, ea, quae diximus, abunde oſtendunt.

§. CLXV.

An liceat abſcindere membrum vitae ſeruandae cauſſa?

Sic nemo dubitauerit, 68) quin neceſſitas excuſatura ſit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, vt ei aut pereundum, aut membro aliquo carendum ſit, ſi enſe recidendum putet membrum, ne pars ſincera trahatur. Quum enim vtrumque officium de ſeruanda vita integritateque membrorum nobis ipſis debeamus, in his vero tutiſſimum ſit, ex duobus malis phyſicis id, quod minimum eſt, eligere, (§. CLX, 61.) denique minus omnino malum ſit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium iſtud, vitam iactura membri alicuius redimendi eſſe iuſtiſſimum? *)

*) At difficilior eſt quaeſtio, an haec ſit lex naturae praeceptiua, et is contra officium faciat, qui in ancipite iſto periculo conſtitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis ſe imparem exiſtimat, perſentiſcere? maxime quum non adeo

certa

certa ſpes ſit, quae de ſectione illa concipitur, et non minus multi, qui hos cruciatus mira conſtantia pertulerunt, perire, quam ſeruari, ſoleant? Sane ſenectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum diſſenſus, ipſiusque chirurgi in hac encheireſi imperitia et ruditas, in tantillo temporis momento, facile ſubigent animum, vt medicinam illam ipſa morte acerbiorem putet, et ſine tam exquiſitis doloribus mori, quam incertam ſalutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. CLXIIII.) memores, ἐπέχειν, et rem Dei iudicio et miſericordiae committere, quam de hominis in tanta neceſſitate conſtituti conſcientia temere iudicare malumus.

§. CLXVI.

An carne humana veſci fas ſit in extrema fame?

Nullum quoque dubium eſt, 69) quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam miſere tolerarunt, excuſandi ſint: quum et hic collidantur bina officia, quae nobis ipſis debemus, ac proinde ex duobus malis phyſicis, morte, et alimentis, alioquin deteſtabilibus, minimum omnino eligendum videatur. (§. CLX, 61.) At 70) non excuſandus, qui alterum obtruncat, vt eius carne paſtus miſeram vitam extendat: quia, quantacumque ſit longae inediae imperioſa neceſſitas, ea tamen ius non dat in vitam alterius, nec fas eſt, alteri eam eripere, vt ipſi conſeruemur, quia par hic eſt vtriusque conditio ac neceſſitas. * (§. CLXII, 64.)

*) At quid ſi omnes, pari neceſſitate preſſi, in vnius mactationem conſentientes rem ſorti committant? Quo pertinet caſus triſtiſſimus de ſeptem Britannis, quem ex Tulpii *Obſeru. medic. I, 43.* refert Caſp. Ziegler. *ad Grot. de iure belli et pac. II, 1. 3.*

Nihil

Nihil vero hic mutandum. Nemini enim in alterius vitam ius eſt. Et qui conſentit in caedem ſui ipſius aeque peccat, ac qui ſe aliumue occidit. *Nec debuit quisquam vitam ſuam tam vilipendere, vt eius iactura alterius famem expleret. Nec reliqui etiam ideo in ſocium ſuum ſaeuire debuerunt, vt ſtomacho ſuo conſulerent:* recte iudicat Ziegler. *ibid. p. 189. ſequ.* Quibus non vſquequaque ſatisfeciſſe videtur Pufendorff. *de iure nat. et gent. II, 6, 3.*

§. CLXVII.

An naufragis alios, tabula ſemel adprehenſa, vel ſcapha ſemel occupata, deiicere liceat?

Aliud dicendum, 71) ſi quis naufragus apprehenſa tabula, vni tantum ſuffectura, alterum, manus eidem iniicientem, vi repellat, vel 72) aliqui in ſcapham inſilientes, reliquos, quos ſcapha ferre non poteſt, praecipitent. Vtroque enim caſu non eſt par vtriusque conditio, quia qui tabulam adprehendit, quiue iam ſcapham prius occuparunt, in poſſeſſione ſunt, ac proinde iure ſuo ab aliis, quamuis cum eodem periculo luctantibus, priuari nequeunt. Et quis non minus eſſe malum animaduertit, aliquos perire, quam omnes, maius bonum paucos, quam nullum ſeruari? *)

*) Ex quibus fundamentis et alter decidi poterit caſus de militibus, in caſtrum vel vrbem munitam confugientibus, aliosque, paullo tardiores, excludentibus, ne hoſtes vna erumpant. Quale eſt factum Pandari, de quo Virgil. *Aen. VIIII. v. 722. ſeq.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. IIII, 16. 8.* Vbi tamen probe diſpiciendum fuerit, extremane et abſoluta ſit neceſſitas, (§. CLVIII, 55.) an remotius adhuc periculum, et quod alia ratione, e. g. paucis hoſtibus admiſſis, et reliquis dimiſſo clathro ſubmotis, euitari poſſit. Inde merito collaudanda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui, ſuadentibus aliis, vt pontem Lyci flu-

minis reſcinderet, *malle ſe*, ait, *inſequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. *IIII*, *16*.

§. CLXVIII.

An carnificem excuſet neceſſitas, propoſita morte innocentem occidere iuſſum?

Nec 73) magis excuſarim carnificem, vel alium quemcunque, qui hominem innocentem, propoſito mortis ſupplicio, occidere iuſſus, parendum exiſtimat, et imminentis ſupplicii periculum ad iuſtam ſibi excuſationem ſufficere credit. A malitia enim hominis eſt illa calamitas, qui id agit, vt neceſſitatem peccandi imponat carnifici. Quo caſu dira quaeuis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei coniunctum ſit, admittendum. *) (§. CLXIII, 67)

*) Accedit, quod nihil agendum ſit contra certam conſcientiam: (§. XXXXV, 35.) hic vero ponatur ſpecies, quod carnifex certo ſciat, ſaeuiendum ſibi eſſe in innoxium caput. Quis ergo eum admiſſi criminis abſolueret? Nec rem conficit diſtinctio Pufendorffii, vtrum ſpiculatori haec caedes imperetur tamquam actio propria, an mera alieni facti exſequutio. Quamuis enim ille poſteriore caſu caedem carnifici illi non magis imputari poſſe exiſtimet, quam gladio aut ſecuri: *Iur. nat. et gent. I, 5, 9. VIII, 1, 5. 6.* multum tamen intereſſe arbitramur inter gladium vel ſecurem, tamquam res inanimatas, et hominem ratione praeditum, cui tam iniuſtam exſequuturo ſententiam, ipſa conſcientia reclamat.

§. CLXVIIII.

An fugienti obſtantem protererе liceat?

Contra ea 74) recte quis, imminente innocenti morte, fuga ſibi conſulturus, alium ſibi obſtantem ſubmouet, quamuis ſe ei damnum illaturum ſuſpicetur. Siue

Siue enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: neceſſitas eſt a malitia hominis, isque id agit, vt fugiens pereat. Siue non nocendi conſilio obſtet: ab ipſius Dei prouidentia haec neceſſitas fugienti obiicitur. Vtroque vero caſu quaelibet honeſta ratio eſt expediendae ſalutis. *(§. CLXIII, 66. CLXII, 64.)

*) Nihil ergo moramur diſſenſum Alberti, *Comp. Iur. Nat. orthod. conform. Cap. III. §. XVII. ſequ.* Argumentum enim, quo fretus in alia omnia ſibi eundum exiſtimat, quod in ſtatu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane eſt ἀπροσδιόνυσον, quia nec principium iuris naturalis in ſtatu integritatis quaerendum eſt, (§. LXXIIII.) nec in eo ſtatu vllum concipi poteſt periculum, quod hac triſti fuga fuiſſet euitandum.

§. CLXX.

An in extrema neceſſitate res alienas contreƈtare vel perdere?

Idem dicendum videtur de caſibus, 75) ſi quis res alienas in extrema neceſſitate, famis vel frigoris expellendi cauſſa, contreƈtet: *) 76) vel ſi homines in extremo naufragii periculo, iaƈtum alienarum mercium faciant. Quemadmodum enim priore caſu neceſſitas eſt a malitia hominum, id agentium, vt famelicus, vel frigore obrigeſcens, omni humana ope deſtitutus pereat: (§. CLXIII, 66.) ita poſteriore inter duo mala phyſica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut ſibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, a ſe iaƈtandarum, aeſtimationem eſſe praeſtandam. (§. CLX, 61.)

 *) Qui

*) Qui hic diſſentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam graue exiſtimant eſſe peccatum, vt nulla neceſſitate vrgente quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in caſu neceſſitatis, puta in moderamine inculpatae tutelae, pro crimine imputent: cur magis imputarent furtum? Praeterea quis furtum ſine dolo malo, immo ſine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas ſurripere iuſſit imperioſa longae inediae neceſſitas, aeſtimatio facile praeſtari poſſit ab hominibus, etiam mendicis, vbi ſe periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem aeſtimabilem animo reſtituendi, domino interuertere maluerint. Add. *cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI.

Concluſio capitis.

Sed talia innumera vel fingi, vel in ipſis rerum argumentis occurrere poſſunt, ex quibus quaedam vere ſunt *ἄπορα*, et de quibus facile in vtramque partem diſputari poſſit. Sed ne obliti videamur eius, quam ipſi paullo ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIIII.) plura addere iam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui ſibi in ipſam hominum conſcientiam ſumunt imperium.

CAP.

CAP. VII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS ABSOLVTIS, ET PERFECTIS, SPECIATIM DE NEMINE LAEDENDO.

§. CLXXII.

PRogredimur iam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES, quorum fundamentum iam ſupra in eo poſitum eſſe animaduertimus, quod homo homini natura AEQVALIS, ac proinde eatenus amore amicitiae ſit proſequendus. (§. LXXXV. et LXXXVIII.) Quumque aequalitas naturae aequalia etiam officia exigat: inde collegimus, HOMINEM HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM TENERI AMARE. (§. LXXXXIII.)

Officiorum erga alios fundamentum.

§. CLXXIII.

Deinde amoris huius duos eſſe gradus, oſtendimus, quorum alterum IVSTITIAE, alterum HVMANITATIS et BENEFICENTIAE adpellauimus. (§. LXXXII. ſequ.) Quum vero prior in eo conſiſtat, vt nihil quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem laedamus, et cuique, quod ſuum eſt, tribuamus; poſterior vt alterius perfectionem et felicitatem pro virili prouehere atque amplificare ſtudeamus, illique tribuamus et ea, quae iure ſtricto et perfecto non debemus: (§. cit.) conſequens eſt, 1) vt et officia, quae alteri debemus, alia ſint *iuſtitiae,* quae PERFECTA; alia *huma-*

Ea vel perfecta, vel imperfecta.

manitatis et beneficentiae, quae IMPERFECTA vocamus.

§. CLXXIIII.

Eorum definitiones.

Itaque OFFICIA PERFECTA ſunt, ad quae homo perfecte, et per modum coactionis, obligatus eſt, puta vt neminem laedat, et cuique, quod ſuum eſt, tribuat. IMPERFECTA, ad quae imperfecte ſine coactione, et ex ipſa virtute, obligamur, puta, vt alterius perfectionem ac felicitatem aeque, ac noſtram, pro virili amplificare ſtudeamus. * (§. LXXXIIII.)

*) Itaque officia PERFECTA nobis neceſſitatem imponunt, ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus: IMPERFECTA monent, nos nondum verae virtutis laudem adſequutos, niſi et alios perfectiores ac feliciores reddere, pro virili annitamur. Ea officia iam veteres iureconſulti accurate diſtinxerunt, veluti Paullus, dum *quaedam voluntatis, et officii magis, quam neceſſitatis, eſſe*, ſcripſit. *l. 17. §. 3. D. commodati.* Adde locum Senecae, quem attulimus ſupra §. LXXXIIII. *.

§. CLXXV.

Alia item abſoluta, alia hypothetica.

Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA attinet, illa in eo poſita ſunt, vt NEMINEM LAEDAMVS, et CVIQVE, QVOD SVVM EST, TRIBVAMVS, (§. CLXXIIII.) laedere autem eſt alterum infeliciorem, quam natura eſt, reddere, (§. LXXXII,) SVVM denique aliquis dicere poteſt, quod iuſte adquiſiuit: (§. cit.) ſequitur ſane, 2) vt obligatio ad neminem laedendum ſit *connata*; ad ſuum cuique tribuendum, *adquiſita*. Vnde prius officium ABSOLVTVM; poſterius, quod ſuum cuique tribui iubet, HYPOTHETICVM vocamus. *)

*) Ita-

*) Itque ABSOLVTVM officium nobis eſt, quod homo ab homine exigere poteſt nullo poſito iure, quod per factum aliquod adquiſiuerit: HYPOTHETICVM, quod, demum poſito aliquo iure, per factum adquiſito, exigitur. Sic homo ab homine iure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo ſibi hoc ius adquiſiuerit. At non poſſet quisquam iure conqueri de rebus ſibi ab altero praereptis, niſi ius aliquod circa illas res, veluti dominium, facto adquiſiuiſſet. Itaque *neminem occide* eſt officium abſolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod diſcrimen ſi non neglexiſſet ὁ πάνυ Salmaſius, *de vſur. Cap. VIIII.* facile intellexiſſet, non fugiſſe rationem iureconſultos, qui *furtum admittere naturali iure prohibitum eſſe*, contendunt. *l. 1. §. 3. D. de furt. §. 1. Inſt. de obl. quae ex delict.*

§. CLXXVI.

Quumque porro ius, quod circa rem aliquam adquiſiuimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO ſeu CONVENTIONE proficiſcatur: conſequens eſt, 3) vt omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO naſcantur, adeoque 4) is commodiſſimus futurus ſit tractationis noſtrae ordo, vt primum de officiis PERFECTIS ABSOLVTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quae ex DOMINIO, ac denique de iis, quae ex PACTO oriuntur, paullo accuratius agamus. *Imperfecta* enim *hypotheticis* ideo praemittenda putauimus, quia homines, frigeſcente demum atque oblangueſcente humanitate, inuecto dominio, pactisque interpoſitis, conſulere ſibi coeperunt.

Quo ordine de his agendum?

§. CLXXVII.

Homo hominem, vt ſibi aequalem, tractare debet.

Primo ergo omnium ponendum eſt, hominem homini eſſe natura aequalem, (§. CLXXII.) iisdem quippe cum altero partibus eſſentialibus conſtantem. Et quamuis alteri prae altero perfectio aliqua veluti ſortito obtigerit: diuerſos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis eſſentiam, ſed vnum aeque eſſe hominem, ac alterum. Ex quo ſequitur, 5) vt alter alterum, tamquam aeque hominem tractare, nec in rebus, quae pluribus iure perfecto competunt, prae aliis praerogatiuam ſine iuſta cauſſa adfectare, adeoque 6) quod ſibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. *) (§. LXXXVIII, 54.)

*) Haec regula tam eſt rectae rationi conſentanea, vt eam nec pagani ignorarint. Saltim eam ſententiam in deliciis fuiſſe Alexandro Seuero Imp. auctor eſt Ael. Lampridius, *Cap. LI. Clamabatque ſaepius, quod a quibusdam, ſiue Iudaeis, ſiue Chriſtianis audierat et tenebat, idque per praeconem, quum aliquem emendaret, dici iubebat:* QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. *Quam ſententiam vſque adeo dilexit, vt et in palatio, et in publicis operibus, praeſcribi iuberet.* Probabile eſt, quod obſeruauit Lampridius, Alexandrum hanc ſententiam a Chriſtianis accepiſſe. In ſenſu enim aiente totidem verbis habetur *Matth. VII, 12. Luc. VI, 31.* At inde non ſequitur, vt non et ratio eam veritatem perſpicere potuerit. Similia enim ſunt apud Simplicium *ad Epictet. Enchirid. Cap. XXXVII.*

§. CLXXVIII.

Ac proinde nemo laedendus.

Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo vero noſtrum perfectione ac felicitate ſua, quam

quam iam natura habet, vel iuſte adquiſiuit, ab alio priuari, vel res ſuas deteriores reddi, id eſt, LAEDI velit: (§.LXXXII.) conſequens eſt, 7) vt et nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8) et neminem laedere debeamus. Et quia ad felicitatem noſtram ac perfectionem non modo CORPVS, ſed et MENS praecipue, pertinet: 9) ad vtramque hominis partem pertinere hoc praeceptum, quin 10) laeſionem mentis tanto eſſe corporis laeſione grauiorem, quanto mens ipſa corpore praeſtantior eſt, (*Elem. phil. mor.* §. *XIIII.*) facile intelligitur. *)

*) Hinc grauiter Epictetus inuehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusue ſuis aliquid decedit, non illud, quo mens redditur deterior. Ὅπου τι, inquit, *σωματικὸν ἐλάττωμα εἰς κλῆσιν, ἐκεῖ ἡ βλάβη· ὅπου εἰς τὴν προαίρεσιν, οὐδεμία βλάβη· οὔτε γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλγεῖ ὁ ἐξαπατηθεὶς, ἢ ἀδικήσας, οὔτε τὸν ὀφθαλμὸν οὔτε τὸ ἰσχίον, οὔτε τὸν ἀγρὸν ἀπολλύει. ἡμεῖς δ' ἄλλο οὐδὲν ἐθέλομεν, ἢ ταῦτα. τὴν προαίρεσιν δὲ πότερον αἰδήμονα καὶ πιστὴν ἕξομεν, ἢ ἀναίσχυντον, καὶ ἄπιστον οὐδ' ἐγγὺς διαφερόμεθα. Vbicumque in his, quae ad corpus pertinent, poſſeſſionibus aliquid damni acceperimus, illico iacturam nos feciſſe arbitramur: ſed in voluntatis propoſito quum detrimenta nobis eueniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepiſſe nullum, cenſemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, ſed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam iſta, Inter nos vero diſceptatio nulla eſt, ne mediocris quidem, vtrum ſatius ſit, voluntatem habere pudicam, et fidelem, an vero impudicam, et infidelem.* Arrian. *Diſſ. Epict. II*, *10*.

§.CLXXVIIII.

§. CLXXVIIII.

Nemo occidendus, nullius ſanitati ac corpori damnum inferendum.

Totius hominis perfectio ac felicitas conſiſtit in VITA, id eſt, in vnione mentis et corporis, (§. CXXXXIII.) quae quidem perfectio inter eas, quas a natura accepit, praeſtantiſſima, et reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum eſt. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam a natura accepit, priuare nefas ſit, (§. CLXXVIII, 7.) nec nos ab altero vita priuari velimus: per ſe patet, (§. CLXXVIII, 6.) 11) officii noſtri eſſe, nec alium occidere, vel 13) eius ſanitati detrimentum inferre, vel 13) mortis aut morbi cauſſam dare, vel 14) eum citra ius, aut occidendi animo, periculo exponere. *)

*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem ſibi nihil imperii eſt, periculis obiicit, quam qui iure atque imperio ſuo ita abutitur, vt alterum, quem perire cupit, eo conſilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. *I, 9.* Diod. Sic. *Bibl. XIIII, 73. XVIIII, 48.* Iuſtin. *Hiſt. XII, 5.* Curt. *VII, 2.* immo in ipſis ſacris litteris, *II. Sam. XI, 15.* vbi et ſequente *Cap. XII, 9.* ideo homicidium Dauidi exprobratur a Nathane, quod Vriam eo animo, vt periret, in periculoſiſſima ſtatione collocari iusſiſſet. Add. Pufend. *de iure nat. et gent. VIII, 2, 4.*

§. CLXXX.

Niſi neceſſitas ipſa vti nos cogat moderamine inculpatae tutelae.

Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam ſeipſum, amare, (§. LXXXXIIII, 65.) et ſaepe contingat, vt aut alicui ipſi, aut alteri, pereundum ſit; conſequens eſt, 15) vt eo caſu, ſi quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quaelibet ſit honeſta ratio expediendae ſalutis, (§. CLXIII, 66.) adeoque

16) et

16) et cum caede repellere adgreſſorem liceat, dumne quis 17) limites iuſtae defenſionis excedat.

§. CLXXXI.

Quinam vero ſint iuſtae defenſionis limites, nemini erit obſcurum, qui abſolutam praecipue neceſſitatem, id eſt, nullo alio modo euitabilem, (§. CLVIII.) fauorem mereri, meminerit. Ex hoc enim conſequitur, 18) vt tum demum moderamini inculpatae tutelae ſit locus, ſi quis in abſoluta neceſſitate, vel reſpectiua quidem, ſed in quam ſua culpa non inciderit, verſetur. (§. CLVIII, 55. 56.) 19) Vt defunctus omni periculo, nullo amplius defenſionis iure gaudeat. 20) Vt qui vel ſine adgreſſoris laeſione, vel leuiore malo adgreſſori repraeſentato, periculum euitare poteſt, ei ius non ſit, ad caedem temere prouolandi, *) quum ex duobus malis phyſicis id, quod minimum eſt, malum eligendum eſſe, vel ipſa recta ratio nos doceat. (*Elem. philoſ. mor.* §. *CLII,**) Eius limites.

*) Homo obligatus ſemper eſt, ad eligendum id, quod eſt optimum. (§. LXXXXII. *) Optimum ergo quum ſit medium, quo facillime ac tutiſſime finem noſtrum obtinemus: obligatos nos eſſe oportet ad medium facillimum tutiſſimumque expediendae ſalutis, adeoque ad euitandam alterius caedem, ſi aliud ſuperſit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Eidill. XXIII.* *Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν.* *Par eſt, exiguo malo magnam litem tollere.*

§. CLXXXII.

§. CLXXXII.

Aduerſus quos eo vti poſſimus?

His vero obſeruatis principiis euidentiſſimis, nihil facilius eſt, quam ad quaeſtiones omnes, quae de hoc moderamine inculpatae tutelae incidere poſſunt, reſpondere. Si enim quaeras, aduerſus quos eo vti liceat? recte reſpondebis, 21) aduerſus omnes, per quos in periculum illud ſine tua culpa adductus ſis: (§. LXXXI, 18.) adeoque 22) et aduerſus furioſos, mente captos, itemque 23) eos, qui alium inuadere parantes, te per errorem inuaſerint. Vti enim praeclare obſeruauit, Grotius *de iure belli et pac. II, 1, 3.* ius defenſionis hic non naſcitur ex peccato atque iniuſtitia eius, a quo intentatur periculum, ſed a iure noſtro periculum nobis intentatum propulſandi quouis modo, nec alterius vitam eo caſu propriae ſaluti anteponendi. *)

*) Et huc pertinet fabula Oedipi qui patrem ſe adgredientem inuadentemque tuendi ſui cauſſa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem *in Oedipo Colon. v. 1032.*

Ἓν γάρ μ' ἄμειψαι μοῦνον, ὧν σ' ἀνιστορῶ·
Ἔι τις σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνει παραστὰς, πότερα πινθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, ἔιπερ ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
Τίνοι' ἂν οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Τοιαῦτα μέντοι κάυτὸς εἰσέβην κακὰ,
Θεῶν ἀγόντων· ὃις ἐγὼ οὐδὲ τὴν πατρὸς
Ψυχὴν ἂν ὄιμαι ζῶσαν ἀντειπεῖν ἐμόι.

Vnum enim reſponde mihi, quod te interrogo.
Si quis te, virum iuſtum, ſtatim hic

Oppri-

Opprimens occidere vellet: quaereresne,
Vtrum pater is eſſet, qui te occideret, an vero
ſtatim vlciſcereris?
Exiſtimo, ſiquidem vitam amares, auctorem caedis
Vlciſcereris, neque, quid iuſtum, circumſpiceres.
In talia mala et ego incidi,
Diis impellentibus, de quibus ne quidem patris
Anima, ſi reuiuiſcat, mihi contradictura eſſet.

§. CLXXXIII.

Nec minus inde diſces, quamdiu illud ius ſeſe aduerſus inuaſorem defendendi duret? Recte enim hic diſtinguunt doctores inter eos, qui in ſtatu naturali nulli magiſtratui, a quo defendi poſſent, ſubiecti viuunt, et qui cum aliis in ciuitatem coaluerunt. Quum enim in libertate illa naturali, nemo ſit, a quo nobis de iniuria caueri poſſit: 24) defendendi ius non poteſt non incipere ab eo tempore, quo in periculo eſſe coepimus, et durare tamdiu, quoad extra periculi aleam ſimus conſtituti. (§. CLXXXI, 18. 19.) Quandoquidem vero periculum noſtrum incipit a tempore, quo alter hoſtilem animum aduerſus nos oſtendit, et tantiſper durat, dum illum animum hoſtilem nondum depoſuit: 25) tamdiu etiam durare ius defendendi, manifeſtum eſt. *)

Spatium eius in libertate naturali.

*) Atque hoc eſt fundamentum, quo vniuerſum ius belli nititur, vt alteri, qui hoſtilem aduerſus nos animum manifeſto prodit, omnesque aequas pacis conditiones pertinaciter reſpuit, mala intentare tam diu poſſimus, donec depoſito hoſtili animo nobiscum redierit in gratiam. Qua de re infra ſuo loco plura erunt dicenda.

§. CLXXXIIII.

§. CLXXXIIII.

Et in ſtatu ciuili.

Quum contra in ſtatu ciuili, ciuis, qui hoſtilem animum aduerſus ciuem prodit, minas ſpargit, inſidiasue alteri ſtruit, a magiſtratu poſſit coerceri: conſequens eſt, 26) vt ciuis nec inſidiantem ſibi alterum opprimere, nec 27) periculo defunctus, vindictam, quam a ſuperiore ſperare poteſt, vi et armis petere poſſit, adeoque 28) tempus inculpatae defenſionis expediendae anguſtis admodum finibus circumſcriptum, cum ipſo periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipſum periculum. *)

*) Et ita recte iureconſulti violentam defenſionem quidem permittunt, ſed non niſi in continenti. Vlpianus *l. 3. §. 9. D. de vi et vi arm. Eum igitur, qui cum armis venit, poſſumus armis repellere, ſed hoc confeſtim, non* EX INTERVALLO. Et alibi expreſſioribus verbis concedit Paullus, vt, qui lapidem, quum aliter ſe tueri non poſſet, in irruentem proieciſſet, non teneretur lege Aquillia, *dum id tuendi dumtaxat, non etiam* VLCISCENDI *cauſſa, factum ſit. l. 45. §. 4. D. ad leg. Aquill.*

§. CLXXXV.

Modus violentae defenſionis.

Praeterea ex his principiis (§. CLXXXI, 20.) facile intelliges, 29) non licere ei defenſionem ad caedem vſque adgreſſoris porrigere, qui de eius impetu praemonitus, aut eumdem in tempore conſpicatus, domi ſe continere, aut 30) in tutiorem locum ſeſe recipere, aut 31) vulnere, vel mutilatione aliqua eiusdem impetum cohibere poteſt, *) quamuis 32) ad fugam, ipſo iam feruente conflictu, capeſſendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obſtrictus videatur, niſi forte tutum ipſi pateat perfugium.

Pufen-

Púfendorff. *de iure nat. et gent. II, 5, 13.* Vbi tamen denuo monendum, 33) quum in ſtatu ciuili tam breue ſit defenſionis tempus, vt in tanta animi perturbatione omnes euadendi vias circumſpicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad viuum reſecanda eſſe.

*) Multo minus ergo quis ad vim et caedem iure prouolat, ſi alter ab adgreſſione deſiſtit oſtenditque, ſe cum aduerſario in gratiam redire velle. Vnde recte Ariſtides *in Leuctric. I* obſeruat, *Thebanis ad aequa omnia paratis, Lacedaemoniis vero vltro tendentibus, bonam cauſſam ab his ad illos transiiſſe.* Vid. Grot. *de I. B. et P. II, 1, 18.* Pufend. *de iur. nat. et gent. II, 5, 19.*

§. CLXXXVI.

Denique inde non minus intelligi poſſe videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defenſionem ſeſe accingere poſſit? Quum enim quaedam ſint calamitates, quae homini aliquando ipſa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum neceſſitas, ſed et ea, quam ſalua vita ferre poſſumus, fauorem mereatur: (§. CLVIII, 54.) conſequens eſt, 34) vt, quae pro vita, eadem pro ſanitate, nec non 35) pro integritate corporis, immo et 36) pro pudicitia tuenda, *) nec non 37) pro magiſtratuum, parentum, liberorum, amicorum, ſed et omnium aliorum, quos in periculo conſtitutos eſſe animaduertimus, defenſione ſint permiſſa. Pro quibus rebus ſit licita?

*) At hic multi diſſentiunt, veluti Auguſtinus *de libero arbitrio I, 5.* Thomaſ. *Iurisp. diu. II, 2, 114.* Buddeus *Theol. moral. Part. II. Cap. III. Sect. III. §. XX.* * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini poſſit.

Sed quamuis pudicitia mentis ſatis in tuto ſit: attamen honeſtae virgini ac matronae non atrocior vlla videri poteſt iniuria, quam ſtuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex ſe excitare cogatur, et caſtitatis etiam externae iactura ſit irreparabilis. Quare recte Quinctilian. *Declam.* CCCXXXXVIIII. *Puellam vſque in eam iniuriam traxiſti, qua nihil grauius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honeſtae feminae, ſi tam atrocem et intolerabilem iniuriam etiam cum ſtupratoris interitu a ſe amoliri conetur?

§. CLXXXVII.

An et pro honore et exiſtimatione tuenda?

Paullo difficilior quaeſtio eſt, an et is, qui pro honore atque exiſtimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa, ad caedem prouolauit, moderamine inculpatae tutelae vſus eſſe videatur? At quamuis nihil, ſi a vita diſceſſeris, exiſtimatione ſit praeſtabilius, et hinc ſint, qui hic quoque locum eſſe violentae defenſioni, exiſtiment: (vid. Grot. *de iure belli et pac. II, 1, 10.*) tamen, quia ſolum periculum vitam aliaque, quae cum vita pari paſſu ambulant, amittendi ius nobis det vtendi inculpatae tutelae moderamine, (§. CLXXXVI.) exiſtimatio vero et honor propter iniuriam non amittitur, immo potius in ſtatu ciuili non deſunt legitima iniuriam vindicandi media: non poſſumus non 38) eorum ſuffragari ſententiae, qui hic ceſſare ius violentae defenſionis prudenter cenſent.

§. CLXXXVIII.

Nemo laedendus ratione intellectus.

Quum porro officium erga alios abſolutum de nemine laedendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXVIII, 9.) et mentis facultates ſint INTELLECTVS et VO-

LVNTAS

LVNTAS: quod ad priorem attinet, nemo temere negauerit, 39) eum grauiter laedere alterum, qui iuuenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac ſophiſmatibus in errorem inducit, 40) eumdem a veritate auertit, 41) praeiudicatisque opinionibus imbuit, immo et is, 42) qui vel taedioſa docendi ratione, vel adfectata ſeueritate efficit, vt ſuae diſciplinae traditus ab omni veritatis ac ſapientiae ſtudio abhorreat. *)

*) Ita grauiter omnino Maximilianum I. Imp. laeſit Petrus, poſtea Nouae ciuitatis antiſtes, de quo Cuſpinian. *p. 602. Vti vero habilis per aetatem ad litteras addiſcendas fuit Maximilianus magiſtro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorumdam filiis contubernalibus Latinas didicit litteras. Sed quum eius praeceptor; ſolis dialecticis argutiis doctus, ſophiſmata illi inculcare vellet, ad quae capeſſenda aptus non erat: ſaepius atrociter verberatus ab eo, magis ipſe verberandus, quum verbera ſeruos deceant, non liberos, tandem effecit, vt litteras magis odio haberet, quam diligeret.* Manſit etiam alta mente repoſtum, quantum detrimenti hoc ipſo ceperit. Idem enim auctor eſt Cuſpinianus, idemtidem de hoc fato ſuo grauiter conqueſtum eſſe Maximilianum, et aliquando inter prandendum, multis adſtantibus, dixiſſe: *Si hodie praeceptor meus viueret Petrus, quamquam multa praeceptoribus debeamus, efficerem, vt ſe inſtituiſſe me poeniteret.* Add. Ger. a Roo *Lib. VIII. p. 288.*

§. CLXXXVIIII.

Quumque non minus grauis ſit laeſio VOLVNTATIS, quae CORRVPTIONIS nomine venit: conſequens eſt, 43) vt contra officium faciant, qui alterum corrumpunt, 44) ad voluptates, libidines, aliaque vitia pelliciunt, 45) et vel ver- Nec ratione voluntatis.

verbis minus honeſtis, vel 46) exemplis turpibus, animum deteriorem reddunt, vel denique, 47) quum eum a vitiis prohibere, et in viam reducere poſſint debeantque, id vel plane non, vel non ea, qua par eſt, animi contentione faciunt, ſed, 48) quantum in ipſis eſt, peccantem adiuuare ſtudent. *)

*) Quam grauis et haec ſit laeſio, ſatis intellexit Dionyſius, tyrannus Siculus, qui quum aegre facere cuperet Dioni, quem in Peloponneſo manum comparare, ſibique bellum facere conari, audiuerat, *filium eius ſic educari iuſſit, vt indulgendo turpiſſimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puero, priusquam pubes eſſet, ſcorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque vllum tempus ſobrio relinquebatur. Is deinde vſque eo vitae ſtatum commutatum ferre non potuit, poſtquam in patriam rediit pater, (namque adpoſiti erant cuſtodes, qui eum a priſtino victu deducerent) vt ſe de ſuperiore parte aedium deiecerit, atque ita interierit.* Corn. Nep. *Dion. Cap. IIII.* Non ignota eadem ars Romanis aduerſus hoſtes ſuos, aut dubiae fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Hiſtor. IIII, 64, Agric. XXI, 1.* Immo arcanum hoc tyrannicum eſſe, obſeruat Forſtner. *in Taciti Annal. Lib. I.* Vtinam inde demum hunc fructum caperet aetas cerea in vitium flecti, monitoribus aſpera, nullos ſe habere hoſtes magis infenſos, quam eos, a quibus a veris virtutibus abducta ad mollem et luxurioſam vitam pellicitur: quin ſe tyrannis ſeruire, dum ſe ab illis corrumpi patitur!

§. CLXXXX.

Nec ratione corporis.

CORPVS porro alterius quum non magis, quam mentem, laedere deceat: (§. CLXXVIII, 9.) nefas ſane eſt, 49) alterum verberibus, plagis, aliisque iniuriis adficere, 50) vulnera infligere, 51) membris eorumue parte quem mutilare

tilare, 52) corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, iniuria excruciare, res, quibus ei ad ad conſeruandam ſuauiterque tranſigendam vitam opus eſt, eripere, interuertere, deterioresque reddere, et ſi qua alia ſunt, quibus vſus corporis, quod ſanum et integrum aliquis a natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, vt mors nobis minus, quam hae iniuriae, acerba videri ſoleat: ſane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum eſſe, ſatis vnusquisque intelligit. *)

*) Et hinc eſſe videtur, quod pleraeque antiquae leges poenam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupiſſent. Vid. *Exod. XXI*, 23. *Leu. XXIIII*, 50. Gell. *Noct. Att. XX*, 1. Diod. Sic. *Bibl. XII*, 17. Quamuis enim vix probabile ſit, vel apud Hebraeos, vel apud Romanos, iuri illi talionis κατὰ τὸ ῥητὸν locum fuiſſe: Ioſeph. *Antiqu. Iud. IIII*, 7. Gell. *ibid.* eo ipſo tamen, iuſtiſſimum eſſe, oſtenderunt legislatores ſapientiſſimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod ſibi fieri noluiſſet, fecerit.

§. CLXXXXI.

Quod ad ſtatum hominis attinet, ad hoc caput praecipue pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro non malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob merita prae aliis gaudet. De opibus enim et facultatibus, quia ſine dominis concipi non poſſunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam atque exiſtimationem attinet, aliquis laedi non poſſit niſi per CALVMNIAS, (§.CLIIII.)

Nec ratione exiſtimationis.

(§.CLIIII.) et dicta factaque, ad contumeliam ac ignominiam alicuius comparata, quae INIVRIAS vocamus: 53) ab vtrisque abſtinendum eſſe, eo minus obſcurum eſt, quo aegrius eas ferre ſolemus, ab aliis illatas. *)

*) Hinc recte Simplicius ad Epicteti Enchirid. *Cap. XXXVIII. p. 247.* iniurias et contumelias vocat *παρὰ φύσιν οὔσας διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους καὶ αἴσχη καὶ κακίαν τῆς ψυχῆς, adfectiones animae, naturae contrarias, quin morbos. probra, et vitium animarum.* Quod vero naturae mentis contrarium et in ſe malum eſt: illud conſentaneum eſſe non poteſt iuri naturae, quod nos ad bonum obligat. (§. LXXVIII.)

§. CLXXXXII.

Nec ratione pudicitiae.

Deinde et ratione PVDICITIAE laedi poteſt hominis ſtatus, quia, illa ſiue blanditiis ſollicitata, ſiue vi proſtrata, et exiſtimatio detrimentum capit, et ipſae turbantur familiae. Quum ergo nemo laedendus ſit: (§. CLXXVIII, 8.) facile patet, 54) nullius pudicitiae ſtruendas eſſe inſidias, 55) omniaque ſtupra, tum violenta, tum 56) voluntaria, *) multoque magis 57) adulteria, et 58) reliquas nefandas ac intolerabiles iniurias iuri naturae omnino repugnare.

*) Quamuis enim hic ceſſare videatur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, quum vterque conſentiat, adeoque id, quod fit, ſibi fieri velit: primo tamen generatim nemo ſibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis laeditur. (§. CLXXXVIIII.) Deinde plerumque laeduntur et alii, veluti parentes, ſponſi, cognati, ac ſaltim,

quod ad hos attinet, manifeſto ſtuprator violat axioma illud iuris naturae praecipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Denique qui ſtuprum feminae perſuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, ſi ſapimus, corrumpi nolimus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abeſt, vt excuſanda ſit illa alienae pudicitiae ſollicitatio, vt eam quidam legislatores grauius puniendam exiſtimarint, quam ſtuprum violentum, *quod eos qui vim faciunt, odio haberi cenſuerunt, ab illis, quibus vis illata eſt: quum qui ſe inſinuando perſuadent, adeo animos peruertant, vt aliorum vxores ſibi reddant beneuolentiores, quam maritis, et vniuerſam domum ſuae faciant poteſtatis, liberosque reddant incertos, maritorumne ſint, an adulterorum.* Lyſias *Orat. I.*

§. CLXXXIII.

Laedi aliquis poteſt cogitando, geſtibus, verbis et factis.

Ex his vero, quae adhuc diximus, ſatis intelligitur, 59) laedi aliquem poſſe actionibus tum *internis*, puta COGITATIONIBVS, ad alterius laeſionem comparatis, tum *externis*, veluti GESTIBVS, VERBIS, et FACTIS. (§. XVIII, 36.) Hinc ſatis patet, 60) etiam odium, contemtum, inuidiam, aliaque animi vitia iuri naturae aduerſari. * 61) Abſtinendum quoque eſſe a geſtibus, ex quibus odium, contemtus, inuidia elucent, quique alterius animum perturbare poſſunt. 62) Multo grauiſſimam in foro humano eſſe laeſionem, quae in verbis factisque conſiſtit.

*) Quia auctor iuris naturae eſt Deus καρδιογνώστης, ſane non minus eius voluntatem violat, qui quid contra legis ſuae praeſcriptum cogitat, quam qui illam verbis factisque transgreditur: ac proinde iam ſupra ius naturae ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere obſeruauimus. (§. XVIII, 36.) Deinde quum iuris naturae genui-

num principium ſit AMOR, (§ LXXVIIII, 37.) is vero non primario in actione externa, ſed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione et felicitate delectatione coniuncta, conſiſtat: (§. LXXX.) non poteſt non iuri naturae repugnare etiam odium alterius, adeoque auerſatio cum percepta ex alterius infelicitate atque imperfectione delectatione coniuncta, quamuis illa interna ſit, et in ſola cogitatione conſiſtat. Hinc Seruator noſter, optimus legis diuinae, tum naturalis, tum poſitiuae, interpres, et actiones internas legi aduerſas damnat. *Matth. V*, 22. 28. Et haec iis opponenda duximus, qui ius naturae et gentium tantum ad actiones externas pertinere exiſtimant.

§. CLXXXXIIII.

Sermonem homo prae brutis peculiarem habet.

Quum vero et VERBIS, ſeu SERMONE, laedi alter poſſit: (§. CLXXXXIII, 62.) operae pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paullo accuratius. Tanta nimirum erga nos eſt prouidi numinis clementia, vt non modo mentem nobis dederit, quae percipere, iudicare, ratiocinari, adpetere item et auerſari poſſit, ſuarumque cogitationum ſibi ſit conſcia, ſed et facultatem cum aliis communicandi animi ſenſa, vt et hi, quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamuis vero et bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure, boatu, latratu, ſimiliue ſono incondito animi ſenſa et adfectus obſcure et confuſe prodere videamus: *) homini tamen id praeterea diuinitus datum eſt, vt, quid cogitet, clare et diſtincte eloqui, de eoque alterum certiorem reddere poſſit.

*) Sic canis alio ſono iram, alio dolorem, alio φιλανθρωπίαν, alio alios adfectus prodit: at quid

quid ſpeciatim cogitet, nec clare diſtincteque exprimit, nec vllo ſono exprimere poteſt, quum tamen et canes, et pleraque animalia perfectiora iisdem paene organis loquendi, quibus homo gaudet, inſtructa ſint. Quin quo imperfectius eſt animal, eo minus vllum ſonum, quo animi ſenſa indicet, edit, veluti piſces, cochleae, oſtreae. Vnde non potuiſſet Pythagoras magis cordatioribus omnibus debere ludibrium, quam dum ſe brutorum ſermonem non modo intelligere, verum etiam cum iisdem colloqui poſſe, iactauit, ſeque hoc ipſo vel fanatici ingenii hominem, vel inſignem impoſtorem eſſe, oſtendit. Vid. Iamblich. *vit. Pythag. Cap. XIII.*

§. CLXXXXV.

Quandoquidem ergo id, quod circa ſermonem prae brutis peculiare habemus, in clara et diſtincta cogitationum noſtrarum communicatione cum aliis conſiſtit: (§. CLXXXXIII.) experientia porro docet, id nos conſequi per ſonos articulatos, *) id eſt, per ſonos, per organa loquelae tam diuerſimode modificatos, vt diuerſae inde voces, quibus res omnes, earumque modos, ſtatum, actiones et paſſiones denominare placuit, emergant. Quare SERMO eſt ſonus articulatus, quo animi noſtri ſenſa cum aliis clare et diſtincte communicamus. Quid ſermo?

*) At ingenium humanum in eo non adquieuit, quod rebus omnibus certa ac diſtincta nomina impoſuit, ſed et alia inuenit ſigna, quibus loco ſermonis vteremur, ſi non eſſet eo vtendi occaſio. Sic enim inuenimus modum, et cum abſentibus animi noſtri ſenſa per figuras litterarum, ita diſtincte communicandi, vt verba noſtra non audiant, ſed viſu percipiant. Quod ſane tam ſtupendum eſt ἕυϱημα, vt quidam id ipſi Deo tribuere non dubitent. Eſt et modus veluti colloquendi per digitos, quem in

Turcia ab elinguibus inuentum, magnatibus ibi admodum familiarem eſſe, refert Ricaut *tableau de l'Empire Ottomanique Cap. VII. p. 12.* Vt iam non dicam de *oculiloquio* et *pediloquio*, de quibus ſingulares exſtant Molleri Altorffenſis *diſſertationes.* Haec omnia quamuis SERMONIS nomen non mereantur, tamen ſunt loco ſermonis, ac proinde, quod circa ſermonem, idem et circa haec ſigna, iuſtum eſt.

§. CLXXXXVI.

Quomodo eo vtendum ſit?

Ex qua definitione ſatis patet, 63) ſermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64) ſed noſtri aliorumque hominum cauſſa datum eſſe, ac proinde 65) Deum velle, vt eo animi ſenſa, quatenus id amor, quem nobis imperauit, exigit, cum aliis communicemus, *) adeoque 66) vt ne ſermone quidem noſtro alios laedamus, ſed 67) noſtris aliorumque commodis etiam ſermone noſtro pro virili ſeruiamus.

*) Recte nimirum ratiocinamur, ſermonem non Dei cauſſa nobis datum eſſe, quia Deus omnes cogitationes noſtras, et ſine vllo ſermone noſtro intelligat; nec brutorum cauſſa, quae ſermonem noſtrum non tamquam ſermonem, ſed tamquam alia, quibus adſueta ſunt, ſigna percipiunt: adeoque nihil ſupereſſe, quam vt nos ſermocinandi facultatem noſtri aliorumque hominum cauſſa primario accepiſſe ſtatuamus. Noſtri cauſſa, non vt nobiſcum cogitationes noſtras communicemus, quippe quarum iam tum nobis ſumus conſcii, ſed vt alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, et qua in re alios nobis vtiles eſſe velimus. Aliorum cauſſa, vt et his, quae ſcire eorum intereſt, et, quid illis vtile futurum ſit, indicare poſſimus. Quum ergo alii amandi ſint aeque ac nos ipſi, et quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum ſit: conſequens ſane eſt, vt nemi-

neminem ſermone noſtro laedere, aliis vero pro virili prodeſſe teneamur.

§. CLXXXVII.

Verborum notione recepta vtendum.

Quum ergo ad animi ſenſa cum aliis communicanda comparatus ſit ſermo, (§. CLXXXXVI, 65.) idque fiat per ſonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, ſtatum, actiones, paſſionesque denominare placuit: (§. CLXXXXV.) conſequens eſt, 68) vt colloquuturi verbis non aliam, quam quae ſemel placuit, notionem tribuere, vel 69) ſi verbo inſolito, aut notione minus vulgari vtantur, mentem ſuam accurate explicare teneantur, nec 70) aegre ferre poſſint, ſi ceteroquin verba eo ſenſu, qui ſemel inter linguae peritos obtinet, vel hoc tempore receptus eſt, accipiantur, ſi id verborum συναφὴ aliaeque circumſtantiae ferant.

§. CLXXXXVIII.

Nemo ſermone laedendus.

Quumque Deus velit, vt ſermone animi ſenſa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CLXXXXVI, 65.) amor vero hic non patiatur, vt alterum ſermone noſtro laedamus, (ib. 66.) denique laedere ſit, aliquid perfectionis felicitatisue alteri detrahere: (§. LXXXII.) ſequitur ſane, 71) vt nihil, cuius notitiam iure perfecto imperfectoue *) a nobis exigere alter poteſt, tacere: 72) nihil, quod falſum eſt, eo caſu eloqui, neque 73) quemquam ſermone in errorem inducere, vel ei vllum detrimentum adferre debeamus.

*) Im

*) *Ius perfectum* eſt correlatum obligationis perfectae, *imperfectum* imperfectae. Prius exigit, vt neminem laedamus, ſuumque cuiuis tribuamus: (§. CLXXIIII.) adeoque toties a nobis veritatem iure perfecto a nobis exigere quis poteſt, quoties, illa diſſimulata, vel conuerſa in mendacium, vel adulterata ſaltim, a nobis laederetur: vel quoties ex pacto, ipſiusue negotii, quod nobis cum illo intercedit natura id illi debemus, vt veritatem eloquamur. Quumque poſterius nos ex virtute obliget ad alterius perfectionem ac felicitatem, aeque, ac noſtram, pro virili amplificandam: facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte et ſine diſſimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque ſermone noſtro amplificare licet. Ius ergo alterius perfectum laedit, qui ſciens, alteri inſidias a percuſſore ſtrui, id diſſimulat, vel illi plane perſuadet, percuſſorem, tamquam amicum, ſalutandi cauſſa acceſſurum, itemque, qui ſuſcepta rerum alienarum cuſtodia, fures adeſſe ſciens diſſimulat, vel eos tamquam viatores apud ſe diuertere, mentitur. Ius imperfectum alteri interuertit, qui errante altero, negat, ſibi rectam viam notam eſſe, vel ei plane viam aliam monſtrat.

§. CLXXXXVIIII.

Laedere poſſumus alterum diſſimulatione, mendacio, deceptione.

Qui tacet id, cuius notitiam alter iure perfecto vel imperfecto ab eo exigere poteſt, is DISSIMVLAT. Qui eo caſu eloquitur aliquid, quod falſum eſt, vt alteri detrimentum inferat, is MENTITVR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum ſuperiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74) tum diſſimulationem, qualem deſcripſimus, tum 75) mendacium omne, tum 76) deceptionem, iuri naturae ac gentium repugnare.

§. CC.

§. CC.

Quando vel tacere, vel falſum dicere, vel ambigue loqui liceat?

Attamen quum ita comparatus ſit quem aliis debemus, amor, vt hos non maiore, quam nos ipſos, ſed pari amore proſequi teneamur: (§. LXXXXIIII, 65.) conſequens eſt, 77) vt tacere liceat, ſi ſermo noſter alteri non profuturus, nobis vero aliisue detrimentum aliquod adlaturus ſit. 78) Vt et falſi quid dicere, et 79) ſermone ambiguo vti non ſit nefas, 80) ſi alteri nullum ius ſit, veritatem a nobis exigendi, (§ CLXXXXVIII.) 81) vel nos ſermone aperto ei, cui honeſte non poſſumus non reſpondere, nihil commodi, nobis vero aliisue multum detrimenti eſſemus adlaturi, vel ſi denique 82) huiusmodi ſermone ad alterum non modo nihil detrimenti, ſed et haud parum vtilitatis, ſit redundaturum. *)

*) Sic ſane nemo vitio verterit mercatori, ſi a curioſo interrogatus, quam diues ſit, taceat, vel alio ſermonem inflectat, per *n. 77.* Nec magis reprehenſione videbitur dignus imperator, qui hoſtem vel ſparſo falſo rumore vel fama ambigua, decepit, quia hoſti nullum neque perfectum, neque imperfectum ius eſt, veritatem ab hoſte, tamquam hoſte, exigendi, *per n. 78. 79. 80.* Porro Athanaſii potius prudentiam laudaueris, quam accuſes dolum, quod ſe fugientem perſequentes ambiguo ſermone ita detinuit, vt cum Athanaſio ſe colloqui non intelligerent. Theodorit. *Hiſt. eccl. III, 8.* Sine periculo enim tacere non poterat, et ſermo apertus perſequentibus nihil vtilitatis; Athanaſio multum detrimenti attuliſſet. *per n. 81.* Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, ſi id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, ſymbolis et aenigmatibus alios meliores reddere et veritatem ſub hoc vehiculo aliis ingerere ſtudent,

dent, quum his proſint, nemini vero eo ipſo noceant *per n. 82.*

§. CCI.

Quid taciturnitas, falſiloquium, fictio?

Ex quo colligimus merito, 83) iniuſtam eſſe omnem DISSIMVLATIONEM, (§. CLXXXXVIIII, 74) non omnem TACITVRNITATEM, per quam intelligimus reticentiam eius, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte nec imperfecte obligamur. (§. CC, 77.) 84) Iniuſtum eſſe omne MENDACIVM, (§. CLXXXXVIIII, 75.) non omne FALSILOQVIVM, (§. CC, 78. ſequ.) 85) Iniuſtam eſſe DECEPTIONEM alterius, (§. CLXXXXVIIII, 76.) non autem SERMONEM ACVTVM et FICTVM. (§. CC, 79 ſequ.) adeoque 86) haec omnia, niſi iudicio noſtro decipi velimus, accurate eſſe diſtinguenda. *)

*) Apud Graecos quodammodo ambiguum eſt vocabulum ψεῦδος quod et *mendacium* et *falſiloquium* ſignificare poteſt. Pro mendacio enim accepit Demoſthenes, dicere ſolitus, ὀδὲν εἶναι, ὅ, τι μεῖζον ἂν ἀδικήσειέ τις, ἢ ψεύδη λέγων, *nullam eſſe rem, qua grauius quis laedere poſſit, quam dicendis mendaciis.* Pro falſiloquio Chariclea, cuius fertur apophthegma: καλὸν ποτε εἶναι τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελῦν τὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τὺς ἀκύοντας. *Bonum eſſe aliquando falſiloquium, quum videlicet ita iuuet eo vtentes, vt interim audientes non laedat.* Heliod. *Aethiop. Lib. I. Cap. III. p. 52.* At non ita ἐκ τῶν μέσων eſt vocabulum mendacium, quod, quum ſemper turpe atque deteſtabile vitium notet, a falſiloquio merito diſtinguitur. Quod et de reliquis, quae hic coniunximus, vocabulis eſt obſeruandum.

§. CCII.

§. CCII.

Quid veritas et veracitas?

Idem obſeruandum de VERITATE et VERACITATE. Quum enim is VERAX dicatur, qui veritatem ſine diſſimulatione eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumue ius eſt: conſequens eſt, 87) vt VERACITAS ſemper in laude ponenda ſit; contra 88) indifferens videatur, et mala non minus, ac bona eſſe poſſit VERITAS, quippe quae in conuenientia verborum ſignorumque externorum cum cogitationibus mentis conſiſtit, (*Elem. philoſ. ration.* §. *LXXXXIIII.*) ſiquidem 89) is non ſemper facit officium, qui omnes cogitationes ſuas aperit. *)

*) Notum illud Syracidis, *ſapienti os in corde, ſtulto cor in ore eſſe.* Vera ergo dicit diues, qui theſauros ſuos furi prodit, nec tamen ideo eius virtutem et veracitatem quisquam laudauerit: quum contra illi mendacium exprobrari non poſſit, ſi expiſcante fure, tacuerit, aut ſermonem alio inflexerit. (§. CC. *) Hinc illa Simonidis: *μηδέποτε μὲν αὐτῷ μεταμελῆσαι σιγήσαντι, φθεγξομένῳ δὲ πολλάκις. numquam ſe poenituiſſe ſilentii, ſermonis ſaepenumero.* Nec non hoc Thaletis: *Οὐ τὰ πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀποφαίνεσθαι δόξαν non multa verba prudentis animi indicium eſſe.* Et quae ſunt his ſimilia.

§. CCIII.

Quid adſeueratio, iusiurandum, benedictio, maledictio, exſecratio?

Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falſi nihil dicere, ſerio confirmamus, dicitur ADSERVATIO. Adſeuerationem, quae fit inuocato Deo, tamquam vindice, IVSIVRANDVM vocamus. Denique ſermo, quo alteri fauſta quaeuis a Deo precamur, BENEDICTIO, quo dira

dira quaeuis adprecamur, MALEDICTIO, quo quis, exaeſtuante ira, capiti ſuo diras imprecatur, EXSECRATIO ſolet adpellari.

§. CCIIII.

Quando vti liceat adſeuerationibus?

Quum ergo, qui aliquid adſeuerat, ſerio confirmet, ſe verum eloqui, nec falſum dicere, (§. CCIII.) id vero nemo ſanus faciat, niſi qui ſuſpicatur, pellucere mendacium, qualis ſuſpicio conſcientiae malae indicium eſt: (§. XXXV.) 90) nemo prudens adſeuerationibus temere et praeter neceſſitatem, ſed 91) tum demum vtetur, ſi quis alter ſine cauſſa in dubium vocat ea, quae dicit, et 92) nec aliter eum conuincere poteſt, et 93) eius tamen intereſt, ſibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94) tanto magis eum agere contra officium, qui multis grauiſſimisque adſeuerationibus ad laedendum decipiendumque alterum vtitur. *)

*) Quum enim alterum circumuenire et decipere, in ſe turpe ac contra officium ſit:(§. CLXXXXVIIII, 76.) quid turpius atque iniuſtius poſſet excogitari, quam decipere per adſeuerationes? Et huc pertinet Romanorum formula: VTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, VTI NE PROPTER TE FIDEMVE TVAM CAPTVS FRAVDATVSVE SIEM. Cic. *de offic. III, 16.* Turpe enim eſt alterum capere et defraudare, et multo turpiſſimum *capere et fraudare per fidem ſuam.* Vnde et famoſum fuiſſe iudicium fiduciae, obſeruat V. C. Franc. Car. Conradi *de pacto fiduc. Exerc. II, §. IIII.*

§. CCV.

§. CCV.

Quumque, cuius perfectione et felicitate delectamur, ei fauſta quaeuis non minus, ac nobis ipſis, contingere velimus: 95) non iniquum ſane erit, alteri bene dicere, eique fauſta quaeuis adprecari, dum id fiat ſerio, et ex amore, non ex conſuetudine, et veluti dicis tantum cauſſa. *) Contra ea 96) quum odium ſpirent maledictiones, eas eſſe iniuſtiſſimas, niſi cum miſericordia quis alteri denunciet, quae eius furfuris hominibus ipſe Deus iam interminatus ſit. Denique 97) exſecrationes, quippe et amori ſui ipſius aduerſas, et ex deſperatione et ira immodica profectas, numquam eſſe excuſandas: neque hic, dum ex recta ratione rem aeſtimamus, in cenſum venire debere exempla quaedam heroica, quorum conſideratio ad aliam cathedram videtur pertinere.

Quando bene dictionibus? An et maledictionibus et exſecrationibus?

*) Itaque pleraeque fauſtae acclamationes, quae ex variis cauſſis occini ſolent illuſtribus ac potentioribus viris, in adulationes abeunt. Immo aliquando ſunt tamquam venenum, melle conditum, quoties eum, cui bene precantur, periiſſe mallent, vel vitae eius ac fortunae ſtruunt inſidias. Haec omnia quum non ex amore, ſed odio, proficiſcantur, contra ius naturae eſſe, nemo negauerit.

§. CCVI.

Quod ad IVSIVRANDVM attinet, quum per illud intelligatur adſeueratio, Deo, tamquam vindice inuocato, facta, (§. CCIII.) et ne ipſa quidem ſimplice adſeueratione temere et promiſcue vtatur vir bonus: (§. CCIIII.) 98) multo minus temere et ſine neceſſitate vtetur iu-

Iurisiurandi quis ſit vſus?

reiurando, ſed 99) tum demum, quando id vel a ſuperiore, veluti iudice, vel ab alio deferatur, ſiquidem tunc vel ipſe amor exigit, vt alterum de veritate reddamus certiorem, eique ſuſpicionem metumque falſitatis eximamus. Id vero 100) locum habet in omni iureiurando, adeoque 101) ne opus quidem eſt tot diuiſionibus in iusiurandum PROMISSORIVM, et ADSERTORIVM, et huius in TESTIMONIALE et LITIS DECISORIVM, *) quum eaedem vbique regulae obtineant.

*) Accedit, quod ſi rem expendamus paullo accuratius, omne iusiurandum ſit *promiſſorium*. Quisquis enim iurat, ſiue ſuperiore, ſiue aduerſario deferente, ille promittit, ſe veritatem eloquuturum bona fide. Ceterum id intereſſe aiunt inter PROMISSORIVM et ADSERTORIVM, quod illud ſuper facto futuro; hoc ſuper praeterito praeſtetur, quod poſterius ſiquidem de facto alieno iuratur, TESTIMONIALE; ſi de proprio LITIS DECISORIVM, et quidem, ſi a iudice defertur ſuper facto ipſo, vel SVPPLETORIVM vel PVRGATORIVM; vtrumque vero NECESSARIVM; ſi ſuper quantitate obligationis, IVSIVRANDVM IN LITEM; ſi ſuper conſcientia litigatoris, IVSIVRANDVM MALITIAE vel CALVMNIAE, denique ſi pars parti iusiurandum extra iudicium defert VOLVNTARIVM, ſin in iudicio, IVDICIALE vocari ſolet. Enimuero haec ex iurisprudentia magis Romana, quam ex naturali eſſe, vel inde patet, quod aliae gentes, veluti Hebraei et Graeci, eas diuiſiones non agnouerunt. Vid. Codex Talmudicus שבועות *Tom. IIII. edit. Surenhuſ.* Maimonid. *de iureiurando*, editus a Diethmaro *Lugd. Bat. MDCCVI.* Selden. *de Synedr. Hebr. II, 11.* Iac. Lydius *de iuramento.* Quibus addi poſſunt, quae Petitus, aliique antiquitatum ſcriptores, de vſu forenſi iurisiurandi apud Graecos paſſim commentati ſunt.

§. CCVII.

§. CCVII.

Quumque a iurantibus Deus, tamquam vindex, inuocetur; (§. CCIII.) conſequens eſt, 102) vt in ludibrium abeat iusiurandum athei, nec leuiter peccet, qui homini eius commatis iusiurandum defert. 103) Vt iusiurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attinet, cuiusuis religioni ſit attemperandum,*) adeoque ne iurisiurandi quidem nomen mereatur adſeueratio per res, quarum nulla mentem vincit religio. 104) Vt periurii merito det poenas, qui per falſos Deos peierauit, immo 105) et atheus, qui, diſſimulato atheiſmo, per Deum peierauit, tamquam qui alios decepit, iure puniatur. Qui et quomodo iurare debeant?

*) Modo formula huiusmodi non ſimul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones huiusmodi ne neceſſitas quidem extrema excuſet. (§. CLX, 60.) Hinc experientia docet, iusiurandum, Iudaeo delatum, eius religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatisue Chriſtianae ignominiam vergat. Contra dubitarim ego, an excuſandus ſit iudex Chriſtianus, qui Mahumedanum apud ſe iurare iubeat *per Mahumedem, maximum Dei vnius prophetam*, maxime, quum non ſit talis Mahumedanorum religio, vt praeſtito per verum Deum, caeli terraeque conditorem, iureiurando non aeque ad eloquendam veritatem adſtringantur, ac ſi ſimul impoſtoris iſtius faciant mentionem.

§. CCVIII.

Ex eo porro, quod non vltro et temere, ſed, deferente altero, iurandum eſt, (§. CCVI, 99.) colligimus, 106) iusiurandum praeſtari in gratiam non iurantis, ſed deferentis, adeoque 107) illud Cuius ex mente interpretandum ſit iusiurandum?

illud ex eius, non ex iurantis, mente atque intentione eſſe explicandum, ac proinde 108) abſurdiſſimas eſſe cauillationes illas, vel reſeruationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi iurisiurandi vim eludere conantur: 109) abſurdiſſimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel abſona poſtulant ab iis, qui vltro iurarunt, alterum repulſam a ſe non alturum. *)

*) Quamuis enim multipliciter peccet, qui ſe tali iureiurando obſtringit, primo quod vltro ac praeter neceſſitatem, et nemine deferente, iurat: (§. CCVI, 98. 99) deinde, quod in anteceſſum promittit, alterum non laturum repulſam, quum nondum praeſcire poſſit, qualia petiturus ſit alter: denique quod hoc ipſo ſe ſine neceſſitate vel periurii, vel temerarii iurisiurandi periculo exponit: non tamen huiusmodi iureiurando quisquam obſtringitur, ad id, quod iuratus promiſit, praeſtandum, ſi quid alter, quod factu impoſſibile, turpe, atque iniquum ſit, petat. Quum enim ſibi ipſe detulerit iusiurandum; illud procul dubio ex eius tantum mente ac conſilio erit interpretandum. (§. CCVIII, 107.) Nemo vero, cui ſana mens eſt, ſeſe ad ea, quae vel per naturam, vel per legem fieri non poſſunt, obſtringere velle creditur. Peccauit ergo Herodes *Matth. XIIII*, dum filiae ſaltatrici iureiurando temerario promiſit, ſe, quidquid eſſet petitura, daturum, at multo grauiore ſe ſcelere obſtrinxit, dum ei petenti Ioannis caput indulgere non dubitauit.

§. CCVIIII.

Effectus eius et nata inde obligatio. Ceterum quum iusiurandum ſit adſeueratio, cum inuocatione Dei, tamquam vindicis, coniuncta: (§. CCIII.) conſequens eſt, (§. CXXXI, 36.) 110) vt quisque obligatus ſit ad iusiurandum religioſe ſeruandum. 111) Vt

cauil-

cauillationibus iuriiurando non ſatisfiat. *) Vt tamen 112) legi cedere debeat obligatio iurisiurandi, adeoque 113) illud nullam obligationem producat, ſi quis ſe eo ad rem turpem, legibusue prohibitam, deuinxerit, quamuis, 114) ſi legibus directe non refragetur iurata promiſſio, omnino quis teneatur, niſi dolo alterius malo deceptus, vel vi iniuſta adactus, iurarit. (§. CVII. §. CVIIII, 43.) Ex quo denique patet, 115) quid ſtatuendum ſit de canoniſtarum axiomate: *omne iusiurandum eſſe ſeruandum, quod ſine ſempiternae beatitudinis detrimento ſeruari poſſit.*

*) Eſt vero *ſatisfactio per* CAVILLATIONEM, ſi quis verbis non menti deferentis ſatisfacit. Quod quam impium ſit, facile patet. Qui per cauillationem ſatisfacit iuriiurando, is alterum decipit. Decipere alterum in ſe iniuſtum eſt. (§. CLXXXXVIIII, 76.) et multo quidem iniuſtius, ſi quis inuocato ſummo numine, tamquam vindice, decipiat. Hinc vere periurium admiſit Hatto, archiepiſcopus Moguntinus, dum Alberto Bambergenſi pollicitus, ſe eum ſaluum reducturum in caſtellum, ſimulata fame, reduxit ad capiendum ientaculum, exſolutum ſe eo ipſo ratus iurisiurandi religione. Otto Friſing. *Chron. VI*, *15*. Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archipräeſulis verſutiam* Ditmarus Merſeb. *Lib. I. ineunte*, et recte miratur, quum ne Romani quidem ſine cenſura ac nota dimiſerint captiuum, qui ſimili iureiurando aſtuue hoſtes deceperat. Gell. *Noct. Att. VII*, *18*. De eo recte Cic. *de offic. III*, *32*. *Liberatum ſe eſſe iureiurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adſtringit, non diſſoluit periurium. Fuit igitur ſtulta calliditas, peruerſe imitata prudentiam. Itaque decreuit Senatus, vt ille veterator et callidus vinctus ad Annibalem duceretur.*

§. CCX.

Qui laeſit tenetur ad ſatisfactionem.

Sic ſatis demonſtraſſe nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipſa cogitatione, eſſe laedendum. Quum vero quicumque alterum infeliciorem reddit, LAEDERE dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui, quod ei intulit, damnum non reſarcit: conſequens eſt, 116) vt, qui damnum dedit, ad illud reſarciendum ſatisfaciendumque omnino ſit obligatus. 117) Vt, qui ſatisfactionem illam alteri denegat, nouam illi iniuriam inferre, ac denuo illum laedere recte dicatur. *) 118) Vt ſi plures damnum dederint, circa ſatisfactionem idem obſeruandum ſit, quod ſupra de imputatione actionis a pluribus perpetratae diximus. (. CXII. ſequ.)

*) Obligationem hanc ad ſatisfactionem Ariſtoteles *Ethic. ad Nicom. V, 2.* ex contractu inuoluntario; Pufendorffius *de iure nat. et gent. III, 1, 2.* ex eo deriuat, quod fruſtranea futura eſſet lex de nemine laedendo, niſi ſimul vellet legislator, vt damnum reſarciretur. At nos ex ipſo LAESIONIS conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, qui quid nobis quod noſtrum eſt, intercipit et aufert, quam qui, quod intercepit et abſtulit, non reſtituit, vel alio modo non ſatisfacit. Quum ergo nemo ſit laedendus: nec reparatio damni vel ſatisfactio erit deneganda.

§. CCXI.

Quid ſatisfactio, et quotuplex?

Per SATISFACTIONEM hic intelligimus praeſtationem eius, quod lex a laedente exigit. Duo autem lex quaeuis perfecta exigit, I) vt, quia facto ſuo quis alteri damnum dedit, id reſarciatur.* II) Vt, quia et ipſe legislator per dene-

negatum obſequium laeſus eſt, malum aliquod paſſionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119) *ſatisfactio* ſemper et poenam, et reparationem damni, ſuo ambitu complectitur. Grot. *de iure belli et pac. II, 17, 22.* et 120) vna alteram vel ideo non tollit, quod vitioſitas actus, ob quam poena irrogatur, et damnum, quod reſarciendum eſt, in omni delicto, ſemper coniuncta ſunt. Sed de POENA alibi erit dicendi locus.

*) Si damnum nullius facto illatum eſt, nemo etiam ad ſatisfactionem eſt obligatus, neque caſus, a ſola prouidentia diuina profectus, vlli mortalium poteſt imputari. (§. CVI, 27.) Et inde ſequitur, vt, ſi quis in rebus ſuis tale damnum paſſus ſit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare poſſumus: id ipſi ferre cogimur. Caſum ergo, qui nemini imputari poteſt, ipſe dominus ferre cogitur.

§. CCXII.

DAMNVM porro datum aut ita comparatum eſt, vt res omnis in priſtinum locum reſtitui poſſit, aut vt factum infectum fieri nequeat. Priore ergo caſu 121) res ipſa exigit, vt res omnino in priorem ſtatum reſtituatur, ſimulque 122) damnum quod laeſus hoc ipſo, quod eum re ſua carere oportuit, et 123) quod pro recuperanda illa impenſas facere coactus eſt, ſenſit, reſarciatur. Poſteriore, 124) vt aequa aeſtimatione in tantum, quantum fieri poteſt, laeſo praeſtetur indemnitas, et 125) ea in re non modo veri pretii, ſed et adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, ſtupri,

Quomodo praeſtanda?

ſimiliumque criminum illuſtrat Pufendorffius *de iure nat. et gent. III, 1, 7. ſequ.*

CAP. VIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS IMPERFECTIS.

§. CCXIII.

Connexionis ratio.

ITa ſatis nobis demonſtraſſe videmur, neminem eſſe laedendum: quin et oſtendiſſe, in quo conſiſtat alterius laeſio. Iam ergo proximum eſſet, vt, quomodo ſuum cuique tribuendum ſit, eadem induſtria explicaremus, (§. CLXXV.) niſi haec officia HYPOTHETICA ita eſſent comparata, vt ſine imperfectorum natura et indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare conſultiſſimum fuerit, tractationem hanc praemittere, attamen id iterum iterumque monere, ne ὕστερον πρότερον, i. e. crimen, aeui noſtri Rhadamanthis capitale, ſcientes dolo malo perpetraſſe videamur.

§. CCXIIII.

Officiorum imperfectorum fundamentum et diuiſio.

Fons horum officiorum omnium eſt AMOR HVMANITATIS vel BENEFICENTIAE, (§. LXXXIIII.) quo ei, quem amamus, et id libenter tribuimus, quod ei non debemus iure ſtricto, et quod tamen ad eius felicitatem pertinere animaduertimus. Quum vero HVMANITAS nos ſine detrimento; BENEFICENTIA et cum detrimento aliis prodeſſe iubeat: (§. LXXXIII.*) 1) OFFICIA etiam IMPERFECTA duorum generum eſſe, et in officia HVMANITATIS vel INNOXIAE VTILITATIS

TATIS

TATIS, et BENEFICENTIAE, recte diſpeſci, patet. Vtraque 2) ob multarum rerum neceſſariarum indigentiam, tam ſunt neceſſaria, vt homines ſine iis vitam ſuauiter et commode traducere non poſſint.

§. CCXV.

Quum ergo et horum officiorum non alia eſſe poſſit norma, quam noſtri ipſius amor, adeoque alios amare teneamur, tamquam nos ipſos: (§. LXXXXIII, 66.) conſequens eſt, 3) vt quod nobis fieri ab aliis volumus, id et aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII, 55.) Vnde et ſupra, dum certum principium, ad quod omnia, quae aliis hominibus praeſtanda ſint, officia referri poſſint, praemiſimus, inuenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM, TENETVR AMARE, NEC ALTERI, QVOD SIBI NON VVLT, FACERE, (vnde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QVAE SIBI AB ALTERO FIERI CVPIT. (§. LXXXXIII, 68.) Vnde officia omnia *imperfecta*, tum *humanitatis*, tum *beneficentiae* prono alueo fluere, res ipſa docebit.

De iis axiomata.

§. CCXVI.

Primo itaque nemo ſibi vult ea denegari, quae alter ſine detrimento ſuo praeſtare poteſt. Ergo et alteri quisque talia liberaliter praeſtare tenetur. Inhumaniſſimum ergo dixeris merito, 4) qui alterum, quum poſſit, ope et conſilio non iuuat, vel eius res non ſeruat pro virili, 5) errantem non reuocat in viam, 6) ſitienti aquam profluentem; 7) algenti ignem;

Obligatio ad officia, quae ſine detrimento praeſtantur.

aeſtu languenti vmbram, negat, vel 8) aliquid ab altero cum eius incommodo exigit, quod facilius et ſine ſuo alteriusque detrimento conſequi poſſet. Quin 9) adeo leuis ac tralatitia eſt haec benignitas, vt ſaepe per leges vel conſuetudines officia haec imperfecta in perfecta transire videamus. *)

*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienſes, vt diris deuoueretur, quisquis erranti non monſtraſſet viam. Hinc ſententia Diphili: ἀγνοεῖς, ἐν ταῖς ἀραῖς, ὅτι ἐστιν, εἴ τις μὴ φράσαι τὴν ὀρθὴν ὁδὸν; *An neſcis, quod in exſecrationibus quoque ſit, ſi quis rectam viam non oſtenderit?* Sic legibus quoque Romani cauerant, vt quis alterum actione compellere poſſet ad rem exhibendam, qui ſibi nec ex pacto vllo, nec ex delicto, eſſet obligatus. Ad conſuetudinem vero prouocat Latona apud Ouid. *Metamorph. VI. v. 349.*

Quid prohibetis aquas? vſus communis aquarum eſt.

Et Seneca *Controu. I, 1. Iniquum eſt, collapſis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani eſt.* Commune ius, id eſt, conſuetudo, communi omnium gentium conſenſu recepta.

§. CCXVII.

Necnon ad ea, quibus abundamus.

Eiusdem prope innoxiae vtilitatis eſt 10) praeſtatio rerum, quarum tanta nobis adfluentia eſt, vt eas ſine notabili aliquo detrimento cum aliis poſſimus communicare, itemque 11) earum rerum, quae alioquin apud nos eſſent periturae, in aliorum vtilitatem diſpenſatio: vt adeo 12) et illi valde inhumani ſint, qui res tales corrumpunt, flammis abſumunt, in mare proiiciunt, in terra clam defodiunt, tantum

tum vt nemo aliorum inde aliquid capiat vtilitatis. *)

*) Eſt et haec ſatis tralatitia humanitas, et veluti alter eius gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam haec officia denegant, valde inhumani ſunt: ita iniqui actionum ſuarum aeſtimatores videntur, qui ideo maximas ſibi gratias deberi exiſtimant. Terent. *Andr. II, 1. v. 31. Neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, quum is nihil promereat, poſtulare, id gratiae adponi ſibi.* Quis vero magnam rem praeſtitiſſe hoſpiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epiſt. I, 7, v. 14.*

Quo more piris veſci Calaber iubet hoſpes.
Tu me feciſti locupletem. Veſcere ſodes.
Iam ſatis eſt. At tu quantumuis tolle. Benigne.
Non iuuiſa feres pueris munuſcula paruis.
Tam teneor dono, quam ſi dimittor onuſtus.
Vt libet: haec porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus et ſtultus donat, quae ſpernit et odit.

Perquam inhumanus eſt, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus ſibi videtur, vt ideo alterum ſibi perpetuo obſtrictum habere debeat.

§. CCXVIII.

At quum talia aliis praeſtare teneamur ex amore, quo nos alios proſequi iubet Deus O. M, (§. CCXV.) nemo vero alterum ſe ipſo magis amare teneatur: (§. LXXXXIII, 65.) conſequens eſt, 13) vt, ſi his officiis nobis ipſis, vel amicis, nos obfuturos eſſe, praeuideamus, ea iure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere poſſit in ſtatu naturali, vbi nullus nos tutos praeſtat magiſtratus, ſi hoſtibus manifeſtis prodeſſe hoc modo non dubitemus: facile reddi poteſt ratio 14) cur in ſtatu

Quid ſi noxia nobis futura ſit humanitas?

tu

tu naturali hoſti, quatenus hoſtili erga nos animo eſt, etiam innoxiae vtilitatis officia iure denegemus, 15) contra in ſtatu ciuili eo obtentu nemo temere ſine reprehenſione vtatur. *)

*) Sic in bello hoſtes iure prohibemus aquatione, iure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos inuaſuris, vtilitatem praeſtet. Sed haec omnia eatenus iure fiunt, quatenus hoſtili in nos ſunt animo. Alioquin enim, ſi nobis obeſſe non poſſunt, omnino humanitatis inſignem ferunt laudem, qui et hoſtes, e. g. captiuos, vel morbo decumbentes, ſine inſigni detrimento ſuo iuuant. Quumque in ſtatu ciuili non temere nobis nocere poſſit hoſtis, quem ſaltim magiſtratus auctoritas in ordinem cogere poteſt: inhumanus omnino eſt, qui et hoſti, immo et ſcelerato homini, has innoxiae vtilitatis res ſubtrahit, quum hic miſereri oporteat ȣ̓ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, *non mores, ſed hominem, vel ſi non hominem, at ſaltim humanitatem*, vti recte vidit Ariſtoteles *apud Diogen. Laert. V, 21.* Quare vix excuſanda eſt inhumanitas Athenienſium, qui Socratis accuſatores ita auerſati ſunt, vt nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus reſponderent, neque in balneo aqua vterentur eadem, donec illi odii impatientia ſeſe ſuſpenderent. Plutarch. *de inuid. et od. p. 538.*

§. CCXVIIII.

Humanitas et inimicis debetur.

Immo potius, quum amor, ex quo haec officia proficiſcuntur, non ob alterius merita, ſed ob aequalitatem naturae, debeatur: (§. LXXXVIII,) facile patet, 16) et inimicis, non denegandas eſſe res, quibus abundamus, et quae ſine detrimento noſtro praeſtari poſſunt, quin 17) tanto ſplendidiorem fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum ſpe aliqua inſignem

ſignem gratiam ab hoſtibus ineundi coniuncta eſt. *)

*) Nouimus haec Chriſtianis inculcari *Matth. V*, 45. *Luc. VI*, 35. iisdemque ob oculos poni exemplum ipſius Patris coeleſtis, *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos et malos, et pluit ſuper iuſtos et iniuſtos.* At eiusdem veritatis ipſam rectam rationem, conſiderata humanae naturae aequalitate, non eſſe ignaram, vel inde patet, quod Socrates ex inſtituto profligauit vulgarem ſententiam, *amicis bene faciendum, male inimicis:* teſte Themiſtio *Orat. ad Valent. de bello victis.* Et quid excellentius ab homine, experte ſacrarum litterarum, ſcribi potuit, quam illud Hieroclis *in aur. Pythag. carm. p.* 69. Διο καὶ λέγεται ὀρθῶς, ὡς ȣ̓δεὶς ἐχθρος τῷ σπȣδαίῳ· καὶ μόνος ὁ ἀγαθὸς ἀυτῷ Φίλος. εἰ μὲν γαρ τὸν ἀγαθὸν Φιλεῖ, ȣ̓δὲ τὸν κακὸν ἐχθρον τίθεται. εἰ δὲ τὸν ἀρετῇ κεκοσμημένον ζητεῖ πρὸς κοινωνίαν τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐκλέγεται μιμȣ́μενος καὶ ἐν τῆς Φιλίας μέτροις τὸν θεὸν, ὃς μισεῖ μέν ȣ̓δένα ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται. *Vnde fit etiam, vt recte dicatur, virum bonum odiſſe neminem, ſolumque bonum et amicnm exſiſtere. Quum enim bonum diligit, non eum qui malus ſit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum quaerit ad ſocietatem, ex omnibus eum deligit, qui probus ſit, atque in amicitiae legibus Deum ipſum imitatur, qui nullum quidem ſolet odiſſe, ſed eum potiſſimum, qui bonus eſt, amplecti et diligere.*

§. CCXX.

At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo haec officia, tamquam ex fonte limpidiſſimo, promanant, directricem veluti habeat ſapientiam, (§. LXXXIII, 45.) ſapientia vero ſit facultas, ea, quae ad noſtram aliorumque felicita-

Obſeruandi tamen gradus neceſſitudinis.

licitatem pertinent, diſcernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18) non ſolum perſonarum, ſed et neceſſitatis, qua alter premitur, habendam eſſe rationem, adeoque 19) in pari cauſſa, ſi omnibus non poſſit ſatisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam ſcelerato, 20) plus amico, quam inimico, 21) plus cognato et neceſſario, quam extraneo; *) 22) plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis noſtrae indiget. Et eatenus recte illuſtris LEIBNITIVS, iuſtitiam *amorem ſapientis* eſſe, ſtatuit.

*) Hinc et Pythagoras certos amoris huius gradus diſtinxit *in aureo carm. v. 4. ſequ.*

Τὸυς τε γονεῖς τίμα, τὸυς τ' ἄγχιςτ' ἐκγεγαῶτας·
Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῇ ποιεῦ Φίλον, ὅςις ἄριςος.

Inde parentis honos ſequitor: tum ſanguinis ordo:
Poſt alii ſunto, virtus vt maxima, amici.

Quam Pythagorae ſententiam praeclare, vti ſolet, interpretatur Hierocles *p. 49. ſequ.*

§. CCXXI.

Obligatio ad beneficentiam.

Sublimior eſt amoris gradus, quem ſupra BENEFICENTIAE vocauimus, (§. CCXIIII.) quia amor ille ita comparatus eſt, vt nos et cum aliquo detrimento aliis pro virili prodeſſe iubeat. Quum enim, quae nobis fieri cupimus, ea, et aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII, 55.) et ſaepenumero incidant caſus, vt infeliciſſimi nobis videremur, niſi alii nobis, quae deſunt, liberaliter elargirentur, tunc vero nemo temere ſit, quin illa ſibi praeſtari cupiat: conſequens eſt, 23) vt his caſibus aliis et cum detrimen-

trimento ea, quae illis deeſſe animaduertimus, liberaliter elargiamur. *)

*) ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, ſed quod alteri ſine ſpe vel reſtitutionis, vel retributionis, damus. Itaque ſi rem do, vt recipiam, vel, vt ſaltim mercedem feram: actus hic incidit in contractum. Sin do ſine ſpe reſtitutionis vel retributionis: vera haec beneficentia vel largitas eſt. Seneca *de Benef. VI, 14. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium eſt, quod qui dat, non computat, cui, ſed quanti daturus ſit, quod vndique in ſe conuerſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium fuerit, aeſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem, in quo mercator non cogitauit, quantum auxilii adlaturus eſſet mihi, ſed quantum lucrum ſibi. Quod emi, non debeo.* Quamuis vero hamata non eſſe oporteat beneficia: nemo tamen benefacit alteri, quin hunc ſibi ad amorem mutuum deuincire velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipſo ſe tacite ad mutuum amorem omnino obſtringit.

§. CCXXII.

Quid beneficentia? quid officioſitas?

Itaque BENEFICIVM eſt, res vel actio, alteri profutura, quam ei ſine ſpe reſtitutionis aut retributionis praeſtamus. Studium vero alteri talia praeſtandi BENEFICENTIAM, vocamus: quemadmodum ſtudium et promtitudinem, alteri ea cum obligatione reſtitutionis vel compenſationis praeſtandi, quae ipſi proſunt, OFFICIOSITATEM adpellauit. Sidon. Apollin. *Carm. XXIII. v. 478.* Quamuis vero ea, quae ita praeſtantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, et grato animo

animo accipienda ſunt, ſi vel maioris ſint, quam vt mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id praeſtandum non obligat officii ratio, praeſtentur. *)

*) Vidit et hoc Seneca *ibid. Cap. XV.* *Iſto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam, dices: nec praeceptori. quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia eſt. Aduerſus hoc reſpondetur, quaedam pluris eſſe, quam emuntur. Emis a medico rem inaeſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore ſtudia liberalia, et animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operae, ſoluitur. quod deſeruiunt, quod a rebus ſuis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, ſed occupationis ſuae, ferunt.* Poſtea tamen et aliam rationem, cur et iis, qui talia praeſtant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap. XVI.* iſta ſubiungit. *Quid ergo? quare medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec aduerſus illos mercede defungor? Quia ex medico et praeceptore in amicum transeunt, et nos non arte, quam vendunt, obligant, ſed benigna et familiari voluntate.*

§. CCXXIII.

Beneficentia proficiſci debet ex voluntate aliis vtilitatem adferendi.

Quum ergo beneficentia ſit ſtudium ea, quae alteri profutura animaduertimus, praeſtandi (§. CCXXII.) nemo non videt, 24) eius virtutis laudem ſibi fruſtra adrogare eos, qui, vt ille ſeruulus Terentianus, *Hecyr. V, 4. v. 39.* plus ſaepe boni ignorantes imprudentesque faciunt, quam ſcientes antea vmquam: (§. XXXXVIII.) vel 25) qui conſilio nocendi alteri benefaciunt, vel 26) non alia ratione ad benefaciendum excitantur, quam quod id beneficium ſibi magis, quam aliis, profuturum exiſtiment. Ex quo porro patet, 27) in

diiu-

diiudicandis beneficiis animum magis et conſilium benefactoris, quam ipſum actum atque effectum, eſſe aeſtimandum. *)

*) Vt exemplis illuſtremus has concluſiones: nemo dixerit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid nunciantes, tradidimus: nec quem quis commendat, tantum vt alio loco ſit, ipſeque vacua dominetur in aula: nec qui arbores ſuae voluptatis cauſſa plantauit, ſi vmbra earum et vicinus, praeter eius animi ſententiam fruatur. Huc pertinet elegans *fabella* Phaedri *I*, 22. de muſtela, ab homine prehenſa, quae, quum inſtantem effugere cupiens necem, rogaret, vt ſibi parceretur, quum moleſtis muribus purget domum, triſte hoc tulerit reſponſum:

Faceres, ſi cauſſa mei:
Gratum eſſet, et dediſſem veniam ſupplici:
Nunc quia laboras, vt fruaris reliquiis,
Quae ſint roſuri, ſimul et ipſos deuores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

Hoc enim, ipſo interpretante Phaedro *in ſe dictum debent illi agnoſcere, quorum priuata ſeruit vtilitas ſibi, et meritum inane iactant imprudentibus.*

§. CCXXIIII.

Quumque ex amore haec beneficia proficiſci debeant, isque ſemper coniunctus ſit cum ſapientia: (§. LXXXIII, 45.) facile patet, 28) profuſionem, et quiduis potius, quam liberalitatem, eſſe, cui ratio non conſtat: nec 29) beneficiorum vocabulo digna videri, quaecumque ex ambitione magis et iactantia, quam ex amore, vel 30) non indigis, ſed opulentioribus, *) immo 31) indignis potius, quam viris bonis, vel quae denique, 32) turbato illo neceſſitudinum ordine, de quo ſupra quaedam monuimus, (§. CCXX.) praeſtantur.

Beneficia tamen ſapienter diſpenſanda.

*) Praeterquam enim quod haec beneficia praeripiuntur indigis: plerumque etiam ſunt hamata et captatoria, ac proinde eo quoque nomine merito indigna ſunt beneficiorum vocabulo. *Matth. V, 46. 47. Luc. VI, 32. ſequ.* Praeterea apud opulentiores, quidquid iis beneficii praeſtiteris, nec gratum eſt, nec beneficii rationem habet. Hinc riſiſſe Alexandrum M. nouimus beneficium, quum illi ius ciuitatis offerrent Corinthii, quamuis ſe id, praeter Herculem et Alexandrum, nemini dediſſe gloriarentur. Seneca *de Benef. I, 13.* Fieri tamen poteſt vt huiusmodi beneficia excuſent officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria, immo et ciuitatis, in qua verſamur, mores, ac proinde Romae, nemo vitio clienti vertere potuiſſet huiusmodi liberalitatem, quia ius illud patronatus, a Romulo inſtitutum, exigebat etiam, vt patronis benefacerent clientes Dionyſ. Halic. *Lib. II. p. 84.* Plutarch. *Romul. p. 24.* Polyb. *Hiſt. VI. p. 459.* Nec magis Perſae Regi ſuo offerentes dona et munera, vllius reprehenſionem iure incurrebant, quum lex exſtaret, πάντας βασιλεῖ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστον προσκομίζειν, *vt omnes Perſae Regi, ſinguli pro ſuis facultatibus, munera offerrent.* Aelian. *Var. Hiſt. I, 31. ſequ.*

§. CCXXV.

Et alterius neceſſitati et conditioni attemperanda.

Praeterea ex eo, quod prodeſſe alteri debeant beneficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videmur, 33) beneficia attemperanda eſſe cuiusuis conditioni et neceſſitatibus: adeoque 34) non eſſe beneficia, quae alteri nullam adferunt vtilitatem, 35) multoque minus id nomen mereri, quae cum manifeſto alterius detrimento, vel ſaltim 36) cum maximo incommodo, coniuncta ſunt. *)

*) Hinc beneficus non eſt, qui famelico gemmam, ſitienti veſtem pretioſam, aegroto epulum offert,

per

per n. 33. Nec minus id nomen meretur Beſſus, qui catenas aureas Dario iniecit. Curt. *Lib. V. Cap. XII. per. n. 34. 35.* Denique Romanus ille, ſeruatus inter proſcriptos, ac deinde perpetuo circumductus ludibrioque habitus, recte exprobrauit benefactori ſuo, *nihil ſe illi debere; ſi ſeruauerit, vt haberet, quem oſtenderet.* Seneca *de Benef. II, 11. per n. 36.*

§. CCXXVI.

Quemadmodum vero amor ille humanitatis et beneficentiae, qui nos ad beneficia aliis praeſtanda inflammat, ne quidem inimicos negligi patitur: (§. CCXVIIII, 16) ita facile vnusquisque intelliget, 37) multo magis amandos eſſe, qui nobis, quantum in ipſis fuit, beneficia praeſtiterunt: adeoque 38) eos eſſe peſſimos mortalium, ipſisque brutis ferociores, qui ſe ne beneficiis quidem ad concipiendum noſtri amorem moueri patiuntur: quin 39) eosdem eo eſſe iniuſtiores, quo minus negari poteſt, eos, acceptando beneficia, ſe ad mutuum benefactorum amorem obſtrinxiſſe. (§. CCXXI.*) Nec minus diſtinguendi gradus neceſſitudinis.

§. CCXXVII.

Amor erga benefactores vocatur GRATVS ANIMVS, vulgo GRATITVDO. Quamobrem quum vnusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus eſt, obſtrictus ſit: (§. CCXXVI, 37.) conſequens eſt, 40) vt vnusquisque etiam obſtrictus ſit ad gratum animum benefactoribus quauis ratione oſtendendum: 41) Id tamen officium imperfectum eſſe, adeoque 42) nec quemquam ad illud alteri exhibendum cogi, nec 43) ingratum actione forenſi conue- Obligatio ad gratitudinem.

niri poſſe, *) niſi leges ciuiles eiusmodi actionem diſerte inuexerint. Quale quid de Perſis tradidit Xenophon *Cyropaed. I, 2, 7. p. 9. edit. Oxon.*

*) Equidem vulgo diſtinguunt inter ingratitudinem SIMPLICEM, cuius vitii reus eſt, qui benefactori non benefacit, et PRAEGNANTEM, ſi quis beneficia malefactis atque iniuriis penſat. Et illam quidem extra legem ciuilium poenas, hanc poena digniſſimam eſſe, ſtatuit Pufendorff. *de iure nat. et gent. III, 3. 17.* Sed ſi dicendum quod res eſt, hoc quoque caſu non in ingratum animaduertitur, ſed in iniurioſum, quippe poenas daturum, etiamſi homini, nullis ſibi beneficiis cognito, intuliſſet iniuriam. Quamuis facile largiamur, eo grauius merito haberi delictum, cum turpiſſimo iſto animi ingrati vitio coniunctum. Sic ſane grauius merito animaduertitur in eos, qui in parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere iniurii.

§. CCXXVIII.

De ea regulae.

Quandoquidem vero gratitudo eſt amor erga benefactorem: (§. CCXXVII.) conſequens eſt, 44) vt, delectari vnumquemque benefactoris ſui perfectione et felicitate, et 45) eius beneuolentiam verbis ornare et praedicare, quin et 46) beneficia beneficiis, non iisdem quidem ſemper, at beneficiis tamen, et officiis, quantum fieri poteſt, plurimis penſare oporteat: ac proinde, 47) vt deſint vires, tamen et voluntatem gratum oſtendendi animum magnopere eſſe laudandam.

§. CCXXVIIII.

Obligatio ad officioſitatem.

Denique quum et cum detrimento noſtro prodeſſe, et ſine ſpe reſtitutionis ac retributionis

nis benefacere aliis teneamur: (§. CCXXI, 23.) conſequens eſt, 48) vt multo minus alteri denegare debeamus, quae ſibi ille, certam reſtitutionem et retributionem ſpondens, praeſtari petit, adeoque 49) vnusquisque obligatus ſit ad ſtudium illud alteri gratificandi, quod ſupra OFFICIOSITATEM vocauimus, (§. CCXXII.) dummodo 50) non manifeſtum ſit, illam alios iuuandi promtitudinem cum periculo ac detrimento noſtro non fore coniunctam. (§. LXXXXIII, 65.)

CAP. VIIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTHETICIS, ET PRIMO QVIDEM, CIRCA DOMINII ADQVISITIONEM ORIGINARIAM.

§. CCXXX.

Quae hactenus diſſeruimus, ea partim ad amorem IVSTITIAE, partim ad eum, quem ſupra HVMANITATIS et BENEFICENTIAE amorem adpellauimus, (§. LXXXIIII.) pertinent. Ex hoc officia *imperfecta*, de quibus ſuperiore capite diſſeruimus; ex illo *perfecta*, tamquam ex fonte, promanant. *Perfecta* in eo conſiſtere diximus, vt primum neminem laedamus, (quod officium ABSOLVTVM vocauimus,) deinde, vt ſuum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICVM eſt. Quum igitur de illo *Cap. VII.* actum ſit, de hoc iam erit eadem cura exponendum. Connexio.

 §. CCXXXI.

§. CCXXXI.

Quid SVVM? dominium poſſesſio, proprietas, communio.

SVVM proprie quisque vocat, quod in DOMINIO ſuo eſt. DOMINIVM vero vocamus ius, ſeu facultatem alios vſu rei alicuius excludendi. *) Ipſam detentionem rei, cuius vſu alios excludere ſtatuimus, POSSESSIONEM adpellare mos eſt. Ceterum ius nobis vindicamus, aut omnes praeter nos; aut exceptis quibusdam aliis perſonis, reliquas omnes vſu alicuius rei excludendi. Priore caſu res in PROPRIETATE; poſteriore in COMMVNIONE POSITIVA eſſe dicitur, quae vel AEQVALIS eſt, quando aequale omnibus ius in re communi competit, vel INAEQVALIS, quando alter altero plus minusue iuris in illa habet. Itemque vel PERFECTA, quando omnibus in re communi ius perfectum eſt, vel IMPERFECTA, quando nemini tale ius perfectum eſt, qualis eſt inter milites exercitus, quibus certae pecuniae ſummae praemium a principe deſtinatum. Si nec vni, nec pluribus, ius animusue eſt, alios vſu rei, nondum ab vllo poſſeſſae, excludendi: res in COMMVNIONE NEGATIVA eſt, quae ſola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio eſt conſtituta.

*) In hac ſola facultate, vſu alicuius rei alios excludendi dominium conſiſtere, palam eſt. Omnia enim reliqua dominii effecta, quae alias in definitione dominii enumerari ſolent, ita ſeparari poſſunt a dominio, vt nihilominus quis maneat dominus. Sic e. g. *facultatem omnem ex re vtilitatem percipiendi* conſtituto vſufructu a proprietate ſeparari, animaduertimus, ſaluo dominio. *Facultatem libere de re diſponendi* non competere pupillis, notum ac peruulgatum eſt. Et hos tamen dominos re-

rum

rum ſuarum eſſe, nemo negauerit. Vnde Seneca *de Benef. VII, 12. Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tuum enim eſt etiam, quod ſub certa lege tuum eſt.* Denique et *facultatem vindicandi* rem commodatam vel depoſitam a tertio poſſeſſore, domino ademtam eſſe obſeruamus, multis locis, vbi obtinet iuris regula: *Hand muß hand wahren.* Quum ergo definitionem id duntaxat ingredi debeat, quod ad rei eſſentiam ita pertinet, vt abeſſe nequeat, ſublata vero *facultate alios rei vſu excludendi* illico quis dominus eſſe deſinat: dubitari nequit, quin haec ſola dominii definitionem abſoluat. Idque velle exiſtimo Arrianum, *diſſert. Epict. II, 2.* dum dominum definit, τὸν τῶν ὑπ᾽ ἄλλων σπȣδαζομένων ἢ ἐκκλινομένων ἔχοντα ἐξȣσίαν, *qui, quae alii expetenda fugiendaque cenſent, in poteſtate habet.*

§. CCXXXII.

Iam quum ipſa ratio nos conuincat, Deum condidiſſe homines: (§. CXXVII, 18. ſequ.) eumdem ſane voluiſſe etiam, vt exſiſterent, manifeſtum eſt. Quumque qui finem cupit, is et media velle videatur: conſequens eſt, 1) vt homines rebus omnibus, ad conſeruandam eorum exſiſtentiam neceſſariis, quas haec tellus producit, vti frui voluerit. Praeterea quum Deus hominem, animal praeſtantiſſimum inſigni prae reliquis amore proſequatur: (*Phil. mor. elem.* §. *CLXXX.*) dubitari profecto non poteſt, 2) quin et felicitate ac perfectione noſtra delectetur, (§. LXXX.) adeoque et iis nos frui velit, quae vitam noſtram reddant perfectiorem, feliciorem, ac ſuauiorem, dummodo 3) rebus creatis non abutamur. * (§. LXXXX.)

Ius hominum in res creatas.

*) Dubitatum eſt a quibusdam, an et brutis, quae ſine dolore deſtrui, vſibusque humanis adhiberi nequeunt, vti liceat ad vitam conſeruandam? Idque haud pauci negarunt quod et iniuriam his animantibus fieri exiſtimarent, et brutorum non vſus, ſed abuſus eſſe videretur, ſi quis, vt carne eorum veſcatur, ea iugulare non dubitet: maxime quum et ſine feralibus iſtis epulis vitam conſeruare poſſent homines. Addunt alii, eſum carnis et minus ſalubrem eſſe, et homines efferatos reddere, idque in primis vrſiſſe nouimus Pythagoram, et poſtea Porphyrium *in libris περὶ ἀποχῆς*. Vid. Scheffer. *de philoſ. Italica Cap. XIIII.* Sed 1) tota illa hypotheſis, quod iniuria et brutis inferri poſſit, nititur alio errore de transmigratione animarum, ſeu *κοινῷ δικαίῳ ψυχῆς*, *communi, quod nobiscum habeant, animae iure*, vti vocauit Pythagoras apud Diog. Laert. *VIII*, *13*. quod explicaturus Empedocles apud eumdem Laert. *VIII*, *77*.

Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε,
Θάμνος τ' οἰωνός τε, καὶ ἐξ ἁλὸς ἔμπυρος ἰχθύς.

Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, et ignitus piſcis, pernixque volucris.

Add. Iamblich. *vit. Pythag. XXIIII, n. 108*. Porphyr. *vit. Pythag. p. 188. ſequ.* Sed falſum eſt, vllam nobiscum brutis eſſe iuris communionem, (§. LXXXX.) atque hinc falſum etiam, brutis fieri iniuriam. 2) Non ideo abſtinendum eſt a rebus, quia iis carere poſſumus, quia Deus nos non modo eſſe, ſed ſuauiter viuere cupit. Nec is vſus abuſus eſt, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3) inſalubritas illa, quam vrgent, nec ſatis probata eſt, et procul dubio non a moderato carnis vſu, ſed ab ingluuie, et rerum creatarum abuſu, quem et ipſi damnamus, proficiſcitur.

§. CCXXXIII.

§. CCXXXIII.

Initio omnia in communione negatiua fuerunt.

Quum ergo Deus omnia, quae ad conſeruandam ſuauiterque transigendam vitam humanam pertinent, vtenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) procul dubio etiam voluit, 4) vt nullus earum vſu ab vllo excluderetur: adeoque 5) ex intentione Dei initio rerum omnia in negatiua communione, adeoque 6) vere in nullius dominio fuerunt conſtituta. * (§. CCXXXI.)

*) Atque ita primaeuam hominum conditionem deſcribunt non modo ſacrae litterae, *Geneſ. I*, 28. 29. verum etiam poëtae, qui et eo nomine laudarunt ſaeculum aureum, quod illo tempore, vti ait Virgil. *Georg. I, v. 125.*

nulli ſubigebant arua coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Negant ergo tum vllos agrorum fines, vllos limites fuiſſe, rebus adhuc in medio poſitis, ac vniuerſi humani generis vſibus ita relictis, vt nullus earum vſu excludi potuerit.

§. CCXXXIIII.

Sed ab ea diſcedere licuit, vrgente neceſſitate.

Quod ipſe Deus voluit, id voluit ſapientiſſime, ac proinde illud ſine ſumma neceſſitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero et leges diuinae adfirmatiuae, qualis eſt illa, vt res omnes creatae veluti in medio poſitae omnium vſibus pateant, exceptionem ob neceſſitatem admittant, (§. CLVIIII, 58.) in cenſum autem hic veniat non modo extrema neceſſitas, ſed et illa quae efficit, vt vitam ſuauiter ac commode transigere non poſſimus: (§.

 CLVIII,

CLVIII, 54. §. CCXXXII, 2.) conſequens eſt, 6) vt, vrgente neceſſitate, homines a negatiua illa communione diſcedere, adeoque 7) dominium, quod communioni illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint.

§. CCXXXV.

Quae neceſſitas homines coegerit dominium introducere?

Iam facile quidem patet, ſi intra paucos ſtetiſſet humanum genus, nulla circa primaeuam illam ac negatiuam rerum omnium communionem mutatione opus fuiſſe futurum, ſufficiente quippe omnibus naturae vbertate, ad vitam ſi non ſuauiter, at commode ſaltim, et qualiter qualiter tolerandam. At ex quo, per vniuerſum terrarum orbem diſperſis, et in innumeras familias diſtractis hominibus, quaedam res non ſuffecere omnibus coeperunt, quaedam omnino ob inſignem copiam ſuffecerunt: ipſa homines impulit neceſſitas, 8) vt in ea, quae non omnibus ſufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. CCXXXIIII, 7) 9) ſolis inexhauſti vſus rebus, quas in dominio eſſe nulla iuſſit neceſſitas, nec non 10) rebus, nihil ad vitam conſeruandam ſuauiterque traducendam pertinentibus, in priſtina communione negatiua permanentibus. *)

*) Et hinc huiusmodi res *communes* eſſe iure naturali dixerunt iureconſulti, §. *1. Inſt. de rer. diuiſ.* et quidem non ita, *vti publica, quae in patrimonio ſunt alicuius populi, ſed vt ea, quae primum a natura prodita ſunt, et in nullius adhuc dominium peruenerunt*, vti ait Neratius *l. 14. pr. D. de adqu. rer. dom.* Nimirum hae res omnes, quamuis optimae omnium ac pulcherrimae, tamen ob inſignem copiam in primaeua illa ac negatiua communione

munione permanſerunt. Hinc Petron. *Sartyr. Cap. C. Quid non commune eſt, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna, innumerabilibus comitata ſideribus, etiam feres ducit ad pabulum. Quid aquis dici formoſius poteſt? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muſcas, mures, glires, vermes, aliaque, quae vel noxia humano generi, vel cum nulla ſaltim vtilitate coniuncta ſunt.

§. CCXXXVI.

Sic ergo dominium, ſublata negatiua communione, inuexit ipſa neceſſitas. Illud vero humani generis inſtitutum 11) cum nullius iniuria fuiſſe coniunctum, vel inde patet, quod in communione negatiua nulli mortalium ſit ius alterum rerum vſu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuiuis licere oporteat, rem quamuis nullius ita ſibi vindicare, vt deinceps nemini illius vſum concedere cogatur, ſed eam ſibi detinere, ſuisque ſeponere vſibus poſſit. *) Inſtitutum hoc non iniuſtum eſſe.

*) Nam in quo alteri nullum ius animusque eſt, me vſu rei excludendi, illud eſt nullius. At nullius eſſe deſinit, ſimul ac eam vſibus meis adhibere, ac iure a Deo mihi conceſſo vti ſtatui.(§.CCXXXII.) Nam quum is me laedere dicatur, qui me imperfectiorem infelicioremque reddere conatur: (§. CLXXVIII.) procul dubio et is me laedit, qui eo, quod vitae ſeruandae ſuauiterque traducendae cauſſa ſemel mihi vindicaui, me priuare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamuis poſitiue communi, ait Arrianus *diſſert. Epict. II, 4.* ἄγε, τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔστι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε οὖν καθίσωσιν, ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν. *Age, commune nonne eſt theatrum omnium ciuium? In eo vero, ſi conſederint, e loco, ſi libet, aliquem eorum eiicito.* Et Seneca *de Benef. VII, 12. Propterea non mentiar, ſi*

ſi dicam, me habere in equeſtribus locum. Sed quum in theatrum veni, ſi plena ſunt equeſtria, et iure habeo locum illic: quia ſedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, quibuscum ius mihi loci commune eſt, occupatus eſt.

§. CCXXXVII.

Ex eo tempore res vel poſitiue communes, vel propriae.

Quum ergo homines, coacti neceſſitate, inuexerint rerum dominium: (§ CCXXXV.) hoc vero vel in *communione* poſitiua, vel in *proprietate* conſiſtat: (§. CCXXXI.) conſequens eſt, 12) vt ex quo a communione negatiua diſceſſum, omnes res vel poſitiue communes pluribus, vel ſingulis propriae eſſe coeperint, et 13) communio quidem nata ſit inde, quod plures eamdem rem pro indiuiſo poſſidere, omnesque alios eius vſu excludere ſtatuerunt: *) 14) proprietas vero vel initio ſtatim ex rerum nullius *adprehenſione* ac *poſſeſſione*, vel ex poſt facto ex *diuiſione* vel *ceſſione* rerum poſitiue communium traxerit originem.

*) Id procul dubio initio ſtatim factum, quum gentes et familiae in diuerſas terrarum partes ſecedere coeperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem ſibi communiter pro indiuiſo tantiſper vindicauit, donec vrgente neceſſitate res communes diuiderent, vel ex pacto ſingulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium ſane gentium, quae initio totas prouincias communiter pro indiuiſo poſſederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum Iuſtin. *XXXXIII, 1.* Scytharum et Getarum, Horat. *Carm. III, 24.* Germanorum, Tacit. *Germ. Cap. XXVI.* incolarum inſulae Liparae, Panchaeorum et Vaccaeorum Diodor. Sic. *Biblioth. V, 9. et 45.*

§. CCXXXVIII.

§. CCXXXVIII.

Et quidem, ſi tanta eſſet generis humani felicitas, vt omnes peraeque virtutis amore flagrarent: ſane neque dominio, neque pactis vllis, indigeremus, quia et nihil habentibus nihil tamen, quod ad conſeruandam ſuauiter que tranſigendam vitam pertinet, eſſet nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam ſeipſum, amaturus, eique vltro facturus eſſet omnia, quae ſibi ab altero fieri cupit: quid opus eſſet dominio inter amicos, quorum omnia communia ſunt? Enimuero, quum pro praeſente rerum humanarum indole vix ſperandum ſit, aliquam multitudinem virtutis adeo ſtudioſam eſſe futuram, vt alterius vtilitati non minus, quam ſuae, ſeruiat: facile patet, 15) communionem poſitiuam naturae hominum, qualis nunc eſt, non congruere, adeoque eos, 16) cur ab ea quoque diſcederent, cauſſas non poenitendas habuiſſe. *)

Cur a communione etiam poſitiua diſcedendum fuerit?

*) Quicumque ſane communionem huiusmodi aliquando obſeruatam memorant, ii ſimul homines illos fuiſſe eximia virtute praeditos, poſuerunt. Id ſane iure dixeris de eccleſia Hieroſolymitana. *Act. IIII*, 32.. Nec credibile fore ſuſpicati ſunt poetae, quod de communione illa inter homines aurei ſaeculi retulerunt, niſi ſimul illos fingerent virtutis ac honeſtatis ſtudioſiſſimos fuiſſe, qui, vti ait Ouid. *Metamorph. I. v. 90.*

vindice nullo,
Sponte ſua, ſine lege, fidem rectumque colebant.

Porro Scymnus Chius communem huiusmodi rerum omnium vſum tribuit Scythis nomadibus vltra Maeotin, ſed eosdem ſimul vocat τὺς σφό-

δρα,

§. CCXXXXII.

Occupatio ſit animo et corpore ſimul.

Quumque occupatio ſit adprehenſio poſſeſſionis rerum nullius, (§. CCXXXXI.) poſſeſſio vero detentio rei, cuius vſu alios excludere ſtatuimus: (§. CCXXXI.) facile patet, 19) occupationem animo et corpore ſimul fieri, et 20) nec ſolum animum ſufficere ad rem occupandam, ſi alius ſuo iure vti velit, nec 20) ſolam adprehenſionem ſine animo alios vſu rei excludendi: ſaepe tamen 21) tacita hominum conuentione pro adprehenſione haberi declarationem animi ſibi rem habendi, cum ſignis quibusdam, in ſenſus incurrentibus, coniunctam. *)

*) Sic adprehendiſſe videtur praedii poſſeſſionem, qui vacua poſſeſſione, non quidem ſingulas glebas circumambulauerit, *l. 3. §. 1. l. 48. D. et l. 2. C. de adqu. vel amitt. poſſ.* ſed titulum adfixerit feſtucam e ianua, caeſpitem ex agro, ramuſculum ex arbore exciderit, ſimulque teſtatum praeſentibus fecerit, ſe id animo praedium ſibi tamquam ſuum habendi facere. Quum vero ex conuentione tacita haec ſigna effectum habeant: ea ſane non ſunt arbitraria, adeoque is, qui iaculum immiſit vrbi a ciuibus deſertae, non magis videtur occupaſſe vrbem, quam venator feram, quam iaculo petitam, nec occidit, nec vulnerauit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum et Chalcidenſium, de Acantho occupata inter ſe decertantium, illis vrgentibus legati ſui ſollertiam, qui quum ſe curſu a legato Chalcidenſium ſuperari animaduerteret, iaculum portae prior infixerit: his contra nitentibus, vrbesque iaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum ſibi vel ideo vindicantibus, quod a legato ſuo prius eſſet introita. Hiſtoriam habes apud Plutarchum *Quaeſt. Graec. XXX.*

§. CCXXXXIII.

§. CCXXXXIII.

Et quidem vel per vniuerſitatem, vel per fundos.

Quum porro omnia, quae nondum in vllius dominio ſunt, poſſint occupari: (§. CCXXXXI, 17.) perinde profecto erit, ſiue toti terrarum tractus, dominio vacui, a pluribus; ſiue res ſingulares a ſingulis occupentur. Et priorem quidem occupationem PER VNIVERSITATEM; poſteriorem PER FVNDOS fieri, ait Grotius *de iure belli et pac. II, 2, 4.* Quia vero, qui totum occupauit, ſingulas quoque partes occupaſſe cenſetur: conſequens eſt, 22) vt in tractu terrae, a pluribus, veluti populo, per vniuerſitatem occupato, nihil omnino ſit nullius, ſed omnia, quae illius ambitu continentur, ſi a ſingulis occupata non ſint, ad populum vniuerſum, vel ad eius rectorem, pertinere merito dicantur. *)

*) Hinc in aliquo terrae tractu ſinguli poſſunt res ſingulares tamquam ſibi proprias poſſidere, quum tamen totum territorium ſit populi vel reipublicae. Dio Chryſoſt. *in Rhodiaca XXXI.* ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. *Territorium eſt ciuitatis: at nihilominus tamen poſſidentium quisque rerum ſuarum dominus eſt.* Plura eam in rem veterum loca adcumulauit Grotius *de iure belli et pac. II, 3. 4.*

§. CCXXXXIIII.

An ferae, piſces, volucres ſint res nullius.

Hinc nemo negauerit, 23) VENATIONEM, PISCATIONEM, AVCVPIVM eſſe ſpecies occupationis non modo in locis deſertis et dominio vacuis, verum etiam 24) in territoriis iam occupatis, ſicubi tanta ſit ferarum, piſcium aut

volucrum multitudo, vt ſufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV, 9.) at 25) non iniuria tamen populum, ſi qua iuſta cauſſa id ſuadere videatur, *) haec animalia omnia, tamquam ἀδέσποτα, ſibi vindicare, (§. CCXXXXIII, 24.) vel 26) eadem ſummo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, adſignare: eoque facto, 27) illum aduerſus amorem iuſtitiae agere, qui ſibi ius venandi, iam ab alio adquiſitum, temere adrogare non dubitet.

*) Plures huiusmodi cauſſas, quamuis parum idoneas, adcumulauit Pufendorff. *de iure nat. et gent. IIII, 6, 6.* Maximi momenti eſt illa, quod ferae, piſces et volucres non tum inexhauſti vbique vſus ſunt, vt non metuendus ſit tot ſpecierum interitus, ſi venandi ius omnibus promiſcue concederetur. (§. CCXXXV, 8.) Ex quo ſimul intelligere licet, cur nuſquam terrarum homines venari et occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, et humano generi noxia, quin alicubi praemia auferant, qui, oblatis eorum vnguibus vel capitibus, fidem faciant magiſtratibus, ſe huiusmodi animalibus purgaſſe prouinciam.

§. CCXXXXV.

In quibus animalibus venationi ſit locus?

Vbicumque vero cuiquam venandi ius eſt: ipſa recta ratio ſatis vnumquemque docebit, 28) venationem non pertinere ad animalia manſueta, quippe in dominio conſtituta, nec 29) ad manſuefacta, quamdiu illa dominus poſſidet, vel animo recuperandi perſequitur, vel, ſe ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam ſignis oſtendit. *) Immo 30) ne ad feras quidem beſtias, viuariis, piſcinis, alueariis, incluſas, ſed 31) ad eas, quae, vt eleganter ſcribit Caius

ius, *terra, mari, coelo capiuntur. l. 1. §. 1. D. de adqu. rer. dom.*

*) Sic vix venationis obtentu excuſabitur, qui ceruum, crepundiis ornatum, quantumuis fugitiuum, ceperit, ſi de domino conſtet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, perſequentem examen, area ſua excludit, vt illo ipſe potiatur: licet id iuſtum viſum fuerit iureconſultis Romanorum. §. *14. Inſt. de rer. diuiſion.* Quamuis enim domino ſit facultas, alios vſu rei ſuae excludendi: is tamen qui ſua repetiturus aedes noſtras ingreditur, non re noſtra vtitur, ſed ſuam repetit. Et qui magis iuſtum ſit, examen ſuum perſequentem aedibus et area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, et in aream noſtram auolantes, repetiturum? Itaque aequiſſima lex Platonis *Lib. VIII. de legibus: Si aliena examina quis perſequitur, atque aera pulſans apes delectatione ad ſe trahit: damnum reſarciat.*

§. CCXXXXVI.

Quando animalia fiant capientium?

Ceterum quum in occupatione praeter animum alios vſu rei excludendi, opus etiam ſit adprehenſione corporali: (§. CCXXXXII, 19.) conſequens eſt, 31) vt non ſufficiat ſola vulneratio ferae beſtiae, multoque minus 32) animus, illam, ex vulnere caſuram, ſibi vindicandi, ſed 33) praeterea requiratur, vt ipſa a venante, eam perſequente, vel viua capiatur laqueis, canibus, aliisque inſtrumentis venatoriis, vel iaculis conficiatur: 34) neutro autem facto, vnicuique ius ſit, vulneratam ab alio capiendi occidendiue, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium redactam. *)

*) Sed ea in re magna ſemper fuerunt ſententiarum diuortia, et hinc leges gentium diuerſiſſimae. De Trebatii aliorumque iuriſconſultorum diſſenſu vi-

denda eſt *l. 5. D. de adqu. rer. dom.* Lex Salica *tit. XXXV. §. IIII. ſequ.* ne excitatam quidem ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Langob. *Lib. I. tit. XXII. §. IIII. et VI.* hoc caſu capienti armum cum ſeptem coſtis, reliquam praedam vulneranti addicit. Has ſimilesque veterum leges collegit Pufend. *ibid. IIII, 6, 10.*

§. CCXXXVII.

An huc pertineat occupatio bellica?

Occupationis alteram ſpeciem vulgo dicunt OCCVPATIONEM BELLICAM, qua perſonas aeque ac res hoſtium, iuſto bello captas, ipſo gentium iure capientium fieri contendunt. *l. 1. §. 1. D. de adqu. vel amitt. poſſ.* Enimuero quemadmodum occupationi locus eſt tantum in rebus nullius, (§. CCXXXXI, 17.) res vero hoſtiles non aliter, quam per fictionem, *) perſonae vero liberae ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi poſſunt: (§. LXVIII, 17.) ita 34) occupationem bellicam nec ad modos adquirendi orginarios, nec 35) ad occupationem pertinere, ſed 36) ex alio fonte, puta ex ipſo belli iure, deriuandam eſſe, facile intelligitur.

*) Equidem Pufend. *de iure nat. et gent. IIII, 6, 14.* hanc fictionem ita explicat: *In bello res hoſtium in ordine ad alium hoſtem redduntur veluti dominio vacuae: non quod hoſtes per bellum ipſo iure rerum ſuarum domini eſſe deſinant, ſed quia illorum dominium non obſtat hoſti, quo minus eas res auferre, ſibique habere poſſit.* Sed vbi res redduntur veluti dominio vacuae, ibi nemini eſt ius alios earum vſu excludendi. (§. CCXXXI.) Hoſti autem ſaluum ſemper eſt ius, hoſtem vſu rerum ſuarum excludendi, nec vlli facit iniuriam, dum pro ſeruandis rebus ſuis, tamquam pro aris et focis, pugnat. Quis ergo, eius res dominio vacuas eſſe, dixerit? Quae quum ita ſint: hoſtis res ſuas ab ho-

ſte

ſte captas amittit, non quod ius ipſi deeſt excludendi hoſtem, ſed quod viribus, quibus hoſtis reprimi poſſet, deſtituitur.

§. CCXXXVIII.

Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quae et ipſa in adprehenſione rerum nullius conſiſtit. Itaque nullum quidem eſt dubium, 37) quin res, in nullius adhuc redactae dominium, vel pro derelictis habitae, inuentori cedant, qui eas cum animo ſibi habendi primus adprehendit, ac proinde 38) iuri naturali non conſentanea ſit lex Stagiritarum, Biblienſium et Athenienſium: ἃ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλῃ: *Quae non poſuiſti, ne tolle*, niſi de rebus amiſſis intelligatur. Aelian. *Var. Hiſt. III, 45. IV, 1.* Diog. Laert. *I, 57.* nec minus 39) errent ii, qui rem inuentam inuentori, eique, qui eam tolli viderit, communem eſſe exiſtimant: *) attamen 40) id ius non producendum ſit ad res, quas populus ſibi iure occupationis, per vniuerſitatem factae, vindicauit, vel 41) ſummo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, ceſſit. Quod eum iure potuiſſe, ſupra iam vidimus. (§. CCXXXIII, 23.) Inuentio rerum nullius.

*) Inoleuerat olim mos, id, quod ab aliquo inueniretur in commune poſcendi: quod fiebat formula IN COMMVNE, vel apud Graecos κοινὸς Ἑρμῆς, itemque κοινὸν τῷ Ἑρμῇ. De qua formula praeter Eraſmum *in adagiis* plura monent viri docti ad Phaedr. *Fab. V, 6. v. 3.* Add. Plaut. *Rudent. IIII, 3. v. 72. ſequ.* At quum, quae nullius ſunt, cedant occupanti, (§. CCXXXXI, 17.) nec in eiusmodi rebus vlli ſit ius, alium vſu earum excludendi: (§. CCXXXI.) is denique, qui ſolis oculis rem vſurpauit, nec adprehendit tamen, occupaſſe non dicatur

catur: (§. CCXXXXII, 20.) hunc etiam partem praedae poſcere non poſſe, niſi id leges ciuiles vel mores ac conſuetudines alicuius prouinciae permittant, facile adparet.

§. CCXXXXVIIII.

Et pro derelictis habitarum, veluti theſauri.

Nec minus inde patet, 42) inuentori cedere res, ab hominibus ſanae mentis ſuique iuris animo abdicandi dominium abiectas, adeoque 43) et ſparſa miſſilia, immo et 44) THESAVROS, quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio conſtat, caſu fortuito inuentos, niſi 45) et hos ſibi vindicet populus vel ſummus princeps. (§. CCXXXXIII, 23.) Qua de re varias gentium leges recenſuerunt Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 7.* Pufend. *IIII, 6, 13.* et ibi Hertius. Eu. Otto *ad* §. *29. Inſt. de rer. diuiſ.* 46) Merito tamen rationem etiam habendam domini ſoli, vtpote quem fructus ex ſolo ſuo quoscumque percipere, aequum eſt, *) ac proinde 47) recte, et plane ex regulis aequitatis naturalis vnum ſemiſſem theſauri, caſu fortuito reperti, inuentori, alterum domino ſoli adiudicaſſe Hadrianum. Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII.* §. *39. Inſt. de rer. diuiſ.*

*) Quod adeo verum eſt, vt hunc quaedam gentes inuentori plane praeferendum putarint, veluti Hebraei, *Matth. XIII, 44.* Selden. *de iure nat. et gent. ſec. diſcipl. Hebr. VI, 4.* Syri, Graeci, quin et ex ipſis Romanis haud pauci. Philoſtr. *Vit. Apollon. Tyan. II, 39. de vit. Sophiſt. II, 2.* Plaut. *Trinum. I, 2, v. 141. l. 67. D. de rei vind.* Vbi tamen inuentori pars cedit, nihil intereſſe videtur, mercede conductus quis terram noſtram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamuis enim mercenarii

nobis

nobis operis conductis adquirant: id tamen iuſtam habere rationem non videtur, ſi quis operas nobis non ad inueſtigandos theſauros, ſed ad cellam excauandam, vel ſimile opus, locarit. V. A. Corn. van Bynkersh. *obſ. II*, 4.

CCL.

Alter modus adquirendi dominium originarius eſt ACCESSIO, per quam ius ea, quae ſubſtantiae, nobis adquiſitae, accedunt, incrementa ſimiliter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res noſtrae capiant vel ipſius naturae beneficio, vel induſtria noſtra, vel natura induſtriaque noſtra ſimul: acceſſio a iureconſultis accuratioribus in NATVRALEM, INDVSTRIALEM, et MIXTAM recte diſpeſcitur. *) Acceſſio quid et quotuplex?

*) Sic *naturae* ſolius beneficio debemus foeturam animalium, alluuionem, nouam inſulam, alueum derelictum. *Induſtriae* noſtrae nouam ſpeciem, rem rei noſtrae adiunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfuſam vel admixtam, ſcripturam chartae noſtrae, picturam tabulae noſtrae illitam. Denique meſſem et auctumni dotes partim vbertati ſoli coelique clementiae, partim culturae noſtrae, adeoque et *naturae* beneficio, et induſtriae noſtrae imputamus, ac proinde primi generis acceſſiones NATVRALES; ſecundi INDVSTRIALES, tertii MIXTAS merito adpellamus. Quae enim a nonnullis additur, FORTVITA ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI.

Quod ad NATVRALEM acceſſionem attinet, vel tale res noſtra capit incrementum, cuius de origine et priore domino nullo certo argumento conſtat, vel aliquid, quod iam in alterius Fundamenta acceſſionis naturalis.

catur: (§. CCXXXXII, 20.) hunc etiam partem praedae poſcere non poſſe, niſi id leges ciuiles vel mores ac conſuetudines alicuius prouinciae permittant, facile adparet.

§. CCXXXXVIIII.

Et pro derelictis habitarum, veluti theſauri.

Nec minus inde patet, 42) inuentori cedere res, ab hominibus ſanae mentis ſuique iuris animo abdicandi dominium abiectas, adeoque 43) et ſparſa miſſilia, immo et 44) THESAVROS, quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio conſtat, caſu fortuito inuentos, niſi 45) et hos ſibi vindicet populus vel ſummus princeps. (§. CCXXXXIII, 23.) Qua de re varias gentium leges recenſuerunt Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 7.* Pufend. *IIII, 6, 13.* et ibi Hertius. Eu. Otto *ad §. 29. Inſt. de rer. diuiſ.* 46) Merito tamen rationem etiam habendam domini ſoli, vtpote quem fructus ex ſolo ſuo quoscumque percipere, aequum eſt, *) ac proinde 47) recte, et plane ex regulis aequitatis naturalis vnum ſemiſſem theſauri, caſu fortuito reperti, inuentori, alterum domino ſoli adiudicaſſe Hadrianum. Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII. §. 39. Inſt. de rer. diuiſ.*

*) Quod adeo verum eſt, vt hunc quaedam gentes inuentori plane praeferendum putarint, veluti Hebraei, *Matth. XIII, 44.* Selden. *de iure nat. et gent. ſec. diſcipl. Hebr. VI, 4.* Syri, Graeci, quin et ex ipſis Romanis haud pauci. Philoſtr. *Vit. Apollon. Tyan. II, 39. de vit. Sophiſt. II, 2.* Plaut. *Trinum. I, 2, v. 141. l. 67. D. de rei vind.* Vbi tamen inuentori pars cedit, nihil intereſſe videtur, mercede conductus quis terram noſtram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamuis enim mercenarii

nobis

nobis operis conductis adquirant: id tamen iuſtam habere rationem non videtur, ſi quis operas nobis non ad inueſtigandos theſauros, ſed ad cellam excauandam, vel ſimile opus, locarit. V. A. Corn. van Bynkersh. *obſ. II*, 4.

CCL.

Alter modus adquirendi dominium originarius eſt ACCESSIO, per quam ius ea, quae ſubſtantiae, nobis adquiſitae, accedunt, incrementa ſimiliter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res noſtrae capiant vel ipſius naturae beneficio, vel induſtria noſtra, vel natura induſtriaque noſtra ſimul: acceſſio a iureconſultis accuratioribus in NATVRALEM, INDVSTRIALEM, et MIXTAM recte diſpeſcitur. *)

Acceſſio quid et quotuplex?

*) Sic *naturae* ſolius beneficio debemus foeturam animalium, alluuionem, nouam inſulam, alueum derelictum. *Induſtriae* noſtrae nouam ſpeciem, rem rei noſtrae adiunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfuſam vel admixtam, ſcripturam chartae noſtrae, picturam tabulae noſtrae illitam. Denique meſſem et auctumni dotes partim vbertati ſoli coelique clementiae, partim culturae noſtrae, adeoque et *naturae* beneficio, et induſtriae noſtrae imputamus, ac proinde primi generis acceſſiones NATVRALES; ſecundi INDVSTRIALES, tertii MIXTAS merito adpellamus. Quae enim a nonnullis additur, FORTVITA ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI.

Quod ad NATVRALEM acceſſionem attinet, vel tale res noſtra capit incrementum, cuius de origine et priore domino nullo certo argumento conſtat, vel aliquid, quod iam in alte-

Fundamenta acceſſionis naturalis.

 rius

rius dominio eſt, rei noſtrae accedit. Priore caſu, quum res illa, cuius de domino nihil certi conſtare poteſt, pro re nullius merito habeatur, (§. CCXXXXI) nihil obſtat, 48) quo minus huiusmodi incrementum cedat in acceſſionem rei noſtrae, cui acceſſit, adeoque nobis adquiratur. At poſteriore caſu res habet dominum, qui alios vſu rei ſuae iure excludit: (§. CCXXXI.) atque inde merito inferimus, 49) huiusmodi rem, rei noſtrae quacumque ratione adiunctam, nobis non magis adquiri, quam ſi ventus vehementior veſtes lineas, a Titio in horto ſuo expanſas, in aream noſtram proiecerit. *)

*) Nulla ſane fingi poteſt ratio, quamobrem prior dominus, de quo ſatis conſtat, dominio rei ſuae, adhuc exſtantis ac ſuperſtitis, excidere debeat, quum nec ſuo ſe dominio vmquam abdicarit, nec illud facto vllo in alterum transtulerit, nec ob ſolam calamitatem dominio ſuo quisquam iure priuetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei caſu quocumque adiunctae: iſti procul dubio adhuc ius eſt, alterum rei ſuae vſu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque, illo inuito, huic adquiri non poſſe dominium, manifeſtum eſt.

§. CCLII.

Speciatim de foetura animalium.

Ex his vero euidentiſſimis principiis (§. CCLI. 48. ſequ.) iam porro colligimus, 50) PARTVM cuius de origine non liquido conſtat, (quod plerumque fit in animalibus, immo et in hominibus, extra legitimum matrimonium natis,) ventrem tamquam acceſſorium ſequi, idque *legi naturae* non abſurde tribuere Vlpianum, *l. 24. D. de ſtatu hom.* Id tamen 51) vix

aequum

aequum videtur, ſi de vtroque parente conſtet, *) niſi forte 52) ad procreanda animalia communibus ſumtibus alatur dignioris ſexus animal, veluti bos communis, vel 53) dominus equum admiſſarium vel bouem pro certa mercede vicinis locare ſoleat.

*) Hinc ſaltim in ſeruis hoc caſu paſſim obtinet partitio vernarum, ita vt primus domino ventris, alter domino ſerui patris cedat, et ſic ſeruilem ſobolem ambo domini per vices partiantur. Diximus ea de re *Elem. Iur. Germ. I, 1, 30.* vbi id ius et apud Wiſigothos et apud Alamannos, et apud Boios obtinuiſſe, ex *lege Wiſigoth. X, 1, 17.* Goldaſti *rer. Alam Tom. II. charta II.* et Auentin. *Annal. Boic. Lib. VII, 14, 23. p. 708.* oſtendimus.

§. CCLIII.

Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat noua INSVLA, ſiue in mari, ſiue in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terrae, quae demum in inſulam coalerunt, conſtare non poſſit: (§. CCLI, 48.) conſequens eſt, 54.) vt inſula cedat in acceſſionem maris vel fluminis, *) ac proinde 55) ſi mare vel flumen in nullius dominio eſt, inſula quoque ſit nullius, ac proinde cedat occupantibus: 56) ſin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, eiusue rectorem pertinet: (§. CCXXXIII, 23.) is quoque inſulam illam merito ſibi vindicet. Denique quum res, cuius de dominio certo conſtat, non poſſit vlli per acceſſionem adquiri: (§. CCLI, 49.) fieri non poteſt, 57) vt dominus amittat agrum, quem flumen ſuperius diuergens, et inferius alueo ſuo iunctum,

De nouis inſulis, ſiue natis, ſiue factis.

in inſulae formam redegit. Quod et ICti agnouerunt *l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

*) Itaque nulla ratio eſt, cur vicinis praediis, et quidem vel in vtraque ripa, ſi inſula in medio flumine nata ſit, vel in alterutra, cui propior eſt, accreſcere debeat noua inſula: quod tamen plerisque ICtis placuiſſe nouimus. *§. 22. Inſt. de rer. diuiſ. l. 7. §. 3. l. 29. l. 30. §. 1. D. de adqu. rer. dom.* Particulae enim terreae a cuius praedio auulſae ſint, non conſtat: et magis probabile eſt, eas ab agris ſuperioribus, quam a vicinis auulſas eſſe. Quin aliquando ipſum flumen particulas, quae deinde in inſulam coaleſcunt, e fundo abraſas, ſecum vehit, teſte Seneca *natur. quaeſt. IIII, 9.* Sed fuit haec ſententia Caſſii Longini, quam deinde ſectatores eius, tamquam ex compacto probarunt. Aggen Vrbic. *de limit. agr. p. 57.* Eam vero more ſuo exploſerunt Proculiani, quorum anteſignanus, Labeo apud Paullum *l. 65. §. 4. D. de adquir. rer. dom. Si id*, inquit, *quod in publico innatum aut aedificatum eſt, publicum eſt: inſula quoque, quae in flumine* PVBLICO *nata eſt*, PVBLICA *eſſe debet.*

§. CCLIIII.

Nec non de alluuione et vi fluminis.

Nec alea ALLVVIONVM, et terrae VI FVMINIS auulſae, ratio eſt. Quemadmodum enim, quod ad priorem attinet, de origine particularum, agro noſtro paullatim adiectarum, certi quid conſtare non poteſt: (§. CCLI, 48.) ita nullum eſt dubium, 58) quin id quod agris noſtris hoc modo accedit, nobis; 59) quod agro publico, viaeue publicae adiicitur, publico cedere debeat. *) Contra ea quum in vi fluminis de domino terrae auulſae ſatis conſtet: (§. CCLI, 49.) 60) ea iure naturali circa dominium nihil mutari, palam eſt, 61) niſi forte domi-

dominus terram hoc modo auulſam pro dere-licta habere malit. Quod in ciuitatibus ex intermiſſa per tempus legitimum vindicatione colligi ſolet. §. *21. Inſt. de rer. diuiſ. l.* 7. §. *2. D. de adqu. rer. dom.*

*) Et hoc fundamento nititur iureconſultorum et agrimenſorum diſtinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, et *limitatos*, qui ad certum perticarum pedumue numerum adſignantur. *l. 16. D. de adqu. rer. dom. l. 1.* §. *6. D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. Iſidor. *Orig. XI, 13. Auctores de limitib. p. 293. edit. Guil. Goeſii*, Io. Fr. Gronou. *ad Grot. de iure belli et pac. II, 3, 16. n. 1.* Quidquid enim inter agros limitatos et flumen interiacet, id vel publicum, vel alicui priuato proprium eſſe, nemo non intelligit. Neutro autem caſu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV.

Denique quod ad ALVEI MVTATIONEM attinet, ſi alueus derelictus, quantum conſtat, in nullius antea dominio fuit, ille 62) non poteſt vicinis, qui vtrimque praedia habent, pro modo praediorum adquiri, vti viſum eſt iureconſultis Romanis *l. 7. §. 5. D. de adqu. rer. dom.* ſed, quia de fluminis, cuius pars eſt alueus, dominio ſatis certo conſtat, (§. CCLI, 49.) 63) ille, tamquam pars fluminis eiusdem erit, cuius flumen fuit: quemadmodum 64) ex eadem ratione nouus alueus, iterum derelictus, procul dubio non minus manet priorum dominorum, quam 65) ager INVNDATVS, ſi deinde aqua receſſerit. *)

In aluei mutatione et inundatione.

*) Aliud dixeris, ſi perpetua ſit inundatio, vt iam mare ſit, vbi Troia fuit. Tunc enim res exſtincta vide-

videtur, quae nullum nobis vſum praeſtat, nec praeſtare vmquam poteſt. Non entis vero, eiusque, quod nullum hominibus vſum praeſtat, nullum eſt dominium nulla proprietas. (§. CCXXXV, 10.) Ex quo ſane conſequitur, vt duriſſima ſit eorum conditio, a quibus ob agros, mari vel flumine iam pridem abſorptos, tributa, vectigalia et penſiones exiguntur, niſi forte culpa et negligentia ſua in reſtituendis aggeribus meruerint, vt ita mulctentur, quamuis et haec poena ſatis immodica, immo duriſſima videatur. Quis enim tributis ac penſionibus oneret res, in quibus proprietas, vſusfructus, poſſeſſio, et iter amiſſa ſunt? *l.23. D. quib. mod. vſusfr. amitt. l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. D. de adqu. poſſeſſ. l. 1. §.9. D. de itin. actuque priu.*

§. CCLVI.

De acceſſione induſtriali axioma primum.

Progredimur ad acceſſionem INDVSTRIALEM et MIXTAM, de qua ſubtiliter admodum philoſophati ſunt iureconſulti. Nos ita ſtatuimus: Si res vtriusque voluntate iunctae ſint, ne dubitari quidem poteſt, quin vterque fiat dominus pro rata, adeoque communio poſitiua inducatur. (§. CCXXXI.) At hic de acceſſione, quae altero inuiſo facta, loquimur. Hic quum domino ius ſit, omnes rei vſu excludere: (§. CCXXXI.) procul dubio etiam prohibere poteſt, quo minus, quidquam rei ſuae, ſe inuito iungatur. Quum vero quod iungitur rei noſtrae, vel eam inutilem aut deteriorem ſaltim, vel meliorem praeſtantioremque reddat, is vero, qui res noſtras deteriores reddit, nos laedat: (§. CLXXVIII.) conſequens eſt, 66) vt, qui res noſtras quacumque acceſſione induſtriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne

omne damnum nobis reſarciendum, quin, ſi dolo malo tale quid fecerit, ſimul ad poenam (§. CCXI, 119. ſequ.) teneatur.

§. CCLVII.

Axiomata ſecundum et tertium.

Sin res acceſſione quacumque induſtriali ab alio meliores praeſtantioresque redditae ſunt: tunc multum intereſſe videtur, poſſintne res ſibi inuicem iunctae, ſine notabili dispendio ſeparari, an non poſſint. Priore caſu, quum vtriusque materiae vel rei domino ius ſit, alterum vſu rei ſuae excludendi, (§. CCXXXI.) id vero aliter exitum habere non poſſit, quam rebus ſeparatis: conſequens eſt, 67) vt eo caſu res iunctae ſtatim ſeparandae, ſuumque cuique tribuendum ſit: 68) poſteriore autem caſu res iunctae alterutri addicantur, condemnando ſimul ad aeſtimationem rei alienae alteri, quem re ſua carere oportet,*) poenamque, ſi in mala fide ſit, praeſtandam. (§. CCXI, 119. ſequ.)

*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conſeruandam ſuauiterque transigendam vitam opus eſt, interuertit, is nos laedit. (§. CLXXXX, 52.) Qui nos laedit ad ſatisfactionem tenetur. (§. CCX.) Ea, quum eo caſu, vbi factum infectum fieri nequit, in praeſtanda iuſta rei aeſtimatione conſiſtat: (§. CCXII, 124.) conſequens eſt, vt is, qui alterius rem interuertere, ſibique habere cupit, iuſtam eius aeſtimationem praeſtare teneatur. Vnde ſimul aequiſſimam eſſe patet regulam πολυθρύλλητον, *neminem debere cum alterius damno ſine ratione locupletiorem fieri velle.*

§. CCLVIII.

§. CCLVIII.

Nec non quartum et ſequentia.

Quum vero poſteriore caſu res iunctae alterutri addicendae ſint, (§. CCLVII, 68.) conſequens eſt, vt cauſſam iuſtam, cur alteruter alteri praeferendus ſit, eſſe oporteat. (§. CLXXVII, 5.) Ea vero quum non alia eſſe poſſit, quam alterutrius rei praeſtantia, quam ſaepius raritate et adfectione, quam vſu, aeſtimamus: merito inde colligimus, 69) non ſemper procedere regulam: *acceſſorium ſequi ſuum principale:* cuius abſurditatem in pictura ipſe Iuſtinianus, et ante eum Caius, agnouit, §. 34. *Inſt. de rer. diuiſ. l. 9. §. 2. D. de adqu. rer. dom.* ſed 70) res iunctas addicendas eſſe illi, cuius res ob raritatem, adfectionem, operas, curam, et culturam maius pretium admittunt,*) eumque 71) alteri ad praeſtandam aeſtimationem damnandum, 72) niſi ei tanti non ſit res ſua, vt non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

*) Veteres iuriſconſultos hic non certa aliqua ratione naturali niti, et hinc diuerſis admodum viis incedere, iam obſeruauit V. C. Io. Barbeyrac. *ad Pufendorff. de offic. hom. et ciu. I, 12, 7.* Primus confuſa diſtinguere, ac in ordinem redigere conatus eſt vir acris et recti iudicii, Chriſt. Thomaſ. diſſertatione ſingulari, *de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente*, *Hal. MDCCI. 4.* vbi ad eadem principia *Cap. III. §. XXXVIII. ſequ.* doctrinas iuris Romani de acceſſione induſtriali accurate examinauit.

§. CCLVIIII.

Quid iuſtum ſit circa ſpecificationem.

Hinc facile patet, quid ſentiendum ſit de SPECIFICATIONE, qua noua forma in alterius materiam introducitur. Quum enim plerum-

que

que in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat: (§. CCLVIII, 70.) 73) noua ſpecies merito addicenda fuerit ſpecificanti, *) ad iuſtam tamen pretii aeſtimationem, et ſi ſciens dolo malo id fecerit, in poenam condemnando: (§. CCLVI, 66.) Thomaſ. *diſſert. laudata Cap. III. §. XXXXIII. ſequ.* quamuis 74) ex eadem ratione omnino praeferendus materiae dominus, ſi haec rarior, et pluris ſit quam forma, quae alterius opera acceſſit: e. g. ſi quis ex alterius electro, vel aere Corinthiaco, ſignum vel vas confecerit, isque tunc 75) obligatus ſit ad mercedem pro opera, ſi ſpecificans in bona fide fuerit, praeſtandam.

*) Nihil ergo ſolidi ineſt diſtinctioni, qua rem impeditiſſimam expedire voluit Iuſtinianus *§. 25. Inſt. de rer. diuiſ.* poſſitne videlicet noua ſpecies ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim eſt idonea ratio, cur priore caſu dominus materiae, poſteriori ſpecificans praeferendus ſit, maxime quum ſaepe materia, demta forma, parum magni momenti futura ſit. Vid. Pufend. *de iure nat. et gent. IIII, 7. 10.* Immo aliquando centuplo plus pretii ineſt ſpeciei, quam materiae, ex qua illa confecta eſt. Quis vero tunc domino materiae ſpeciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci poſſit? At quum facilius praeſtetur aeſtimatio tabularum, quam ipſius nauis, ex illis confectae, quis ideo tabularum domino nauem adiudicet, quod haec ad priorem materiam reduci poſſit? Sane hoc caſu, ſi nauis vetus alterius tabulis refecta ſit, principium noſtrum ſequitur Iulianus *l. 61. D. de rei vind.* quamuis procul dubio res in priorem formam reduci poſſit, etiamſi noua nauis ex alienis tabulis facta ſit. *l. 26. pr. D. de adqu. rer. dom.*

§. CCLX.

§. CCLX.

Circa adiunctionem et ſpeciatim incluſionem, adferruminationem, adplumbaturam, intexturam.

Deinde acceſſionis induſtrialis ſpecies haud poſtrema eſt ADIVNCTIO, quando rei noſtrae aliena, ſiue per incluſionem, ſiue per adferruminationem, adplumbaturamue, ſiue per intexturam, inaedificationem, ſcripturam, picturamque adiungitur. Et quidem, quum INCLVSIO ita plerumque ſit comparata, vt res iunctae facile, et citra notabile diſpendium, ſeparari poſſint, eo vero caſu res ſeparari, et ſuam cuique tribui, aequum ſit: (§. CCLVII, 67.) nulla profecto ratio eſt, 76) cur non illi, cuius auro gemma incluſa eſt, aurum; domino gemmae gemma reddi debeat. Nec 77) de adferruminatione, adplumbatura, et intextura aliter ſentiendum videtur, ſi res citra notabile diſpendium ſeparari poſſint: alias 78) merito praeferri iungentem exiſtimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit. * (§. CCLVIII, 70.)

*) Accedit, quod ſaepe incommodum futurum ſit domino materiae ſi eam cum acceſſione retinere, pretiumque rei adiunctae ſoluere iubeatur, maxime ſi re iſta ob ſtatum, aetatem aliasque circumſtantias vti non poſſit, e. g. ſi quis plebeii veſti latum clauum, vel plurimum auri adſuiſſet. Res ſane tunc, quod ad vſum attinet, vere deterior, id eſt, illi inutilis facta eſt. Qui vero res noſtras quacumque acceſſione induſtriali deteriores, vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis reſarciendum, quin, ſi dolo malo tale quid fecerit, ſimul ad poenam tenetur. (§. CCLVI. 66.)

§. CCLXI.

Si quis ex aliena materia in ſuo ſolo bona fide AEDIFICAVIT, et totum aedificium ex tignis ligneis conſtat: 79) nulla eſt ratio, cur, errore paullo maturius animaduerſo, ſolui non poſſint tigna iuncta, dominoque reddi. *) (§. CCLVII, 67.) Sin ex ſolido lapide quis aedificarit, vel tigna exemta inutilia futura eſſent domino: 80) aequiſſimum erit, vt aedificator, ſi iuſtam aeſtimationem materiae, poenamque inſuper ob dolum malum praeſtiterit, dominium aedificii conſequatur. (§. CCLVII, 68. §. CCLVIII, 70.) Sin quis aliena materia in ſuo ſolo aedificarit, 81) aedificium, quod ſine notabili diſpendio ſolui poteſt, itidem diſſoluendum: (§. CCLVII, 67.) vel 82) domino ſoli, quod pretium adfectionis admittit, erit adiudicandum, (§. CCLVIII, 70.) niſi 83) aedificium plane inutile futurum eſſet domino ſoli, quo caſu aedificans, aedificio ſibi retento, ſoli aeſtimationem, et ſi in mala fide ſit, poenam praeſtare tenebitur. (§. CCLVI, 66.)

Circa inaedificationem.

*) Ratio enim, cur tignum iunctum ſolui vetuerint decemuiri, ne ſcilicet vrbes ruinis deformentur, *l. 6. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. de adqu. rer. dom. l. 1. D. de tigno iuncto*, mere ciuilis eſt, et in recta ratione praeſidium plane nullum reperit. Hinc multae gentes, quae non ſolido lapide, ſed trabibus tabuliſque ad exſtruenda aedificia vtebantur, aedificium hoc ſimilibusque caſibus dirui, tignaque auehi non modo ſiuerunt, ſed et legibus praeceperunt. Vid. *Ius prou. Sax. II, 53.* et quae ea de re monuimus in *Elem. iur. Germ. II, 3, 66.* Quibus iam addimus diſpoſitionem *legis Langob. I, 27, 1.*

§. CCLXII.

Circa ſcripturam et picturam.

Minus difficilis eſt quaeſtio de SCRIPTVRA et PICTVRA. Quum enim ea, in quae nulla cadit affectio alteri, in cuius rem illa cadit, relinquenda ſint, (§. CCLVIII, 70.) et in ſcripturam picturamque adfectio plerumque; in tabulam et chartam numquam cadat: conſequens eſt, 84) vt ſcripturae tunc charta, et picturae tabula cedere debeat, ſi ſcribens pingensque earum aeſtimationem praeſtare velit. *) Et ſi vel maxime nec ſcriptura, nec pictura adfectionem admittat, veluti ſi quis chartae meae res nugatorias inſcripſerit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 85) nihilominus tamen et hoc caſu ſcriptor, pictorque ineptus, re ſibi accepta, ad pretium chartae tabulaeue praeſtandum tenebitur, ob axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

*) Mirum ergo eſt, iureconſultos Romanos, quorum quidam id in pictura obſeruarunt, non idem obſeruaſſe in ſcriptura. Quaſi magis ferendum ſit, ſcripturam viri docti cedere in acceſſionem viliſſimae chartae, quam Apellis aut Parrhaſii abſolutiſſimum opus cedere in acceſſionem viliſſimae tabulae. Praeterea dum inaedificationi ſcripturam comparant iureconſulti: *§. 23. Inſt. de rer. diuiſ. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* itidem merito quaeſiueris, cur non eidem comparationi locus ſit in pictura? itemque quae ſimilitudo fingi poſſit ſoli, cui alter aedificium, me inuito, impoſuit, et chartae, cui aliquid inſcripſit? Illo aegre, immo ſaepenumero non ſine maximo diſpendio caremus: hanc nihili facimus, ſi vel aeſtimationem, vel tantumdem chartarum eiusdem bonitatis, recepiamus. Poetica haec eſt ſimilitudo, a forma ſcribendi deſumta, ob quam et Latini ſcriptores EXARARE LITTERAS pro

ſcribere

ſcribere dixerunt. Sed huiusmodi ſimilitudo duarum rerum, non ſtatim debet easdem circa vtramque deciſiones in iurisprudentia producere.

§. CCLXIII.

Denique, quod ad CONFVSIONEM materiarum liquidarum, et COMMIXTIONEM ſiccarum attinet, quamuis de vtriusque diſcrimine ſubtiliter admodum diſputent iureconſulti, *l. 23 §. 5. D. de rei vind.* res tamen eodem redit. Si enim 86) res vtriusque voluntate vel confuſae vel commixtae ſunt: materia communis, ac proinde inter vtrumque pro quantitate qualitateque materiae diuidenda erit. (§. CCLVI.) Sin, altero inuito, facta ſit confuſio vel commixtio: tunc 87) materia nullius vſus confundenti miſcentiue erit adiudicanda, isque damnandus alteri ad aeſtimationem poenamue, ſi in dolo malo verſatus ſit, praeſtandam. (§. CCLVI, 66.) Si tamen 88) alter partem materiae, quam pretium accipere malit, nullum eſt dubium, quin communionem, in quam initio inuitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiae communis denegari nequeat. *)

Circa confuſionem et commixtionem.

*) Nam et ſubſequuta adprobatio pro conſenſu eſt, quamuis minus, quam iuſſus et conſenſus, imputetur. (§. CXII, 51.) Hinc, ſi ex fortuita confuſione vel συγχύσει metallorum noſtrorum et aurifabri inſignis prodiiſſet materia, quale fuit, quod olim poſt incendium Corinthiacum primum viſum aiunt, aes Corinthiacum: nihil profecto nobis obſtare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura eſſet, ſi nobis conſentientibus eſſet conflata, (§. CCLVI.) adprobatio autem per conſenſu ſit: (§. CXII, 51.) nulla profecto ratio eſt, cur non et

ob adprobationem fiat communis, vt partem pro rata nobis poſſimus vindicare.

§. CCLXIIII.

Circa acceſſiones mixtas, ſationem et plantationem.

Denique nec aliis principiis opus eſt circa SATIONEM et PLANTATIONEM, quas ſupra ad ACCESSIONES MIXTAS retulimus. (§ CCL.) Nam 89) plantae et arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile diſpendium ſeparari, adeoque a domino iure vindicari poſſunt. (§. CCLVII, 67.) Contra 90) illae, quae iam coaluerunt, nec non 91) ſementa in agro ſparſa quum commode ſeparari a fundo non poſſint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino ſoli adquiruntur, praeſtita aeſtimatione tum arborum ſeminumue, tum impenſarum in culturam factarum, (§. CCLVIII, 70. ſequ.) niſi 92) poſteriore caſu ſoli dominus meſſem pro iuſta penſione ei, qui agrum ſuum conſeuit, relinquere malit. *)

*) Cuius rei iuſtas ac idoneas cauſſas habere poteſt dominus agri. Vt ecce, ſi agrum alter male coluerit, maleque conſeuerit, vt meſſem parum vberem exſpectare liceat. Tunc ſane domino inutilis eſſe poſſet meſſis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

§. CCLXV.

Circa fructus arboris in confinio poſitae.

Poſtremo quod ad ARBOREM in confinio poſitam attinet, is qui illam plantat, in id conſentit, vt ramorum pars ſuper vicini aream propendeat: et vicinus, qui, dum alterum vſu areae ſuae excludere poſſet, id non facit, itidem in id conſentit. Quum ergo acceſſio, vtrius-

vtriusque conſenſu facta, rem reddat communem: (§. CCLVI) conſequens eſt, 93) vt arbor talis ſit vtrique communis, pro indiuiſo quidem, quamdiu ſtat in confinio, pro diuiſo, ſimul ac eruta eſt, ac proinde 94) priore caſu fructus et folia, 95) poſteriore ipſa ligna pro rata inter vtrumque vicinum merito diuidantur. *)

*) Hanc ſimplicitatem maiores noſtri praetulerunt iuris Romani ſubtilitatibus de alimentis, quae per radices attrahant arbores, ipſamque paullatim mutent earum ſubſtantiam. *l. 26. §. 2. D. de adqu. rer. dom.* Germanicae enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuiſſe rationem, oſtendimus in *Elem. iur. Germ. II, 3, 69.*

CAP. X.

DE DERIVATIVIS DOMINII ADQVISITIONIBVS, QVAE VIVO PRIORE DOMINO FIVNT.

§. CCLXVI.

SEmel adquiſito dominio, aliquando mutatio quaedam contingit, vt alius in re quadam adquirat vel proprietatem, vel dominium, quum antea horum nihil haberet. Has ADQVISITIONES nos ſupra DERIVATIVAS adpellauimus. (§. CCXXXX.) Iam quum res, in qua proprietatem adquirimus, antea *communis*; in qua dominium primum conſequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re communi partem noſtram accipimus propriam, toties DIVISIONEM, quoties totam ſoli adqui-

Tranſitio ad adquiſitiones deriuatiuas.

adquirimus, CESSIONEM; *) quoties denique res alterius propria, eo volente, in noſtrum dominium transit, TRADITIONEM fieri dicimus.

*) Paullo latius quidem alias patet vocabuli CESSIONIS notio, vt omnem iuris vel actionis translationem in alterum ſignificet. Enimuero quum tunc fere ſub *traditione* comprehendi poſſit, hic paullo arctioribus limitibus circumſcribimus ſignificationem vocabuli, vt ſit *translatio iuris ac dominii, pluribus communis, in vnum ex ſociis, reliquorum conſenſu, facta.* Hinc ſi e. g. coheredes nomen aliquod hereditarium totum in vnum ex coheredibus transſcribunt, CESSISSE illi hoc nomen dicuntur.

§. CCLXVII.

Per eas fit alienatio vel neceſſaria, vel voluntaria, vel pura, vel conditionalis.

Omnibus his caſibus id, quod antea noſtrum fuit, vel totum, vel pro parte, noſtrum eſſe deſinit, et in alterius dominium vel proprietatem transit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque, ſi ex anteriore adquirentis iure proficiſcitur, NECESSARIA; ſi de nouo, conſentiente vtriusque voluntate, decernitur, VOLVNTARIA adpellatur. *) Vtraque vero efficit, vt alius in alterius locum, adeoque et in ius circa illam rem, et onera cum illa coniuncta ſuccedat. Sic et alienatio, quae a nulla circumſtantia ſuſpendit translationem dominii, PVRA; quae ſuſpendit, CONDITIONALIS dicitur.

*) Sic e. g. neceſſaria eſt alienatio rei communis, quae fit, ſocio ad diuiſionem prouocante, quia ſocio, vrgenti diuiſionem, in ea iam antea ius fuit. Neceſſaria item alienatio rei alicui oppignoratae, quippe quae itidem fit ob ius, creditori in illa re antea conſtitutum. Contra voluntaria eſt alienatio aedium, quas is, qui alibi Lares poſiturus eſt, vendit,

dit, et in quibus nemini omnino quidquam iuris eſt. Ita explicanda eſt diuiſio, quam et Romana iurisprudentia agnoſcit. *l. 1. D. de fund. dot. l. 2. §. 1. D. de rebus eorum, qui ſub tut. l. 13. l. 14. D. fam. erciſc.* et alibi paſſim.

§. CCLXVIII.

Quum ergo voluntaria alienatio aliter, quam vtroque conſentiente, fieri ac intelligi non poſſit: conſentire vero liceat in alienationem tum PRAESENTEM, vt dominium noſtrum in alterum, viuis nobis, transferatur, tum FVTVRAM, vt quis poſt fata demum noſtra poſſeſſionem rerum noſtrarum omnino conſequatur, denique ille conſenſus in futuram alienationem vel VERVS ſit, vel ex FINE et INTENTIONE hominis colligatur: *) ex priore ſucceſſio teſtamentaria; ex poſteriore inteſtatorum deriuari ſolet. Iam de alienatione *praeſente*, ſequente capite de *futura* erit differendum. Eaque vel in praeſens, vel in futurum.

*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando poſt mortem demum bonorum noſtrorum poſſeſſio ad heredes omnino deuoluitur. Id ſi fit, nobis viuis id VERE volentibus, voluntas haec vocatur *teſtamentum*, ipſaque ſucceſſio *teſtamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluiſſe, eſt haec *ſucceſſio ab inteſtato.* Iam vtrique ſucceſſioni obſtare videtur, quod nemo poſſit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo poſſe a viuo, quia nec ius nec dominium in heredes viuus transferat, nec a mortuo, quia hic, quod ipſe non habeat, in alium transferre nequeat. Vnde et teſtamentifactionem iuris naturalis eſſe negant plures viri doctiſſimi, veluti Merill. *Obſ. VI, 25.* Thomaſ. *Not. ad tit. Inſt. de teſt. ord. p. 173.* Gothofr. de Coccei. *diſſ. de teſtam. princ. Part. I, §. XXII. ſequ.* Quorum argumenta ſi

 verae

verae morientium voluntati, i. e. teſtamentis, obſtant, multo magis obſtabunt praeſumtae, ex qua ſucceſſionem ab inteſtato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcamus, ALIENATIO FVTVRA σιδηρόξυλον erit. Sed vti facile largimur, haec argumenta penitus euertere teſtamentifactionem, qualis iure Romano prodita eſt: Vid. *exerc. noſtr. de teſtam. iure Germ. arct. lim. circumſcripta* §. *III.* ita non obſtant diſpoſitionibus de futura ſucceſſione omnibus. Et de his vero quousque ſecundum rectam rationem porrigantur, capite ſequente dicemus.

§. CCLXVIIII.

Quid diuiſio, et et cur ad eam cuiuis prouocare liceat?

Ad proprietatem a communione fit tranſitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quae eſt adſignatio partis, cuiuis ſociorum ex toto poſitiue communi competentis. Quum enim ſocius vſu rei communis alios omnes, praeter ſocios excludere poſſit: (§. CCXXXI.) conſequens eſt, 1) vt vnusquisque ſociorum vſum rei, pro parte ad ſe pertinente, petere, adeoque 2) ad diuiſionem prouocare poſſit; quin vt 3) eo minus audiendi ſint reliqui, hanc diuiſionem impedituri, quo minus praeſenti generis humani conditioni conuenit poſitiua communio. *) (§. CCXXXVIII.)

*) Quum enim communio illa conſiſtere tantum poſſit inter homines eximia virtute praeditos, ac proinde refrigeſcente caritate ac iuſtitia, ſtatim vna oblangueſcere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri poſſet, vt noſtris temporibus diu duraret communio? Quis ſociorum non inuidet ſocio? quis rem communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid, in rem communem quod ſit, acturum, non impedit? quis reliquis partem lucri interuertere non ſtudet? Inde mille iurgia, ceu ex inſtituto aduerſus communionem Platonicam demonſtrauit Ariſtot. *Polit. II*, 2. Vt adeo

adeo recte Romani ſocietatem ac communionem matrem dixerint diſcordiarum, ac proinde cuiuis ſociorum dederint facultatem ad diuiſionem prouocandi. *l. 77. §. 2. D. de legat. 2.*

§. CCLXX.

Res porro communis vel DIVIDVA eſt facile, vel INDIVIDVA, quae vel ob rei naturam, vel legibus aut moribus obſtantibus, in partes ſcindi non poteſt. Prouocante ergo ſocio ad diuiſionem rei, ſua natura *diuiduae*, 4) nihil eſt aequius, quam vt tot fiant partes, quot ſunt ſocii, resque ſorti diuiſoriae committatur. *Indiuidua* autem res 5) vel vni ſociorum, qui ſoluendo eſt, plurimumue licitatur, quemue aetas, vel ſors reliquis praetulit, relinquenda, ceterisque praeſtita aeſtimatione, ſatisfaciendum, vel 6) optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter ſingulos pro rata diuidendum, vel 7) eius denique vſus ſingulis per vices concedendus eſt. *)

Quomodo fiat, ſiue res diuidua, ſiue indiuidua ſit?

*) Sic ſorti rem in diuidunda Palaeſtina commiſiſſe nouimus Hebraeos, eamque in partes ſcidiſſe, quod prouincia ratione tribuum eſſet diuidua. Contra inter fratres coheredes ſaepe contingit, vt vnus praedium indiuiduum, vel volentibus reliquis, vel ſorte adiudicante, certo pretio emat, et ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quin eodem caſu ſaepe contingit, vt ſi nullus coheredum tam ſit bene numatus, vt reliquis ſatisfacere poſſe videatur, praedium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter ſe diuidant. Denique alternum rei communis vſum, quem alicubi vocant *die Mutſchirung*, aliquando fratribus illuſtribus placuiſſe, obſeruant Diether. in *Contin. Theſauri Beſold. voce Mutſchirung. p. 417.* Wehner. *Obſ. pract. ibid. p. 370.* Exemplum inſigne in domo Saxonica habes apud Muller. *in Saechſ. annal. p. 203.*

§. CCLXXI.

Aequalitas quando obſeruanda in diuiſione rerum perfecte communium?

Ceterum quum in re communi vel par omnium ius ſit, vel alter altero plus minusue iuris habere ſoleat: (§. CCXXXI.) facile patet, 8) diuiſionem vel AEQVALEM vel INAEQVALEM eſſe, et 9) in priore omnes ad partes aequales, 10) in poſteriore ad inaequales vocari. Quia vero ipſa naturalis hominum aequalitas id ab vnoquoque exigit, ne in iis, quae iure perfecto pluribus competunt, prae altero praerogatiuam ſine iuſta cauſſa adfectet: (§. CLXXVII, 5.) nemo non intelligit, 10) diuiſionem in dubio in aequales partes fieri debere, nec 11) quemquam ſibi poſcere debere praecipuum, niſi ius ſuum luculenter probare poſſit. *)

*) Tale ius poſcendi ἐξαίρετόν τι poteſt alicui competere ex lege, ex pacto, et ex vltima prioris poſſeſſoris voluntate, non autem ex maiore vi et potentia, quam tamen, tamquam iuſtam praerogatiuae inter diuidentes cauſſam, admittere videtur Hobbeſius, *de ciue III, 15. ſequ.* quamque ipſe ſatis incommode vocat *ſortem naturalem.* Enimuero ſic nulla foret ratio, cur non aequiſſima dici poſſit diuiſio a leone facta apud Phaedr. *Fab. I, 5,* qui praedam partiturus inter venationis ſocios:

Ego, inquit, *primam tollo*, *nominor quia leo:*
Secundam, *quia ſum fortis, tribuetis mihi:*
Tum, *quia plus valeo*, *me ſequetur tertia:*
Malo adficietur, *ſi quis quartam tetigerit.*
Sic totam praedam ſola improbitas abſtulit.

Hanc diuiſionem quisquis aequam et iuſtam dixerit: nae illum et Hobbeſii ſortem naturalem probaturum, confidimus.

§. CCLXXII.

§. CCLXXII.

Sed hae quidem regulae ad communionem perfectam pertinent. Praeter illam et imperfecta datur, quoties nulli ſociorum in re communi ius perfectum eſt. (§. CCXXXI.) Quum vero ita res ex alterius beneuolentia pluribus fiat communis: conſequens eſt, 12) vt tunc in huius arbitrio ſit, aequales partes facere, an 13) pro qualitate meriti vni plus, alteri minus tribuere malit, *) iniuſtiſſimaque proinde 14) ſit querela eius, qui alterum minoris meriti hominem ſibi aequiparatum eſſe, clamat, *Matth. XX, 12.* vel 15) qui ipſe ſibi de ſuis meritis iudicium temere adrogat, vel 16) beneficia, vni vel alteri conceſſa, ad exemplum trahenda, exiſtimat.

An et in diuiſione rerum imperfecte communium ea obſeruanda?

*) Et haec eſt illa *iuſtitia diſtributiua* vel διανεμητική, comes earum virtutum, quae aliis hominibus vtilitatem adferunt, vt liberalitatis, miſericordiae, prouidentiae rectricis. Grot. *de iure belli et pac. I, 1, 8, 1.* qui et hanc iuſtitiam non ſemper obſeruare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Ariſtotelis doctrinam eſſe ex eorum genere, quae ſaepe locum habent, non ſemper, recte obſeruat *n. II.* Nec Grotii ſententiam euertit Pufend. *de iur. nat. et gent. I, 7, 9.* quippe qui loquitur de diſtributione eorum, quae pluribus bene merentibus iure perfecto, veluti ex pacto vel promiſſo, debentur. Tunc verum omnino eſt, quod ſcribit Arrian. *Epict. III, 17.* Νόμος ὗτος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ῷ κρείττων ἐστιν. *Ea naturae lex eſt, meliorem in eo, quo ſit melior, meliore conditione eſſe illo, qui ſit deterior.* At in iis quae ex ſola beneuolentia proficiſcuntur, vix haec naturae lex vrgeri poteſt: nec de iniuria conqueri pote-

poterant veterani, quos idem Hadrianus ſe inuicem in balneo defricare iuſſerat, qui aliquot diebus ante vnum ex illis, membra marmoribus atterentem, ſeruis et ſumtibus donauerat, Spartian. *Hadr. Cap. XVII.* quia beneficia non ſunt ad exemplum trahenda.

§. CCLXXIII.

Quid ceſſio rei communis?

Si res communis vni ſociorum a reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, quum ita vnus in reliquorum omnium locum ſuccedat: conſequens eſt, 17) vt et in eorumdem iura circa eam rem, nec non 18) in onera et incommoda, cum illa coniuncta, ſuccedat. (§. CCLXVII.) Quin ex eodem recte intulerunt iureconſulti Romani, 19) easdem omnino exceptiones opponi poſſe ceſſionario, quibus aduerſus cedentem locus fuiſſet futurus. *l. 5. C. de hered. vel act. vend.*

§. CCLXXIIII.

Obligatio ſociorum ad euictionem ſocio praeſtandam.

Quum denique, ſiue *diuidatur* res communis, ſiue vni ſociorum tota *cedatur*, id videatur agi, vt ii, qui rem per diuiſionem vel ceſſionem accipiunt, eius dominium, adeoque facultatem, alios rei iſtius vſu excludendi, conſequantur: (§. CCXXXI.) per ſe patet, 20) vtroque caſu ſocios efficere debere, vt ei, in quem res translata eſt, illam habere liceat, adeoque 21) illos huic ad praeſtandam euictionem, et, 22) ſi ab alio iure et ſine culpa poſſeſſoris euicta ſit, ad omne damnum reſarciendum obſtrictos eſſe, 23) dummodo ſuas portiones ſaluas habeant, et 24) alteri res titulo oneroſo obuenerit. *)

*) Ita

*) Ita doctrina de EVICTIONIBVS, quae et in traditionibus locum inuenit, ex ipſa aequitate naturali fluit, quamuis ei multa, non tam de nouo adſtruxerit, quam illuſtrationis cauſſa addiderit ius ciuile, quae ad eius formam, et effectum pertinent, e. g. dum requirit, vt quis ſuo nomine rem in alterum transtulerit, vt poſſeſſor litem auctori in tempore denunciarit, vt res ex cauſſa contractum antecedente, et quidem non vi maiore, ſed iure, euicta ſit, cetera. Haec omnia enim ex iisdem, quae praemiſimus, principiis prono alueo fluere, nemo non intelligit.

§. CCLXXV.

Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui ius et animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex iuſta cauſſa accipientem, transfert. *Dominium*, dico. Quamuis enim ius Romanum ipſam rem, eiusque poſſeſſionem, transferri iubeat, nec prius vllum fere ius in illa re naſci patiatur: *l. 20. C. de pact.* vix tamen probabile eſt, hanc ſubtilitatem probare ius naturae et gentium, *) vti recte obſeruant Grot. *de iure belli et pac. II, 6, 1, 2. II, 8, 25.* et Pufendorff. *de iure nat. et gent. IIII, 9, 6.* quum, ipſis fatentibus iureconſultis, *nihil tam conueniens ſit naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi. §. 40. Inſt. de rer. diuiſ. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25) omnem voluntatem domini de dominio rei ſuae in alterum transferendo, ſiue expreſſe declaratam, ſiue ex certis ſignis elicitam, pro traditione eſſe, dominiumque in alterum valide transferre.

Traditio quid? et an ad transferendum dominium neceſſaria?

*) Immo

*) Immo ne ipſi quidem Romani id olim promiſcue exegiſſe videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Vlpian. *Tit. XVIIII*, 7. veluti praediorum prouincialium. Simplic. *inter rei agrar. ſcript. p. 76.* Res mancipi plene alienabantur per aes et libram, ita, vt facto nexu et mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat. IIII.* Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc ius inualuit, vt dominium ſine traditione, vel poſſeſſionis datione non transiret, ex quo rerum mancipi et nec mancipi, dominiique Quiritarii et bonitarii diſcrimen ſuſtulit Iuſtinianus *l. vn. C. de nudo iure Quirit. toll.* et *l. vn. C. de vſucap. transform.*

§. CCLXXVI.

Quomodo fiat?

Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei ſuae in alterum transferendo pro traditione ſit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV, 25.) conſequens eſt, vt 26) perinde ſit, ſiue quis abſens rem verbis litteriſue interuenientibus, ſiue 27) praeſens de manu in manum, ſiue 28) per inductionem in rem, ſiue 29) per longam breuemque manum, ſiue 30) adhibito certo ſymbolo, inter homines alicuius prouinciae recepto, (§. CCXXXXII, 21.) tradat. *) 31) Vt nihil obſtet, quo minus et ius ſiue traditione, ſiue quaſi traditione in alium transferri poſſit.

*) Equidem traditio illa ſymbolica ne ipſis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l. 1. §. pen. D. de adqu. poſſ. l. 9. §. 6. D. de adqu. rer. dom. l. 74. D. de contr. emt.* At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicae originis gentes, quae in traditionibus et inueſtituris res fere quascumque pro arbitrio, at praecipue tamen feſtucam, baculum, culmum, caeſpitem, arbuſculam, chirothecam, et ſimiles res adhibebant. Vid. *Elem.* noſtra *iur. Germ. II*, 3,

II,3,74. ſequ. Quo et SCOTATIO Danica pertinet, *c. 2. X. de conſuet.* de qua ex inſtituto Strauch. *Amoenit. iur. can. ecl. V.* et *Gundlingiana Part. VII. diſſ. IIII.*

§. CCLXXVII.

Quum vero dominus tantum tradere poſſit, qui ius alienandi habet: (§. CCLXXV.) conſequens eſt, 32) vt nullus futurus ſit effectus traditionis, ab eo factae, qui vel propter legem, vel ob conuentionem, vel aliam quamcumque cauſſam, alienare nequit, 33) multoque minus valitura ſit traditio, a non domino facta, quum, quod quisque ius non habet, illud in alium transferre nequeat. *) 34) Vt contra perinde ſit, ſiue ipſe dominus rem tradat, ſiue eius voluntate, mandato vel adprobatione alius.

Quis per eam transferre poſſit dominium?

*) Attamen huiusmodi traditio, alteri ignoranti facta, hunc facit bonae fidei poſſeſſorem, donec verus dominus ſuperueniens rem ſuam vindicet. Hunc vero, quid circa rem reſtituendam obſeruare, quos fructus retinere, quosue reſtituere oporteat: multis repertis regulis, oſtendere conantur Grot. *de iure belli et pac. II,10.* Pufendorff. *de iure nat. et gent. IIII,13,6. ſequ.* Nos infra ſuo loco ea de re agemus ex inſtituto, (§. CCCXII. ſequ.) et omnia redire oſtendemus ad duas regulas: I) Bonae fidei poſſeſſorem tantisper, dum de vero domino non conſtat, loco domini eſſe, ac proinde iisdem iuribus vti, quibus dominus vteretur. II) Superuenienti domino eumdem rem exſtantem vna cum fructibus exſtantibus, et, ſi res non exſtet, tantum, in quantum factus ſit locupletior, reſtituere teneri.

§. CCLXXVIII.

Tradi-tione non ex omni cauſſa transfer-tur do-minium.

Quumque ex iuſta cauſſa fieri alienationem oporteat: (§. CCLXXV.) ipſa res vnumquemque monebit, 35) intelligi cauſſam, quae ad transferendum dominium ſufficiat, adeoque 36) non transire dominium, ſi cui res ex commodato, depoſito, locato tradatur, multo minus 37) ſi tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio reuocabili. 38) Immo ne quamlibet quidem iuſtam cauſſam ſufficere, ſi is, cui res traditur, alteri ex pacto non ſatisfecerit. *)

*) Vbi enim ita fit alienatio, vt alter aliquid praeſtet: ibi *conditionalis* eſt alienatio. Quae quum translationem dominii ſuſpendat: (§. CCLXVII.) conſequens eſt, vt, altero non praeſtante id, quod promiſit, non transferatur dominium, adeoque inualida ſit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri ſtatuebant, quam ſoluto pretio, vel ſatisfactione alio modo praeſtita. §. *41. Inſt. de rer. diuiſ.* Hinc illa Varronis *de re ruſt. II, 2. Grex venditus dominum non mutat, niſi ſit aes adnumeratum.* Quinctiliani *Decl. CCCXXXVI. Quo iure vindicare potes eam rem, cuius pretium non dediſti?* Tertull. *de poenitentia Cap. VI. Ineptum eſt, pretium non exhibere: ad mercem manum emittere.*

§. CCLXXVIIII.

Nec ſemper quis eo animo et conſi-lio rem tradit.

Praeterea traditurum rem ſuam, id animo alienandi transferendique dominii facere debere, diximus. (§. CCLXXV.) Ex quo patet, 39) nullam eſſe traditionem, ab infantibus, furioſis, mente captis, ſimilibusque perſonis, quae, quid rei geratur, non intelligere praeſumuntur, factam: nec 40) per eam transire domi-

dominium, ſi dominus commodandi, deponendi, oppignorandi ſimiliue conſilio rem alicui dederit: quin 41) poſſe ſibi vnumquemque in re ſua ius aliquod, quod non transferatur, excipere ac reſeruare, eoque caſu 42) tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit.

§. CCLXXX.

Ex quo facile intelligitur, 43) vnde natum ſit DOMINIVM MINVS PLENVM. Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cuius effectus inter duos dominos inaequaliter diuiſi ſunt: admodum probabile eſt, illius originem repetendam eſſe a traditione cum exceptione, vel reſeruatione partis cuiusdam dominii facta. Quo facto, 44) binos dominos eiusdem rei eſſe oportet, quorum alteri 45) ius adquiritur, vtilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum vtilitatumque vſu et perceptione excludendi; alteri 46) facultas vel circa diſpoſitionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi, ex quo de agnitione dominii conſtet, naſcitur. *) **Origo dominii minus pleni.**

*) Poſterius *dominii minus pleni* genus iureconſulti medii aeui vocarunt DIRECTVM, prius VTILE: minus eleganter quidem, ſed vocabulis iam ſemel in ſchola ac foro receptis. Vnde iis repudium dare intempeſtiuum videretur. Poſſes tamen alterum dominum SVPERIOREM vel MAIOREM, alterum INFERIOREM vel MINOREM vocare, exemplo Romanorum, qui patremfamilias *herum maiorem;* filiosfamilias *heros minores* adpellabant. Plaut. *Capt. III, 5. v. 50. Trinum. II, 2, 53. Aſinar. II, 2, 66.*

§. CCLXXXI.

Eius variae ſpecies.

Quum ita comparatum ſit dominium vtile, vt maior dominus ſibi facultatem aliquam, vel circa diſpoſitionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione dominii conſtet, exigendi, reſeruet: (§. CCLXXX, 46.) conſequens eſt, 47) vt, quamuis innumera eſſe poſſint dominii minus pleni genera, et 48) res hic praecipue redeat ad conuentionem partium: tamen 49) ſi quis ſibi a poſſeſſore rei traditae ſtipuletur fidelitatem, et ſeruitia, et ne res ſine ſuo conſenſu alienetur, inde naſcatur FEVDVM, 50) ſi canonem annuum, in agnitionem dominii ſoluendum; IVS EMPHYTEVTICVM; *) ſi denique 51) ſolarium, pro ſuperficie in ſolo, nobis reſeruato, praeſtandum, IVS SVPERFICIEI: quae praecipua et apud plerasque gentes notiſſima ſunt dominii vtilis genera.

*) IVRIS EMPHYTEVTICARII exemplum *Geneſ. XXXXVII, 26. ſequ.* reperit Ioſephus *Antiqu. Iud. II, 7.* quamuis agros Aegyptiorum cenſuales potius factos eſſe, exiſtimet Hert. *ad Pufend. ius nat. et gent. IIII, 8, 3.* Sed ſi in eo ponit diſcrimen agrorum emphyteuticorum et cenſiticorum, quod in illis poſſeſſori vtile; in his plenum dominium competat: luculenter ſane probari poteſt, dominii partem competiiſſe Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Ioſephi patriarchae *Gen. XXXXVII, 23. Vos hodie agrosque veſtros Pharaoni emi.* IVRIS SVPERFICIARII exemplum illuſtre atque inſigne eſt apud Iuſtin. *hiſt. XVIII, 5.* De FEVDORVM origine certant viri docti, et adhuc ſub iudice lis eſt, quamuis commune Europaeis fere omnibus factum ſit hoc inſtitutum. Ceterum multa alia eſſe apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera, oſtendimus in *Elem. iur. Germ. II, 2, 33. ſequ.*

§. CCLXXXII.

§. CCLXXXII.

Si 52) non res ipſa eiusue dominium, ſed vſus aliquis, traditur, ei, qui hunc accipit, in re aliena adquiritur SERVITVS, et quidem 53) ſi is vſus ad vtentis perſonam vitamque reſtringitur, PERSONALIS, ſin 54) ipſi vtentis praedio adeoque et omnibus in illo ſucceſſoribus, eius conceditur, REALIS vel PRAEDIALIS. Quum ergo omnibus his caſibus tantum iuris transferatur, quantum transferri is, qui alienauit, voluit: (§. CCLXXVIIII, 42.) ſequitur, 55) vt et hic res redeat ad conuentionem partium, adeoque 56) iuris mere poſitiui ſint tantum non omnia, quae iuris auctores de ſeruitutibus ſatis ſubtiliter conſtituerunt. *)

Quid ſeruitus, quidque circa eam iuſtum?

*) Quo pertinent doctrinae notiſſimae, quod ſeruitus conſiſtat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod ſit indiuidua, quod cauſſam eius eſſe oporteat perpetuam quod, quia vtendum fruendum ſit ſalua rei ſubſtantia, vſusfructus ne in area quidem ſubſiſtat: quod inſigne ſit diſcrimen inter vſumfructum, vſum, habitationem, operas ſeruorum, quod quaedam huiusmodi iura non vſu et capitis deminutione amittantur, quaedam non amittantur. Omnia enim haec ita comparata ſunt, vt nec recta ratio ea abſciſſe exigat, nec quidquam obſtet, quo minus pactis et conuentionibus mutari aliterque definiri poſſint.

§. CCLXXXIII.

Aliquando res ita traditur a domino creditori, vt ſaluum quidem tradenti ſit dominium, creditor tamen rem in ſecuritatem crediti poſſideat: tunc 57) conſtitui dicitur IVS PIGNORIS, vel 58) ſi id ea fiat lege, vt creditor ſimul vtilitatem ex pignore fructuoſo percipiat in vicem

Quid ius pignoris et hypothecae, quidque circa vtrumque iuſtum ſit?

cem vſurarum, IVS ANTICHRETICVM. Denique 59) ſi creditori ius pignoris in re quadam ſine traditione conſtituitur: id HYPOTHECAM VOCAmus. Quemadmodum ergo 60) prioribus caſibus creditori fas eſt, rem oppignoratam, non ſoluto debito, non modo retinere, verum etiam 61) diſtrahere, et ex pretio, quae ſibi debentur, deducere: ita 62) poſteriore eidem in hypotheca poſſeſſionem in ſecuritatem crediti perſequi, et illam tunc itidem, vſque dum nomen expungatur, retinere, vel diſtrahere licet.

§. CCLXXXIII.

Quomodo traditione dominium transeat in accipientem

Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel VERE, quoties conſenſum noſtrum, quod rem traditam noſtram fieri velimus, vel verbis, vel factis teſtamur, vel ex PRAESVMTIONE, quoties ex ipſa rei indole non poteſt non iudicari, alterum rem, quam quis traditurus eſt, non adſpernaturum. Similiter et TRADI res poteſt, voluntate transferendi vel expreſſe declarata, vel ex certis ſignis elicita. (§. CCLXXV, 25.) Quale certiſſimum ſignum in primis ſuggerit finis et intentio eius, qui quid adquiſiuit, adquiſitumque tanta cura ſeruauit ac tuitus eſt. *)

*) Adquirentium vero ſuaque magna cura adminiſtrantium hominum finis atque intentio ſemper eſt, non modo ne ſibi quid deſit, ſed et vt ſuis bene ſit, maxime ſe mortuis, et nulla re amplius indigentibus. Vnde Euripides *in Medea v. 1098.*

Ὅισι

Ὅσι δὲ τέκνων ἐςὶν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάςημ' ἐσορῶ μελέτῃ
Καταλεγχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψουσι καλῶς,
Βίοτόν θ' ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus eſt liberorum
Dulce germen, eos video curis
Confici omni tempore,
Primum quidem, quo pacto bene ipſos educent.
Et vnde VICTVM *relinquant liberis.*

Et *in Iphigen in Aulide. a. 917.*

Δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσίν τε κοινὸν ὥσθ' ὑπερκάμνειν τέκνων.

Res eſt vehemens parere, et adfert ingens deſiderium:
Communeque omnibus eſt, vt LABORENT PRO LIBERIS:

Si liberi deſint, reliquis cognatis, neceſſariis ac amicis nos magis conſultum velle, quam extraneis, ipſa experientia ſatis ſuperque docet.

§. CCLXXXV.

Quum itaque cuiuis, rerum ſuarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. CCLXXV.) eaque translatio fieri poſſit quibuscumque conditionibus: (§. CCLXVII.) conſequens eſt, 63) vt fieri etiam poſſit ea lege, vt alter quidem dominium, at poſſeſſionem vſumque demum poſt tradentis mortem conſequatur. Quae quidem voluntas, quum et vere declarari, et ex fine adquirentis, tamquam ſigno certiſſimo, elici poſſit, neutro vero caſu vera et expreſſa alterius acceptione opus ſit: (§. CCLXXXIIII.) 64) priore caſu illa TESTAMENTI vel VLTIMAE VOLVNTATIS nomine venit;

Tranſitio ad ſucceſſionem ex teſtamento et ab inteſtato.

 65) po-

65) poſteriore SVCCESSIONIS AB INTESTATO genuinum ac ſolidiſſimum fundamentum eſt. De vtraque iam ex inſtituto erit agendum.

CAP. XI.

DE DERIVATIVIS ADQVISITIONIBVS PER SVCCESSIONEM EX DISPOSITIONE DEFVNCTI, ET AB INTESTATO.

§. CCLXXXVI.

Quid iureconſultis teſtamentum?

TESTAMENTVM ex conceptu iureconſultorum eſt ſollemnis declaratio voluntatis de vniuerſa hereditate, omnique iure, quod teſtator tempore mortis habiturus eſt, poſt eius mortem in alium tranſituro. Ideoque viuo teſtatore nihil iuris in heredem tranſit, immo ne ſpes quidem tam certa, vt ea decollare non poſſit: ſed teſtatori, dum anima eſt, prius conſilium damnare, reſciſſisque ac ruptis prioribus tabulis, vel nouas facere, vel inteſtato decedere licet. *)

*) Hinc notiſſima iuris axiomata: voluntatem hominis eſſe ambulatoriam vſque ad mortem; vltimas tantum ceras ratas eſſe debere, quae morte firmantur, vel, vti Quinctil. *Decl. CCCVIII.* loquitur, *illud tantum valere teſtamentum, poſt quod nullum teſtamentum ſit:* ac proinde neminem paganum cum duobus teſtamentis decedere poſſe, et quae ſunt eius generis alia. *l. 4. D. de alim. leg. l. 32. §. 2. D. de donat. int. vir. et vx.* Quin eo vſque porrigitur haec teſtamentum mutandi licentia, vt illam nec clauſula derogatoria, nec adiecto prioribus tabulis iureiurando, ſibi adimere poſſe teſtatorem, contendant. *l. vlt. D. de leg. 2.* Grot. *de iure belli et pac.*

pac. II, 13, 19. Leyſer. *Medit. ad Pand. ſpec. XXXXIII. n. VI. et VII.*

§. CCLXXXVII.

Enimuero huiusmodi teſtamentum non eſſe iuris naturae, facile vnusquisque intelligit. Quamuis enim ſollemnitates actui tam ſerio, totque expoſito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle non poſſit, et dominium rerum ſuarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipſe non amplius earum ſit dominus. Quod ſane tam a recta ratione alienum eſt, vt ipſi Romani non niſi meris fictionibus *) tantam contradictionem tolli poſſe, faterentur.

Tale non eſſe iuris naturae, probatur argumento primo.

*) Quum enim nec teſtator, de rebus ſuis diſponens, aliquid cum herede agat, nec heredi, quando adquirit, cum teſtatore quidquam ſit negotii, adeoque neutro caſu ius aliquod ab illo ad hunc transire poſſit: plura fingenda fuerunt a iureconſultis, in fingendo ingenioſiſſimis, vt ἀϛύϛατα haec conſiſtere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem eſſe momentum teſtamentifactionis cum momento mortis: idem quoque eſſe momentum mortis cum momento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant. *l. 1. C. de ſſ. eccl. l. 54. D. de adqu. vel amitt. hered. l. 193. D. de reg. iur.* Porro hereditatem iacentem non eſſe nullius, ſed defuncti perſonam repraeſentare, *§. 2. Inſt. de hered. inſt. l. 31. §. vlt. D. eod. l. 34. D. de adqu. rer. dom.* Ant. Dadin. Alteſerra *de Fict. iur. tract. IIII. Cap. II. p. 143.* illuſtr. Io. Gottofr. a Coccei. *de teſtam. princ. Part. I. §. XXIV. ſequ.*

§. CCLXXXVIII.

Itemque ſecundo.

Accedit, quod vix excogitari poſſit ratio, cur ſuperſtites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quaecumque eorum ſit conditio, vix intereſſe poſſit, Dio an Theon eorum bonis fruatur: *) immo ſaepe ex odio atque inuidia magis, quam ex vero amore, proficiſcantur ſuprema illa morientium iudicia, vt mortuorum ſaltim his caſibus magis intereſſe videatur, exitum non habere voluntates ſuas, quam illas a ſuperſtitibus religioſe ſeruari. Vid. Diſſ. noſtr. *de teſtamentifact. iure Germ. arct. lim. circumſcr.* §. *V*.

*) Hinc eleganter Seneca *de Benef. IIII, 11. Non quidquam cura ſanctiore componimus, quam* QVOD AD NOS NON PERTINET. Quemadmodum enim grauiſſimus hic auctor ſuprema illa hominum iudicia ad homines pertinere negat, ita eodem ſenſu Quinctil. *Decl. CCCVIII.* illa vocat *voluntatem vltra mortem.* Quum ergo iura ne viuum quidem alteri quidquam ſtipulari patiantur, niſi ſtipulantis interſit: §. *4. Inſt. de inutil. ſtip.* qui, quaeſo, fieri potuit, vt iidem Romanorum iureconſulti ratas eſſe vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non intereſſet? Immortales equidem eſſe hominum mentes, (quod vrgere animaduertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nou. method. iurispr. p. 56.*) facile largimur, ſed inde non ſequitur, vt mentes, corporum vinculis exſolutae, rerum olim ſuarum dominium retineant, multo minus, vt vlla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem et Manes credis curare ſepultos?
Virgil. *Aeneid. IIII, v. 92.*

§. CCLXXXVIIII.

§. CCLXXXVIIII.

Quum ergo ius naturae vix probet teſtamentifactionem, qualem adhuc ex principiis iuris Romani deſcripſimus, i. e. vt eam eleganter definit Vlpianus *Tit. XX, 1. mentis noſtrae iuſtam conteſtationem, in id ſollenniter factam, vt poſt mortem noſtram valeat:* (§. CCLXXXVI. ſeq.) conſequens eſt, 1) vt et ſimiles aliarum gentium mores non magis probet, adeoque 2) et Graecorum, barbarorumque teſtamenta eiusdem generis non magis ſint iuris naturae ac gentium, quam illa Romanorum; *) ac proinde 3) nulla paene gens magis ſimplicitati iuris naturalis adcommodarit mores ſuos, quam Germani, *apud quos heredes ſucceſſoresque ſui cuique liberi, et* NVLLVM TESTAMENTVM. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XX.*

Quod et de reliquarum gentium teſtamentis dicendum.

*) Similem enim teſtamentifactionem, quae in voluntate vnilaterali conſiſtit, et qua de eo, quod poſt mortem demum fieri debeat, diſponitur, etiam apud Athenienſes deprehendimus a temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone p. 90.* apud Lacedaemonios a temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Aegid. et Cleom. p. 797.* et apud alios Graecos, quos hac in re vnum idemque omnes ſtatuere, tradit Iſocrat. *in Aeginet. p. 778.* Exſtant et teſtamenta ſimilia Aegyptiorum veluti Ptolemaei, Regis, apud Caeſarem *de bello ciu. III,* 20. Hirt. *de bello Alex. Cap. V.* Attali, Regis Pergamenorum, de quo Flor. *Hiſt. II,* 20. Hieronis Siculi, de quo Liu. *XXIIII,* 4. denique ipſorum Hebraeorum, de quorum teſtamentifactione videndus Selden. *de ſucceſſ. ad leg. Hebr. Cap. XXIV.* Sed eam non eſſe antiquam, verum magiſtrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum et eo potiſſimum probari poteſt, quod ne vocabu-

lum quidem, quo teſtamentum deſignarent, in ſua lingua repererint, ac proinde illud Graece adpellare coacti ſint דייתיקי id eſt, *διαθήκην*. Vid. Diſſ. noſtr. *de teſtamentiſ. iure Germ. arct. lim. circumſcr.* §. *VI.*

§. CCLXXXX.

Nec non de teſtamento, quod Grotius commentus eſt.

Quae quum ita ſint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus eſt Grotius *de iure belli et pac. II, 6, §. vlt.* illudque eſſe ait *alienationem in mortis euentum, ante eam reuocabilem, retento interim iure poſſidendi ac fruendi.* Sed vti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo teſtamentum adpellamus, ſed multis modis falſa eſt: Ziegl. *ad Grot. II, 6. fin.* Pufend. *de iure nat. et gent. IIII, 10, 2.* Illuſtr. Io. Gottfr. de Coccei. *ibid.* §. *IIII, ſeq.* ita non ſequitur, 4) vt ideo iuris naturae ſit teſtamentifactio, quia illud ius non improbet alienationem in mortis euentum, ante eam reuocabilem, cum retentione poſſeſſionis et vſusfructus coniunctam.

§. CCLXXXXI.

Qualis diſpoſitio de hereditate iure naturae licita?

Attamen quum argumenta, quae adhuc explicauimus, omnia teſtamentifactionem quidem Romanam penitus euertant, at non proinde obſtent diſpoſitionibus omnibus de futura ſucceſſione: (§. CCLXVIII. *) merito iam quaeritur, quaenam illae ſint, quae iure naturae adprobentur? Reſponſum cape. Non aliae, quam pacta, quibus vel homines morientes ipſam poſſeſſionem cum dominio rerum ſuarum in alios transferunt, vel ſani illis ius ſuccedendi in caſum mortis attribuunt. Quum enim

enim, quod noſtrum eſt, non modo in praeſens, ſed et in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5) licebit etiam de ſubſtantia noſtra, ſiue in praeſens, ſiue in futurum mortis euentum, in alterum transferenda, paciſci. *)

*) Et hinc antiquiſſimi mortalium vix aliter de bonis ſuis, quam hoc modo, diſponebant. Sic Abraamus, liberis deſtitutus, bona ſua deſtinauerat Eleaſari, procuratori ſuo, *Geneſ. XV, 3.* procul dubio per mortis cauſſa donationem, ſeu pactum aliud ſucceſſorium. Idem deinde, mortua Sara vxore, ſuſceptis e Cethura liberis partem bonorum ſuorum viuus et ſanus per donationem inter viuos contulit, reliqua omnia Iſaaco dedit. *Gen. XXV, 5. 6.* Sed et Cyrum, morientem, praeſenti Cambyſi, filio natu maiori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxari, Medorum, Armeniorum et Caduſiorum ſatrapias tradidiſſe, refert Xenoph. *Cyrop. VIII, 7, 3.* Diuiſionis et donationis, inter liberos a parentibus, imminente morte factae, mentionem fieri videmus. *Gen. XXXXVIII, 22. Deut. XXI, 16. 17. 1. Reg. I, 35. Syrac. XXXIII, 24.* et apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I, 12, II, 7.*

§. CCLXXXII.

Pacta ſucceſſoria quae valeant?

Quum ergo cuilibet liceat de ſubſtantia ſua in alium ſiue in praeſens, ſiue in futurum mortis euentum transferenda paciſci: (§. CCLXXXI, 5.) conſequens eſt, 6) vt nihil cauſſae ſit, cur iuri naturae refragari exiſtimemus pacta ſucceſſoria. *) 7) Vt potius illa iure optimo maximo valere debeant, ſiue reciproca ſint, ſiue ex vno tantum latere obligatoria; itemque 8) ſiue adquiſitiua, ſiue conſeruatiua, ſiue renunciatiua: nam 9) diſpoſitiua paciſcentes quidem, non vero eum, cuius de

de hereditate diſponitur, obſtringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de ſuo pactus eſt. (§. CCLXXXI, 5.)

*) Illa equidem non probat ius Romanum, ſed bonis moribus aduerſari, plenaque triſtiſſimi euentus eſſe, clamat. *l. vlt. C. de pact.* ſed ratio de voto captandae mortis non in haec pacta magis cadit, quam in mortis cauſſa donationes, quas tamen Romani iure valere patiuntur. Neque triſtiſſimus ille, quem Roma aliquando vidit, euentus argumento eſt, bonis moribus repugnare haec pacta ſucceſſoria, quum nec teſtamentum, nec vllum aliud inſtitutum humanum, ita comparatum ſit, vt abuti illo non poſſint homines improbi.

§. CCLXXXIII.

Quomodo quis de hereditate diſponere poſſit?

Praeterea quum traditionum ea ſit indoles, vt vnusquisque ſibi in re ſua ius aliquod, quod non transferatur, excipere ac reſeruare poſſit, adeoque eo caſu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXVIIII, 41. ſequ.) ſequitur, 10) vt in arbitrio domini ſit, poſſeſſionemne ſimul in heredem pactitium transferre velit, an ius tantum, hereditatem ſe mortuo occupandi, itemque, 11) vtrum ius irreuocabile, an reuocabile dare malit, *)denique 12) pure, ſub conditione, an in diem, 13) ex aſſe, an pro parte, alterum ſibi heredem dicere malit: vt adeo 14) non ſit *naturalis pugna* cauſſae teſtati et inteſtati, vti ſibi perſuaſit Pomponius *l. 7. D. de reg. iur.*

*) Sic ius irreuocabile in filios e Kethura transtulerat Abraamus, *Gen. XXV, 6.* reuocabile contra in Piraeum Telemachus apud Homerum *Odyſſ. P. v. 77.*

Πειραι'

Πείραἰ ȣ̓ γὰρ τ' ἴδμεν, ὅπως ἔςαι τάδ' ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηςῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται·
Αὐτὸν ἔχοντά σε βȣ́λομ', ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δὲ κ' ἐγὼ τȣ́τοισι Φόνον, καὶ κῆρα Φυτέυσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι Φερῶν πρὸς δώματα χαίρων·

Pireae, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacite incautum ſtolidi me forte necare
Morte proci poterunt, et opes vexare paternas:
Haec ego te malo, quam eorum quempiam, habere:
Sin ego eos iuſta meritos adfecero clade:
Tum mihi tu laeto reddes illa omnia laetus.

§. CCLXXXIIII.

An heres accipere teneatur deſtinatam ſibi hereditatem.

Quum praeterea aliquid *accipi* poſſit non modo *vere*, ſed et *ex praeſumtione*, quoties ex ipſa rei indole non poteſt non iudicari, alterum rem, quam quis traditurus eſt, non adſpernaturum: (§. CCLXXXIIII.) conſequens eſt, 15) vt iure naturae perinde ſit, praeſens quis conſenſum declaret, an ob abſentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum ſit, ne moleſta alteri futura ſit illa liberalitas, *) maxime ſi lucroſam eſſe conſtet hereditatem, illi deſtinatam. 16) Vt tamen inter vtrumque caſum id interſit, quod priore validum et irreuocabile ius nanciſcatur heres, niſi facultatem reuocandi dominus diſerte ſibi reſeruarit: 17) poſteriore ante ſequutam acceptationem ſemper ſit reuocandi licentia; itemque, 18) quod qui conſenſum declarauit heres, acceptam ſemel hereditatem repu-

repudiare nequeat, 19) is, cuius conſenſus praeſumitur, eam ſibi delatam ſuo arbitrio vel adire vel repudiare poſſit.

*) Totam hanc doctrinam mirifice illuſtrauit perilluſtris academiae noſtrae cancellarius, Muſarumque mearum amantiſſimus collega, Io. Petrus a Ludewig, diſſertatione erudite ſcripta, *de differentiis iuris Romani et Germanici in donationibus, et barbari adnexus, acceptatione. Hal. MDCCXXI.* vbi nec naturam atque indolem donationis, nec ius Iuſtinianeum, nec canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque ſignis factam requirere, non ſine magno rerum inſignium adparatu demonſtrauit, omniaque quae obuerti poterant, argumenta ſolide profligauit, vt mirum non ſit, quosdam leuioris armaturae milites vellicare hoc vallum, quam iuſta oppugnatione euertere, maluiſſe.

§. CCLXXXXV.

Fundamentum ſucceſſionis ab inteſtato.

Si ergo vere velle poteſt rerum ſuarum dominus, vt illae, ſe mortuo, in alterum transferantur: (§. CCLXXXXI. ſequ.) nulla ſane ratio ſuadere videtur, vt voluntati ex eius fine et intentione praeſumtae non tantumdem, ac certis verbis ſignisue expreſſae, tribuatur. (§. CCLXVIII.) Iam ſupra vero oſtendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, ſuasque res adminiſtrantium, non eſſe, vt illae, ſe mortuis, quaſi pro derelictis habitae cuiuis occupanti cedant: ſed vt ſuis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, proſint. (§. CCLXXXIIII.) Ex eo vero merito colligimus, 20) ſucceſſionem eis prae reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona ſua praecipue adquiſiuerit, ſeruaritque tanta cura ac ſollicitudine. *)

*) Quod

*) Quod adeo verum eſt, vt nulla re magis angi ac veluti excruciari ſoleant homines, quam ſi, ſe mortuis, bona ad homines ſibi parum probatos peruentura, ſciant, iamque

Stet domo capta cupidus ſuperſtes,
Imminens letbi ſpoliis, et ipſum
Computet ignem.

Vt veriſſimum ſit, quod ex Pindari *Olymp. X.* huc retulit Pufendorff. *de iure nat. et gent. IIII, 11, 1.* πλοῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος. *Diuitiae, ſortitae dominum adſcititium alienum, morienti ſunt odioſiſſimae.*

§. CCLXXXVI.

Quia tamen hoc non eſt officium, cum obligatione perfecta coniunctum, adeoque ſpecies potius humanitatis, quae perſonarum ac neceſſitudinem habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit: (§. CCXX, 21.) merito ſtatuimus, 21) cognatos extraneos omnes a ſucceſſione excludere, et 22) ex ipſis cognatis remotioribus praeferendos eſſe propiores: 23) horum denique plures eiusdem lineae ac gradus ſimul ad hereditatem merito vocandos. *) De ea axiomata.

*) Quamuis enim non ſemper verum ſit, cognatos cognatis, quam extraneos, eſſe cariores, immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur: tamen, quum ſi eadem fuiſſet defuncti ſententia, nihil illi obſtitiſſet, quo minus de hereditate ſua diſponeret, aliique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. CCLXXXXI, 5.) ille vero ſine eiusmodi diſpoſitione decedere maluerit: non poteſt non exiſtimari, eum bona ſua non inuidiſſe cognatis, quos ipſa veluti naturalis adfectio ad ſucceſſionem vocat. Ceterum propior aliquis iudicandus eſt non modo *ratione gradus*, verum

rum etiam *ratione lineae.* Adfectionem enim maximam cadere in lineam deſcendentem, et, hac deficiente, in adſcendentem: denique, neutra ſuperſtite, in collateralem, recte obſeruauit Ariſtot. *ad Nicomach. VIII, 12.* Hinc nepotes quamuis ſecundo gradu propiores ſunt parente, proauus, quamuis tertio gradu, propior fratre. cetera.

§. CCLXXXVII.

Succeſſio liberorum. Quum ergo ex ipſis cognatis remotiores excludantur a propioribus, (§. CCLXXXVI, 22.) vix autem vlli propiores cuiquam exiſtimari poſſint, quam liberi parentibus: 24) hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum praeferuntur, et quidem 25) ſine ſexus et 26) aetatis diſcrimine. *) Quod enim quibusdam locis maſculi feminis, primogeniti natu minoribus, praeferuntur: illud, quia inter aequales inaequalem diuiſionem ponit, ex lege ciuili, vel pacto, vel alia diſpoſitione, adeoque non ex iure naturae eſſe, facile intelligitur. (§. CCLXXI, 10. ſequ. et *)

*) Si tamen res in ſe indiuidua ſit: non eſt dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege iure relinquatur, vt reliquis fratribus ſororibusque ſatisfaciat. (§. CCLXX, 5.) Talis res indiuidua quum praecipue ſit imperium vel regnum: in eo inſignis primogenitorum praerogatiua eſſe ſolet. Eleganter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop. VIII, 7, 3.* *Δεῖ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν μὲ ἤδη σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη πράγματα ὑμῖν παράσχη. ἐγὼ δὲ νῦν φιλῶ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως, ὦ παῖδες· τὸ δὲ προβουλεύειν, καὶ προηγεῖσθαι, ἐφ' ὅ, τι ἂν καιρὸς δοκῇ εἶναι, τοῦτο προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπείρῳ. Eſt autem mihi declarandum hoc quoque,* cui

cui regnum relinquam, ne id, relictum in ambiguo, negotia vobis faceſſat. Complector equidem, filii, pari vtrumque veſtrum beneuolentia: verum et conſilio prouidere, et ducis officio fungi, quacumque in re tempus et vſus poſtulet, eum iubeo, qui NATV MAIOR *eſt, et vſum rerum maiorem de conſentanea quadam ratione habet.* Quamuis ergo par regum in liberos adfectio eſſe poſſit: ipſa tamen regni indoles exigere ſemper viſa eſt, vt filiabus filii, et inter hos maximus natu minoribus, in imperio praeferretur, adeo vt hoc νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων, *tamquam lege inter omnes homines conſtitutum eſſe,* contendat Herodot. *Lib. VII. p. 242.* et, ſi quid contra fiat, id *contra ius gentium* factum eſſe, dixerint veteres. Vid. Iuſtin. *Hiſt. XII, 2. XXIIII, 3.* Liu. *XXXX, 9.*

§. CCLXXXVIII.

Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito praeferantur, (§. CCLXXXVII, 24.) idque ex praeſumta parentum voluntate colligi poſſe videatur: (§. CCLXXXV, 20.) conſequens eſt, 27) vt certo etiam conſtare debeat, eſſe aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum eſſe poſſit, niſi ex iuſto matrimonio: inde porro colligimus, 28) patri liberos tantum legitimos, etiam poſtumos, non illegitimos, et vulgo quaeſitos; 29) matri omnes promiſcue ſuccedere: quamuis 30) et illegitimis patrem proſpicere poſſe diſpoſitione ſua, nemo temere ſit negaturus.

Patri regulariter ſoli legitimi ſuccedunt, matri et illegitimi.

§. CCLXXXVIIII.

Praeterea ex eadem voluntate parentum (§. CCLXXXV, 20.) colligi poſſe videtur, 31) ſucceſſionem deſcendentium non modo ad primi,

Nepotes quomodo ſuccedant

cum liberis primi gradus?

primi, ſed et ad vlteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 22) nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, et quidem, 33) non ſolum ſi inter homines eſſe deſierint primi gradus liberi, verum etiam, 34) ſi illi cum his concurrant: vt adeo 35) aequitati naturali quammaxime conſentaneum eſſe videatur ius repraeſentationis, quo liberi vlteriorum graduum locum parentum ſuorum ſubeunt, eorumque portionem accipiunt. *)

*) Et hoc eſt fundamentum ſucceſſionis liberorum primi gradus *in capita*; vlteriorum *in ſtirpes.* Hanc vero aequitati naturali quam maxime conſentaneam eſſe, vel inde patet, quod alias, ſi in capita omnes ſuccederent, ſuperſtitum liberorum conditio per fratris vel ſororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura eſſet aequalitas. Nam ſi pater eſſet centenarius, liberosque haberet quatuor, ſinguli acciperent viginti quinque aureos. Iam finge, vnum ex his quatuor liberis, turbato naturae ordine, ante patrem deceſſiſſe, relictis ex ſe nepotibus ſeptem. Tunc ſane, ſi ſinguli ſuccederent in capita, vnusquisque acciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amiſiſſent aureos quadraginta quinque, nepotesque ſeptem ob praematurum parentis obitum tantumdem lucrati eſſent. Quum vero non poſſit vlla reddi ratio, cur mors fratris ſuperſtitibus fratribus vel ſororibus aliquid ex paterna hereditate deminuere, nepotibusque ex eo aliquid adiicere debeat: nulla quoque reddi poteſt ratio, cur aequaliter vtrique admittendi ſint in capita.

§. CCC.

Quomodo ſi ſoli exſtent?

Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognatis propiores praeferendi ſint remotioribus, (§. CCLXXXXVI, 22.) fluit, 36) nepotes

tes, etiamſi ſoli ſint, merito tamen praeferendos eſſe et aui parentibus, quamuis gradu propioribus, et eiusdem fratribus et ſororibus, quamuis gradu paribus. Propiorem enim aliquem iudicandum eſſe non tantum ratione gradus, ſed et maxime ratione lineae, iam ſupra obſeruauimus. (§. CCLXXXXVI. *) Ceterum 37) nepotesne aequitas naturalis hoc caſu in capita, an in ſtirpes ad hereditatem auitam vocet ex iis, quae ad ſuperiorem paragraphum in ſcholio notauimus, intellectu non admodum difficile videtur. *)

*) Nulla enim et hic reddi poteſt ratio, cur ob praematurum parentum exceſſum vnius ſtirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, ſi nepotes ſoli ſuperſtites in capita admitterentur. Finge enim centenarium amiſiſſe quatuor filios, at ex primo vnum, ex ſecundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes ſuperſtites eſſe: ſi filii ſuperuixiſſent, ſinguli accepiſſent viginti quinque aureos, tantumdemque quisque ad filios transmiſiſſet. At ſi iam, iis praemortuis, nepotes in capita admitterentur, ſinguli acciperent decem, adeoque vnus nepos ex primo filio iacturam faceret aureorum quindecim, duo ex ſecundo, quinque: tres porro ex tertio quinque, quatuor reliqui ex quarto quindecim lucrarentur. Quod quum abſonum ſit: abſonum quoque eſt, nepotes hoc caſu in capita ſuccedere.

§. CCCI.

Quum, deficiente linea deſcendentium, proxima ſit, altera in qua adſcendentium vel progenitorum ſeries deſcribitur: (§ CCLXXXXVI.*) merito inde colligimus, 38) his luctuoſam liberorum hereditatem prae aliis deferri, *) et 39) ita

Succeſſio adſcendentium.

39) ita quidem vt propior gradu excludat remotiores, 40) eiusdem gradus ſimul admittantur, nec hic 41) ius naturae iuſtam ſuggerat rationem, cur inter plures eiusdem gradus ſecundum lineas partienda ſit liberorum hereditas: vt adeo 42) haec ſimiliaque potius iure ciuili definienda videantur.

*) Quod adeo rectae rationi videtur conſentaneum, vt quum lex diuina ad ſucceſſionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, et poſtea patruos: parentum autem nullam habere rationem videatur, *Num. XXVII, 8. ſequ.* Philo tamen *de vita Moſis Lib. III. p. 689.* illud ex recta ratione ſupplendum eſſe moneat. Πάνυ γὰρ εὔηθες ὑπολαβεῖν, ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασεν, ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσοδεύεσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις ἀπαραγόρητα πένθη, πλαγίως δ' αὐτοὺς ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφιεὶς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων στοχάσηται, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ μὴ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι. *Stultum enim foret, credere, patruo concedi hereditatem fratris filii, vt patris cognato; ipſi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturae iubet filios parentibus heredes ſuccedere, non parentes filiis:* (vbi ius naturae a Philone procul dubio pro naturae ordine accipitur,) *hoc, vt ominoſum, et piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus et luctu inconſolabili: oblique tamen ipſos vocauit ad ius, quod permittit patruis, vt et decorum ſeruaretur, et bona manerent in familia*

milia. Nec aliter philoſophantur Talmudici, quorum doctrinam de ſucceſſione adſcendentium accurate expoſuit Seldenus *de ſucceſſ. in bona def. ad leges Hebr. Cap. XII.*

§. CCCII.

Denique ex eadem, quam ſaepius laudauimus, regula, (§. CCLXXXXVI, 22.) ſequitur, 43) vt, deficientibus etiam adſcendentibus, ex linea obliqua, vel collaterali proximi gradu proximi ad ſucceſſionem eſſe videantur, nec 44) ratio vlla ſuadeat, vt inter collaterales locus ſit iuri repraeſentationis, *) multoque minus, 45) vt vel duplicitas vinculi, vel 46) bonorum origo diſcrimen faciat. 46) Vt plures eiusdem gradus et hoc caſu hereditatem inter ſe aequa lance diuidant: nec 47) quidquam interſit, quota generatione defuncto cognati ſint, quum in huius arbitrio fuerit, ſi remotiores facultatibus ſuis beare noluiſſet, heredem alium dicere. **Succeſſio collateralium.**

*) Quum enim ſucceſſio iis prae reliquis debeatur, quorum in gratiam mortuus bona ſua praecipue adquiſiuit, tantaque cura ac ſollicitudine ſeruauit, (§. CCLXXXXV, 20.) et experientia doceat, amorem erga deſcendentes remotiores ſi non vehementiorem, ſaltim non minorem eſſe ſolere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, auos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex praeſumta eorum voluntate eos in parentum ſuorum iura ſuccedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collaterali adfectionem fere ſingulis gradibus decreſcere, ac proinde non ſequi, vt e. g. fratris filius eodem loco ſit apud patruum, ac frater. Hinc et fratrum filios cum fratribus in ſucceſſione concurrere debere, nulla ratio ſuadet.

§. CCCIII.

Multa hic relicta arbitrio legislatorum.

Et huc vsque ſucceſſionem cognatorum agnoſcit recta ratio. Quia tamen haec omnia magis iuris naturae permiſſiui, quam praeceptiui eſſe, facile vnusquisque intelligit: nemo facile negauerit, 48) multa hic permiſſa eſſe legislatoribus, vt et de plerisque caſibus dubiis certi quid ſtatuere, et 49) leges ſuas reipublicae fini atque vtilitati accommodare poſſint. (§. XVIII, 36.) Atque inde facile reddi poteſt ratio, 50) cur et coniugi ſuperſtiti proſpectum velint legislatores, et 51) in nullo paene iuris articulo magis diſcrepent diuerſarum prouinciarum, quin et municipiorum, leges et ſtatuta, quam in hoc de inteſtatorum ſucceſſionibus.

§. CCCIIII.

An heredes quidam neceſſarii?

Quandoquidem porro totum hoc ſuccedendi ius ex voluntate praeſumta naſcitur, (§. CCLXXXV, 65.) is vero cuius conſenſus praeſumitur, hereditatem ſuo arbitrio vel adire, vel repudiare poteſt: (§. CCLXXXXIIII, 19.) nemo non videt, 52) ius naturae ignorare heredes neceſſarios, *) adeoque 53) neminem eſſe heredem ab inteſtato ipſo iure, ſed 54) talem fieri conſenſu, ſiue per verba, ſiue per facta declarato.

*) Idque et inde demonſtratur, quod rationem, ob quam iurisconſulti Romani heredes quosdam *neceſſarios*, alios *ſuos et neceſſarios*, alios *voluntarios* et *extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim haec heredum qualitas et differentia praecipue ad heredes teſtamentarios quos ius naturae ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. ſequ.) perti-

pertinet, quia ab inteſtato nullus ſuccedit ſeruus, heres neceſſarius. Deinde teſtamentum Romanis erat inſtar legis priuatae. Teſtatorem autem legem quidem ferre poſſe exiſtimabant ſuis, id eſt, ſeruis et liberis, quibus veluti in obſequio relicta erat gloria. non autem extraneis, poteſtati teſtatoris non ſubiectis. Hinc illos heredes dicebant *neceſſarios*, has *voluntarios.* (*Elem. ſec. ord. Inſt.* §. *DLXXXV. ſequ.*) Enimuero quum haec omnia ignoret ius naturae: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum eſt, quam quod certiſſimum.

§. CCCV.

Ceterum, vbi quis ſemel ſuccedere alteri ſtatuit, nihil aequius eſt, quam vt, qui in locum ſuccedit, etiam in iura illius ac onera ſucceſſiſſe cenſeatur. (§. CCLXVII.) Ex quo conſequitur, 55) vt heres, ſiue ex vera diſpoſitione defuncti, ſiue ex praeſumta eiusdem voluntate ſuccedat, omnia eiusdem iura, quae morte non exſtincta ſunt, adquirat, at 56) nec conqueri poſſit, ſi et eiusdem obligationibus, quantum bona ſufficiunt, ſatisfacere cogatur. *)

Heres quomodo in defuncti iura et obligationes ſuccedat?

*) Non ergo in ſolidum. Quum enim non alia cauſſa ſit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, praeſtare, et nomen illius expungere teneatur, quam quod bona eius conſequutus eſt: nulla excogitari poteſt ratio, cur vltra vires hereditatis teneatur. Praeterea rigor ille iuris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes ſuccedit, nititur fictione, quod heres cum defuncto pro vna perſona habeatur. *l. 22. D. de vſucap. l. 14. C. de vſufr. Nouell. XXXVIII. praef.* Ant. Dadin. Alteſerra *de Fiction. iur. tract. I. Cap. XX. p. 48.* Quam fictionem quum ignoret ius naturae, illud etiam id, quod inde conſequitur, ignorare, manifeſtum eſt.

CAP. XII.

DE IVRIBVS ET OFFICIIS, QVAE EX DOMINIO ORIVNTVR.

§. CCCVI.

Triplex dominii effectus.

DOMINIVM eſt ius alios omnes rei alicuius vſu excludendi. (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus rei vſu: ipſi, nobis ſolis ea vtendi ius eſſe, contendimus. Inde 1) primum oritur dominii effectum, LIBERA de re ſua DISPOSITIO, id eſt, rem quibuslibet vſibus adhibendi, immo et abutendi, ſuoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cuius rei vſu alios excludere poſſumus, illam eo animo detinemus, adeoque 2) inter effecta dominii eſt etiam POSSESSIO. Denique et tunc alios rei noſtrae vſu excludimus, quando ab alio poſſeſſam repetimus. Rem vero ſuam, ab alio poſſeſſam, repetere quum idem ſit, ac VINDICARE: conſequens eſt, 3) vt inter nobiliſſimos dominii effectus etiam ſit ius rem a quocumque VINDICANDI. *)

*) Omnia haec dominii effecta agnoſcit ius Romanum. Quod enim Caius *l. 2. D. ſi a par. quis man.* ſcribit, *iniquum eſſe ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem*, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita et ex iure POSSIDENDI, ſoli domino competente, colligit Paullus *l. 3. §. 5. D. de adqu. vel amitt. poſſeſſ. plures eamdem rem in ſolidum poſſidere non poſſe, et contra naturam eſſe, vt quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris:* quin *non magis eamdem poſſeſſionem apud duos eſſe poſſe, quam vt tu ſtare videaris in eo loco, in quo ego ſto, vel, in quo ego ſedeo, tu ſedere videaris.* De REI VINDICATIONE, quippe praecipua, quae ex dominio naſcitur, actione omnia nota ac per-

peruulgata ſunt. Hinc inter θέματα παράδοξα eſt, quod dominus tigni, illud tamen iunctum vindicare non poſſit. §. *29. Inſt. de rer. diuiſ.*

§. CCCVII.

Hinc domino eſt facultas omnem ex re vtilitatem percipiendi.

Quum ergo is, cui LIBERA rerum ſuarum DISPOSITIO eſt, gaudeat facultate, illas quibuscumque vſibus adhibendi: (§. CCCVI, 1.) conſequens eſt, 4) vt et ex ipſa earum ſubſtantia, et 5) ex acceſſionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. CCL. ſequ.) omnem vtilitatem capere, ac proinde 6) et fructus ſuos facere, et vel conſumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre poſſit. Quin quum ſaepe ingenii ſollertia et diligentiore cultura amplificari poſſint fructus, et annui prouentus: 7) nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo vtiliorem reddere poſſit, *) dumne alteri hoc ipſo ius ſuum interuertat.

*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento eſſe poteſt ius vſufructuarii, vſuarii, commodatarii, conductoris, quod quia in re non propria, ſed aliena ſeſe exſerit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu ſuo non complectitur, quantumuis nemo horum ſit, quin iure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis poteſt eſſe facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi, faciem immutandi ſoli domino propria eſt, nec eam ſibi vindicare poteſt vſufructuarius, commodatarius vel conductor, niſi permittente domino.

§. CCCVIII.

Itemque rem ſuam deſtruendi et corrumpendi.

Quumque et abutendi facultas ſit domino, (§. CCLVI, 1.) id eſt, rem vtendo conſumendi, vel rem et fructum diſperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prolog. v. 5.* conſequens eſt, 8) vt et deſtruere dominio liceat rem, dominio ſuo ſubiectam, et 9) eamdem corrumpere, modo 10) id non fiat eo conſilio, vt alius inde detrimentum capiat. *) Quamuis enim talis rerum noſtrarum, quae aliis prodeſſe poſſent, corruptio amori humanitatis repugnet, et ius alterius imperfectum laedat: (§. CCXVII, 11.) non tamen ideo iuſtitiam expletricem violat, qui, iure ſuo vſus, rebus ſuis abutitur, easue, nulla vrgente neceſſitate, corrumpit.

*) Si quis enim eo conſilio rem ſuam corrumpit, vt alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum laedendi, ac ſequuto euentu alterum reipſa laedit. Quum vero primum et abſolutum iuris naturalis praeceptum violet, qui alterum laedit: (§. CLXXVIII, 8.) conſequens eſt, vt et contra ius naturae agat, qui res ſuas corrumpit, vt alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti ſui veneno inficientis, vt vicini apes inde perirent. Quinctil. *Declam. XIII.*

§. CCCVIIII.

Nec non eamdem alienandi.

Quia denique libera illa diſponendi facultas, quam domino competere diximus, ius etiam alienandi complectitur: (§. CCCVI, 1.) facile intelligitur, 11) dominum et dominio ſuo ſeſe abdicare, et 12) illud tum in futurum, tum 13) in praeſens, ſub quacumque conditione in alium transferre, et quiduis alteri commodi concedere, quin et 14) ius qualecumque

que alii in re ſua concedere; ac proinde 15) dominium vtile, vſumfructum, hypothecam, pignus, ſuo arbitrio conſtituere alteri poſſe, dummodo 16) ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmior diſpoſitio obſtet.

§. CCCX.

Poſſeſſionem porro adprehendendi et retinendi.

Quandoquidem porro et poſſeſſio inter effecta dominii eſt: (§. CCCVI, 2.) facile patet, 17) dominum et adprehendere rei ſuae poſſeſſionem, et 18) eam aduerſus quemcunque tueri, ideoque 19) et vim vi repellere poſſe. 20) Nihil quoque intereſſe, ſiue quis ipſe per ſe, ſiue per alium poſſideat: immo 21) ſemel adquiſitam poſſeſſionem procul dubio et ſolo animo ab abſente retineri tantisper, dum alius eam nondum adprehendit. *)

*) Poſſeſſio enim eſt detentio rei, cuius vſu alios excludere ſtatuimus. (§. CCXXXI.) Quamdiu ergo alios excludere rei vſu ſtatuimus, tam diu rem nondum pro derelicta habuimus. (§. CCXXXXI.) Ergo res huiusmodi non eſt nullius, nec adeo nulli ius competit eam occupandi. In qua re vero nulli ius occupandi eſt, eius ego poſſeſſionem procul dubio et abſens ſolo animo retineo.

§. CCCXI.

Ius denique vindicandi.

Denique quum et ius VINDICANDI inter effectus dominii ſit: (§. CCCVI, 3.) fieri non poteſt, 22) quin hoc iure noſtro vti poſſimus aduerſus quemcumque rei noſtrae poſſeſſorem, nec, 23) quod ad rei reſtitutionem attinet, quidquam interſit, bona fide, an mala, ille rem noſtram detineat, itemque 24) notus ille nobis, an ignotus ſit, quia ab eo non ob factum aliquod

quod rem repoſcimus, ſed rem, in quam nobis ius eſt, repetimus. Praeterea quum 25) rem ſuam vindicare et repetere, non ſit eam de nouo redimere: facile patet, dominum, rem ſuam vindicantem, non eſſe ad reſtituendum pretium obſtrictum, quamuis 26) aequitas non patiatur, vt ille cum alterius damno fiat locupletior, (§. CCLVII.) et impenſas neceſſarias ac vtiles, a poſſeſſore in rem erogatas, reſtituere detrectet. *)

*) Quo procul dubio pertinent etiam impenſae, ſine quibus ne ipſe quidem dominus rem ſuam a raptoribus recuperaturus fuiſſet, maxime ſi eo animo rem redemit poſſeſſor, vt eam domino reſtitueret. Pufend. *Iur. nat. et gent. IIII, 12, 13.* ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Stradae *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antuerpienſes mercatores merces pretioſiſſimas plusquam centum millium, ab Hiſpano milite in vrbe Machlinienſi direptas, exſoluto XX. millium pretio, redemiſſent: domini illas, reddita ea ſumma, receperunt, quippe non minore diſpendio res ſuas recuperaturi, ſi vel maxime iure experiri voluiſſent.

§. CCCXII.

Quatenus et acceſſiones et fructus ſibi vindicet dominus?

Quum vero is, cuius res ipſa in dominio eſt, etiam, acceſſiones et fructus omnes inde redeuntes, iure ſibi vindicare poſſit: (§. CCCVII, 4.) merito quaeritur, an bonae fidei poſſeſſor omnes acceſſiones, omnesque fructus, ex re aliena perceptos, quin et omne lucrum, domino, rem ſuam vindicanti, reſtituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide iuſtoque titulo rem poſſidet, quamdiu de vero domino non conſtat, facultate gaudet,

gaudet, omnes rei, a ſe poſſeſſae, vſu excludendi. Qui vero hoc iure gaudet, 27) eum loco domini eſſe, (§. CCXXXI.) ac proinde 28) iisdem iuribus, ac ipſum dominum, frui, nemo dubitauerit. At quia tamen non eſt verus dominus, qui rem alienam bona fide poſſidet, 29) nulla ſane ratio eſt, cur cum veri domini damno velit fieri locupletior, quemadmodum 30) nulla ratio eſt, cur dominus fructus non exſtantes, quos cura induſtriaque ſua non produxit, ſibi vindicare velit. *)

*) Acceſſio enim naturalis, cuius de dominio non conſtat, pro re nullius habetur. (§. CCXXXXI.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupauerit bonae fidei poſſeſſor, qui eos, omni adhibita cura et cultura, produxit: huic cur iſti eripiendi ſint, nulla eſt ratio. Et hinc non abſurde ius Iuſtinianeum ait: *naturali ratione placuiſſe, fructus, quos* PERCEPIT, *bonae fidei poſſeſſoris eſſe pro cultura et cura. §. 35. Inſt. de rer. diuiſ.* Nec alia ratio eſt fructuum ciuilium. Quia enim itidem, dum percepti ſunt de vero eorum domino non conſtitit, et dominus interea rei, ex qua prouenerunt, nullam curam habuit: ii quoque ad bonae fidei poſſeſſorem merito pertinent, quamdiu verus dominus non ſuperuenit.

§. CCCXIII.

Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fieri locupletior: (§. CCCXII, 20. ſequ.) conſequens eſt, 31) vt domino, vindicanti rem ſuam, etiam reſtituendae ſint acceſſiones, quipque quarum de domino iam conſtat, adeoque 32) etiam fructus exſtantes, et pendentes, recte petat dominus, *) 33) deductis tamen prius impenſis, in illos factis, quia dominus

Acceſſiones et fructus debentur domino.

minus fieret locupletior cum bonae fidei poſſeſſoris damno, ſi fructus, quorum curam nullam ſuſceperit, ſibi vindicare non dubitaret.

*) Concedit id Grotius *de iure belli et pac. II, 8, 23. et II, 10, 4.* ſed non niſi de fructibus naturalibus. Enimuero quum et induſtriales ſint fundi acceſſio, et talis quidem, cuius de domino iam ſatis conſtat: vix excogitari poteſt ratio, cur eos ſibi vindicare velit bonae fidei poſſeſſor. Impenſarum tamen reſtitutionem nullo colore detrectare poteſt dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque induſtria ſua non produxit. (§. CCCXII, 30.) Vnde Hebraei σκληρὸν καὶ αὐστηρὸν ἄνθρωπον, *durum et auſterum hominem*, loquutione prouerbiali deſcripſerunt, θερίζοντα, ὅπου οὐκ ἔσπειρε, καὶ συνάγοντα, ὅθεν οὐ διεσκόρπισε, *qui metat, vbi non ſeuerit, cogatque, vbi non ſparſerit. Matth. XXV, 24. Luc. XVIIII, 21.*

§. CCCXIIII.

Percepti et conſumiti b. f. poſſeſſori.

Quumque acceſſio naturalis, cuius de domino non conſtat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus ciuilibus aliud ſit ſtatuendum: (§. CCCXII, *) conſequens eſt, 34) vt fructus percepti merito relinquendi ſint bonae fidei poſſeſſori, qui culturam et curam adhibuit, niſi 35) iis factus ſit locupletior. * (§. CCCXII, 29.)

*) Sequuntur hoc principium iureconſulti in hereditatis petitione. *l. 25. §. 11. et §. 15. l. 36. §. 4. l. 40. §. 1. D. de hered. petit.* Contra in rei vindicatione fructus perceptos indiſtincte addicunt bonae fidei poſſeſſori, nec quidquam intereſſe putant, locupletior iis factus ſit, nec ne. *l. 4. §. 2. D. fin. regund. l. 48. pr. D. de adqu. rer. dom.* Sed ratio diſcriminis plane ciuilis eſt, nec ex recta ratione poteſt deriuari. In hereditatis enim petitione, tamquam

vniuerſali iudicio, pretium ſuccedere dicitur in locum rei, non in iudiciis ſingularibus. Ius naturale autem haec procul dubio non diſtinguit: ac proinde aequiſſimum eſt, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indiſtincte vero domino reſtitui. Quod et in foro hodie obſeruari, teſtatur Stryk. *Vſ. hod. Digeſt. VI, 1, 12.*

§. CCCXV.

Ex iisdem regulis, quod bonae fidei poſſeſſor pro domino eſt, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. CCCXII, 27. 29.) inferimus, 36) eum, ſi rem bona fide conſumſerit, non magis domino ad reſtitutionem obligatum eſſe, quam, 37) ſi res apud eum caſu perierit: Teneri tamen eumdem, 38) ſi rem nullo, vel minore pretio adquiſitam, carius vendiderit, quia ſic cum alterius damno fieret locupletior, ſi lucrum ſibi retinere vellet: contra 39) ceſſare hanc obligationem, ſi dominus iam rei ſuae aeſtimationem fuerit ab alio conſequutus, partim quia tunc bonae fidei poſſeſſor locupletior quidem factus eſt, ſed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, ſed de damno vitando, certare debet.

An b. f. poſſeſſor rei conſumtae, pereuntis, vel alienatae, aeſtimationem praeſtet?

§. CCCXVI.

Quia denique haec omnia tantum ad bonae fidei poſſeſſorem pertinent: Contra malae fidei poſſeſſores nec loco domini ſunt, nec illo colore, quod de vero domino ſibi non conſtiterit, vti poſſunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, ceſſant: facile patet, 40) eos abſciſſe ad reſtitutionem non modo rerum exſtantium, ſed et

Quid malae fidei poſſeſſor reſtituere teneatur?

iuſti

pretii conſumtarum et alienatarum, multoque magis 41) ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere ſaltim potuerunt, aeſtimationem praeſtandam, eſſe obligatos, ſimulque 42) caſum omnem ferre debere. *)

*) Quamuis enim caſus nemini imputetur regulariter: (§. CVI, 27.) ea tamen regula non valet, ſi per agentem ſteterit, quo minus tale quid eontingeret. (Ibid. n. 31.) quia tunc non caſus, ſed ſimul culpa adeſt. Iam malae fidei poſſeſſor poterat ac debebat rem ſuam domino reſtituere idque ſi feciſſet, per eum ſtetiſſet, quo minus res apud ſe periret. Itaque et caſum ferre tenetur. Vnde recte iureconſulti praedonem et furem caſum ferre debere aiunt, *quia ſemper in mora ſint. l. 8. §. 1. D. de condict. furt.*

§. CCCXVII.

Effectus dominii aliquando reſtringuntur per leges ciuiles.

Et haec quidem ſunt iura, quae ex rerum dominio prono veluti alueo fluunt. Quum vero iuris ciuilis ſit, actiones indifferentes ſaluti cuiusque populi et reipublicae attemperarare, (§. XVIII, 36.) reipublicae autem plerumque expediat, ne quis re ſua male vtatur: *§. 2. Inſt. de his qui ſui vel alieni iur. ſunt,* non mirum eſt, 43) dominium aliquando arctioribus limitibus circumſcribi a rectoribus ciuitatum, ac proinde 44) aliquando liberam diſpoſitionem, aliquando 45) ius poſſeſſionem adprehendendi, aliquando 46) ius vindicandi dominis vel plane adimi, vel non niſi cum aliqua reſtrictione concedi. *)

*) Sic animaduertimus, leges ciuiles *liberam rerum diſpoſitionem* adimere pupillis, furioſis, prodigis, minoribus. Eaedem legatarium, quantumuis dominum, rei legatae poſſeſſionem adprehendere non patiuntur, et aduerſus eum, qui ſuo arbitratu

illam occupauit, heredi dant interdictum QVOD LEGATORVM. *tot. tit. D. quod legat.* Denique notum eſt, eum, cuius tigna alter iunxit, quamuis dominium materiae non amittat, non tamen tigna iuncta poſſe vindicare per leges XII. Tabularum. *§. 29. Inſt. de rer. diuiſ. l. 7. D. de adqu. rer. dom.* Adeo nullus fere eſt dominii effectus, quem ſemper et vbique omnibus ſaluum et integrum eſſe patiantur leges ciuiles, ſi aliud exigere videatur ſalus reipublicae, quam ſibi ſupremam legem merito ſtatuunt imperantes, iis in rebus, quae ad ius naturae permiſſiuum pertinent. Quum enim iuri naturae permiſſiuo vnusquisque recte renunciet: (§. XIII, 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in ciuitatem coaluit, eique re ipſa renunciauit, dum ſummae poteſtatis legibus voluntatem ſuam ſubmiſit.

§. CCCXVIII.

Aliquando per pacta et diſpoſitiones priorum dominorum.

Quumque et domino, tum inter viuos, tum mortis cauſſa, de rebus ſuis diſponere liceat, (§. CCLXVIII.) et tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXVIIII, 42.) facile patet, 47) etiam pacto et diſpoſitione prioris domini reſtringi poſſe dominii effectus, *) et tunc 48) plura ſibi adrogare non poſſe poſſeſſorem, quam a priore domino accepit, niſi 49) is, cuius in fauorem reſtrictio illa facta eſt, vltro iuri ſuo renunciet, vel 50) is plane in rerum natura eſſe deſinat, vel 51) ius ſuum ex iuſta cauſſa amittat.

*) Ita aliquando diſpoſitione prioris domini arctioribus limitibus circumſcribitur ius omnem vtilitatem e re ſua percipiendi, ſi alteri in illa vſusfructus, ſeruitus, antichreſis conſtituitur. (§. CCLXXXII. ſequ.) Aliquando libertas diſponendi, deſtruendi, alienandi domino eripitur, ſi illi tan-

tum dominium vtile conceditur, (§. CCLXXVIIII. ſequ.) vel ſi res fideicommiſſo oneratur, cetera. Conſtituto porro vſufructu, etiam ius poſſidendi, quod domino alias denegari non poteſt reſtringitur; quemadmodum dominio vtili alicui conceſſo, domino ſuperiori vel directo nec rem poſſidendi, nec quod ad dominium vtile attinet, vindicandi ius eſt.

§. CCCXVIIII.

Dominum neminem in vſu rei ſuae iniuria impedire, vel ei damnum inferre debere.

Et hactenus quidem de IVRIBVS, quae ex dominio oriuntur, quantum ſatis eſt, diximus. Quum vero correlata ſint IVS et OBLIGATIO, ac proinde, poſito iure, ponatur obligatio: (§. VII.) conſequens eſt, 52) vt quot ſunt effectus dominii ratione domini, totidem aliis incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domino LIBERA eſſe debet de rebus ſuis diſpoſitio: (§. CCCVI, 1.) 53) INIVRIAM illi faciunt, qui eum in diſponendo, fructibusue percipiendis impediunt, * 54) DAMNVM vero dant, qui quid rerum eius fructuumque et acceſſionum corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius felicitatem perfectionemque pertinet, alteri interuertere vel corrumpere non dubitat, eumdem procul dubio laedat, (§. LXXXII.) nemo autem laedendus ſit: (§. CLXXVIII, 8.) merito inferimus, 55) nemini per impedimentum liberae diſpoſitioni eius obiectum faciendam eſſe iniuriam: 56) nemini damnum dandum, ac proinde 57) ſi quid eius generis factum ſit, auctorem iniuriae damniue merito et ad reſarciendum damnum, et ad poenam teneri.

*) INIVRIAM enim et ICti Romani non ſolum vocant omnem contumeliam, verbis vel factis alicui illatam,

tam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel ſua vti prohibet, vel in re aliena ſibi liberam quamdam diſpoſitionem adrogat. Hinc iniuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cuius domum vi introiit, *l. 5. pr. D. de iniur.* qui quem prohibuit in mari piſcari, vel euerriculum, quod Graece σαγήνη dicitur, ducere, vel in publicum lauare, vel in cauea publica ſedere, vel in quo alio loco agere, ſedere, conuerſari non paſſus ſit, vel qui nobis RE NOSTRA VTI non permiſerit. *l. 13. §. 7. D. eod.*

§. CCCXX.

Nec eius poſſeſſionem directe vel indirecte interuertere.

Quandoquidem deinde et POSSESSIO ad effectus dominii vel iura domini pertinet: (§. CCCVI, 2.) conſequens eſt, 58) vt noſtrum ſit rem quemque ſuam quiete poſſidere pati, neque 59) cuiquam inuito poſſeſſionem vel directe, vel indirecte, eripere. 60) Vt, ſi quem tale quid feciſſe probari poſſit, ille, tamquam laedens, non ſolum ad omne damnum reſarciendum, ſed et ad poenam, quam commeruit, ſubeundam obſtrictus ſit. (§. CCXI.)

§. CCCXXI.

Directe id fit per furtum, rapinam, deiectionem violentam.

DIRECTE quis alterius poſſeſſionem interuertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandeſtinam. Poſterius factum vocatur FVRTVM, prius, ſi in re mobili admittatur, RAPINA, ſin in immobili, VIS vel VIOLENTA DEIECTIO. FVRTVM ergo eſt ablatio clandeſtina rei alienae, inſcio et inuito domino, lucrifaciendi cauſſa*) facta: RAPINA ablatio violenta rei alienae mobilis, inuito domino, et lucri faciendi cauſſa, facta: VIS denique deiectio alterius violenta de poſſeſſione rei immobilis.

*) Si enim contumeliae cauſſa quid auferatur, erit INIVRIA, ſin, vt res corrumpatur; DAMNVM. Sic apud Homerum *Iliad. A. v. 214.* Minerua Chryſeida Achilli auferri ait ὕβϱιος εἵνεκα, *contumeliae cauſſa.* Iniuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dediſſe, quam furatus eſſe dicitur, qui, vti ait Horatius, *Serm. I, 3. v. 116.*

Teneros caules alieni infregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui

Quatuor a ſtabulis praeſtanti corpore tauros
Auertit, totidem forma ſuperante iuuencas,
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſisque viarum
Indiciis, raptos ſaxo occultabat opaco.

Virgil. *Aen. VIII. v. 207. ſequ.* Ceterum quamuis veteres et rerum immobilium furtum fieri poſſe ſtatuerent: (vid. *l. 38. D. de vſurp. et vſucap.* Gell. *Noct. Att. XI, 18.* Plin. *Hiſt. nat. II, 68.* Gronou. *Obſeru. I, 4. p. 42. ſequ.*) incommoda tamen, nec admodum recepta eſt haec vocabuli notio, adeoque ab illa merito abſtinemus.

§. CCCXXII.

Indirecte per defraudationem.

Sed et INDIRECTE interuerti poteſt alterius poſſeſſio, ſi quis verbis factisque fraudulentis efficit, vt alter poſſeſſione ſua excidat, id quod DEFRAVDATIONEM vocamus. Quum ergo et hoc modo quis laedatur, nec tamen quod ſibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. CLXXVII, 6.) per ſe patet, 61) non minore, quam fures vel raptores, crimine ſe obſtringere, qui verborum inſidiis alterum rebus ſuis emungunt, *) vel 62) termino moto, falſorum ponderum et menſurarum vſu, aliisque huiusmodi factis doloſis, ex alterius patrimonio quidquam auertere non dubitant.

*) Con-

*) Conueniunt enim haec crimina ſine, dum et fur, et raptor, et defraudator id agunt, vt alios rebus ſuis ſpolient. Conueniunt cauſſa impulſiua, puta dolo malo. Conueniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior eſt, quod amicos maxime ſub amicitiae ſpecie circumuenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cauemus. Recte ergo haec crimina coniungit incomparabilis morum magiſter, Euripides *in Helena v. 909.* dum ſcribit: Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν τὰ κτητὰ δὲ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐς ἁρπαγάς· ἐατέος δ' ὁ πλοῦτός ἐστ' ἄδικός τις ὤν *Odit Deus vim, et parta labore quemlibet poſſidere iubet, non rapto viuere. Repudianda iniuſta et turpis opulentia.* Ad quam iniuſtam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negauerit.

§. CCCXXIII.

Poſtremum, quod domino in re ſua competit, IVS VINDICANDI non poteſt non producere obligationem, REM alienam vero DOMINO RESTITVENDI. Ex ea vero colligimus, 63) vnumquemque, ad quem res aliena etiam ſine crimine peruenit, operam dare debere, vt illa in domini poteſtatem redeat, *) adeoque 64) rem iſtam non occultandam celandamque, ſed 65) indicium eius publice faciendum eſſe, vt dominus, oſtenſis dominii argumentis, eam repetere poſſit: *Deut. XXII, 1. ſequ. l. 43. §. 4. D. de furt.* multoque magis 66) promtum eſſe debere poſſeſſorem, ad rem reſtituendam, ſi ipſe dominus eam requirat, vel publice per praeconem iacturam ſuam denunciet. Vbi tamen vtroque caſu 67) ipſa aequitas ſuadet, partim Res aliena domino reſtituenda.

R 3 ne

ne illa reſtitutio bonae fidei poſſeſſoris impenſis fiat, partim, 68) ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. CCCXII, 29.)

*) Attamen et haec obligatio, ad rem vero domino reſtituendam, non ſemper locum poteſt habere, quum aliquando ipſa *recta ratio* illam reſtitutionem disſuadeat, aliquando *leges ciuiles* poſſeſſorem ea reſtituendi obligatione ſoluant. Prioris exemplum dabit furioſus repoſcens gladium, a ſe depoſitum, de quo Seneca *de Benef. IIII, 10.* Cicero *de offic. I, 10, III, 25.* Similia exempla attulit Ambroſ. *de offic. I, vlt.* Ad poſteriorem exceptionem pertinet VSVCAPIO et PRAESCRIPTIO. Eam enim ignorare ius naturae, tam certum videtur, quam quod certiſſimum. Nam tempus, quod in ſola relatione conſiſtit, dominium ſuapte natura nec dare cuiquam, nec adimere poteſt. Quumque iam ſupra oſtenderimus, non aliter tranſire in alterum dominium rei noſtrae, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam ſine facto domini illud adquirere, nec ipſum dominum iſtud ſine facto ſuo amittere poſſe. Itaque legibus ciuilibus originem debent vſucapio et praeſcriptio, quae vtramque bono publico introduxerunt, *l. 1. D. de vſurp. et vſuc.* partim *vt finis eſſet ſollicitudinis et periculi litium*, Cic. *pro Caecin. Cap. XXVI.* partim vt homines negligentiores ad res ſuas eo maturius vindicandas impellerentur, ſi meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem eſſe, animaduerterent. Quamuis ergo vere ſcripſerit Iſocrates *in Archidam. p. 234.* ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας, καὶ τὰς κοινὰς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσιν, *poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas, praeſcriptione longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habendas eſſe, perſuaſum eſſe omnibus:* non tamen ſequitur, vt quod perſuaſum eſt pluribus, illico pro iuris naturalis praecepto habendum ſit. Quod ideo monere viſum eſt, ne quis miretur, nos in explicanda doctrina

ctrina de dominio nullam plane vſucapionis et praeſcriptionis rationem habuiſſe.

§. CCCXXIIII.

Ceterum, 69) ſi non adpareat verus dominus, qui rem repoſcat, illa nullius eſſe intelligitur, (§. CCXXXXI.) ac proinde 70) merito cedit bonae fidei poſſeſſori. * (§. eod. 17.) Et quamuis ii, qui id ſibi negotii credunt ſolum dari, vt hominum conſcientias conſiliis et praeceptis regant, ſuadere ſoleant, vt res, quorum de dominio non conſtat, in pauperum vſum diſpenſentur: 70) non tamen ideo iniuſtus dici poterit, qui iure ſuo vſus, rem illam, moraliter dominio vacuam, ſibi retinere ſtatuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Conſu. Flandr. Lib. II. n. 1.*

Praeterquam ſi verus dominus non adpareat.

*) Accedit quod ſolus dominus gaudet iure, alios rei ſuae vſu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas eſt, ac proinde nihil obſtat, quo minus bonae fidei poſſeſſor rem ſibi retineat. Enimuero quia plerisque locis res dominio vacuas alicuius momenti ſibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXXXXII, 22.) per ſe patet, bonae fidei poſſeſſorem iis locis, vbi huiusmodi ius inoleuit, res alienas, quarum de domino non conſtat, offerre ciuitatum rectoribus, ab iisque μήνυτρον exſpectare debere. Grot. *de iure belli et pac. II, 10, 11.*

CAP. XIII.

DE RERVM, IN DOMINIO CONSTITVTARVM, COMMERCIO.

§. CCCXXV.

Cur rebus pluribus indigere homines coeperint?

Ex quo a communione negatiua diſceſſum, dominiumque introductum eſt: homines res vtiles ita ſibi vindicare coeperunt, vt deinceps nemini earum vſum concedere cogerentur, ſed eas ſibi detinere, ſuisque ſeponere vſibus poſſent. (§. CCXXXVI.) Ex eo vero id conſequi oportuit, 1) vt non eaedem omnium hominum facultates eſſent, ſed 2) alii quibusdam rebus abundarent, quibus alii indigerent maxime: adeoque 3) alter vel ex alterius adparatu, vel eiusdem opera id, quod ſibi deerat, ſuppleret. Immo, quum non omnia proferat omnis tellus: *) 4) ipſa neceſſitas homines coegit, vt ea, quibus abundarent, quaeque ſua arte ac opera produxisſent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipſi carerent, ſibi adquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter ſe inſtituere dicti ſunt.

*) Huc pertinet elegans obſeruatio Virgilii *Georg. I. v.* 54.

Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuae:
Arborei foetus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina: nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges aeternaque foedera certis
Impoſuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem.

Quibus

Quibus gemina ſunt, quae latius idem poëta cecinit *Lib. II. Georg. v. 109. ſequ.* quaeque obſeruarunt Varro *de re ruſtica I, 23.* et Ouid. *de arte am. IIII. v. 758.* et in primis Seneca *Epiſt. LXXXVII.* qui, adducto illo laudato Virgilii loco ex libro georgicon ſecundo, addit: *Iſta in regiones deſcripta ſunt, vt neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos* COMMERCIVM, *ſi inuicem alius ab alio aliquid peteret.* Eamdem commerciorum originem vrget Ariſtot. *Nicomach. V, 8. Polit. I, 6.*

§. CCCXXVI.

Neceſſitas commercii.

Iam equidem ſi omnes homines virtutis ſtudio tenerentur, non eſſet, profecto, quod vllus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipſe abundet, indigis liberaliter ſint elargienda? (§. CCXXI, 23.) Enimuero, quum iam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque ſaeculo viuamus, quo *virtus laudatur, et alget;* 5) de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo ſola humanitate et beneficentia, ſed perfecta obligatione, ad rerum vtilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosue operis ſuis iuuandos, obſtrictus eſſet.

§. CCCXXVII.

Illud aliter inſtitui non potuit, quam per contractus.

Itaque per COMMERCIVM intelligimus communicationem rerum operarumue neceſſariarum atque vtilium cum aliis, earum indigis, non ex ſola humanitate et beneficentia, ſed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operae praeſtentur, vel dominium et poſſeſſio transferatur, ea vero obligatio nemini inſcio ac inuito ſit extorquenda: (§. CCCXX, 59.) conſequens eſt, 6) vt

commercium requirat vtriusque conſenſum. Eum porro duorum conſenſum de rebus neceſſariis operisue, inter ſe non ex ſola humanitate, ſed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTVM vocare ſoleamus; facile intelligitur, 7) commercia non aliter, quam interuenientibus contractibus, explicari poſſe.*)

*) Recte hoc obſeruauit Iſocrat. *Except. aduerſ. Callimach. p. 742.* Σύνθηκαι τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζομεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι· μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα, καὶ τὰς ἰδιάς ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα· τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι. *In pactis tanta vis eſt, vt pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum, ex pactis et conuentis transigantur. His enim freti conuenimus, et* COMMERCIA *agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum priuatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc vno, tamquam communi bono, homines omnes vti non deſiſtimus.*

§. CCCXXVIII.

Eorum plerique rerum operarumque pretium ponunt.

Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumue neceſſariarum cum aliis, earum indigis, conſiſtant, eaque communicatio non ex ſola humanitate et beneficentia, ſed ex iure perfecto proficiſcatur: (§. CCCXXVII.) 8) rarius profecto continget, vt quis res operasque ſuas cum aliis gratis communicare vel poſſit, vel velit, ſed vnusquisque potius 9) aliquid ſibi ab altero rependi volet, quod ipſi tan-

tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque 10) qui res ſuas operasue inter ſe commutare volunt, non poſſunt non eas inter ſe comparare, eaque comparatio 11) non aliter fieri poteſt, quam quantitate, per quam aequalitas obtineretur, rebus operisue ſingulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operisue attributa, ſecundum quam illae inter ſe comparari poſſiunt, ſit PRETIVM: conſequens eſt, 12) vt commercia et contractus plerique ſine rerum pretio vix intelligantur. *)

*) Hinc eleganter Graeci non modo pacta et contractus, verum etiam commercia vocarunt συμβολὰς, σύμβολα, συμβόλαια et συμβόλαια κοινωνικὰ, ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν, *a comparando vel conferendo.* Qui enim res operasue inter ſe commutaturi ſunt, ii eas inter ſe comparant, dum ſuae quisque rei vel operae certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter ſe habeant. Sic e. g. ſi ponamus, rationem auri ad argentum eſſe vndecuplam: vtrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius eſt, quam metalla iſta inter ſe, ſeruata aequalitate commutare. Ceterum pleroſque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus diuiduntur in ONEROSOS, quando aequale vtrimque onus eſt, BENEFICOS, vbi alter alteri ſe ad aliquid gratis praeſtandum obſtringit, et ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, vt quod praeſtatur, alter modo gratis, modo titulo oneroſo accipiat.

§. CCCXXVIIII.

§. CCCXXVIIII.

Quod eſt vel vulgare, vel eminens.

Comparatio illa inſtituitur vel inter res operasque ſingulas: vel adſumitur communis quaedam menſura, quacum reliquae res operaeque omnes comparantur. Si prius fit: 13) inde oritur PRETIVM VVLGARE, quod ſingulis rebus operisque tribuimus. Sin poſterius: 14) PRETIVM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quae in commercio ſunt, tamquam communi quadam menſura, aeſtimamus: *) quale apud nos eſt pecunia. In vtroque vero 15) procul dubio requiritur aequalitas rei operaeue et pretii

*) Hinc recte Ariſtoteles *Nicom. VIIII, 1.* numum definit: *κοινὸν μετρον, πρὸς ὃ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται· communem menſuram, ad quam omnia referuntur, quaque menſurantur omnia.* Vnde recte numo omnia venalia eſſe dicuntur, quaecumque ſunt in commercio. Id tantum reprehenſione dignum, quod homines et ea, quae non ſunt in commercio, numis aeſtimare et vendere ſolent, veluti iuſtitiam, pudicitiam, ipſamque conſcientiam. Et hoc ipſum eſt, in quod inuehuntur poetae. Horat. *Serm. II, 3. v. 94.*

Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, diuina humanaque, pulcris
Diuitiis parent: quas qui conſtruxerit, ille
Clarus erit, fortis, iuſtus, ſapiensne etiam, et rex,
Et quidquid volet.

Propert. III, 10.

Aurea nunc vere ſunt ſaecula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulſa fides, auro venalia iura,
Aurum lex ſequitur, mox ſine lege pudor.

Similia paſſim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* et olim apud Menandrum, cuius elegantiſſima haec ſupereſt ſententia de divite:

Εὔξαι

Εὖξαι ὅ, τι θέλεις, πάντα σοὶ γενήσεται,
Ἀγρὸς, ὀικίαι, θεράποντες, ἀργυρώματα,
Φίλοι, δικασταὶ, μάρτυρες, μόνον δίδου.
Αὐτοὺς γὰρ ἕξεις τοὺς θεοὺς ὑπηρέτας.

Opta modo, quidquid volueris: omnia euenient:
Ager, domus, medici, ſupellex argentea,
Amici, iudices, teſtes: dederis modo.
Quin et deos ipſos miniſtros facile habebis.

§. CCCXXX.

Quomodo vulgare definiendum ſit?

Et initio quidem pretium tantum VVLGARE hominibus innotuiſſe, vel inde patet, quod eminens ſine plurium conſenſu conſtitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque ſuis ſuo arbitratu impoſuit. Quum tamen id eo fine ac conſilio fiat, vt illis quisque ea, quae ſibi deſunt, comparare poſſit: (§. CCCXXV, 3.) conſequens eſt, 15) vt in imponendo rebus operisue pretio ratio habenda ſit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus, adeoque 16) tanti aeſtimanda ſit res operaue noſtra, vt, hos eas tanto pretio comparare ſibi velle, probabile ſit. *)

*) Nam ſi fingamus, Arabes tus et aromata ſua tanti aeſtimare, vt pro centenis frumenti medimnis non niſi vnam drachmam dare velint: nec ipſi pro ture et aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii ſibi comparare poterunt aromata, adeoque impedientur hoc modo commercia, quorum tamen cauſſa inuentum eſt rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat eſſe media, qualis eſt finis: conſequens eſt, vt pretium ita definiendum ſit, vt commercia intercedere posſint inter homines, adeoque in illo conſtituendo ratio haberi debeat aliorum, a quibus et ipſi aliquid adquirere volumus.

§. CCCXXXI.

§. CCCXXXI.

Quarumnam circumſtantiarum in eo definiendo habenda ſit ratio?

Quum itaque tanti aeſtimandae ſint res operaeque noſtrae, quanti eas alterum, a quo quid adquirere cupimus, ſibi comparaturum, probabile eſt: (§. CCCXXX, 16.) facile vnusquisque intelligit, 17) pretium rerum aliquando intendere alterius neceſſitatem et indigentiam,* 18) aliquando rei ipſius raritatem: immo 19) rationem etiam habendam eſſe artificii, 20) ipſius rei praeſtantiae, 21) operae et expenſarum, in illam factarum, 22) periculi, eius cauſſa ſubeundi, 23) denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque eiusdem generis περιστάσεων.

*) Verum quidem eſt, non ea ſemper, quae maxime neceſſaria ſunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente diuina prouidentia, vt illa, quibus non facile caremus, vbique obuia ſint, et illa tantum, quae nec corpus, nec natura deſiderat, difficilius rariusque reperiantur, vti recte philoſophatur Vitruu. *Architect. VIII. praef.* Attamen ſi neceſſitas cum inopia coniuncta eſt, e. g. ſi magna vbique eſt frugum ſterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipſa ſatis docet experientia. Ac proinde tunc vere euenit, quod ait Quinctilianus *Declam. XII: In magna inopia, quidquid emi poteſt, vile eſt.* Exemplum inſigne vidit Aegyptus in ſeptennali illa ſterilitate *Geneſ. XXXXVII, 14. ſequ.*

§. CCCXXXII.

Quid pretium adfectionis?

Obuerti nobis poſſet, ſolere homines ſuis rebus attribuere pretium immenſum, vel multo maius certe, quam quo alter ſibi illas comparare velit, ſiue auctor illas faciat pretioſas, ſiue raritas, ſiue factum inſigne, quod illae nobis reuocant in memoriam. Enimuero quum nos

nos iam de officiis, in commercio obſeruandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinarie non habeatur ratio, ſed tantum in damnis reſarciendis: * (§. CCXII, 125) facile intelliges, 24) cur id pretium regulam noſtram non euertat.

*) Adfectio enim iſta ita comparata eſt, vt in alterum transire nequeat, adeoque et nihil hunc mouere poſſit, cur rem illam ſibi ideo maiore pretio comparare velit, quod ea poſſeſſori iucundum quid in memoriam reuocarit. Sed id ordinarie tantum verum eſt. Alioquin enim contingit aliquando, vt in commercio ne id quidem pretium plane inſuper habeatur, 1) ſi communis ſit rei adfectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta eſt, vel ob inſignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidiae ſignum vel elaboratior Apellis vel Parrhaſii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, maiori, quam vulgari, pretio venibant. 2) Si maior ſit adquirentis, quam poſſidentis adfectio, e. g. ſi res mea alterius rem inſigniter reddere poſſit meliorem, ac proinde is optet, vti ille apud Horat. *Serm. II. 6.*

O ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum!

§. CCCXXXIII.

Quum vero commercia ideo inter homines inſtituantur, vt alter ex alterius adparatu, vel eiusdem opera, id, quod ſibi deeſt, ſuppleat, (§. CCXXVI, 3.) et pretium quoque non ob aliam cauſſam excogitarint homines, quam vt in commutandis rebus ac operis aequalitas obtineretur: (§. CCCXXVIII, 11.) non potuit non ſaepius contingere, 25) vt nec ſemper alteri ſupereſſet, quod deeſſet alteri, et 26) ſaepe alter id, quod alter dare vellet, adſpernaretur,

Cur pretium eminens inuentum?

retur, et 27) ipſarum rerum, quas inter ſe permutare vellent, tam lubrica atque incerta eſſet aeſtimatio, vt non poſſet non alteruter damni incurrere periculum, quin et 28) aliquando ipſae res commutandae tam magnae molis eſſent, vt nec commode in loca diſſita transferri, nec in itinere commode cuſtodiri poſſent. Quae incommoda, quum aliter euitari non poſſent: 29) ipſa demum neceſſitas inuexit pretium aliquod eminens, quod et reciperetur ab omnibus, et in quo mutua inter rem et pretium relatio facillime poſſet reperiri. *)

*) Id ipſum obſeruauit Paullus IC. *l. 1. pr. D. de contr. emt.* dum emtionis venditionis originem ita deſcribit: *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat numus, neque aliud merx, aliud pretium: ſed vnusquisque ſecundum neceſſitatem temporum ac rerum vtilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, vt, quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper et facile conueniebat, vt, quum tu haberes, quod ego deſiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia eſt, cuius publica ac perpetua aeſtimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis ſubueniret, eaque materia, forma publica percuſſa, vſum dominiumque non tam ex ſubſtantia praebet, quam ex quantitate, nec vltra* MERX *vtrumque, ſed alterum* PRETIVM *vocatur.* Similia habet Ariſtotel. *Ethic. ad Nicom. V, 8.* et *Pol. I, 6.* quae loca erudite expoſuit Iac. Perizon. *de aere graui §. II. p. 6. ſequ.* quemadmadum Paulli teſtimonium Duaren. *Diſp. anniuerſ. I, 6.*

§. CCCXXXIII.

Eius requiſita.

Idem finis numi, vel pretii eminentis, id exegit, 30) vt materia, nec nimis rara, 31) nec vulgo obuia, 32) nec vſu ac pretio deſtituta,*) nec

nec 33) difficulter in quaſuis partes diuiſibilis, 34) nec iuſto fragilior, 35) nec quae difficilius cuſtodiri, vel 36) aegre in quemuis locum transferri poſſet, eligeretur: quia ſi rara nimis eſſet, non ſufficeret hominibus: ſi vulgo obuia, nullius pretii eſſet: ſi pretio deſtitueretur, non reciperetur ab omnibus: ſi non in quaſuis aequales partes diuidi poſſet, non obtineretur in commercio aequalitas: ſi fragilior eſſet, vel vſu detereretur, poſſeſſores paullatim redderentur pauperiores: denique ſi nec commode cuſtodiretur, et difficulter in quemuis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia ante inuentum numi vſum difficiliora reddidiſſe, diximus. (§. CCCXXXIII.)

*) Quare recte obſeruauit Ariſtoteles *Nicomacheor.* V, 8. numum eſſe ὅιον ἐγγυητὴν, καὶ δεῖν το νόμισμα φέροντι εἶναι λαβεῖν, *veluti fideiuſſorem, quem qui ſecum ferat, quaeuis venalia accipere poſſet.* Hinc vero praeclare colligit Pufendorff. *de iure nat. et gent. V, 1, 13. vti nemo fideiuſſorem accipiat, niſi virum ſpectatae fidei, et locupletem, in vili autem homine parum cautionis eſſe putetur: ita pro re vbique occurrente, puta pro manipulo terrae aut arenae, neminem rem ſuam permutaturum, quae ipſi magno labore ac induſtria fuerit comparata.*

§. CCCXXXV.

Quae virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretioſiora, cadant, puta aurum argentum, et aes: 37) haec metalla huic vſui adhiberi, et inde 38) numos variae quantitatis ac ponderis cudi, pleriſque gentibus cultioribus commodiſſimum *Cur ad id adhibita metalla nobiliora?*

viſum eſt. Quin 39) ſi quibus alii materiae qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit: *) id, vel vrgente neceſſitate et pecuniae inopia, factum eſt, eo conſilio, vt ciues, defuncti periculo, pro pecunia illa συμβολικῇ ſolidum numum reciperent, vel 40) pecunia iſta tantum in vna gente functa eſt pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diuerſasque gentes conciliandis, fuit idonea.

*) Sic Carthaginienſibus pro numo erat neſcio quid, pelliculae exiguae illigatum, et publice obſignatum, Aeſchin. *dial. de diuit. Cap. XXIIII. p. 78. edit. Petri Horrei.* Lacedaemoniis pondus ferri, et quidem inutilis. Idem *ibid. p. 80.* Plutarch. *Lycurg. p. 51.* Aliis gentibus pro auro, argento et aere conchas, Leo Afr. *Lib. VII.* aliis grana et baccas, aliis maſſas ſalis, adhibere placuit. Pufendorff. *de iure nat. et gent. V, 1, 13.* De corio, papiro, plumbo, aliisque rebus, in calamitate publica, maxime obſeſſis vrbibus, pro pecunia expenſis, vt recentiora, noſtrique aeui exempla praetermittamus, videndus Polyaen. *Strategem. III, 10, 1. et ibi Maſuic. p. 274.* Sen. *de benef. V, 14.* Enimuero, vti quisquiliae illae, quibus barbari pro numis vtuntur, non niſi minutis commerciis inter ciues eiusdem reipublicae explicandis idoneae ſunt: ita moneta συμβολικὴ, in calamitate publica adhibita, vere eſt loco teſſerarum, vel chirographarum, quae ſummi imperantes, defuncti periculo, parata pecunia ſe redemturos, pollicentur. Ita enim apud Polyaenum Timotheus perſuaſit mercatoribus, vt ipſius ſigillo pro numiſmate vterentur, ἀπαλλασσομένους δὲ τὴν σφραγῖδα καὶ τὸ ἀργύριον λαμβάνειν, *et vt reddentes ſigillum, argentum reciperent.*

§. CCCXXXVI.

§. CCCXXXVI.

Quamuis vero pretium numi definire ſit ſummi imperantis, ceu infra ſuo loco pluribus demonſtrabimus: tamen, vti in pretio vulgari ratio habenda eſt aliorum, a quibus quid adquirere cupimus, (§. CCCXXX, 15.) ita facile patet, 41) pecuniae quoque tale adſignandum eſſe pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia ſunt, non adſpernaturas, probabile eſt, adeoque 42) ſequendam eſſe rationem vnius metalli ad aliud, quam pleraeque gentes vicinae cultiores probare ſolent, niſi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium habere audeant, vel ipſi inſigne detrimentum pati velimus. *)

Quantum pretii ſtatuendum ſit numis?

*) Si enim numis noſtris pretium iuſto maius ſtatuimus, aut exteri nobiscum commercii quid habere dubitabunt, aut mercium ſuarum pretium, pro ratione valoris interni monetae noſtrae, intendent. Sin minore pretio numos noſtros expendimus, quam gentes vicinae: nihil certius continget, quam vt numi noſtri probi ad vicinos migrent, eorumque loco iactentur improbi et viliores, vt nemo neſciat, quantum habeat. Hinc quum apud pleraſque gentes moratiores pro ratione temporum aurum ad argentum modo eſſet in proportione duodecupla, modo vndecupla, modo decupla, aliquando etiam auri pretium vel intenderetur, vel minueretur: (Vid. diſſert. noſtr. *de reduct. monet. ad iuſt. pret.* §. *XXIIII. ſequ.*) fieri non potuit, quin detrimentum inſigne caperent Arabes, qui pro aere et ferro teſte Diodoro Sic. *Biblioth. III, 45.* aequale pondus auri, vel, vt Strabo *Geogr. XVI. p. 1124. edit. nouiſſ.* refert pro aere triplum, pro ferro duplum, pro argento decuplum auri pondus rependebant, διά τε τὴν ἀπειρίαν τῆς ἐργασίας,

καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀντιλαμβανομένων, ὧν ἡ χρεία πρὸς τοὺς βίους ἀναγκαιοτέρα, tum propter operandi inſcitiam, tum quod indigerent iis, quae contra accipiebant, quorumque vſus magis videbatur ad vitam neceſſarius. De Peruuianis ſuis ſimile quid refert Ynca Garcillaſſ. de la Vega *dans l'biſtoire des Yncas V, 4. p. 425.*

§. CCCXXXVII.

Contractuum ante inuentum numum antiquiſſimus permutatio.

Iam vt ad CONTRACTVS, quibus interuenientibus commercia explicantur, (§. CCCXXVII, 7.) perueniamus: facile vnusquisque intelligit, 43) alios NONDVM INVENTO PRETIO EMINENTE, et quum ſolum adhuc obtineret pretium vulgare, locum habuiſſe; (§. CCCXXX.) alios, INVENTO demum NVMO; alios tum ANTE INVECTAM PECVNIAM, tum EA iam INVECTA, innotuiſſe. Inter eos, qui nondum inuento pretio eminente locum habuerunt, familiam velut ducit PERMVTATIO. Initio enim 44) non aliter, quam vice rerum, commercia exercebant mortales, ſeu merces ſuas operasue inter ſe permutabant, ac proinde 45) permutationes ſunt genus contractuum antiquiſſimum, quod 46) et multo poſt retinuere gentes omnes, non modo quae auro, argento, aeri nullum ſtatuerunt pretium, *) ſed et quae iam pridem pecuniae vſum habuerunt.

*) Id de maioribus noſtris refert Tacitus *de morib. Germ. Cap. V.* qui tamen obſeruat, iam ſuo tempore Germanos, Romanis prouinciis viciniores, aliquam pecuniae cupiditatem concepiſſe. Idem de Scythis memoriae prodidit Iuſtinus *Hiſtor. II, 2.* de Satarchis, Scythiae Europaeae populo, Pompon. Mela *de ſitu orbis II, 1.* de Hiſpanis Strabo *Geogr. III. p. 233.* Sed et hodie idem inſtitutum ſeruant

Lapo-

Lapones, Samoiedae, populique Aſiae, Africae et Americae quam plurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod et inuento pridem numo, et Graeci et Romani diutiſſime non alio contractu, quam permutatione, vterentur. De Graecis notiſſimum eſt exemplum apud Homerum *Iliad. ŗ. v. 482.* de Romanis videndus Plinius *Hiſt. nat. XVIII, 3. XXXIII, 1.*

§. CCCXXXVIII.

Quid et quotuplex permutatio?

Eſt ergo PERMVTATIO rei noſtrae pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri poſſit, primum, vt neutra res aeſtimetur certumue ei ſtatuatur pretium: deinde vt vtriusque pretii ineatur ratio: ſequitur, 47) vt permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, poſterior AESTIMATORIA, et hinc 48) illa donationi reciprocae; haec 49) emtioni venditioni quodammodo ſimilis ſit, *l. 1. C. de permut. l. 1. §. 1. D. de contr. emt.* quamuis, 50) priorem ideo diuerſum a permutatione negotium eſſe, ſtatuat Pufend. *de offic. hom. et ciu. I, 15, 8.* quod in ea, vt aequalitas obſeruetur, neceſſum non ſit: quum tamen 51) nec in permutatione *ſimplici* obſeruanda ſit aequalitas. *)

*) In hac enim vterque contrahentium rem non ſuam, ſed alienam; non iuſto, quod alii ſtatuerent, pretio, ſed ex adfectione ſua, aeſtimat, adeoque nulla eſt rerum, ſed adfectionis tantum, aequalitas. Quoties enim maior eſt adquirentis, quam poſſidentis, adfectio, toties et in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII, * 2.) Exemplo eſſe poteſt commercium Glauci et Diomedis apud Homer. *Iliad. β. v. 236.* permutantium arma armis,

χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.
Aurea aereis, centena nouenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Diſſert. Plat. XXIII.* Οὐδὲν γὰρ οὔτε τῷ λαβόντι χρυσὸς πλέον, οὔτε τῷ ἀλλαξαμένῳ ὁ χαλκὸς ἔλαττον· ἀλλὰ ἀμφοτέροις καλῶς ἔχει ἑκάτερα ἐν τῷ ἀνίσῳ τῆς ὕλης, ἰσοστασίῳ τῇ γνώμῃ δοθέντα. *Neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui aes traditum eſt. Verum cum vtroque praeclare actum; quum illa materiae inaequalitas aequalitate propoſiti, quo alter dedit alteri, compenſata eſſet.*

§. CCCXXXVIIII.

Quid iuſtum circa permutationem ſimplicem?

Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi reciprocae quodammodo ſimilis, nec in ea neceſſario obſeruanda eſt aequalitas: (§. CCCXXXVIII, 47. 51.) facile intelligitur, 52) neutrum contrahentium de laeſione conqueri poſſe, niſi 53) alterius vis, vel dolus, acceſſerit, (§. CCCXXII, 61. CCCXXI.) nec 54) ob laeſionem irritum eſſe contractum, praeterquam ſi is, qui rem pretioſiorem viliore permutat, non gaudeat libera de rebus ſuis diſponendi facultate, (§. CCCXVII. ſequ.) ſi vel maxime 55) res ipſa, quam quis hoc modo iactauit, ita ſit comparata, vt non ſine turpitudine poſſit alienari, niſi forte 56) in pari turpitudine ipſe quoque accipiens verſetur. *)

*) Hinc dubitari poſſet, an in foro rata futura fuiſſet permutatio Iacobi et Eſaui, quorum hic πρωτοτόκια, ſeu *primogeniturae iura*, pro pulte turpiter vendidit. *Geneſ. XXV, 29. ſequ.* Quamuis enim reprehenſione digniſſimus ſit Eſauus, qui praerogatiuam, ſibi a Deo O. M. conceſſam, flocci fecit, ac ille proinde ab Apoſtolo iure vocetur βέβηλος, *Hebr. XII, 6.* tamen non minus turpiter egiſſe dixeris Iacobum, qui ex fame fratris fructum captu-

rus,

rus, eum hoc inſigni iure defraudauit. (§. CCCXXII, 61.) Quod enim Eſauus ſine crimine vendere non potuit, id nec ſine noxa a fratre emere potuit frater, cuius potius erat, fratrem ab ea ſtultitia abſterrere, non eius abuti ſtultitia. Sed multa eius generis ob rationem typicam admiranda ſunt, quae, ſi ad regulas rectae rationis exigantur, vix defendas.

§. CCCXXXX.

Contra ea, quod ad AESTIMATORIAM attinet permutationem, quum in ea vtriusque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non poteſt, 57) quin vtrimque obſeruanda ſit aequalitas, et 58) neuter alterum laedere debeat, neque adeo 59) rata ſit permutatio, ſi alteruter circumuentus ſit, niſi 60) tam leuis momenti ſit laeſio, nulla vt eius ratio habenda videatur. *) Quid circa aeſtimatoriam?

*) Pretium enim rerum *vulgare* eſt duplex, LEGITIMVM alterum, alterum CONVENTIONALE, quorum illud lege vel ſuperiorum arbitratu, hoc conuentione vel conſenſu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum ſit, et veluti in puncto conſiſtat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore caſu laeſus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii ſaluam non habet, poſteriore alicuius momenti eſſe oportet damnum, ob quod negotium ſubſiſtere non debeat in foro humano. *Quid* enim *intereſt*, inquit Seneca *de benefic. VI, 15. quanti ſit res, quum de pretio inter ementem et vendentem conuenerit? Pretium cuiusque rei pro tempore eſt. Quum bene iſta laudaueris, tanti ſunt, quanto pluris venire non poſſunt.* Hinc in ciuitatibus animaduertimus, tantum ob laeſionem enormem, qualis iure Romano eſt, quo contrahens vltra dimidium pretii laeditur, contractus reſcindi. *l. 2. C. de reſc. vendit.*

§. CCCXXXXI.

Contractus do, vt facias, facio, vt des, et facio, vt facias.

At 61) non res tantum permutabant homines: ſed et operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, ſiue promittebant, ſiue ſibi ſtipulabantur. Vnde 62) nati contractus DO VT FACIAS, FACIO VT DES, FACIO VT FACIAS, quorum eadem eſt natura atque indoles, ac permutationis, vt adeo 63) dubitari non poſſit, quin et hi ſint vel SIMPLICES vel AESTIMATORII, (§. CCCXXXVIII.) et hinc 64) omnia, quae de permutatione SIMPLICE et AESTIMATORIA diximus, (§. CCCXXXVIIII. ſequ.) etiam de hiſce contractibus ſint obſeruanda. Aut enim operae ad rem operasue alterius certo aeſtimantur pretio: quod negotium *pactum reddendae viciſſitudinis* non ineleganter vocat Ammian. Marcell. *Hiſt. XVI, 10.* aut ſine aeſtimatione rei operarumue aliquid pro re vel opera fit daturue. *) Vbi 65) priore caſu ſeruanda aequalitas, et damnum alicuius momenti reſarciendum eſt: 66) poſteriore omnis querela de laeſione quantacumque merito ceſſat.

*) Tale fuit promiſſum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib. X. v. 120. ſequ.* qui Achillem Briſeidis iactura offenſum placaturus, eius operas contra Troianos redimere volebat oblatis ſeptem tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti, duodecim generoſiſſimis equis, ſeptem feminis pulcherrimis, inter quas et Briſeis, vi abducta, addito promiſſo, deleta Troia, Achillem non modo praedae maximam partem auecturum, ſed et vnam ex filiabus, quam ipſe electurus eſſet, vxorem ducturum, cum dote ſeptem vrbium. Ex quo patet, ſaepe aliquem ſibi ſtipulatum ab altero eſſe operas inaeſtimabiles, et pro iis promiſiſſe, quidquid

quid alteri quam gratiſſimum fore exiſtimaret, nulla habita ratione aequalitatis.

§. CCCXXXII.

Contractus commodati.

Sunt et alii contractus, quibus ante numum inuentum commercia explicari potuerunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, vt quae ſibi iure imperfecto, vel ex amore humanitatis et beneficentiae, debebantur, in poſterum iure perfecto deberentur. Talis eſt contractus COMMODATI. Quum enim ad officioſitatem obſtricti ſimus: (§. CCXXVIII, 48.) obſtricti etiam ſumus, ad rei noſtrae non fungibilis vſum alteri, qui eo indiget, cum obligatione reſtitutionis praeſtandum, id eſt, ad rem COMMODANDAM. *) Quum vero, refrigeſcente amore, ſperari vix queat, alterum id ſua ſponte facturum: (§. CCCXXVI.) 67) ipſa neceſſitas homines adegit ad inueniendum contractum, quo alii ad rei ſuae vſum iis hoc modo praeſtandum iure perfecto obligarentur.

*) Itaque COMMODATVM nobis eſt obligatio perfecta ad vſum rei noſtrae, alteri ſub conditione reſtitutionis in ſpecie gratis praeſtandum. Ex eoque patet, iure naturali commodatum vix differre a precario, inter quae tamen iure ciuili aliqua differentia eſt. Facile etiam inde decidi poterit quaeſtio, vtrum commodatum a ſolo contrahentium conſenſu, an a rei traditione ſuam ſubſtantiam capiat? Quamuis enim iure naturali et ſolus conſenſus de vſu, rei alteri praeſtando, obliget: (§. CCCXXVII, 6.) nondum tamen *commodatum* eſt, quia is, cui hoc promiſſum ad rem, quam nondum accepit, in ſpecie reſtituendam nondum eſt obligatus, ſed *pactum de commodando*. Inter haec vero reipſa discrimen eſſe, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad rem reſtituendam,

 ex

ex *pacto* autem de *commodando* promittens vel commodaturus, ad rei vſum praeſtandum, adeoque diuerſae obligationes ex illis negotiis naſcuntur.

§. CCCXXXIII.

Officia commodatarii.

Quia ergo gratis, at ſub conditione eam in ſpecie reſtituendi, rei vſus praeſtatur: (§. CCCXXXII. *) commodatarii eſt, 68) rem non modo non aliis vſibus, quam ad quos eam conceſſit dominus, adhibere, ſed et 69) eamdem ſumma cum ſollicitudine ac diligentia ſeruare: ac proinde 70) vſu finito, vel domino eam reuocante, eam in ſpecie reddere, ſimulque 71) omne damnum, culpa ſua datum reſarcire, 72) non autem praeſtare caſum fortuitum, niſi illum vltro in ſe receperit: * (§. CVI, 27.) nec 73) impenſas in eam factas repetere, niſi tantae ſint, vt mercedem, pro ea locata ſoluendam, excedant.

*) Primus equidem Grotius *de iure belli et pac. II, 12, 13.* diſtinguit, res ne apud dominum ſimiliter peritura fuiſſet, an non, et poſteriore ſaltim caſu damnum a commodatario ferendum eſſe, exiſtimat, cuius ſententiam etiam ſequuntur Pufend. *de iure nat. et gent. V, 4, 6.* et Mornac. ad *l. 1. C. commod.* Enimuero, quum caſus fortuiti et euentus, a ſola prouidentia diuina profecti, nemini imputentur: (§. CVI, 27.) ii ſane nec commodatario imputari poſſunt. Nec obſtat lex diuina *Exod. XXII, 14. ſequ.* Neque enim illa aliter intelligi poteſt, quam de culpa commodatarii interueniente. Vid. Io. Clerici *Comment. in Exod. p. 110.*

§. CCCXXXIIII.

Contractus depoſiti.

Deinde humanitatis amor vnumquemque obligat, vt alterius res pro virili ſua parte ſer-

uare

uare ſtudeat. (§. CCXVI, 4.) Quum vero et id tantum ab altero iure imperfecto exigere poſſimus: 74) ſaepe noſtra intereſt, vt rerum noſtrarum, apud alios depoſitarum, cuſtodiam, ex obligatione perfecta praeſtandam, nobis ſtipulemur: eoque conſilio 75) inuentus eſt contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res noſtras, depoſitarii fidei commiſſas, gratis cuſtodiendas, et, quandocumque nobis placuerit, in ſpecie reſtituendas. *)

*) Eo contractu veteres nihil habuere ſanctius, quia deponens ſummam fiduciam in depoſitarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari poteſt, turpius, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII, *) Hinc inſignis depoſiti religio non modo apud Hebraeos, de quibus *Exod. XXII, 7. ſequ.* et Ioſeph. *Antiqu. Iud. IIII, 8, 38.* verum etiam apud Graecos, et reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI, 87. et Iuuenalem *ſat. XIII.* qui ideo *v. 15. ſacrum* vocat *depoſitum.* Hinc non mirum, dira quaeuis veteres praedixiſſe illis, qui depoſitum abnegare non dubitent, quin et eosdem infamia notaſſe, nec minore poena, quam fures, dignos iudicaſſe. Quaedam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium *in Gundlingianis Part. II. diſſ. VIII.*

§. CCCXXXXV.

Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. CCCXXXXIIII, 75.) patet, 76) depoſitarium teneri ad accuratam rei depoſitae cuſtodiam: nec 77) eam vel inuolucro aut vinculis exuere, vel 78) ſine domini conſenſu vſibus ſuis adhibere poſſe: 79) re vero conſentiente domino mota, depoſitum in aliud contractus genus, veluti Officia depoſitarii.

veluti

veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80) depoſitarium obligatum eſſe ad rem domino, quandocumque illam repoſcit, reſtituendam, niſi aliud ſuadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde 81) non modo ad aeſtimationem praeſtandam, verum etiam in poenam merito condemnandum eſſe, qui depoſitum, in primis miſerabile, *) ſciens, dolo malo, abnegauerit.

*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumſtantiarum: (§. CXIII, 52.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus eſt, qui non modo conceptam de ſe ſpem amici turpiter deſtituit, et amicum ſub amicitiae et fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII, *) verum etiam adflicto addere adflictionem non dubitat. Et hoc ipſum grauiter vrget Hecuba aduerſus Polymeſtorem, qui, Ilio exciſo, Polydorum, Priami filium, occiderat, vt auro depoſito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub. v. 1210. ſequ.*

§. CCCXXXXVI.

Contractus mandati et negotiorum geſtionis.

Denique idem humanitatis amor merito impellere vnumquemque deberet, vt alterum, non minus, ac ſeipſum, ope iuuaret. (§. CCXVI, 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero exſpectare liceat: 82) opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia noſtra, quae ipſi commiſimus, gratis et diligenter expedienda. *) Quem contractum 83) MANDATVM vocari videmus, quemadmodum 84) is, qui negotia, ſibi non commiſſa, ignorante domino, gratis vltroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

*) Vera

*) Vera ergo ac ſolida eſt obſeruatio Noodtii *Probabil. I*, *12.* mandatum olim non perfectam produxiſſe obligationem, ſed ex amicitiae humanitatisque legibus obſtrictum fuiſſe mandatarium, ad negotia, ſuae fidei commiſſa, diligenter curanda: eius autem fidei ſymbolum fuiſſe *manus dationem*, qua alter alteri rem committere ſolebat. Vnde et ipſum contractum MANDATI nomen accepiſſe, probabile eſt. Iſidor. *Orig. IIII*, *4.* Exempla oblatae mandatariis dextrae dabunt Plaut. *Captiu. II*, *3*, *82.* vbi adoleſcens:

Haec per DEXTRAM *tuam*, *te* DEXTERA *retinens manu*,
Obſecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego ſum tibi.

Et Terent. *Heaut. III* *1. v. 84.*

Cedo DEXTERAM: *porro te idem oro, vt facias, Chreme.*

Olim ergo totum hoc negotium ſolo pudore magis, quam legibus, continebatur, donec, tepeſcente paullatim caritate, ipſa neceſſitas ſuaderet, vt in contractum deduceretur hoc negotium, et ſic mandatario perfecta imponeretur negotium diligenter expediendi obligatio. Quod et de reliquis contractibus gratuitis eſt obſeruandum.

§. CCCXXXVII.

Quum ergo mandatarius negotium alienum, fidei ſuae COMMISSVM, ſuſcipiat, (§. CCCXXXVI, 82.) quid vero, et quantum alii committere quis velit, in dominii arbitrio poſitum ſit: facile patet, 85) mandantem vel certis limitibus circumſcribere mandatarium, vel 86) ei liberam poteſtatem, omnia ſuo arbitratu agendi, dare, vel ſaltim 87) per modum conſilii ei ſuggerere poſſe, quid fieri velit. Vbi 88) primo caſu mandatarium fines mandati tranſilire non poſſe, 89) altero eumdem

Mandatarii officia.

dem dolum tantum praeſtare, 90) tertio vero mandatum etiam per aequipollens recte expedire, nemo eſt, quin intelligat. Sed et 91) omnibus his caſibus mandatarium ad rationes adminiſtrationis vel geſtionis reddendas, 92) omnemque diligentiam praeſtandam, obligatum eſſe, vel ex ipſa huius negotii natura ac indole colligimus. *)

*) Eo pertinet inſignis locus Ciceronis *pro Q. Roſc. Cap. XXXVIII. Quid recipis mandatum, ſi aut neglecturus, aut ad commodum tuum conuerſurus eſt? Cur mihi te offers, ac meis commodis obſtas? Recede de medio: per alium tranſigam. Suſcipis onus officii, quod te putas ſuſtinere poſſe: quod minime videtur graue iis, qui minime ipſi leues ſunt. Ergo idcirco turpis haec culpa eſt, quod duas res ſanctisſimas violat,* AMICITIAM et FIDEM. *Nam neque mandat quisquam fere, niſi amico, neque credit ei, niſi quem fidelem putat. Perditiſſimi eſt igitur hominis, ſimul et amicitiam diſſoluere, et fallere eum, qui laeſus non eſſet, niſi credidiſſet.*

§. CCCXXXVIII.

Nec non negotiorum geſtoris.

Sed et NEGOTIORVM GESTOR, dum negotium alterius, ſibi a nemine commiſſum, vltro et gratis ſuſcipit, (§. CCCXXXVI, 84.) 93) hoc ipſo facto ſuo *) ſe obligat tum ad vtiliter gerendum, tum 94) ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam praeſtandam, adeoque 95) etiam ad reddendas rationes, et 96) damna omnia, ſi qua eius dolo vel culpa data ſint, reſarcienda.

*) Qui facti auctor et cauſſa eſt, ei omnes eius effectus merito imputantur. (§. CV, 22.) Quum ergo auctor huiusmodi adminiſtrationis ſit negotiorum geſtor, qui alterius negotia, nemine com-

mittente vel vrgente, vltro ſuſcepit: (§. CCCLXXXVI, 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quae ex adminiſtratione rerum alienarum conſequuntur. Atqui conſequentia adminiſtrationis ſunt rationum redditio et damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum geſtor ad reddendas rationes, damnaque, ſiue dolo malo, ſiue culpa ſua, data reſarcienda obligatus eſt. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex conſenſu quodam ficto vel praeſumto cum iureconſultis deriuare, quum negotiorum geſtor facto ſuo ſe ad haec omnia tacite quidem, at vere tamen, obſtrinxerit.

§. CCCXXXXVIIII.

Officia commodantis, deponentis, mandantis, eiusque cuius negotia geſta.

Et hi quidem ſunt contractus, qui et nondum inuento eminenti rerum omnium pretio, locum habuerunt, et de quibus id vnum ad huc monemus, quod, quum tribus poſtremis contractibus ſe quis obliget ad aliquid gratis dandum faciendumque, non vero, ad damnum in alterius gratiam deuorandum, 97) in illis nemini officium ſuum damnoſum eſſe oporteat, adeoque 98) et commodans commodatario impenſas non modicas, (§. CCCXXXXIII, 73.) et 99) deponens depoſitario quaſcumque neceſſarias, et 100) mandans mandatario, et 101) dominus negotiorum geſtori neceſſarias et vtiles reſtituere, ſimulque hi omnes 102) damna, quae commodatarius, depoſitarius, mandatarius et negotiorum geſtor ſine culpa ſua propter rem negotiaue aliena ſenſerunt, *) reſarcire teneantur.

*) Dicimus, ea damna eſſe reſarcienda, quae mandatarius *propter* negotium alienum ſenſerit. Non enim ſufficit, eum occaſione ſuſcepti negotii aliquid damni caſu fortuito paſſum eſſe: quia quum

caſum

caſum nemo praeſtet, eum nec mandans praeſtare tenetur. Hinc ſi mandatarius, dum mandatum expedit, a latronibus ſpoliatus, vel difficili morbo implicitus fuerit: damnum, quod diuina prouidentia ita dirigente, paſſus eſt, imputare non poterit mandanti. *Nam haec magis caſibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paullus, *l. 26. §. 6. D. mandati.* Vid. Grot. *de iure belli et pac. II, 14, 13.* Aliud tamen ſtatuendum eſſe putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum cauſſa, peregre abire iuſſus eſt, quem, quia in obſequio ei gloria relicta erat, merito indemnem a republica praeſtandum eſſe, cenſent. Vid. Huber. *Eunom. ad l. 26. D. mand.* Pufend. *Iur. nat. et gent. V, 4.* Hert. *de lytro II, 10.*

§. CCCL.

Contractus, qui inuento demum numo locum habuerunt, emtio, vendito et locatio conductio.

Progredimur iam ad alterum genus contractuum, qui inuento demum numo locum habere potuerunt, quales praecipue ſunt EMTIO VENDITIO et LOCATIO CONDVCTIO. *Illa* eſt contractus de re pro certo pretio tradenda. *Haec* contractus de vſu rei vel operis pro certa mercede praeſtandis. Quemadmodum vero PRETIVM EMTIONIS eſt aeſtimatio ipſius rei, pecuniaria, ita MERCES vocatur aeſtimatio pecuniaria vſus rei, vel operarum: ex iisque definitionibus patet, 103) emtionem venditionem et locationem conductionem ſemper hodie requirere pecuniam numeratam, 104) eoque ipſo hos contractus a permutatione, et contractibus *do vt des, do vt facias, facio vt des, et facio vt facias* diſtingui: * 105) inter ſe ipſos tamen illos maxime conuenire, et omnia fere communia habere.

*) Quam-

*) Quamuis enim permutatio aeſtimatoria emtioni venditioni, quodammodo ſimilis ſit: (§. CCCXXXVIII, 48.) reipſa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione aeſtimatoria res pro re detur. Vnde facile patet, quid ſentiendum ſit de vetere Sabinianorum et Proculianorum controuerſia, pretiumne in emtione venditione in ſola pecunia numerata, an et in aliis rebus conſiſtere poſſit? de qua praeter viros doctos ad §. 2. *Inſt. de emt. vend.* videndus V. C. Gottf. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. VIIII, 10, 1. ſeqq.*

§. CCCLI.

Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, vt res tradatur pro certo pretio: (§. CCCLI.) conſequens eſt, 106) vt emtori aeque, ac venditori, rem ſeu mercem notam eſſe oporteat, ac proinde 107) non modo venditor eius qualitates, vitia, oneraque, quae in oculos, ſenſusque reliquos non incurrunt, emtori indicare,*) verum etiam 108) pati teneatur, vt hic rem luſtret oculis, aliisque modis exploret: Vt adeo 109) rerum, quae ad guſtum veneunt, venditio non prius perfecta ſit, quam facta ſit deguſtatio, 110) rerum reliquarum, quae exploratione indigent, non prius, quam facta ſit exploratio, quum, ſi de vllo, ſane de hoc contractu oneroſo verum ſit, quod dixit Euripides *Cyclope v. 137.* Φῶς ἐμπολήμασι πρέπει. *Lux contractibus conuenit.*

Venditor emtori rei venalis qualitates indicare tenetur.

*) Sunt vitia et qualitates, quae incurrunt in oculos, quaeque indicari ſuperuacuum eſſet, quum, ſi quis in re fallitur, is caecitatis ſuae ac negligentiae poenam merito ferat: quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de offic. III, 16.* At leges Romanae, vt

homi-

homines ſibi inuicem hoc officium eo certius praeſtarent, ſtatuerunt, vt in venditionibus ea etiam, quae nota eſſent venditori, vitia dicerentur isque reticentiae poenam ferret, qui quidquam diſſimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis ſatis eſſet, ea praeſtari, quae eſſent lingua nuncupata, quae qui inficiatus eſſet, dupli poenam ſubiret: a iureconſultis etiam reticentiae poena eſt conſtituta. Quidquid enim eſt et praedio vitii, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, praeſtari oportere.* Cic. *de offic. III, 16.* qui et alibi *Cap. XII.* diſputat, ſi vir bonus Alexandria Rhodnm magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia et fame, ſummaque annonae caritate, ſi idem ſciat, complures mercatores Alexandria ſoluiſſe, nauesque in curſu frumento onuſtas, petentes Rhodum, viderit: dicturusne id ſit Rhodiis, an ſilentio ſuum quam plurimo venditurus? De qua quaeſtione videndi etiam Grot. *de iure belli et pac. II, 12, §. ſequ.* Pufend. *iur. nat. et gent. V, 3, 4.*

§. CCCLII.

Neuter in hoc contractu laedendus.

Ex eodem patet, 111) in emtione venditione aequalitatem ſeruandam rei et pretii, (§. CCCXXVIIII, 15.) adeoque 112) laeſionem omnem merito eſſe emendandam, ſiue illa 113) alterutrius dolo ac vi, ſiue iuſto errori,*) debeat originem, quamuis 114) et hic merito repetendum ſit, quod ſupra monuimus, laeſionem alicuius momenti eſſe debere, quum et hic pretium non conſiſtat in puncto, ſed latitudinem aliquam admittat, nimisque calidum videatur, ob quodlibet leuiſſimum damnum negotium reſcindere, litibusque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXXXX. *)

*) Si

*) Si nimirum inculpabilis, inuincibilis vel inuoluntarius ſit error. (§. CVII, 32.) Alias enim ſi quis rem nec ſatis exploratam, nec viſam, certo pretio emit: error nocere debebit erranti, niſi venditor illum dolo circumuenerit, (quod Labanem Iacobo, vxorem ementi feciſſe nouimus: *Geneſ. XXVIIII. 23.*) quia merito poenas dat erroris, qui, niſi nimis ſupina fuiſſet negligentia, non errare potuiſſet. Hinc recte Germani de hominibus, tam ſupine negligentibus, iactant adagium: *Wer die augen nicht auffthut, der thue den beutel auff.*

§. CCCLIII.

Diſputari ſolet de PERICVLO et COMMODO REI VENDITAE, nec tum traditae, ſtatimne illud ad emtorem transeat, ſimulac de re et pretio conuentum, an ante traditionem penes venditorem maneat? Equidem, quid iure Romano ea de re cautum fuerit, nemo ignorat: nec quisquam a nobis exiget, vt de ratione iſtius deciſionis multa hic dicamus. Nobis, de iure naturae nunc ſollicitis, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur, 115) caſum ferre dominum: (§. CCXI. *) at nec minus certum eſſe arbitramur, 116) non eſſe merum caſum, qui ex alterius mora vel culpa prouenit, adeoque, qui facto ſuo alteri damnum dedit, ad illud reſarciendum omnino eſſe obligatum. (§. CCXI, 1.) Ex quibus ſequitur, 117) vt, quia emtor iure naturae ſine traditione fit dominus, (§. CCLXXV.) periculum, perfecta emtione venditione, ſtatim transeat ad emtorem, niſi 118) venditor vel in mora tradendi, vel culpae alicuius reus ſit. *)

Quem penes ſit periculum et commodum rei venditae ante traditionem?

 *) Si-

*) Similis fere, ſed paullo obſcurior, eſt philoſophia Puffendorffii *de iure nat. et gent. V*, 5, 3 diſtinguentis, vtrum certus traditioni dies praefixus ſit, nec ne, et, ſi praefixus ſit, illene iam elapſus ſit, nec ne. Aequiſſimum enim illi videtur, vt ante elapſum terminum res ſit periculo venditoris: elapſo vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimuero, quum emtor iure naturae et ſine traditione fieri poſſit dominus, et, elapſo termino, non ſemper venditor in mora ſit, ſed aliquando et penes emtorem culpa illa eſſe poſſit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cuius in arbitrio fuiſſet, rem emtam, ſoluto pretio, ſtatim accipere. Sin vero ille ex ſua parte adimpleuit contractus leges, vel eas implere paratus eſt: venditor, qui in mora tradendi eſt, periculum merito ſuſtinet, ſiue certus traditioni terminus praefixus fuerit, ſiue non fuerit.

§. CCCLIIII.

Iuris Romani diſpoſitio an aequitati naturali conueniat?

Quum ergo emtor ſine traditione ſtatim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII, 117.) conſequens eſt, 119) vt vera quidem ſit doctrina iureconſultorum de periculo rei venditae, ſed ea cum reliquis iuris Romani principiis male cohaereat, quia, dominium ſine traditione ad emtorem tranſire, negant. 120) Vt quum domino ius ſit et fructus et acceſſiones commodaque reliqua ex re ſua percipiendi, (§. CCCVII, 4. ſequ.) eidem etiam commoda rei venditae competant. 121) Vt tamen id tunc demum procedat, ſi emtor venditori de pretio quocumque modo ſatisfecerit; *) ſiquidem alias ſimul haberet rem, ſimul pretium, adeoque cum alieno damno ſine iuſta cauſſa fieret locupletior. (§. CCLVII.)

*) Satiſ-

*) Satisfeciſſe autem de pretio videtur, non ſolum, qui illud repraeſentauit, ſed et, cuius fidem ſequutus eſt venditor, v. g. vſuras ſibi in ſingulos annos ſtipulatus. Hinc quamuis ſimpliciſſimum contractuum genus videatur illud, quando, ſoluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. ſi *Graeca fide* inter ſe mercantur homines, quod commercii genus ſolum in republica ſua tolerare voluit Plato *de Legib. Lib. XI:* pro hac tamen rerum conditione vix ſperandum eſt, id ſemper fieri poſſe, et ipſa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniaeque commutatione, conſtare.

§. CCCLV.

Quando venditoris ſit periculum?

Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpaeue alicuius reus eſt, res merito perit: (§. CCCLIII, 118.) facile vnusquisque intelligit, 121) emtorem a periculo immunem eſſe, ſi venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditae poſſeſſionem tradere vel nolit, vel non poſſit, itemque 123) ſi probetur, venditoris culpa, vel negligentia factum eſſe, vt res vendita, vel tota, vel pro parte, periret.

§. CCCLVI.

Venditor emtori debet euictionem.

Emtio venditio porro fit eo conſilio, vt res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) et animo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII, 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroſo, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad praeſtandam euictionem ſit obligatus: (§. CCLXXIIII.) 124) etiam venditor emtori tenebitur ad praeſtandam EVICTIONEM, ſi res ab hoc ex cauſſa

 con-

contractum antecedente euicta ſit, non autem, 125) ſi poſt venditionem demum aliquid euenerit, cuius cauſſa quis re ſua priuaretur, nec 126) ſi caſu, vel vi maiore, res ei ſit erepta. *)

*) Sane et quae vi maiore contingunt, caſu contingere videntur. Quandoquidem ergo caſum, perfecto iam contractu emtionis venditionis, fert dominus: (§. CCCLIII, 117.) etiam, re vendita caſu vel vi maiore ſibi erepta, damnum deuorare, nec a quoquam petere euictionem poteſt. Ceterum nullum eſt dubium, quin quemadmodum alia pacta, quae huic contractui accedunt, rata eſſe oportet: ita et conuenire inter ſe poſſint emtor et venditor, ne quid euictionis nomine praeſtetur, ſed res ſit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adiicit Sagariſtio apud Plaut. *in Perſa IIII*, 4. *v.* 40.

Prius dico: hanc MANCVPIO *nemo tibi dabit, iam*
ſcis? DO. *Scio.*

§. CCCLVII.

Huic contractui quaeuis pacta recte adiiciuntur.

Quia porro emtio venditio eſt contractus, (§. CCCL.) contractus vero duorum conſenſum requirit: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 127) in emtione venditione omnia redire ad conſenſum, adeoque 128) ei qualiacumque pacta, modo non improba ac fraudulenta, adiici poſſe, veluti 129) ADDICTIONEM IN DIEM, 130) LEGEM COMMISSORIAM, 131) PACTVM DE RETROVENDENDO, 132) itemque PROTOMISEOS, 133) de EVICTIONE non praeſtanda, 134) de POENA in caſum poenitentiae praeſtanda, et ſi qua ſunt eius generis alia. *)

*) Definitiones horum pactorum ex ipſo iure ciuili nota ſunt: ADDICTIO IN DIEM eſt pactum de emtione venditione vel perficienda, ſi intra certum diem nemo plus obtulerit, vel iam perfecta reſcin-

ſcindenda, ſi quis intra iſtud tempus plus, nec prior emtor tantumdem obtulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem inemtam fore, cauet, ſi pretium ante certum diem non ſoluatur. Exemplum eſt apud Corn. Nep. *in vita Attici Cap. VIII.* PACTVM DE RETROVENDENDO conuentio de re vendita, pretio ante vel poſt certum diem, vel quandocumque reſtituto, venditori reddenda. Qualis eſt venditio apud Liu. *XXXI*, *13.* et Iulium Capitolin. *in Marco Cap. XVII.* Pactum προτιμήσεως conuentio de re iterum venali venditori potiſſimum eiusue poſteris tantumdem pretium, quod alii offerunt ſoluentibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura et indoles ex ipſis vocabulis facile intelligitur.

§. CCCLVIII.

Ex eodem axiomate colligimus, 135) licere venditori in venditione ſibi aliquid EXCIPERE, 136) vtrique vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quae honeſtati bonisque moribus non repugnat, itemque 137) DIEM, ante quem res tradenda, pretiumue ſoluendum ſit, adiicere, *) quin 138) et ita conuenire, vt pretio ab emtore nondum ſoluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139) vt emtor, pretii parte ſub vſurarum lege ſecum retenta, de euictione ſecurus praeſtetur, 140) vt acceſſoria cum re principali veneant, 141) vt fixa vincta quaedam tollere liceat, 142) vt res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

Nec non exceptiones, conditiones, dies.

*) Quin et ipſa venditio ad certum diem ita fieri poteſt, vt circumacto tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem eiusue heredes reuertatur, nec emtor repoſcere poſſit pretium. Exemplo Anglorum, ſaepe praedia ſua hac lege ven-

dentium, id probant Pufend. *Iur. nat. et gent V, 5, 4.* et ibi Hert. *p. 690.*

§. CCCLVIIII.

Emtio per auctionem, ſub haſta, per auerſionem, ſpei.

Praeterea et id inde inferimus, 143) quod, quamuis emtio venditio alioquin requirat aequalitatem, (§. CCCLII, 111.) vtriusque tamen contrahentis conſenſu conueniri poſſit de eius generis emtionibus venditionibus, quae ob inaequalitatem quantamcumque non reſcinduntur. Tales ſunt 144) AVCTIO, quando pretium non a venditore indicatur, ſed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145) EMTIO SVB HASTA, quippe quae nihil aliud eſt, quam auctio ſollemnior, et auctoritate publica inſtituta, 146) EMTIO PER AVERSIONEM, quando res diſparis pretii, vel incertae menſurae, non ſingulatim, ſed coniunctim, aeſtimatae, emuntur, denique 147) EMTIO SPEI, quo et ollam fortunae, ſimiliaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex euentu demum certa futura, certum pretium ſoluit. In quibus contractibus omnibus quum aequalitas non requiratur: (n. 143.) conſequens profecto eſt, 148) vt neuter contrahentium hic de laeſione conqueri poſſit, niſi vel dolus alterutrius interceſſerit, vel de re, quam euentus offert, a contrahentibus non fuerit cogitatum. *)

*) Et inde decidenda erat lis inter iuuenes Mileſios, qui iactum retis emerant, et piſcatores Coos, qui illum vendiderant, et poſtea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem, vtrisque ſibi hunc inſpera-

ſperatum theſaurum adſerentibus, neutris eum addixit Apollo, abſurdeque pronunciauit:

Ἔκγονε Μιλήτου τρίποδος περὶ Φοῖβον ἐρω-
τᾷς;
τίς σοφίῃ πάντων πρῶτος; τούτου τρίποδ' αὐδῶ

De tripode ex Phaebo quaeris, Mileſia pubes?
Huic tripodem addico, cui ſit ſapientia prima.

Laert. I, 28. Val. Max. IIII, 1. Sed ſatis conſtat, tripodem, ſi de domino non conſtiterit, fuiſſe piſcatorum. (§. CCCXXIIII, 69. 70.) Nec obſtabat profecto contractus, cum adoleſcentibus Mileſiis initus, quippe qui ſibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitauerant, ſed piſces, quos capturi eſſent, fuerant ſtipulati. Conf. *l. 8. §. 1. D. de contr. emt. l. 11. §. vlt.* et *l. 12. D. de act. emt.*

§. CCCLX.

Alter contractus, qui inuento demum numo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, eſt LOCATIO CONDVCTIO. (§. CCCL.) Quamuis enim iure Romano in locatione praediorum ruſticorum, quippe fructuoſorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant, *) mercedis vice fungatur, *l. 21. C. loc. cond.* ſic vero hic contractus, etiam ante inuentum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen eſt ratio, cur non potius ad contractum DO VT DES referri poſſit illud negotium, quum tunc rei vſus non cum numo, tamquam pretio eminente, ſed cum pretii vulgari fructuum comparetur, adeoque contingere poſſit, vt, quia fructuum non eadem ſemper aeſtimatio eſt, ſed illa pro ſterilitate vbertateque anni mo-

Locatio, etiam conductio, inuento demum pretio eminente, locum habuit.

do intenditur, modo remittitur, vno anno locator, altero conductor, laedatur.

*) Si enim praedii dominus ſibi pro mercede partem quotam ſtipuletur: id negotium ſocietatis naturam induere, ex ipſa ſocietatis definitione, quam infra dabimus, ſatis conſtabit. Ceterum locationem praedii fructuoſi pro parte quanta fructuum a locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod quum haec ſit contractus oneroſus, in eoque requiratur aequalitas, (§. CCCXXVIIII, 15.) hic tamen illa vix obtineri posſit. Nam ſi mihi pro praedii vſu in ſexennium, in ſingulos annos ſtipuler triginta medimnos tritici, totidemque ſiliginis: fieri poteſt, vt in huius anni vbertate, vileſcenteque annona, merces ſit mediocris, et vſui praedii proportionata, inſequente anno ob ſterilitatem difficultatemque annonae immodica. Et hinc iam antea monuimus, locationem conductionem ſemper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL, 103.)

§. CCCLXI.

Officia locatoris.

Quia ergo locatio conductio eſt contractus de rei vſu vel operis pro certa mercede praeſtandis: (§. CCCLI.) conſequens eſt, 149) vt locator conductori debeat rei vſum operasue conuentas praeſtare, adeoque, 150) ſi vel illius culpa, vel caſu, contingat, vt conductor re vti, vel ipſe operas promiſſas praeſtare non poſſit, merito etiam pro rata ceſſet promiſſa merces, *) immo 151) locator aliquando ad id, quod intereſt, poſſit conueniri, idemque ſit dicendum, 152) ſi locator conductorem, nondum finita locatione, ſine iuſta cauſſa expellere non dubitarit.

*) Hanc

*) Hanc aequitatem omnes veteres agnouerunt, veluti Seſoſtris, Rex Aegyptiorum, qui, ſi cui de agro vis fluminis aliquid abraſiſſet, penſionem pro rata minui iubebat. Herodot. *Lib. II. p. 81. edit. Steph.* Nec minus aequitatem ea in re ſeruabant Romani, teſte Polybio *Hiſt. VI, 15.* et in his Caeſar, teſte Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile eſt, hic quoque damnum intelligi, non modicum, ſed grauius, quum ſaepe illud maiore commodo et maxime in praediis fructuoſis, plerumque vnius anni ſterilitas vbertate alterius penſetur, et inciuile ſit, lucro quouis frui velle conductorem, damnum vero etiam leuius illum ferre nolle.

§. CCCLXII.

Itemque conductoris.

Similiter et conductoris eſt, 153) mercedem conuentam iuſto tempore ſoluere, 154) re, quam vtendum accepit, quippe aliena, et in ſpecie reddenda, boni viri arbitratu vti, 155) damnum ſua culpa datum reſarcire, nec 156) rem, nondum finito locationis tempore, deſerere, niſi iuſtae cauſſae, veluti hoſtium incurſio, metus peſtis, ſimilesque caſus conductori id conſilii extorqueant. Quum enim a locatore iure exigat, vt res ipſi integra et ſalua tradatur, vt indemnis praeſtetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI, 150. ſequ.) aequiſſimum eſt, vt quod ipſe ſibi vult vel non vult fieri, id et alteri faciat, vel non faciat, (§. LXXXVIII, 54. ſequ.) maxime quum et in hoc contractu, tamquam oneroſo, merito ſeruanda ſit aequalitas. (§. CCCXXVIIII, 15.)

§. CCCLXIIII.

De pactis huic contractui adiectis et

Ceterum quum conſenſu conſtet hoc negotium. (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 157) huic quoque contractui adiici poſſe qualia-

cum-

relocatione tacita.

cumque pacta, quae bonis moribus haud repugnant. *) 158) Eum tum pure, tum ſub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque conſenſus etiam tacitus verus conſenſus ſit: merito inde colligimus, 159) iure optimo maximo valere etiam RELOCATIONEM TACITAM, ſi, elapſo tempore, neuter contractui renunciarit: et tunc 160) aequiſſimum eſſe, vt iisdem legibus et conditionibus facta intelligatur relocatio, quas vterque contrahentium antea in ipſa locatione probauit.

*) Hinc ſaepe iis legibus locantur praedia, vt in negotio iſto parum ex natura locationis conductionis ſuperſit. Hinc locationes perpetuae. Hinc irregulares, quibus ſimul dominium et periculum in conductorem deuoluitur, qualem cum Saufeio contractam eſſe, narrat Alfenus Varus *lege* elegantiſſima *31. D. locati*, praeclare illuſtrata a V. A. Corn. van Bynkershoek *Obſ. VIII, 1. ſequ.* Nec abſimilis eſt contractus, Germanis non ignotus, quem SOCIDAE vocant, de quo poſt Taboris *ſingularem diſſert.* nos quoque diximus *Elem. Iur. Germ. II, 14. §. 105.*

§. CCCLXIIII.

Inter contractus, qui et ante, et poſt inuentum numum locum habuerunt eſt mutuum.

Et hi quidem ſunt contractus, quos inuento demum pretio eminente, locum habere coepiſſe, diximus. Sequuntur illi, qui et nondum inuento numo, et illo iam inuento, locum habere potuerunt. Eorum familiam ducit contractus MVTVI, per quem intelligimus praeſtationem rerum fungibilium, ea lege factam, vt tantumdem quandoque in eodem genere reſtituatur. *) Quum enim non ſolum pecunia, ſed et quaelibet res fungibilis, credi hoc modo poſſit: manifeſtum eſt, 161) hunc

hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum menſuram, inuexerunt, locum habuiſſe, et hodie eſſe frequentiſſimum.

*) RES vero FVNGIBILES vocamus, quas adnumerare, admetiri, et adpendere ſolemus. Earum vero haec indoles eſt, 1) vt nullus illarum ſine abuſu, vel conſumtione vſus ſit, itemque 2) vt ſolutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in ſpecie. *l. 2. §. 1. D. de reb. cred.* id eſt, vt ſi debeam centum aureos, ſolutum ſibi eſſe fateatur creditor, ſiue eosdem, quos mihi adnumerauit, ſiue centum alios eiusdem generis, reddiderim. Ex quo ſimul patet, quid nobis ſit REM REDDERE IN EODEM GENERE, nempe tantumdem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero noua ſequitur rerum fungibilium proprietas, nempe 3) quod in iis tantumdem ſit idem, nec 4) eae res (vti recte obſeruauit Thomaſ. *diſſ. de pretio adfect. in res fung. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, niſi ſint rariſſimae et tantumdem in eodem genere non facile reperiatur. Sic quamuis Romae vinum Falernum eſſet res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianum annorum centum*, cuius meminit Petron. Arbit. *Satyr. Cap. XXXIIII.*

§. CCCLXV.

Quum itaque in mutuo ea lege debitori praeſtetur res fungibilis, vt tantumdem quandoque in eodem genere reddatur: (§. CCCLXIIII.) conſequens eſt, 162) vt debitori detur facultas rebus illis, ſibi creditis, abutendi, adeoque 163) creditor ſe iure debitorem aliosque vſu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque ſub conditione tantumdem recipiendi in debitorem tranſtulerit. Quum vero ius illud, alios vſu rerum excludendi, ſit domi-

In debitorem transfertur rei creditae dominium.

dominium: (§. CCXXXI.) inde porro colligimus, 164) mutuum eſſe alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino tranſire. *)

*) Notum eſt, quos fluctus in ſimpulo mouerit Alexius a Maſſalia, id eſt, Claudius Salmaſius, vt iureconſultos, hanc theſin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela eius, ex iure ciuili depromta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo inſigniora in illum detorſerunt Wiſſenbachius, Fabrottus, aliique viri doctiſſimi, vt cauſſa hodie perorata videatur. Sed haec fundamenta oſtendunt, ne rectam quidem rationem refragari iureconſultorum ſententiae, vel Salmaſio fauere. Verum quidem eſt, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam ſibi ſaluam eſſe cupit, dum, vt tantumdem in eodem genere reddatur, cauet: at ſpecierum traditarum et dominium et periculum ad debitorem procul dubio tranſit, ceu ipſe demum Salmaſius, ad incitas redactus ab aduerſariis, fateri coactus eſt.

§. CCCLXVI.

Debitoris obligatio.

Ex eadem definitione colligimus, 165) debitorem obligatum eſſe ad tantumdem, non modo ratione quantitatis, ſed et qualitatis reddendum, adeoque 166) ſi pecunia fuerit credita, eiusque valor internus poſtea vel auctus, vel imminutus fuerit, merito rationem habendam eſſe temporis, quo contractus initus eſt, atque hinc ſorti tantum decedere debere, quantum poſtea valoris numo acceſſit, vel tantum accedere, quantum pretii numo deceſſit. Praeterea 167) debitorem non debere in mora ſoluendi eſſe, nec 168) eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam a creditore acceperat, interitu, vel vllo caſu fortuito liberari. *)

*) Quum

) Quum enim dominium rei fungibilis creditae transferatur in debitorem, (§.CCCLXV, 164) caſum vero ferre teneatur dominus: (§ CCXI.) fieri non poteſt, vt debitor liberetur, ſi v. g. vinum ſibi creditum in acetum abiiſſe, pecuniamue creditam furto ſubtractam eſſe, vel alio caſu interiiſſe, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui ſoluendo non eſt, excuſabit paupertas, ſi vel nequitia ſua diſperdiderit bona, vel otio torpens, fucorum inſtar, alienis opibus viuere, et res, ab alio non ſine ſudore partas turpiter abligurire non dubitarit. Eſt enim hoc hominum genus peſtilentiſſimum, et ad nefanda quaeuis facinora perpetranda profligatum, ſiquidem fieri non poteſt, vt aliena non adpetant, qui dilapidarunt ſua. Quo pertinet oratio Catilinae apud Salluſt. *Catil. Cap. XX.*

§. CCCLXVII.

An vſurae iure naturae licitae?

Ceterum, quamuis hic contractus ſua natura non minus, quam commodatum, ſit gratuitus: mos tamen, tepeſcente iam caritate hominum, inualuit, vt creditores ſibi praemium aliquod pro ſorte conceſſa a debitoribus ſtipularentur, quod ſi in parte ſortis quota ſingulis annis, menſibusue praeſtanda, conſiſtit, VSVRA vel FOENVS adpellatur, quamuis poſterius vocabulum ſaepenumero in malam partem pro mordacibus vſuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero vſuris vetus haec, et a multis viris doctiſſimis agitata eſt quaeſtio, easne a debitoribus recte ſibi ſtipulentur creditores, an ius naturae illis refragetur? *)

*) Non eſt quod hic verboſius agamus de huius controuerſiae, quae ſuperiore ſaeculo in Belgio recruduit, hiſtoria. Otium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de foenore et vſuris I, 4. ſequ.* Marti-

Martinus Schook *Exercit. var. p. 430. ſequ.* et Thomaſ. *Not. ad Lancellot. IIII, 7. not. 275. p. 2024. ſequ.* qui poſtremus et occaſionem huius controuerſiae, et alterutrius ſententiae patronos, diligenter recenſet. Fatendum tamen eſt, pleroſque viros doctos, qui de hac quaeſtione ſcripſerunt, magis de iure diuino poſitiuo, quam de naturali, fuiſſe ſollicitos, adeoque huius iuris ſtudioſos non multum vtilitatis ex plerorumque lectione capturos.

§. CCCLXVIII.

Quod adfirmandum. Enimuero quum I) iniuſtum non ſit, cum aliis res non gratis communicare, ſed mercedem aliquam exigere; (§. CCCXXVIII, 8.) deinde II) alter, alterius rebus abutens, aliquando inſigne lucrum faciat, creditor vero interea re ſua, ſaepe non ſine damno et incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiorem fieri oporteat: (§. CCLVII.) praeterea III) maximum periculum ſubeat, qui debitori res ſuas ea lege concedit, vt iis abuti poſſit, adeoque non abſurdum ſit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXXI, 22.) rectiſſime inde colligere nobis videmur, 169) rectae rationi in ſe non repugnare pactum vſurarium, cum eo initum, qui ex pecunia noſtra lucrum inſigne facere poteſt: *) et quamuis 170) vſurae quantitas definienda ſit pro ratione lucri, quod probabiliter ex ſorte capere poſſe videtur debitor: tamen 171) non iniquum eſſe, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniae, ſimilibusque circumſtantiis, intendi, (§. CCCXXXI, 22.) ceu exemplum *foenoris nautici* oſtendit.

*) Cui

*) Cui doctrinae fruſtra alii obuertunt, 1) numum eſſe rem ſterilem, adeoque inde vſuras, quaſi τόκον ſeu foetum, non poſſe exigi. Eſt enim numus res ſterilis phyſice, non ciuiliter, quia ſaepe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth. XXV, 16. 17.* 2) Commodatum eſſe gratuitum: ergo et mutuum tale eſſe debere. Commodans enim, rei non fungibilis vſum alicui concedens, minus incommodi ac periculi ſentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem transfert. 3) Ipſum Deum vſuraria pacta prohibuiſſe: *Exod. XXII, 25. Leu. XXV, 37. Pſalm. XV, 5. Luc. VI, 34. ſequ.* Conuentiones enim vſurarias Deus tantum proſcripſerat ex republica Hebraeorum eatenus, vt Iſraelita ab Iſraelita illas exigere non poſſet: eas autem inter Iſraelitas et extraneos diſerte permiſerat. *Deut. XXIII, 19. 20.* Ius naturae autem inter contribules et extraneos nihil ſtatuit diſcriminis. Conf. Io. Selden. *de iure nat. et gent. VI, 10.* Io. Cleric. *ad Exod. XXII, 25. p. 112.*

§. CCCLXVIIII.

Alter contractus eius generis eſt PIGNVS, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in ſecuritatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, ſed tamen creditori in illa conſtituitur ius, illam, ſi nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem et debitorem interceſſit, HYPOTHECA adpellatur. Denique ſi placuerit, vt fructus rei, in ſecuritatem crediti traditae, creditor vice vſurarum percipiat: conuentio haec PACTI ANTICHRETICI nomine venit.

Quid pignus, hypotheca, pactum antichreticum?

§. CCCLXX.

Quid iuſtum circa pignus?

Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172) rem oppignoratam debere eſſe in bonis debitoris, adeoque 173) fraudem animaduerſione digniſſimam eſſe eius, qui rem alienam, veluti commodatam, depoſitam, locatam, pignori ſupponit. 174) Creditoris eſſe, pignore, ſi vſu deterius fieri poſſit, non vti, ſed 175) illud non minore diligentia, quam res proprias, cuſtodire, et, 176) ſoluto debito, debitori reſtituere. Denique, quum regulariter caſum ferat dominus: (§. CCXI. *) conſequens eſt, 177) vt et pignoris periculum penes debitorem maneat, isque, 178) pignore caſu fortuito pereunte, ad ſoluendum, quod debet, nihilominus ſit obligatus. *)

*) Iure equidem Germanico medii aeui, caſu intereunte pignore, debitor ab obligatione ſoluendi debitum liberatus erat. Ius prou. Sax. *III, 5. Stierbt ein pferd, oder ein vieh in der verſatzung, ohne ienes ſchuld, der das vnter ihm hatte, beweiſet er das, vnd thar auch dazu ſchweren, er gilt es ihm nicht, er hat aber ſein geld verlohren, da es ihm vor verſatzt ſtund, ihr gelübde ſtünde dann anders.* Quibus gemina ſunt in Spec. Sueu. *Cap. CCXXXXIII.* Aliquando et pacto ſpeciali cauebatur, vt periculum eſſet penes creditorem, quale eſt apud Pontan. *Hiſt. Dan. Lib. VIIII. ad ann. MCCCCXI.* Sed vti id ex ſingulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris conſequeretur, fluebat, de quo nos *Elem. iur. Germ. Lib. II, 11. §. 319. ſequ.* ita rationes noſtrae in ipſo paragraphro adlatae non ferunt, vt haec iuri naturali attribuamus.

§. CCCLXXI.

§. CCCLXXI.

Quid circa hypothecam?

Deinde ex HYPOTHECAE definitione (§. CCCLXVIIII.) colligimus, 179) eam vix conſiſtere poſſe in rebus mobilibus, quas debitor, inſcio creditore, facile alienare, et in extraneum transferre poſſet, ſed 180) in immobilibus maxime, veluti fundis, aedibus, vrbibus et territoriis: *) nec non 181) in vniuerſitatibus rerum mobilium diffuſioribus, quae non aeque facile e loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numeroſioribus, immo 182) etiam in iuribus, ſi inde inſignis vtilitas ad poſſeſſorem redundare poſſit. 183) Quidquid vero hoc modo oppignoratum ſit creditori, in eo illi ius merito durare, in quemcumque res ipſa translata ſit: quum alias ſine effectu futura eſſet hypothecae conſtitutio.

*) Addimus haec ob verba Pufendorffii *de iure nat. et gent. V, 10, 16: Inter eos, qui in libertate naturali inuicem viuunt, nudae hypothecae ſunt inutiles. Nam vbi vltro debitor ſoluere renuerit, vi vtique et armis erit inuadenda poſſeſſio hypothecae. Atqui etiam citra adſignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris inuadere licebat.* Sed non deſunt exempla hypothecarum huiusmodi et inter liberas gentes conſtitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p. 738. ſequ.* qui et ad rationem Pufendorffii eleganter reſpondet, poſſe huius hypothecae inſignem vſum eſſe, ſi vrbs ita oppignorata ad tertium peruenerit. Ceterum facile largimur, non temere contentas fore liberas gentes huiusmodi ſimplice hypotheca, ſed ſaltim ſibi ſtipulaturas ius praeſidii in vrbibus oppignoratis, quod anno MDLXXXV. feciſſe nouimus Eliſabetham, Angliae Reginam, quum ei Belgae Vliſſingam, Ramkenium et Brilam oppignoraſſent. Em. Meteran.

Rer. Belg. Lib. XIII. et Annaliſtae Belg. reliqui ad hunc ann.

§. CCCLXXII.

Quid circa pactum antichreticum?

Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. CCCLXVIIII.) adparet, 184) ei pacto tantum locum eſſe in oppignoratione rerum fructuoſarum: quumque fructus vice vſurarum ſint, 185) eos non notabiliter excedere debere vſurarum modum, quem ſupra aequitati conuenientiſſimum eſſe, diximus. 186) Caſum hic quoque non ferre creditorem, niſi aliud conuentum ſit, ac proinde, 187) ſi ob ſterilitatem calamitatemue publicam tantum non percipere potuerit creditor, quantum ei vſurarum nomine debebatur, illud debitorem merito aliunde ſupplere debere.

§. CCCLXXIII.

Communia harum conuentionum.

Omnibus vero his contractibus commune eſt, 188) quod, quia in ſecuritatem crediti ineuntur, (§. CCCLXVIIII.) creditori ius ſit pignus et hypothecam ob moram debitoris distrahendi, et, deducta ſorte, cum vſuris, reliquum tantum pretium reſtituendi debitori: niſi 189) adiecta ſit LEX COMMISSORIA, id eſt, pactum de re oppignorata, ſi intra certum tempus non reluatur, creditori pro ſorte et vſuris relinquenda. Quamuis enim id pactum improbent leges Romanae recentiores, *) *l. vn. C. Theodoſ. de commiſſor. reſcind. l. vlt. C. de pact. pign.* idque iure fieri potuerit, ob creditorum quorundam auaritiam: non tamen inde ſequitur, vt et ius naturae, quod domino alienationem rerum ſuarum ſub quacumque con-

conditione permittit, (§. CCCVIIII, 13.) improbet huiusmodi pactum, a quo ne principes quidem et gentes liberos abſtinuiſſe, exemplis variis demonſtrauit laudatus Hert. *ad Puſend. V, 10, 14. p. 737.*

*) Veteres enim leges, ſtrictius inhaerentes ſimplicitati iuris naturalis, nihil habent, quod huic PACTO COMMISSORIO aduerſetur. Immo libera adhuc republica illud pro licito habitum eſſe, probat locus Ciceronis *Epiſt. ad famil. XIII, 56.* ab eodem Hertio, et ante eum a Iac. Gothofredo ad *l. vn. C. Theod. de commiſſ. reſc.* adlatus: *Philotes Alabandenſis ὑποθήκας Cluuio dedit: hae commiſſae ſunt,* Sed mira creditorum aſperitas, qua miſeri debitores, pignora debito pretioſiora ſub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum ſubegit principes, vt hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento coniunctum, legibus ſeueriſſimis proſcriberent.

§. CCCLXXIIII.

Quid fideiuſſio, obligatio correalis et expromiſſio?

Tertius, qui et ante inuentum numum, et poſtea, locum habere potuit, contractus eſt FIDEIVSSIO, id eſt, obligatio ad id, quod tertius debet, in ſubſidium ſoluendum. Si quis enim, ſe pro altero non in ſubſidium ſoluturum, conſtituit, ſed vna cum alio in ſolidum ſeſe obligat, REVS, et obligatio vtriusque CORREALIS vocatur. Denique qui alterum, conſentiente creditore, obligatione liberat, eamque in ſe totam ſuſcipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes aeque, ac pignoris, in ſecuritatem creditorum excogitati ſunt, et frigeſcentis inter homines amoris ac fidei argumentum praebent locupletiſſimum. *)

 *) Si

*) Si enim tantus eſſet inter homines amor, quantum eſſe oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum ſubire pateretur: et ſic nec pignora, nec fideiuſſores, nec correos, nec expromiſſores, quisquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatae ſunt manus vt, niſi quod vident, nihil omnino credant: argumentum hoc eſt humanae perfidiae, tepeſcentisque amoris luculentiſſimum. Obſeruauit id iam Seneca, qui *de Benefic. III, 15: Vtinam*, inquit, *nulla ſtipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impreſſis ſignis cuſtodirentur! fides potius illa ſeruaret, et aequum colens animus! Sed neceſſaria optimis praetulerunt, et cogere fidem, quam ſpectare, malunt. Adhibentur ab vtraque parte teſtes: ille per tabulas plurima nomina, interpoſitis parariis facit. Ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem ſua manu tenuit. O turpem humano generi* FRAVDIS AC NEQVITIAE PVBLICAE CONFESSIONEM! *Annalis noſtris plus, quam animis, creditur.*

§. CCCLXXV.

Pro quibus rebus fideiubere liceat?

Ceterum ex FIDEIVSSIONIS definitione (§. CCCLXXIIII.) patet, 190) fideiuſſoribus, quum alterius obligationi in ſubſidium accedant, non eſſe locum, niſi id, quod debetur, ita ſit comparatum, vt a quouis aeque commode, ac ab ipſo debitore principali, praeſtari poſſit: adeoque 191) ipſi rectae rationi aduerſari fideiuſſiones pro capitis damnatis, quamuis eas veteres quaedam gentes admiſerint: *) nec 192) quidquam obſtet, quo minus, ſi mulcta expiari poſſit crimen, alius pro alio intercedat, ſeque mulctam pro reo ſoluturum, in ſubſidium conſtituat.

*) De Graecis res certa eſt ex variis exemplis, quae iam collegit Pufendorff. *iur. nat. et gent. V, 10, 12.* Eſſe et ſtatuta, quae vadum vſum probent, oſtendit lauda-

laudatus Hert. *ad Pufend. ibid. p. 735.* Dum vero alii huiusmodi obligationem fideiuſſoriam defendi poſſe exiſtimant exemplis ſacris *Gen. XXXXII, 37. XXXXIII, 9. 1. Reg. XX, 39.* eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis ſtolidam eſſe, vnusquisque intelligit, maxime quum non ſuum, ſed innocentum liberorum, capita veluti oppignoret, et quidem non pro reo capitalis criminis: ſed pro Beniaminis fratris reditu ex Aegypto. Vnde vix probabile eſt, Iacobum virum pium et prudentem conditionem accepiſſe. Iudas quidem fideiubet, ſed non pro capitis damnato, nec vitam oppignorat. Denique *1. Reg. XX, 39.* nemo vitam pro reo obligat, ſed cuſtodia captiui illi demandatur, ſub capitis periculo. Vt hinc manifeſtum ſit, hanc veterum conſuetudinem in ſacris litteris non reperire praeſidium.

§. CCCLXXVI.

Obligatio fideiuſſorum.

Quod ad obligationem fideiuſſorum attinet, ex eadem definitione (§. CCCLXXIIII.) patet, 193) eos ſe obligaſſe ad idem, quod creditor a debitore iure exigere poteſt, adeoque 194) iniquum eſſe, plus ſibi fideiuſſoribus, quam a debitore, ſtipulari creditorem: 195) obligationem fideiuſſorum eſſe ſubſidiariam, ac proinde 196) iure naturali illos non indigere ſingulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCVSSIONIS, ſed 197) tum demum conueniri poſſe, ſi ſatis conſtet, debitorem principalem ſoluendo non eſſe: *) 198) Plures fideiuſſores, qui pro iisdem perſonis iisdemque rebus interceſſerunt, merito pro rata tantum teneri, niſi ſe vltro et diſerte in ſolidum obligarint: atque hinc 199) NE BENEFICIVM quidem DIVISIONIS illis iure naturae eſſe neceſſarium, quippe pro rata obligatis, 200) niſi

 forte

forte confideiuſſores ſoluendo non ſint, idque fideiuſſor ignorare non potuerit.

*) Contraria quidem fuit gentium multarum ſententia, nimirum fideiuſſorem et ante debitorem principalem conueniri poſſe. De Ebraeis vid. *Prou. XX, 16. XVII, 18.* De Graecis notum illud Thaletis: Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη. *ſponde, et noxa praeſto erit.* Denique et Germanorum fertur vetus paroemia: *Den bürgen muſſ man würgen.* Conf. Schilt. *Exerc. XXXXVIII, 21.* Sed et Romanis idem rigor placuit, donec Iuſtinianus beneficium ordinis vel excuſſionis inuexit *Nouella IIII.* Enimuero quum fideiuſſor non niſi in ſubſidium alterius obligationi acceſſerit, et, ſi ipſe illico conueniretur, inter fideiuſſorem, reum et expromiſſorem nihil eſſet diſcriminis futurum: ipſa recta ratio docet, illum teneri in ſubſidium, nec ante debitorem principalem eſſe conueniendum. Cic. *Epiſt. ad Attic. XVI, 15. Sponſores adpellare, videtur habere quamdam* δυσωπίαν.

§. CCCLXXVII.

Obligatio correorum.

Quum porro, REI ſe alteri in ſolidum obligent: (§. CCCLXXIIII.) facile patet, 201) creditoris in arbitrio eſſe, ab vtro exigere velit ſolutionem, * 202) vno vero expungente nomen, alterum liberari, ſed tantum ratione creditoris, cui; quod debebatur, ſolutum eſt, 203) non ratione correi, qui dum pro correo ſoluit, eius negotia geſſit, (§. CCCXXXVI.) adeoque omnino indemnis ab altero praeſtandus eſt. (§. CCCXXXVIIII, 102.)

*) Non ergo hic locus eſt diuiſioni obligationis. Quia tamen, ſi vterque reus ſoluendo eſt, et vterque facile poteſt interpellari, nulla iuſta cauſſa eſt, cur vnum vrgere, totamque ſummam ab eo ſolo extorquere velit creditor: ipſa eum humanitas, non adeo amare ius ſuum perſequi, ſed reum vtrum-

vtrumque vrgere iubet. Neque enim patitur humanitas, vt aliquid ab altero cum eius incommodo exigamus, quod facilius et ſine noſtro alteriusque detrimento conſequi poſſemus. (§. CCXVI, 8.)

§. CCCLXXVIII.

Ac denique expromiſſorum.

Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. CCCLXXIIII.) colligimus, 204) eius eamdem eſſe obligationem, ac ipſius debitoris principalis, adeo, vt 205) hic expromiſſione cum conſenſu creditoris facta liberetur, ac proinde 206) expromiſſor nec ordinem vel debitoris excuſſionem vrgere, nec 207) creditor, ſi ab expromiſſore ſuum ſeruare non poteſt, ad debitorem principalem, quem ſemel liberauit, recurrere poſſit, ſed ab expromiſſore, cuius fidem ſequutus eſt, id, quod ſibi debetur, ſimpliciter exſpectare cogatur.

§. CCCLXXVIIII.

Contractus ſocietatis.

Proximus eſt contractus SOCIETATIS, quem non minus ante inuentum numum, quam poſtea, locum inueniſſe, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud eſt, quam lucri, ex collatis rebus vel operis prouenientis, damnique inde emergentis, inter plures communicatio. *) Res vero atque operas aeque ante inuentum numum, ac poſtea, communicari potuiſſe, nemo temere dubitabit.

*) Itaque hic agimus de communione, ſociorum conſenſu inita. Conſenſus vero quum vel expreſſus ſit, vel tacitus, et hic idem, quod ille, operetur: (§. CCLXXV, 25.) conſequens eſt, vt et ſocietas tacito conſenſu, id eſt, facto, contrahi poſſit. Hert. *diſſ. de ſocietate facto contr.* Prout vero vel omnia

 bona,

bona, vel quaedam tantum, vel res quaedam ſingulares operaeue, conferuntur, ſocietas vel VNIVERSALIS, vel GENERALIS, vel SINGVLARIS ſolet adpellari. *Vniuerſalem* et *generalem* aleam quodammodo continere, in ſingulari aequalitatem obſeruandam eſſe, recte monuit Grot. *de iure belli et pac. II, 12, 24.*

§. CCCLXXX.

Quid iuſtum in ſocietate vniuerſali et generali.

Quum ergo in ſocietate VNIVERSALI vniuerſa, in GENERALI quaedam bona communia ſint, ita tamen, vt hic contractus quodammodo aleam contineat: (§. CCCLXXVIIII.*) conſequens eſt, 208) vt lucrum quidem et damnum inter ſocios hos commune ſit: at 209) collatio tamen admodum inaequalis eſſe poſſit, nec 210) habeat ſocius, quod conqueratur, ſi, exigentibus neceſſitatibus, vnus ſocius, qui minus contulit, altero plus expendat: immo, quin 211) ſocius contractum ab altero aes alienum pro rata exſoluere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti iuris eſt, et lucri ab vno facti alterum eſſe participem, eumque, qui commodum e re ſentit, merito et incommoda ferre debere.

§. CCCLXXXI.

Quid in ſingulari?

Contra quum in ſocietate SINGVLARI merito obſeruanda ſit aequalitas, (§. CCCLXXX.*) ea vero in collatione non ſemper obſeruetur: ſequitur ſane, 212) vt aequalitas illa in diuidundo lucro et damno non poſſit eſſe *arithmetica*, ſed *geometrica*, *) adeoque, 213) qui plus rerum operarumue in commune contulit, tanto plus lucri damnique ferre debeat,

quanto

quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in ſuis rebus quisque alteri qualecumque commodum concedere poteſt: (§. CCCVIIII, 13.) nemo negauerit, 214) poſſe ſocios pactionibus inter ſe aliud ſtatuere, et in diuidendo lucro damnoque vel aequalitatem arithmeticam, vel 215) qualemcumque inaequalitatem probare, dummodo non 216) dolo vnius ex ſociis hoc negotium degeneret in ſocietatem leoninam. Phaedr. *Fab. I, 6.*

*) Sunt qui hic aequalitatem arithmeticam, tamquam inter fratres, ſeruandam eſſe ſtatuunt, et ita interpretantur *l. 6. l. 29. l. 80. D. pro ſoc.* aliosque iuris Romani locos. Connan. *Comment. iur. ciu. VII, 19. 5.* Hub. *Praelect. ad tit. Inſt. de ſociet.* Sed quum fictionem redoleat illa ſociorum fraternitas, adeoque in iure naturae eius ratio haberi nequeat, et praeterea hic lucrum ex rebus operisque, in commune collatis, proueniat: nihil aequius profecto eſt, quam vt lucrum damnumque pro rata rei operaeque collatae diuidatur. Recte Ariſtot. *ad Nicom. VIII, 16.* Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. *In pecuniarum communione plura accipiunt, qui plura contulerunt.*

§. CCCLXXXII.

Denique obſeruandum, quum haec ſocietas conſenſu, vel per modum conuentionis contrahatur, (§. CCCLXXVIIII. *) 217) ex iuris naturalis principiis vix deduci poſſe regulam iuris Romani, ex ſocietate cuiuis excedere licere, dummodo id non intempeſtiue et in alterius fraudem fiat: *) ſed potius 218) rem omnem redire ad legem conuentionis, et hinc, ſi perpetuam ſocietatem inire placuit, eam debere

An ſocio liceat, altero inuito, ſocietate excedere.

bere eſſe perpetuam, ſin temporalem, temporalem; niſi quod, 219) ſi alter ſociorum iniurioſus, damnoſusue ſit, vel leges contractus manifeſto violet, aequiſſimum videtur, ſocio facultatem eſſe debere, et ante tempus conſtitutum ſocietati renunciandi.

*) Quod vel ex ipſis rationibus, quibus veteres iuris conditores vtuntur, liquido probari poteſt. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communio ſit mater diſcordiarum: *l. 77. §. 20. D. de legat. II.* modo, quod naturale vitium ſit, negligi id, quod communiter poſſideatur: *l. 2. C. quando et quib. quarta pars*, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod perſonae, quam ſocium adſciſcimus, qualitas et induſtria eligatur, adeoque ſi ſpei non reſpondeat ſocii fides et diligentia, ſocio merito ſaluum eſſe oporteat ſocietati renunciandi arbitrium. Enimuero non minores ſaepe diſcordias excitant emtio venditio et locatio conductio, in quibus tamen negant, locum eſſe poenitentiae. Et non minus aliquando negliguntur aedes, aliis locatae, quam communes, et tamen ideo contractum ante tempus abrumpere non licet. Denique et, qui operas conducit, perſonae qualitatem et induſtriam eligere ſolet, et tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo de reliquis contractibus valet regula: *Sicut initio libera poteſtas vnicuique eſt habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare ſemel conſtitutae obligationi, aduerſario non conſentiente, nemo poteſt: l. 5. C. de obl. et art.* quidni etiam de ſocietate idem omnino dici poſſet?

§. CCCLXXXIII.

Quid iuſtum circa donationem.

Subiicimus DONATIONEM, per quam intelligimus promiſſum de re noſtra in alterum gratis transferenda. Ex ea vero definitione facile patet, 220) eam non modo pure, ſed et ſub qua-

quacumque conditione, adeoque 221) ſub conditione etiam mortis donatoris, vel eius contemplatione fieri poſſe, adeoque 222) recte diuidi in DONATIONEM INTER VIVOS, et MORTIS CAVSSA. 223) Rem inter viuos donatam merito eſſe tradendam, nec 224) donatori eam reuocandi ſupereſſe arbitrium. Denique ex iis, quae ſupra diximus, colligi poteſt, 224) donatarium, re euicta, a donatore petere non poſſe euictionis praeſtationem, (§. CCLXXIIII, 24.) et 225) donatori ad gratum animum quauis occaſione verbis factisque teſtandum omnino eſſe obligatum. (§. CCXXII, 40.)

§. CCCLXXXIIII.

Corollaria quaedam de contractibus in genere.

Denique de omnibus generatim contractibus adhuc monendum eſt, 226) illos, quia conſiſtunt in conſenſu, (§. CCCXXVII.) ab iis eſſe ineundos, qui vel a natura, vel a legibus, conſentire non prohibentur. 227) Deinde, quia contractus commercii cauſſa inuenti ſunt, (§. CCCXXVII.) contrahendum quoque eſſe de rebus, quae honeſte, et permittentibus legibus, in commercio eſſe poſſunt: ac proinde 228) nullum valere contractum de rebus turpibus, impoſſibilibus, rebus per leges commercio exemtis, quamuis 228) quum res pleraeque non natura, ſed legibus poſitiuis commercio eximantur, eae etiam contractus permittere poſſint ſuper rebus, ſuper quibus aliarum gentium legibus et moribus contrahere non liceret. *)

*) Exemplo eſſe poſſunt cadauera. Ea oppignorare apud nos procul dubio et inutile eſſet, et pro contractu

contractu

tractu turpiſſimo haberetur. Contra apud Aegyptios lex permittebat cadauera parentum condita oppignorare, et ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honeſta ſepultura negabatur. Diodor. Sicul. *Bibl. I 93.* Contra natura inhoneſta eſt oppignoratio vxorum, liberorumque, quod in regno Pegu permittitur, quia illa non poteſt non plena eſſe triſtiſſimi euentus. Vnde et creditorem relegatione dignum iudicabant Romani, qui ſciens filiumfamilias pignori a patre acceperat. *l. 5. D. quae res pign.*

CAP. XIIII.

DE PACTIS.

§. CCCLXXXV.

Quae ſit pactorum et contractuum differentia?

QVamuis inter PACTA et CONTRACTVS iure naturae nihil ſit diſcriminis, dum vtrumque negotium vtriusque conſenſu capit ſubſtantiam: dici tamen poteſt, CONTRACTVS ex vetere loquendi conſuetudine ad rerum operarumue commercium; (§. CCCXXVII, 6.) pacta ad alias res, factaue, quae in commercio eſſe non ſolent, pertinere. *) Sic e. g. quamuis homines ingenui vtriusque ſexus non ſint in commercio: inter eos tamen conuenire ſolet de nuptiis, vel in futurum, vel in praeſenti, celebrandis, isque conſenſus tum ſponſalitius, tum nuptialis PACTORVM nomine recte venit.

*) Agnouit id diſcrimen etiam Pufendorffius *de iure nat et gent. V, 2, 4.* Et quamuis ſcriptores Romani, quia alio ſenſu accipiunt vocabula, aliudque diſcrimen pactorum et contractuum ſtatuunt, non ſemper verbo *contrahere* vtantur de rebus, quae in commercio; *paciſci* de rebus factisque, extra commercium

mercium poſitis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, *l.* 22. *D. de ritu nupt. paciſci ab aliquo nummos:* Val. Max. *VIIII*, 4, 2. nomen tamen CONTRACTVS vix aliter accipiunt, quam de conuentione ſuper rebus, quae in commercio ſunt. Quod adeo verum eſt, vt ideo iureconſulti contra Donell. *Comm. iur. XIII*, 18. negent, nuptias eſſe contractum, qui ineatur de perſonis et indiuidua vitae conſuetudine, quae non ſint in commercio. Nihil ergo obſtat, quo minus nos hoc *pactorum* et *contractuum* diſcrimen admittamus.

§. CCCLXXXVI.

Nimirum quum homines ſuauiter et commode viuere non poſſint, niſi ſibi inuicem praeſtent officia, quae ſupra HVMANITATIS et BENEFICENTIAE diximus, (§. CCXIIII, 2.) et ita tamen inter homines iam pridem refrixerit amor, vt de eorum humanitate et beneficentia confidere non poſſimus, (§. CCCXXVI.) denique illa officia ſint imperfecta, et inuitis extorqueri nequeant: (§. CXXII. *) conſequens eſt, 1) vt non alia ſit ea certo conſequendi ratio, quam conſenſus alterius. Qui conſenſus duorum pluriumue in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis et beneficentiae debetur, quum vocetur PACTVM: 2) ea, quae nobis ab aliis dari fieriue iure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus. *) Cur pacta ſint neceſſaria?

*) Exemplo eſſe poterunt Abraamus et Abimelechus. Ipſa ſane lex humanitatis et beneficentiae vtrumque iubebat benigne aduerſus ſe inuicem agere, et maxime Abraamum, virum virtutis ſtudioſiſſimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipſa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: et tamen vterque ſibi ab altero amicitiam

et

et benignitatem pactum eſſe, legimus *Gen. XXI, 23. ſequ.* Ita ſaepe veteres alios pactis obligabant ad praeſtandum id, ad quod hi iam antea ex legibus humanitatis ac beneuolentiae erant obligati.

§. CCCLXXXVII.

Ea ſeruanda eſſe, probatur argumento primo.

Nec dubitari poteſt, 3) quin pacta ſeruanda ſint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem ſuam de dando aliquo faciendoue ſiue verbis, ſiue aliis ſignis prodat, verbis vero ita vtendum ſit, ne alter decipiatur: (§. CLXXXXVI, 67.) conſequens eſt, vt et a paciſcentibus omnem fraudem omneque abeſſe oporteat mendacium, adeoque ſtandum ſit promiſſis pactisque omnibus, deliberato animo initis, et hinc 4) nihil debeat fide data eſſe ſanctius, 5) nihil perfidia deteſtabilius. *)

*) Quemadmodum enim pactis quodammodo ſubuenimus indigentiae noſtrae, idque agimus paciſcentes cum aliis, vt nobis officia humanitatis et beneficentiae, quae alias a plerisque fruſtra ſperaremus, praeſtent: ita facile patet, iis ſolis inter ſe genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidioſius eſt, magisque nefarium, fidem frangere, quae continet vitam.* Cic. *pro Q. Roſcio comoedo Cap. VI.* Hinc ſemper generoſum viſum eſt τὸ ἀψευδὲς στόμα, *os verax*, vel, vt rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v. 1064.*

Καλόν τι γλῶσσ᾽, ὅτῳ πίστις παρῇ
Pulcrum eſt lingua, cui adeſt fides.

§. CCCLXXXVIII.

Itemque ſecundo.

Accedit et altera ratio, cui non minus ponderis ineſſe, facile vnusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quae alteri debemus, communis veluti fons et ſcaturigo ſit

ſit amor iuſtitiae, (§. CLXXIII, 1.) isque nos ſubigere debeat, vt, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§.CLXXVII, 6.) nemo denique ſit mortalium, qui pactis et promiſſis ab altero decipi velit: denuo ſequitur, vt nec nos cuiquam pactionibus et promiſſis illudere, eumque propter fidem noſtram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino ſint ſeruanda. *)

*) Non hic vtimur argumento, quod nec ſocietas ciuilis ſeruari poſſet, niſi ſancta hominibus eſſet religio. Quamuis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines neceſſitas, eamque Cicero *de offic. II, 11.* et inde eleganter demonſtrarit, quod *ne illi quidem, qui maleficio et ſcelere paſcuntur, poſſint ſine illa particula iuſtitiae,* id eſt, ſine pactis, *viuere:* ex hac tamen ſocialitate non eſſe originem obligationis huius repetendam, iam ſupra oſtendimus. (§. LXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc et antecedente aphoriſmis expoſuimus, ex principio noſtro AMORIS deriuare maluimus.

§. CCCLXXXVIIII.

Ceterum pacta vel *μονόπλευρα,* ſeu VNILATERALIA ſunt, vel *δίπλευρα,* ſeu BILATERALIA. Illis vnus tantum alteri; his ambo ſibi mutuo aliquid promittunt, adeoque poſterioribus tacita ineſt conditio, vnum praeſtiturum, quod promiſerit, ſi et alter ex ſua parte pacto ſatisfacturus ſit. Deinde vtraque ſunt vel OBLIGATORIA, quibus noua obligatio vel alterutrius, vel vtriusque partis, conſtituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea conſtitutae, tolluntur, vel MIXTA, quibus et obligationes priores tolluntur, et nouae pro arbitrio paciſcentium conſtituuntur,

Quotuplicia pacta?

tur, quales in primis NOVATIONES, et TRANSACTIONES de cauſſis dubiis eſſe, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem eſt ratio, puta, 5) vt ſumma fide et quam religioſiſſime ſeruanda ſint, 6) ſi vel maxime non eo conſilio aliquid promiſerit alteruter, vt obligari velit. *)

*) Obſeruandum hoc eſt, contra illos, qui aliam promiſſionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM eſſe ſtatuunt, et illam quidem definiunt, quando non ſolum promittens obligari vult, ſed et ſimul ius in alterum confert, vt rem promiſſam veluti debitam plene a ſe poſcere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promiſit, vt tamen alteri ius non ſit ad exigendum. Quo referunt promiſſionem: *Ego deſtinaui, hoc tibi dare, et peto, vt mihi credas*, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratioſorum, quibus alicui commendationem vel ſuffragium ſpondent. Grot. *Iur. bell. et pac. II*, 2, 2. Pufendorff. *Iur. nat. et gent. III*, 5 5. Sed 1) ſaepe tales promiſſiones non ſunt pacta, ſed *dicta* tantum, vel *adſeuerationes*, quas a pactis ipſi diſtinguunt Grotius et Pufendorffius, immo aliquando non pacta ſunt, ſed praeparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2) Res eſt paene contradictoria, aliquem promittere velle, et alii tamen nolle ius ad exigendum dare. Quod neſcio, an tale ſit commentum, quo omnia pacta et promiſſa turpiter eludi poſſent, exemplo Mediolanenſium, qui increpati de periurio, reſpondebant: *Iurauimus quidem, ſed iuramentum attendere non promiſimus.* Quod referens Radeuicus *de geſtis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV. Digna*, inquit, *reſponſio, vt moribus oratio conſonaret, et, qui praue ac perfide viuere et facere conſueuerant, aliter, ac perfide et praue, loqui non potuiſſent, vt vitam flagitioſam ſermo inlotus comitaretur.* Denique 3) ſi imperfectae plerumque ſunt huiusmodi potentum promiſſiones ratione exactionis: non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendae ſunt.

§. CCCLXXXX.

§. CCCLXXXX.

Ex quo porro colligimus, 7) nihil iure naturali intereſſe inter pactum et ſtipulationem, adeoque 8) falli Franc. Connanum *Comment. I, 6.* qui, Romanorum commendaturus *ἐυνομίαν*, etiam iure naturae ex promiſſis, quamdiu ſtent intra terminos ſimplicis conuentionis, et in *συνάλλαγμα* non transeant, ius perfectum oriri negat. Quemadmodum enim eius argumenta iam ſatis profligarunt Grot. *de iure belli et pac. II, 2, 1.* et Pufend. *Iur. nat. et gent. III, 5, 9.* ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione ſentire, quam ipſos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamuis actionem ex iis, ob ſingulares rationes, denegarent. *)

Iure naturae et nuda perfecte obligant.

*) Ex Romanorum ſententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiſerat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliae gentes. Quin non imperfectam eſſe exiſtimabant hanc obligationem, quae ex pactis nudis oriebatur, ſed perfectam, ſiquidem ratione illius locus erat compenſationi, *l. 6, D. de compenſ.* conſtituto, *l. 1. §. pen. D. de pecun. conſt.* nouationi, *l. 1. fin. D. de nouat.* fideiuſſoribus et pignoribus, *l. 5. D. de pign.* exceptioni. *l. 7. §. 5. l. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Vnde et, quod a promittente per errorem fuerat ſolutum, condictione indebiti repeti non poterat *l. 19. D. de cond. ind.* Quorum pleraque ita ſunt comparata, vt in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant ACTIONEM, quia ciuilem inuenerant modum, quo paciſcentes vti iuſſerant, puta ſtipulationem. Eam qui negligebant, perluſorie egiſſe videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, niſi pignus

apud acta ſit conſtitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quae aliis modis ſeſe exſerit: ita nec de Romanis ſtatuendum eſt, eos pacta noluiſſe perfectam obligationem producere, quia actionem inde oriri noluerint.

§. CCCLXXXXI.

Pacta expreſſa et tacita.

Quum vero pactum ſit duorum pluriumue in idem placitum conſenſus, (§. CCCLXXXVI.) CONSENSVS vero duarum pluriumue voluntatum in eamdem rem easdemque circumſtantias conſpiratio: conſequens eſt, 9) vt ille conſenſus tamquam internus externo aliquo ſigno declarandus ſit. Qualia ſigna, quum ſint *verba*, ſiue ore prolata, ſiue litteris conſignata, et *facta*, et illa cenſenſus expreſſi; haec taciti praebeant argumentum: (§.CCLXXXIIII.) facile patet, 10) perinde eſſe, ſiue expreſſo, ſiue tacito conſenſu, aliqui paciſcantur, dum tale ſit factum, ex quo conſenſus in eam rem, de communi humani generis vel gentis cuiusdam, ſententia colligi ſoleat. *) Immo 11) aliquando conſenſum recte colligi ex ipſa negotii natura, ſi illud tale ſit, vt non poſſit non iudicari, alterum non diſſentire. (§. CCLXXXIIII.)

*) Hinc et nutum ſufficere, recte ſtatuunt iura noſtra: *l. 52. §. vlt. D. de obl. et act.* Quinctilian. *Declam. CCXXXXVII.* nec non patientiam, immo et ſilentium, *l. 51. pr. D. locati, l. 11. §. 4. 7. D. de interr. in iure fac.* et alibi paſſim. Quod admittimus omnino, niſi alia fuerit probabilis ratio, cur quis, diſſentiens licet, tacere, quam diſſenſum verbis factisue teſtari, maluerit, e. g. ſi filius familias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Maeuiam, a qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico conſenſiſſe videbitur. Quid ſi enim, patre dicente:

dicente: *Abi domum, et ſuſpende te*, prae ſtupore tacuiſſet filius? an ideo conſenſiſſe diceretur?

§. CCCLXXXII.

Quumque conſenſus ſit duarum voluntatum in eamdem rem easdemque circumſtantias conſpiratio, (§. CCCLXXXI.) voluntas vero nihil poſſit vel adpetere, vel auerſari, niſi ab intellectu excitata: (§. XXX.) ſequitur, 12) vt paciſci valide nequeant, quicumque rectae rationis vſu deſtituuntur, adeoque nullius momenti ſint pacta furioſorum, niſi dilucido interuallo diſtinguatur furor, nec non 13) infantum et eorum omnium, quos ob lubricum aetatis rem non intelligere, probabile eſt, 14) praeterea aegrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15) et maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas, *) nec 16) eorum, qui iocantes aliquid promiſerunt, ſibiue ſunt ab altero ſtipulati. Paciſci quinam poſſint, vel non poſſint?

*) Quamuis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, ſi per eum non ſteterit, quo minus huiusmodi quid contingeret, (§. CVI, 31.) per eum autem, qui vltro ſuauem illam inſaniam ſibi attraxit, omnino ſteterit, ne paciſceretur, quum actio ex ebrietate profecta inuoluntaria quidem ſit in ſe, ſed non in ſua cauſſa: (§. L. *) hic tamen aliud ſtatuendum et gradus ebrietatis diſtinguendi ſunt. Aut enim modica fuit, aut ſumma hominis aliquid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offudit intellectui, vt neſciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque huiusmodi promiſſio omnino obligat. Sin ſumma: non potuit non illa incurrere in ſenſus, ac proinde alter, qui cum illo pactus eſt, vel in manifeſto dolo fuit, vel ſibi ſal-

tim imputare debet, quod cum homine vino ſepulto ac ſemiſomni rem ſeriam ſuſcipere et paciſci non dubitarit. Itaque nulla eſt ratio, cur ei ius eſſe debeat, promiſſum, diſcuſſa alterius crapula, exigendi.

§. CCCLXXXIII.

An vtile ſit pactum ex ignorantia vel errore initum?

Ex eodem porro axiomate colligimus, 17) inutile eſſe pactum, ex ignorantia vel errore initum, ſi vitium hoc intellectus ſit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. CVII, 33.) non, 18) ſi ita comparata ſit res, vt et prudentiſſimum poſſit fallere, (§. CVIII, 36.) veluti 19) ſi de diuerſis perſonis rebusue ſenſerint ſtipulator et promiſſor, vel 20) ſi alteruter errauerit circa perſonam, vel rem ipſam, vel 21) circa eas circumſtantias, quae non facile ſciri potuerunt, et quarum ſi conſcius fuiſſet promittens, numquam ita eſſet pactus. *)

*) His obſeruatis regulis omnes ſpecies, quae in ipſis rerum argumentis occurrere poſſunt, facile explicantur. Sic non valebit pactum, ſi quis ſe ducturum promiſit virginem, quae praegnans poſtea adpareat, quia hac in re falli potuit etiam prudentiſſimus: *per n. 18.* nec ſponſalia vllius momenti erunt, ſi cui Tulliae nuptias adfectanti, nomen vero ignoranti, Afrania per errorem ſpondeatur, quia, quum de diuerſis perſonis ſenſerint, non conſenſerunt in idem placitum. *per n. 19. et 20.* Denique ſi deſponſam Tulliam epilepticam eſſe, vel alio tetro morbo laborare, poſtea adpareat: ne eo quidem caſu ſponſus tenebitur, quia errauit circa περίστασιν, quae a ſponſo tam facile explorari non potuit, et qua tamen cognita, illum has adfectaturum nuptias fuiſſe, vix veroſimile eſt. *per. n. 21.*

§. CCCLXXXIIII.

Multo minus ergo 22) valebit pactum ad quod quis dolo alterius inductus, vel 23) in quo dolo iſtius malo circumſcriptus laeſusque eſt, quia conſenſiſſe non poteſt videri, cuius menti veluti praeſtigias alter obiecit, vt rem vel perſonam, de qua pactus eſt, ſibi multo aliter conciperet, ac eam poſtea reipſa deprehendit. *) Contra 24) nulla eſt ratio, cur irritum eſſe debeat pactum, ad quod tertius alterutrum paciſcentium, altero inſcio, pellexit, quamuis 15) dubitari nequeat, quin is, cuius dolo factum eſt, vt ita paciſcerentur, laeſis ad reſarciendum damnum ſit obligatus.

An dolo malo elicitum?

*) Hinc nemo dixerit iure naturae ratas eſſe debuiſſe nuptias Iacobi cum Lea, quas manifeſto dolo conciliauerat Labanus. *Geneſ. XXVIIII, 22.* Neque mos gentis, quo facti turpitudinem velare conatus eſt Labanus, eum a dolo excuſare, vel Iacobum obligare potuit, vt ſibi a ſocero malitioſiſſimo tam proterue illudi pateretur. Nam nec obligatoria procul dubio fuit illa conſuetudo, et, ſi pro lege habita fuiſſet, id praedictum eſſe oportebat, neque debebat Labanus Rachelem petenti Iacobo promittere, ſed eum peregrinum, et conſuetudinum Syriacarum ignarum, praemonere, ſororem, natu minorem ante maiorem deſpondere, moribus patriis nefas eſſe. Omnia ergo miris fraudibus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuiſſent procul dubio, niſi Iacobo peregrino ſatius viſum fuiſſet, concoquere iniuriam, ſibi a ſocero illatam, quam in ambiguam litem deſcendere.

§. CCCLXXXV.

Quumque et vis et metus quam maxime obſtent conſenſui, nec imputari vlli poſſit, quod quis coactus fecit, ſi cogenti nullum ius

An vi et metu extortum?

 cogendi

cogendi fuerit: (§. CVIIII, 43.) facile patet, 26) non obligari promittentem aliquid latroni, aliiue vim iniuſte facienti. 27) Ratam contra eſſe promiſſionem, factam ei, qui dum alterum coegit, iure ſuo eſt vſus: 28) multoque minus dubitari poſſe de validitate pacti, ſi non ipſe, cui quid promiſſum, ſed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel cauſſam ineundi pacti dederit, *) nec non, 29) ſi coactus poſtea rem ratam habuerit, quia tunc non ex voluntate priore, vi et metu extorta, ſed ex poſteriore vltronea obligatur. (§. CVIIII, 41.)

*) Quum enim ceſſet imputatio, ſi quid factum ſit, cuius quis nec cauſſa nec auctor eſt, (§. CV, 23.) hic vero is, cui quid promiſſum eſt, non ſit auctor violentiae, qua alter ad promittendum eſt adactus: illi etiam vim non poſſe imputari palam eſt. Sic e. g. ſi quis imminente a latronibus vel praedonibus maritimis periculo, praeſidium ſibi mercede ſatis luculenta conduxerit, fruſtra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, ſe metu latronum promiſiſſe. *Quid enim illorum refert, an conductor coactus ſit, ſi a locatoribus coactus non ſit? Horum culpam eſſe oportet, vt horum poena ſit:* recte inquit M. Seneca *Controu. IIII*, 27.

§. CCCLXXXXVI.

Conſenſus paciſcentium debet eſſe mutuus.

Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumue in idem placitum conſenſu conſiſtit: (§. CCCLXXXVI.) facile patet, 30) id non modo in pactis bilateralibus, ſed et in vnilateralibus, iuſtiſſimam habere rationem: adeoque 31) promittentem non teneri, niſi alter, ſibi gratam eſſe rem promiſſam, oſtenderit. Quod tamen 32) aliquando merito praeſumitur,

tur, tum ex ſtatu eius, cui quid promiſſum, tum 33) ex ipſius rei, quae promittitur, indole, tum 34) ex antecedente rogatione, dummodo hoc poſtremo caſu idem, quod rogauerat alter, promiſſum ſit.

§. CCCLXXXVII.

Quia praeterea pacta ineuntur de aliquo praeſtando, (§. CCCLXXXVI.) praeſtari vero nequeunt impoſſibilia, adeoque eorum omiſſio nemini imputatur: (§. CXV, 59.) conſequens eſt, 35) vt pacta de rebus abſolute impoſſibilibus inutilia ſint, nullaque inde naſcatur obligatio, niſi 36) tempore initi pacti res in poteſtate promittentis fuerit, isque poſtea vires, quibus pollebat, ſua culpa detriuerit, vel 37) aliquis rem non abſolute impoſſibilem, quam tamen ſibi impoſſibilem eſſe ſatis nouerat, dolo malo promiſerit. (§. CXV, 60. ſequ.) An rata ſint pacta de rebus impoſſibilibus?

§. CCCLXXXVIII.

Quumque ἐκ τῶν ἀδυνάτων ſint non modo, quae per rerum naturam, ſed et quae per leges bonosque mores, fieri non poſſunt: (§. CXV, 58.) nemo non intelligit, 38) inutilia quoque eſſe pacta ac promiſſa, quibus leges iuſtitiae humanitatisque refragantur: nec non 39) quae decorum, pietatem, verecundiam, laedunt, quaeque adeo *nos ne facere quidem poſſe, credendum eſt,* vti recte, et vere φιλοσοφικῶς, ſcribit Papinianus *l. 15. D. de condit. inſtit.* 40) Non obligari quemquam promiſſo, quo ſe ad patrandum delictum obſtrinxit: nec, 41) illum, qui ſe alteri ad praemium delicti dandum obligauit, An de rebus turpibus?

gauit, eo nomine teneri: ac proinde 42) omnia pacta de rebus turpibus ac inhoneſtis inita, ſiue vnilateralia, ſiue bilateralia, nullius momenti eſſe. *)

*) Manifeſto enim contradictorium eſt, ius naturae adſiſtere pactis, etiam iuri naturae contrariis: itemque prohibere illud ita paciſci, et tamen praecipere, vt pacto ſatisfiat, pactum denique nullum eſſe, et tamen effectum ſortiri. Itaque ſine perfidiae labe ab huiusmodi pacto diſceditur, quod ſine ſummo ſcelere impleri non poteſt. Nec fidei laudem fert, qui praeſtat, quod ſine ſcelere praeſtari non poteſt. Recte proinde Deianirae, ſilentium ſibi ſtipulatae, reſpondet nutrix apud Senecam, tragoedum *in Hercule Oeteo Act. II. v.* 480.

Praeſtare, fateor, poſſe me tacitam fidem,
Si ſcelere careat, interim ſcelus eſt fides.

§. CCCLXXXVIIII.

An ſeruandum promiſſum cum alterius detrimento coniunctum?

Ex quo porro colligimus, 43) non obligari quemquam ad praeſtanda promiſſa, quorum praeſtationem cum alterius detrimento manifeſto coniunctam eſſe, animaduertit, 44) licet vel maxime alter perire velit, promiſſumque vrgeat. Quum enim laedere alterum iure naturae prohibeamur, (§. CLXXVIII, 7.) de iis vero, quae iuri naturae refragantur, paciſci nemo poſſit: (§. CCCLXXXVIII, 38.) non poteſt etiam pactum qualecumque, quo alter laeditur, valere, et 45) qui fidem ſic praeſtitit volenti et vrgenti, non minus poena dignus eſt, ac qui inuitum et repugnantem laeſit. *)

*) Nec opponi huic doctrinae poteſt, volenti non fieri iniuriam. Ei enim regulae non eſſe locum, ſi velle non liceat, iam ſupra oſtendimus. Velle autem non licet,

licet ea, quae Deus vel per rectam rationem, vel per reuelationem, prohibuit. Hinc quamuis Saulus, rex, vulneratus adoleſcentem ſupplex rogaſſet, vt ſe gladio transfigeret: tantum tamen abeſt, vt id impune ferret, vt Dauides eum, tamquam regicidam confeſſum, confeſtim obtruncari iuberet. *II. Sam. I, 15. 16.*

§. CCCC.

Quia porro paciſcimur de iis, quae nobis ab altero dari fierique iure perfecto cupimus, (§. CCCLXXXVI.) dari autem vel fieri non poſſunt ea, quae alterius dominio arbitrioue ſubiecta ſunt: recte negamus, 46) quemquam vtiliter promittere res, factaue aliena, niſi mandante domino; immo 47) ne proprias quidem res, in quibus iam alteri antiquiore pacto ius aliquod quaeſitum eſt. 48) Obligari quidem eum ad omnem diligentiam adhibendam, qui ſe operam daturum promiſit, vt alius det faciatue: *) immo et 49) ad id, quod intereſt, ſi, ſe rem alteri confectam daturum, receperit, 50) non autem ei, cui quis rem factumue tertii promiſit, ius eſſe, rem illam factumue a tertio exigendi. Vid. Hert. *de obl. alium datur. facturumue.*

Effectus pactorum de rebus factisue alienis.

*) Quum enim plus, quam operam ſuam diligentiamque, non promiſerit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui ſibi illam pactus eſt. Et generatim, quoties quis ſibi aliquid ſtipulatus eſt, quod in alterius poteſtate abſolute non eſſe praeſciuit, vel praeſcire potuit: toties promittens, praeſtita omni diligentia, liberatur. Eleganter id obſeruat Seneca *de benefic. VII, 13. Quaedam eius conditionis ſunt, vt effectum praeſtare debeant: quibusdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, vt efficerent. Si omnia fecit, vt ſanaret: peregit medicus partes ſuas.*

Etiam

Etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiae officium ſi omni arte vſus eſt. Laus imperatori, etiam victo, et duci redditur, ſi et prudentia et induſtria, et fortitudo muneribus ſuis functa eſt.

§. CCCCI.

Pactum et pure, et ſub conditione, et ex die vel in diem recte initur: non tamen ſub conditione impoſſibili.

Ex eodem, quod datio vel factum, quod promittitur, ab vtriusque conſenſu pendet, (§. CCCLXXXVI.) ſua ſponte ſequitur, 51) vt in paciſcentium arbitrio ſit, PVRE, an SVB CONDITIONE, an IN DIEM, vel EX DIE paciſci velint, easque circumſtantias a paciſcentibus accurate eſſe obſeruandas, dum, 52) quod ad conditionem attinet, illa effectum pacti ab incerto euentu vere ſuſpendat, id eſt, dummodo vere ſit CONDITIO. Ex quo patet, 53) id quod ſub *conditione impoſſibili*, quam vocant, promiſſum eſt, non deberi, quum nec hoc additamentum conditionis nomen mereatur, *) et ii, qui, quod fieri non poſſe praeſciuerant, promiſerunt ſtipulatiue ſunt, aut iocati, aut inſaniuiſſe, ac priore caſu paciſci noluiſſe, poſteriore non potuiſſe, cenſeantur. (§. CCCLXXXII, 12. 16.)

*) Eſt enim CONDITIO certa quaedam circumſtantia, a paciſcentibus expreſſa, a qua pacti effectus ſuſpenditur, tamquam ab incerto euentu. Quum ergo impoſſibilis, quam vocant, conditio non exprimat incertum euentum, ſed, quem non exſtiturum, certiſſimum eſt: ſequitur, vt nec ſuſpendat pacti effectum, adeoque non ſit conditio. Cauillabatur ergo Miltiades, qui vrbis deditionem a Lemniis ex pacto poſtulabat, quod domo profectus, vento Aquilone Lemnum perueniſſet. Nepos *Miltiad. Cap. I. et II.* Lemnii enim Athenas intellexerant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades, qui eo tempore nuſquam, niſi Athenis, domum habebat.

bat. Conditio ergo erat impoſſibilis, quae, quum exſiſterenum quam poſſet, pactum reddebat irritum, maxime quum illuſiſſe Lemnios Miltiadi, et irridentes hoc dixiſſe, adeoque iocatos eſſe, facile intelligere potuiſſet Miltiades.

§. CCCCII.

Multo minus ſub turpi.

Quum vero, et quae rectae rationi, legibus, bonisque moribus aduerſa ſunt, ἐκ τῶν ἀδυνάτων eſſe cenſeantur, (§. CXV, 58.) id vero, quod ſub conditione impoſſibili promiſſum eſt, non debeatur, (§. CCCCI, 53.) quin generatim de rebus turpibus paciſci non liceat: (§. CCCLXXXXVIII, 40.) inde merito colligimus, 54) turpes etiam inhoneſtasque conditiones vitiare pactum,*) eumque, 55) qui ſub huiusmodi conditione promiſit, illam adimplere non teneri: 56) ſi vero adimpleta ſit, vtrumque paciſcentem poenas merito dare, et promittentem quidem, quod delictum perpetrauit, alterum, quod talem ferendo conditionem, pro cauſſa iſtius facinoris morali merito habetur. (§. CXII, 49.)

*) Ex ſingulari ratione Romani conditiones, tum phyſice, tum moraliter impoſſibiles, pro non adſcriptis eſſe voluerunt in vltimis voluntatibus. *§. 10. Inſt. de her. inſt. l. 1. l. 19. D. de condit. inſt. l. 8. et l. 20. D. de condit. et dem.* Quemadmodum enim abſurdum videbatur, teſtatori indulgeri, vt in actu tam graui et ſerio, heredi illudere, nugasque agere poſſet: ita nec heredi fraudi eſſe debebat omiſſio actionis impoſſibilis, in quam numquam conſenſiſſet. (§. CXV, 59.) Et hinc legata accepturi nihilominus ex iure Romano fuiſſent, ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat. Cap. LXXXXI.* ſi vel maxime non adimpleſſent conditionem: *Omnes, qui in teſtamento meo legata habent,*

habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient, quae dedi: ſi corpus meum in partes conciderint, et, adſtante populo, comederint. At quum ex noſtra ſententia non alias vltimas voluntates agnoſcat ius naturae, quam quae per modum pacti fiunt: (§. CCLXXXXI, 5.) nihil obſtat, quo minus, quae de pactis, ſub impoſſibili vel turpi conditione initis, diximus, (§. CCCCI. et CCCCII.) etiam de vltimis voluntatibus valere debere dicamus: vt adeo abſurda dicenda ſit Thebanorum lex, quae conditionem adimpleri iuſſerat ridiculam, vt heres captator mortuam teſtatricem nudam, et oleo vnctam, humeris ſuis efferret,

Scilicet elabi ſi poſſet mortua, credo,
Quo nimium inſtiterat viuenti.

Vid. Horat. *Serm. II*, 5.

§. CCCCIII.

An liceat per alios promittere et paciſci?

Quia porro et per modum mandati, et per negotiorum geſtionem, cuiuis licet alterius vtilitatem promouere, eumque ope ſua, iuuare: (§. CCCXXXXVI.) non poſſumus non inferre, 57) perinde eſſe, ſiue ipſe quis paciſcatur promittatue, ſiue eius mandato alius. Quum vero negotiorum geſtor tantum ad vtiliter gerendum obligatus ſit, (§. CCCXXXXVIII.) non vero vtiliter gerat, qui de alieno liberalis, aliquid ſine conſenſu domini promittit: (§. CCCC, 46.) conſequens eſt, 58) vt liceat quidem negotiorum geſtori alteri ſtipulari, adeoque 59) aequitati naturali parum conueniens videatur regula iuris Romani: *neminem poſſe alteri, niſi cuius iuri ſubiectus ſit, ſtipulari:* §. 4. *Inſt. de inut. ſtip.* non tamen 60) pro abſente et ignorante promittere, et talis promiſſio dominum plane non obſtringat.

§. CCCCV.

§. CCCCV.

Denique quum ineunte hoc capite a nobis obſeruatum ſit, inter pacta et contractus iure naturae nihil eſſe diſcriminis, ſiquidem vtrumque negotium vtriusque conſenſu capit ſubſtantiam: (§. CCCLXXXV.) facile patet, 61) omnes regulas, quas hoc capite vidimus, non minus ad contractus, quam ad pacta, pertinere, nec 62) male illum ratiocinari, qui a natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum.

Quae de pactis dicta, etiam ad contractus pertinent.

CAP. XV.

QVIBVS MODIS OBLIGATIONES EX CONTRACTIBVS PACTISQVE SOLVVNTVR.

§. CCCCVI.

PActa ſumma FIDE et quam religioſiſſime ſeruanda eſſe, nihilque data FIDE debere eſſe ſanctius, ſupra demonſtrare nos meminimus. (§. CCCLXXXVII. ſequ.) FIDES vero hic nobis nihil aliud eſt, quam promiſſionum pactorumque impletio: adeoque vere Cicero *de offic. I, 6.* quamuis parum accurate ad grammaticorum regulas, FIDEM *adpellatam,* ait, *quia fiat, quod dictum eſt.* Ex quo colligimus, 1) tum demum paciſcentes finem ſuum adſequutos, quando pacti legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum ſit, 2) fine autem hoc obtento, (qui ex philoſophorum ſententia primum in intentione, et poſtremum in exſequu-

Axiomata generalia de modis ſoluendi obligationem.

ſequutione eſt, vel ita comparato, vt obtineri numquam poſſit, (§. CCCLXXXXVII, 35.) ipſam quoque obligationem, ex pacto promiſſoue natam, ceſſare oportere. *)

*) Iure quidem Romano diſtinguitur inter modos, quibus IPSO IVRE, et quibus OPE EXCEPTIONIS tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciſcentium perimitur obligatio, veluti ſolutione, in ſolutum datione, acceptilatione, ceteris: toties *ipſo iure* illa exſpiraſſe; ſi contra propter aequitatem eliditur, *per exceptionem* ſublata dicitur. Quamuis vero nec ocioſam exiſtimemus illam iureconſultorum diſtinctionem, nec eamdem omni ratione deſtitui contendamus: (quam in rem praeclara ſunt, quae diſputauit celeberrimus Henr. Cocceius *diſſ. de eo, quod ſit ipſo iure.*) eam tamen ignorare ius naturae rectamque rationem, facile nobis largientur ii, quibus explorata eſt Romanorum res iudiciaria, ratioque, quae illos ad excogitandam hanc diſtinctionem permouit.

§. CCCCVII.

Modus primus, ſolutio. A quo fieri debeat?

Quum itaque ceſſet obligatio, ex pacto promiſſoue nata, quando pacti legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum eſt: (§. CCCCVI, 1.2.) conſequens eſt, 3) vt illa ceſſet, facta SOLVTIONE, quippe quae nihil aliud eſt, quam naturalis praeſtatio eius, quod in obligatione eſt, illi, cui quis ex promiſſo obligatur, facta. Quemadmodum vero 4) ei, cui ſoluendum, perinde eſt, a quo ſibi ſoluatur, dummodo vel rem ipſam, quae debetur, vel, ſi res fungibilis in obligatione ſit, tantumdem accipiat, (§. CCCLXIIII, * 3.) quum ita naturaliter illi praeſtetur, quod in obligatione eſt: ita ex eadem ratione facile patet, 5) alio ſe ad pacti imple-

impletionem offerente, non liberari paciſcentem, ſi quid, quod vicariam alterius praeſtationem non admittit, promiſſum ſit. *)

*) Id toties contingit, quoties perſonae qualitas vel induſtria aliquos ad paciſcendum impulit. Hinc ſi Titia ex pacto ſponſalitio obligata eſſet ad nuptias cum Sempronio contrahendas: ea ſane non liberaretur, ſi vel maxime Sulpicia parata eſſe ad pactum pro Titia implendum, quia Sempronius Titiae qualitates, virtutes, aetatem, formam, frugalitatem, elegit, adeoque ei non perinde eſt, quae ſibi nubat. Contra commodatario perinde eſt, ſiue librum commodatum a commodatario, ſiue a tertio quodam, quocum ipſi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, vtrum a debitore, an a tertio, etiam ignoto ſibi homine, ſortem vſurasue accipiat: quia vtrique hoc modo naturaliter praeſtatur, quod in obligatione eſt.

§. CCCCVIII.

Quid, et cui ſoluendum ſit?

Ex eodem principio colligimus, 6) praeſtandam eſſe vel eamdem ſpeciem, ſi alteri vſus tantum vel cuſtodia rei non fungibilis conceſſa; vel 7) idem genus, ſeu tantumdem, ſi res fungibilis alteri abutenda data ſit. 8) Creditori inuito non obtrudendum eſſe aliud pro alio, multoque minus 9) eum cogendum eſſe, vt partem pro toto accipiat: vel 10) tardius, alioue loco, quam legibus contractus cautum eſt, ſolui ſibi patiatur: *) quia omnibus his caſibus tunc non praeſtaretur naturaliter, quod in obligatione eſt. (§. CCCVII, 3.) Praeterea ex eodem patet, 11) non alii ſoluendum eſſe, quam creditori, dummodo leges illum ſolutionem accipere patiantur, vel 12) ei, cui ille nomen

 ceſſit,

ceſſit, vel 13) cui ſolui mandauit, quum alias praeſtetur quidem, quod in obligatione eſt, ſed non ei, cui ex promiſſo obligatus eſt, debitor. (§. CCCCVII, 3.)

*) Quamuis enim ſaepe debitori aliquid indulgeri iubeat neceſſitas, ſaepe et leges humanitatis ſubigere debeant creditorem, vt aliquid de rigore iuris remittat: nos tamen hic de iure loquimur. Hoc pacta et contractus ſumma fide ſeruari iubet. *Fides* autem, recte obſeruante Cicerone *de offic. II*, 24. *nulla eſſe poteſt, niſi ſit neceſſaria ſolutio rerum creditarum.*

§. CCCCVIIII.

Modus ſecundus compenſatio.

Deinde quia ceſſat obligatio ex pacto, quoties eius legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum eſt, (§. CCCCVI, 1. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. CCCLXIIII, *3.) conſequens eſt, 14) vt et COMPENSATIONE tollatur obligatio, quippe quae nihil aliud eſt, quam mutui debiti et crediti, quorum vtrumque certam aeſtimationem habet, inter ſe contributio. *)

*) Accedit et alia ratio. Quum enim ei ſolutum eſſe dicamus, qui habet, quod in obligatione eſt, (§. CCCCVII, 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, ſi tantumdem acceperit: (§. CCCLXIII, * 3.) ſequitur, vt ei, qui ex huiusmodi obligatione quouis modo tantumdem accepit, ſolutum eſſe videatur, ac proinde COMPENSATIO nihil aliud ſit, quam ſolutio breui manu facta. Vt adeo aequiſſimum ſit, compenſationis eumdem eſſe effectum, ac ſolutionis. Quod recte viderunt maiores noſtri, dum dicere ſoliti ſunt: *Abrechnen ſey ſo gut, als zahlen.*

§. CCCCX.

§. CCCCX.

Ex ea vero definitione patet, 15) compenſationi non eſſe locum, niſi inter eos, qui ſibi mutuo debent, ac proinde 16) fruſtra veluti in ſolutum alteri inuito obtrudi, quod nobis a tertio debetur. 17) Compenſationi locum eſſe in rebus fungibilibus, quae, quum regulariter pretium adfectionis non admittant, certam ſemper habent aeſtimationem, non autem 18) compenſari poſſe ſpeciem cum ſpecie, nec 19) diuerſum genus cum diuerſo genere, nec 20) praeſtationes perſonales cum praeſtationibus ſimilibus, quia haec omnia et adfectionem admittunt, et incertae ſunt aeſtimationis. 21) Denique compenſationem quantitatum etiam inaequalium admitti, ad ſummam concurrentem, quamuis et recta ratio videat, 22) ab eo non poſtulari aequum, qui liquidum cum illiquido compenſari velit. *)

Quid circa illam iuſtum ſit.

*) Multo minus ergo recte compenſatur debitum liquidum cum eo, quod alter vi iniuſta non fecerit iniuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio. Lepida ergo, ſi qua alia, fuit compenſatio, qua creditoribus ſuis ſatisfecit Vitellius apud Dion. Caſſ. *Hiſt. Lib. LXV. p 735.* Quum enim hi, proficiſcenti in Germaniam, Vitellio inieciſſent manus, eumque vix, datis fideiuſſoribus, dimiſiſſent: hic, occupato imperio, illos latitantes requiſiuit, ſublatasque eſſe compenſatione obligationes, dixit, quin et chirographa ſibi reddi iuſſit, interſerens cauſſam, *τὴν σωτηρίαν σφισιν ἐς τὸ ὀφειλόμενον ἀποδιδόναι*, *ſalutem ſe illis pro credita pecunia reddidiſſe.* Quaſi et id imputare viatori poſſit latro, quod, quum iugulare potuiſſet, incruenta ſpolia detraxerit.

§. CCCCXI.

Tertius modus, condonatio.

Quum porro et illi ſatisfactum ſit procul dubio, qui nihil a debitore exigere cupit, et quisque ſe iure ſuo, quod in fauorem ſui inuectum eſt, recte ſe abdicet: (§. XIII, 19.) conſequens eſt, 23) vt et CONDONATIONE vel REMISSIONE quaeuis ſoluatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua ſe iure ſuo exigendi debitum vltro abdicat. Quumque perinde ſit, ſiue quis animi ſententiam verbis, ſiue factis, aliisque ſignis, declaret: (§. CLXXXXV, *) 24) perinde etiam eſſe patet, ſiue verbis acceptum quis ferat, ſiue factis, veluti redditione, vel combuſtione, vel laceratione chirographi, 25) dummodo de contraria mente, alioue conſilio creditoris, non conſtet, vel 26) chirographum non a creditore, ſed ab alio iniuſſo, vel 27) caſu fortuito potius, quam voluntate creditoris, laceratum combuſtumue eſſe, liquido probari poſſit. *)

*) Sic recte remiſſa ſibi eſſe tributa aliaque debita fiſcalia, dicere poterant Romani, quod eo conſilio chirographa et rationes omnes publice combusſiſſet Hadrianus Imp. vt hac ſtupenda liberalitate ciuium Romanorum animos ſibi deuinciret. Spartian. *Hadr. Cap. VI.* Abſurde vero idem ſibi perſuaderet debitor, cui ideo chirographum reddidit creditor, vt alia ac meliore forma conciperetur, vel cuius chirographum, orto incendio, conflagrauit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur ſemper iniquiſſimum viſum ſit, populum Romanum, obaeratum, NOVAS TABVLAS poſtulare, id eſt, a magiſtratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remiſſionem aeris alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiſcebatur a creditoribus

ribus, ſed a magiſtratibus, de alieno liberalibus, et quorum potius erat ius dicere creditoribus, quam, iis inuitis, debitores liberare. Peſſimi rem exempli primum a Sulla repertam, ferunt. *Liu. Epit. Lib. LXXXVIII.* Idem deinde Catilinam, idem ipſum populum a Caeſare exſpectaſſe, conſtat, quamuis tunc ſpe ſua exciderint homines turbulentiſſimi. Salluſt. *Catil. Cap. XXI.* Caeſar *de bello ciu. III, 1.* Suet. *Iul. Cap. XXXXII.* Plutarch. *Solon. p. 86.*

§. CCCCXII.

Quum porro vnusquisque iure ſuo ſe abdicare, et alteri, quod ſibi debet, remittere poſſit: (§. CCCCXI, 23.) ſequitur profecto, 27) vt et vterque obligationem bilateralem mutuo conſenſu tollere poſſit, maxime quum *nihil ſit tam naturale, quam eodem modo quidque diſſolui, quo colligatum eſt. l. 35. D. de reg. iur.* 28) Vt tamen is modus ſoluendi obligationem locum non habeat, ſi leges poſitiuae negotium aliquod, ſemel contractum, indiſſolubile eſſe iubeant. Quale hodie vbique inter Chriſtianos eſſe matrimonium, quod olim apud Romanos bona vtriusque gratia impune ſoluebatur, nemo ignorat.

Quartus, mutuus diſſenſus.

§. CCCCXIII.

Quia vero mutuo tantum conſenſu tolli poteſt bilateralis obligatio: (§. CCCCXII, 27.) 29) vnius ſane voluntas illam non tollit, adeoque 30) alterutrius partis PERFIDIA non abrumpit obligationem, ceu viſum eſt Grotio *de iure belli et pac. III, 19, 14.* et Pufendorffio *de iure nat. et gent. V, 11, 9.* Nam 31) et ipſe, qui fidem non praeſtat, obligatus manet, quum ſe

An et alterutrius perfidia ſoluatur obligatio?

ſe ſua voluntate obligatione exſoluere non poſſit: (*per concl.* 29.) et alteri ius eſt, illum ad implendum pactum cogendi; quamuis 32) ſi hic iure ſuo vti nolit, *) procul dubio ceſſet vtriusque obligatio, quippe iam vtriusque conſenſu ſublata. (§. CCCCXII, 27.)

*) Poteſt autem id vnusquisque, ſi alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilaterali negotio tacita ineſt conditio, vnum praeſtiturum, quod promiſerit, ſi et alter ex ſua parte pacto ſit ſatisfacturus. (§. CCCLXXVIIII.) Si ergo hic pacto non ſatisfecit, deficit conditio, a qua ſuſpenſa eſt obligatio: (§. CCCCI, 52.) adeoque et ipſa alterius obligatio ceſſat.

§. CCCCXIIII.

Quintus et ſextus modus, lapſus temporis, et defectus conditionis.

Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumſtantiam addere licet, eaeque circumſtantiae a paciſcentibus accurate ſunt obſeruandae: (§. CCCCI, 51.) facile intelligitur, 33) obligatione EX DIE concepta, id, quod promiſſum eſt, non prius, quam veniente die, peti poſſe: 34) ſin IN DIEM promiſſum ſit, veniente illo die, obligationem ipſo iure perimi: *) 35) CONDITIONE porro, a cuius euentu pacti effectus ſuſpenſus eſt, non exſiſtente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36) niſi quis ad adimplendam conditionem paratus, ab ipſo paciſcente, vel 37) a tertio, ſine quo adimpleri non potuit, ſit prohibitus.

*) Itaque denuo fori Romani ſubtilitates redolet regula iureconſultorum Romanorum, ex contractu ſtricti iuris non poſſe ad tempus deberi, adeoque obligationem huiusmodi, in certam diem conceptam, perpetuari, niſi quod creditor vltra tempus conſtitutum aliquid petens exceptione doli

mali

mali repelli poſſit. §. 3. *Inſt. de verb. oblig. l. 4. pr. D. de ſeru. l. 44. §. 1. D. de obl. et act.* Sunt hae tricae fori Romani, quas ſi quis in iure naturae quaereret, nae iſte mihi magno conatu maximas nugas agere videretur.

§. CCCCXV.

Septimus, mors.

Sunt porro obligationes, quae contemplatione cuiusdam perſonae, eiusque qualitatum, contrahuntur. Hae ergo quum ita ſint comparatae, vt vicariam praeſtationem non admittant: (§. CCCCVII, 5.*) nemo non videt, 38) eas non transire poſſe ad heredes et ſucceſſores, adeoque 39) MORTE promittentis exſpirare, quale quid in obligatione deſponſatorum, mandatariorumque obſeruamus. Non autem 40) hunc modum ſoluendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, quae ex bonis poſſunt adimpleri, 41) quippe quas, tamquam vicariam praeſtationem admittentes, et ad heredes transferri, aequiſſimum eſſe, iam ſupra demonſtrauimus. (§. CCCV, 56.)

§. CCCCXVI.

Octauus, ſtatus mutatio.

Eadem eſt ratio, ſi contemplatione certi cuiusdam ſtatus ad aliquid praeſtandum ſimus obligati. Perinde enim eſt, ac ſi ſub conditione, ſi duret ille ſtatus, promiſſum eſſet. Quum ergo, deficiente conditione, et obligatio ceſſet: (§. CCCCXIIII, 35,) ſequitur ſane, 42) vt et mutato ſtatu obligatio, in illo ſtatu vnice fundata, ceſſet, adeoque 43) qui adminiſtratorio nomine contraxit, finita adminiſtratione, non amplius teneatur. *l. vlt. D. de inſtit. act: l. 26. C. de adm. tut.* Quod tamen 44) de ſola

 obli-

obligatione, quae ex pacto vel lege poſitiua oritur, non de illa, quam ipſa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum eſſe, facile intelligitur. *)

*) Sic officia ſpecialia, quae conſul ciuitati debet, quia ex pacto ſunt, ceſſant, ſimulac ille conſul eſſe deſinit. Sed et officia filiifamilias, quatenus ex lege poſitiua ſunt, ceſſant, ſimul ac filius patria poteſtate exiit. Ex eo enim tempore patri non amplius adquirit, nec vſumfructum bonorum aduentitiorum moribus noſtris debet. At officia, quae liberis ipſa naturalis ratio imponit, veluti obſequium, reuerentia, gratus animus, etiam ſoluta per emancipationem patria poteſtate, durant, nec parentibus, quorum e manu exceſſerunt liberi, ſine iniuria denegantur.

§. CCCCXVII.

Nonus, rei interitus.

Quandoquidem porro obligatio ceſſat, ſi finis ita ſit comparatus, vt obtineri numquam poſſit: (§. CCCCVI, 2.) fieri non poteſt, 45) quin is, qui ſpeciem promiſerit, illa caſu pereunte, liberetur, niſi forte 46) eam aeſtimato, vel 47) tamquam in ſolutum promiſerit, nec 48) prior obligatio per nouationem expreſſe ſublata ſit. Praeterea quum neminem excuſet impoſſibilitas, qui in culpa vel mora eſt: (§. CXV, 60.) facile patet, 49) periculum rei promiſſae ferre, qui in mora vel culpa eſt, adeoque 50) ea omnia, quae ſupra de periculo rei venditae diximus, (§. CCCLIII. ſequ.) hic eſſe repetenda.

§. CCCCXVIII.

Decimus, nouatio et delegatio.

Denique quum et per alium ſoluere, (§. CCCCVII, 4.) et obligationem alteri remittere, (§. CCCCXI, 23.) et ab ea communi conſenſu diſcedere, nouamque introducere liceat, quod poſtremum conuentionis genus ſupra *pactum mixtum* vocauimus: (§. CCCLXXXVIIII.) ſequitur, 51) vt quisque alteri priorem obligationem remittere, nouamque eius loco recipere poſſit, quod negotium NOVATIONEM, et, ſi de rebus dubiis et litigioſis contrahatur, TRANSACTIONEM vocamus. 52) Vt creditor debitori et ea lege remittere poſſit debitum, vt pro eo alius, quem ipſe idoneum iudicat, ſubſtituatur: quod ſpeciatim vocant DELEGATIONEM. 53) Vt nouationem diſertis verbis, vel ſignis euidentiſſimis, 54) delegationem vero, ſimul conſentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Vt denique 55) multum interſit inter *delegationem* et *ceſſionem*, qua creditor actionem aduerſus debitorem, hoc etiam inſcio et inuito, in alterum transfert.

LIB. II.

IVS GENTIVM.

CAP. I.

DE STATV HOMINIS NATVRALI ET SOCIALI.

§. I.

Connexio.

HActenus IVS NATVRAE, quo ſingulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum eſt, vt, promiſſi memores, etiam IVS GENTIVM, ad principia ſua reuocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. I. §. XXIII.) Quum vero IVS GENTIVM ſit ipſum ius naturale, vitae hominis ſociali, negotiisque ſocietatum et integrarum gentium adplicatum: (Lib. I. §. XXI, 44.) illius indolem perſpici ſine diſtincta STATVVM et SOCIETATVM notione non poſſe, facile patet.

§. II.

Quid ſtatus hominum phyſicus et moralis?

STATVS generatim eſt qualitas, per quam res vnaquaeque limitatur: adeoque qualitates, per quas ipſe homo limitatur, recte vocantur STATVS HOMINIS. Quemadmodum vero iam vires animi et corporis ab ipſo Deo, hominum conditore, iam actiones eorum liberae per legem limitantur: ita priorem hominum ſtatum PHYSICVM; *) poſteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque iam de iure gentium acturi ſimus, quod in actionibus liberis dirigendis verſatur: nemo

nemo non intelliget, ſtatum hominis non *phyſicum*, ſed *moralem*, directe ad nos pertinere.

*) Sic ex limitationibus illis, ab ipſo rerum conditore profectis, eſt, quod alii ſint *maſculi*, alii *feminae*, alii *corpus recte formatum*, alii *monſtroſum;* alii *validum* et *robuſtum*, alii *languidum* ac *debile;* alii *formoſum*, alii *deforme* acceperunt: aliis *ingenium perſpicax* et *ad omnia factum;* aliis *hebes*, ac *ineptiſſimum;* aliis paene *nullum* contigit. Quae quidem omnia ad ſtatum hominis PHYSICVM, quem iureconſulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipſa docet. Contra actiones hominis liberae per leges aliter limitantur, ſi quis ſit *maritus*, quam ſi *in caelibatu* viuat, aliter, ſi *parentis*, aliter ſi *filii familias*, aliter ſi *domini*, aliter ſi *ſerui* perſonam gerat. Quare haec omnia ad ſtatum hominis MORALEM, qui iureconſultis *ciuilis* eſt, referenda ſunt, quamuis paullo latius pateat ſtatus MORALIS, quam iureconſultorum ciuilis, ad quem tantum ſtatum *libertatis*, *ciuitatis*, et *familiae* referre ſolent.

§. III.

STATVS porro ille MORALIS, ſecundum quem homines quam maxime diſtinguuntur, vel illis connatus eſt, vel ab aliquo eius facto pendet. Prior vocatur NATVRALIS; poſterior ADVENTITIVS. Itaque nobis STATVS NATVRALIS eſt qualitas vel conditio, homini ab ipſa natura, ſine facto eius, impoſita, in qua liberae eius actiones prout id natura illius ſtatus exigit, lege naturali limitantur. STATVS contra ADVENTITIVS qualitas vel conditio, quam homo ſibi facto ſuo eligit, in qua liberae eius actiones, prout id eius ſtatus indoles et conſeruatio exigit, lege limitantur. *) Quid ſtatus naturalis et aduentitius?

*) Et

*) Et ex illa limitatione contingit, vt vterque STATVS et iura certa hominibus tribuat, et certa iisdem officia imponat. Sic ſingularia iura atque officia competunt iis, qui in ſtatu naturali viuunt, alia maritis et vxoribus, alia patribus filiisque familias, alia dominis ſeruisque, alia ciuibus. Et hinc eodem redit definitio ſtatus Pufendorffii *de offic. hom. et ciu. II, 1, 1.* STATVM in genere eſſe *illam conditionem, in qua homines conſtituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum, quem etiam peculiaria fere iura comitantur.*

§. IIII.

Naturalis ſtatus hic non opponitur ſtatui brutorum, nec contranaturali.

Non ergo hic 1) ſtatum NATVRALEM opponimus ſtatui brutorum, quae diuerſa a brutis natura magis ad *ſtatum phyſicum,* quam *moralem,* pertinet: * (§. II.) nec 2) ſtatui naturali repugnanti, qualem ſibi ſtatum ſeruorum fingebant iureconſulti: *§. 2. Inſt. de iure perſ.* ſed 3) ſtatui ſociali et ciuili, quippe quorum vtrumque facto ſuo ſibi aliisque imponunt homines, et quorum vterque vere eſt aduentitius. (§. III.) Hic vero qualis fuerit, iam paullo accuratius, adhibita in conſilium ratione, erit conſiderandum, quum vnusquisque inde ſit perſpecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo ſtatu naturali, ſibi alios, quamuis cum variis moleſtiis coniunctos, adſciuerint.

*) Equidem et ex hoc hominum ſtatu, in quo a creatore ſunt conſtituti, dum eos eximia prae ceteris animalia eſſe voluit, officia quaedam elicit Pufendorff. *ibid.* §. *III.* veluti *quod homo debeat auctorem ſui agnoſcere, colere, et ipſius opera admirari, ac diuerſa plane ratione a brutis vitam ſuam exigere.* Quale quid et Simplicio *ad Epict. Cap. LXXVIIII. p. 331.* in mentem veniſſe videtur, dum precatur Deum, ὑπομνησθῆναι τῆς ἑαυτοῦ εὐγενείας

ἧς

ἧς ἠξιώθημεν παρὰ αὐτοῦ· vt recordari ſe faciat nobilitatis, qua ille nos homines dignatus ſit. Sed ad haec omnia ſimiliaque officia non ideo, quod aliquid eximium prae brutis accepimus, ſed ex voluntate Dei O. M. omnis iuſtitiae fonte, (Lib. I. §. LXII, 2.) obligamur, ac proinde illa ſupra ex hoc limpidiſſimo fonte a nobis iam ſunt deriuata. (Lib. I. §. CXXVI. §. CXXXXVIIII.)

§. V.

Eſt ille ſtatus aequalitatis.

Obſeruauimus iam ſupra, (Lib. I. §. LXXXVIII, 52.) omnes homines, quamuis alter altero perfectior imperfectiorque eſſe poſſit, natura tamen ſibi inuicem eſſe aequales. Et quis, quaeſo, id in dubium vocet, quum omnes iisdem partibus eſſentialibus, puta mente et corpore, conſtent? Ex eo vero ſequitur, 4) vt ſtatus naturalis ſit ſtatus aequalitatis, ac proinde 5) eorum, qui in illo viuunt, nemo altero vel ſuperior ſit, vel inferior, et, quod conſequi inde neceſſe eſt, 6) nec imperio, nec ſubiectioni 7) immo nec vlli dignitatum diſcrimini in illo locus ſit: adeoque recte ſcripſerit Vlpianus: *Quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales ſunt. l. 32. D. de reg. iur.* Addantur *l. 4. D. de iuſt. et iure l. 12. §. 3. D. de accuſat. l. 64. D. de condict. indeb.* *)

*) Mutuatos haec iureconſultos eſſe a Stoicis, obſeruat Merillius *Obſeru. I, 15.* Et paſſim ſane ſimiles Stoicorum ſententiae exſtant apud Arrian. *diſſ. Epictet. I, 13.* et Senecam *Epiſt. XXXXVII. et de benef. III, 22.* quas ipſe laudauit Merillius. Enimuero commune potius omnibus philoſophis et poetis fuit hoc principium, quod non potuerunt non adoptare, quicumque naturam hominis paullo attentius ſunt contemplati. Huc ſane pertinet illud Euripidis *in Hecuba v. 291.*

Νόμος

Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.

Lex enim vobis et liberis aequa
Et de ſeruili ſanguine natis lata eſt.

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. *II, 98. Natura in humanis omnia ſunt paria:* vt alia aliorum eiusdem ſententiae teſtimonia nunc praetermittamus, quorum ſane complura hic accumulare liceret, ſi iam id ageremus.

§. VI.

Itemque libertatis.

Quumque in ſtatu naturali, vt inter aequales, nec imperio, nec ſubiectioni locus ſit: (§. V, 6.) conſequens eſt, 8) vt ſtatus naturalis ſit ſtatus libertatis, *) in eoque 9) nec ſubiectioni politicae, nec, quae iure gentium introducta eſt, ſeruituti locus fuerit. 10) Vt in eo ſtatu exſulare oporteat leges poſitiuas humanas, itemque 11) magiſtratus, 12) poenas, et 13) quidquid ſine alterius prae altero praerogatiua poteſtateue intelligi non poteſt.

*) LIBERTAS nobis eſt facultas omnia agendi ſuo arbitrio, et in ſuam vtilitatem. Ea vel POLITICA ſeu CIVILIS eſt, quando quis ſuperiorem non agnoſcit, cuius arbitrio, et in cuius vtilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel IVRIS GENTIVM, qua gaudent, qui in nullius domini poteſtate ſunt, nec eius arbitrio et in eiusdem vtilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocauimus SVBIECTIO; poſteriori, quam iuris gentium eſſe diximus, SERVITVS opponitur. Addidit illuſtris Thomaſius *in Not. ad Inſt. p. 13.* tertiam libertatis ſpeciem, puta NATVRALEM, quae §. 2. *Inſt. de iure perſ.* definitur. Sed quum ea, ipſo fatente viro doctiſſimo, oppoſitum non habeat, et magis ad ſtatum hominis phyſicum, quam moralem referenda ſit; eius hic nulla habenda erit ratio.

§. VII.

§. VII.

Quia vero in ſtatu illo et leges poſitiuas humanas, et magiſtratus, et poenas, ideo exſulare oportebat, quod omnes homines eſſent inter ſe aequales, (§. VI, 10. ſequ.) ea vero ratio non cadit in ius illud ſempiternum, ab ipſo Deo immortali conſtitutum: ſatis patet, 14) hominum actiones et in ſtatu naturali lege naturali regi, 15) eosque, qui in illo viuunt, non minus, quam nos, qui ſtatus aduentitios adſciuimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16) ad ſe ipſos amandos, conſeruandos, perficiendos, 17) alios denique homines, tamquam ſe ipſos, diligendos, 18) neminem laedendum, 19) ſuum cuique tribuendum, quin et 19) ad omnia humanitatis ac beneficentiae officia aliis praeſtanda, eſſe obligatos. *)

In eo tamen vigere oportuit ius naturae.

*) Habes hic praecipuum argumentum, quo iam ſupra hypotheſin Pufendorffii de ſocietate, iuris naturalis fonte ac ſcaturigine, profligauimus. (Lib. I. §. LXXV, 27.) Ponit vir doctus, ius naturae eſſe ex cuſtodia ſocialitatis, ad ſocietatem vero homines ipſa neceſſitate, eſſe impulſos. At officia erga Deum et ſeipſum praeſtare tenebatur homo, etiamſi ſolus in hoc terrarum orbe viueret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia iuſtitiae, humanitatis, et beneficentiae praeſtanda, etiamſi cum his nullo ſocietatis vinculo fuiſſet coniunctus, ſed quisque ſuas ſibi res ſeorſum habuiſſet. Quo ergo colore vir doctus ex ſocietate repetere potuit ius, quod maximam partem et ſine ſtatu ſociali inter homines locum fuiſſet habiturum?

§. VIIII.

Ac proinde in eo ſtatu non fuit ius omnibus in omnes, nec iſte ſtatus fecit ex hominibus bruta.

Ex quo ſimul intelligitur, 20) quam abſurde HOBBESIVS omne ius ex pacto deriuet, ac proinde 21) hominibus in ſtatu naturali viuentibus ius in omnes et omnia tribuat, vel, 22) quod perinde eſt, omne ius naturae ex ſtatu naturali veluti proſcribat et in exſilium agat: (Lib. I. §. LXXIII.) et 23) non minus rationem fugere ſcriptores veteres, dum talem ſibi finxerunt ſtatum naturalem, in quo viuentes homines parum diſcreparint a brutis, quippe nullo iuris vinculo inter ſe colligati. *)

*) Ita ſtatum naturalem deſcribit Cicero *pro P. Sextio Cap. XXXXII. Quis veſtrum ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, vt quodam tempore homines nondum neque* NATVRALI, *neque ciuili* IVRE *deſcripto, fuſi per agros ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere aut retinere potuiſſent? Atque inter hanc vitam, perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tamen intereſt, quam* IVS *atque* VIS. Et Horat. *Serm. I, 3. v. 99. ſequ.*

Quum proceſſiſſent primis animalia terris
Mutum et turpe pecus: glandem atque cubilia propter
Vnguibus et pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quae poſt fabricauerat vſus.
Donec verba, quibus voces ſenſusque notarent,
Nominaque inuenere, dehinc abſiſtere bello,
Oppida coeperunt munire, et condere LEGES,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Similia paſſim habent veteres, quae operoſe collegit Pufendorff. *de iur. nat. et gent. II, 2, 2.* Sed fictio haec eſt, et quidem parum veroſimilis. Quamuis enim facile largiamur, in ſtatu illo naturali valde obbruteſcere potuiſſe humanum genus, idque in integris gentibus et hodie fieri animaduertamus,

et

et olim factum eſſe, memoriae prodiderint ſcriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellin. *Hiſt. XXXI*, 2. inde tamen non ſequitur, vt in ſtatu naturali iuris naturae cognitio et obligatio plane nulla fuerit.

§. X.

In ſtatu naturali omnibus eſt ius belli.

Quumque, vbi acriora legum vincula, magiſtratuum poteſtas, et poenae exſulant, quod in ſtatu naturali fieri diximus, (§. VI, 10. ſequ) ibi et oppreſſis nullum, niſi in ſeipſis, praeſidium eſſe poſſit: conſequens eſt, 24) vt in ſtatu naturali cuiuis ſit ius, omnem vim atque iniuriam vi propulſandi, 25) idque, quod alter iure perfecto debebat, vi extorquendi: non autem 26) alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiae praeſtanda, * (Lib. I. §. LXXXIIII, 47.) niſi 27) vel hic ſe ad ea praeſtanda pacto vltro obſtrinxiſſet, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) vel 28) extrema neceſſitas aliquem adegiſſet, vt res alienas contrectaret, easque in ſuos vſus converteret, (Lib. I. §. CLXX, 75.) 29) maxime ſi talia eſſent officia, quae ab altero, niſi inhumaniſſimus fuiſſet, ſine aliquo detrimento ſuo potuiſſent praeſtari. (Lib. I. §. CCXVI, 4. ſequ)

*) Non ergo excuſari potuiſſet vis Dauidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiae ſibi deneganti, ſi vel maxime ille in ſtatu naturali vixiſſet. *I. Sam. XXV*, 21. 22. Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumuis ſtolidiſſimus, ad commeatum Dauidi gratis ſubmittendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem poſſe, iam ſupra obſeruauimus, niſi ingratitudo ſit praegnans et cum iniuria coniuncta. (Lib. I. §. CCXXVII, 42. *) Extrema vero neceſſitas vim quidem

excuſaſſet, non autem vindictam, quam anhelabat Dauides, quum Nabal nondum ei, commeatum auferenti, reſtitiſſet, ſed tantum eum denegaſſet petenti, quod eum iure ſuo facere potuiſſe, maxime de iuſtitia cauſſae non omnino conuictum, nemo non intelligit.

§. XI.

Praecipue vero in hoc ſtatu pactis opus erat.

Quum denique et in ſtatu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiae cogi nemo poſſet, adeoque ei opus eſſet pactis, qui certus de illorum praeſtatione eſſe vellet: (§. X, 26. ſequ.) ſequitur, 30) vt et in ſtatu illo omnia, quae tum de officio paciſcentium, tum de iure commercii et de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere ſaltim potuerint: quin 31) ſaepe homines et illa, quae iure perfecto deberentur, pactis interuenientibus, a debitoribus ſibi ſtipulari debuerint, adeoque 32) nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in iſto ſtatu continerentur, quam pactorum religio, 33) eoque laxato ruptoue, ſtatim labaſci ac rumpi oportuerit amicitiam.

§. XII.

An tanta ſit huius ſtatus miſeria, quanta vulgo iactatur?

Quibus poſitis, facile intelligitur, 34) quantumuis ab Hobbeſio, ipſoque Pufendorffio, hic ſtatus, tamquam miſerrimus depingatur, pleraque tamen, quae in illo deſiderant, ac horrent, non tam ipſi ſtatui, quam hominum malitiae eſſe tribuenda: 35) ob quaedam etiam perperam reprehendi hunc ſtatum, veluti ob ſolitudinem, inopiam, famis frigoriſque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36) ea omnia in ſtatu naturali non minus

nus

nus, quam in ciuili, potuiſſent euitari, ſi homines rectam rationem ſequi voluiſſent, *) et 37) in ſtatu ciuili aeque difficulter, ac in naturali, euitentur, ſi homines rationem ſequi nolint. Titius *Obſ. ad Puſend. de offic. hom. et ciu. II, 1, 9.*

*) *Solitudo* enim non concipi poteſt, niſi inter paucos et breui tempore. *Inopia, fames, frigus* non magis premere potuerunt homines in ſtatu naturali, quam in ciuili, quum nihil obſtiterit, quo minus et res neceſſarias occuparent, et commercia aeque commode, ac in ciuitatibus, inſtituerent et nondum nota eſſet illa dignitatum inaequalitas, quae luxuriam, matrem inopiae, peperit. *Ruditati* ac ignorantiae medemur per culturam rectae rationis. Cur vero rationem non aeque excolere potuiſſent homines, in ſtatu naturali, quam in ciuili, viuentes? At plerumque candor vitaeque ſimplicitas pro barbarie; adfectatum elegantiae ſtudium pro cultiore vita venditatur. Praeterea quum et hodie *virium propriarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta et foedera: quidni idem in ſtatu naturali fieri potuiſſet? Denique ſi *bellum* inter ſtatus naturalis incommoda referendum eſt: nihil ſane praecipuum habebit ſtatus ciuilis, quippe quo factum eſt, vt quum olim ſinguli cum paucorum periculo vires inter ſe periclitarentur, hodie integrae gentes cum myriadum interitu in ſe inuicem ſaeuiant. Eat nunc aliquis, et ſtatum naturalem ciuili deteriorem eſſe, dicat, quum hic iisdem, quibus ille; ille paene non iisdem, quibus hic, incommodis fuerit obnoxius.

§. XIII.

Quamobrem homines illi paullatim ſtatum ſocialem praetulerint?

Itaque non eximia quaedam ſtatus naturalis miſeria, (§. XII.) ſed partim ſpes maioris ſecuritatis commoditatisque, partim ipſa hominum malitia effecit, vt in ſocietates coaleſcerent: ceu paullo poſt erit dicendi locus.

Quumque in ſtatu naturali non fortius ſit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta et conuentiones: (§. XI, 32.) conſequens eſt, 38) vt pactis vel conuentionibus conſtitutae ſint ſocietates. Quumque pauciores facilius, quam multi, in vnum placitum conſentire ſoleant: 39) in ſocietates primum ſimpliciores, deinde et in magis compoſitas, paullatim coaluiſſe homines, opinabile eſt. *)

*) Idque et ipſa hiſtoria ſacra ſatis confirmat. Primum enim Adamum et Euam in ſocietatem matrimonialem, omnium ſimpliciſſimam, coiiſſe, notum eſt ex *Gen. II*, *22. 23.* Inde mox nati liberi, *Geneſ. IIII*, *1. 2.* adeoque exorta eſt noua ſocietas, paullo magis compoſita, inter parentes et liberos. Serui tum concipi non poſſunt, niſi dixeris, protoplaſtos ipſos liberos vel nepotes ſuos in ſeruitutem redegiſſe. Immo quum Noachus tantum cum vxore, filiis et nuribus ſeruatus in arca legatur: *Geneſ. VI*, *18.* probabile ſane eſt, tunc temporis ſaltim pios nondum familias ſeruorum aluiſſe: quum contra de Caini poſteris ob locum *Gen. VI*, *4.* dubitari vix poſſit, quin homines alios oppresſerint, et in ſeruitutem redegerint. Denique et ciuitatis, ſocietatis omnium maxime compoſitae, veſtigium iam *Geneſ. IIII*, *17.* reperimus. Vt adeo certiſſimum videatur a ſocietatibus ſimpliciſſimis progreſſum paullatim factum eſſe ad magis compoſitas, et ab his ad maxime compoſitam, quae ciuitatis vel reip. nomine venire ſolet.

§. XIIII.

Quid ſocietas, et ſtatus ſocialis.

Et hic quidem per SOCIETATEM intelligimus conſenſum duorum pluriumue in eumdem finem, eademque media, quae ad finem illum obtinendum ſunt neceſſaria. Quamdiu ergo ille conſenſus durat, tamdiu durat ſocietas: ſimul

ſimul ac ii, qui antea in eumdem finem eademque media conſenſerant, ſuum quisque finem intendit, ſoluta cenſetur illa ſocietas, et res quisque ſuas ſibi habere incipit. *) Vnde et STATVS, in quo durante ſocietate viuunt homines, SOCIALIS vocari ſolet.

*) Quod non ita accipi velimus, ac ſi vnius diſſenſu ſtatim et pactum, quo inita eſt ſocietas, irritum ſit, quod ſupra iam refellimus: (§. CCCLXXXII, 217.) ſed quod iſte a reliquis non amplius, tamquam ſocius poſſit conſiderari, qui cum reliquis nec in eumdem finem, nec in eadem media conſpirat, eumque animum ſuum ſignis luculentis teſtatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conuentione ius, alterum ad ſeruanda promiſſa adimplendasque leges conuentionis, vel, ſi id fieri non poſſit, ad reſarciendum damnum, praeſtandumque, quod intereſt, adigendi: at is non poteſt ſocius amplius dici, cui non amplius competit ſocii definitio, ex quo vinculum illud, quod ſocios continet, tam nefarie abrupit.

§. XV.

Societates ratione finis diuerſiſſimae.

Quandoquidem ergo quaelibet ſocietas ad certum finem tendit, (§. XIIII.) fines vero diuerſiſſimi ſunt: ſequitur profecto, 40) vt et ſocietatum eſſe poſſint diuerſiſſima genera, adeoque, 41) ſi finis iuſtus licitusque ſit, etiam ſocietas IVSTA et LICITA; ſin ille iniuſtus ac illicitus, haec quoque INIVSTA et ILLICITA merito habeatur: (Lib. I. §. CCCLXXXVIII, 38.) ac proinde turpiſſimae ſint ſocietates latronum, piratarum, dardanariorum, et ſimiles. 42) Vt ſocietates omnes finibus diſcernantur,*) quumque ex fine de mediis iudicandum ſit,

43) iura officiaque ſociorum ex ipſo ſocietatis fine merito ſint aeſtimanda.

*) Sic vidimus ſupra contractum ſocietatis, cuius finis erat commune lucrum. (Lib. I. §. CCCLXXVIIII.) Alius vero eſt finis ſocietatis matrimonialis, alius parentum et liberorum, alius dominorum et ſeruorum, alius denique maximae illius ſocietatis ciuilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo ſunt fines, totidem diuerſas ſocietates et quot ſocietates, totidem fines eſſe oportet. Huc pertinet inſignis locus, quo Ariſtoteles auſpicatur opus *Politicum I, 1.* Ἐπειδὴ πᾶσαν κοινωνίαν ὁρῶμεν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν, τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες, δῆλον, ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται. *Quia omnem communionem boni alicuius cauſſa conſtitutam, videmus: (eius enim, quod videtur bonum eſſe, gratia omnes omnia agunt,) perſpicuum eſt, omnes bonum aliquod propoſitum habere.*

§. XVI.

Itemque ratione conſenſus vel vltroneae, vel coactae.

Quumque ſine conſenſu non intelligatur ſocietas: (§. XIIII) hic vero vel ſit vltroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, et ratihabitione conualeſcere poſſe, ſupra oſtendimus: (Lib. I. §. CCCXXXXV, 29) conſequens eſt, 44) vt et ſocietatum aliae ſint VLTRONEAE, aliae COACTAE, nec 45) has ideo ſtatim iniuſtas dicendas eſſe, quod earum origo vitioſa fuerit, ſi poſtea ii, qui coacti ſocietati dederunt nomen, expreſſe vel tacite (Lib. I. §. CCCLXXXI 10.) rem ratam habuerint. *)

*) Sic rata inter Romanos et Sabinas, interque Beniaminitas et Siloitarum filius *Iudic. XXI, 21. ſequ.* erat ſocietas matrimonialis, quamuis initium eiuſdem ob vim iniuſtam eſſet vitioſum, quia poſtea ipſae

ipſae raptae rem ratam habuerunt, neque dirimi voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 110.* Sic et coacta plerumque inter dominos et mancipia, bello capta, erat ſocietas: et tamen aliquando dominorum humanitas et manſuetudo efficiebat, vt non inuiti ſeruirent, idque ſerio dicerent, quod apud Plautum *Capt. II, 2. v. 21.* aliquis doloſe ait:

Quamquam non fuit multum moleſta ſeruitus:
Nec mi ſecus erat, quam ſi eſſem familiaris filius.

Conf. *Exod. XXI, 5.*

§. XVII.

Eaedem conſenſu vel expreſſo, vel tacito, vel praeſumto, conſtituuntur.

Praeterea quum conſenſus alius ſit expreſſus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis eſt etiam patientia: (Lib. I. §. CCCLXXXI, 10. *) ſequitur, 46) vt et ſocietates vel EXPRESSO, vel TACITO, conſenſu ineantur, et 47) perinde ſit, ac ſi conſenſiſſent, qui poſtea cum aliis in ſocietate viuunt, ad eumdem finem conſilia cogitationesque ſuas conferunt, mediis quoque iisdem, ac alii, ad finem illum adſequendum neceſſariis, vtuntur. Quin, quum aliquando ex ipſa rei natura, alterum conſenſiſſe iudicemus: (Lib. I. §. CCCLXXXI, 11.) 48) etiam ex PRAESVMTO conſenſu aliquando naſci ſocietatem, ſatis intelligitur. *)

*) Talis eſt ſocietas inter parentes et liberos. Tantum enim abeſt, vt hi diſerte conſenſerint in hanc ſocietatem, eo tempore, quo in illam peruenerunt, vt tum ne conſentire quidem potuerint. Et quamuis poſtea rei paullo intelligentiores, conſentire poſſent, ſi vellent: tantum tamen abeſt, vt omnes hunc conſenſum verbis factisue teſtentur, vt plures diſſentiant, fraenaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo non dirimitur ſocietas, quia ipſa liberorum educatio hanc ſocietatem requirit, praeſumiturque, liberos non nolle

poſſe cum parentibus in ſocietate viuere, ſine qua ipſi nec conſeruari, nec commode educari poſſent.

§. XVIII.

Aliae porro ſimplices, aliae compoſitae.

Aliquando contingit, vt non ſolum ſinguli homines, ſed et totae ſocietates eumdem finem intendant, eademque media ſibi ad adſequendum communem finem neceſſaria eſſe, intelligant. Quum ergo conſenſus in communem finem, eademque media ſit ſocietas: (§. XIIII.) conſequens eſt, 49) vt non modo ſinguli, ſed et integrae ſocietates, in ſocietatem coire poſſint, adeoque 50) ſocietates ſint vel SIMPLICES, quas homines ſinguli, vel COMPOSITAE, quas ſocietates ſimpliciores ineunt, quae tunc tamquam ſocii conſiderantur. Quin 51) ex eadem ratione patet, ſocietates etiam iam tum compoſitas coaleſcere poſſe in maiores, et maxime compoſitas, atque 52) ita fieri, vt ſocietates quaedam ex multis hominum non millibus, ſed myriadibus, conſiſtant. *)

*) Illuſtrat haec omnia experientia. Simpliciſſimae ſocietates ſunt coniugum, parentum et liberorum, dominorum et ſeruorum. Ex his ſocietatibus omnibus, inter ſe conſociatis, naſcitur ſocietas compoſita maior, quam vocamus FAMILIAM. Ex multis familiis conſociatis PAGI, VICI, VRBES; ex pluribus pagis, vicis, vrbibus integrae CIVITATES vel RESPVBLICAE; ex pluribus rebuspublicis SYSTEMATA CIVITATVM vel reſpublicae Achaicae exſiſtunt. Vid. Cicero *de offic. I, 17.* Nimirum ſi minores ſimplicioresque ſocietates non ſufficiunt fini adſequendo, ex plurium conſociatione maiores et magis compoſitas naſci, neceſſe eſt. Hinc bene obſeruat Iuſtinus *Hiſt. I, 1.* initio *intra ſuam cuique patriam regna finita eſſe*, idemque teſtantur exempla Cananaeorum, Phoenicum, Graecorum, Gallo-

Gallorum, Germanorum, Britannorum, quorum prouincias olim in plurima regna, pluresque ciuitates, ſciſſas fuiſſe, ex *Geneſ. XIIII, 1. Ioſ. XII, 7. Iud. I, 7.* Strabone *Geogr. XVI. p. 519.* aliisque ſcriptoribus conſtat. Sed paullatim plures ciuitates, vi oppreſſae, maiorem cum aliis ciuitatem conſtituere coeperunt: aliae, imminente a vicinis periculo, foedere iunctae in ſyſtema aliquod rerumpublicarum maius coaluerunt. Ita Amphictyonum concordia Medorum potentiam concuſſit, et Achaiae res, alioquin ſatis exiguae, ſolo ſociorum conſenſu valuerunt. Vid. Io. Henr. Boecler. *de concilio Amphictyonum.*

§. XVIIII.

Aliae denique aequales, aliae inaequales.

Denique qui in vnum finem eademque media conſentiunt, vel aequales ſunt, vel inaequales. 53) Illi tamquam pares, media, ad communem finem adſequendum neceſſaria, communi conſenſu inueniunt, adeoque 54) inde naſcitur ſocietas AEQVALIS. In his 55) vni pluribusue id negotii datur, vt de fine mediisque, ad finem adſequendum neceſſariis, ſoli diſpiciant, et tunc 56) ea ſocietas eſt INAEQVALIS, quam et RECTORIAM vocant. Res ipſa autem et ingenii humani indoles vnumquemque conuincet, 57) quo maior eſt ſocietas, eo minus fieri poſſe, vt tanta ſociorum multitudo media neceſſaria communi conſenſu et ſuffragio inueniat, adeoque, 58) quo maior eſt ſocietas, eo magis eam eſſe debere rectoriam ac inaequalem. *)

*) Hinc experientia docet, quo maiora ſunt imperia, eo minus iuxta illa conſiſtere libertatem, et, gliſcente nimis imperio, prolatisque ciuitatis finibus, ſaepe ipſam neceſſitatem ſubigere homines, libertatis alioquin amantiſſimos, vt adductius regi ſe

 patian-

patiantur. In magna enim, at libera et aequali ſocietate, quia pars maior meliorem vincit, non poſſunt non ſaepe praua conſilia capi; fieri etiam vix poteſt, vt non procax libertas ciuitatem miſceat, ſociique in plures factiones diſtrahantur. Tunc vero *diſcordantis patriae plerumque non aliud remedium eſt, quam vt ab vno regatur*, ceu de republica Romana, iam ab Auguſto occupata, iudicabant prudentiores apud Tacit. *Annal. I, 9.*

§. XX.

Omnis ſocietas eſt vna perſona moralis.

Ceterum cuiuscumque generis ſit ſocietas, ex ipſa definitione patet, eam ad adſequendum eumdem finem, eademque adhibenda media, eſſe comparatam. (§. XIIII.) Quum vero conſentire in eumdem finem, eademque media non poſſint, niſi qui idem volunt, nec idem velle poſſint, niſi qui finem bonum, mediaque fini accommodata eſſe, intelligunt: (Lib. I. §. XXXII, 8.) conſequens eſt, 59) vt ſingularum ſocietatum concipienda ſit vna voluntas, vnusque intellectus, adeoque 60) ſingulae veluti vnam perſonam, quam ad differentiam ſuppoſitorum phyſicorum *moralem* vocamus, conſtituant. *)

*) Sic Cicero *de Offic. I, 17.* obſeruat, per omnem amicitiam, adeoque et ſocietatem, *ex pluribus fieri vnum*, idque ideo, quod omnes *vnum et idem ſentiant.* Add. *Catilin. IIII, 7.* At luculentiſſime Apuleius *de habit. doctr. Plat. Lib. II. p 25. Ciuitatem eſſe*, ait, *coniunctionem inter ſe hominum plurimorum, in quibus ſint regentes alii, alii deteriores, coniuncti inter ſe concordia, atque inde ſibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia ſua temperantes, vnamque ciuitatem iisdem moribus illam futuram, et* EADEM VELLE *atque* EADEM NOLLE *incolarum mentes adſueuerunt.* Ceterum naturam perſonae moralis diſces ex Senecae *Epiſt.*

Epiſt. CII. itemque ex *l. 30. D. de vſurpat. et vſucap.*

§. XXI.

Si vero vnaquaeque ciuitas veluti vnam perſonam conſtituit: (§. XX, 60.) conſequens eſt, 61) vt et iisdem legibus, ac homines ſinguli, vel perſonae phyſicae, regantur, *) adeoque 62) officia omnia, quae ius naturae hominibus ſingulis praeſcribit, a ſocietatibus quoque, tum maioribus, tum minoribus, religioſe ſint obſeruanda. 63) Vt contra, quae perſonis ſingulis competunt, iura etiam ſocietatibus competant, et ſocii res iuraque, quae ad ſocietatem pertinent, communia habeant; immo 64) et adfectiones perſonarum et corporum non incommode tribuantur ſocietatibus, adeoque 65) illae eleganti ſatis metaphora et VIVERE, et AEGROTARE, immo et MORI et INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. iur. gent. I. §. XX. ſequ.*

Ergo eadem ſocietatum iura et obligationes ſunt, ac ſingulorum hominum.

*) Hoc ipſo confirmatur, quod iam ſupra oſtendimus, IVS GENTIVM nihil aliud eſſe, quam ipſum ius naturae vitae hominis ſociali, negotiisque ſocietatum et integrarum gentium adplicatum. (Lib. I. §. XXI, 44.) Et recte ius gentium *ius naturale ſocietatum* vocat laudatus Koehler. *ibid. §. XXXIIII.* Ex quo ſimul patet, quam male ii ſubducant rationes, qui ſocietates maiores, veluti imperia et resp. ab obligatione iuris naturalis veluti abſoluunt, omniaque iuſta putant imperantibus, quae illis vel reip. conducant. Vnde merito exſecrandum illud Caeſaris apud Ciceronem *de offic. III, 21.*

Si violandum eſt ius, regnandi gratia
Violandum eſt aliis rebus pietatem colas.

Plura de peſtilentiſſimo hoc pſeudopoliticorum principio dixit Hert. *Polit. paed. §. XIII. p. 22. ſequ.*

§. XXII.

§. XXII.

Socio-rum obligatio ratione ſocietatis, et ſocietatis ius ratione ſociorum.

Ex eodem principio merito colligimus, 65) vnumquemque ſocium obligatum eſſe ad actiones ſuas communi ſocietatis fini attemperandas, adeoque 66) illum iniuriam facere ſociis, qui ex eorum incommodo fructum capit, vel 67) aliquid agit, quod fini ſocietatis aduerſatur, vel 68) reliquos ſocios laedit, ac proinde nec iniuriam illi fieri, ſi et ad reſarciendum damnum, et 69) ad officia ſocii in poſterum accuratius obſeruanda, malo quodam paſſionis, quod poenam vocant, adigatur. (Lib. I. §. CCXI, 120.) Denique 70) non poſſe vitio verti ſocio, ſi vel ſocium, tam male conciliatum, a ſe ſegreget, vel 71) ipſe excedat ſocietate, in qua nec finis communis, nec mediorum, ad hunc finem neceſſariorum, ratio habetur.

§. XXIII.

Ratione aliorum.

Denique ex eodem principio patet, 72) ſocietatem quidem NEMINEM LAEDERE, et 73) SVVM CVIQVE TRIBVERE; non tamen 74) alterius priuati, vel alterius ſocietatis, vtilitatem ſuae anteponere debere. Quum enim quaelibet ſocietas vnam perſonam moralem conſtituat, (§. XX, 60.) eique idem ius, quod ſingulis perſonis phyſicis, competat, (§. XXI, 63.) nulla autem perſona phyſica alteram magis, quam ſeipſam amare, (Lib. I. §. LXXXXIIII, 65) vel ei officia humanitatis, quae ſibi, vel amicis, noxia futura ſint, praeſtare teneatur: (Lib. I. §. CCXVIII, 13.) etiam ſocietas alteri huiusmodi officia cum detri-

detrimento ſuo praeſtare, vel vtilitatem alienam propriae anteponere, non tenetur. *)

*) Ita inhumanos non dixeris vnius ſocietatis mercatoriae contribules, ſi alteri ſocietati, vel priuato, monopolium concedere nolint. Id enim cum manifeſto totius ſocietatis ſuae detrimento eſſet coniunctum. Nec quisquam iuſtum piumque bellum geſſiſſe dixerit Cimbros, Teutones, Heluetios, qui nouas quaeſituri ſedes, quaſi iure quodam ſuo poſtulabant, vt Romani illis loco cederent, certosque terrae tractus, quos ipſi occuparent, adſignarent. Id enim ſine maximo propriae reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra ſe dimicaturus?* inquit Florus *III*, 3. Et Tencteris atque Vſipetibus, ſimilia petentibus, recte reſpondit Caeſar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praeſertim multitudini ſine iniuria poſſint.* Caeſar. *de bello Gall. IIII*, 8.

§. XXIIII.

Ratione ſocietatum maiorum.

Similiter demonſtrari poteſt, 75) in compoſitis ſocietatibus minorum vtilitatem maiorum fini non repugnare, immo eamdem cedere debere vtilitati maiorum. Quia enim minores ſocietates tunc conſiderantur tamquam ſinguli ſocii, (§. XVII, 50.) ſocii vero ſinguli in vnum eumdemque finem communem eademque media conſentire, (§. XIIII.) nec propriam vtilitatem fini communi ſocietatis anteponere tenentur: (§. XXII, 66.) etiam minores ſocietates, quae in maiorem, magisque compoſitam ſocietatem coaluerunt, nihil, quod maiori illi ſocietati manifeſto refragetur, agere, ſalua iuſtitia, poſſunt. *)

*) Sic

*) Sic familiae non parum prodeſſet immunitas a tributis et muneribus quibuscumque perſonalibus. At quia haec vtilitas ſocietatis ſimplicioris cum detrimento maioris, puta reipublicae, eſſet coniuncta: nemo huius rectores dixerit iniuriam facere familiae, ſi immunitatem flagitanti repulſam det: quum contra reprehenſionem prudentum procul dubio incurrant principes et magiſtratus, qui ſingulis hominibus familiisue conſulturi, neruos reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti iuberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: *impetum eius attinuere ſenatores*, DISSOLVTIONEM IMPERII *dicendo, ſi fructus, quibus reſpublica ſuſtineretur, deminuerentur.* Tacit. *Annal. XIII, 50.*

§. XXV.

De officiis ſociorum axiomata generalia.

Poſtremo quum in ſocietatibus ſociorum omnium officia ex ipſo cuiusque ſocietatis fine aeſtimanda ſint: (§. XV, 43.) ſatis patet, 76) eſſe hanc veluti omnium legum, quibus ſocietates continentur, ſummam: AD OMNIA EA AGENDA OBSTRICTOS ESSE SOCIOS, SINE QVIBVS FINIS, QVEM SOCIETAS INTENDIT, OBTINERI NEQVEAT: contra 77) EA OMNIA, QVAE FINI SOCIETATIS ADVERSENTVR, OMITTENDA ESSE: adeoque 78) recte dici, ſocietatis cuiusque ſalutem ſupremam ſociorum legem eſſe debere.

CAP.

CAP. II.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE CONIVGALI OBSERVANDIS.

§. XXVI.

Coniugium eſt ſocietas licita et ſimpliciſſima.

VElle Deum, vt genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidie debitum naturae reddunt, noua prole ſuppleatur, *) vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. I. §. LXXVII, 31.) Qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, ſimulque media, per quae ille finis obtineri poteſt, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non poſſit, niſi maſculus et femina in concubitum conſentiant: conſequens eſt, 1) vt coniugium ſit ſocietas, (§. XIIII.) eaque, 2) quia ad finem bonum et Deo gratum comparata eſt, licita et honeſta, (§. XV. 41.) et, 3) quia ex pauciſſimis hominibus diuerſi ſexus conſtat, ſimpliciſſima dicenda ſit. (§. XVIII, 50.)

*) Hinc Graeci ſocietatem coniugalem recte vocarunt τὴν στοιχειωδεστάτην τῶν κοινωνιῶν, *exordialem reliquarum ſocietatum*, et quaſi quoddam generis humani ſeminarium, quia ſine ea genus humanum fuiſſet *vnius aetatis*, vti de populo Romano ab vxoribus deſtituto loquitur Florus *Hiſt. I, 1.* Rem plane Φιλοσοφικῶς expreſſit Seneca tragoedus *in Hippolyto v. 466.*

Prouidit ille maximus mundi parens,
Quum tam rapaces cerneret fati manus,
Vt damna ſemper ſobole repararet noua.
Excedat, agedum, rebus humanis, Venus,

Quae

Quae ſupplet ac reſtituit exhauſtum genus:
Orbis iacebit ſquallido turpis ſitu.

Et paucis interiectis *v. 478.*

Caelibem vitam probet
Sterilis iuuentus: hoc erit, quidquid vides,
Vnius aeui turba, et in ſemet ruet.

§. XXVII.

Eius finis non modo procreatio, ſed et educatio ſobolis.

Quum tamen finis Dei, tamquam auctoris humani generis, non ſolum in eo conſiſtat, vt homines exſiſtant, ſed et vt verae felicitatis ſint participes: (Lib. I. §. LXXVII, 31.) ſequitur, 4) vt non ſolum procreanda, ſed et ita educanda ſit ſoboles, ne potius in inutilia terrae pondera, quam in idonea membra humani generis, adoleſcat. Quumque officium iſtud educandi ſobolem nemini incumbere poſſit, quam parentibus, quibus ipſe Deus ideo tenerrimum eius amorem impreſſit: *) merito inde colligimus, 5) eos non modo procreationem ſobolis, verum etiam commodam eiusdem educationem, tamquam finem matrimonii, ſibi ob oculos ponere debere, adeoque 6) genuinum coniugii finem eſſe PROCREATIONEM COMMODAMQVE EDVCATIONEM SOBOLIS.

*) Adeo *ipſe naturalis ſtimulus parentes ad liberorum ſuorum educationem hortatur*, obſeruante Iuſtiniano *l. vn. §. 5. C. de rei vxor. act.* immo non homines tantum, ſed et ipſa bruta animalia, quae curam foetus non abiicere, prius animaduertimus, quam ipſe victum quaerere, ſeque aduerſus aliorum animalium iniurias defendere poſſit. Quum ergo Deus, tamquam ens ſapientiſſimum, nihil omnino fruſtra faciat, et hic inſtinctus quem in hominibus brutisque deprehendimus, non alium finem habere poſſit, quam vt illo parentes ad educan-

educandam curandamque ſobolem impellantur: illam curam nobis demandare voluiſſe Deum, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Recte ergo Euripides *in Medea v. 1098.*

Οἷσι δὲ τέκνων ἐςιν ἐν οἴκοις,
Γλυκερὸν βλάςημ', ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψωσι καλῶς,
Βίοτόν θ' ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus eſt liberorum
Dulce germen, eos, video, curis
Confici omni tempore:
Primum quidem quo pacto illos bene educent,
Et vnde victum relinquant liberis.

§. XXVIII.

Definitio coniugii, de eoque axiomata.

Itaque CONIVGIVM eſt ſocietas ſimplex perſonarum diuerſi ſexus, procreandae educandaeque ſobolis cauſſa inita. Ex eaque definitione patet, 7) nuptias contrahi non poſſe ſine perſonarum vtriusque ſexus conſenſu: (§. XIIII.) 8) Ad ea omnia obſtrictos eſſe coniuges, ſine quibus procreatio commodaque educatio ſobolis obtineri nequit, * 9) eaque omnia omittenda, quae huic coniugii fini aduerſantur. (§. XXV, 76. 77.)

*) Sane enim aliquando ſatius eſſet, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leue hoc generis humani diſpendium eſt, ſi non omnibus annis idem ſit prouentus hominum. At maximum ſaepe detrimentum illud capit ex vno vel altero homine, nato in generis ſui dedecus, quia inſtitutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod vno Nerone fuit numeroſius? Recte et grauiter Iuuenalis *Sat. XIIII. v. 70.*

Gratum eſt, quod patriae ciuem populoque dediſti,
Si facis, vt patriae ſit idoneus, vtilis agris,
Vtilis et bellorum et pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit, quibus artibus, et quibus hunc tu
Moribus inſtituas.

Add. Senec. *de Benef. III*, 30.

§. XXVIIII.

Nuptias faciunt conſentientes.

Quia ergo nuptiae ſine conſenſu contrahi non poſſunt: (§. XXVIII, 7.) facile patet, 10) ratas non eſſe nuptias inter raptorem et raptam, (Lib. I. §. CVIIII, 43.) niſi vi rapta ex poſtfacto vltro conſenſerit:* (§. XVI.*) nec magis 11) eas conſiſtere, ſi alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12) dolo malo aliquis implicatus ſit nuptiis, a quibus, ſi abfuiſſet dolus, omnino abhorruiſſet. (Lib. I. §. LVII, 53.) Quamuis vero conſenſus hic coniugum nuptialis omnino ſit neceſſarius: quia tamen ſocietas non eſt, vbi quis in finem tantum, non item in media, conſenſit, 13) ſolum conſenſum in finem futurum iure naturae nondum efficere nuptias, ſed 14) conſenſum praeſentem in ipſam communicationem corporum requiri, arbitramur.

*) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Saepe enim olim vim gratam experiebantur virgines, non quod nollent alicui nubere, ſed ne velle, et ruere in virorum amplexus viderentur. Morem hunc iam antiquiſſimis temporibus inoleuiſſe, teſtatur Romulus apud Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. II. p.* 100. vbi apud Sabinas raptum, ſuo imperio factum, ita excuſat: οὐκ ἐφ᾽ ὕβρει τὴν ἁρπαγὴν, ἀλλ᾽ ἐπὶ γάμῳ γενομένην· ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ᾽ οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον.

Raptum

Raptum hunc non ad contumeliam, ſed ad coniugium, pertinere: morem hunc Graecorum eſſe antiquiſſimum, et qui maximum decus adferat expetitis ad nuptias mulieribus. Idem et aliarum gentium moribus probatum eſſe, nouimus, quaſi honeſtius eſſet, virginem rapi, quam vltro in manum viri conuenire. Hanc vero vim, mulieribus male repugnantibus illatam, non aduerſari conſenſui, facile vnusquisque animaduertit.

§. XXX.

Ex quo ſimul patet, 15) conſenſum in futuras nuptias potius SPONSALIORVM, quam CONIVGII, nomine venire, adeoque 16) ſubtiliorem eſſe canoniſtarum diſtinctiunculam inter ſponſalia DE PRAESENTI et DE FVTVRO, quam vt ea ex recta ratione poſſit defendi. Quia tamen ſponſalia ſunt pactum, pactaque omnia iure naturae perfecte obligant: (Lib. I. §. CCCLXXXVII. ſequ.) nemo dubitauerit, 17) quin et ſponſalia ſint adimplenda, *) niſi 18) ea, quibus et alia pacta vitiari obſeruauimus, (Lib. I. §. CCCLXXXXII. ſequ.) vel animorum diſſimilitudo, vel aliae iuſtae cauſſae, dirimi potius hoc pactum, quam par male conciliatum infeliciſſimis auſpiciis iungi, ſuadeant.

Quae differentia ſit conſenſus ſponſalitii et nuptialis?

*) Mira ergo diſpoſitio iuris Romanorum, vt ſponſalibus neutra pars perfecte obligetur. Quum enim reliqui Latini inde ſaltim actionem ex ſponſu darent, ad id, quod intereſſet, pactum hoc non fuiſſe ſeruatum: Gell. *Noct. Att. IIII, 4.* Romani quemque ſuo arbitrio et impune renunciare conditioni, ſtatuebant. *l. 1. C. de ſponſal. l. 2. C. de repud.* Sed cum ipſis coniugibus ſumma eſſet diuortendi libertas: fieri vix poterat, vt vinculum, quod ſponſum ſponſamque continet, firmius exiſtimarent: ac proinde non potuerunt non et repudia apud eos eſſe liberrima.

§. XXXI.

Habilitas coniugum ratione aetatis.

Quumque finis matrimonii ſit procreatio commodaque educatio ſobolis, (§. XXVII, 6.) eaque omnia, ſine quibus hic finis obtineri non poteſt, facienda, quae illi aduerſantur, omittenda ſint: (§. XXVIII, 8. 9.) ſequitur ſane, 19) vt, qui ad nuptias adpellunt animum, ea aetate eſſe debeant, vt ſperari poſſit, eos et procreationi ſobolis, et eiusdem educationi ſufficere: et hinc 20) merito arcendi ſint infantes, immo 21) et adoleſcentes, quorum nondum eſt vel tantus vigor, vt genus humanum noua vegetaque ſobole augere, *) vel tanta virtus et prudentia, vt et alimenta vxori liberisque parare, et eorum actiones, pro eo, ac decet, regere poſſint. *)

*) Hinc ea in re plerosque legislatores prudentia ſuperauit Lycurgus. Quum enim is vulgo iuuenum ac iuuencularum nuptias quam maxime probari, animaduerteret: ipſe, teſte Xenophonte *de rep. Laced. Cap. I. §. 6.* ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν, ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονίᾳ νομίζων. *poteſtate ademta, ne quiuis vxores ducerent, quum ipſis lubitum eſſet, iuſſit, vt, dum vigerent corpora, matrimonia contraherent: idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Deinde quum plerique parentes ad procreandam, quam educandam, ſobolem ſint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam eſſe voluit, omnibusque Laconum adoleſcentibus praefecit: ἄνδρα ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται. τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα,

εἰ

εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. virum ex illorum numero, qui ſummos magiſtratus obeunt, cui paedonomi eſt inditum nomen, cuique plenam poteſtatem colligendi pueros conceſſit, et eosdem puniendi grauiter, inſpectanti, an quis nequiter agat. Vid. Xenoph. *ibid. Cap. II.* §. 2. Digna profecto res, quam non negligerent aliae respublicae.

§. XXXII.

Ex quo facile intellectu eſt, quid iudicandum ſit de ſenum nuptiis. Quemadmodum enim 22) ob indiſſolubilitatem huius ſocietatis, de qua paullo poſt dicendi locus erit, non diuellendi ſunt coniuges, qui in illo ſtatu conſenuerunt, 23) tolerandumque etiam videtur matrimonium viri decliuioris aetatis, ſed adhuc vegeti, cum muliere iuuene, quum adhuc ſperare liceat, par illud finem matrimonii adſequuturum: ita 24) nemo ſanus probauerit nuptias ſenis cum ſene, vel 25) adoleſcentuli cum anu effoeta ac decrepita, quale par male compoſitum ſine turpiſſima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii, conſentire poteſt. *) An et ſenes nuptias recte contrahant?

*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi poteſt femina, quae, *quum ſint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octoginta nupturire poſt mortes, virumque demens cineribus ſuis quaerit prurire?* vti loquitur Martial. *Epigr. III, 93.* Tolerantur in ciuitatibus huiusmodi nuptiae, quae nuptiarum nomen vix tuentur, quia, iudice Quinctiliano *Declam. CCCVI. quaedam et nubendi impudicitia eſt.* Eleganter, vti ſolet, de huiusmodi matrimonio Pufendorffius *de iure nat. et gent. VI, 1, 25. Quae matrimonia fortaſſe non incommode vocare poſſis* HONORARIA: *eo ſenſu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris ſine functione datur.*

 Apud

Apud Suetonium Ner. Cap. XXXV. vxoria ornamenta vocantur, eo ſenſu, quo triumphalia ornamenta dici ſueuerunt.

§. XXXIII.

An ſpadones et eunuchi? Multo minus ergo 26) iis permittendum eſt matrimonium, quos vel ipſa natura, vel 27) hominum malitia, potentia procreandi ſobolem priuauit, adeoque 28) impudiciſſimae ſunt non modo eunuchorum, ſed et ſpadonum nuptiae, quamuis eas exemplis non carere, ſatis conſtet, *) niſi 29) occulta et incerta ſit maſculi impotentia ſterilitasue feminae, nec omnis ſpes curationis euanuerit, alterque coniux hoc Catone contentus eſſe, et meliora ſperare, velit.

*) Abſurda ergo matrimonia ſpadonum apud Aegyptios, de quibus Grot. *ad Deut. XXIII*, 2. Abſurda itidem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l' etât preſent de l' empire Otoman. II. 21.* Et tamen inter ipſos Chriſtianos, quod mireris, disceptatum nouimus, licitumue ſit caſtrato vxorem ducere? Qua de quaeſtione ſingularis exſtat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi coniugio*, quod ipſe lepide vocat *die Capaunen-heyrath*, recuſus *Ienae MDCCXXXVII.* Id vero merito retuleris inter portenta ſaeculi, de quibus iam ſua aetate Iuuenalis *Sat. I. v. 22.*

Quum tener vxorem ducat ſpado, Maeuia Tuſcum
Figat aprum, et nuda teneat venabula mamma:
Difficile eſt, ſatyram non ſcribere.

§. XXXIIII.

An omnes natura habiles obligati Quamuis vero ex eodem principio recte colligere liceat, 30) eos easue, qui quaeue obtinendo matrimonii fini ſe ſatis idoneos idoneasue eſſe, animaduertunt, recte et ordine

face-

facere, ſi matrimonium contrahant: non tamen 31) talis eſt obligatio ad ineundum matrimonium, vt is contra ius naturae egiſſe videatur, qui caſtum caelibatum inauſpicato praeferre matrimonio ſtatuit. *) Quum enim nemini imputanda ſit omiſſio actionis, ſi agendi defuerit occaſio, (Lib. I. §. CXIIII, 56.) et ſaepe contingat, vt tum res ipſa, tum tempus, locus, aliaeque circumſtantiae turbent conſilium contrahendi matrimonium, adeoque illud ineundi deſit occaſio: vitio ſane tunc ei verti non poteſt caelibatus, cui diuina prouidentia conditionem honeſtam non obtulit. ſint ad matrimonium?

*) Eſt haec ſententia Iudaeorum, quam ex eorum magiſtris pluribus deſcribit Io. Selden. *iur. nat. et gent. ſecund. diſcipl. Hebr. V*, 3. Neque enim illud recte probant ex loco *Geneſ. I*, 38. qui non legem, ſed benedictionem diuinam, comprehendit. Et abſurdum eſt, illos, qui caelibatum ex iuſta cauſſa praeferunt matrimonio, coargui, quod generi humano male conſulant, quaſi ideo interiturum ſit genus humanum, ſi vnus vel alter ex iuſta cauſſa ad nuptias non adpellat animum. Hinc parum memores praeceptorum Paulli, apoſtoli, *1. Cor. VII.* eſſe videntur ii, qui ex Chriſtianis pedibus in illam Iudaeorum ſententiam ire non dubitant.

§. XXXV.

At id tam certum eſt, quam quod certiſſimum, quum medium ſit propter finem, adeoque concubitus propter procreationem educationemque liberorum, omniaque, quae huic fini aduerſantur ſint omittenda, (§. XXVIII. 9.) 32) grauiter peccare omnes, qui medio illo, quod Deus ad certum finem deſtinauit, abutuntur ad explendam tantum libidinem, adeo- Extra matrimonium vetitum omne genus libidinis.

que 33) omnem nefandam Venerem, quam ſcire non proficit, 34) omnia adulteria et 35) ſtupra, 36) omnes furtiuos amores, qui inſuper cum maxima aliorum iniuria coniuncti ſunt, denique 37) omnes foedas pollutiones aeque, ac 38) quaeſtum nefandum et 39) lenocinium rectae rationi omnino aduerſari: neque adeo 40) aliud eſſe propagandi ſupplendique generis humani legitimum medium, praeter ſocietatem coniugalem, quam adhuc deſcripſimus. *)

*) Omnes enim hae impuriſſimae commixtiones non fiunt procreandae ſobolis cauſſa, ſed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipſis eſt, impedire ſtudent. Et ſi vel maxime natura hoc prauum illorum conſilium alio vertit, vt ſoboles, etiam inuitis parentibus, naſcatur: his tamen alter finis, puta educatio eiusdem, minime omnium ob oculos eſt, et maxime patri, qui prolem, tamquam incertam et vulgo quaeſitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque ſequitur, vt infeliciſſimi hi liberi ad omne ſcelus adoleſcant, et generi humano oneri potius ſint, quam ornamento. Quod quum omnino prohibendum ſit: facile patet, non iniuſte agere magiſtratus, qui et adulteros et ſtupratores ad ſuppeditanda liberis alimenta; et hos, ſi feminas, iniecta ſpe matrimonii, ad ſtuprum pellexerint, etiam ad ducendas ſtupratas adigunt.

§. XXXVI.

An πολυανδρία et communio vxorum ſit licita?

Ob eamdem cauſſam 41) πολυανδρίαν, id eſt, vnius feminae cum pluribus viris coniunctionem, rectae rationi omnino refragari, adeoque et 42) communionem vxorum, quam in republica ſua Platonem ciuibus permiſiſſe, aiunt, plane eſſe reprobandam, liquet. Ariſtot. *Polit.*

Polit. II, 2. Quum enim vtroque caſu incerta futura ſit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediat: (§. XXXV. *) tantum abeſt, vt foedas has commixtiones probet recta ratio, vt ne ii quidem populi, quos alioquin πολυγυνίαν, id eſt, vnius viri cum pluribus vxoribus coniugium, permiſiſſe conſtat, vlli feminae facultatem dederint, cum pluribus maritis vno eodemque tempore in manum conueniendi. *)

*) Non igitur acutius Papirius Praetextatus eludere potuiſſet curioſitatem matris, quid rei magnae in ſenatu eo die conſultatum eſſet, paullo compreſſius ac violentius ſciſcitantis, quam dum actum in ſenatu dixit: *vtrum videretur vtilius magisque e republica eſſe, vnusne vt duas vxores haberet, an vt vna apud duos nupta eſſet?* Quum enim nulli in mentem veniſſet, alterutrum legibus permittendum eſſe: matronae Romanae, a matre Praetextati de periculo monitae, poſtero die nudare animi ſententiam, non dubitarunt, adeuntes ampliſſimum ordinem, et non ſine lacrymis orantes, *vna potius duobus nupta fieret, quam vt vni duae.* Gell. *Noct. Att. I, 23.* Sed tantum abeſt, vt πολυανδρίαν tolerarint Romani, vt ne barbari quidem eam vmquam admiſerint, quamuis promiſcuum vſum vxorum aliqui probarint, veluti Taprobanenſes, Ichtyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Troglodytae, Agathyrſi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Pufendorff. *Iur. nat. et gent. VI, I, 15.*

§. XXXVII.

Argumenta pro πολυγυνίᾳ.

Paullo altioris indaginis eſt quaeſtio, an πολυγυνίαν, ſeu vnius mariti cum pluribus vxoribus connubium, ius naturae permittat? Neque

que enim I) huiusmodi coniugium vel procreationem ſobolis impedit, vel II) efficit, vt proles incerta videatur. Praeterea III) multae gentes, ipſeque Dei populus, et probarunt hanc cum pluribus vxoribus ſocietatem, et ſibi non infelices viſi ſunt, dum plures feminas domum duxerunt; vt iam non dicamus, IIII) Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumento eſſe, non peius ſe habere liberorum procreationem atque educationem, ſi vnus plures, quam ſi vnam quisque domum ducat: itemque V) ſaepe vel mariti vigorem, vel vxoris intolerabiles mores, vel eiusdem ſterilitatem, vel ipſius reipublicae ſalutem, aliasque iuſtas cauſſas videri ſuadere, vt polygamia ſimultanea monogamiae praeferatur. *)

*) Eo redeunt praecipua, quibus polygamiae patroni vtuntur, argumenta, ex ſola ratione depromta. Quae enim ex ſcriptura ſacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum vtriusque generis adparatu cauſſam hanc egerunt Huldericus Neobulus, de cuius libro *de digamia* videndus Seckend. *Hiſt. Lutheran. III*, *79. Addit. III. litt. x. p. 281.* Bernardinus Ochinus, ex inſtituto refutatus a Theod. Beza *libro de polygamia* et Io. Gerardo *de coniug.* §. *CCVII.* de quo videndus Petr. Bael. *Dict. hiſt. et crit. ſub Ochinus.* Io. Lyſerus, qui ſub fictis Theophili Alethaei, Vinc. Athanaſii, Gottl. Wahrmundi nominibus latitans, plures libellos ea de re ſparſit in vulgus, de quibus fuſius egit Vinc. Placcius *Theatr. pſeudonym. n. 97. 277. 2867.* Aduerſus eum calamum ſtrinxerunt Io. Brunsmannus, Io. Muſaeus, Diekmannus, Feltmannus, Geſenius, at in Pufendorffium iniurius, Io. Meyerus, et alii. Denique polygamiae patrocinium ſuſcepit vir, quem ſtudia ſua, melioribus litteris conſecrata, hoc ingenii foetu interrumpere

non

non decebat, Daphnaeus Arcuarius, in libro Germanice ſcripto *von Ehe-ſachen:* vt iam non dicamus de nouiſſima controuerſia, quae nuper a iureconſulto Dantiſcano, maiore fortaſſis eccleſiae damno, quam fructu, excitata, plures libellos eriſticos peperit, quos, vtpote vbiuis obuios, recenſere hic nihil attinet.

§. XXXVIII.

Enimuero quum coniugum ſit, ea omnia, quae coniugii fini aduerſantur, omittere, (§. XXVIII, 9.) fini vero illi, quia coniugium eſt ſocietas, vel maxime aduerſetur diſcordia circa finem et media, (ibid.) denique illa diſcordia eo minus euitetur, quo maior eſt ſocietas: * (§. XVIIII, 57.) merito colligimus, 43) πολυγυνίαν quoque rectae rationi minus conuenire, quam vnius cum vna matrimonium, et proinde 44) quum natura nos obliget, vt ex pluribus bonis id, quod optimum eſt, eligamus, (Lib. I. §. LXXXXII.*) potius nos ad monogamiam, quam ad polygamiam eligendam eſſe obligatos. Ea rectae rationi non conuenit.

*) Hoc tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Plures vnius viri vxores inuidia, zelotypia, aemulatio, et mille aliae cauſſae quotidie collidunt. Iam enim mulier mulieri venuſtiori, iuuenculae, foecundiori, magisque amabili; iam plures earum marito, vnam vel alteram ſibi praeferenti; iam eaedem alterius liberis erectioris ingenii, vel patri paullo carioribus, ſuccenſent. In hoc vero inteſtino bello quae poſſet locum habere concordia? quis conſenſus in educationem tam diſſortium liberorum? Viderunt tam triſtia exempla familiae Abraami et Iacobi, quum in iis floreret virtus et pietas. *Geneſ. XVI, 5. XXI, 9. ſequ. XXVIIII, 30. ſequ. XXX, 1. ſeq.* Quid non euenire poſſe credimus

dimus aliis, qui pro mulieribus probis et modeſtis Medeas vel furias aliquot domi alerent?

§. XXXVIIII.

Reſponſio ad argumenta primum, ſecundum et tertium.

Nec tanti ſunt rationes, paullo ante recenſitae, vt earum cauſſa deſerere velimus vadimonium. Ponamus, I. procreationem ſobolis non impediri πολυγυνίᾳ; at tanto magis impeditur finis alter, puta, commoda liberorum educatio, (§. XXXVIII,*) quae a procreatione non eſt ſeiungenda. (§. XXVII.) II. Quamuis proles etiam in πολυγυνίᾳ certa ſit: haec tamen certitudo non impedit, quo minus quaelibet mater ſuis tantum liberis faueat, reliquarum prolem odio plus quam Vatiniano proſequatur, vel eam ſaltim nouercalibus inſtigationibus patri exoſam reddere ſtudeat. III. Populis orientalibus, quibus clima feruentius, ipſaque naturalis laſciuia πολυγυνίαν perſuaſit, facile opponi poſſunt tot gentes humaniores, quibus eadem diſplicuit. Nec mos Iudaeorum pro norma eſt, quum ipſe Seruator ea omnia, quae a primaeua Dei inſtitutione diſcrepent, *) in Iudaeis tolerata magis, quam adprobata a Deo eſſe, doceat, πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν· *propter duritiem cordis eorum. Matth. XVIIII, 8.*

*) Nulla autem oſtendi poteſt ratio, cur in quaeſtione de diuortiorum licentia magis ad primaeuam matrimonii inſtitutionem reſpiciendum ſit, quam vbi de πολυγυνίᾳ diſputatur. Immo ab ipſo diuortio, quod Seruator primaeuae inſtitutioni refragari, ac proinde παρεκτὸς λόγου πορνείας illicitum eſſe docet, recte ducimus argumentum ad probibitionem πολυγυνίας. Si enim is,

is, qui, repudiata iniuſte priore vxore, aliam ducit, adulterii reus eſt: multo magis adulterii reus erit: qui conſtante matrimonio vxori aliam ſuperinducit, quia ratio, a Chriſto adducta, quod nempe Deus, inſtituens matrimonium, voluerit, *vt duo ſint caro vna*, *Matth. XVIIII*, 5. non minus polygamiae, quam diuortio, obſtat.

§. XXXX.

Nec non ad quartum et quintum.

Eiusdem commatis et reliqua ſunt argumenta, in quibus polygamiae adſertores cauſſae ſuae praeſidium quaerunt. Nam IIII. quae de Turcarum aliorumque populorum orientalium felicitate, tranquillitateque domeſtica iactant, partim annalibus eorum, ipſique experientiae repugnant, partim iis mediis obtinentur, quae naturae atque indoli ſocietatis matrimonialis plane repugnant. *) Et quid, quaeſo, V. incredibilius eſt, quam vni non ſufficere vnam? quid incertius, quam eum, cui inuerecunda vel immodeſta obtigit vxor, alteram, quam illi ſuperinducit, verecundiorem modeſtioremque; vel cui iam infaecunda domi eſt, alteram faecundiorem habiturum? Quid ſi pro vna furia duas tresue inueniat? Immo totum hoc argumentum non niſi iis alicuius ponderis eſſe videbitur, quibus

Sola eſt vtilitas iuſti prope mater et aequi.

id eſt, qui falſum iuris naturae et gentium principium pro vero adoptant. (Lib. I. §. LXXVIII, *)

*) Notum eſt, orientales populos, qui plures vxores alunt, easdem gynaeceo, tamquam carceri perpetuo incluſas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati eſſe conditionem. Hinc

Ariſtotel.

Ariſtotel. *Polit. I*, 2. Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. *Apud barbaros autem femina et ſeruus eumdem ordinem habent.* Adde de Perſis inſignem locum Plutarchi *in Themiſtocl. p.* 125. Praeſto iis eſt eunuchus aliquis, qui illas cuſtodiat, et ab omni aliorum hominum conſuetudine plane auertat. Liberi etiam, maxime dignioris ſexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicuius, vel ſerui, diſciplinae traduntur. Quae omnia an naturae huius ſocietatis conueniant, facile intelliget, quisquis vxorem vitae fortunaeque ſociam, non captiuam, non ancillam, eſſe debere, cogitauerit.

§. XXXXI.

An ius naturae certos gradus prohibeat?

Non minus difficilis eſt quaeſtio, an ex iuris naturae praeſcripto et ſanguini habendus ſit honor, adeoque nuptias et cognatio, et adfinitas impediat? Enimuero quum matrimonii fini aduerſari non videatur huiusmodi coniunctio: (§. XXVIII, 8. 9.) ſatis conſtare arbitror, 45) eam ex hac cauſſa iuri naturae haud aduerſari. Attamen quia nuptiae, inter adſcendentes et deſcendentes contractae, cum maxima turpiſſimaque reſpectuum, qui inter has perſonas intercedunt, confuſione coniunctae ſunt: 46) ipſa recta ratio, illas omnino inhoneſtas eſſe, agnoſcit, et 47) eatenus ICti Romani non male ſtatuerunt, hunc eſſe *inceſtum iuris gentium.**) *l. 38. §. 2. D. ad leg. Iul. de adult.* quin et 48) in linea collaterali nuptiis inter proximos cognatos cognatasque pudorem impedimento eſſe, exiſtimarunt. *l. 68. D. de ritu nupt.*

*) Quum enim natura probare non poſſit contradictoria, tales vero verae ſint obligationes vxoris et matris,

matris, patris et fratris, matris et ſororis, quae in vna perſona vix conſiſtere ſine ſumma confuſione poſſunt: nec poſſunt hae nuptiae conſiſtere, quibus hi reſpectus in vna eademque perſona manifeſto confunduntur, veluti in nuptiis Herſili et Marullae, de quibus vetus epigramma:

Herſilus hic iaceo, mecum Marulla quieſcit:
Quae ſoror, et genitrix, quae mihi ſponſa fuit.
Me pater e nata genuit: mihi iungitur illa:
Sic ſoror et coniux, ſic fuit illa parens.

Sunt haec ſane ita comparata, vt et paganis turpia viderentur, ex quorum numero Ouidius *Metam. X. v. 9.* Myrrham ita loquentem inducit:

Tune ſoror nati, genitrixque vocabere fratris?
Nec, quod confundas et iura et nomina, ſentis?

Inter collaterales confuſio tanta non metuenda, at confuſio tamen quaedam reſpectuum et obligationum euitari non poteſt, ſi eadem ſoror, eadem vxor ſit. Hinc honeſtius putamus, has quoque nuptias non permitti, niſi eas abſoluta excuſet neceſſitas. Et ſic facile reddideris rationem, cur Adami liberi ſine inceſtus crimine inter ſe contraxerint nuptias, quum inceſtuoſi procul dubio hodie dicendi ſint, qui eorum exemplum imitari non dubitarent. Pertinet enim haec graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea eſt natura et indoles, vt, ſi neceſſitas ab ipſo Deo obiiciatur, quaelibet ſit honeſta ratio expediendae ſalutis. (Lib. I. §. CLXII, 64.)

§. XXXXII.

Quum porro omnes commixtiones extra matrimonium, quippe ad ſolam explendam libidinem comparatae, rectae rationi aduerſentur, nec aliud legitimum ſit genus humanum propagandi medium, quam ſocietas coniugalis: (§. XXXV.) conſequens eſt, 49) vt et ipſorum coniugum, et liberorum inde natorum interſit, animum hanc ſocietatem contrahen- An ritus et ſollemnitates nuptiales probet?

di

di ſigno quodam externo teſtatum fieri, iuſtamque vxorem a concubina, maritum a ſtupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis diſcerni. Quod quum commodius fieri non poſſit, quam ſi nuptiae publice et ſollemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 50) cur omnes paene gentes, certos ritus nuptiales, arbitrarios illos quidem, aſt ad declarandum conſenſum nuptialem, officiaque coniugum ſignificanda idoneos, adhibendos exiſtimarint. *)

*) Nulla paene fuit gens tam barbara, quae non ritus quosdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebraei, Graeci, Romani huiusmodi ſollemnitatibus vtendum putarunt, de quibus tanto adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebraeorum, Graecorum, Romanorum, aliarumque gentium ex inſtituto deſcripſerunt, vt propoſiti immemor eſſe viderer, ſi de ritibus illis vel verbum addendum putarem. Id tantum moneo, Romanos, oblangueſcente paullatim vetere illa diſciplina, eo demum deueniſſe, vt nullum paene ritum amplius adhiberent, eoque factum eſſe, vt ſaepenumero dubitaretur, iuſtaene vxoris, an concubinae locum in aedibus teneat femina, idque aliquando ex inſtrumentis dotalibus, §. *vlt. Inſt. de nupt.* aliquando ex ipſa foeminarum conditione qualitateque adfectionis eſſet diiudicandum. *l. 24. D. de ritu nupt. l. 31. pr. D. de donat.* Quam facile vero ſuperſediſſent his quaeſtionibus, ſi more maiorum certo ritu contraxiſſent nuptias?

§. XXXXIII.

Officia coniugum mutua, quae ex natura pacti fluunt.

De officiis vtriusque coniugis omnia ſunt certa et perſpicua. Quum enim natura huius ſocietatis requirat conſenſum, (§. XXXIII, 7.) is vero ſine amore ac concordia ſperari nequeat: conſe-

conſequens eſt, 51) vt coniuges mutuo amore ſeſe complecti, 52) et non modo communem rem familiarem *) communi conſilio adminiſtrare et curare, ſed et 53) alter alteri pro virili adiumento eſſe, immo et 54) communem vtramque fortunam habere, in primis vero 55) in liberorum educatione ope et conſilio ſe inuicem iuuare debeant.

*) Equidem an communio illa bonorum, mortuo alterutro coniuge, effectum habere, et quanta pars ſubſtantiae communis ſuperſtiti, quanta defuncti heredibus, obuenire debeat, vel pactis, vel legibus, definiendum eſt. Conſtante tamen matrimonio communia omnia habere coniuges, etiam recta ratio agnoſcit. Quum enim ſocii ob vnitatem voluntatis ſint vna perſona, (§. XX, 60.) ac proinde res et iura, quae ad ſocietatem pertinent, communia habeant: (§. XXI, 63.) manifeſtum eſt, idem etiam inter coniuges obſeruandum eſſe, adeo, vt et Romani, quamuis, excleſcente in manum conuentione, ab uſu recederet illa *κοινωνία ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν*, *omnium bonorum et ſacrorum communio*, quam inter coniuges eſſe voluerat Romulus, teſte Dionyſio Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 95.* tamen communem vtrique coniugi bonorum vſum eſſe ſtatuerent. *l. 1. D. rer. amot. l. 5. C. de crim. expil. hered.* Ex quo facile patet, cur Modeſtinus, retenta vetere definitione, nuptias, quales et ſua aetate erant, dixerit *coniunctionem maris et feminae, conſortium omnis vitae, diuinique et humani iuris communicationem. l. 1. D. de ritu nupt.*

§. XXXXIIII.

Et haec quidem communia ſunt vtriusque coniugis officia, quae ex conſenſus ac ſocietatis natura prono alueo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. XXVII, 6.) colligimus, 56) coniu- **Itemque, quae ex fine matrimonii.**

coniuges merito cohabitare, ſibique ſolis 57) inuicem corporis vſum praebere, adeoque 58) ab adulteriis, aliisque furtiuis impurisque amoribus, abſtinere, * 59) liberos pari amore complecti, nec 60) alterum alterius curam et ſollicitudinem, qua liberos commode educare cupit, inutilem atque infructuoſam reddere debere.

*) Sunt, qui hoc officium tantum ad vxorem, non item ad maritum pertinere exiſtimant, ex ea ratione, quod eo neglecto, incertitudo prolis vxori non ſit metuenda. Enimuero vti omnino vetita eſt commixtio, qua fit, vt incerta ſit origo ſobolis: ita non ſequitur, vt licitus ſit congreſſus, ex quo illa incertitudo non ſit metuenda. (§. XXXVIIII, 11.) Vid. Gundlingii *diſſ. an maior a feminis, quam a viris. caſtitas requiratur.* Nos ex regula principali iuſtitiae naturalis hoc argumentum ducimus: Quod ſibi quisque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. I. §. CLXXVII, 6.) At maritus non vult, vt vxor alterum maiore amore, quantumuis innoxio, quam ſe complectatur, vel vlli alii, quam ſibi, corporis vſuram praebeat: Hinc ad idem officium obſtrictus eſt maritus. Recte itaque Chryſoſtom. *homil. XVIIII. in I Cor. VII. In aliis ſit praerogatiua viri, non in pudicitia.* Et Greg. Nazianzenus: Πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις; *Quo iure exigis, quod non rependis?* Add. Lactant. *Inſt. diu. VI, 3.* Hieronym. *ad Ocean.* et *can. 20. Cauſſ. XXXII. quaeſt. V.* Quamuis vxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incaſtitatem, repugnare, facile largiamur.

§. XXXXV.

An marito in vxorem aliquod imperium ſit.

Satis porro manifeſtum eſt, imperfectam admodum fore hanc ſocietatem, ſi tam eſſet aequalis, vt penes neutrum coniugem aliqua negotia communia dirigendi, facultas relinquatur, quia

quia in pleriſque contingere poſſet, vt in eligendis mediis quam maxime diſſentirent, adeoque, quum inter duos ne numerus quidem ſuffragiorum vincere poſſit, res non habeat exitum. Quamuis vero tunc prudentius conſilium praeferendum videatur: (Lib. I. §. LXXXXII. *) tamen quia aeque incertum futurum eſſet, vter coniugum magis altero ſapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum, adeoque 61) marito aliqua praerogatiua concedenda erit circa negotia, quae ad ſocietatis communis ſalutem vtilitatemque pertinent. *) (§. XXVIII, 8.)

*) Quum enim ad ea omnia obſtricti ſint coniuges, ſine quibus procreatio commodaque educatio ſobolis obtineri nequit: (§. XXVIII, 8.) obſtricti etiam erunt ad alterutrius praerogatiuam ferendam, ſine qua ſperandus non eſſet in eadem media conſenſus. Quia vero in ſocietate inter pares praerogatiua illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is vero in ſocietate coniugali, vt plurimum eſt maritus: vxor obſtricta erit, ad praerogatiuam mariti ferendam Martial. *Epigr. VIII. 12.*

Inferior matrona ſuo ſit, Priſce, marito:
Non aliter fuerint femina virque pares.

Et Plutarch. *coniugial. precaept. p. 139.* Ὥσπερ ἂν φθόγγοι δύο σύμφωνοι ληφθῶσι, τȣ̃ βαρυτέρȣ γίνεται τὸ μέλος, ὅυτω πᾶσα πρᾶξις ἐν ὀικίᾳ σωφρονȣ́σῃ πράττεται μὲν ὑπ' ἀμφοτέρων ὁμονοȣ́ντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τȣ̃ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, ἢ καὶ προαίρεσιν. *Sicut quum ſumuntur duae conſonae voces, cantus grauiori adſcribitur: ita in familia recte inſtituta omnes res quidem geruntur conſenſu coniugum, viri tamen vel* IMPERIVM *vel* CONSILIVM *elucet.*

§. XXXXVI.

Eius indoles.

Quum vero ea praerogatiua, marito conceſſa, non niſi ad negotia, quae ad ſocietatis ſalutem vtilitatemque pertinent, porrigatur: (§. XXXXV, 61.) conſequens eſt, 62) vt illa maritalis poteſtas degenerare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros plerosque inualuiſſe, iam ſupra obſeruauimus, (§. XXXX.*) nec adeo 63) conſiſtere in iure vitae et necis, quod leges quorumdam populorum maritis indulſerunt, Gell. *X, 23.* Tacit. *Annal. XIII, 32.* Caeſ. *de bell. Gall. VI, 19.* Tacit. *de mor. Germ. Cap. XVIIII.* multoque minus 64) in iure vxores aliis vel vendundi, vel commodandi, a quo more ii populi, apud quos vxores tamquam res in commercio fuerunt, ipſique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Catone p. 770.* Tacit. *Annal. V, 1.* Dio Caſſ. *Hiſt. Lib. XXXXVIII. p. 384.* ſed 65) in facultate vxorum actiones prudente conſilio regendi, 66) easdem defendendi, 67) immodeſtas modice, et pro coniugum conditione et dignitate caſtigandi, * (§. XXII, 69.) immo et 68) ob cauſſas grauiores, de quibus paullo poſt erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. XXII, 70.)

*) Dico caſtigationem illam conditioni dignitatique vtriusque coniugis debere accommodari. Quum enim coniuges, tamquam ſocii, ſint veluti vna perſona: (§. XX, 60.) ignominioſa caſtigatio vxoris cum ipſius viri ignominia eſt coniuncta. Quia vero vnumquemque decet exiſtimationem ſuam pro virili conſeruare: (Lib. I. §. CLIII, 44.) contra officium faciet maritus, ſi vxorem contra dignitatem tractando, et illius et ſui ipſius exiſtimationem

nem laedit. Vnde elegans Germanorum paroemia: *Wer ſich die naſe abſchneidet, ſchändet ſein angeſicht.* Eleganter virorum huiusmodi imprudentum diſciplinam reprehendit Plutarch. *in praecept. coniugial. p. 139.* Οἱ τοῖς ἵπποις ἐφάλλεσθαι μὴ δυνάμενοι, δι' ἀσθένειαν ἢ μαλακίαν, αὐτοὺς ἐκείνους ὀκλάζειν καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν· οὕτως ἔνιοι τῶν λαβόντων εὐγενεῖς ἢ πλουσίας γυναῖκας, οὐχ ἑαυτοὺς ποιοῦσι βελτίους, ἀλλ' ἐκείνας περικολούουσιν, ὡς μᾶλλον ἄρξοντες ταπεινῶν γενομένων. Δεῖ δὲ, ὥσπερ ἵππου τὸ μέγεθος φυλάττοντα, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς, χρῆσθαι τῷ χαλινῷ. *Qui ob imbecillitatem aut mollitiem non poſſunt inſilire in equos, illos condocefaciunt, vt ſe ſubmittant, ac ingeniculent. Eodem modo quidam, ducendo nobiles et opulentas vxores, non ſeſe meliores reddunt, ſed vxores deprimunt, vt humilibus facilius imperare poſſint: quum oporteat, ratione habita, vt magnitudinis in equo, ita* DIGNITATIS IN MVLIERE, *fraeno vti.*

§. XXXXVII.

An id ius mariti pacto mutari poſſit?

Quia vero haec praerogatiua marito ob praeſumtam duntaxat maiorem prudentiam et onera matrimonii, ei incumbentia, debetur, (§. XXXXV.*) et ſaepe tamen contingit, vt virilis animi femina viro ingenii minus perſpicacis; opulentior pauperi, regina priuato nubere cogatur: 69) omnibus his caſibus pacto ſibi praerogatiuam illam ſtipulari poſſe feminam,*) nemo negauerit, exemplaque docent, 70) reginas, nuptas principi, cui nihil in vxoris regno imperii eſt, priores in ſocietate etiam coniugali partes tenere, niſi 71) vxor, regni heres, ipſum imperium in maritum transſcribere malint, ſola dignitate contenta.

 *) Sic

*) Sic ſane quod referunt Ariſtotel. *Polit. V, 11.* et Sophocl. *in Oedipo Colon. v. 354.* apud Aegyptios vxorem imperare marito, id ex pacto eſſe, docet Diodor. Sicul. *Biblioth. I, 27.* De *reginae marito*, quae dici poſſunt, omnia iam occupauit doctiſſimus, Io. Philipp. Palthenius diſſertatione ſingulari, edita Gryphiſu. MDCCVII. vbi et varia, quae huc pertinent, pacta dotalia, et natas inde controuerſias illuſtres accuratius explicauit. In primis notabile eſt exemplum Iacobi Boduelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam, Scotorum Reginam, conceptis verbis iurauit, *ſe nullam inde praecellentiam, aut ſupremi gradus faſtigium ſpectare, ſed id vnum, vt perinde Reginae, atque adhuc fecerit, quoad viueret, pareret atque inſeruiret.* Buchanan. *rer. Scot. Hiſt. Lib. XVI. p. 674.* Ad ea, quae ex iure diuino poſitiuo *Geneſ. III, 16. I. Cor. XI, 7. I. Tim. II, 11. Eph. V, 23. Coloſſ. III, 18. I. Petr. III, 1.* his omnibus opponi ſolent, plura regeſſit laudatus Palthenius *ibid.* §. *XXX. ſequ.* quae tamen nos, alio plane innixi fundamento, in medio relinquimus.

§. XXXXVIII.

Mariti officium in ferendis matrimonii oneribus.

Quum vero ordinarie maritus priores in ſocietate connubiali partes teneat: (§. XXXXV, 61.) non poteſt etiam detrectare officium 72) alendi vxorem et liberos, 73) oneraque matrimonii ferendi: quamuis 74) quia communes ſunt liberi, communisque rei familiaris cura vtrique incumbit, (§. XXXXIII, 52.) merito et vxor partem iſtorum onerum, quantum opes eius ferunt, in ſe ſuſcipiat, eaque 75) procul dubio ſit origo dotium apud Graecos et Romanos, quas et illae vxores adferebant maritis, quae ab hereditate parentum non excludebantur. *)

*) Apud reliquas plerasque gentes ideo dotem accipiebant feminae, ne plane exſortes eſſent bonorum paternorum,

norum, quippe alias a ſucceſſione excluſae. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleuerat. At dotare tamen Romani ſolebant filias, etiam antequam lata eſſet lex Voconia, itemque, ea iam ſubuerſa, faciebant, quamuis hereditatem paternam maternamque aequa lance cum fratribus diuiderent. Rem omnem eleganter expoſuit Iac. Perizon. *diſſert. de lege Voconia*, noſtris auſpiciis recuſa Halae MDCCXXII. Hinc ipſi Romanorum iureconſulti dotem *ad ferenda matrimonii onera dari*, fatentur. *l. 7. pr. l. 56. §. 1. l. 76. fin. D. de iure dot. l. 20, C. eod.*

§. XXXXVIIII.

Denique quum omnia omittenda ſint, quae matrimonii finem impediunt, (§. XXVIII, 9.) educatio vero liberorum, quae non minus, quam procreatio eorumdem, finis matrimonii eſt, perpetuam coniugum ſocietatem requirant: facile patet, 76) ei fini omnino aduerſari diuortiorum licentiam, qualis apud pleraſque gentes olim inualuerat. At quia tamen 77) intolerabiles alterutrius coniugis mores hunc finem magis impediunt, quam diuortium, et 78) ſocio, cui tam iniurioſus ſocius obtigit, non poſſit vitio verti, ſi illum abs ſe ſegreget: (§. XXII, 70.) diuortium etiam non illicitum cenſemus, quoties alteruter coniux ita ſe gerit, vt finis matrimonii obtineri nequeat. *) Poſtremo 79) ſoluta quocumque legitimo modo hac ſocietate, alterum ad ſecunda vota tranſire poſſe, eo minus dubitari poteſt, quo minus ſocio, ſoluta ſocietate, ius eſt, alterum impediendi, quo minus nouam ſocietatem cum alio contrahere poſſit.

Matrimonium quatenus indiſſolubile ſit.

 *) Huc

*) Huc ergo referimus non modo adulterium et malitioſam deſertionem, quas cauſſas et ius diuinum iuſtas eſſe docet: *Matth. V, 32. XVIIII, 9. I. Cor. VII, 15.* ſed et omnes, quae impedimento ſunt, quo minus finem matrimonii adſequi liceat. Equidem an loquutio Chriſti παρεκτὸς λόγȣ πορνείας *Matth. V, 32.* idem ſignificet, quod *rem turpitudinis* vocauit Moſes, *Deut. XXIIII, 1.* adeoque tam laxa ſit vocabuli πορνεία notio, ac viſum eſt Seldeno *Vx. Hebr. III, 23. et 31.* nos quidem in medio relinquimus, certo perſuaſi, non idem eſſe πορνείαν et λόγον πορνείας. λόγον enim pro ratione vel conditione rei accipi notum eſt, vti in formula notiſſima: τὸν αὐτὸν λόγον ἔχȣσι. *eiusdem ſunt conditionis*, vel *eamdem rationem habent*, Syneſ. *Epiſt. ad Ioannem:* Νῦν δὲ τὰ ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλύτȣς κηλῖδας. *Peccata vero eiusdem* NATVRAE *ſunt*, vel, *peccatorum* EADEM RATIO EST, *ac macularum, quae elui nequeunt.* Hoc ſenſu accepto vocabulo, ſenſus erit, non aliam diuortii cauſſam ſufficientem eſſe, quam quae ſimilis adulterio, eiusdemque cum hoc naturae ſit, vel, quod perinde eſt, quae cum fine matrimonii non minus pugnet, quam adulterium.

§. L.

Quid ſtatuendum ſit de matrimoniis imperfectis?

Quamuis vero haec omnia ipſa recta ratio exigere videatur in ſocietate coniugali: facile tamen vnusquisque intelligit, 80) vnum officium altero magis minusue finem matrimonii attingere, adeoque 81) non ſtatim ſocietatem inter maſculum et feminam matrimonium eſſe deſinere, ſi quid per pacta mutetur. Quamobrem 82) matrimonium, licet imperfectum, eſt, quod ſine ſollemnitate, clam, liberorum tamen quaerendorum educandorumque cauſ-

ſa,

ſa, contrahitur, *) 83) nec non cui accedit *lex morganatica*, immo et 84) *putatiuum*, de quo ſingulari diſſertatione egit Io. Nic. Hertius: quamuis 85) in imperantium ſit arbitrio, quem huiusmodi coniunctioni effectum in ciuitate tribuere velint.

*) Huc pertinet matrimonium, quod vocant *mariage de conſcience:* immo et concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus *in commentario ad legem Iul. et Papiam*, *Lib. II. Cap. IIII.* Neque enim aliter, quam dignitate, ab vxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Vnde et *inaequale coniugium* vocatur concubinatus. *l. 3. C. de natur. lib.* Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen meretur illud, quod barbare vocant *ad talacho*, *emancibado*, *caſato di media carta*, quod ea lege contrahitur, vt vir, prole potitus, feminam illico a ſe ſegregare, vel vxor, praegnans, maritum pro lubitu deſerere poſſit, qualia Amazonum matrimonia fuiſſe, memoriae prodiderunt veteres, quamuis de veritate rei non abs re dubitet Arrianus *in expedit. Alexandri M. Lib. VII. p. 291. ſequ.* Conf. Sam. Petiti *Diſſ. de Amazonibus*, et Caſp. Sagitt. *Exercit. ad Iuſtin. Hiſt. II, 4.* Quid enim hoc aliud eſt, quam *exire matrimonii cauſſa*, *nubere diuortii cauſſa*? Seneca *de Benef. III, 6.* Quid magis aduerſari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro fine eſſe debere, ſupra monuimus?

CAP. III.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE PARENTVM ET LIBERORVM OBSERVANDIS.

§. LI.

Tranſitio ad ſocietatem parentum et liberorum.

EX coniunctione maris et feminae, de qua ſuperiore capite diſſeruimus, naſcuntur LIBERI, qui tantiſper cum parentibus in ſocietate viuunt, dum ipſi nouas familias conſtituant, et e parentum manu poteſtateque exeant. Quamuis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expreſſe, nec tacite, in hanc ſocietatem conſentire poſſint: tamen, quia et ex praeſumto conſenſu aliquando naſci poteſt ſocietas, ſi ex ipſa rei natura, alterum conſenſiſſe, iudicamus, (§. XVII, 48.) ipſa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, vt cum aliis in ſocietate viuant: (§. eod. *) 1) nihil obſtat, quo minus parentes liberosque in eumdem finem, eademque media conſentire, adeoque 2) dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQVE, ſtatuamus. (§. XIIII.)

§. LII.

Eius finis commoda liberorum educatio.

Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo et pueri atque adoleſcentes, non ſint ea ingenii perſpicacia praediti, vt ipſi vel de alimentis ſibi proſpicere, vel, quomodo actiones ſuas ad rectae rationis normam componere debeant, diiudicare poſſint: 3) Deus ſane, qui eos exſiſtere voluit, etiam aliis curam demandaſſe,

daſſe intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4) ideo incredibilem amorem erga liberos inſeuerit parentibus, non ſolum hominibus, verum etiam brutis animantibus, vt de hoc officio admonerentur, (§. XXVII.) hique praeterea ſobolis procreandae educandaeue cauſſa ſocietatem inierint, aut ſaltim hunc finem vnice ob oculos habere debuerint: * (§. eod.) conſequens eſt, 5) vt id officium primario incumbat parenti vtrique, adeoque 6) ſocietatis inter parentes et liberos finis non alius ſit, quam COMMODA horum EDVCATIO.

*) Quamuis ergo contingere poſſit, vt homines diuerſi ſexus non liberorum quaerendorum, ſed ſolius libidinis cauſſa, congrediantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium ſibi finem propoſuerunt. Quum enim omnes impurae commixtiones extra matrimonium rectae rationi aduerſentur: (§. XXXV.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes, ſed quem habere debeant, nec in cuiusquam poteſtate eſt, iuri praeceptiuo, quod hunc finem ſtatuit, renunciare. (Lib. I. §. XIII, 19.)

§. LIII.

Quia ergo finis huius ſocietatis eſt commoda ſobolis procreatae educatio, (§. LII.) ea vero ſine actionum directione conſiſtere nequit: conſequens eſt, 7) vt parentibus liceat liberorum actiones dirigere, *) ac proinde 8) iis competat POTESTAS, in liberos, adeoque 9) haec ſocietas omnino ſit inaequalis et rectoria. Quemadmodum vero ex fine cuiusque ſocietatis officia ſociorum ſunt aeſtimanda: (§. XV, 43.) ita

Haec obtineri nequit ſine poteſtate parentibus competente.

43.) ita 10) et haec PARENTVM POTESTAS ex fine aeſtimanda eſt, adeoque 11) eſt ius, parentibus competens, ea omnia agendi, ſine quibus liberorum actiones ad obtinendum huius ſocietatis finem dirigi non poſſent.

*) Habes ergo originem poteſtatis illius, qua parentes iure naturae in liberos vtuntur. Vult Deus, vt liberi exſiſtant, id eſt, vt et conſeruentur, et feliciter viuant. (Lib. I. §. LXXVII. ſequ.) Conſeruari et felices eſſe non poſſunt, niſi commode educentur. (§. LII.) Educari commode nequeunt, niſi eorum actiones dirigantur. Vult ergo Deus, vt ab iis, qui liberos educant, eorum actiones dirigantur. Quumque ius dirigendi actiones liberorum ſit poteſtas in liberos: (§. LIII, 11.) voluit ſane, vt parentes poteſtatem in liberos exerceant. Faceſſere ergo iubemus Hobbeſium *de ciue VIIII, 3.* hanc poteſtatem ex occupatione deriuantem. Nec Pufendorffius ſatisfacit, qui *Lib. VI. de iur. nat. et gent. Cap. II.* §. *IIII.* eam partim ex vitae ſocialis natura, partim ex praeſumto liberorum conſenſu, explicare voluit. Conſenſus enim praeſumtus in ſocietatem hanc, quem ipſi agnoſcimus, fundamento aliquo niti debet, quod non aliud eſſe poteſt, quam hoc, quod paullo ante expoſuimus.

§. LIIII.

Poteſtas haec penes vtrumque parentem eſt.

Quumque hoc officium communes liberos educandi vtrique parenti incumbat: (§. LII, 5.) conſequens eſt, 12) vt et poteſtas haec vtrique ſit communis, adeoque 13) ex iure gentium repeti non poſſit patria illa poteſtas, ſoli patri propria, quam ius Romanum inculcat. Attamen quum patris, tamquam mariti, in ipſa ſocietate coniugali regulariter primae ſint partes: (§. XXXXV, 61.) facile eſt ad exiſtimandum, 14) diſſentientibus parentibus, paternae

ternae magis, quam maternae, voluntatis habendam eſſe rationem, niſi 15) pater aliquid, quod manifeſto turpe, liberisque noxium ſit, iubeat. Ad id enim, tamquam moraliter impoſſibile, nec matrem nec liberos obſtringi, facile eſt ad exiſtimandum.

§. LV.

Quia praeterea officium educandi liberos, ex quo haec poteſtas naſcitur, aliquando praemortuis parentibus, vel aui auiaeue, quos pietas excitat, vel cognati occupant: aliquando ipſi parentes id aliis, ad hoc exſequendum magis idoneis, demandant: aliquando extraneus quidam id ſibi, a parentibus cedi, vltro poſcit: ſequitur, 16) vt haec poteſtas, quatenus in facultate actiones liberorum dirigendi conſiſtit, tunc et AVIS, COGNATISue, 17) et NVTRITORIBVS et PAEDAGOGIS, et 18) iis, qui quaeue *) alienos liberos ADOPTANT, vel 19) in TVTELAM recipiunt, denegari nequeat, adeoque 20) hi omnes ea poteſtate eatenus vti poſſint, quatenus eam ſuſcepta ab iis cura educationis exigere videtur.

Immo et in auos, auias, cognatos, tutores, nutritores, adoptantes, tranſit.

*) ADOPTIONEM ergo ius naturae non improbare ſtatuimus, ſed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani deriuarunt. Quum enim liberi apud eos eſſent in patria poteſtate, id eſt, in domino iuris Quiritium: *l. 1. D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos aeque, ac alias res mancipi, in dominio ſuo conſtitutas, poſſe alienare, et mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes et ceſſiones in iure, ceu alibi oſtendimus. Porro adoptare poterant ſoli maſculi, non feminae, niſi ex indulgentia principis in ſolatium liberorum amiſſorum: *§. 10. Inſt. l. 5. C. de adopt.* quia femina

na aliquem in poteſtate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel vtriusque parentis, ſed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi deriuamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel ſaltim aeque commode exſequantur, ac ipſi parentes: nihil obſtat, quo minus hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptionem dare poſſint. Nec quidquam refert, maſculus adoptet, an femina, nupta an innupta, quia haec adoptio non imitatur naturam, ſed parentum tantum officia. Et exſtat ſane huiusmodi adoptionis exemplum non modo apud Aegyptios *Exod. II, 10.* verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Anguſtam non in ſolatium liberorum amiſſorum, ſed ob ſterilitatem, adoptaſſe Candidianum, refert Lactant. *de mort. perſequ. Cap. L.*

§. LVI.

Parentibus tribuit ius iubendi, prohibendi, caſtigandi.

Quemadmodum porro haec parentum poteſtas conſiſtit in iure ea omnia agendi, ſine quibus liberorum actiones ad obtinendum ſocietatis huius finem dirigi non poſſunt: (§. LIII, 11.) ita facile eſt ad exiſtimandum, 21) parentibus licere et praeſcribere liberis, quae agere eos oporteat, et 22) prohibere, quae ab iis fieri nolint, et 23) immorigeros non modo obiurgare, ſed et, 24) prout res exigit, caſtigare, et acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25) id prudenter fiat, ſtatusque non modo et dignitatis familiae, ſed et 26) aetatis, *) reliquarumque circumſtantiarum ratio habeatur.

*) Recte Grot. *de iure belli et pac. II, 5, 2.* et Pufendorff. *Iur. nat. et gent. VI, 2, 7. ſequ.* obſeruant, maiorem eſſe huius poteſtatis vim in primae aetatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum poſ- ſit

ſit pater, quantum requirit finis huius ſocietatis, puta liberorum educatio, (§. LIII, 11.) liberi autem imperfecti iudicii vix vmquam, quid factu optimum ſit, perſpiciant: ipſa res exigit, vt parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiſcendam artem, nec non ad amplectendam religionem, quam ipſi probant, compellant, immodeſtosque et immorigeros etiam virga ſcuticaque caſtigent. Id vero bonus pater non fecerit filio adultiori, quem, maturiore iudicio praeditum, auctoritate magis et rationum pondere, quam ſeueritate ac rigidiore imperio, ad quaeuis honeſta pertrahere ſtudebit, nec temere quidquam, quod ad futurae vitae rationes pertinet, inuito illi per modum imperii iniunget. Sic e. g. puerum parentes recte adigent etiam inuitum, vt ſcholam frequentet, at non recte adultum cogent ad ducendam vxorem, ad certum vitae genus, a quo abhorret, eligendum, cetera. Id quod obſeruandum contra Caſp. Zieglerum, qui hanc diſtinctionem non putat admittendam in *Notis ad Grot. II, 5. 2.*

§. LVII.

Ex eodem patet, 27) finem huius ſocietatis non exigere ius vitae et necis in liberos, 28) niſi forte in ſtatu naturali parentes diffuſae familiae, tamquam capita, praefuerint: quamuis tunc magis vt principes vel imperantes, quam tamquam parentes, id ius exercuiſſe videantur. *) Hinc denuo colligimus, 29) non probare ius naturae rigidum illud ius veterum Romanorum, quod ipſis poſtea Romanis diſplicuit, adeoque 30) vere docuiſſe Iuſtinianum, *nullos eſſe alios homines, qui tali in liberos poteſtate vtantur, qua vſi ſint Romani. §. 2. Inſt. de patr. pot.*

An et ius vitae et necis?

*) Id

*) Id vero vel inde patet, quod ius illud vitae et necis magis patri proprium, quam vtrique parenti commune fuiſſe, quin ſeſe in ipſas vxores, et nurus etiam viduas porrexiſſe videtur. Exemplum ſane poſterioris obſeruationis praebuit Iudas, qui, quum intellexiſſet, ſcortatam eſſe Thamarem nurum: *Ducite eam*, inquit, *vt comburatur. Geneſ. XXXVIII, 24.* Ita et hodie Reges, quia in ſtatu naturali viuunt, hoc ius vitae et necis exercent in vxores, liberos, vniuerſamque familiam, idque et olim ſemper exercuerunt, non tamquam patres, ſed tamquam ſupremi imperantes. Sic inter Perſeum et Demetrium filios iudex ſedit Philippus Macedo apud Liu. *XXXX, 8.* Sic a Valeria Meſſalina, vxore adultera, ſupplicium ſumſit Claudius Caeſar apud Sueton. *in Claud. Cap. XXVI.* vt iam non dicam de exemplis recentioribus, quae iam alii cum cura expenderunt. Add. Barbeyrac ad Pufend. *de iure nat. et gent. VI, 2, 10.*

§. LVIII.

An ius venumdandi noxaeue dedendi liberos, per eosque adquirendi.

Multo minus ergo 31) illa parentum poteſtas iure naturae coniuncta eſt cum iure liberos venumdandi, 35) delinquentes noxae dandi, 33) omniaque, quae liberis aliunde obueniunt, adquirendi, quamuis haec omnia antiqua ſaltim Romanorum iurisprudentia probarit. Nihil enim horum ita comparatum eſt, vt ſine eo obtineri nequeat finis huius ſocietatis. (§. LIII, 11.) Attamen, quum haec poteſtas in facultate dirigendi liberorum actiones conſiſtat: (§. LIII, 7.) 34) parentibus non deneganda videtur facultas, liberis pro conditione ſua certas imperandi operas, ex iisque lucrum capiendi, immo et 35) adminiſtrandi ea, quae liberis ſiue fortunae, ſiue hominum beneficio obuenerunt. *)

*) Nam

*) Nam quum ipſi liberi, quamdiu immaturum imperfectumque eſt eorum iudicium, directioni parentum ſubſint: quidni et eorum res ab iis adminiſtrentur? An vero et fructuaria eſt haec adminiſtratio? Non dubito. Quibuscumque rebus indigent liberi, eas a parentibus iure quodam ſuo exigunt, veluti cibum, potum, veſtes, habitationem, ſumtus diſciplinae. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandosque liberos. Et qua fronte fructus a parentibus repeterent liberi, quibus vicem numquam reddere poſſunt, ſi ſe ſuaque omnia redderent? Iſmene apud Sophoclem *in Oedipo Colon. v. 523.*

φύλασσε πατέρα τόνδε. τοῖς τεκνοῦσι γὰρ
οὐδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.

Patrem cura: nam parentum cauſſa
Etſi quis laborat, laborum tamen non meminiſſe debet.

§. LVIIII.

Sed haec de poteſtate parentum dicta ſufficiant. Quod ad OFFICIA eorumdem attinet: ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine huius ſocietatis prono alueo fluunt. Eſt ille COMMODA LIBERORVM EDVCATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos eſſe parentes, ad ea omnia agenda, ſine quibus finis huius ſocietatis obtineri non poteſt, et ad ea omittenda, quae cum fine illo pugnant. (§. XXV, 76. ſequ.) Itaque operae pretium fuerit, educationis notionem euoluere paullo accuratius, vt ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

Officiorum parentum erga liberos fundamentum.

§. LX.

Quid educatio, et in quo illa conſiſtat?

Obligationem ad educandos liberos parentibus ipſum amorem, quem illis natura inſeuit, inculcare, iam ſupra monuimus. (§. XXVII.) Quumque parentes liberos non alio AMORE, quam BENEVOLENTIAE, complecti poſſint, (Lib. I. §. LXXXV.) hic vero in eo conſiſtat, vt entis inferioris atque imperfectioris felicitate delectemur, eamque ſeruare, et, quantum in ens illud cadit, amplificare ſtudeamus: (ibid. §. LXXXVI.) conſequens eſt, 36) vt et parentes liberos non modo conſeruare, ſed et 37) felicitatem eorum amplificare teneantur: et 38) in hoc ipſo conſiſtat commoda EDVCATIO, per quam adeo 39) nihil aliud intelligimus, quam curam parentum, qua liberos ſuos et conſeruare, et felicitatem perfectionemque eorum amplificare, omni ope nituntur. *)

*) Quid enim adeo magnum eſt, procreaſſe liberos, niſi et conſeruentur? et quid conſeruaſſe, niſi et ita inſtituantur, vt verae felicitatis participes eſſe poſſint? *Ad bene viuendum*, ait Seneca, *de Benef. III, 31. minima portio eſt viuere.* Et paucis interiectis: *Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? expoſuiſſes: nempe iniuria erat, genuiſſe. Quo quidem colligo, minimum eſſe beneficium patris matrisque concubitum, niſi acceſſerint alia, quae proſequerentur hoc initium muneris, et aliis officiis ratum facerent.*

§. LXI.

Parentum eſt liberorum vitam, ſanitatem

Quum ergo parentum ſit, operam dare, vt conſeruentur liberi: (§. LX, 39.) conſequens eſt, 40) vt non modo iis alimenta commoda, *) id eſt, victum, amictumque, pro conditione ſua

ſua praebere, ſed et 41) eorum valetudinem curare, 42) corpus membraque, quantum in ſe eſt, integra praeſtare, quin et 43) eos a luxu, ingluuie, laſciuia, omnibusque vitiis, quae ſanitatem ac vires corporis animique proſternunt, auertere, ac proinde 44) non temere ſolos et ſine cuſtode relinquere, teneantur.

et integritatem membrorum conſeruare.

*) Ad quae alimenta praecipue etiam pertinet primi lactis inſtillatio. Ad hanc enim ipſam matrem obligatam eſſe, vel hoc ipſo eas natura admonet, quod illico a partu, vbera illius lacte turgeſcere incipiunt, et inexhauſtus ille fons tamdiu plerumque hoc nectar ſufficit, donec ſolidiorem cibum ferat infantuli ſtomachus. Vere ergo neglecti officii materni reas eſſe, quae vel commoditatis ſuae, vel formae ſeruandae cauſſa, eam operam nutriculis et ſcortillis delegant, ipſi pagani, ductu ſolius rationis, viderunt, multisque probarunt argumentis. Pertinent huc Plutarch. *de liber. educ. p. 3.* Gell. *Noct. Att. XII, 1.* At, ſicuti neceſſitas facile vnumquemque ſoluit lege adfirmatiua: (Lib. I. §. CXIIII, 59.) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmae, lacte deſtitutae, ſi nutrici commendet infantem. Qualis vero deligenda ſit a proba et prudente matre, elegante epiſtola ad Phyllida oſtendit Myia apud Thom. Gale *Opuſc. mythol. eth. et phyſ. p. 750.*

§. LXII.

Huic ergo officio omnino aduerſantur 45) procuratio abortus, 46) expoſitio infantum, 47) eorumdem, nihil tale meritorum, abdicatio vel exheredatio, *) 48) alimentorum neceſſariorum denegatio, et ſimilia, quae fini huius ſocietatis repugnant, vitia. In primis 49) reprehenſione digniſſimi, indignique parentum nomine ſunt, qui vel derelinquunt liberos,

Quid huic officio aduerſetur?

vel 50) incuria ſua efficiunt, vt vita, ſanitas, ſenſus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 51) tanto deteſtabilior eſt haec parentum impietas, quo magis ſenſus, ſanitas, integritasque membrorum non ſolum ad conſeruationem, ſed et ad felicitatem liberorum, pertinent.

*) Parum enim intereſt, ſiue quis occidat liberos, ſiue iisdem alimenta deneget. *l. 4. D. de agnoſc. et alend. lib.* Alimenta autem liberis ſubtrahunt parentes, qui illos abdicant vel deſerunt, innocentesue exheredes ſcribunt: immo ne ipſae quidem leges reprehenſione vacant, quae parentibus tantum indulgent, vt liberos ſuo arbitrio tractare poſſint, vel ſaltim maiorem patriae poteſtatis, quam aequitatis natura is, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquinienſium leges, ſtare paſſas teſtamentum Damarati, qui *ignorans, nurum ventrem ferre, immemor in teſtamento nepotis deceſſerat, puero poſt aui mortem in nullam ſortem bonorum nato, et poſtea ob inopiam Egerii nomen ferente.* Liu. *I, 34.* Quis non laudet Auguſtum, qui *C. Tettium, infantem, a patre exheredatum, in bona paterna ire decreto ſuo iuſſit, patris patriae nomine vſus, quoniam Tettius in proprio iure procreato filio ſumma cum iniquitate paternum nomen abrogauerat?* Valer. Max. *VII, 7.*

§. LXIII.

Liberorum perficiendus eſt intellectus.

Quum vero praeterea ad parentum officium pertineat, vt liberorum ſuorum perfectionem felicitatemque pro virili amplificare ſtudeant, (§. LX, 39.) ad perfectionem vero eorum vel maxime pertineat intellectus excultus, et viua veri bonique cognitione probe imbutus: (Lib. I. §. CXXXXVI.) ſane parentum erit, 52) liberis praecepta ſapientiae rerumque diuina-

rum

rum et humanarum ſcientiam a teneris vnguiculis inſtillare, vel 53) eos idoneis magiſtris perpoliendos dare, 54) nullisque ſumtibus parcere, vt et ingenia eorum acuantur, et 55) ipſi ad omnes honeſtas artes, pro conditione facultatibusque ſuis, inſtituantur. Ex quo porro colligimus, 56) parentes obligatos eſſe ad explorandam liberorum indolem, honeſtumque vitae genus, quod indoli, conditioni, aliisque circumſtantiis conueniat, eligendum, eo vero ſemel electo, 57) nihil eos reliqui facere debere, vt liberi perſonam, ſibi impoſitam, in hoc mundi theatro aliquando cum plauſu agere poſſint. *)

*) Quumque vnus homo plures plerumque perſonas ſuſtineat, vt ſingulari diſſertatione luculenter oſtendit Hertius: educatio ita attemperanda eſt, vt liberi non modo ad vitae genus, quod electum eſt, apti ſint, ſed et reliquas perſonas decore agant. Hinc quia liberi aliquando non ſolum boni mercatores, artifices, opifices, ſed et boni ciues, eſſe debent: educationem liberorum accommodandam etiam eſſe ſtatui ac formae reipublicae patriae, recte monet Ariſtoteles *Polit. V, 9.* addita ratione: Ὄφελος γαρ ὀυδὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, καὶ συνδεδεξαμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτεία· εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοὶ δημοτικῶς· εἰ δ᾽ ὀλιγαρχικοὶ, ὀλιγαρχικῶς. Ἔιπερ γὰρ ἐστιν ἐφ᾽ ἑνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. *Nullum enim emolumentum capitur ex vtiliſſimis legibus, et quae probatae ſunt iudicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adſueti et inſtituti, ſi leges ſint populares, populariter; ſin oligarchicae, oligarchice. Si enim eſt in vno mortali incontinentia, eſt etiam in ciuitate.*

§. LXIIII.

Et emendanda voluntas.

Quumque voluntas ſit vera illa amoris, quo cum bono, adeoque et cum felicitate coniungimur, ſedes: 58) nihil agere videbuntur parentes, qui de perficiendo liberorum intellectu ſolliciti, nullam voluntatis rationem habent: nec non 59) qui non id agunt, vt liberorum ſuorum animos ad pietatis virtutisque amorem inflamment, ſed 60) vt eos vel manifeſtis vitiis, vel 61) calliditati, auaritiae, ambitioni, voluptati, (quibus ipſi prudentiae, frugalitatis, erectioris animi elegantiaeque velum praetendunt,) adſuefaciant, qui denique liberis ad omne ſcelus profligatis, 62) praeeunt exemplo, et ſic aegrotos animos perpetuis vitiorum ſpectaculis turpiter corrumpunt. *)

*) Sunt haec praecipua errata, quibus et optimam liberorum indolem in praecipitia abripi, animaduertimus. Quemadmodum enim nemo eſt tam exiſtimationis ſuae incurioſus, vt manifeſtis vitiis pollutus videri velit, ac proinde vnusquisque ſceleribus ſuis aliquod virtutis ac prudentiae velum praetexit: ita et liberos ſuos ita inſtituere ſolent parentes, vt non tam honeſte ac ſapienter viuere, quam alios aliqua virtutum ſpecie decipere diſcant, id eſt,

Vt Curios ſimulent, et bacchanalia viuant.

Ad hoc eos praeceptis, ad hoc exemplis ſuis inſtituunt. Quin ſi hi quadam naturae bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt. Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile a recto tramite aberrant, ſi praeter facem paſſim oberrant ignes fatui: ita et praeclara ingenia plerumque in transuerſum aguntur, ſi oculis quotidie obuerſantur praua parentum facinora, hique ſe ipſos liberis praebent inutilis diſciplinae exempla,

parum

parum memores incomparabilis illius ſententiae Iuuenalis *Sat. XIIII. v. 44.*

Nil dictu foedum viſuque haec limina tangat,
Intra quae puer eſt, procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, et cantus pernoctantis paraſiti.
Maxima debetur puero reuerentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemſeris annos:
Sed peccaturo obſiſtat tibi filius infans.

§. LXV.

Quum vero puerorum atque adoleſcentium indoli nihil magis adblandiatur, quam otium et voluptas: parentes operam dabunt, 63) ne nimis delicatam rationem in educandis liberis teneant, 64) neque eos otio obtorpeſcere patiantur, aut 65) nimis exquiſito victu nutriant, ſed 66) ſolem, frigusque ferre, ciboque parabili contentos eſſe, doceant. Ita enim dum educantur ruſticorum liberi, dumque hi inter operas ruſticas, preſſumque lac, et cibos parabiles adoleſcunt, eos et ſanitate et robore ipſis plerumque nobilibus adoleſcentibus antecellere, docet experientia. *)

In primis a voluptate reuocandus animus.

*) Exſtat hanc in rem incomparabilis epiſtola Theanus, Pythagoreae ſapientiae filiae, ad Eubulen apud Thomam Gale *Opuſc. mythol. Ethic. et phyſ. p. 741.* qua ex inſtituto demonſtrat, διαστροφὴν τῆς φύσεως εἶναι, ὅταν τὰ παιδία φιλήδονα μὲν ταῖς ψυχαῖς ἡδυπαθῆ δὲ τοῖς σώμασι γένωνται. *Corruptionem et peruerſionem naturae eſſe*, (non educationem,) *quum animi ad voluptatis amorem, corpora ad libidinem transferantur.* Nec minus grauiter haec praecepta paſſim inculcat Plutarchus toto illo aureo libello *de inſtitutione liberorum.*

§. LXVI.

Nec non a prauorum conſuetudine.

Sed praecipue 67) iuuentutis animum peruertit conſuetudo cum prauis hominibus: adeoque 68) nihil maiore cura ac ſollicitudine cauere, decet parentes, quam ne liberi ſibi malos ſodales inueniant, ſed 69) paribus et bene educatis colludere malint. Quum enim ad imitationem natura procliues ſint tenelli eorum animi, *) cerei quippe flecti in vitium, monitoribus aſperi: experientia docet, tanto facilius pueros adoleſcentesque abripi in quaeuis praecipitia, quanto minus adulatores et paraſitos ab amicis, corruptores a bonis magiſtris, inſtigationes ad vitia a ſalubrioribus praeceptis poſſunt diſcernere.

*) Quam procliues ſint pueri ad imitandum, argumento ſunt illi, qui inter feras beſtias educati, earum non modo victum et greſſus, ſed et geſtus, vocem et ferociam ita paullatim adſciuerunt, vt a beſtiis vix diſcernerentur. Exempla dederunt auctor ſupplementorum Lamberti Schaffnab. *ad ann. MCCCXXXXIIII.* Hartknoch. *de Polon. Lib. I. Cap. II. p. 108.* Bern. Connor *Euang. med. art. CXV. p. 181.* et *de ſtatu Polon. Part. I. Epiſt. VI. p. 388.* Sic et puerum ſurdum et mutum, a parentibus in templum frequentius adductum, omnes geſtus, quibus inter ſacra alios vti viderat, tam accurate expreſſiſſe ferunt, vt non dubitarent clerici, quin aliquo religionis ſenſu tangeretur, quum tamen vbi auditum caſu recepiſſet, et ſenſim coepiſſet loqui, rei non meminerit, nec vllo indicio vel argumento colligi poſſet, eum religionis ideam vllam animo concepiſſe. Vid. *Act. erud. Lipſ. MDCCVII. p. 507.* Si ergo homines in bruta veluti conuertit ſolum cum brutis contubernium, et ſi hominem ſurdum et mutum religioſis geſtibus imbuit ſolus aliorum religioſe Deum colentium con-

conſpectus: quis miretur, et pueros aliam naturam induere ex conſuetudine cum aliis, et veluti hauſto Circes poculo in beſtias transformari?

§. LXVII.

Liberi parentibus debent amorem deuotionis et obedientiae.

Quae contra LIBERIS officia erga parentes incumbant: ex horum ſtatu et iure, ſocietatisque ipſius indole non difficulter intelligitur. Quemadmodum enim parentibus eſt ius dirigendi liberorum actiones: ita inde patet, 70) eos a liberis non aliter conſiderari poſſe, quam vt ſuperiores et perfectiores, adeoque 71) amandos eſſe amore deuotionis et obedientiae, *) (Lib. I. § LXXXV.) Ex quo porro ſequitur, 72) vt liberi eos omni veneratione atque obſequio, (§. LXXXVI.) et 73) tali quidem veneratione, quae eorum perfectionibus digna ſit, (Lib. I. §. LXXXVII, 51.) proſequi teneantur.

*) Hinc veteres omnes faſſi ſunt, proximum amoris gradum poſt Deum deberi parentibus, quibus nos ipſos debeamus. Sic Gell. *Noct. Att. IIII, 13.* officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quae aliis hominibus debeamus, auctoritate vſus Catonis, Maſſurii Sabini et C. Caeſaris. Multo expreſſius *aureorum Pythagorae carminum* auctor *v. 1. ſequ.*

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεοὺς, νόμῳ ὡς διάκειν]αι,
τίμα· καὶ σέβου ὅρκον· ἔπειθ' ἥρωας ἀγαυούς.
τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, ἔννομα ῥέζων
Τούς τε γονεῖς τίμα, τούς τ' ἄγχισ' ἐκγεγαῶτας.

Primum immortales Diuos pro lege colunto
Et iusiurandum: heroas, clarum genus, inde.

 Daemo-

Daemones hinc, terris mixti, ſua iura ferunto.
Inde parentis honos ſequitor: tum ſanguinis ordo.

Quae explicans ſuo more, Hierocles *p. 50.* θεοειδῆ εἰκόνα *Deo ſimilem imaginem* in parentibus agnoſcit. Et Simplicius Comment. *in Epicteti Enchirid. Cap. XXXVII. p. 199.* Οἱ ἔτι παλαιότεροι τοσοῦτον τοὺς γονέας ἐσέφθησαν, ὡς καὶ θεοὺς αὐτοὺς ὁρμῆσαι καλεῖν· εὐλαβηθέντες δὲ τὴν θείαν ὑπεροχὴν τοὺς τῶν γονέων ἀδελφοὺς θείους ἐκάλεσαν, ἐνδεικνύμενοι τὴν τάξιν, ἣν τοὺς γονέας ἔχειν πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν ὑπελάμβανον. *Antiquiores* (Romanis) *leges ita veneratae ſunt parentes, vt* DEOS *adpellare eos non dubitarint: diuinam autem excellentiam reueritae fratres patrum* THIOS *quaſi* DIVINOS *adpellant, vt demonſtrent, quam rationem parentum aduerſus liberos eſſe exiſtiment.*

§. LXVIII.

Veneratio parentibus debita.

Quia ergo veneratione proſequendi ſunt parentes, et tali quidem, quae eorum perfectionibus digna ſit: (§. LXVII, 72. 73.) nemo ſane dubitauerit, 74) quin liberi parentes aliis omnibus praeferre, 75) cum iis, ac de iisdem, non niſi honorifice loqui, quin 76) et operam dare debeant, ne vel vultu laedatur pietas. Et quamuis contingere poſſit, vt in parente vel alterutro, vel vtroque non reperiantur eae perfectiones, vt inde veneratio vel honor naſci poſſit: (Lib. I. §. LXXXVII, *) boni tamen filii eſt, 77) diſſimulare illa parentum vitia, et 78) patienter potius ferre eorum iniurias, quam quidquam eorum, quae a liberis ipſa natura exigit, praetermittere. *)

*) Nam

*) Nam et mali parentes, parentes tamen, id eſt, vti eos recte vocat Simplicius *ibid. p. 198.* *αἴτια μετὰ θεὸν τοῦ εἶναι, exiſtentiae noſtrae poſt Deum auctores*, ſunt: eaque perfectio vel ſola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem incitare debet. Epictet. *Enchir. Cap. XXXVII.* *Ἀλλὰ πατὴρ κακός ἐστι. μή τι οὖν πρὸς ἀγαθὸν πατέρα φύσει ᾠκειώθης; οὐκ· ἀλλὰ πρὸς πατέρα. τήρει τοιγαροῦν τὴν πρᾶξιν τὴν σεαυτοῦ πρὸς αὐτὸν, μηδὲ σκόπει, τί ἐκεῖνος ποιεῖ, ἀλλὰ τί σοι ποιήσαντι κατὰ φύσιν, ἡ σὴ ἕξει προαίρεσις. At pater malus eſt. Numquid igitur natura cum bono patre coniunctus es? Non, ſed cum patre. Tu ergo munus tuum erga ipſum tuere, nec, quid ille agat, conſidera, ſed quibus rebus agendis tuum inſtitutum naturae futurum ſit conſentaneum.*

§. LXVIIII.

Itemque metus reuerentialis.

Quumque parentibus competat poteſtas dirigendi liberorum actiones, eosque coercendi caſtigandique: (§. LVI, 23. ſequ.) conſequens eſt, 79) vt parentes non modo amore deuotionis proſequendi, ſed et timendi ſint. Ex quo amoris ac timoris temperamento quum naſcatur *timor filialis:* (Lib. I. §. CXXXI. *) inde non poſſumus non colligere, 80) timorem illum ſolum cadere in pios liberos, adeoque 81) obiurgationes caſtigationesque parentum non tam, quod doleant, metuendas, quam quod indignationis paternae, ſuis vitiis prouocatae, ſint argumentum.

§. LXX.

Nec non obſequium.

Quandoquidem vero et obſequio proſequendi ſunt parentes: (§. LXVII, 72.) non poſ-
ſent

ſent profecto reprehenſionem effugere liberi, 82) niſi iuſſa eorum promte exſequerentur, ac 83) ne moroſitatem quidem eorum, et duriora imperia, ſeſe ab officio dimoueri patiantur. Quia tamen vel ipſa recta ratio docet, quo maior eſt entis alicuius perfectio ac ſublimitas, eo maiorem ei venerationem et obedientiam exhiberi oportere: (Lib. I. §. LXXXVII, *) conſequens eſt, 84) vt, ſi turpe quid ac voluntati diuinae vel legibus aduerſum iubeant parentes, horum potius, quam Dei ac legum, iuſſa inſuper ſint habenda. *)

*) Quod enim de magiſtratuum iuſſibus dixerunt Petrus et Ioannes, Apoſtoli: Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ θεοῦ κρίνατε. *Iuſtumne ſit apud Deum, vobis potius, quam Deo, auſcultare, ipſi iudicate. Act. IIII, 19.* Et paullo poſt *Act. V, 29.* Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. *Obedire oportet Deo potius, quam hominibus:* idem et ad parentum praecepta pertinet. Quamuis enim ſanctiſſimum eorum ſit imperium: ſanctius tamen eſt ipſius Dei, nec eo uſque porrigitur parentum poteſtas, vt liberos legibus, a ſummis imperantibus latis, poſſint ſoluere. (§. XXIIII. 75.) Hierocl. *ad aurea Pyth. carm. v. 4. p. 53.* Εἰ δὲ ἐστιν, ὅτι τῶν θείων νόμων ἀνήκοός ἐστιν ἡ τῶν γονέων προαίρεσις, τί δεῖ ποιεῖν εἰς ἀντινομίαν ἐμπεσόντας τοιαύτην, ἢ τοῦτο, ὃ καὶ ἐπὶ πολλῶν καθηκόντων ἐκ περιστάσεως εἰς ἐναντίωσιν ἐλθόντων προσήκει φυλάττειν; μειζόνων γὰρ καὶ ἐλαττόνων προκειμένων καλῶν, τὰ μείζονα πρὸ τῶν ἐλαττόνων ποιεῖσθαι δεῖ, ὅταν μὴ ἀμφότερα ἐξῇ διασώζειν· οἷον καλόν μὲν τῷ θεῷ πείθεσθαι, καλὸν δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν· εἰ δὴ πρὸς ταῦτα ἡ ἀμφοτέρων ἄγοι πειθώ, ἕρ-

μαιον

μαιον ἂν εἴη καὶ ἄμαχον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλο μὲν ὁ θεῖος νόμος, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς φέροιεν, μαχομένης τῆς αἱρέσεως τοῖς ἀμείνοσιν ἕπεσθαι δεῖ, πρὸς ταῦτα μόνον ἀπειθοῦντας γόνευσι, πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ τοῖς θείοις νόμοις οὐ πείθονται. *Si diuinis legibus repugnat aliquando parentum voluntas: quid eos aliud facere oportet, qui in illam legum colliſionem incidunt, quam quod in multis etiam officiis, quae pro circumſtantiarum ratione ſibi aduerſantur, decet obſeruare? Honeſtis enim duobus propoſitis, quod maius eſt, minori decet anteponere, quum vtroque frui non licet. Verbi gratia: honeſtum quidem eſt, Deo obedire: honeſtum vero et parentibus ipſis. Quod ſi te ad eadem ducat vtriusque perſuadendi vis: lucrum fuerit inopinatum, et ſine controuerſia maximum. Sin autem ad aliud te trahat diuina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum diſſenſione meliora ſequi praeſtiterit, et in iis ſolum parentum iuſſa praeterire, in quibus et ipſi diuinis legibus non obediunt.*

§. LXXI.

Ceterum vti ea eſt genuina poteſtatis parentum ratio, quod ad finem ſocietatis huius conſequendum neceſſaria eſt facultas liberorum actiones ad hunc finem dirigendi: (§. LIII, 8.) ita nemo dubitauerit, 85) quin, obtento fine, et medium ceſſare oporteat, adeoque 86) illa parentum poteſtas non demum morte eorum, ſed tunc illico exſpiret, quando liberi maſculi eius aetatis atque ita inſtituti ſint, vt ipſi ſua quadra viuere, nouamque familiam inſtituere poſſint, vel 87) ſi filiae neptesue domo patria vel auita enubant, in aliasque transeant familias. 88) Vt ius naturae non probet rigorem illum iuris veteris Romani, quod filios cum vxore et liberis per omnem vitam in

Quando ſoluatur parentum poteſtas?

in patria poteſtate eſſe iubebat, niſi patres vel aui quosdam, vltro emancipatos, e ſacris ſuis dimitterent. *)

*) Illud e dominio iuris Quiritium, quod patri apud Romanos competiiſſe in liberos diximus, prono alueo fluere videbatur. Neque enim tempore finitur dominium, neque vllus eo ſine facto ſuo excidere poteſt. Hinc et imaginariae illae venditiones in emancipationibus adhibitae. Nihil enim analogiae iuris magis videbatur conuenire, quam vt res mancipi, intercedente mancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van Bynkershoek *de iure occid. lib. Cap. I. p. 145. ſequ.* Quum vero illud dominium in liberos, tamquam res mancipi, ius naturae et gentium plane ignoret: (§. LV. *) illud etiam rigorem illum, quem in paragrapho deſcripſimus, ignorare certiſſimum eſt.

§. LXXII.

Soluta parentum poteſtate non debet ceſſare amor.

Quum vero poteſtas tantum parentum, (§. LXXI, 86.) non item amor, quem ipſa natura inſeuit parentibus, (§. XXVII.) liberis e familia dimiſſis ceſſet: conſequens eſt, 89) vt bonorum parentum ſit, etiam ſeparatorum a ſe liberorum felicitate delectari, 90) eos ope et conſilio pro virili iuuare, 91) et non minus his, quam in familia perſeuerantibus, quantum honeſte fieri poteſt, lucrari, 92) nihil denique reliqui facere, vt eos réddant quam feliciſſimos. Ex quibus ſimul patet, 93) cur emancipati non minus, quam ſui liberi, parentibus ab inteſtato merito ſuccedant. *)

*) Itaque ab aequitate naturali diſcesſiſſe videntur gentes pleraeque, quae filias nnpturas, oblata certa dote, contentas, exſortesque eſſe iubebant paternae hereditatis. Equidem haec lex iuſtam habuit rationem apud Hebraeos, quorum rempublicam

ita inſtituerat ſupremum Numen, vt cuiuis tribui ſortem ſuam attribueret, cuius agros et bona in aliam tribum transire noluerat. *Num. XXVII.* Sed non aeque laudaueris ſimilem Syrorum morem, cuius veſtigium exſtat *Geneſ. XXXI, 14. ſequ.* nec non leges Athenienſium, de quibus plura erudite diſſeruit Iac. Perizon. *de lege Vocon. p. 119. ſeq.* Quin multo minus aequam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis a paterna hereditate excludendis, quum ipſe Praetor eius rigorem, data illis bonorum poſſeſſione, emolliendum; quin eam plane abolendam dixerit Iuſtinianus *Nouella CXVIII.* Emancipationem enim poteſtatem tantum parentum tollere oportebat, non amorem, ex quo ſucceſſionem ab inteſtato eſſe deriuandam, ſuo loco oſtendimus. (Lib. I. §. CCLXXXXV.)

§. LXXIII.

An in parentum et liberorum arbitrio ſit poſitum, quando poteſtas illa ſoluenda ſit?

Ex quo porro colligimus, 94) nec in parentum poſitum eſſe arbitrio, liberosne cuiuscumque aetatis e poteſtate dimittere, an eosdem iam adultos inuitos in familia retinere malint: nec 95) excuſandos eſſe liberos, qui inuitos parentes deſerere, et fraena veluti mordere non dubitant. Quemadmodum enim iniuſte agunt parentes, qui quid eorum omittunt, ſine quibus finis huius ſocietatis obtineri nequit: (§. XXV, 76.) ita liberi ſe, ſalua iuſtitia, non poſſunt ſubducere parentibus, quia quod ſibi quisque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. I. §. LXXXVIII, 54.)

§. LXXIIII.

Liberorum obligatio, ſoluta parentum poteſtate.

Quemadmodum porro parentum amorem exſtinguere non oportet liberorum diſceſſum e familia: (§. LXXII.) ita 96) amorem illum venerationis, quo liberi illos proſequi tenentur

tur multo minus tunc ceſſare debere verum eſt. Immo quum vnusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus eſt, obſtrictus ſit, (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) isque amor erga benefactores vulgo GRATITVDO vocetur: (ibid. §. CCXXVII.) conſequens eſt, 97) vt liberi, et finita parentum poteſtate, obligati maneant ad gratum illis animum quauis ratione oſtendendum, 98) eorum beneuolentiam verbis ornandam, 99) beneficia beneficiis penſanda, nihilque, quod alicuius momenti eſt, et ad familiae decus pertinet, (veluti coniugium,) ſine eorum conſilio ſuſcipiendum: quin 100) et alimenta indigentibus ſuppeditanda. Quod genus gratitudinis quamuis ad officia imperfecta referendum videatur, 101) ita tamen comparatum eſt, vt leges ciuiles liberos, officii ſui immemores, iure meritoque in ordinem cogant. * (Lib. I. §. CCXXVII, 43.)

*) Si vera ſunt, quae de ciconiis memoriae prodiderunt veteres, eas parentes ſenectute confectos alere: etiam a brutis animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum immemores. Eleganter Aelian. *Hiſt. animal. III*, 23. Τρέφειν μὲν τὰς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι, καὶ ἐμελέτησαν· κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ἀνθρωπικὸς οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀλλ᾽ αἰτία τούτων φύσις ἀγαθή. *Magna cura ciconiae exacta aetate parentes alunt, etſi humanis hoc facere legibus nullis iubentur, ſed ſola naturae bonitate ad id impelluntur.* Annon vero recta ratio ad id impelleret homines, ad quod ipſa bruta impellit natura?

§. LXXV.

§. LXXV.

Tutorum et pupillorum mutua obligatio.

Si parentes, antequam liberi ad iuſtam aetatem peruenerunt, deceſſerint: res ipſa ſuadet, 102) vt eorum educatio demandetur aliis, quos TVTORES vocant, adeoque 103) TVTELA nihil aliud eſt, quam poteſtas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona adminiſtrandi tantisper, dum ipſi liberi iuſtam aetatem attigerint, idoneique ſint, ad ſe ſuaque rite gubernanda. * (§. LV, 19.) Ex qua definitione porro colligimus, 104) tutores eadem poteſtate vti, ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non circumſcripſerunt leges ciuiles; ſed et 105) ad eamdem fidem eademque officia, quae parentibus incumbunt, teneri: denique 106) pupillos non minus ad amorem venerationis, obſequium et gratitudinem, obſtrictos eſſe, ac liberos: quin 107) hanc obligationem tanto eſſe ſtrictiorem, quo maius eſt beneficium, ab iis praeſtitum, quos non natura, ſed amor beneuolentiae, ad benefaciendum excitauit.

*) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi ſint liberi, ius naturae eo minus definire poteſt, quo magis diuerſae ſunt eorum indoles, quum in aliis ſapientia ante pilos ſit, alii ſero, alii vix vmquam ſapiant. At quia tamen legislatores ad id, quod vt plurimum fit, merito attendunt: (§. XXXXV, 60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac minorennitatis definierunt annos. Quam variae vero hic fuerint eorum ſententiae, repetitis ex omni aeuo teſtimoniis, cum cura et ex inſtituto oſtendit vir illuſtris, Io. Petr. a Ludewig diſſertatione ſingulari *de aetate legitima puberum et maiorennium.*

CAP. IIII.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE HERILI OBSERVANDIS.

§. LXXVI.

Quid ſocietas herilis, et quae eius origo?

PRogredimur ad SOCIETATEM HERILEM, natura quidem non tam neceſſariam, ac illae ſimpliciores, de quibus hactenus actum eſt, at inter homines tamen iam inde ab antiquiſſimis temporibus frequentiſſimam, per quam intelligimus ſocietatem inter dominum dominamue et ſeruos ac ancillas, in qua hi ad dominorum vtilitatem operis ſuis promouendam, illi ad hos alendos, immo et aliquando ad certam mercedem praeſtandam obligantur. Quum enim ita comparatum ſit, vt alter alterius opera indigeat, nec quidquam obſtet, vt quod cuique deeſt, id ille alterius operis ſuppleat: (Lib. I. §. CCCXXV, 3.) conſequens eſt, 1) vt aliorum operas, quocumque intercedente contractu, nobis recte ſtipulemur, atque ita 2) inter nos ſeruosque et ancillas naſci poſſit HERILIS SOCIETAS, quam inaequalem vel rectoriam eſſe, facile patet. (§. XVIIII, 56.)

§. LXXVII.

Quid herus, vel hera, et ſeruus vel ancilla? et quotuplex ſeruitus?

Itaque per HERVM HERAMue intelligimus perſonam, quae aliorum operis ad ſuam vtilitatem promouendam vtitur, et his viciſſim ad alimenta, vel inſuper ad mercedem praeſtandam, obligata eſt. SERVI vero et ANCILLAE ſunt perſonae, quae ad dominorum vtilitatem

operis

operis ſuis, vel pro certa mercede alimentisque, vel pro ſolis alimentis promouendam obſtrictae ſunt. Ex qua definitione facile patet, 3) ſeruitutem prioris generis eſſe MERCENARIAM, 4) eiusque fundamentum non aliud eſſe, quam locationem conductionem; 5) poſterioris OBNOXIAM, *) 6) eiusque fundamentum eſſe dominium in ipſas perſonas ſeruorum, iuſto titulo adquiſitum.

*) Vti placuit vocabulo, quo vſus eſt Phaedrus *Fab. Lib. III. praef. v. 34.*

Seruitus OBNOXIA,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas transtulit.

Vti enim hic *ſeruitutem* dixit pro *ſeruo*, Aeſopo, ita eam *obnoxiam* vocauit, quaſi ὑπεύθυνον, quia Aeſopus huiusmodi ſeruitutem ſeruiebat. Graeci *obnoxios* δȣ́λȣς, mercenarios οἰκέτας vocabant, teſte Athen. *Deipnoſ. VI, 19.* Ceterum vtraque ſeruitus antiquiſſima eſt. Quemadmodum enim Abraamum iam quarto a diluuio ſaeculo multos ſeruos obnoxios domi ſuae aluiſſe, conſtat: *Geneſ. XI, 5. XIIII, 14. XV, 3. 4. XVI, 1. ſequ.* ita Iacobum Labani mercenarias operas per multos annos praeſtitiſſe, notiſſimum eſt ex *Geneſ. XXVIIII, 15. ſequ. XXX, 28.* Equidem et Noachus iam *Geneſ. VIIII, 25.* mentionem facit ſeruitutis obnoxiae, eique Chanaanem, nepotem, ob illatas ſibi iniurias addicit. Sed praedictionem hanc eſſe eorum, quae haud paullo poſt acciderunt, recte obſeruauit Io. Clericus *Comment. in Geneſ. p. 72.*

§. LXXVIII.

Obnoxiae ſeruituti quidam iure ſeſe addicunt ob

Et de prioris quidem generis ſeruitute nemo ſanus dubitauerit, quin rectae rationi aequitatique naturali non repugnet. At nec poſteriorem eſſe contra naturam, vel inde patet, quod experientia docet, eſſe homines indole

hebetudinem ingenii. ſe tam ſeruili praeditos, vt nec ſe familiamue regere, nec neceſſaria vitae praeſidia ſibi ſuisque parare poſſint. *) Quum ergo vnusquisque vitae genus, cui idoneus eſt, eligere teneatur, (Lib. I. §. CXXXXVII, 21. ſequ.) hi vero homines nulli alii vitae generi idonei ſint, quam vt aliis pro alimentis praeſtent operas: 7) nihil ſane faciunt contra officium, ſi ſeſe aliis in perpetuum hac conditione addicunt.

*) Obſeruauerat hoc Ariſtoteles, qui ideo quosdam homines φύσει δούλους, natura ſeruos eſſe, obſeruauerat *Polit. I, 3. ſequ.* Quod quamuis recte refellat Pufendorffius *iur. nat. et gent. III, 28.* et *VI, 3. 2.* ſi ita accipiatur philoſophus, ac ſi ſtupidi illi homines ipſo actu prudentiorum ſerui ſint, vel quaſi his ius perfectum ſit, illos ſine alia cauſſa ſeruitute opprimendi, quemadmodum Graeci ſibi huiusmodi ius in barbaros videntur adrogaſſe: nihil tamen abſurdi ineſt huic ſententiae, ſi de indole ſeruili, non de naturae conditione, intelligatur, vti illam intelligendam putauit Dan. Heinſius *in epiſt. ad Ge. Richterum,* apud Ian. Rutgerſ. *Var. Lect. IIII, 3.* Sic ſane Aſiaticos homines ἐλευθέρους μὲν κακούς, δούλους δὲ ἀγαθούς, *liberos malos, ſeruos optimos* eſſe, obſeruauerat Ageſilaus, apud Plutarch. *apophth. Lacon. p. 190.*

§. LXXVIIII.

Alii ob extremam paupertatem. Praeterea alios, quantumuis haud ita ſtupidos, extrema paupertas calamitatesque vel publicae, vel priuatae, ſubigere poſſunt, vt ſeruire, quam fame perire, malint. Quum enim homo ad vitam conſeruandam, euitandamque mortem ac deſtructionem, omnino ſit obligatus, (Lib. I. §. CXXXXIII, 9. ſequ.) et imminentibus morte vel ſeruitute, ipſa recta ratio

ratio e duobus his malis phyſicis, id, quod minimum eſt, eligendum eſſe ſuadeat: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * *2.*) ſequitur ſane, 8) vt ei, quem in hoc articulo fortuna deprehendit, non ſit vitio vertendum, ſi, nullo alio honeſto medio interitum euitandi ſeſe offerente, ſeruituti ſeſe addicat. *)

*) Sic ſane Regi ſeſe tamquam mancipia addicebant Aegyptii, ne diuturna fame conſumerentur, et beneficii loco habebant, quod Pharaoni ſeruire liceret pro alimentis. Hinc, accepta ſeruitutis lege, Ioſepho reſpondebant: *Tu nobis vitam dediſti, gratiam apud dominum inueniamus, et ſimus Pharaonis ſerui. Geneſ. XXXXVII, 25.* Sic et Thracicas mulieres, ingenuae licet ortu, voluntaria tamen ſeruitute victum ſibi apud Erythraeos quaeſiuiſſe, auctor eſt Pauſanias *Lib. VII. Cap. V.* vt iam non dicam de Friſiis, de quibus Tacit. *Annal. IIII, 72.* nec non de Gallis, de quibus Iul. Caeſ. *de bello Gall. VI, 13.*

§. LXXX.

Denique ſeruorum numerum 9) in immenſum auxit bellorum furor. Quia enim hoſti in hoſtem omnia licent; licebat etiam hoſtes acie victos occidere. (Lib. I. §. CLXXXIII.) Quum vero, qui vel ſine adgreſſoris laeſione, vel leuiore malo illi repraeſentato, periculo defungi poteſt, non debeat ad caedem temere prouolare: (ibid. §. CLXXXI, 20.) non iniquum ſane eſt, 10) victorem ſeruare victos, in captiuitatem abducendos, ne noceant, et, ne gratis alantur, in ſeruitutem detrudendos: nec 11) reprehendendi ſunt, qui ea lege vitam ſeruare, quam perire, maluerunt. *) (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * *2.*)

Quidam bello capti hanc conditionem ſubeunt.

 *) Vere

*) Vere ergo et haec ſocietas naſcitur ex conſenſu, quamuis non vltroneo, ſed vi iuſta extorto. (§. XVI, *) Vult enim victor victum ſeruare, ſed ea lege, vt ſeruiat. Victus vult ſeruire, vt ſeruetur. Nam ſi nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum conſpiratio eſt conſenſus: (Lib. I. §. CCCLXXXI.) Societas ergo inter dominum et mancipia bello capta ex conſenſu naſcitur.

§. LXXXI.

Quidam ſerui naſcuntur.

Haec vero ſeruitutis obnoxiae genera non potuerunt non aliud producere, in quod quis ipſa naſcendi ſorte detruditur. Quia enim ſeruitutis obnoxiae fundamentum eſt dominium, iuſto titulo adquiſitum, (§. LXXVII, 6.) hos vero titulos omnes ſeruos adquirendi iuſtos eſſe, hactenus oſtendimus: (§. LXXVII. ſeq.) conſequens eſt, 12) vt hi omnes ſerui ancillaeue ſint in iuſto dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, (quale inter quosdam huiusmodi ſeruos vix locum habere poterat,*) partus ſequatur ventrem: (Lib. I. §. CCLII, 50.) non mirum eſt, 13) partum ancillarum obnoxiarum, tamquam acceſſorium ventris, eamdem cum matre ſubiiſſe conditionem. Vnde 14) vbique terrarum innotuit genus ſeruorum, quod VERNARVM nomine apud Romanos veniſſe, nouimus.

*) Matrimonium eſt ſocietas ſimplex perſonarum diuerſi ſexus, procreandae educandaeque ſobolis cauſſa inita. (§. XXVIII.) Qui in hunc finem conſentiunt, eorum in arbitrio et poteſtate eſſe oportet, vt illum eligant, mediaque ad eum obtinendum neceſſaria adhibeant. At ſeruorum ancillarumque obnoxiarum in arbitrio poteſtateque non ſemper eſt potiſſimus finis, quomodo nimirum

rum liberos commode educare velint, ſed ea res plane a dominorum voluntate pendet. Inter quosdam ergo ſeruos ancillasque vix locus eſt legitimo matrimonio. Inter quosdam tantum illi locum eſſe negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detruſit, vt heri iis *Romanorum in morem deſcriptis per familiam miniſteriis vtantur.* Vbi enim *ſuam quisque ſedem, ſuos penates regit,* quod apud Germanos obſeruauit Tacitus *de mor. Germ. Cap. XXV.* ibi facilius matrimonio locus eſt, ceu et hodie docet experientia. At quamuis et hominibus propriis Germanorum ſit ius connubii: manet tamen apud hos principium, quod ſeruilis proles eiusdem cum parentibus conditionis ſit, et quod partus ventrem ſequatur: niſi quod quibusdam magis placet alterna vernarum partitio. (Lib. I, §. CCLII.*)

§. LXXXII.

Poteſtas domini in ſeruum mercenarium.

Poſitis vero his fundamentis, facile intelligitur, quaenam ſint in hac ſocietate dominorum ſeruorumque officia, et, qualis dominorum in ſeruos ancillasque poteſtas ſit? Quod enim ad ſeruos MERCENARIOS attinet, quum ii tantum ex locato obligentur: (§. LXXVII, 4.) per ſe patet, 15) domino in hos non aliam poteſtatem competere, quam vt operas, ſibi locatas, illis indicere, et 16) ex iis vtilitatem capere, quin et 17) eos adigere poſſit, vt per tempus, quod initio placuit, ſeruiant: non autem 18) domino licere alias, quam locatas, operas ab illis exigere, multoque minus 19) eos durius caſtigare, quamuis 20) ſi locationi non ſtet ſeruus, eum dominus non modo mercede eiusue parte mulctare, ſed et 21) inemendabilem abs ſe ſegregare omnino poſſit. (§. XXII, 70. ſequ.)

§. LXXXIII.

Domini ſeruique huiusmodi officia mutua.

Quemadmodum ergo DOMINI eſt, 22) legi conductionis ſatisfacere, 23) a ſeruo non niſi operas locatas exigere, 24) eique alimenta, qualia eius ſortis hominibus conueniunt, ſufficienter praebere, denique 25) mercedem promiſſam non denegare: *) ita et SERVVS huiusmodi 26) domino, tamquam ſuperiori, ad reuerentiam et obſequium; 27) tamquam conductori ad operas conuentas praeſtandas; denique 28) tamquam ſocio ad eius vtilitatem bona fide promouendam eſt obligatus.

*) At nec alimenta non merces debentur, ſi ſerui culpa, vel caſu, contingat, vt operae locatae non praeſtentur. (Lib. I. §. CCCLXI, 150.) Hinc quamuis laudanda ſit humanitas domini, ſeruum mercenarium, etiam aegrotantem, alentis: non tamen, quod iubet humanitas, illico iure perfecto poteſt exigi. Contra iniquitas maxima eſt domini, mercedem, praeſtitis operis, ſeruo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis, quod decies feciſſe Labanem, conqueritur Iacobus, *Geneſ. XXXI, 7.* Quod adeo Deo iuſtiſſimo diſplicuiſſe nouimus, vt auferret Labani opes, easque in Iacobum transferret. *Geneſ. XXXI, 9.*

§. LXXXIIII.

Poteſtas domini in ſeruum obnoxium, ratione liberae de eo diſpoſitionis.

Seruos obnoxios in dominio eſſe diximus. (§. LXXVII, 6.) Quum ergo domino ſit libera de re ſua diſpoſitio: (Lib. I. §. CCCVI.) conſequens eſt, 29) vt dominus ſeruo quascumque operas, quibus praeſtandis par eſt, imponere, 30) ex eo omnem vtilitatem capere, 31) eius quoque liberos ſibi vindicare, et 32) ipſum vendere, 33) aliisque quibusuis titulis

tulis alienare poſſit, niſi forte 34) ſeruus, qui ſe vltro addixit domino, eam legem adiecerit, ne extra familiam, cui ſeſe addixit, alienetur. Quod 35) et de iure vitae et necis videtur dicendum, quod domino in hos ſeruos competere poſſe, nemo negauerit, (Lib. I. §. CCCVIII, 8.) niſi vel conuentio, vel lex obſtet. Multo magis ergo 36) huiusmodi ſeruus, prout res exigit, caſtigari et coerceri poterit, dummodo 37) meminerit dominus, eum hominem, ſibique natura aequalem eſſe. * (Lib. I. §. CLXXVII, 5.)

*) Quamuis enim fieri poſſit, vt dominus ſeruo ſit perfectior, nec negari poſſit, eum ſeruo eſſe ſuperiorem: illa tamen perfectionum ſtatusque diuerſitas nihil mutat circa hominis eſſentiam, ſed ſeruus aeque homo eſt, ac dominus. (Lib. I. §. CLXXVII, 5.) Parum ergo humana eſt iureconſultorum vox, ſeruo non fieri iniuriam. *l. 15. §. 35. D. de iniur.* Immo immanis plane illa dominae apud Iuuenal. *Sat. VI. v. 223.*

O demens, ita ſeruus homo eſt? Nil fecerit: eſto,
Sic volo, ſic iubeo, ſtet pro ratione voluntas.

Non excuſatius ergo peccat, qui ſeruum, quam qui liberum hominem, iniuria laedit.

§. LXXXV.

Quumque domino et poſſeſſio rerum ſuarum, et ius illas a quocumque vindicandi competat; (Lib. I. §. CCCVI, 2. et 3.) ex eo ſequitur, 38) vt poſſit ſe in poſſeſſione ſerui ancillaeue quouis modo tueri, et, 39) ſiue fuga eos aliquo abſtulerit, ſiue 40) ab alio iniuſto ſurrepti ſint, a quocumque poſſeſſore cum acceſſionibus fructibusque pro qualitate poſſeſ- Ratione poſſeſſionis et vindicationis.

 ſionis

ſionis vindicare, quin 41) priore caſu receptum fugitiuum punire pro merito, et 42) ne in poſterum idem capiat conſilium, quouis licito modo prohibere: *) niſi 43) illi dominii effectus alicubi in ciuitatibus lege reſtringantur. (Lib. I. §. CCCXVII.)

*) Hinc compedes, ergaſtula, carceres domeſtici, et alia media, quae vel neceſſitas reperit, vel dominorum, omnia ſibi in ſeruilia corpora permittentium, truculentia. Quamuis vero et hic habenda ſit aequitatis humanitatisque ratio: (§. LXXXIIII, 37.) ipſum tamen ius coercendi non adimendum eſt dominis, maxime in ſeruos, bello captos, partim quod fugam anhelant, omnemque ad ſuos reuertendi occaſionem ſpeculantur, neque id illis adeo vitio verti poteſt, ceu recte vidit lorarius apud Plaut. *Captiu. II. 1. v. 14.*

LO. *At fugam fingitis. Sentio, quam rem agitis.*
CAP. *Nos fugiamus? quo fugiamus?* LO. *in patriam.* CAP. *apage! haud nos id deceat,*
Fugitiuos imitari. LO. *Immo, aedepol, ſi erit occaſio, non dehortor.*

Partim quod adhuc ſpirare videntur hoſtilem animum, adeo, vt de his ſeruis vel maxime verum ſit illud Senecae *Epiſt. XXXXVII.* et Feſti *in voce: quot ſerui. Totidem quemque domi hoſtes habere, quot ſeruos.*

§. LXXXVI.

Officia dominorum erga ſeruos huiusmodi.

Praeterea iam haud difficile fuerit, de mutuis dominorum ſeruorumque huius generis OFFICIIS iudicare. Quia enim ſeruus obnoxius eſt in dominio, (§. LXXVII, 6.) ac proinde herus ex eo omnem vtilitatem capit, (§. LXXXIIII, 30.) adeoque ille nihil habet proprii: conſequens eſt, 44) vt dominus obligatus ſit ad alendum ſeruum, 45) eaque obligatio non ceſſet, ſi vel maxime ſeruus operas

prae-

praeſtare nequeat. *) Et quandoquidem praeterea ſeruus, quod ad naturam attinet, domino eſt aequalis: (§. LXXXIIII. *) facile intelligitur, 46) et peccare dominum, ſi ſeruum iniuria laedat, et 47) maximam humanitatis laudem ferre, ſi beneficiis potius, quam truculentia, eum ſibi reddat obſequentiorem.

*) MERCENARIVS SERVVS praeter alimenta et mercedem accipit, (§. LXXXIII, 25.) adeoque habet, vnde ſe alat, ſi morbo alioue caſu impeditus operas praeſtare non poſſit. Quum ergo dominus illum alere non teneatur, niſi ex locato: (§. LXXVII, 4.) operas non praeſtantem alere obligatione perfecta non tenetur. (§. LXXXIII. *) In SERVO vero OBNOXIO omnia ſe aliter habent. Hic enim non ob operas praeſtitas alitur, ſed quia in heri dominio eſt, et quia nec mercedem accipit, nec quidquam aliud proprium habet. Quumque et extraneo, ipſique hoſti, ſubuenire nos iubeat miſericordia et humanitas: (Lib. I. §. CCXVIIII, 16.) qua fronte ſeruo noſtro aegrotanti denegaremus alimenta, qui vires corporis nobis inſeruiendo detriuit? Hinc recte Claudius Imp. libertate donauit ſeruos, qui aegrotantes expoſiti fuerant a dominis. Sueton. *Claud. Cap. XXV. l. 2. D. qui ſine manum.*

§. LXXXVII.

Quumque tot iura domini totidem OFFICIA SERVORVM tamquam correlata, ponant: (Lib. I. §. VII.) ſequitur, 48) vt ſeruitus obnoxia ſeruum ad quascumque operas, 49) vtilitatemque domini pro virili promouendam, 50) diſpoſitionem eius de ſe ſuisque, immo et 51) caſtigationem et coercitionem patienter ferendam obliget. 52) Vt contra officium faciat ſeruus, ſi ſe ſubducat domino, et furtum ſui ipſius admittat, quum potius 53) manumiſſionem fide

Seruorumque erga dominos.

fide ac liberali ſeruitute mereri, ſeque dignum tanto beneficio praeſtare deberet.

§. LXXXVIII.

Seruitus vtraque quomodo finiatur.

Ex his omnibus porro intelligitur, quomodo finiatur herilis illa ſocietas. MERCENARIA enim ſeruitus, quum contractu locationis nitatur: 54) iisdem modis, quibus locatio conductio, et 55) in primis elapſo tempore, in quod quis operas locauit, ſoluitur. OBNOXIA 56) manumiſſione potiſſimum deſinit. Quum enim quisque ſe dominio rerum ſuarum abdicare vel eas derelinquere poſſit: (Lib. I. §. CCCVIIII, 11.) nullum eſt dubium, quin eidem liceat dominio in ſeruum ſuum renunciare, quam renunciationem veteres MANVMISSIONEM vocarunt. Praeterea quum renunciatio ſit ſpecies alienationis, in re vero alienanda dominus ſibi aliquid excipere et reſeruare poſſit: (Lib. I. §. CCLXXVIII, 41.) 57) manumiſſionem quoque qualibuscumque honeſtis legibus ac conditionibus fieri poſſe, palam eſt. *)

*) Ita veteres Romani a ſeruis numittendis ſibi ſtipulabantur operas fabriles, dona et munera *l. 3. pr. l. 5. l. 7. §. 3. D. de oper. libert.* Et maxime maiores noſtri, manumittentes ſeruos, ſibi pleraque, quae ipſi ſerui, vel homines proprii dominis praeſtare ſoliti erant, reſeruabant, adeo, vt, ſi ab adſcriptitia conditione diſceſſeris, vix vllum diſcrimen inter ſeruos et libertinos intercedere videretur. Atque inde eſt, quod Tacit. *de mor. Germ. Cap. XXV.* ſcribit, *libertos Germanorum non multum ſupra ſeruos eſſe.*

§. LXXXVIIII.

§. LXXXVIIII.

Quicumque, quum antea iuſtam ſeruitutem ſeruirent, a dominis manumittuntur, LIBERTINI, et manumittentis LIBERTI vocantur. Quum ergo hi ſummum, quod dari poterat, beneficium debeant manumittenti, vnusquisque vero ad eum, a quo beneficiis ornatus eſt, amandum obſtrictus ſit: (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) 58) ingratiſſimi mortalium eſſent liberti, niſi patronos, tanti muneris auctores, venerarentur perpetuo, et 59) non modo ea omnia, quae ſibi hi ſtipulati ſunt, bona fide praeſtarent, (§. LXXXVIII, 57.) ſed et 60) viciſſim illos omni officiorum beneficiorumque genere proſequerentur, vel, 61) ſi deſint vires, ſaltim gratum animum quauis ratione oſtenderent. * (Lib. I. §. CCXXVIII, 47.)

Quid libertus? eiusque officia.

*) Libertatem, datam ſeruis, pro maximo beneficio imputabant veteres. Simo Terentianus *Andr. I, 1, v. 10.*

Feci, e ſeruo vt eſſes libertus mihi,
Propterea, quod ſeruiebas liberaliter:
Quod habui, ſummum pretium perſolui tibi.

Efficiebat enim hoc beneficio patronus, vt ſeruus ex re fieret perſona: adeoque loco patris eſſet liberto, qui ideo eius nomen perinde, ac filius, adſumebat. Lactant. *diu. inſt. IIII, 3.* Hinc et egenti patrono alimenta non ſecus, ac filius, debebat. *l. 5. §. 18. ſequ. l. 9. D. de agnoſc. et alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamuis alias imperfecta ſit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia beneficiis penſare, eique alimenta ſufficere cogebatur: ita et libertus cogebatur, qui praeterea ob ingratitudinem praegnantem in ſeruitutem poterat reuocari. *§. 1. Inſt. de cap. deminut. l. vn. C. de ingrat. lib.*

CAP.

CAP. V.

DE SOCIETATE COMPOSITA, QVAM FAMILIAM VOCAMVS, OFFICIISQVE IN ILLA OBSERVANDIS.

§. LXXXX.

Quid familia?

QVemadmodum ipſas ſocietates minores ſimplicioresque in magis COMPOSITAS coaleſcere poſſe, obſeruauimus: (§. XVIII, 50.) ita eius rei exemplum praebent ſocietates hactenus recenſitae. Quoties enim illae in maiorem ſocietatem conſentiunt, naſcitur inde FAMILIA, quae eſt ſocietas, ex coniugali, paterna atque herili compoſita. *) Vnde coniuges, parentes, et domini dominaeque ratione huius ſocietatis PATRESFAMILIAS et MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIAEVE FAMILIAS; ſerui et ancillae SERVI SERVAEVE FAMILIARES adpellantur.

*) Eodem fere redit definitio Vlpiani, *l. 195. §. 2. D. de verb. ſignif. Iure proprio* FAMILIAM *dicimus plures perſonas, quae ſunt ſub vnius poteſtate, aut natura, aut iure ſubiectae, vt puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, vt puta nepotes et neptes, et deinceps.* Attamen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim iureconſultus eo coniuges tantum, parentes, et liberos cuiuscumque gradus, comprehendat: nos et ſeruos ancillasque familiae partem eſſe cenſemus, quos et ipſe paullo poſt familiae nomine venire, obſeruat §. 3. *Seruitium quoque ſolemus vocare* FAMILIAS. Alias veteribus FAMILIA proprie fuit ſeruitium, quaſi *famulia*, ceu ex inſtituto oſtendit Claud. Salmaſ. *Exercit. Plin. p. 1263.* Parentes vero et liberi DOMVS vocabulo denotabantur: veluti

veluti apud Apuleium *Apolog. p. 336. edit. Geu. Elmenhorſtii: Ipſe* DOMI *tuae rector, ipſe* FAMILIAE *dominus.* Nobis ergo FAMILIA eſto, quidquid veteres *domum* et *familiam* vocabant.

§. LXXXXI.

Quum vero, quo maior eſt ſocietas, eo minus fieri poſſit, vt tanta ſociorum multitudo media neceſſaria communi conſenſu ac ſuffragio inueniat: (§. XVIIII, 57.) nemo non videt, 1) hanc ſocietatem debere eſſe inaequalem et rectoriam, adeoque 2) vni ex his ſociis merito deferendam eſſe poteſtatem, reliquorum actiones ad ſocietatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias et tamquam marito poteſtas quaedam competat in vxorem, (§. XXXXV. ſequ.) et eius, tamquam patris, imperium in dubio materno praeualeat, (§. LIIII, 14.) et denique eiusdem, tamquam domini indubium ſit imperium in ſeruos cuiuscumque generis: (§. LXXXII. et LXXXIIII.) fieri non poteſt, 3) quin poteſtatem actiones totius familiae ad ſocietatis huius finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus, *) at ita tamen, 4) VT MATERFAMILIAS, tamquam vtriusque fortunae ſocia, illum ope ac conſilio iuuare omnino teneatur. (§. XXXXIII, 53.)

Quem penes ſit in hac ſocietate directio.

*) Enimuero id quoque intelligendum eſt de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter ſe habere, iam ſupra oſtendimus. (§. XXXXVII.) Quis enim negauerit, Reginam, quae cui extraneo nupſit, eſſe caput familiae ſuae, maritique tunc non alias partes eſſe, quam quae regulariter vxoris eſſe ſolent, nempe vt ope et conſilio reginae vxori adſit? Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria eſt.

§. LXXXXII.

§. LXXXXII.

Finis huius ſocietatis in ſtatu naturali et ciuili.

Ceterum huiusmodi familia vel in ſtatu naturali viuit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in ciuitatem coaluit. Priore caſu finis huius ſocietatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam neceſſariarum, adquiſitio, verum etiam mutua aduerſus omnes hoſtes defenſio: ac proinde 5) eatenus recte rationes ſubduxerunt ii, qui huiusmodi familiam minoris cuiusdam ciuitatis ſpeciem prae ſe ferre exiſtimant. *) Poſteriore quia ſingulae familiae aduerſus conciuium iniurias iudicum aauxilio; aduerſus communes hoſtes reipublicae viribus tutae ſunt, non alius finis eſſe poteſt huius domeſticae ſocietatis, quam adquiſitio rerum, ad ſuſtentandam beatioremque reddendam familiam neceſſariarum.

*) Ita vero rationes ſubduxit Ariſtotel. *Polit. III, 6.* vbi fatetur, *patresfamilias ſingulos ſegreges vti* τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὥσπερ πόλει, *domo ſua, tamquam ciuitate, et ſibi ipſis, tamquam ſi ſocii bellorum eſſent, auxiliam ferre contra iniuriam inferentes.* Nec aliter fere philoſophatus eſt Hobbeſ. *Leuiath. Cap. XX.* Quamuis vero proprie haec non ſit ciuitas, ceu ipſe paullo poſt fatetur Ariſtoteles: ἐδ᾽ ὅτως ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωρᾶσιν· *Ne ſic quidem eſſe videretur ciuitas accurate rem contemplantibus:* ciuitati tamen ſimillima eſt huiusmodi familia, quin ſaepe, vbi in magnam hominum multitudinum excreuerit, eam in ciuitatem vel rempublicam euaſiſſe, tradit Plato *in Politico, ſeu de regno Tomo II. Op. edit. Serrani.*

§. LXXXXIII.

§. LXXXXIII.

Quum ergo in ſtatu naturali finis huius domeſticae ſocietatis non ſolum ſit rerum neceſſariarum adquiſitio, verum etiam defenſio aduerſus aliorum iniurias: (§. LXXXXII.) conſequens eſt, 6) vt paterfamilias omnia iura, ſine quibus hic finis obtineri non poſſet, exercere, adeoque 7) non modo rem familiarem, prout id commodiſſimum videtur, inſtituere, et 8) quid cuique in familia curandum adminiſtrandumque ſit, praecipere, et quemque 9) ad rationes reddendas compellere, verum etiam 10) omnia principis iura in familia ſua exercere, 11) leges ferre, 12) ſupplicia a ſontibus ſumere, 13) foedera cum aliis pangere, quin 14) et bellum gerere, 15) pacemque facere cum hoſtibus poſſit. *)

Poteſtas patrisfamilias in ſtatu naturali.

*) Exemplo erunt Abraamus, Iſaacus, Iacobus, qui tamquam principes familiarum ſegregum, omnia haec maieſtatis iura exercuerunt. Sic Abraamus, Lotho ab hoſtibus abducto, cum regibus victoribus iuſtum bellum geſſit, iunctis ſibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis. *Geneſ. XIIII, 14. ſequ. et 24.* Idem foedus iniit cum Abimelecho, *Geneſ. XXI, 22.* quod deinde renouauit Iſaacus, *Geneſ. XXVI, 26. ſequ.* Sed et Iacobus eodem exemplo cum Labane foedus percuſſit. *Geneſ. XXXI, 44. ſequ.* eiusque familia bellum, licet iniuſtum, intulit Chamori, eiusque filio, Sichemo. *Gen. XXXIIII, 25.* Sed et legem de Diis peregrinis amouendis familiae fert Iacobus. *Gen. XXXV, 2.* Iudas vero, eius filius, nurum ad viuicomburii ſupplicium damnat. *Gen. XXXVIII, 24. 25.* Quorum non ignarus Nicolaus Damaſcenus *Excerpt. Peireſc. p. 490.* Ἀβράμης ἘΒΑΣΊΛΕΥΣΕ Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγ-

μένος ἐκ τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης· *Abraamus* REGNAVIT *apud Damaſcum, aduena, vtpote qui cum exercitu venerit e regione ſuper Babylonem, quae Chaldaeorum dicitur.* Et Iuſtin. *XXXVI, 2. Poſt Damaſcum Azelus, mox Adores, et Abraham, et Iſrahel* REGES *fuere.*

§. LXXXXIIII.

Itemque in ſtatu ciuili.

Contra ea quum familiae, quae cum aliis in ciuitatem coaluit, non alius finis eſſe poſſit, quam rerum neceſſariarum adquiſitio: (§. LXXXXII) facile patet, 16) tam eminentia iura hic non competere patribusfamilias, ſed 17) ea tantum, ſine quibus res neceſſarias adquirere non poſſet familia, quaeque paullo ante (§. LXXXXIII, 6. 7. 8. 9.) deſcripſimus; immo 18) hic etiam matrisfamilias aliquas partes eſſe, quum 19) ad ea iura, quae patrifamilias, tamquam familiae ſuae principi, competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia ſexus, patrisquefamilias prae illa eminentia.

§. LXXXXV.

Simplices ſocietates huic compoſitae non debent eſſe impedimento.

Quandoquidem vero porro in ſocietatibus compoſitis ſimplicium vel minorum vtilitas maiorum fini non debet repugnare: (§. XXIIII, 75.) facile patet, 20) ſocietates coniugalem, paternam, et herilem, ita comparatas eſſe oportere, vt ne fini vtilitatique totius familiae ſint impedimento: *) adeoque 21) hinc officia quaedam naſci, ſocietati huic compoſitae propria, quorum alia PATERFAMILIAS et MATERFAMILIAS ſibi inuicem; alia VTERQVE reliquis familiae membris; alia haec familiae membra

patri

patri matrique familias; alia denique HAEC ipſa ſibi inuicem praeſtare tenentur. Cel. Wolff. *de vita ſociali hom.* §. *CLXXXXIIII.*

*) Quia enim vnus homo hic plures perſonas ſuſtinet, (§. LXIII. *) idemque e. g. et patrisfamilias et domini, et patris, et mariti officio fungitur: diuerſa etiam ſunt eiusdem iura diuerſaeque obligationes. Quum vero ex omnibus his ſtatibus compoſita ſit ſocietas, quam FAMILIAM vocamus: has diuerſas obligationes tales eſſe oportet, vt vna conſiſtere poſſint. At conſiſtere non poſſunt, quae ſibi inuicem repugnant. Non ergo diuerſae obligationes debent ſibi inuicem repugnare.

§. LXXXXVI.

Quum ergo in hac ſocietate primae ſint partes patrisfamilias, (§. LXXXXI, 3.) ſed ita tamen, vt materfamilias eum ope et conſilio iuuare teneatur: (Ibid. n. 4.) ſequitur, 22) vt PATRISFAMILIAS ſit, praecipere, quid factu opus ſit, 23) familiam vniuerſam, et ſingula eius membra, prout cuiusque conditio exigit, alere, 24) eos, qui quid aduerſus familiae decus communemque vtilitatem admittunt, pro eo, ac ſocietatis ſimplicioris iura id permittunt, coercere, 25) matrisfam. dignitatem auctoritatemque tueri: HVIVS vero, 26) dare operam, vt a liberis ſeruisque omnia ex praeſcripto fiant, *) 27) abſente marito eius vice fungi, denique 28) obſequii et venerationis exemplum praebere vniuerſae familiae, tanto maiorem in domo habitura auctoritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque amplificare ſtuduerit.

Officia patris matrisque familias, tum mutua, tum erga familiam.

 *) Socra-

*) Socrates apud Xenophont. *Oecon. Cap. III. §. XV.* Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθὴν οἴκου οὖσαν, πάνυ ἀντίρροπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς πράξεων τὰ κτήματα, ὡς ἐπιτοπολὺ, δαπανᾶται διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμιευμάτων τὰ πλεῖστα καὶ εὖ μὲν τούτων γιγνομένων, αὔξονται μὲν οἶκοι, κακῶς δὲ τούτων πραττομένων οἱ οἶκοι μειοῦνται· *Exiſtimo autem, vxorem, quae in domo bona ſit ſocia, tantumdem habere momenti ad vtriusque vtilitatem, quantum vir habeat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt, et maxima pars earum, vxore promente, conſumitur. Quae quidem ſi recte fiant, amplificantur domus: ſin male, deminuuntur.*

§. LXXXVII.

Officia vtriusque ratione ſocietatum ſimpliciorum.

Quumque ita temperandae ſint ſocietates ſimpliciores, ne vniuerſae familiae vtilitati impedimento ſint: (§. LXXXXV, 20.) facile patet, 28) contra officium facere patremfamilias, ſi matremfam. officio ſuo in educandis liberis functuram, impediat: 29) multoque minus hanc eſſe excuſandam, ſi liberos parum morigeros indulgentia ſua reddat deteriores: denique 30) vtrosque peccare, ſi diſcordia ſua efficiant, vt liberi parentum vel incuria, vel exemplo, corrumpantur. Similiter inde intelligitur, 31) male ſe habere ſocietatem domeſticam, ſi ſeruorum ancillarumque curae permittantur liberi, vel 32) cum his verſentur pro lubitu, *) vel 33) ſerui ancillaeque heris minoribus conſilium auxiliumque ad quaeuis vitia impune praeſtare, vel 34) liberi hos atrocius tractare posſint.

*) Quum

*) Quum enim plerique ſerui ancillaeque ex faece hominum, ac proinde male educati ſint: fieri non poteſt, quin liberi eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adſentari eos videas liberis, et auxilio eſſe ad quaeuis nefanda, quales plerique ſeruuli a Plauto et Terentio in ſcena ſiſtuntur. Prudenter Plutarchus *de inſtit. lib. p. 4.* commendat prouerbium, ὅτι ἂν χωλῷ παροικήσῃς, ὑποσκάζειν μαθήσῃ *ſi cum claudo habites, fore, vt ſubclaudicare diſcas.* Ex quo colligit, *plusquam deridiculum eſſe, quod plerisque vſu veniat, parentes, quum ſeruorum quos habeant probos, alios agriculturae, alios rei nauticae, alios mercaturae, alios adminiſtrationi rei familiaris, alios vſurae exercendae adhibere: ſi quod vero inueniant mancipium ebrioſum ac gulae deditum, et ad omnia inutile negotia, id eos liberis praeficere.* Perinde vero eſſe, patet, ſiue liberis praeficiantur malae frugis homines, ſiue parentes eos cum illis familiariter verſari patiantur.

§. LXXXVIII.

In familia bene conſtituta omnia redeunt ad ordinem.

Ex eodem patet, 35) rem omnem redire ad ordinem, in vniuerſa familia cum cura ſeruandum. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri dicantur, ſi omnia fiant, iis obſeruatis circumſtantiis, quas negotii indoles exigit: conſequens eſt, 36) vt ſingulis in familia certa munia deleganda, ab iisque 37) penſum ſeuere exigendum, quin 38) ſinguli ita adſuefaciendi ſint, vt partes ſuas non modo ea, qua par eſt, cura ac diligentia, verum etiam 39) iuſto tempore, 40) locoque, quo decet, exſequantur, denique 41) vt quodlibet inſtrumentum et quaelibet ſuppellex non modo nitida et integra ſit, ſed et 42) eo loco, quo oportet, reperiatur. *)

*) Omnia haec ex inſtituto demonſtrauit Xenophon in aureo *Oeconomici* libello, vbi ſiſtit Iſchomachum, de recta rem familiarem adminiſtrandi ratione cum vxore ſermocinantem, et *Cap. VIII.* hanc facientem cogitationem ſuarum ſummam, quemadmodum in choro, exercitu, naue; ita et in ſocietate domeſtica, primum, ſecundum, vltimum eſſe ORDINEM, eius vero perturbationem euertere omnia, quin et maximum rerum pretioſiſſimarum adparatum inutilem reddere. Quo in primis pertinent, quae §. *VIII.* differit: Ἡ δ' ἀταξία ὅμοιόν τι μοὶ δοκεῖ εἶναι, οἷόν περ εἰ γεωργὸς ὁμοῦ ἐμβάλοι κριθὰς, καὶ πυροὺς, καὶ ὄσπρια· κᾆπειτα, ὁπότε δέοι ἢ μάζης, ἢ ἄρτου, ἢ ὄψου, διαλέγειν δέοι αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ λαβόντα διευκρινημένοις χρῆσθαι. *Ordinis autem perturbatio quiddam mihi ſimile videtur eſſe, ac ſi agricola eodem loco coniiciat hordeum, triticum, legumina. Deinde, ſi vel offa, vel pane, vel obſonio ſit opus, neceſſe ſit eum ſingula ſeligere, pro eo, quod iam ſecreta ſumere ad vſum debebat.*

§. LXXXXVIIII.

Officia inferiorum membrorum familiae.

Denique ex his omnibus, quae totius FAMILIAE officia ſint, facile intelligitur. Quum enim omnes a patrefamilias exſpectent alimenta, conditione ſua digna: (§. LXXXXVI, 23.) conſequens eſt, 42) vt omnia ad vtilitatem eius referre, 43) quisque, quod ſibi delegatum eſt, diligenter curare, 44) patri matrisque familias reuerentiam et obſequium praeſtare, et, 45) quod primum ac praecipuum erat, nihil agere debeant, quod vel coniugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum obiicere, vel lucrum, quod ex ſeruorum operis iure exſpectare poterat paterfamilias, interuere poſſit.

CAP.

CAP. VI.

DE SOCIETATIS CIVILIS ORIGINE, FORMA ET ADFECTIONIBVS.

§. C.

QVamuis ſocietates, quas adhuc deſcripſimus, ſufficere potuiſſe videantur hominibus ad vitam bene beateque transigendam: fuit tamen hominibus ratio conſultiſſima, cur in maximas illas ſocietates, quas CIVITATES vel RESPVBLICAS vocamus, coaleſcere mallent, conſenſuque tam communi hunc ſtatum ciuilem praeferrent naturali, vt vix vllam hodie reperias gentem tam barbaram, apud quam non aliquod ſaltim ciuitatis vel reipublicae ſimulacrum reperias. *)

Status ciuilis fere omnibus gentibus placuit.

*) Teſtes ſunt ii, qui terras olim ignotas, tum ſeptentrionales, tum Americanas, luſtrarunt, et pleraſque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel communi conſilio de negotiis publicis decernere animaduerterunt. Quae enim quidam auctores de Cafris, populisque in monte Caucaſo habitantibus, immo et inſulanis quibusdam Americanis narrant, (Vid. Hert. *Elem. prud. ciu. I, 1, p. 45.* Becmann. *Hiſt. geogr. VIIII, 8.*) ea ita ſunt comparata, vt parum explorata retuliſſe videantur, nulla ibi imperia eſſe ſuſpicati, vbi non viderent palatia regia, ſatellitia, aulaeque ſplendorem. Sane Cafros Petrus Kolbius, qui diutius in illo Africae angulo commoratus eſt, deſcriptos eſſe ait in XVII. nationes, quarum ſingulis praeſit princeps, quem *Kouqui* vocent, quemadmodum ſingulis pagis, quos *Kralle* adpellitent, aliquis praefici ſoleat, quem penes et ius ſit, delinquentes puniendi. Addit, de negotiis publicis omnes pagorum praefectos conſulere in medium, praeſide principe nationis, qui et exercitui praeeſſe ſoleat.

Vereor, ne aeque falſa ſint, quae de Aboriginibus et Gaetulis refert Salluſt. Catil. *Cap. VI.* et *Iugurth. Cap. XVIII.* de Numidis Strabo *Geogr. Lib. XVII. p. 1191. edit. nou.* de Bebriciis Valer. Flacc. *Argonaut. Lib. IIII. v. 102.* de Troglodytis Plin. *Hiſt. nat. V,* 8. de Siculis denique Homer. *Odyſſ. Lib. decimo v. 112.* vbi et ſtatum illum naturalem ita elegantiſſime deſcribit:

Τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι, οὔτε θέμιστες·
Ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα
Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι· θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι.

Nec fora conciliis feruent, nec iudice: tantum
Antra colunt vmbroſa: altisque in montibus aedes
Quisque ſuos regit vxorem natosque, nec vlli
In commune vacat ſocias extendere curas.

§. CI.

An ob rerum indigentiam.

Quamuis vero permulti ſint, qui de ciuitatum et rerumpublicarum origine ſolliciti, rerum plurium indigentiam homines ad ſocietates ciuiles ineundas impuliſſe, cenſeant: Plato *de rep. Lib. II.* vel ideo tamen id minus opinabile eſt, primo, quod ciuitatis veſtigium iam *Geneſ. IIII, 17.* exſtat, (§. XIII *) quum nondum ea hominum multitudo impleſſet mundum, vt adeo magna eſſe potuerit rerum neceſſariarum indigentia: deinde quod nihil obſtitit, quo minus et extra ciuitates locus eſſet commerciis: (§. XI, 30.) denique quod multo maior rerum omnium indigentia fuit, ex quo, inſtitutis ciuitatibus, luxus et libido gliſcere coepit. *)

*) Sic

*) Sic Abraamum, Iſaacum, Iacobum, quos aliquamdiu extra ſocietatem vixiſſe diximus, (§. LXXXXIII, *) quamuis non niſi agriculturae et rei pecuariae darent operam, commode tamen et ſuauiter vixiſſe, maximasque opes adquiſiuiſſe, nullaque re indiguiſſe, animaduertimus. *Geneſ. XXIIII, 35. XXXIII, 11.* Et ſane quum ſatis mature familiae etiam ſegreges agros colere, vites plantare, quin et aurum, argentumue noſſe, artesque vtiliſſimas inuenire coeperint: *Geneſ. XIII, 2. XXIIII, 35.* quid deſiderare vltra potuiſſent magnopere homines, etiam extra ciuitates viuentes, ſi luxus abfuiſſet?

§. CII.

An ob vitae elegantiam cultumque morum?

Deinde elegantia vitae morumque cultus homines priſcae frugalitatis vix potuit ſubigere, vt libertati naturali ſtatum ciuilem praeferrent. Praeterquam enim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem ſapit, et adfectatum adulandi ſtudium fere pro morum cultu venditatur: (§. XII, *) nihil etiam impedit, quo minus et homines, in ſtatu naturali viuentes, et rationem excolere, et morem ad elegantiam componere poſſint. Quin exempla Abraami, Iſaaci, et Iacobi, qui cum familiis ſuis ſuas ſibi res ſolis habebant, nec in ſocietatem ciuilem coaluerant, denuo docent, et in naturali ſtatu viuentes homines omnem barbariem deterſiſſe moribus, et decori fuiſſe obſeruantiſſimos. *)

*) Argumento eſſe poteſt morata Abraami oratio ad Melchiſedecum: *Geneſ. XIIII, 22. ſequ.* eiusdem inſignis humanitas in excipiendis hoſpitibus: *Geneſ. XVIII, 2. ſequ.* colloquium eiusdem plane inſigne cum filiis Chethi. *Geneſ. XXIII, 7. ſequ.* Quin et ſeruos ita inſtituiſſe Abraamum, vt decori morumque elegantiae eſſent ſtudioſiſſimi, vel

illa Eleaſaris legatio ad Nachorem probat. *Geneſ. XXIIII, 22. ſequ.* Nec barbarorum hominum eſt ille Iacobi, ex Meſopotamia redeuntis, cum Eſauo congreſſus, quando fratres inter ſe veluti certabant non modo verbis humaniſſimis, ſed et donis, aliisque amoris ſignificationibus. Si porro verum eſt, quod tradit Ioſephus *Antiqu. Iud. I, 9.* Abraamum fuiſſe non modo arithmetices, verum etiam τὰ ἐπουράνια ἔμπειρον, *ſideralis ſcientiae peritum*, nec non, quod alii addunt, ὀνειροκριτικὴν in familia eius magnopere excultam, ac ad ſummam paene perfectionem perductam eſſe: Vid. Suid. *voce* Ἀβραάμ Iuſtinus *Hiſtor. XXXVI, 2.* nemo dubitauerit, quin artium ac ſcientiarum culturae etiam in ſtatu naturali fuerit locus, neque ideo in ciuitates fuerit diſcedendum.

§. CIII.

An vtilitatis iuſtitiaeque fruendae cauſſa?

Tales et reliquae cauſſae ſunt, ob quas in ciuitates coaluiſſe homines, exiſtimant. Nam quod alii iuſtitiae fruendae cauſſa, Heſiod. *Theogon. v. 87.* alii τοῦ συμφέροντος χάριν, *vtilitatis cauſſa,* Ariſtot. *Ethic VIII, 11.* alii denique veluti idem Ariſtot. *I, 1. et 2.* incitante natura, conſtitutas eſſe ciuitates, exiſtimant: id omne ita comparatum eſſe, arbitramur, vt quidem aliquid ex vero trahat, nec tamen ἀμέσως impuliſſe videatur homines, ad ſtatum libertatis aequalitatisque cum ciuili commutandum.*)

*) Quid enim obſtitiſſet, quo minus et patresfamilias ſegreges ius dicerent familiis? (§. LXXXXIII, 11. 12.) Deinde cur non ad vtilitatem ſuffeciſſe dicamus ſocietates ſimpliciores, maxime quum liberum cuique eſſet, adquirere, quidquid vellet, et contra plane ceſſarent vectigalia, tributa, aliaque munera perſonalia ac patrimonialia, quae nunc ſaepe ciuium facultates exhauriunt? Et ſane

ſi

ſi natura a ſolitudine abhorret, eumque ſtatum tamquam miſerrimum depinxit Pufendorffius: an Abraamum vixiſſe in ſolitudine, credimus quem praeter vxorem pellicem, et vtriusque liberos tam numeroſa ſeruorum caterua ſtipabat, vt trecentos et octodecim vernas armatos in aciem educere poſſet? *Geneſ XIIII, 13.* Sane ſi homines natura feruntur in ſocietatem, non illico feruntur in ſocietates illas maximas, quas multa habere, a quibus natura hominis quam maxime abhorret, ex inſtituto docuit Pufendorffius *iur. nat. et gent. VII, 1. 4.* Verum tamen eſt, in ſtatu ciuili et iuſtitiam rectiſſime adminiſtrari, et eum ad publicam priuatamque vtilitatem, ſi bene ac prudenter ſit inſtitutus, permultum conducere, et hunc naturae hominis quam maxime eſſe conſentaneum. Sed haec conſequi magis hunc ſtatum dixeris, quam vt ad cauſſas προκαταρκτικὰς referri poſſint.

§. CIIII.

Vera cauſſa, quae homines mouit, fuit vis improborum.

Quare ſi rem omnem paullo accuratius, adhibita in conſilium ratione, conſideres: ii demum rem acu tetigiſſe videntur, qui VIM improborum et originem et occaſionem conſtituendis ciuitatibus dediſſe ſtatuunt. Quum enim in ſtatu naturali omnes ſint aequales ac liberrimi, (§. V. et VI.) et ea tamen ſit hominum improborum indoles, vt aliis dominari, eosque ſub iugum mittere, rebusque ſpoliare, mirifice cupiant: 1) fieri profecto non potuit, quin plures patresfamilias eiusdem ingenii vires vnirent, aliosque ſibi obnoxios redderent. Quumque magna ſocietas non poſſit non eſſe inaequalis et rectoria: (§. XVIII, 58.) conſequens eſt, 2) vt illa latronum turba ſibi ducem elegerit, certamque ei formulam imperii praeſcripſe-

ſcripſerit, atque inde 3) nata ſit SOCIETAS CIVILIS vel RESPVBLICA,*) quippe quae nihil aliud eſt, quam inſignis hominum multitudo, nulli alii mortalium obnoxia, et ſub communi imperante ſecuritatis ſuae cauſſa certis legibus conſociata.

*) Ita ipſa recta ratio nos ad ciuitatum originem inueniendam veluti manuducit. Sed ei maximum omnino pondus accedit ex antiquiſſima hiſtoria, quam e ſacris litteris, tamquam ex limpidiſſimo fonte, hauriendam eſſe, inter omnes conſtat. Sane enim ante diluuium non בני אלהים *filios Dei*, vti vocantur *Geneſ. VI*, *1*, ſed Caini poſteros primos ciuitatem condidiſſe, ſatis manifeſtum eſt ex *Geueſ. III*, *17*. Et ſi vel maxime largiamur Io. Clerico *Comment. p.* 40. *tenuem* hanc fuiſſe *caſarum collectionem*, *maceria forte, aut ſepe viridi cinctam*, (quod tamen non adeo certum et exploratum eſt,) multarum tamen familiarum ſocietas ſine qualicumque ciuili regimine intelligi vix poteſt. Deinde poſt diluuium primus Chuſi filius, Nimrodus, *in terris potens eſſe*, regnumque Babyloniae condere, id eſt, alios opprimere, et, vt imperata facerent, cogere coepit, *Geneſ. X*, *8. ſequ.* nec antiquioris regni apud Moſen ſit mentio, quum tamen aliquot ſaeculis poſt, Abraami temporibus, plurium regum ac dynaſtarum nomina ac res geſtae occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppreſſione natae ſint ciuitates et respublicae, quum id multo poſt ſaepiſſime contigerit? Sane enim occaſione latrociniorum potentiſſima regna nata eſſe, petitis ex omni hiſtoria exemplis, ex inſtituto demonſtrauit Hertius *Elem. prud. ciu. I*, *3*, *4. p. 77. ſequ.*

§. CV.

§. CV.

Tot ergo conglobatorum veluti hominum vim metuentibus etiam iuſtiſſimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, quam vt vim vi repellerent. (§. X, 24.) Quumque vbi pauciores non ſufficiunt fini obtinendo, ipſa neceſſitas hominumque malitia homines in ſocietates coaleſcere cogat: (§. XIII.) conſequens eſt, 4) vt et probos et iuſtos patresfamilias, improborum metu, vires iungere, et ſub communi imperio certis legibus conſociari, adeoque 5) in ſocietatem ciuilem, vel rempublicam coaleſcere oportuerit. * (§. CIIII, 3.) Ex quo porro colligimus, 6) in ſtatu integritatis nullas futuras fuiſſe respublicas, adeoque 7) nugas agere, qui vel tales futuras fuiſſe, tamquam ex tripode pronunciarunt, Vid. Becmann. *Meditat. pol. XI, 5.* vel 8) ſtatum illum integritatis, tamquam principium iuris naturae et gentium obtrudere eruditis conati ſunt. (Lib. I. §. LXXIIII, 26.)

Quae coegit et innocentes, vt et ipſi conſociati vim vi repellerent.

*) Facile ergo iam transigent, qui cauſſam ciuitatum dicunt eſſe vim et metum, vti Bodin. *de rep. I, 6. II, 6.* Hobbeſ. *de ciue I.* nec non qui, vt ſua tenerent, homines ciuitates conſtituiſſe contendunt, veluti Cicero *de Offic. II, 21.* qui denique infirmitatem familiarum ſegregum homines putant ſubegiſſe, vt libertatem illam naturalem cum ſtatu ciuili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de iure belli et pacis proleg. §. XVIIII. et Lib. I. Cap. IIII. §. VII.* Omnia enim haec, licet verbis videantur diſcrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, et ſui tuendi cauſſa, ciuitates conſtituiſſe, ſatis perſpicue oſtendunt.

§. CVI.

§. CVI.

Duplex ciuitatum origo.

Itaque 9) duplex eſt ciuitatum origo. Aliae enim 10) ad vim aliis inferendam, opprimendosque innocentes; 11) aliae ad vim vi repellendam, ciuesque defendendos coaluerunt. 12) Illarum finis iniuſtiſſimus; harum iuſtus eſt. Vnde 13) illas rectius LATRONVM COETVM; has 14) IVSTAS RESPVBLICAS dixeris. Sed quemadmodum ſaepe contingit, vt quarum rerum vitioſa origo eſt, eae deinde, animaduerſo errore, emendentur, et contra, quae recte ſe habent, paullatim in peius ruant; ita et fieri poteſt, 15) vt latronum coetus, poſito illo alios opprimendi conſilio, in iuſtas respublicas; 16) hae vero, relicta poſt tergum humanitate, in latronum coetus abeant: attamen 17) et in illis, et in his, ratione ciuium finis idem ſit, puta eorum SECVRITAS. *)

*) Sic quamuis piraticae illae Afrorum respublicae magis ad opprimendos ſpoliandosque alios, quam ad ſolam mutuam defenſionem, ſint comparatae, et eatenus parum a latronum coetibus differant: tamen aeque ſecuritatem ciuium, tamquam finem, ſibi ponunt ob oculos, ac aliae iuſtae respublicae, ac proinde non modo quaeuis praeſidia ſibi aduerſus exterorum vim circumponunt, ſed et laeſis ius dicunt rigidiſſime, poenisque acrioribus efficere conantur,

Ne vaga proſiliat fraenis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis eſt omnium rerumpublicarum, ſed ita vt priores, ſi illum finem obtineant, ius ac virtutem parum curent; hae ideo finem illum intendant, vt vtroque bono ſine impedimento fruantur, vel, vti rem exprimit Apoſtolus, *ἵνα ὑπὸ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωσιν,*

σιν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· vt ſub regibus, et omnibus in eminentia conſtitutis, tranquillam et quietam vitam ducant cum omni pietate et honeſtate. I. Tim. II, 2.

§. CVII.

Quum ergo finis omnium ciuitatum rerumque publicarum ſit SECVRITAS ciuium, (§. CVI, 17.) ex fine vero ſocietatum de mediis, ipſisque ſociorum iuribus et officiis iudicandum ſit: (§. XV, 42. 43.) conſequens eſt, 18) vt ea omnia agenda ſint ab iis, qui in ciuitatem coaleſcunt, ſine quibus finem illum communem, puta ſecuritatem, obtinere non poſſent. Quumque vis illa, ſecuritati inimica, in conglobatis improborum hominum viribus conſiſtat: (§. CIIII, 1.) fieri non poteſt, 19) quin et alii, qui ſe aduerſus illos ſecuros praeſtare cupiunt, vires vnire, adeoque 20) tot homines in ſocietatem maiorem ac maxime compoſitam coaleſcere debeant, quot probabiliter ſufficere videantur, ad vicinorum vim vi iuſta repellendam. *)

Finis ciuitatum ſecuritas ciuium.

*) Hinc otioſa quaeſtio, quot perſonae conſtituant ciuitatem vel rempublicam? Quamuis enim Apuleius quindecim liberi homines populum conſtituere videantur Apuleio *Apolog. p. 304.* alii tres familias paullo diffuſiores ſufficere exiſtiment ad rempublicam: Valer. Max. *IIII, 4, 8. IIII, 6, 5.* auctores tamen harum opinionum vix rationem habuiſſe videntur finis ciuitatum, puta SECVRITATIS, ea vero, iunctis perſonis quindecim, vix obtinetur, ſed numerus debet intendi pro multitudine eorum, a quibus nobis metuimus. Hinc et vniuerſa hiſtoria docet, initio minimas fuiſſe ciuitates, minima imperia, quae plerumque patriae limitibus finirentur. Neque enim in vicinia potentiora imperia

peria erant, quae illis metum incuterent. Simul ac vero potentiores, oppreſſis vicinis, maiora imperia conſtituerant: minores reſpublicae paullatim in ſyſtemata ciuitatum, vel maiores reſpublicas, coaluerunt, vt pares eſſent vicinis nis potentioribus. Quod in Graecia poſt Perſicam cladem; in Germania poſt Druſi et Germanici victorias contigiſſe, ſatis conſtat.

§. CVIII.

Reſpublica in hominum multitudine conſiſtit.

Non ergo 21) ciuitas, ceu recte animaduertunt Nicias *apud Thucydidem VII, 14.* et Themiſtocles apud *Iuſtin. Hiſt. II, 12.* in territorio, vrbibus, moenibus, tectis, ſed in hominibus conſiſtit: nec 22) opus eſt, vt integrae familiae, ex vtriusque ſexus perſonis compoſitae conſocientur, ſed 23) ſufficit, ſi vires animosque iungant plures, quibus vel ſatis virium ſit ad hoſtes debellandos, vel ſatis ingenii ad eosdem circumueniendos: quamuis 24) negari nequeat, vnius aetatis fore reſpublicas, quas non familiae, ſed perſonae ſingulae, quantacumque ſit earum multitudo, conſtituunt. *) Flor. *I, 1.*

*) Poſſe rempublicam ſine territorio, vrbibus, moenibus, tectisque conſiſtere, argumento eſſe poterit reſpublica Hebraeorum, ſine exemplo ſanctiſſima, quae quadraginta annos per deſerta Arabiae loca ſine certa ſede, ſine lare certo, ſine moenibus et tectis, oberrauit, donec in promiſſa Palaeſtina certum veluti domicilium ſibi conſtitueret. *Num. XIIII, 33.* Deinde fieri poſſe, vt reſpublica ſine familiis conſtet, nemo negauerit, qui monarchiam papalem, a Pufendorffio et Thomaſio accuratiſſime deſcriptam paullo accuratius fuerit contemplatus. Neque enim ad Amazonum regnum iam prouocare auſim, de quo, quae dicuntur, pleraque multi grauiſſimi auctores in dubium vocant. Relinquitur ergo id vnum, rempubli-

publicam conſtituere congruam hominum multitudinem, nec eam exſtinctam videri poſſe, occupato licet territorio, quamdiu populus, hoſtibus profligandis haud impar, ſuperſtes fuerit. Sic ſane perſtitit Athenienſium reſpublica, quamuis Attica terra vniuerſa a Perſis teneretur, quoad perſtitit claſſis, in quam ſeſe Themiſtocles cum vniuerſo populo, omnibusque, quae moueri poſſent, contulerat. Nepos *Themiſtocl. Cap. II.* et ſtulta erat oratio Adimanti, ius dicendi ſententiam adimentis Themiſtocli, τῷ μὴ ἔςη πατρίς, *quippe cui non ſit patria*, quum contra recte reſponderet Themiſtocles, ὡς εἴη καὶ πόλις, καὶ γῆ μέζων, ἤπερ κείνοισι, ἐς' ἂν διηκόσιαι νῆες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι· οὐδαμὰς γὰρ Ἑλλήνων αὐτὰς ἐπιόντας ἀποκρέεσθαι· *ſibi eſſe et ſolum, et vrbem multo maiorem, quam illis, tantiſper, dum eſſent illis ducentae naues armatae. Nullos enim ex Graecis illos inuadentes poſſe propulſare.* Herodot. *Hiſt. Lib. VIII. p. 305. edit. Henr. Steph.*

§. CVIIII.

Quum ergo ciuitas conſiſtat in conſociatione tantae hominum multitudinis, cuius vires iunctae non ſint impares vicinorum potentiae, (§. CVI, 20.) ſine conſenſu vero non intelligatur ſocietas: (§. XIIII.) conſequens eſt, 25) vt et ciuitates vel reſpublicae, interueniente pacto, conſtituantur, ſiue 26) homines vltro in hanc ſocietatem conſenſerint, ſiue 27) is conſenſus initio vi fuerit extortus, ſiue 28) aliqui conſtitutae iam reipublicae ſiue vltro, ſiue coacti, acceſſerint: ſiue 29) prognati ex ciuibus, eo ipſo, dum in ea, tamquam parentibus aliquando ſucceſſuri, educantur, conſenſiſſe praeſumantur: * (§. XVII, 46. ſequ.)

Eam oportet conſentire in finem et media.

*) Sic

*) Sic Albanorum coloni et illa paſtorum praedonumque colluuies, quae Romulum ſectata, iuxta Tiberim tuguriola poſuit, initio ſtatim in hanc nouam rempublicam vltro cenſenſit. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Lib. I. p. 72.* Sic populo Romano, poſteaquam iam inſtituerat reip. formam, vltro et per modum foederis acceſſere Sabini. Liu. I, 13. Inuiti contra, diruta patria vrbe, Romanam ciuitatem auxere Albani. Liu. I, 29. Nec poſtea vmquam dubitatum, prognatos ex ciuibus Romanis ciues eſſe, niſi vel vltro ſolum verterent, vel aqua et igni interdictis etiam inuitis eſſet in aliam ciuitatem migrandum.

§. CX.

Eorum, qui vltro ciuitatem conſtituunt, pactum primum.

Ex eo ergo patet, 30) ciuitates quoque, vti alias ſocietates, vel conſenſu VLTRONEO, vel vi et COACTIONE interueniente, ſiue conſtitui, ſiue augeri. (§. XVI.) 31) Vbi vltroneo conſenſu coaleſcit illa multitudo, fieri non poteſt, quin *primum* ac praecipuum *pactum* praecedere debeat, nempe quo omnes conſentiunt in rempublicam aliquam ſeu ciuitatem conſtituendam. Quumque hoc pactum 32) et liberum eſſe debere, et 33) ſub conditione iniri poſſe, nemo non intelligat: per ſe patet, 34) eum qui non conſentit, vel cuius conditioni non ſatisfit, extra ſocietatem hanc manere, resque ſuas ſibi habere poſſe. *)

*) Id circa primum pactum et hodie obſeruandum eſſet, ſi noua respublica per conſenſum conſtitueretur. At id paullo rarius, aliquem conſtituta iam republica ſibi ſtipulari, vt ei cum familia rem ſuam ſibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipſe ſua ſerit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis, Perſae, eſt apud Herodot. *Hiſt. Lib. III. p. 124.* Qnum enim occiſis Magis, qui furtim regnarant, principes Perſarum

rum de republica conſulerent in medium, et ſententia Otanis de populari inſtituenda republica, reliquis omnibus diſpliceret: demnm ita loquutus fertur: Ἄνδρες ϛασιῶται, δῆλα γὰρ δὴ ὅτι δεῖ ἕνα γέ τινα ἡμέων βασιλέα γένεσθαι ἤτοι κλήρῳ γε λαχόντων ἢ ἐπιτρεψάντων τῷ Περσέων πλήθει τὸν, ἂν ἐκεῖνοι ἕλωνται, ἢ ἄλλην τινὰ μηχανήν· ἐγὼ μέννυν ὑμῖν οὐκ ἐναγωνιεῦμαι, οὔτε γὰρ ἄρχειν, οὔτε ἄρχεσθαι ἐθέλω· ἐπιτούτῳ δὲ ὑπεξίϛαμαι τῆς ἀρχῆς ἐπ' ᾧτε ὑπ' οὐδενὸς ὑμέων ἄρξομαι, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ, οὔτε οἱ ἀπ' ἐμεῦ αἰεὶ γινόμενοι· *Viri factioſi, quoniam conſtat, neceſſe eſſe, vnum aliquem e nobis regem fieri, ſiue per ſortem, ſiue permiſſu Perſarum per multitudinis electionem, ſiue qua alia ratione: equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque praeeſſe cupio, neque ſubeſſe. At hac lege vobis ius meum imperii cedo, vt nulli veſtrum aut ipſe ego, aut vllus meorum, ſubſit.* Addit Herodotus, ceteros eius poſtulatis adſenſiſſe, et inde factum eſſe, vt ſola haec familia inter Perſas in ſtatu naturali viueret, nulli mortalium obnoxia: Καὶ νῦν αὕτη ἡ οἰκίη διατελέει μούνη ἐλευθέρη ἐοῦσα Περσέων, καὶ ἄρχεται τοσαῦτα ὅσα αὐτὴ θέλει, νόμους οὐκ ὑπερβαίνουσα τοὺς Περσέων. *Atque ad hunc vſque diem ſola haec familia inter Perſas libertatem retinet, nec imperio, niſi quantum ei viſum fuerit, paret, leges Perſarum non transgrediens.*

§. CXI.

Eorumdem ſubſequens decretum.

Quum vero ſocios non modo in eumdem finem, ſed et in eadem media conſentire oporteat, (§. XIIII.) isque conſenſus in magna hominum multitudine magnaque ſocietate ſperari non poſſit, niſi ſit rectoria, adeoque regimen aliquod inſtituatur, cuius a voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. XVIIII, 58.)

 conſe-

conſequens eſt, 35) vt multitudo illa decernere debeat, quale ſit futurum illud regimen, *) et, 36) quamuis illi reliquorum decreto ſtare non teneantur, qui ſub conditione certi regiminis in futuram ſocietatem conſenſerunt, ſi alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. CX, 34.) 37) ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, ſuffragiis plurium ſeſe ſubmittere omnino debeant.

*) Magnopere falluntur, qui tale decretum vmquam factum eſſe negant. Nam hos vel ſola Romanae reip. origo erroris conuincet. Quum enim inter illam vrbis Albanae ſentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non paſtorum et praedonum turbam, quae ſe iam antea in Latio crebris excurſionibus locupletauerat, conueniſſet, vt in communem rempublicam coaleſcerent: Romulus, vocata concione, populum rogauit, ecquam reipublicae formam reliquis anteferendam exiſtiment? Dionyſius vero Halicarnaſſeus, qui rem omnem accuratiſſime deſcripſit *Antiqu. Rom. Lib. II. p.* 80. obſeruat, populum, intellecto Romuli conſilio, illico reſpondiſſe: Ἡμεῖς πολιτείας μὲν καινῆς ἐδὲν δεόμεθα· τὴν δ᾽ ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες ἐ μεταλιθέμεθα, γνώμῃ τὲ ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, ἓς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως ἀυτὴν καταστήσασθαι καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι, ἐ γὰρ τήνδε μεμψαίμεθ᾽ ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἐλευθερίαν τὲ καὶ ἄλλων ἀρχήν· περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. *Nobis noua reipublicae forma non eſt opus, nec a maioribus probatam, et per manus traditam mutabimus; ſed et priſcorum conſilium ſequemur, quos non ſine inſigni prudentia illam reip. formam inſti-*

inſtituiſſe credimus, et praeſenti fortuna contenti ſumus. Cur enim illam incuſemus, quum ſub Regibus nobis contigerint bona, quae apud homines habentur praecipua, libertas, et imperium in alios? Et haec eſt noſtra de republica ſententia.

§. CXII.

Denique vbi de reip. forma conuenit, 38) nihil populo deeſt ad perfectam rempublicam, quam vt eam easque perſonas, quas ſibi imperare velit, eligat, *) et ei iisue 39) certam imperii formulam, iam tum ſuperiore decreto expreſſam, praeſcribat, quae formula tunc 40) recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum et ea, quae pactis cauentur, paſſim leges adpellentur, ac proinde 41) imperantes ſiue vnum, ſiue plures, non minus, quam ciues obligat, adeo 42) vt nihil actum merito cenſeatur, ſi quid contra legem hanc reipubl. primariam, vel πόλεως συνθήκην κοινήν, actum ſit.

Nec non alterum pactum.

*) Denuo hunc ordinem in inſtituenda Romanorum republica ſeruatum eſſe, ex laudato Dionyſii Halicarnaſſ. loco intelligimus. Quum enim imperium regium, cui iam Albae plerique adſueuerant, retinere decreuiſſent: illico de eligendo Rege ſolliciti, ſubiiciunt: τὴν δὲ τιμὴν ταύτην οὐχ ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλων, ἢ σοὶ, προσήκειν ὑπλοαμβάνομεν, τοῦ δὲ βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ πολλὴν συνίεμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν οὐ λόγῳ μᾶλλον, ἢ ἔργῳ μαθόντες. *Ceterum eum honorem non alii magis, quam tibi, conuenire perſuaſum nobis eſt, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te huius coloniae ducem habuimus, multamque in te gnauitatem ac ſapientiam animad-*

animadvertimus, non tam verbis, quam factis, edocti. Similiter paullo poſt populo in curias et tribus deſcripto, electisque centum patribus, qui ſenatum et commune reipublicae conſilium conſtituerent, ipſe Romulus, teſte eodem, *p.* 87. inter eos ita partitus eſt reipublicae adminiſtrationem, vt penes REGEM eſſet cura ſacrorum, legum et conſuetudinum patriarum cuſtodia, iudicia de criminibus grauioribus, ius referendi ad ſenatum, et populum in concionem conuocandi; penes SENATVM ius, de rebus omnibus, quas rex ad eum referret, de plurium ſententia decernendi: denique penes plebem ius, auctore ſenatu, magiſtratus creandi, leges ſanciendi, et de bello, ſi Rex permitteret, decernendi. En formulam noui imperii, vel legem fundamentalem, quam accuratius, quam quisquam alius, deſcripſit auctor πολιτικώτατος, quaeque tamdiu Romae viguit, donec Tarquinius adfectaret tyrannidem.

§. CXIII.

An eadem pacta interueniant ſi coacti in ciuitatem coaleſcant?

Hoc modo naſci oportet ciuitatem, quoties populus vltro illam inſtituit. Quoties vero ille, perdomitus a populo potentiore, cum illa victrice gente in vnam rempublicam coaleſcit: 43) in primum quidem pactum de communi conſtituenda republica procul dubio conſentit, quia, ſi diſſentiret, non acciperet oblatas a victoribus conditiones, ſed perire, quam ſub iugum mitti, mallet: at 44) de forma reipublicae vix audietur dedititiorum ſententia, nec 45) in eligendis perſonis regnatricibus vllae eorum partes ſunt, quibus in ſolo obſequio gloria relicta eſt. *)

*) Res tamen omnis redit ad deditionis leges, quae aliquando duriores, aliquando mitiores eſſe ſolent, prout vel certa, vel ambigua eſt victoria. Ita ſane quum

quum Sabini et Romani aequo paene Marte pugnaſſent, viſum eſt vtrisque bellum foedere finire, cuius leges has recenſet Dionyſ. Halic. *Lib. II. p. 111. Vt Romae pari poteſtate, parique honore regnarent Romulus et Tatius: vt vrbs deductum a conditore ſeruaret nomen; et ſinguli ciues Romani, ſicut antea, vocarentur, vniuerſi autem a Tatii patria, communi adpellationis complexu Quirites denominarentur: vt Sabinis ius ciuitatis Romanae daretur, quicumque id cuperent: vtque hi cum ſuis ſacris reciperentur in tribus et curias.* Tale fuit hoc foedus, ex cuius legibus Sabini et ad conſtituendam rempublicam quodammodo admittebantur.

§. CXIIII.

Aliquando 46) contingit, vt victo populo noua obtrudatur forma reipublicae, *) ſimulque 47) victor ſibi ſtipuletur, vt haec noua respublica, tamquam inaequali foedere iuncta, ſe comiter veneretur. Quo caſu res ipſa docet, 48) et pacta illa, quae ſupra deſcripſimus, (§. CX. CXII.) et decretum de reipublicae forma, (§. CXI.) interuenire debere: at 49) populum victum non vltro, ſed coactum, in haec omnia conſentire.

Nec non ſi victor populo victo nouam reipubl. formam obtrudit?

*) Mos hic erat Athenienſium, vt ciuitatibus omnibus, a ſe perdomitis, ſtatum popularem; Lacedaemoniorum, vt regimen optimatium obtruderent. Cuius inſtituti rationem reddit Xenophon *de republ. Athen. Cap. I. §. XIIII.* et *Cap. III. §. X. ſequ.* Exempla paſſim collegit Vbbo Emm. *vet. Graec. Tomo III.* ſed ſuffecerit vnicum. *p. 249. ſequ.* Apud Samios ſtatum popularem inſtituerant, euerſumque aliquoties, inſtaurauerant Athenienſes. A Lyſandro vero, Lacedaemonio, expugnata vrbe, pro populari imperio δεκαρχία illic inſtituta eſt. Quas fortunae viciſſitudines et aliae viderunt Graecae ciuitates, prout vel penes Athenienſes,

vel penes Lacedaemonios erat maris imperium. Id vero ſine vi et coactione contingere non potuiſſe, facile vnusquisque animaduertit.

§. CXV.

Omnes ciues voluntates ſuas ſubmittere debent voluntati imperantium.

Ceterum quemadmodum omnium ſocietatum vna voluntas, vnusque intellectus concipi debet: (§. XX, 59.) ita 50) idem dicendum eſt de ciuitate vel republica, ita conſtituta. Quum vero plures ſocii eumdem finem eademque media intelligere et velle non aliter posſint, quam ſi vni pluribusue id negotii detur, vt de fine, mediisque ad finem adſequendum neceſſariis diſpiciant: (§. XVIII, 55.) conſequens eſt, 51) vt idem fieri oporteat in ciuitate. *) Denique quum aliis id negotium dare idem ſit, ac VOLVNTATEM SVAM ALTERIVS vel ALIORVM VOLVNTATI SVBMITTERE: per ſe patet, 52) ciues reipublicae omnes voluntates ſuas vni pluribusue ſubmittere debere, adeoque 53) eum eosue imperare, cui quibusue ciues voluntates ſuas ſubmiſerunt.

*) Non aliter fieri poteſt, vt plures idem velint, quam vel per CONSPIRATIONEM, vt omnes idem ſentiant et velint, vel per SVBMISSIONEM, vt plures voluntates ſuas vnius vel plurium voluntati ſubmittant. Prius numquam ſperandum eſſe, facile ii intelligent, quibus perſpecta ſunt contraria hominum ſtudia, ingeniorum ſtupor, diuerſaeque voluntatum inclinationes. Seneca *Epiſt. CII. Putas tu, poſſe ſententiam vnam eſſe omnium? non eſt vnius vna.* Itaque ſupereſt modus poſterior, vt plures voluntates ſuas alterius vel plurium voluntati ſubmittant. Quemadmodum enim periret procul dubio nauis, repleta quantacumque hominum turba, niſi illa multitudo communem ſalutem permitteret vni gubernatori, perito rei nauticae,

ticae, et omnia acturo, vt nauem ex hieme marique ſcopuloſo ſeruet: ita fieri non poteſt, vt tot hominum myriades, quae in tam magnam ſocietatem coaleſcunt, ex tam grauibus procellis ciuilibus, quae quotidie ingruunt, ad incolumitatem perueniant, niſi ab vno pluribusue regerentur. Recte ergo Arrianus *Diſſ. Epict. I, 12.* τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας τὴν αὐτῶν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως, *bonos ciues voluntates ſuas ſubmittere legi ciuitatis*, obſeruat.

§. CXVI.

Ex eo vero porro conſequitur, vt, quum voluntates ſuas ciues ſubmittere poſſint vel VNI, vel PLVRIBVS, vel VNIVERSAE MVLTITVDINI, 54) non poſſint inde plures, quam tres regulares reip. formae naſci. Nam 55) quoties omnes ciues voluntates ſuas vnius perſonae phyſicae voluntati ſubmittunt, naſcitur inde MONARCHIA, REGNVM vel PRINCIPATVS. *) Sin 56) plurium voluntati ac decreto; ARISTOCRATIA. Denique 56) ſi id, quod vniuerſa ciuium multitudo communi ſuffragio decreuit, pro totius ciuitatis vel reipublicae voluntate habetur, ea reipublicae forma POPVLARIS, vel DEMOCRATICA adpellatur.

Inde naſcuntur reſpublicae vel monarchicae, vel ariſtocraticae, vel democraticae.

*) Equidem Polybius *Hiſt. VI, 2.* diſtinguit inter μοναρχίαν et βασιλείαν, et vtriusque differentiam ita deſcribit: Πρώτη μὲν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία· ταύτῃ δ' ἕπεται, καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία· *Prima*, MONARCHIA, *ſine vlla arte et naturae impetu conſtituitur: hanc vero ſequitur, atque adeo ex ea originem habet, quum acceſſit ars et emendatio*, REGNVM. Sed quum ea,

quae magis minusue expolita ſunt, ſpecie non differant: id diſcrimen hic inculcare nihil attinet.

§. CXVII.

Quibus opponuntur tyrannicae, oligarchicae, et ochlocraticae.

Enimuero, quum, ſiue vnus, ſiue plures, ſiue omnes, imperent, non alio iure praeſint reipublicae, quam quod reliqui ciues eorum voluntati voluntates ſuas ſubmiſerunt: (§. CXV, 53.) conſequens eſt, 58) vt iniuſte imperent, quibus ſuam voluntatem non ſubmiſerunt ciues. Hinc 59) ſi vnus iniuſte occupat rempublicam, monarchia in TYRANNIDEM; 60) ſi loco collegii optimatium pauci imperium inuadunt, ariſtocratia in OLIGARCHIAM; denique 61) ſi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum omnia pro lubitu decernit, democratia in OCHLOCRATIAM degenerat. *) 61) Quas reipublicae formas vitioſas regularibus admodum ſimiles eſſe, et proinde 63) has in illas facile degenerare, recte obſeruauit Polyb. *Hiſt. VI, 1.* idque ipſa experientia ſatis confirmat.

*) Id quoque eleganter vidit ſcriptor πολιτικώτατος Polyb. *ibidem p. 629.* Διὸ καὶ γένη μὲν ἓξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν· τρία μὲν, ἃ πάντες θρυλλοῦσι, καὶ νῦν προσείρηται· τρία δὲ τὰ τούτοις συμφυῆ; λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. *Itaque genera rerumpublicarum ſtatui ſex debent: tria quae omnium ore iactantur, quaeque modo poſita ſunt a nobis: tria cognatae cum his naturae, dominatum dico vnius, paucorum, et turbae vulgaris.* Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam, quippe quam illum a regno diſtinguere, diximus: (§. CXVI. *) ſed ipſe paullo poſt ſubiicit: μεταβαλλούσης δὲ βασιλείας εἰς

εἰς τὰ συμφυῆ κακὰ, λέγω δὴ εἰς τυραννίδα, κ.τ.λ. *Regnum vbi ad congenita mala degenerauit, nempe* TYRANNIDEM. Talis et reliquorum ciuilis prudentiae auctorum philoſophia eſt, quam hic pluribus inculcare non opus eſt. Cui non dictus Hylas?

§. CXVIII.

Quum vero tres illae regulares rerumpublicarum formae in totidem vitioſas oppoſitas facillime degenerent: (§. CXVII, 63.) non mirum eſt, 64) pauciſſimas ſemper repertas fuiſſe ciuitates, quae ex tribus illis vnicam eligerent: ſed 65) pleraſque vel omnes illas formas veluti in vnam conflaſſe, *) vel 66) duas certe ita commiſcuiſſe, vt vna alteram veluti in officio contineret. Quumque 67) a potiore fieri ſoleat denominatio: inde non poſſunt non varia naſci regnorum ariſtocratiarum, et democratiarum genera, quae 68) RERVMPVBLICARVMne MIXTARVM, an irregularium nomine venire debeant, noſtra parum refert. Add. HERT. *Elem. prud. ciu. I, II. 8. p. 2320 ſequ.*

Quid reſpublicae mixtae?

*) Et hanc quidem optimam omnium rerumpublicarum formam eſſe, obſeruat Polyb. *Hiſt. I, I. p. 628.* Δῆλον γὰρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν· *Manifeſtum eſt, eam rempublicam cenſeri debere optimam, quae ex omnibus iſtis, quas diximus, formis ſit compoſita.* Et *Cap. VIII. p. 638.* magnopere laudat Lycurgum, quod οὐχ ἁπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ πολιτείαν, *non ſimplicem atque vniformem* conſtituerit *rempublicam:* ſed optimarum quarumque rerumpublicarum virtutes omnes ac proprietates in vnum copularit, ne, ſi qua iſtarum ſupra modum augeretur, ad vitia congenita

genita defleсteret, ſed, dum cuiusque vis mutuo omnium niſu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat vſquam, aut nimium propendeat, verum aequis ponderibus librata et aequa lance ſuſpenſa quam diutiſſime respublica duret, non ſecus ac fieri ſoleat in nauibus, quas hinc inde par vis ventorum impellat. Sic et Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiqu. Lib. II. p. 82.* vbi rempublicam Romanam a Romulo eodem fere modo inſtitutam fuiſſe, refert, illam mixturam vocat κόσμον τῆς πολιτείας, additque: ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἔν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους· *banc ego concinnam reip. formam ceteris omnibus reip. conſtitutionibus praefero, vt paci aeque, ac bello, idoneam.* Omitto iam eiusdem generis teſtimonia Zenonis apud Laert. *VII, 131.* Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb. propr. IIII. 292.* Tacit. *Annal. IIII, 33.*

§. CXVIIII.

Quid ciuitatum ſyſtemata?

Denique quum et totae ſocietates in vnam maiorem coaleſcere poſſint: (§. XVIII, 49.) conſequens eſt, 69) vt et plures respublicae, ſalua cuiusque forma et independentia, icto foedere, in vnam maiorem ita coaleſcere poſſint, vt, quae ad communem omnium ſalutem ſecuritatemque pertinent, communi conſilio iunctisque viribus exſequantur. *) Quales conſociatae respublicae 70) FOEDERATAE, ACHAICAE, itemque SYSTEMATA CIVITATVM adpellantur.

*) Pufendorffius tum ſingulari *de ſyſtematibus ciuitatum* diſſertatione, quae inter eius *Diſſ. acad. ſelectas p. 210. ſequ.* occurrit dum de *iur. nat. et gent. VII, 5, 16. ſequ.* exiſtimat, ciuitatum ſyſtemata emergere vel *mediante communi rege*, quando plura ſeparata regna vel ex conuentione, vel ex occaſione matrimonii, hereditatis, aut victoriae vnum

vnum et eumdem habeant regem, ita tamen vt ideo in vnum regnum non coaleſcant, ſed ſingula iuxta ſuas leges fundamentales a communi rege adminiſtrentur, vel *per foedus:* eademque principia fere ſequitur Hert. *Elem. prud. ciu. I, 12. 6. ſequ.* Enimuero aut vnum regnum alteri ita ſubiicitur, vt in communi imperio nullae ſint eius partes: veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Aegyptiacum, Romanis ſubiecta: aut ſuas quodlibet res ſibi habet, vt hodie imperium Romano-Germanicum Hungaria et Boemia: aut ita coaluerunt vt veluti vnum regnum conſtituant, vti hodie Anglia et Scotia, Polonia et Lithuania. Primo caſu regnum perdomitum in prouinciae formam redigitur, nec cum altero ſyſtema aliquod conſtituit. Nec altero caſu dici poteſt, duo regna coaluiſſe in σύςημα, quum nihil commune inter ſe habeant, ſed princeps tantum duas perſonas ſuſtineat. Supereſt ergo tertius tantum caſus, vbi duo illa regna vel duo populi, quum voluntates viresque ad communem defenſionem vniuerint, vnam omnino ſocietatem maiorem conſtituunt, adeoque ſyſtematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, iure meritoque ferunt. Addatur G. G. Titius ad Pufend. *de offic. hom. et ciu. II, 8, 13. ſequ.*

§. CXX.

Quum ergo MONARCHIA naſcatur, quoties omnes ciues voluntates ſuas vnius perſonae phyſicae voluntati ſubmittunt: (§. CXVI, 55.) conſequens eſt, 71) vt perinde ſit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis vtatur. 72) Vt quum neminem ſuperiorem agnoſcat, qualecumque dignitatis nomen recte de nouo adſciſcat, *) quamuis 73) non aeque facile cogere poſſit exteros reges ac respublicas, vt ei nouum illud dignitatis

Monarcha titulum quemcumque honoris recte adſciſcit.

tis

tis nomen tribuant, adeoque 74) ipſae prudentiae regulae ſuadeant, vt, priusquam maius illud ἀξίωμα adſumat monarcha, aliorum regum rerumque publicarum audiat ſententias, ſibique nouos illos titulos honoris diſerte ſtipuletur.

*) Quum enim ſummi imperantes ſecum inuicem viuant in ſtatu naturali, (§. IIII, 3.) isque ſit ſtatus libertatis et aequalitatis, (§. V. et VI.) ſequitur, vt monarcha monarchae ſit aequalis, nihilque eum impediat, quo minus pari cum aliis dignitate in republica ſua frui velle, adeoque nouum titulum, cui tuendo ſe parem eſſe intelligit, adſciſcere posſit. Vidit noſtra aetas duo exempla, quae et poſteritas venerabitur, FRIDERICI I. Pruſſiae Regis, et PETRI I. Ruſſorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatorii dignitatem genti ſuae intulit, vterque poſtea ab aliis Imperatoribus Regibusque his inſignibus nominibus ornatus. Equidem intolerabilem faſtum ſuum eo tempore, quo coronam ſibi impoſuerat ſempiterna gloria digniſſimus princeps, FRIDERICVS I. prodere non dubitauerat Clemens Papa XI. ſuae poteſtatis ſuique arbitrii eſſe ratus, Reges creare: ſed doctrinam illam Hildebrando aliquo, quam Clemente, digniorem, et ipſis Romanae eccleſiae alias deditiſſimis principibus abominabilem, magno adparatu profligauit illuſtris academiae noſtrae Cancellarius, Io. Petr. a Ludewig, qui et totam hanc quaeſtionem variis opuſculis, *de auſpicio regio* editis, praeclare illuſtrauit, quibuscum et V. C. Euerardi Ottonis diſſertationem elegantiſſimam *de titulo Imperatoris Ruſſorum*, quae eius *diſſertationibus iuris publici et priuati Part. I. p. 135.* inſerta eſt, merito coniungendam cenſemus.

§. CXXI.

Iura omnia maieſtatis ſolus exercet.

Ex eodem patet, 75) monarcham omnia agere ſuo arbitrio, et 76) quamuis prudentiores

res merito adhibeat in conſilium, eorum tamen ſuffragia non ſententias, ſed conſilia esſe. 77) Eumdem agere vbique et ſemper, adeo, vt vere dici coeperit a temporibus Hadriani Imperatoris: ἐκεῖ τε ἡ Ῥώμη, ὅπȣ ποτ' ἂν ὁ ϐασιλεὺς ᾖ· *Roma eſt, vbi Imperator eſt.* Herodian. *Hiſt. I, 6.* 78) Nullum denique eſſe ius maieſtatis, quod non exerceat princeps: (§. CXII, 18.) immo 79) monarchiae nomen vix tueri regnum, in quo vllus alius ius quodcumque maieſtatis independenter a rege exercet. *)

*) Reipublicae enim, tamquam vnius perſonae moralis, vnus debet eſſe intellectus, vnaque voluntas. (§. CXV, 50.) Iam ſi praeter monarcham alius quodcumque ius maieſtatis independenter a rege exerceret: non eſſet totius reip. vnus intellectus et voluntas. Ergo nec futura eſſet respublica: ſed reſp. in republica. Saluum ergo fuit Meroueidarum imperium, quamdiu perſtitit regum auctoritas. Ea ſubruta, et ius belli et pacis ad ſeſe trahentibus maioribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti ſuae inferre. Adeo eo ſenſu verum eſt dictum Homeri *Iliad.* β.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔςω,
Εἷς ϐασιλεύς.

Non bonum eſt multos imperare; vnus eſto imperans.
Vnus rex.

quamuis tyrannos ſaepe eo abuſos eſſe, non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap. XXII.*

§. CXXII.

§. CXXII.

Quid interſit inter monarcham et tyrannum?

Quamuis vero omnia ſuo arbitrio agat monarcha: (§. CXXI, 75.) non tamen agere aliud debet, quam quod finis ciuitatis, (§. CVII, 18.) puta ſecuritas ciuium, (§. CVI, 17.) requirit. Ex quo conſequitur, 80) vt populi ſecuritas, et ſalus ſuprema monarchae lex eſſe debeat, 81) eoque ipſo hic differat a tyranno, qui ad ſuam tantum ſecuritatem vtilitatemque omnia refert, 82) quumque ſcelere quaeſita bonis artibus retineri nequeant, parum penſi habet ciuium ſuorum perniciem, dum ipſe ſtatum ſuum conſeruet. *)

*) Huc pertinent omnes artes tyrannicae, de quibus accuratiſſime Ariſtot. *Polit. V, 10. ſequ.* Quum enim omnes tyranni, conſcii ſibi odii ciuium, meticuloſiſſimi eſſe ſoleant; non poſſunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant, virorum excellentium, tamquam eminentium papauerum, capita demetant; ſeueriſſime animaduertant in innocentes ſub obtentu laeſae maieſtatis, criminis fere vnius eorum, qui crimine vacant: inimicitias ac diſcordias inter ciues ſerant: litterarum omnem ſplendorem exſtinguant: peregrinos praeferant ciuibus: hos denique dignitatibus, opibusque ſpolient, et redigant ad incitas. Quae omnia quam iniuſta, quamque fini ciuitatis contraria ſint, facile vnusquisque animaduertit. Vnde recte Polyb. *Hiſt. II, 59. p. 202.* Ἀυτὸ γὰρ τοὔνομα (τυράννου) περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας *Nam ipſum tyranni nomen ſummae impietatis ſignificationem coniunctam habet, iniurias ſceleraque omnia complectens, quae inter homines ſolent verſari.*

§. CXXIII.

§. CXXIII.

Deinde ex ARISTOCRATIAE definitione (§. CXVI, 56.) colligimus, 83) penes totum optimatium collegium eſſe debere maieſtatis iura omnia, eaque adeo 84) non aliter explicari poſſe, quam de communi totius collegii ſententia. 85) Opus ergo eſſe certo loco, vbi frequentes conueniant, et de republica conſulant in medium, nec non 86) certo definitoque tempore, quo ſenatus ordinarius habeatur, niſi, 87) quae quotidie ex improuiſo incidere ſolent, negotia ſenatum extra ordinem indictum poſtulent. Praeterea quum plurium conſenſus ſperari non poſſit, niſi per ſubmisſionem: (§. XVIII, 55.) conſequens eſt, 88) vt et in ariſtocratia pauciores ſe ſubmittere debeant voluntati plurium, adeoque 89) plurium ſententiae vincant pauciores, 90) in pari vero ſententiarum numero, nihil actum videatur, niſi vel is, qui praeſidet collegio, pondus addat alterutri parti, vel 91) talis ſit cauſſa, vt locus ſit CALCVLO MINERVAE. *) Denique, quum vitioſa forma, oppoſita ariſtocratiae, OLIGARCHIA vocetur, (§. CXVII, 63.) illaque in hanc facile degeneret: (ibid. n. 60.) res ipſa exigit, 92) ne quid decerni valide poſſit, niſi maxima optimatium parte, e. g. duabus tertiis, praeſente.

Quomodo iura maieſtatis exerceantur in ariſtocratia?

*) CALCVLVS MINERVAE dicitur, quando in pari condemnantium atque abſoluentium numero reus a poena criminis liberatur. Nam quum Oreſtes, parricidii accuſatus, in Areopago cauſſam diceret, iique, qui damnandum cenſebant reum, vno calculo vincerent abſoluentes, Minerua his vnum calculum

culum adieciſſe fingitur, vt in pari ſuffragiorum numero abſolueretur. Quae poſtea lex paene omnibus gentibus placuit, vti praedixiſſe Mineruam fingit Euripides *in Iphigen. Taur. v. 1268.*

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὁ δὲ νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' ἀεί.

Et ceteris lex iſta promulgabitur,
Vt vſque paribus calculis vincat reus.

Conf. Boecleri *diſſert. ſingularis de calculo Mineruae* et viri celeberrimi, Henr. Coccei *diſſ. de eo quod iuſtum eſt circa numerum ſuffragiorum, et de calculo Mineruae. Cap. II.* vbi vir doctiſſimus §. X. hanc naturalem adfert rationem huius iuris, quod prior rei ſtatus condemnatione mutetur, abſolutione maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo maior tantum pars noui aliquid facere, et ſtatum priorem mutare poſſit, ſequitur, ſi pares ſint, vt nihil agatur, ſed prior rei ſtatus maneat, isque adeo abſoluatur.

§. CXXIIII.

Quomodo in democratia?

Nec aliter ſeſe res habet in DEMOCRATIA. Quum enim in ea, quod vniuerſa ciuium multitudo communi ſuffragio decernit, pro totius ciuitatis vel reipublicae voluntate habeatur: (§. CXVI, 57.) ſequitur ſane, 93) vt maieſtas hic ſit penes totum populum, isque 94) tunc omnia iura maieſtatis exerceat. Quumque id aliter fieri non poſſit, quam ſi populus confluat in comitia, et de negotiis obuenientibus conſulat in medium: per ſe patet, 95) hic quoque certum locum, vbi coeat populus, 96) ſtatosque dies, quibus comitia habeantur, definiendos eſſe, 97) ratumque haberi, quod populus ſiue curiatim, ſiue tributim, ſiue viritim, pluribus ſuffragiis decreuerit.

uerit. Denique 98) facile in OCHLOCRATIAM degeneraturam eſſe democratiam, *) ſi minori parti populi, abſentibus vel excluſis reliquis, ſuffragii ius permittatur, ex ipſa ochlocratiae definitione (§. CXVII, 61.) facile intelligitur.

*) Tunc vero miſerrima eſt reipublicae conditio, maxime ſi accedant demagogi, quorum incitata ſtimulis tribuniciis plebs furit, omniaque ſurſum deorſumque verſat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigiſſe refert Phaedrus *Fab. I*, 2.

Athenae quum florerent aequis legibus:
Procax libertas ciuitatem miſcuit,
Fraenumque ſoluit priſtinum licentia.
Hinc, conſpiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat, Piſiſtratus.

Ceterum de demagogorum artibus videndus eſt Hertius *Elem. prud. ciu. Part. II. ſect. XXIIII. §. XXIII. p.* 496.

§. CXXVI.

Quum vero et MIXTAE, quas vocant, respublicae aliquando optimae, et ideo inuentae ſint, vt vna forma alteram veluti in officio contineat: (§. CVIII.) res ipſa docet, 99) iura maieſtatis vel omnia, vel quaedam, in his ciuitatibus ita communicari debere vel cum optimatium collegio, vel cum multitudine populi, vt ordo vnus, inconſulto altero, decernere nihil poſſit: non vero 100) ita diuidi poſſe illud iurium maieſtatis exercitium, vt vnus, altero inſcio vel inuito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non poſſet, quo minus respublica in republica naſceretur. *)

Quomodo in rebuspublicis mixtis?

*) Hinc

*) Hinc informis omnino erat reipublicae Romanae ſtatus, quum eo delapſa eſſet, vt plebs, tribuniciis inſtincta furoribus, inconſulto reliquo populo, leges ferre, et de capite ciuium Romanorum ius ſuo arbitrio dicere, et omnia patrum magiſtratuumque decreta turbare poſſet, quum ſine plebe populus nec leges ferret, nec iudicaret, nec de bello ac pace decerneret. Quum vero, vbi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum pleraque pro lubitu decernit, in *ochlocratiam*, adeoque vitioſam reip. formam degeneret ciuitas: (§. CXXIII, 61.) Romanam remp. tum parum ab ochlocratia abfuiſſe, facile eſt ad intelligendum.

§. CXXVII.

Quomodo in ſyſtematibus ciuitatum?

Quod ad SYSTEMATA CIVITATVM attinet, quum illa vel ex duobus pluribusue regnis, quae ſub communi capite veluti in vnum regnum coaluerunt, (§. CXVIIII. *) vel ex pluribus ciuitatibus, foedere iunctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101) priore caſu regna iſta, niſi plane ſint παμβασιλείαι, praeter communem regem communia etiam habere debere comitia, 102) ad eaque vtriusque regni ordines, certo numero, pro virium ratione eſſe euocandos. Poſteriore vero caſu 103) ciuitates ſingulas immanentia maieſtatis iura ſuo arbitrio; 104) transeuntia, quae ad communem ſecuritatem pertinent, communi conſilio exercere, ac proinde 104) delegatos a ſingulis homines collegium aliquod, ſiue perpetuum, ſiue temporarium, debere conſtituere, quod de rebus ad communem ſecuritatem pertinentibus conſulat in medium, et, quid factu opus ſit, re prius cum ciuitatibus ſuis communicata, decernat. *)

*) Talis

*) Talis olim Amphyctionum, nec non ciuitatum Achaicarum, ſenatus, de quo plura Boecler. diſſ. *de Amphyction.* et Vbbo Emm. *vet. Graec. Tom. III. p. 305.* Sed quum hodie exemplum huiusmodi ſyſtematis, ſenatusque in eo neceſſarii, praebeant florentiſſimae Belgarum Heluetiorumque respublicae, quas, Ioſ. Simlerus, Templeus aliique viri docti accuratiſſime deſcripſerunt: non eſt, quod hic actum agere velimus.

§. CXXVIII.

Enimuero quum pleraque ad foederis leges, quibus coaluerunt, redeant: (§. CXVIIII, 69.) fieri non poteſt, 105) quin hae respublicae ſint diuerſiſſimae, 106) aliaeque arctiore, aliae paullo laxiore vinculo ſint coniunctae, 107) aliae plus, aliae minus inter ſe commune habeant: immo et 108) quibusdam communia aeraria, officinae monetariae, armamentariaque ſint, quibusdam non ſint: denique 109) quaedam praeſidem quemdam, communisque foederis veluti cuſtodem, ſenatui praeficiant, aliae ab hoc inſtituto abhorreant: denique 110) nec ius ſuffragii, nec modus ea, quae ad communem ſecuritatem neceſſaria ſunt, contribuendi, nec reliqua inſtituta eodem vbique modo ſeſe habere poſſint.

Magna eſt ſyſtematum ciuitatum diuerſitas.

CAP. VII.

DE SVMMA POTESTATE, EAMQVE ADQVIRENDI MODIS.

§. CXXVIIII.

Imperium omne ſummum et ἀνυπεύθυνον.

QVum qui coaleſcunt in rempublicam antea in ſtatu naturali vixerint, (§. III.) isque fuerit ſtatus aequalitatis et libertatis: (§. V. et VI.) conſequens eſt, 1) vt ciuitas et poſtea nemini mortalium ſubiecta ſit, 2) omniaque, quae conſeruando ſtatui ſuo neceſſaria eſſe exiſtimat, libere peragere, nec 3) ab vllo in exercitio iurium ſuorum turbari, vel 4) ad reddendas geſtorum rationes adigi poſſit. Quum ergo haec omnia, coniunctim accepta vocentur IMPERIVM SVMMVM et ΑΝΥΠΕΥΘΥΝΟΝ: conſequens eſt, 5) vt in omni ciuitate vel republica ſit imperium ſummum et *ἀνυπεύθυνον.* *)

*) Loquimur de REPVBLICA proprie ſic dicta, quam ſupra definiuimus, quod ſit multitudo hominum, nulli alii mortalium obnoxia, et ſub communi imperante ſecuritatis ſuae cauſſa conſociata. (§. CIIII, 3.) Quamobrem populus, ab alio victore in poteſtatem redactus, non rempublicam conſtituit, ſed PRAEFECTVRAM vel PROVINCIAM, quia aliis eſt obnoxius. Ex eadem ratione non reip. ſed MVNICIPII nomine venit multitudo, ſub communi quidem imperante, conſociata, ſed regno tamen, vel reipublicae maiori ſubiecta. Vnde quamuis inreconſulti municipia ſaepe vocent respublicas, et hinc mentionem faciant reipublicae Antiochenſium, *l. 37. D. de reb. auct. iud. poſſid.* Heliopolitanorum, *l. 4. C. qui pot. in pign.* Theſſalonicenſium, *l. 23. C. de euict.* Tuſculanorum, *l. 38. §. 5. D. de legat. III.* Sebaſtianorum, *l. 21. §. 3. D. de ann. leg.* Arelatenſium,

ſium, *l. 34. D. de vſu et vſufr. leg.* Sardianorum *l. 24. D. de ann. legat.* tamen vbi accuratius loquuntur, *eos, qui pro ciuitate legatione funguntur* negant REIP. *cauſſa abeſſe. l. 26. §. vlt. D. ex quib. cauſſ. mai.* Multum ergo refert, quo ſenſu accipias reip. vocabulum.

§. CXXX.

Quum ergo in omni ciuitate vel republica ſit imperium ſummum et *ἀνυπεύθυνον*, (§. CXXVIIII, 5.) et ciues tamen voluntates ſuas vel vni, vel pluribus, vel vniuerſo populo ſubmiſerint: (§. CXV, 52.) conſequens eſt, 6) vt quibuscumque voluntates ſuas ſubmiſerunt ciues, ii et imperio illo ſummo et *ἀνυπευθύνῳ* gaudeant, adeoque 7) illi a nemine, praeterquam a Deo, iudicari, multoque minus 8) a populo ſupplicio aliisque poenis adfici poſſint, adeoque 9) peſtilentiſſimum ſit illud dogma monarchomachorum, quod populus ſit ipſo rege vel principe ſuperior, et 10) penes illum *realis*; penes hunc *perſonalis* tantum *maieſtas* reperiatur.*) Monarchomachorum error.

*) Eſt haec doctrina Franc. Hotomani, Stephani Iunii Bruti, cuius ſub nomine alii Hub. Languetum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt, Sidney, Althuſius, Pareus, Iō Mitton, et alii, de quibus praeter *Obſ. Halenſ. VI, 1.* legendus eſt Io. Franc. Budd. *Hiſt. iur. nat. et gent. §. LII.* Ceterum πρῶτον illud ψεῦδος, quo in transuerſum acti hi viri doctiſſimi populo omnia permittunt in reges et principes, in eo conſiſtit, quod conſtituentem ſemper ſuperiorem eſſe exiſtimant conſtituto, quodque adeo populus, qui ſibi regem et principem conſtituerit, (§. CXII, 38.) non poſſit non rege vel principe illo a ſe conſtituto eſſe ſuperior. Sed id non minus abſonum eſt, ac ſi ſeruus, qui

ſe vltro domino alicui in ſeruitutem obnoxiam addixit, (§. LXXVIIII, 8.) ſeſe domino ſuperiorem dicere vellet, quia ſibi ipſe dominum conſtituerit. Vid. Grot. *de iure belli et pac. I, 3, 8.* V. A. Zach. Huber. *Diſſ. Lib. II. p. 124. ſequ.* Potius ratio ipſa ſatis agnoſcit, eum non poſſe dici ſuperiorem, qui alterius voluntati voluntatem ſuam ita ſubmiſit, vt voluntati ſuae veluti renunciarit. Quod quum faciat populus, vbi coaleſcit in rempublicam: (§. CXXVIIII, 5.) qua, quaeſo, fronte is ſe rege ſuperiorem dicet?

§. CXXXI.

Nec non Machiauelliſtarum.

At quia tamen eatenus tantum voluntati ſummorum imperantium voluntates ſuas ſubmiſerunt ciues, quatenus id exigit finis ſocietatis ciuilis, vel reipublicae, (§. XV, 42. ſequ.) id eſt, communis, ob quam potiſſimum in ciuitatem coaluerunt, ſecuritas: (§. CVII.) non poſſumus non inde colligere, 11) nefarie illos blandiri ſummis poteſtatibus, qui illis perſuadent, licere, quod libeat, 12) nec ciuibus ab imperantibus fieri poſſe iniuriam, immo 13) illorum vitam, exiſtimationem, facultates, ipſamque conſcientiam, ita in principum poteſtate ac arbitrio eſſe, vt illis in ſolo obſequio relicta ſit gloria. Ex quo fonte quum promanent omnia, quae magna adſeueratione humano generi, obtrudere conati ſunt Nic. Machiauellus, Thomas Hobbeſius, et quicumque poſtea *obedientiam paſſiuam* defenderunt in Britannia: *) 14) haec principia omnia non minus peſtilentia eſſe, ac monarchomachorum dogmata, nemo temere negauerit.

*) De Machiauello et Tho. Hobbeſio omnia nota ac peruulgata ſunt. Nec quisquam eſt, qui non meminerit,

minerit, quid inter auctores librorum, quos *Iulianum* et *Iouinianum* inſcripſerunt, aliosque viros doctos, contrariis ſtudiis agitatum ſit in Britannia. Quin et Grotium *de iure belli et pac. I, 3. 8. ſequ.* quodammodo praeluſiſſe huic doctrinae de paſſiua, quam vocant, obedientia, non pauci cenſent, quamuis ſecundum eum vindicias dederit vir laudatiſſimus, Zach. Huberus *ibid. p. 222. ſequ.* Sane ſiue vi aliquis ſibi ſubiecerit populum, ſiue hic ſibi imperantem vltro elegerit: nefas erit principi, iniuriis adficere populum ſuum, eumque hoſtili animo opprimere. Priore enim caſu, dum in deditionem accepit populum, hoſtilem animum depoſuit. Poſteriore nihil poteſtatis habet, niſi quantum ei in ſe detulit populus: quem ſane principi dediſſe facultatem, ciuibus, tamquam mancipiis abutendi, nemo dixerit. Nec ius ſceleri datur loco *I. Sam. VIII, 11.* Siue enim illud משפט המלך vel *ius regis*, de more et facto explices, vti *ius latronis*, *l. 5. D. ad leg. Pomp. de parricid.* ſiue de dominio eminente, quod magiſtri Iudaeorum faciunt, et cum eo celeberrimus Thomaſ. *ad Huberi de iure ciuit. I, 2, 7, 13. pag. 58.* ſiue denique de iure, eatenus obligatorio, vt illi reſiſti nequeat, vti ius accipit Paullus *l. 11. D. de iuſt. et iure,* et hunc ipſum locum erudite interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag. 237.* inde ſane demonſtrari non poteſt, ius tale eſſe imperantibus, quale illis Machiauellus et Hobbeſius, eorumque imitatores, ſeruum pecus, attribuere auſi ſunt. Non ſane tale ius ſibi adrogabit princeps bonus,

Οἷος Ὀδυσσεὺς ἔσκε μεθ' ἡμετέροις τοκεῦσιν,
Οὐδὲ τινὰ ῥέξας ἐξαίσιον, ὀυδέ τι εἰπὼν
Ἐν δήμῳ, ἥτ' ἐςὶ δίκη θείων ἀνθρώπων.

Qualis apud veteres diuus regnabat Vlyſſes,
Qui nulli ciui dicto factoue nocebat.
Scilicet hoc hominem Dis immortalibus aequat.

 §. CXXXII.

§. CXXXII.

Impe-rantes ſacro-ſancti.

Quia ergo ſummi imperantes a nemine, praeterquam a Deo, iudicari, multoque minus ſupplicio adfici poſſunt a populo: (§. CXXX, 6. 7.) merito inde colligimus, 15) ſacroſanctum eſſe omne ſummum imperium, 16) ſacroſanctos et ipſos imperantes, adeoque 17) maximum crimen merito habendum eſſe illud, quod perduelles, rebelles et ſeditioſi admittunt. Quin 18) quamuis forte in theſi concedendum ſit, iis, qui hoſtilem animum aduerſus populum oſtendunt, tamquam tyrannis, poſſe reſiſti: 19) in hypotheſi tamen illam regulam fere inutilem eſſe, certiſſimum eſt, quia imperantes a nemine, praeter Deum, iudicari, adeoque et ab illo ſolo decidi poteſt, verene hoſtilem animum aduerſus populum gerant, nec ne. *)

*) Plura eam in rem dixit Thomaſ. ad Huber. *de iure ciu. 1, 9, 2. 20. p. 316. ſequ.* Exemplum ſane Henrici IIII. Imp. ſi paullo accuratius expendatur, ſatis ſuperque vnumquemque conuincet, quam periculoſum ſit, populo ea de re permittere iudicium. Erat ille princeps fortiſſimus, cuius id vnum conſilium erat, vt iura imperii poteſtatemque regiam, ſibi impuberi paene extortam, vindicaret. Ringebantur epiſcopi et clerici in quos faba illa cudi videbatur, quibus nihil facilius erat, quam iuuenem ferociorem, iuriumque ſuorum curioſiſſimum, tamquam hoſtem eccleſiae ac reipublicae traducere, et non modo plebi, ſed et principibus imperii, quos ſaeculares vocant, immo et Gregorio Papae perſuadere, eum hoſtili animo aduerſus eccleſiam et rempublicam furere, ita denique inſtruere ſcenam, vt princeps optimus, quantumuis manu fortis et plerumque victor, ab ipſo demum filio regno opibusque, tamquam hoſtis eccleſiae et reip. ſpoliaretur.

retur. Adeo periculoſum eſt, non modo plebi infimae, ſed et proceribus, iudicium permittere de principum actionibus.

§. CXXXIII.

Nec tamen quidquid illis libet, licet.

Quum tamen nec omnia promiſcue liceant principi; (§. CXXXI.) conſequens eſt, 20) vt ille vim inferre non poſſit ciuium conſcientiis, nec 21) quidquam iis imperare, quod voluntati Dei, tamquam ſupremi legislatoris, refragetur. (Lib. I. §. LXXXVII. *) 22) Nec iure ſuo aliquem iniuſte et ſine praegnante ratione priuare, quum ciues potius rerum ſuarum ſecure fruendarum cauſſa in ſocietatem ciuilem coierint. (§. CVI, 17.) 23) Vt ciuibus, in ſumma calamitate conſtitutis, liceat quidem omnia experiri, vt ius ſuum obtineant, immo et, 24) imminente maiore periculo, patriam dulciaque linquere arua: (§. XXII, 71.) non tamen 25) arma corripere aduerſus principem vel rempublicam. (Lib. I. §. CCXXXII, 19.)

§. CXXXIIII.

Quid ſi regnum illis datum ſub lege commiſſoria?

Quamuis vero haec generatim de imperantibus dicenda ſint: contingere tamen poteſt, 26) vt imperium alicui tradatur, certis pactis adſtrictum, additaque lege commiſſoria, ſi pactis illis non ſatisfiat. Tunc vero 27) iniuriam non fieri imperantibus, vbi ſubinde moniti ciuium libertatem opprimere non deſinant, ſi illis abrogetur imperium: ex natura pactorum facile intelligitur, quemadmodum 28) et vitio non verti poteſt ciuibus, ſi eos, qui ſibi imperium ſine iuſto titulo adrogarunt, et qui-

quibuscum nondum transegerunt, depectiue ſunt, *) imperare prohibeant.

*) Hinc male Brutus et coniurati occiderunt Caeſarem. Quamuis enim hic imperium uſurparet in ciuitate libera, idque ſine iuſta cauſſa extorſiſſet ciuibus ſuis: hi tamen iam pridem in eo adquieuerant, ac veluti renunciauerant libertati ſuae. Et ſane quum Brutus ipſe apud Ciceronem *Epiſt. ad Brut. IIII.* non audeat Antonium, hoſtilis animi erga rempublicam manifeſtum, praeiudicare, reque ad ſuum arbitrium tracta, eum tamquam hoſtem adgredi: quo iure interimere potuit Caeſarem, quem tantum abeſt, vt ſenatus populusque Romanus hoſtem iudicarit, vt potius ei ſollemniter dederit fidem? Quare nec rectae rationi ſatis conuenit illud Caeſariis apud Lucan. *Pharſal. Lib. I. v. 351.*

Detrahimus dominos vrbi, ſeruire paratae.

Si enim vrbs, id eſt, tota ciuitas dominos habere cupit: quo iure Caeſari aut cuicumque alii ciui licuit bello ciuili illi *dominos detrahere?*

§. CXXXV.

Imperium ſe exſerit per iura maieſtatis. Ea quid? et quotuplicia?

Quum vero omne imperium ſit ſummum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXVIIII, 5.) conſequens eſt, 29) vt cum illo coniuncta ſint omnia iura, ſiue quibus finis ſocietatis ciuilis, puta ſecuritas, obtineri non poſſet, quaeque coniunctim MAIESTAS, vel MAIESTATIS IVRA adpellantur. Quum vero duplex ſit illa ſecuritas, INTERNA, qua ciues a conciuibus ſecuri praeſtantur, et EXTERNA, qua ab hoſtium vi atque armis defenditur reſpublica: facile patet, 30) duorum etiam generum eſſe iura maieſtatis, quorum 31) alia, quae ratione ciuium competunt, IMMANENTIA; alia, quae erga exteros exerceri poſſunt, TRANSEVNTIA adpellantur. *)

*) Omnia

*) Omnia haec turbarunt prudentes noſtri, qui poſtquam ad ius publicum animum adpulerunt, id ſibi negotii crediderunt ſolum dari, vt, tamquam coqui Plautini, diuerſiſſima iura miſcerent. Quum enim *II. Feud. 56.* de IVRIBVS REGALIBVS, quae cum feudis coniuncta eſſe ſolent, quaedam legerent: eadem illa eſſe exiſtimarunt cum maieſtatis iuribus; quum tamen multum interſit, vtrum regalia quis, tamquam vaſallus, *dependenter* vti vocant; an iura maieſtatis, tamquam ſummus imperans, *independenter* exerceat. Deinde, quum eo iuris feudalis loco non omnia iura, quae alias ab imperantibus exercentur, recenſeantur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de iuribus, quae ſalua maieſtate communicari cum vaſallis poſſint, atque hinc ea vocarunt REGALIA MINORA, quibus MAIORA, id eſt, vti illis viſum. incommunicabilia oppoſuerunt. Ita adhuc plerique ſubduxerunt rationes, quos ſolide refellit celeberrimus Thomaſ. *ad Huberi de iure ciu. I, 3, 6, 3. p. 91. ſequ.* Quum ergo hic non ſit quaeſtio de iure clientelari, ſed publico vniuerſali, ſeu gentium: ſatius viſum eſt, cauere ab illa confuſione IVRIVM MAIESTATIS et REGALIVM, et naturam iurium maieſtatis eorumque diuerſa genera potius ex reipublicae vel ſocietatis ciuilis indole, id eſt, ex ipſo fonte, qnam ex Henningii Arniſaei, Regn. Sixtini, aliorumque eiusdem commatis auctorum, lacunis deriuare.

§. CXXXVI.

Si ergo INTERNA SECVRITAS in eo conſiſtit, vt ciues a ciuibus ſecuri praeſtentur: (§. CXXXV.) neceſſe ſane eſt, 32) vt cum ſummo imperio coniuncta ſint iura LEGES FERENDI, 33) eademque ad facta adplicandi, quam SVPREMAM IVRISDICTIONEM vocare licebit, néc non ius 34) iis, qui quid contra leges admiſerunt, malum aliquod repraeſentandi, vel POENAS infligendi, 35) TRIBVTA et VECTIGALIA pro reipublicae

Quaenam ſint immanentia?

publicae neceſſitate EXIGENDI, 36) ADMINISTROS et MAGISTRATVS CONSTITVENDI, denique 37) circa ſacra aeque ac 38) COMMERCIA aliaque, quae ad decus ciuitatis pertinent, operam dandi, ne quid resp. detrimenti capiat.

§. CXXXVII.

Quaenam transeuntia?

Quumque et EXTERNAM SECVRITATEM ab hoſtium vi et armis intendant ii, qui in communem coaluerunt rempublicam: (§. CXXXV.) conſequens eſt, 39) vt a ſummo imperio ſeiungi non poſſit ius FOEDERA percutiendi, 40) LEGATOS mittendi, 41) BELLVM gerendi, 42) faciendi PACEM, quippe ſine quibus fieri non poſſet, vt ſalua ſit ciuitas. Niſi enim foedera pangendi ius haberet: impar ſaepe eſſet respublica impotentior potentiori. Si legatos mittendi facultas denegaretur: foedera non pangerentur. Si belli pacisque ius ceſſaret: non vllum eſſet medium vim vi repellendi, adeoque nec obtineri poſſet finis, qui in ſecuritate conſiſtit.

§. CXXXVIII.

An diuidua ac communicabilia?

Haec vero iura maieſtatis, quum ex ſummi imperii indole manifeſto fluant, 43) ab illo diuelli nequeunt, vt non ſtatim vnitas voluntatis tollatur, et naſcatur respublica in republica. (§. CXXI. *) At quum tamen ſaepe ita miſceantur vel omnes, vel plures rerumpublicarum formae, vt vna veluti alteram in officio contineat: (§. CXVIII, 66.) contingere poteſt, 44) vt vel omnia, vel pleraque maieſtatis iura non ab vna perſona vnoue collegio, ſed

com-

communiter a pluribus, vel ab vniuerſo populo exerceantur, et tunc 45) opus ſit comitiis, in quibus ſummus imperans de communi ordinum ſententia haec iura exerceat. *)

*) Exemplo eſſe poteſt florentiſſimum Britanniae regnum, in quo, ſaluis potentiſſimo Regi praerogatiuis circa bellum et pacem, nec leges nouae feruntur, nec tributa et onera noua indicuntur, nec alia, quae ad totius regni decus ac ſalutem pertinent, ſtatuuntur niſi in regni comitiis, quae ibi *Parliamentum* vocant. Ita et in Germania nihil, quod ad vniuerſum imperium pertinet, niſi de communi Imperatoris, Electorum, Principum ac Ordinum ſententia decerni, idemque fere in Polonia, et hodie in Suecia obſeruari, ſaluis tamen auguſtiſſimo Imperatori regibusque potentiſſimis praerogatiuis, quae in Germania *reſeruata* adpellantur, in vulgus notum eſt. Immo in ipſis ſpecialibus Germanici imperii rebuspublicis ſimile quid obſeruauit Hert. *de legib. conſultat. et iudic. in ſpecial. Imp. Rom. Germ. rebuspubl.*

CXXXVIIII.

Imperium adquiritur vel per electionem, vel per ſucceſſionem.

Ceterum quia et forma reipublicae initio totius populi conſenſu conſtituta, et ipſae perſonae imperantes ab eodem populo electae, iisque certae leges fundamentales praeſcriptae ſunt: (§. CXI. ſequ.) facile patet, 46) neminem adquirere ſibi imperium poſſe in republica, niſi volente populo, et ſecundum fundamentales reipublicae leges. Secundum eas vero 47) aut ELECTITIA eſſe imperia, aut 48) SVCCESSIVA, 49) eamque diuiſionem non modo ad *monarchias*, ſed et ad *ariſtocratias* et quodammodo ad *democratias* pertinere. *)

*) Sic

*) Sic quando intra paucas familias, ita veluti concluſum eſt imperium, vt illis ſolis, qui ex illis prognati ſunt, iure ſanguinis competat ius in ſenatu dicendae ſententiae: ARISTOCRATIA illa procul dubio eſt ſucceſſiua. Quales ariſtocratias hodie fere Venetiis, Ianuae, Epidauri, Noribergae, florere obſeruauit Hert. *Elem. polit. I, 10, 16. p. 212. ſequ.* Contra ſicubi optimates vel a populo cum plena poteſtate eliguntur, vel ab ipſo collegio cooptantur, ELECTITIA erit ariſtocratia. Vid. Huber. *de iure ciuit. I, 8, 1, 17. p. 292.* Sic et ſi in qua DEMOCRATIA non aliis ius ſuffragii daretur, quam ciuibus ORIGINARIIS, illa quodammodo ſucceſſiua eſſet: ſin et *adſcititiis*, ELECTITIAE ſimilis.

§. CXXXX.

Quid iuſtum circa electionem imperantis?

Imperium ELECTITIVM eſt, quando populus, incidente interregno, ſibi imperantem creat, et in eum conſentientem confert imperium. Quumque populus ius illud eligendi vel ipſe in comitiis exercere, vel certis perſonis in perpetuum dare poſſit: conſequens eſt, 50) vt is, qui ab illis, quibus eligendi ius eſt, pluribus ſuffragiis eligitur, pro legitimo imperante ſit habendus, *) dummodo 51) oblatum ſibi imperium accipiat, et 52) ſecundum leges fundamentales habilis ſit ad regendam rempublicam, quin et 53) ipſa electio eo ritu ac ordine facta ſit, quem leges publicae vel mores ciuitatis ac reipublicae exigunt.

*) Itaque vix legitimos dixeris principes, qui per ſeditionem a turba, vel ab exercitu, cui eligendi ius non eſt, ad imperium ſunt euecti. Quod poſtremum rempublicam Romanam ſaepenumero tantum non peſſumdediſſe, vel exempla Othonis, Vitellii, Veſpaſiani, nec non Peſcennii Nigri, Clodii Albini, et Septimii Seueri docent. Hinc Plutar-

Plutarchus *in Galba p. 1053.* loquutus de tempore, quo, vt ait Tacit. *Hiſt. I, 4. euulgatum fuerit imperii arcanum, poſſe principem alibi, quam Romae, fieri*, quaſſatam, inquit, conuulſamque tunc eſſe rempublicam Romanam, quaſi fabuloſis Titanum motibus, (τοῖς λεγομένοις τιτανικοῖς πάθεσι καὶ κινήμασι,) quum eodem paene tempore hinc inde transferretur principatus ex auaritia et licentia militum, qui largitione et praemiis corrupti imperatores imperatoribus, tamquam clauum clauo pepulerint. Vid. Petri Cunaei *Orat. VIIII. p. 188.* Adeo multum intereſt reipublicae, in qua electitium eſt imperium, perſonas eligentes, eligendasque, et ipſum modum formamque eligendi certis legibus ita definire, ne ſimilia Titanicis illis motibus contingant.

§. CXXXXI.

Quid interregnum in republica electitia?

Ex qua imperii electitii definitione (§. CXXXXX.) porro patet, 54) in huiusmodi imperio toties incidere INTERREGNVM, id eſt, ſtatum ciuitatis, a ſummo imperante ordinario deſtitutae, quoties ſummus imperans vel moritur, vel ipſe ſeſe abdicat, vel a populo illi abrogatur imperium, 55) niſi populus, viuo ac volente imperante, alium elegerit, ipſi ſucceſſurum. 56) Deſignatum illum ſucceſſorem nihil iuris habere viuo imperante, niſi quantum, volente illo, ei detulerit populus, vel 57) quantum ipſe ei delegare velit imperans, ſiue abſens, ſiue alia iuſta cauſſa impeditus, quo minus ipſe praeſit reipublicae. *)

*) Quum enim aliud ſit, imperanti abrogare imperium, aliud, eidem ſucceſſorem deſignare: fieri non poteſt, vt ſucceſſori deferatur facultas imperium reipſa capeſſendi, quin ſimul abrogatum eidem imperium videatur. Hinc animaduertimus regibus Romano-

rum, quos, viuo Imperatore, aliquando eligunt Germani, nihil poteſtatis reipſa dari, niſi Imperatores abſentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. aliquando feciſſe, nouimus. Similis paene eſt *coadiutorum*, quos vocant, conditio, quibus, viuis epiſcopis ac praelatis, nihil omnino poteſtatis competit, ſed certum tantum tribuitur ius ſuccedendi, ſi ſedem vacare, vti loquuntur, contigerit vt adeo coadiutorum nomen ſine omine ferant. Illuſtr. Boehmer. *Iur. eccleſ. proteſt. III*, *6*, *23*.

§. CXXXXII.

An tempore interregni adhuc ſuperſit reſpublica?

Quum vero hoc interregnum ſit ſtatus ciuitatis, a ſummo imperante ordinario deſtitutae, (§. CXXXXI, 54.) nec tamen populus tunc ceſſare velit rempublicam, dum de nouo eligendo principe conſultat: conſequens eſt, 58) vt interea reipublicae praeeſſe debeant magiſtratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59) vel noua electione, ordinum ſuffragiis, conſtituendi, vel, 60) quod conſultius eſt, in anteceſſum lege publica deſignandi, 61) quorum tamen ceſſare oportere poteſtatem, nouo imperante electo, facile vnusquisque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino eſt, 62) diſputare viros doctos, an tempore regni vera ſuperſit ciuitas vel reſpublica? quaeque illi forma adſignanda ſit? *)

*) Pufendorff. *de iure nat. et gent. VII*, *7*, *7*. de hoc ſtatu ita philoſophatur: Quia per poſterius pactum, regem inter et ciues initum, interna ciuitatis perfectio et ſummum imperium actu prouenit: inde, ſubiecto proprio imperii ſublato, ad imperfectam formam regnum delabi, ſic, vt primigenio tantum pacto cohaereat, de quo ſupra pluribu-

pluribus dictum. (§. CX.) Illi tamen pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriae, ſimulque quod plurimorum fortunae iſti loco ſint adnexae. Itaque interregni tempore regnum recte quidem cum Liuio I, 17. vocari poſſe *ciuitatem ſine imperio, et quaſi exercitum ſine duce:* imperium tamen, (quod et a Grotio *de iure belli et pac. I, 3, 7.* obſeruatur,) redire ad vniuerſum populum, adeoque formam quamdam democratiae prae ſe ferre. Ita Pufendorffius, quem in plerisque et Hertius ſequitur *Elem. prud. ciu. I, 12, 14.* et Houtuyn. *Polit. gener. §. C. n. VI. ſequ.* Enimuero, quum plerumque vel in anteceſſum deſignatus ſit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum ſuffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum poteſtate, immo et aliquando multo maiore, praeſint reip. quam ipſe imperans, iuraque maieſtatis ſaltim ea, quae circa res moram non ferentes verſantur, exerceant: vix excogitari poteſt ratio, cur non perfecta dici poſſit haec, licet temporaria, reipublicae conſtitutio, et monarchica quidem, ſi vni, dyarchica, ſi duobus, ariſtocratica, ſi pluribus, tamquam principibus intercalaribus, reipublicae cura demandetur.

§. CXXXXIII.

SVCCESSIVVM imperium eſt, quando populi decreto electa eſt familia quaedam regnatrix, vt ex ea perſona aliqua ſemper praeſit imperio, quamdiu ex poſteris aliqua ſupereſt, quae per leges publicas praeeſſe poſſit. Quale imperium ſi conſtituere placuit: aut certum ſuccedendi modum definiuit populus, aut nihil ea de re diſpoſuit. Poſteriore caſu 63) omnino praeſumitur, eum ius commune de ſucceſſionibus ab inteſtato probaſſe. At quia tamen nec tanta prudentiae praeſumtio cadit in feminas, quanta in maſculos, (§. XXXXV.*) et praeter-

Succeſſio qualis in regnis, vbi populus nihil in ſpecie diſpoſuit?

ea facile contingere poſſet, vt per feminas regnum, veluti dotale, ad extraneos perueniret: hinc ſane 64) feminae non niſi in ſubſidium, et deficientibus demum maſculis, ad ſucceſſionem vocandas patet. *) Denique quum et vnitas voluntatis ſit veluti vita et anima reipublicae, (§. CXV, 50.) ea vero ſperari non poſſit, ſi duo pluresue regnum monarchicum vel pro indiuiſo adminiſtrent, vel illud inter ſe partiantur: conſequens eſt, 65) vt e pluribus, regi vltimo aeque propinquis, primogenitus vel primogenita praerogatiua iure meritoque donetur. (Lib. I. §. CCLXXXVII, *)

*) Sunt, qui feminas ad imperia plane ineptas atque inhabiles exiſtimant, veluti Ioh. Bodinus, ſed ex iuris tantum Romani principiis, quae non ſtringunt gentes liberas. Et ſane quum in ipſa Hebraeorum theocratia iudicis officio cum laude functa ſit Debora, et omnium fere gentium annales celebrent reginas, quae ſibi immortalem gloriam prudentia regnandi rerumque geſtarum magnitudine pepererunt: quis feminas indignas habeat imperio? Attamen quum natura vt plurimum maſculos prae feminis quadam praerogatiua donarit: non abſurdum eſt, exiſtimare, has tantum in ſubſidium eſſe ad ſucceſſionem vocandas. Ariſtotel. *Polit. I, 8.* τότε γὰρ ἄῤῥεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον, εἰ μή που συνέστηκε παρὰ φύσιν. *Mas enim natura magis aptus eſt ad regnandum, quam femina, niſi in hac aliquid praeter naturam exſtiterit.*

§. CXXXXIIII.

Qualis ibi, vbi populus diſpoſuit?

Vbi populus de ſucceſſionis ordine diſpoſuit, facile patet, 66) ſtandum eſſe populi voluntati. (§. CXII, 39.) Et hinc 67) ſiue Francicam,

cicam, quae feminas excludit, 68) ſiue CASTELLANAM, quae easdem admittit in ſubſidium, praeferat: 69) ſiue lineae, ſiue 70) gradus propioris habere malit rationem: ſiue denique 71) extraordinariam plane et inſolitam ſuccedendi rationem lege publica firmet: *) rata erit populi voluntas, et ſacroſancta habebitur lex illa fundamentalis et publica. Ex quo porro colligimus, 72) poſſe etiam populum imperanti poteſtatem facere, ſucceſſorem, quem velit, ſibi deſignandi, nec non, 73) gliſcentibus de iure ſuccedendi litibus, partes ſuas interponere: quamuis experientia doceat, de cauſſa tam ardua plerumque, vt verbis Ennii vtamur, non in iure manum conſeri, ſed mage ferro rem agi.

*) Exempla quam plurima iam attulit Pufend. *de iure nat. et gent. VII, 7, 14.* Modus tamen maxime regularis eſt linealis, vt patri ſuccedat primogenitus, eiusque poſteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea ſuperſit. Hinc, exſtincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, et ſic porro, quamdiu aliquis ex primi adquirentis poſteris ſupereſt. Quaeſitum etiam olim nouimus, vtrum is, qui primus liberorum, ſed ante regnum natus eſt, an is, qui, iam regnante patre, in lucem prodiit, primogeniturae iuribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio eſt, cur frater natu minor ideo excludere debeat natu maiorem, quod illum, vagientem in purpureis incunabilis, aula audiuerit.

§. CXXXXV.

Itaque per electionem tantum perſona electa; (§. CXXXX.) ex iure SVCCESSIONIS tota familia regnatrix ius regnandi conſequitur. (§. CXXXXIII.) Interregnum ordinarium et extraordinarium.

CXXXXIII.) Quumque adeo prius ius cum perſona exſpiret, poſterius tamdiu duret, quam diu durat regnatrix familia: conſequens eſt, 74) vt, exſtincta perſona electa, INTERREGNVM ORDINARIVM; 75) exſtincta familia regnatrice, EXTRAORDINARIVM *) incidat, et tunc 76) in arbitrio populi ſit, cui genti hoc decus de nouo conferre, et 77) vtrum illam iisdem legibus, imperio praeficere, an arctioribus limitibus ſuccedendi ordinem, ipſamque imperantium poteſtatem, circumſcribere malit.

*) Tale incidiſſe ferebant Franci poſt annum DCCCCLXXXVII. mortuis Lothario et Ludouico, Carolingiae ſtirpis regibus. Hinc teſte Glabro Radulpho *Hiſt. II, 1. conuenientes totius regni primates* Hugonem, Ducem Pariſienſem, *in regem vngi fecerunt*. Add. Aimôn. *de geſt. Franc. V*, 44. Sed et Ruſſi, exſtincta Ioannis Baſilidis prole, et principibus quibusdam tragicis, Boriſio Gudenouio, Theodoro, Boriſii filio, Demetriis falſis, et Ioanne Zuskio, miſere pereuntibus, electione quoque Vladislai Poloni male cedente, nouam elegerunt domum regnatricem Michaelis, Theodori, patriarchae, filii, ex qua poſtea ad noſtra vſque tempora Alexius, Ioannes, Petri duo et Anna, vaſtiſſimo illi imperio praefuerunt. Quod enim ad Catharinam imperatricem attinet, eam non ſucceſſionis iure, ſed extremo mariti, Petri I. iudicio ad illud faſtigium euectam eſſe, nemo ignorat.

§. CXXXXVI.

Quomodo vi adquiratur imperium?

Tales ſunt imperium adquirendi modi, quoties ipſe ſibi populus imperantes conſtituit. Saepe enim vi et armis ſibi aliquis viam munit ad imperium. Quo caſu 78) populus deuictus, licet coactus, tamen in nouum illud imperium procul dubio conſentit: (§. XVI, 45.) ac

ac, 79) ſiue victor ſe eadem lege, qua antea principes vſi ſunt, imperium ſuſcepturum, polliceatur, ſiue 80) nouas ſibi ac ſucceſſoribus conditiones et plus poteſtatis ſtipuletur, ſiue 81) quaedam, quae ſibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id poſteris pro lege eſſe oportet. *)

*) Hinc recte Grotius *de iure belli et pac. III, 8, 1, 3. Poteſt,* inquit, *imperium victori adquiri, vel tantum, vt eſt in rege, vel alio imperante, et tunc in eius tantum ius ſucceditur, non vltra: vel etiam vt in populo eſt, quo victor imperium habet ita, vt et alienare poſſit, ſicut et populus poterat.* Poſtremum tamen, quod de alienatione addit, paullo accuratiorem meretur inſpectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellaſſe, aut cum ipſo populo. Si prius: eum in iura victi principis ſuccedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum e. g. Guilielmus Arauſionenſis, vxoris nomine bello cum Iacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutauit. Sin poſterius: eumdem ſuo iure transigere cum populo perdomito, adeoque in eius arbitrio eſſe, velitne ciuitatem in prouinciae formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei durioris imponere iugum, an clementiae edere ſpecimen, et quaedam iis remittere malit. Sic Alexander, clementiſſimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutauit circa imperii formam, illud Abdolomino reſtituiſſe contentus. Curt. *IIII, 1.* Turcae contra perdomito a ſe imperio Byzantino, iure victoriae multo duriorem conditionem impoſuerunt, idem ſentientes, quod apud Caeſarem *de bello Gall. I, 36.* Ariouiſtus, *ius eſſe belli, vt qui viciſſent, iis, quos viciſſent, quemadmodum vellent, imperarent.* Denique Ageſilaus, teſte Xenophonte de *Ageſilao Rege Cap. I. §. 22. quascumque ciuitates in poteſtatem ſuam redigebat, iis adimebat ea,* ὅσα δȣ̃λοι δεσπόταις

ὑπηρετοῦσι, *quae ſerui dominis praeſtant*, προσέταττεν, ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται· *eaque tantum imperabat, in quibus homines liberi magiſtratibus parent.* Sed id quidem hodie rariſſime fiet, multoque rarius id, quod de temporibus ante Ninum refert Iuſtin. *Hiſt. I, 1.* eos qui bella geſſerint, *non imperium ſibi, ſed gloriam, quaeſiſſe, et contentos victoria abſtinuiſſe imperio.*

§. CXXXXVII.

Diuiſio regnorum in patrimonialia et vſufructuaria.

Quae quum ita ſint, omnes vtique modi adquirendi imperium a populi conſenſu, ſiue vltroneo, ſiue vi, eaque vel iuſta, vel iniuſta, extorto, pendent. Ex eoque recte colligere nobis videmur, 82) non adeo firmo talo ſtare diſtinctionem inter imperia PATRIMONIALIA et VSVFRVCTVARIA. Quamuis enim eam primus inuenerit Grotius *de iure belli et pac. II, 6, 3. et I, 3, 12.* eumque deinde magno agmine ſequuti ſint viri docti: tot tamen difficultatibus tota illa doctrina premitur, vt, quae imperia ſint patrimonialia, quae vſufructuaria, ſciamus iuxta cum ignariſſimis. Vid. Thomaſ. *ad Huber. de iure ciuit. I, 3, 2, 15. pag. 69. ſequ.*

§. CXXXXVIII.

An recte ſe habeat haec diuiſio?

Nimirum Grotius exiſtimat, quaedam regna ita eſſe in imperantium dominio, vt inter viuos, et mortis cauſſa, libere poſſint alienari: eaque ille PATRIMONIALIA vocat. Quaedam contra ita eſſe comparata ſtatuit, vt illa alienandi facultas ademta ſit imperantibus, quae ipſe VSVFRVCTVARIA vocat, quamuis Thomaſius *Iurisprud. diu. III, 6, 135.* ea commodius FIDEICOM-

MISSA-

MISSARIA dici poſſe, moneat. Sed quum I) res, quae in patrimonio alicuius eſt, non amplius ſit communis, (Lib. I. §. CCXXXV.) adeoque nec publica, quippe quae communionem, ſaltim poſitiuam, ponit: (Lib. I. §. CCXXXVII, 13.) facile patet, regnum deſinere eſſe rempublicam, et in familiam degenerare, (§. LXXXX.) ſi ſit in vnius dominio vel patrimonio. Praeterea II.) quum omnes ciuitates non imperantis, ſed ſecuritatis communis cauſſa ſint conſtitutae: (§. CVI, 17.) ex hac quoque cauſſa regnum non poteſt eſſe patrimoniale, vt non ſtatim deſinat eſſe reſpublica. Vid. perilluſtris huius prouinciae praeſidis, Io. Gothofredi de Cocceiis, *diſſertatio de teſtamentis principum Part. II. §. XVI. ſequ.*

*) Itaque vere contradictionem inuoluit regnum patrimoniale, quia regnum ſpecies reipublicae; (§. CXVI.) regnum vero patrimoniale res priuata eſt. At praeterea plerumque in circulum abit illa tot virorum doctiſſimorum ſuffragio probata doctrina de regnis PATRIMONIALIBVS et VSVFRVCTVARIIS. Si enim quaeras, an princeps quidam gaudeat facultate alienandi imperium, nec ne? reſpondent, permultum intereſſe, ſitne regnum *patrimoniale* an *vſufructuarium.* At ſi porro inſtes, rogesque, quid ſit *regnum patrimoniale*, quid *vſufructuarium?* per illud ſe intelligere, quod alienari poſſit, per hoc, quod non poſſit, reſpondent. Criterium vero certum, vnde conſtet, quaenam regna in patrimonio ſint, quae non ſint, adhuc deſideramus. Nam et deſpotica, et bello adquiſita, inalienabilia eſſe, nihil vetat, ceu recte obſeruat Huber. *de iure ciu. I, 3, 2, 18.*

§. CXXXXVIIII.

Regni alienatio, niſi conſentiente populo, illicita.

Ex quo recte colligere nobis videmur, 83) non poſſe vllum imperantem regnum vendere, 84) donare, 85) permutare, 86) diuidere, 87) teſtamento alicui legare, vel 88) aliis modis, quibus alias de patrimonio ſuo inter viuos et mortis cauſſa diſponere ſolent homines, in alios transferre, 89) niſi vel conſentiat populus, vel 90) hic eam de regno disponendi illudque alienandi facultatem in regem vel principem diſerte transtulerit. *)

*) Neque obſtant exempla, quae ex omnis aeui hiſtoria magno numero adcumularunt Grotius, Pufendorffius, et alii. Iam enim alios regna diuiſiſſe, iam teſtamentis eadem in alios transtuliſſe, legimus. Praeterquam enim, quod non exemplis, ſed rectae rationis principiis, aeſtimanda eſt harum alienationum iuſtitia: recte iam reſpondit perilluſtris Baro de Cocceiis *de teſtam. princ. Part. II. §. XVII. Vel effectum non habuere illae alienationes: vel cum conſenſu populi, ſiue tacito, ſiue expreſſo, factae ſunt: vel etiam vis praeualuit.*

CAP. VIII.

DE IVRIBVS MAIESTATIS IMMANENTIBVS, QVIDQVE CIRCA EA IVSTVM SIT.

§. CL.

Securitas interna in iuſtitia externa poſita eſt.

IVRA MAIESTATIS IMMANENTIA ſunt iura, cum ſummo imperio inſeparabili nexu coniuncta, et ſine quibus ciues a ciuibus ſecuri praeſtari non poſſent. (§. CXXXVI.) Quum ergo illa ſecuritas in eo conſiſtat, vt nemo ab

altero

altero ciue laedatur, ſuumque cuique tribuatur, quod iure perfecto poteſt exigi: conſequens eſt, 1) vt ea praecipue poſita ſit in IVSTITIA EXTERNA, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege:*) adeoque 2) non male ratiocinentur ii, qui, ciuitates etiam iuſtitiae fruendae cauſſa conſtitutas eſſe, contendunt, *vt data legibus vi, iudiciis auctoritate, cultus agris, ſacris honos, ſecuritas hominibus, certa rerum ſuarum poſſeſſio cuique conſtaret:* Vellei. Pat. *Hiſt. II, 80.* ac proinde 3) actum eſſe aiunt de republica, ex qua exſulat iuſtitia, qua ciuitates continentur. Ariſtot. *Polit. I, 2.*

*) Quamuis enim nemo non faſſurus ſit, multo praeſtantiorem eſſe IVSTITIAM INTERNAM, quae in conſtante ac perpetua laedendi neminem, ſuumque cuique tribuendi, voluntate conſiſtit: eam tamen in tot hominibus, qui in eamdem ciuitatem coaleſcunt optandam magis, quam ſperandam, eſſe, facile eſt ad intelligendum. Suffecerit itaque, legibus ita in officio contineri homines, vt actiones externas ad legum normam componant, et nec alteri denegent quidquam, quod iure perfecto poſſint exigere, nec aegre cuiquam faciant contra ius et aequum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, vt et internam iuſtitiam accurata ciuium inſtitutione ac diſciplina promotum eant. Iſocrat. *in Areopagit. p. 27.* Δεῖ δὲ τοὺς εὐπολιτευμένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον· οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι, καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις· καὶ τοὺς μὲν κακῶς τεθραμμένους καὶ τοὺς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν· τοὺς δ᾽ ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θελήσειν ἐμμένειν. *Decere pruden-*

prudentes magiſtratus, non porticus implere legibus, ſed efficere, vt ciues animis inſitum habeant iuſtitiae ſtudium. Non enim ſenatusconſulta et plebiſcita, ſed praeclara inſtituta, felicem efficere ciuitatem. Nam homines male inſtitutos leges etiam exquiſitiſſimas negligere audere: recte autem educatos demum bonis legibus obtemperare velle.

§. CLI.

Hinc imperantibus competit ius ferendi leges.

Quumque iuſtitia externa, ad internam ciuium ſecuritatem comparata, in conformatione actionum externarum cum lege conſiſtat: (§. CL, 1.) conſequens eſt, 4) vt ad officium ſummorum imperantium pertineat, bonis LEGIBVS armare rempublicam, adeoque 5) illis non poſſit non competere IVS vel POTESTAS LEGES FERENDI, 6) earumdem ſuſcipiendi cuſtodiam, 7) quin et eas attemperandi fini, formae, vtilitatique reipublicae, *) adeoque 8) aliquid iis adſtruendi, demendiue, quin et capita quaedam vel plane abrogandi, vel ſaltim mutandi, prout id e republica futurum eſſe, animaduertunt: quod iureconſultis Romanis, formae reipublicae ſuae ſtilum adcommodantibus, eſt ROGARE, OBROGARE, DEROGARE, ABROGARE, SVRROGARE. Vlpian. *Fragm. I, 3.*

*) Quia enim in eo poſitum eſt iuris naturalis ac ciuilis diſcrimen, quod illud ad actiones natura bonas malasque internas ac externas; hoc ad indifferentes atque externas, quatenus ſaluti populi cuiusque vel reipublicae attemperandae ſunt, pertinet: (Lib. I. §. XVIII, 36.) fieri non poteſt, vt vniformes ſint omnium gentium ciuitatumque leges. Et hinc iudicatu difficillimum eſt, quaenam diuerſarum gentium leges ciuiles ſint reliquis praeferendae, et recte potius Herodotus *apud Stobaeum Serm. XXI. p. 180.* Ἔι τις προθείη πᾶσιν ἀνθρώποισιν

ἐκλέξασθαι

ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους, ἐκ τῶν πάντων νόμων διασκεψάμενοι, ἀνελοίατο ἕκαστος τοὺς ἑαυτῶν· οὕτω νομίζουσι πολύτι καλλίστους τοὺς ἑαυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. *Si quis omne genus legum proponeret hominibus, et optimas ſibi, conſideratis omnibus, deligere iuberet: ſinguli ſuas recepturi eſſent. Ita quilibet, omnium longe praeſtantiſſimas ſuas eſſe leges, exiſtimat.* Quae enim leges optimae ſunt vni genti pro ſuo fine, ſuaque reipublicae forma: eae alteri parum commodae esſent futurae, et vni reip. noxiae, alteri eſſe posſent vtiliſſimae.

§. CLII.

Nimirum quum vnum in republica intellectum, vnamque voluntatem eſſe oporteat, (§. CXV, 50.) tunc demum vero vnus intellectus vnaque voluntas ſit, ſi omnes eumdem finem eademque media perſpiciant, ad eaque actiones ſuas referant, quod tamen pro ingenii humani indole aliter quam voluntatibus omnium imperantium voluntati ſubmiſſis conſequi non licet: (§. CXV. *) ſequitur, 9) vt imperantem oporteat oſtendere, ad quid ſuas actiones externas, alioquin indifferentes, referre, et ad quam normam eas componere debeant. Quod quum fiat præſcriptis legibus ciuilibus: facile patet, 10) LEGES CIVILES eſſe praecepta generalia ſummi imperantis de actionibus externis indifferentibus, ad decus vtilitatemque reipublicae componendis: adeoque 11) poteſtatem illam legislatoriam ſe eo vsque non extendere, vt leges diuinas euertere oſſit. (Lib. I. §. XVII, 33) Quid lex ciuilis, et quod eius obiectum ſit?

§. CLIII.

§. CLIII.

Quid imperanti liceat circa leges diuinas?

Dicimus, leges ciuiles verſari in actionibus ciuium externis ac indifferentibus ad decus vtilitatemque reipublicae attemperandis. (§. CLII, 10.) Quamuis enim ſaepe ipſa neceſſitas iubeat, imperantem 12) leges diuinas, tum naturales, tum poſitiuas, repetere, 13) easque extendere, * 14) interpretari, 15) contra illas laeſis actiones et remedia ciuilia dare, immo et 16) poenas et ſupplicia comminari illis, qui leges, ab ipſo Deo immortali profectas, tam proterue violare auſi fuerint: res ipſa tamen docet, 17) tunc non ipſas has leges ſummo imperanti debere originem, ſed hunc, 18) veluti cuſtodem diuinarum legum, dare operam, vt ſancta ſit earum in republica auctoritas.

*) Equidem legi diuinae et addi et detrahi quidquam vetuit ipſum ſummum Numen. *Deut. IIII*, 2. Sed prius intelligendum procul dubio de laciniis legi diuinae contrariis, vel de ἐθελοθρησκείᾳ, ad quam maxime procliuia erant Hebraeorum ingenia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem diuinam poſſit vlterius ad caſus, lege non expreſſos, proferre, vt veluti eo maior cuſtodia circumponatur legi diuinae. Solent id Hebraeorum magiſtri vocare סייג לתורה *ſepimentum legis*, quo longius arcentur homines legem violaturi, et ipſi veluti primi aditus occluduntur. De hoc legis ſepimento vid. Schickard. *iur. reg. Cap. V. theor. XVIII. p. 391.* et ibi Carpz. *in Notis* Io. Selden. *de vxor. Hebr. I*, 2.

§. CLIIII.

Legis partes.

Quum vero leges ciuiles ſint praecepta ſummi imperantis de ciuium actionibus externis indifferentibus, ad decus vtilitatemque reipublicae

blicae attemperandis, (§. CLII, 10.) tale vero ſit hominum ingenium, vt ſola obligatione interna parum moueatur: (Lib. I. §. VIII.) quin leges ciuiles, quae ad actiones indifferentes pertinent, ne poſſint quidem internam obligationem producere: (Lib. I. §. VII.) conſequens eſt, 19) vt omnes leges ciuiles ſanctione quadam poenali munitas eſſe oporteat, adeoque 20) duae ſint legis perfectae partes, PRAECEPTVM et SANCTIO poenalis: 21) praemia autem legi parentibus a republica non deberi, niſi aliquid non omnibus promiſcue ciuibus praecipiatur, ſed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum. *)

*) Eſt hoc obſeruandum contra Rich. Cumberlandum *de leg. nat. proleg. Cap. XIIII. et Cap. V. §. XXXX.* vbi praemiorum promiſſionem non minus ad integritatem legis pertinere, ſtatuit, quam comminationem poenae. At legislator non debet praemia iis, qui faciunt, quod ſine crimine omittere non poſſent, ſed iis, qui quid extra ordinem faciunt reipublicae bono. (Lib. I. §. LXXXXVIIII.*) Hinc fruſtra exſpectaret praemia, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem poena potius maneret. At iure exigit praemium, qui a legislatore, praemiis propoſitis, excitatus, commeatum nauibus aduexit, qui ſuis impenſis nouas fabricas armorum inſtituit, vel ſimile quid, ad quod non omnes et ſinguli tenentur, fecit. Ceterum inde inſignis Dei clementia elucet, quod, quum ſuo iure vti, hominibusque, legem ſuam transgreſſis, poenam tantum minari potuiſſet, tamen et praemia polliceatur obtemperantibus, et quidem in mille generationes duratura. *Exod. XX, 6.*

§. CLV.

Quotuplex ſanctio illa poenalis?

Quandoquidem porro per poenam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. I. §. LXXXXVIIII, 7.) 22) ille effectus malus conſiſtere poteſt non modo in malo quodam paſſionis, quod vitam, ſenſum, exiſtimationem, fortunasque hominis, adficit, verum etiam 23) in nullitate actus, contra leges ſuſcepti: immo et 24) in vtroque: qualem legem, quae et actum contrarium irritum pronunciat, et transgreſſori legis malum aliquod paſſionis irrogat, iureconſulti Romani ſolam PERFECTAM: 25) reliquas modo IMPERFECTAS, modo MINVS, QVAM PERFECTAS, adpellabant. Vlpian. *Fragm. I, 1.* Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, et ob inſignem circumſtantiarum varietatem diuerſum eſſe poſſit: (Lib. I. §. C, 9.) conſequens eſt, 26) vt poena vel DEFINITA eſſe poſſit, vel INDEFINITA, ſeu ARBITRARIA.

§. CLVI.

Imperanti competit etiam poteſtas iudiciaria?

Quum vero fruſtraneae futurae eſſent leges, niſi adplicarentur factis, id eſt, niſi inquiratur, imputandumne homini ſit factum, nec ne: (Lib. I. §. LXXXXV.) conſequens eſt, 27) vt in republica eſſe aliquem oporteat, quem penes ſit cognitio de imputatione actionum. Et, quia haec cognitio nihil aliud eſt, quam iudicium de aliorum actionibus: (Lib. I. §. LXXXXVII, 3.) facile patet, 28) neceſſariam omnino in republica eſſe POTESTATEM IVDICIARIAM. Denique quia inter aequales nec magiſtratus

giſtratus, nec poena intelligitur: (§. VI, 11. ſequ.) 29) haec poteſtas in republica competere non poteſt, niſi ſuperiori, id eſt, ſummo imperanti, *) adeoque 30) illa inter immanentia iura maieſtatis recte refertur. (§. CXXXVI, 33.)

*) Equidem in ſtatu naturali et patremfamilias ius dicere poſſe familiae ſegregi, iam ſupra obſeruauimus. (§. LXXXXIII, 10. ſequ.) At in ciuitate id fieri non poteſt, niſi quatenus id patrifamilias indulgent leges. (§. LXXXXIIII, 16.) Competit ergo in rebusp. iudiciaria illa poteſtas ſummis imperantibus, quos etiam vel maxime ob id conſtitutos eſſe, obſeruant veteres. Heſiod. *Theogon. v. 88.*

Τοὔνεκα γὰρ βασιλῆες ἐχέφρονες, οὕνεκα λαοῖς.
Βλαπτομένοις ἀγορῆφι, μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.

Hac vna reges ſapienti lege creantur,
Dicere ius populis, iniuſtaque tollere facta.

§. CLVII.

Quum vero iudicis ſit, leges ad facta adplicare, (§. CLVI.) facta vero, contra leges admiſſa, vel priuatis, vel ipſi reipublicae detrimentum inferant: ſequitur, 31) vt omnia iudicia vel PRIVATA ſeu CIVILIA, vel PVBLICA ſeu CRIMINALIA ſint, 32) illaque in diſtrahendis ciuium controuerſiis; haec in puniendis maleficiis conſiſtant: Cic. *pro Caecin. Cap. II.* Et 33) quamuis vitio verti non poſſit principi, ſi hanc iudicandi poteſtatem viris prudentibus iuriumque peritis (Lib. I. §. CI, 11. ſequ.) demandet, adeoque vbique magiſtratus et iudices conſtituat: ſemper tamen 34) ad imperantem iis patere

Quotuplex illa, et quomodo exerceatur?

tere oportet viam, qui, ſeſe iniuſta ſententia oppreſſos, conqueruntur, adeoque penes illum eſſe debet ſuprema cauſſarum dubiarum *ἀνάλυσις.* *)

*) Hinc in rebuspublicis MONARCHICIS ad reges et principes; in ARISTOCRATICIS ad ſenatum optimatium; in DEMOCRATIIS ad ipſum populum prouocandi ius eſt: nec temere conſtituendus eſt magiſtratus ſine prouocatione: quod ne in Regibus quidem dictatoribusque ſuis diu tulerunt Romani. Liu. *I*, *26. II*, *8. III*, *55. X*, *9.* Attamen, quum et prouocationum abuſus haud exiguus ſit: non mirum videri poteſt, varia inuenta eſſe remedia, quibus nimia prouocandi temeritas coerceretur. Qualia ſunt priuilegia de non adpellando, quibusdam magiſtratibus conceſſa, certa ſumma, quam adpellabilem vocant, lege definita, iusiurandum calumniae, pecunia quaedam, a prouocante in caſum, ſi ſuccubuerit, deponenda, et ſimilia, quae an proſint reip. magis in ciuili prudentia, quam in iurisprudentia naturali, diſquiritur.

§. CLVIII.

Itemque ius poenas infligendi?

Quia iudicis eſt, leges factis adplicare, et, an factum aliquod facienti imputandum ſit, disquirere, (Lib. I. §. LXXXXV.) imputatio vero conſiſtit in declaratione, vtrum effectus, quem lex actioni adſignat, locum habeat, nec ne: (Lib. I. §. LXXXXVIIII.) ſequitur ſane, 35) vt imperanti, cui ſumma eſt poteſtas iudiciaria, competat etiam IVS POENAS INFLIGENDI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui legem fert, ius etiam eſſe, eidem ob iuſtas cauſſas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§. CLI, 8.) multo magis 36) eidem licebit, aliquem delin-

delinquentem ob iuſtas et graues cauſſas ita lege ſoluere, vt ei gratiam poenae faciat. *)

*) Negabant id Stoici, quorum peruulgatum erat illud dogma: *μηδέποτε συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. Sapientem non dare veniam, nec ignoſcere.* Diog. Laert. *VII*, *123*. Sen. *de clement. II*, *6. 7*. Sed quum et Deus ipſe, iuſtiſſimus, gratiam delictorum faciat, ſalua iuſtitia: quidni et ſapiens? quidni et imperans, qui, vti leges poenales fert, ita eas plane tollere, ac proinde et vni alteriue veniam dare poterit? Sed *ob iuſtas cauſſas:* quum, quemadmodum non niſi ob graues iuſtasque cauſſas leges feruntur, ita nec, niſi ob iuſtas cauſſas, quidquam contra illas indulgeri poſſit. Quid vero, ſi poena ſit iure diuino conſtituta? Tunc, ſi probetur, talem legem poenalem exſtare, in eam principi nihil licere, non diffitemur. (Lib. I. §. XVII, 33.) An vero exſtet, de eo dudum certant viri docti, et adhuc ſub iudice lis eſt. Vid. Thomaſii *Diſſ. de iure adgrat. princ. circa poenam homicid.*

§. CLVIIII.

An hoc ius et inter pares obtineat?

Ex eo vero porro colligimus, 37) inter pares nullum eſſe ius puniendi, *) et 38) nec integritatem vitae, nec 39) alterius inueteratam peccandi conſuetudinem vlli aequali ius dare poenas infligendi, adeoque 40) naturam poenae non exhaurire definitionem vel Grotii, cui POENA *eſt malum paſſionis, inflictum ob malum actionis*, vel Becmanni, qui per illam *dolorem, propter delictum illatum,* intelligit: immo 41) non poenam, ſed *vindictam priuatam* eſſe malum illud paſſionis, ab ipſo laeſo inflictum; 42) *laeſionem*, ſi a tertio, non ſuperiore, infligatur. 43) Neutrum vero permittendum eſſe in ſtatu ciuili, vel inde patet, quod poteſtas iudicia-

ria ſoli imperanti, iisque, quibus hic illam demandauit, competat. (§.CLVI, 29. §.CLVII, 33.)

*) Loquimur enim hic de POENA CIVILI, proprie accepta, et ex lege irroganda, adeoque non de *conuentionali*, ad quam ſe quis ipſe ſua ſponte obligat: nec de *vltione*, qua quis alterum ob flagitia beneficiis priuat, ei amicitiam renunciat, ab eius familiari conſuetudine ſe ſegregat: nec de *malis naturalibus*, quae ſibi quisque peccando ſuo iumento inuenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum intereſt inter *caſtigationem*, quam infligendi ius et parentibus, et aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Haec enim ex arbitrio, per modum diſciplinae; poena proprie ſic dicta ex praeſcripto legum, per modum iurisdictionis, irrogatur. Inde vero ſua ſponte conſequitur, vt par parem punire nequeat, ſed is qui fert legem, eamque factis adplicat. Quod quum ſolus imperans faciat: (§. CLIII et CLVI.) huic quoque ſoli puniendi ius eſſe, manifeſtum eſt. Mira ergo eſt philoſophia Grotii *de iure belli et pac. II, 20, 3, 1.* ſatis indicare naturam, conuenientiſſimum eſſe, poenas exigi a ſuperiore, non tamen demonſtrari poſſe, hoc eſſe neceſſarium, niſi vox *ſuperioris* eo ſumatur ſenſu, vt is, qui male egit, eo ipſo ſe quouis alio inferiorem cenſeatur feciſſe, et quaſi ex hominum cenſu detruſiſſe in cenſum beſtiarum, quae homini ſubiacent: quod a theologis quibusdam ſit proditum. Quaſi vero ſuperioritas vel praeſtantia quaedam moralis vlli mortalium det ius puniendi, ac non potius exigatur ſuperioritas imperii. Thomaſ. *iurispr. diu. III, 7, 31.* Quare ſi laedens punitur a laeſo, non poena haec eſt, ſed vindicta, ſin a tertio, eſt noua laeſio. Vtramque vero in ſtatu ciuili prohibitum eſſe, ipſe non diffitebitur Grotius. Quanto rectius ergo apud Terentium *Adelph. II, 1. v. 34.* Sanio, leno:

Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium:
Periurus, peſtis: tamen tibi a me nulla orta eſt iniuria.

§. CLX.

§. CLX.

Nec difficile erit, ex ipſa poenarum inuentarum ratione de fine earumdem iudicare. Quum enim poena proprie dicta nata ſit, ſtatu ciuili inuecto, (§. VI, 12.) et ius illam infligendi, inter iura maieſtatis immanentia ſit, (§. CXXXVI, 34.) quorum non alius finis eſt, quam ſecuritas ciuium: (§. CXXXV.) conſequens eſt, 44) vt idem ſit poenarum finis. Quum vero ſecuri praeſtentur ciues, ſiue eo redigantur peccantes, vt nolint amplius delinquere, ſiue, vt non poſſint, id eſt, ſiue illi emendentur, ſiue in poſterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45) priorem finem intendere poenas, quae, ſalua vita, infliguntur, 46) poſteriorem ſupplicia, quae cum animae amiſſione coniuncta ſunt, *) vti loquitur Iuſtinianus §. *11. Inſt. de publ. iud.* Et quia non conſultum eſſet ſecuritati reipublicae, ſi ii tantum, qui deliquerunt, delinquere deſinerent, ab aliis vero idem eſſet metuendum: facile patet, 46) eadem opera et alios hoc exemplo moneri, vt delinquere vereantur, ac proinde 47) publice ſumenda eſſe a ſontibus ſupplicia, niſi alia grauior cauſſa id impediat.

Quotuplex poenarum finis?

*) Hinc ad poenas humanas non pertinet finis, quem vulgo iactant, expiatio puta reatus et ſatisfactio, quam iuſtitiae diuinae fieri debere, aiunt. Neque enim crudelitatis abſolueris Phalaridis ſimiles, qui ideo tantum delinquentes puniunt, vt miſeri dolores ſentiant. Nec iuſtitiae diuinae infinitae ſatisfieret nocentis hominis doloribus, niſi illi alia vere infinita ratione fuiſſet ſatisfactum. Sed talia qui iactant, vix rationem habere videntur poenarum

rum originis, quippe quae eas in ſtatu tantum ciuili neceſſarias eſſe viſas, abunde doceret, immo nec inter iuſtitiam diuinam et humanam, poenasque ciuiles et ſempiternas, quae impiis imminent, ſatis videntur diſtinguere.

§. CLXI.

An delinquens obligatus ſit ad poenam?

Quibus poſitis, facile etiam intelligitur, an in delinquente ſit obligatio ad poenam ſubeundam? Quum enim, qui in republica viuit, ad ea omnia obligatus ſit, ſine quibus reipublicae finis, id eſt, publica ſecuritas, ſperari non poſſet: (§. CVII, 18.) procul dubio 48) et delinquens obligatus erit ad poenam, quam lex definiuit, ſubeundam, ſed non ad ſeipſum puniendum, adeoque 49) non tenetur quidem quisquam, vt atrociſſimis ſuppliciis ſponte ſeſe offerat, *) nec tamen 50) ei ſit iniuria, ſi conuictus peccati iuſtas det poenas, nec 51) fas vlli eſt, reſiſtere poteſtati ſupremae, poenam ex legis praeſcripto irrogaturae.

*) Immo quum poena ſit malum paſſionis, a quo natura omnium hominum abhorret, ne poena quidem foret, quae volenti infligitur. Quinctil. *Declam. XI. Fallitur, quisquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur: nulla poena eſt, niſi inuito. Non habemus vllum, niſi ab impatientia, dolorem, et, vt aliquid crudele ſaeuum ſit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod proſilitur? quod expoſcitur? Illo trahite damnatos, quo non ſequuntur.* Hinc barbarus mos eſt, cogere homines, vt ipſi ſibi manus inferant, abdomen incidant, venenum ſumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim ad quod malum aequo animo patiendum obligatus ſum, id mihi ſtatim ipſe vltro arceſſere iubeor.

§. CLXII.

§. CLXII.

Ex fine vero poenarum (§. CLX.) colligimus, 52) poenas attemperandas eſſe fini reipublicae, ac proinde 53) ita comparatas eſſe debere, prout eas eſſe iubet interna ciuium ſecuritas. Ex quo porro ſequitur, 54) vt imperans, ad ea delicta punienda, ſit obſtrictus, quae ſecuritatem reipublicae turbant, aut efficiunt, vt ciues commode et tranquille ſecum inuicem viuere nequeant: non vero 55) puniri neceſſe ſit actus vitioſos mere internos, 56) nec lapſus minutiſſimos, a quibus nemo fere mortalium immunis eſt, 57) nec omiſſionem officiorum humanitatis, niſi 58) haec omnia in dedecus ac periculum reip. vergant, ac proinde ipſa neceſſitas et haec vitia coerceri iubeat. *) An delicta omnia, et quae punienda ſint?

) Sic ſane in crimine maieſtatis vel ſolam cogitationem et ſcientiam; apud gentes quasdam et inhumanitatem, veluti inhoſpitalitatem, punitam animaduertimus. Exempla quaedam iam ſupra vidimus. (Lib. I. §. CCXVI.) Iam addimus, et Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus poenalibus ſanxiſſe. Sunt ſane ſanctiones tales in *lege Burgund. XXXIII, 1. Capitular. I, 75.* quibus trium ſolidorum mulcta irrogatur iis, qui hoſpiti aduenienti tectum forumue negauerint. Quin Gothi aedes eorum, qui viatores tecto ter arcuerant, ex legis praeſcripto flammis conſumebant, teſte Ioanne Magno *hiſt. Goth. IIII, 1.* Add. *Elem. iur. Germ. I, 18, §. 420. *)*

§. CLXIII.

Ex ipſa porro poenae definitione (Lib. I. §. LXXXXVIIII.) ſatis patet, 59) puniendos tantum eſſe, qui malum actionis commiſerint, 60) non eorum here- Qui puniendi?

heredes, 61) multo minus totas familias, *) vel 62) vades, qui ſe ad ſupplicium pro alio ferendum praeter ius et fas obligarunt. (Lib. I. §. CXXXXVI, 15.) Denique quum totae ſocietates vnam veluti perſonam moralem conſtituant, (§. XX, 60.) adeoque et eas obligent leges, ciuibus reliquis praeſcriptae: (§. XXIIII, 75.) nemo non videt, 63) vniuerſitates quoque et ſocietates delinquentes poſſe puniri, quamuis 64) ipſa humanitas ſuadeat, poenam ita temperari, ne eadem ſit noxiorum et innocentum conditio, et 65) ne ex infirmitate conſilii vel per errorem lapſi eamdem imperantium ſeueritatem ſentiant, ac ii, qui faces ac tubae fuerunt eorum tumultuum. Quin 66) in poenis vniuerſitatum, ne remedium ipſo morbo ſit grauius, id in primis agendum eſſe, *vt metus ad omnes, poena ad paucos perueniat.*

*) Fuit haec Perſarum truculentia, de qua ex inſtituto Barn. Briſſon. *de regno Perſ. II, 227. p. 591. ſequ. edit. Lederl.* Eius veſtigia etiam exſtant *Dan. VI, 24. Eſther VIIII, 14.* Sed et hodie hanc crudelitatem paſſim imitari gentes orientales, iam pridem obſeruatum eſt ab iis, qui illarum mores ac inſtituta paullo accuratius deſcripſerunt. Enimuero vti hic mos rectae rationi omnino refragatur; ita caueri nulla prudentia poteſt, quo minus indirecte poena, parentibus inflicta, etiam liberis detrimento ſit, maxime ſi bona ex lege publicentur. Quod et mouiſſe arbitramur legislatores humaniores, vt rariſſime locum eſſe voluerint huic poenae, et non niſi in crimine maieſtatis bona omnia a fiſco occupari iuſſerint, vt, quantum in ipſis eſſet, ne indirecte quidem poenam ad liberos innocentes proferre viderentur.

§. CLXIIII.

Quales denique et quantae irrogandae ſint poenae, ex fine poenarum ſatis patet. Quum enim ille in ſecuritate ciuium poſitus ſit: (§. CLX.) conſequens eſt, 67) vt tantam eſſe oporteat poenam, quanta ſufficit ad metum hominibus incutiendum, reprimendamque peccandi libidinem. Quumque ea ſit ingenii humani indoles, vt infixa pectoribus cupiditas non aliter, quam propoſito maiore malo bonoue, cohibeatur: (Lib. I. §. LII, 45.) merito inde colligimus, 68) metum non incuſſuram eſſe ſanctionem poenalem, niſi maius malum iudicent homines, poenam legibus propoſitam ſubire, quam delictum omittere, voluptateque vel lucro, quod inde ſperant, carere. *)

Fundamenta de quantitate poenarum definienda.

*) Exemplo eſſe poterit poena iniuriarum, legibus XII Tabularum ſancita, quae tam parum metus incutiebat hominibus proteruis, at bene numatis, vt voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui mulcta libentiſſime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic. XX, 1.* quem locum, vtut longuſculum, hic totum legiſſe non poenitebit: *Nonne tibi quoque nimis videtur eſſe dilutum, quod ita de iniuria punienda ſcriptum eſt:* SI INIVRIAM FAXIT ALTERI, VIGINTI QVINQVE AERIS POENAE SVNTO. *Quis enim erit tam inops, quem ab iniuriae faciendae lubidine XXV. aſſes deterreant? Itaque Q. Labeo quoque veſter in libris, quos ad XII Tab. conſcripſit, non probaret. Quidam, inquit L. Neratius fuit, egregie homo improbus atque immani vaecordia, is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus ſuae palma verberare, eum ſeruus ſequebatur, crumenam, plenam aſſibus, portitans, et, quemcumque depalmauerat, numerari ſtatim ſecundum XII. Tab. viginti et quinque aſſes iubebat.*

bebat. Propterea, inquit, Praetores poſtea hanc aboleſcere et relinqui cenſuerunt, iniuriisque aeſtimandis recuperatores ſe daturos, edixerunt. Tantum ergo abeſt, vt huiusmodi dilutior ſanctio hominum vaecordium cupiditatemque reprimat, vt eam irritet magis, et ad peccandum veluti inuitet.

§. CLXV.

Concluſiones inde elicitae.

Ex his vero principiis iam porro colligimus, 69) non ferre reipublicae ſecuritatem, vt poena talionis peccantibus irrogetur, *) adeoque 70) nec ſufficere regulam, poenarum debere eſſe proportionem cum delictis, niſi illa non tam de ipſis factis illicitis, quam de libidine huiusmodi facinora patrandi intelligatur. Praeterea quum vnum delictum altero magis noxium ſit reipublicae, vnumque altero magis gliſcat in dedecus publicum: facile reddideris rationem, 71) cur, quo magis delictum laedit ſecuritatem publicam, eo acrioribus poenis ab eo deterreantur homines, et 72) cur, gliſcente delicto, poena quoque intendi ſoleat.

*) Probaſſe talionem videtur ipſe Deus, *Exod. XXI, 23. Leu. XXIIII. 50. Deut. XVIIII, 19.* Notum quoque eſt illud Decemuirorum: SI MEMBRVM RVPSIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO, apud Gell. *Noct. Att. XX, 1.* Sed vti legem diuinam ipſi Hebraeorum magiſtri ita interpretantur, vt tales noxas pecunia potuiſſe expiari contendant: Conf. Ioſeph. *antiqu. Iud. IIII*, 8. ita et apud Romanos hanc legem vmquam in vſu fuiſſe, negat Caecilius, iureconſultus apud Gellium *ibid.* Et ſunt fortaſſis talia παροιμιώδη, quibus indicatur, non fieri iniuriam illi, qui, quale alteri intulerit, tale ipſe quoque malum ferat, quamuis non ſemper idem ſuſtineat. Vid. Io. Cleric. *ad Exod. XXI. 22.* Quo ſenſu

et

et Pythagoras poenam ἀντιπεπονθὸς ſeu *parem paſſionem* eſſe dicebat. Vtcumque ſeſe res habeat, talionem non ſemper locum habere, inde probatur, 1) quod aliquando vix poenae nomen meritura ſit huiusmodi talio, e. g. ſi ei, qui mihi decem numos in via publica vi rapuit, totidem numos rapere iubear: ſi homo nullius dignitatis, qui magiſtratum percuſſit, ipſe quoque percutiatur. 2) Quod aliquando ne fieri quidem poſſit, vt idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. ſi luſcus alteri vtrumque oculum excluſerit. 3) Quod aliquando ita ſeruari non poſſit aequalitas, vt non plus patiatur qui deliquit, quam is, in quem delictum admiſſum eſt. Sic e. g. ſcio, noctuuagum occurrenti ſibi homini ita gladium adegiſſe per corpus, vt cuſpis ex tergo emineret, et hunc tamen, nullo inteſtino laeſo, breui conualuiſſe. An vero vel omnes medici iunctis conſiliis ita gladio traieciſſent illum hominem, vt ſaluus euaderet?

§. CLXVI.

Quandoquidem tamen, vti in reliquarum actionum humanarum, ita et in delictorum imputatione, omnium circumſtantiarum habenda eſt ratio, earumque vna ſaepe totam rem mutat: (Lib. I. §. C, 8. 9.) contingere ſane poteſt, 73) vt ob idem delictum in vnum grauius, quam in alterum animaduertatur, adeoque 74) in definienda poena ratio ſit habenda non modo perſonae delinquentis, ſed et 75) eius, cui delicto nocitum eſt, itemque 76) obiecti, 77) effectus, immo et 78) loci, temporis, ſimiliumque περιστάσεων. *)

In poenis definiendis circumſtantiarum habenda eſt ratio.

*) Sic quod ad perſonam delinquentem attinet, maiorem omnino poenam meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas a delicto reuocare debuiſſet, quam extraneus, ſtupidus, nullo ſpeciali vinculo obſtrictus, puer vel adoleſcens, plebe-

plebeius. (Lib. I. §. CXIII, 52.) Maiorem quoque poenam feret robuſtus, quam infirmior, et, ſi mulcta irrogatur, plus merito imperandum erit homini pauperi, quam pecunioſo alicui Neratio. Ita et ſi perſonae in dignitate conſtitutae, vel ipſi magiſtratui, illata ſit iniuria, quis eam ſeuerius vindicandam neget, quam ſi quis ex faece hominum contumelioſius habitus ſit? Praeterea ſi priuati res lucrifaciendi cauſſa contrectare delictum eſt, poena digniſſimum: quanto magis, peculatum admittere, vel ſacrilegio ſeſe polluere? Ita acrius puniri animaduertimus deſertionem militis, e ſtatione ſeſe proripientis, quam ex hibernis aufugientis ob effectum triſtiorem. Denique iniuriam, alicui in templo et inter ſacra illatam, deteriorem videri, quam quae in loco priuato alioque tempore facta ſit, omnes aequi rerum arbitri cenſent. Vt adeo non ſit publici ſaporis dogma illud Stoicorum, ἶσα τὰ ἁμαρτήματα εἶναι *omnia delicta eſſe paria. Cic. Paradox. III. Diog.* Laert. *VII, 120.* Contra quos diſputans Horat. *Serm. I, 3. v. 115.*

Non vincet ratio hoc, tantumdem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni infregerit horti,
Et qui nocturnus diuûm ſacra legerit. Adſit
Regula, peccatis quae poenas irroget aequas:
Ne ſcutica dignum horribili ſectere flagello.

§. CLXVII.

Poenae emendationis cauſſa infligendae non debent famoſae eſſe.

Sed ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quum non omnes poenae ad deſtruendum hominem facinoroſum ſint comparatae, ſed ſaepe et id agatur, vt, qui deliquit, emendetur, et cautius mercari in poſterum diſcat, (§. CLX, 45.) caueri debeat, 79) ne omnes, qui poenas dant delictorum, infamia notentur, ſiquidem eo ipſo fit, vt non amplius idonea reipublicae membra habeantur, adeo-

adeoque illis vix occaſio ſit, victum amictumque ſibi honeſtis artibus comparandi.

§. CLXVIII.

Principi competit ius imperandi tributa, et dominium aliquod eminens.

Inter immanentia maieſtatis iura eſt etiam ius TRIBVTA et VECTIGALIA imperandi ciuibus, quin et eorum bona, exigente neceſſitate, rei publicae vſibus adplicandi, quod ius DOMINVM EMINENS adpellare mos eſt. *) Quum enim ea omnia licita eſſe oporteat ſummis imperantibus, ſine quibus finem reipublicae, puta internam externamque ſecuritatem, obtinere non poſſent, (§. CXXXV, 29.) ſecuritas autem illa obtineri vix poſſet, niſi ciues conferrent pecunias, ferendis reip. communis oneribus neceſſarias, et aliquando eorum bonis vterentur imperantes: conſequens eſt, 80) vt imperantibus competere debeat ius exigendi collatitiam pecuniam, et 81) dominium aliquod eminens exercendi.

*) Fatemur tamen, non ſatis commode hoc adhiberi vocabulum, quum diuerſi ſint DOMINII et IMPERII conceptus, et non illud, ſed hoc competat imperantibus. Vnde, quod Grotius *de iure belli et pac. I, 1, 6.* primus vocauit *dominium eminens:* id Seneca *de benef. VII, 4* rectius denominauit *poteſtatem. Ad Reges*, inquit, POTESTAS *omnium, ad ſingulos proprietas pertinet.* Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. iur. publ. II, 15. p. 290.* Hinc non male quidem Wittebergenſes ICti poteſtatem illam ex imperio, non dominio quodam, deriuandam eſſe, contendunt aduerſus Io. Fr. Hornium: (Vid. Guil. Leyſeri collectionem ſcriptorum eriſticorum, quam *pro imperio contra dominium eminens* inſpripſit, ediditque *Witteb. MDCLXXIII.*) Sed dum lis eſt de vocabulo reique origine, et de ipſo iure imperantium bona ciuium vrgente neceſſitate reip. vſibus

vſibus adplicandi, nemo dubitat: cur vocabulum ſemel receptum plane proſcribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

§. CLXVIIII.

Ius eius circa bona ciuium in ſtatu reip. ordinario.

Quia ergo imperanti competit ius bona ciuium, vrgente neceſſitate, reipublicae vſibus adplicandi: (§. CXXVIII, 81.) facile intelligitur, 82) eidem etiam, nondum vrgente neceſſitate, ius eſſe, cuſtodiam veluti ſuſcipiendi honorum priuatorum, *) vt illa, vrgente neceſſitate, in promtu ſint, ſufficiantque reipublicae: adeoque 83) et ius leges ferendi de bonis recte vtendis, transferendis, et alienandis, (Lib. I. §. CCCXVII.) et 84) commercia tum foederibus firmandi, tum 85) certis legibus, prout e republica eſſe videtur, reſtringendi, quin et, 86) quae exportari e territorio, quaeque inuehi liceat, definiendi, 87) leges ſumtuarias ferendi, 88) opificia prouehendi, 89) agendique omnia, quibus effici poſſit, vt gliſcant opes ciuium, et reip. vſibus ſufficiant.

*) Quo fundamento etiam nititur ius imperantium ſupremum, vt et tutores curatoresue conſtituere pupillis, minoribus, morbo aliquo ſontico laborantibus, furioſis, prodigis, abſentibus, feminis, deinde his adminiſtratoribus certas leges praeſcribere, eos ad rationes reddendas adigere, et non ex fide gerentes remouere poſſint. Intereſt enim reipublicae, rem horum hominum, qui ipſi ſupereſſe rebus ſuis nequeunt, ſaluam eſſe. Vnde Plato *de Legib. Lib. XI.* pupillos non ad priuatorum, ſed publicam ciuitatis curam pertinere ſcribit, eosque vocat παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην, *depoſitum maximum et ſacratiſſimum* reipublicae.

cae. Quin ea re factum eſt, vt Germani iam inde ab antiquiſſimis temporibus ipſis imperantibus et magiſtratibus vindicarent ſupremam aliquam tutelam, de qua nos olim diſſerere meminimus in exercitatione *de ſuprema principum et magiſtratuum tutela.*

§. CLXX.

Nec non in extraordinario.

Et talia quidem ſunt iura, quae imperanti in ſtatu reipublicae ordinario competunt. Quum vero dominium illud eminens potiſſimum ſeſe exſerat in ſtatu extraordinario, vel vrgente neceſſitate: (CLXVIII.) conſequens eſt, 90) vt imperanti fas ſit, tempore belli priuatorum agros caſtris occupare, 91) iisdem munimenta operaque publica imponere, *l. 9. C. de oper. public.* 92) ſegetes pabulando colligere, 93) vias publicas nouas, deficientibus vetuſtioribus, per ciuium fundos munire, *l. 14. § 1. D. quemadm. ſeru. amitt.* 94) aedes ſuburbanas, vbi Hannibal ante portas eſt, deſtruere, et quae ſunt huius generis alia.

§. CLXI.

Quando dominio illi ſit locus?

Quandoquidem vero id fieri tantum poteſt, vrgente NECESSITATE, (§. CLXVIII.) neceſſarium vero eſt, ſine quocumque reip. ſalus, quae ſuprema lex eſſe debet, (§. XXV, 78.) libertas, et ſecuritas, ſalua eſſe non poteſt: merito inde colligimus, 95) hanc poteſtatem non ſolum ſeſe exſerere, ſi quando id extrema reipublicae *neceſſitas* exigit, verum etiam, 96) quoties id vere eſt reipublicae *vtile:* maxime quum plerumque vtilitas in neceſſitatem incidere ſoleat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p. 292.*

Atta-

Attamen 97) ei iuri vix locus eſt, quando priuata tantum principis vtilitas in eo vertitur, ſi alicui ius quaeſitum auferatur, multo minus, 98) quando aliquid non neceſſitatis vtilitatisque, ſed voluptatis cauſſa, occupatur. Quin 99) hoc ipſum ius dominii eminentis ita comparatum eſt, vt bonus princeps facile patiatur, eius fines regi, et illo non niſi modeſtiſſime vti velit. *) Bynkersh. *ibid.*

*) Limitationes has merito adiunximus, ne hoc ius abeat in ſummam iniuriam. Hinc grauiter Deum indignatum eſſe animaduertimus Achabo Regi, Nabotho extorturo vineam, tamquam palatio proximam, tantum vt eam in hortum olitorium conuerteret. *I. Reg. XXI*, 2. Nam et ad priuatum regis improbi commodum, et ad voluptatem magis, quam ad vtilitatem, pertinebat illa poſtulatio. Sed et Senatus Romanus litem ſecundum praetores, et contra M. Licinium Craſſum, dare noluit, quum illi per huius fundum deriuare vellent aquaeductum; qui ornatus et voluptatis magis, quam vtilitatis, cauſſam habere dicebatur. Liu. XXXX, 51. Ita ſane cauſſam repraeſentauit Marc. Zuer. Boxhorn. *Diſquiſit. polit. caſu XXXI.* Et tamen laudatiſſimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arauſiaci, quo magiſtratui Leidenſi facta eſt poteſtas, areas priuatorum, ſoluto poſſeſſoribus pretio, occupandi, et quidem non modo neceſſarias, ſed et, quae ad ornatum aedium academicarum, voluptatemque ſtudioſorum facere videantur, (*tot cieraat derzelve, en de recreatien der Studenten eenig ſints dienlyk.*) Vbi tamen vir illuſtris prudenter addit: *Hac iuris publici prudentia ego non vterer, nec vſus eſt Senatus Romanus in cauſſa Craſſi, nec etiam vſus eſſet Auguſtus*, de quo Sueton. *Aug. Cap. LVI. Forum anguſtius fecit, non auſus extorquere poſſeſſoribus proximas domos.*

§. CLXXII.

§. CLXXII.

Enimuero quum communis reipublicae onera communibus erogationibus ferenda eſſe, ipſa aequitas doceat: (§. CLXVIII.) conſequens eſt, 100) vt vnus ciuis prae reliquis non ſit onerandus, adeoque 101) ei, cui re ſua communis ſalutis vtilitatisue cauſſa carendum eſt, ex aerario vel arca publica ſatisfieri debeat, *) et, 102) ſi vel maxime id non in continenti fieri poſſit, id tamen poſtea ſuo iure exigant illi, qui re ſua exciderunt, niſi forte 103) contra legem prohibitiuam aedificauerint, et aedificium illud, vel qualecumque opus, vrgente reipublicae vtilitate, deſtructum ſit. Tunc enim tantum abeſt, vt pretii refuſionem recte petant, vt et in poenam incidant, legibus expreſſam. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p. 297.* Qua conditione illo vti poſſint imperantes?

*) Agnoſcunt hoc Grot. *de iure belli et pac. II, 14, 7.* Pufend. *iur. nat. et gent. VIII, 5, 7.* Huber. *de iure ciuit. I, 3, 6, 44.* et quicumque de hoc dominio paullo fuſius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatiſſimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui et Romanos id principium ſequutos eſſe, probat ex Tacito *Annal. I, 75.* et *l. 9. C. de oper. publ.* Et ſane pro eo eadem militat aequitatis ratio, quam pro lege Rhodia de iactu profert Paullus *l. 1. D. ad leg. Rhod. vt omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt.*

§. CLXXIII.

Praeterea ex eadem definitione patet, 104) ius hoc tantum exercendum eſſe circa ciuium bona, non 105) circa bona extraneorum, non hoſtium, apud nos reperta, adeoque 106) vix An illud et ad res exterorum non hoſtium proferri poſſit?

vix excuſandos eſſe principes, qui amicarum etiam gentium rebus et mercibus manus iniiciunt, 107) dominos inuitos ad pecunias ſibi credendas adigunt, 108) naues amicorum, in portubus ſuis repertas, ſiſtunt, iisque ad traiiciendas copias ſuas, vel commeatum auehendum, vtuntur. Quamuis hae angariationes, quas vocant, et frequentes ſint, et eo colore excuſentur, quod naues etiam alienae, in alterius principis imperio repertae, quodammodo ſubditae ſint, *) eaeque angarientur ex recepta palam conſuetudine, qua ciuitates et imperia continentur.

*) Quo colore quum ne vti quidem poſſent Graeci, a Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamuis id improbare non videatur Grotius *de iure belli et pac. II, 2, 10.* Auctor militibus fuerat Xenophon, vti ipſe teſtatur, *de expedit. Cyri V, 1, 6.* vt acceptis a Trapezuntiis nauibus longis, ſubducerent naues transeuntes, easque, detractis gubernaculis, cuſtodirent, donec tantum habeant illorum numerum, vt iis vehi poſſint, ita tamen, vt ii, quos cum nauibus ſubducturi eſſent, communi impenſa alerentur, quamdiu militum cauſſa manſerint, et mercedem pro vectura acciperent. Quod ſane facinus quodammodo excuſaſſet neceſſitas, ſi publicis auſpiciis militaſſent. Iam vero vix vllam perſpicere poſſum rationem, ob quam huiusmodi ius competere potuerit manui militum, qui, inuitis ciuitatibus ſuis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius praeclare geſtis, quam iuſtitia cauſſae memorabilem.

§. CLXXIIII.

Quid fiſcus et aerarium.

Haec de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBVTA et VECTIGALIA quod attinet, reipublicae dupli-

pliciter intereſt, quam maximam pecuniae vim in promtu eſſe: primum vt non deſit, vnde imperantes pro dignitate ſuſtententur: deinde vt et belli et pacis temporibus ſuppetat pecunia, neruus rerum gerendarum, quo adeo opus eſt, vt ſine eo fiat nihil, quo opus eſt. Itaque in rebuspublicis duplex eſſe ſolet arca publica, in quam opes publicae influant, quarum altera pecuniam imperantium deſtinatam ſuſtentationi continens, FISCVS, altera, pecuniae publicae deſtinata, AERARIVM adpellatur, *) quam vtramque eſſe quam locupletiſſimam, reipublicae omnino intereſt.

*) Merito haec diſcernimus, quamuis aliquando in monarchiis adeo ſibi omnia vindicare ſoleant principes, vt inter FISCVM et AERARIVM vix diſcrimen aliquod deprehendas. Auctor ſane eſt Dio Caſſ. *Hiſt. LIII. p. 506.* Auguſtum et pecuniam et milites in poteſtate habuiſſe, addita ratione: Λόγῳ μὲν γὰρ τὰ δημόσια ἀπὸ τῶν ἐκείνου ἀπεκέκριτο, ἔργῳ δὲ ταῦτα πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνηλίσκετο. *Nam licet pecunias ſuas dicis cauſſa ab aerario ſeparatas haberet: re ipſa tamen his quoque ſuo arbitrio vtebatur.* Sed quum hic non, quid fiat, diſpiciamus, ſed quid fieri oporteat: merito diſtinguimus vtramque arcam publicam, quam et in ariſtocratiis, aliisque rebuspublicis, accurate diſcerni, animaduertimus.

§. CLXXV.

Quum ergo in FISCVM inferantur pecuniae, imperantium ſuſtentationi deſtinatae: (§. CLXXIIII.) aequum viſum eſt gentibus plerisque, 109) non modo certa praedia, certosque terrarum tractus, adſignari imperantibus, e quo-

Quid ad locupletandum fiſcum ſit excogitatum?

e quorum reditibus dignitatem tuerentur, quae hodie vocant DOMANIA, vel DOMANIALIA, verum etiam 110) iisdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111) praecipue omnia ἀδέσποτα, intra reipublicae territorium, cedere imperantibus (Lib. I. §. CCXXXXIII. ſequ.) Quam poſtremam fiſcum locupletandi rationem eo magis placuiſſe animaduertimus plerisque gentibus, *) quo minore cum ſingulorum diſpendio eſt coniuncta.

*) Maximae gentes originis Germanicae, de quibus Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 5. Germaniae populi, quum principibus ac regibus bona quaedam eſſent adſignanda, vnde dignitatem ſuam ſuſtinerent, ſapienter exiſtimarunt, ab illis rebus incipiendum, quae ſine damno cuiusquam tribui poſſunt, cuiusmodi ſunt res omnes. quae in dominium nullius peruenerunt. Quo iure vſos et Aegyptios video. Nam et ibi Regum procurator, quem* ἴδιον λόγον *vocabant, vindicabat res eius generis.* Enimuero quae de Aegyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. *Geogr. Lib. XVII. p. 1148. edit. nouiſſ.* ea non tam ad Aegyptios, quam ad Romanos, Aegyptiorum dominos, pertinent. Ἴδιος enim λόγος non alius eſt, quam *procurator Caeſaris*, vel *rationalis*, et de eo refert Strabo, αὐτὸν τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴν εἶναι. *illum in ea inquirere, quae in nullius dominio ſint, et ſeorſum Caeſari cedant*, id eſt, in bona caduca et vacantia, ceu recte ad eum locum notauit Caſaubonus.

§. CLXXVI.

Iura bonorum domanialium. Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem ſunt comparata: (§. CLXXV, 109.) facile intelligitur, 112) ea

112) ea eſſe inalienabilia, ac proinde 113) alienata a ſucceſſore, ſiue vniuerſali, ſiue ſingulari, poſſe reuocari, nec 114) quidquam intereſſe, ſiue pro parte, ſiue vniuerſa ad alios priuatos translata ſint, ſiquidem, quod noſtrum non eſt, eius nec exiguam partem alienare poſſumus, vti recte ait Grot. *de iure belli et pac. II, 6, 11.* vbi tamen 115) alienationes illas, cum conſenſu populi factas, ſubſiſtere,*) et 116) fructus huius patrimonii ab ipſo patrimonio diſtinguendos eſſe, recte monet.

*) Siue initio conſenſerit populus, ſiue alienationem poſtea demum ratam habuerit. Cuius rei exempla innumera vidit Germania noſtra. Quum enim tam profuſa fuerit veterum Imperatorum et regum liberalitas in bonis domanialibus maxime in eccleſias transferendis, vt ex iis hodie vix quidquam ſuperſit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes iam pridem ratas habuerint Imperii ordines. Immo quamuis Imperator promittere ſoleat, ſe Imperii iura et reditus recuperaturum, *Capitul. Caroli VI. art. X.* id tamen ita intelligendum eſſe, monent ii, qui ius publicum Imperii Romani Germanici exponunt, vt id ſaluis legibus publicis fiat. Et male res ceſſit pleriſque, qui de recuperandis imperii ſolliciti fuerunt, imperatoribus et regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. et aliis. Conf. Schwederi *Diſſ. de domanio imperii.*

§. CLXXVII.

Quia praeterea et *ἀδέσποτα* imperantibus adſignare placuit: (§. CLXXV, 111.) non difficile erit, reddere rationem, 115) cur fiſcus vbique paene ſua eſſe contendat ea, quae iure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti 116) marium, quae territorium adluunt com- Ius fiſci circa *ἀδέσποτα.*

commoda, *) 117) flumina, 118) ſiluas maiores, adeoque 119) et iura piſcandi, venandique, nec non 120) ius fodiendi mineralia et metalla, 121) bona vacantia occupandi, 122) gemmas et lapillos mari eiectos colligendi, 123) adluuiones, 124) nouas inſulas, 125) alueos derelictos, quin alicubi 126) et theſauros, 127) et errones ac ſpurios vindicandi. Tametſi haec omnia ſecundum vſus gentium aliter aliterque ſeſe habere, recte obſeruet Huber. *de iure ciu. II, 4, 4, 48. p. 468.*

*) Nota ſunt, quae inter viros doctiſſimos Hug. Grotium, Io. Seldenum, Rob. Ionſtonum, Petr. Baptiſtam Burgum, Guil. Welwodum, Io. Iſaacum Pontanum, Theod. Graſwinckelium, et nouiſſime inter Pufendorffium, Huberum, Iac. Gothofredum, Io. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoek et Chriſt. Thomaſium, aliosque de dominio maris diſceptata ſunt, quae iam repetere nihil attinet. Nos, vti mare nullius eſſe nemo negat, ita quin illud occupari poſſit, occupantique cedat, nulli dubitamus, (Lib. I. §. CCXXXXI, 17.) maxime quum id et olim eſſe factum, et hodie fieri, ipſa nos conuincat experientia. At quum occupari non ſoleant res inexhauſti vſus, nec earum vſu alios excludere fas ſit: (Libr. I. §. CCXXXV, 9.) in mari vero quaedam ſint exhauſti vſus, veluti captura piſcium maiorum, et vnionum, vectigalia, ſimiliaque emolumenta: quaedam inexhauſti vſus, veluti nauigatio: illis alios excludi poſſe, his non poſſe, merito ſtatuimus. Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam ſuas, poſſident, licebit alios nauigatione, quam vel occupationis, vel commerciorum cauſſa eo ſuſcipiunt, excludere, niſi pactis et foederibus aliud cautum ſit, quum vnicuiusque gentis in arbitrio ſit poſitum, vtrum commercia cum extraneis permittere velit ciuibus, nec ne. At nauigatione, quae ad

ad prouincias transmarinas, non noſtras, commerciorum cauſſa inſtituitur, non magis quis alios ſine iniuria prohibere poteſt, quam vſu viae publicae, niſi nauigantibus obſtent pacta et foedera. Talis eſt noſtra de quaeſtione illa ſententia, qui tamen ſuo quemque ſenſu abundare facile patimur, maxime quum de maris dominio armis potius et ſolida vi, quam verbis et argumentis, diſceptari ſoleat. Adeo verum eſt, quod cecinit Horat. *Carm. I, 3. v. 21.*

Necquidquam Deus abſcidit
Prudens Oceano diſſociabiles
Terras, ſi tamen impiae
Non tangenda rates tranſiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

§. CLXXVIII.

Quum porro omnino interſit reipublicae, fiſcum eſſe quam locupletiſſimum: (§. CLXXIIII.) non mirum eſt, 128) et alia iura, quae ad quaeſtum, conſeruationemque rerum pertinent, fiſco concedi, in primis 129) ius cudendae monetae, 130) ius mulctas, 131) commiſſa, et 132) quaeuis ſcelere quaeſita occupandi, et quae ſunt huius generis alia, quae vulgo, licet parum commode, regalibus minoribus accenſentur. (§. CXXXV. *) At hic quoque mores variant, prout quaeuis ciuitas plus minusue concedit imperantibus ſuis, vel hi plus minusue longo vſu ſibi adrogarunt. Alia fiſci iura.

§. CLXXVIIII.

Quod ad AERARIVM attinet, illud fere tributis et vectigalibus locupletatur, niſi tantum ſit agri publici, vt eius fructibus respublica poſſit Aerarium locupletant tributa et vectigalia.

ſit ſuſtineri. Quum enim (per §.CLXXIIII.) imperantes nihil ſine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hiſt. IIII, 74.* et, non ſufficiente agro publico, illa non aliunde, quam a ciuibus peti poſſit: conſequens eſt, 133) vt rectores ciuitatum poſſint ciuibus imperare tributa et vectigalia, 134) ſiue ſoli, ſiue reliquorum ordinum conſenſu, prout id reipublicae forma exigit. 135) Vt ea poſſint imponere perſonis, fundis, mercibus importandis et exportandis, rebus fungibilibus, opificiis et commerciis, prout id commodiſſimum videtur, 136) dummodo et facultatum habeatur ratio, *) et 137) ciues non ita opprimantur, vt ſe tamquam ſeruos, omnia imperantibus, non ſibi, adquirere, iure conquerantur.

*) Aequiſſimum hoc viſum eſt Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipſo gratiam a populo iniiſſe nouimus, quod apud Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. Lib. IIII. p. 215.* permiſſurum ſe negaret, pauperes tributorum gtauatos onere, aes alienum contrabere cogi, ac proinde ſe potius cenſurum bona omnium, et pro ſuo quemque cenſu conferre iuſſurum, prout in magnis et bene inſtitutis ciuitatibus fieri ſoleat, addita ratione: *Δίκαιόν τε καὶ σύμφερον τῷ κοινῷ τὸ αὐτὸ ἡγοῦμαι, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ εἰσφέρειν, τοὺς δ᾽ ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα. Iuſtum enim exiſtimo, et reipublicae vtile, vt, qui multum poſſident, multum conferant, parum vero, qui ſunt in re tenui.*

§. CLXXX.

Quid circa illa iuſtum ſit?

Quod ſi ergo in imperandis tributis et vectigalibus facultatum habenda eſt ratio, nec ciues his oneribus ſunt plane opprimendi; (§. CLXXVIIII,

CLXXVIIII, 136. ſequ.) per ſe profecto patet, 138) non exigi debere, quod a ciuibus praeſtari nequit, nec 139) eos pacis temporibus ita eneruandos eſſe, vt in re trepida nihil conferre poſſint: praeterea 140) nemini temere concedendam eſſe immunitatem, niſi tanti ſit eius opera, vt haec pars publici oneris illa facile penſetur. Denique 141) collatitiam iſtam pecuniam et ſine nimia acerbitate colligendam, et 142) bona fide adminiſtrandam, et 143) iis rebus, quibus deſtinata eſt, impendendam eſſe, vel ipſe finis, ad quem comparata eſt haec collatio, ſatis oſtendit.

§. CLXXXI.

Porro inter iura maieſtatis immanentia etiam eſt IVS ADMINISTROS ET MAGISTRATVS CONSTITVENDI. (§. CXXXVI.) Vbi per ADMINISTROS intelligimus, qui partem reipublicae, ſibi creditam, nomine imperantium adminiſtrant: per MAGISTRATVS, qui illam partem, nomine proprio, at dependenter a ſummo imperante, adminiſtrant. Quum ergo et adminiſtri vice imperantium; et magiſtratus dependenter ab iis rempublicam capeſſant: conſequens eſt, 144) vt ii a ſolo imperante conſtituendi ſint, 145) niſi hic vel aliis eligendi praeſentandiue, vel 146) integro collegio cooptandi ius dederit. 147) Vt eidem obligentur ſpeciatim, ac proinde 148) illi et rationes reddere teneantur, et 149) ſi male fungantur munere, ab eo dignitate merito priuentur, quin et 150) poenas dent, pro eo, ac merentur, ſi doli culpaeue maioris rei ſint. *)

Ius principis conſtituendi miniſtros et magiſtratus.

 *) Non

*) Non vero puniendum conſilium non fraudulentum, quod euentus deſtituit, quum hunc nemo praeſtet. Nec poenam meretur, qui principis ſui aut reipublicae mandatum exſequutus eſt, ſi illud in ſe iuſtitiae, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quaeſt. iur. publ. II, 2. p. 196. ſequ.* Barbarus ergo mos fuit Poenorum, praeſtantiſſimos duces mittentium in crucem, ſi quid praeter animi ſententiam accidiſſet. Nec minus deteſtabilis eſt Turcarum aliarumque gentium orientalium conſuetudo, qui et ipſi conſilium ex euentu aeſtimantes, capitis damnant omnes, quorum conſilium caruit euentu. Quin non modo iuſti regulis refragatur haec truculentia, verum etiam prudentiae. *Si quis*, inquit vir laudatiſſimus, *rebus in arduis conſilium deſideret: plures ſunt, qui dare poſſunt, ſed nemo vnus euentum praeſtiterit; ſi et hunc exigas, ecquis erit, qui conſilio ſuo tibi adeſſe velit? vel duo, vel nemo.*

§. CLXXXII.

Officia imperantium et ipſorum miniſtrorum et magiſtratuum.

Quemadmodum vero adminiſtris aeque, ac magiſtratibus, pars aliqua reipublicae creditur: (§. CLXXXI.) ita 151) et principis erit virtus maxima, noſſe ſuos, et dare operam, vt non niſi idoneos munerique pares eligat: 152) ciuium contra, non ambire munera, quibus ſeſe impares eſſe intelligunt, multoque minus 153) ea largitionibus aliisque turpiſſimis artibus aucupari, niſi 154) ipſis imperantibus e republica videatur, vt et officia ſint in commercio. Praeterea res ipſa docet, 155) quemlibet adminiſtrum et magiſtratum omnem fidem ac diligentiam praeſtare, et reipublicae ſalutem ſibi ſupremam legem ducere debere: tantoque magis 156) in eam curam incumbere decere admi-

adminiſtrum ſummum ac primarium, cuius humeris imperans vniuerſam reipublicae molem impoſuit. *)

*) Vocari hi ſolent MINISTRISSIMI, et de iis quaeri ſolet, primum an e republica ſit, vniuerſae reipublicae curam vni demandari? deinde, an id ſaluo iure fieri poſſit? Prior quaeſtio ad prudentiae ciuilis ſcriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. ciu. I, 10, 11.* nec non Guil. Schroeteri et Iac. Thomaſii ſingulares de eo argumento diſſertationes. De poſteriore facile tranſigent, qui iuris gentium principia paullo accuratius expenderint. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandemus id, cui ipſi nos non ſufficere animaduertimus: quidni et princeps vices ſuas aliis mandet, maxime quum aetas, imperii magnitudo, aliaeque iuſtae cauſſae, eum ad id faciendum impellere poſſint? Et ſi in ſe iniuſtum non eſt, tutorium eſſe aliquod regnum, quando rex per aetatem illud capeſſere nondum poteſt: cur iniuſtum ſit illud adminiſtro ſummo demandari? Attamen iniuſte ageret princeps, ſi ideo conſtitueret talem adminiſtrum, vt genio tantum indulgeat, nullamque reip. curam animum ſubire patiatur, quum illo tamquam adminiſtro vti, non ipſum imperium in eum transferre, debeat. Praeclare hoc mihi videntur vidiſſe Perſae, dum primarios rerum adminiſtros eleganter τοὺς βασιλέως ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ βασιλέως ὦτα, *et oculos et aures Regis* adpellarunt, teſte Xenoph. *Cyropaed. VIII, 2, 7. p. 483.* de quibus plura Barn. Briſſon. *de regno Perſ. Lib. I. §. CLXXXX. p. 264.*

§. CLXXXIII.

Ius circa ſacra imperantibus competens.

Inter praecipua quoque maieſtatis iura, quae ſummus imperans intra rempublicam exercet, eſt etiam IVS CIRCA SACRA, ſeu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus ſocietatem ſeu collegium, religionis gratia initum.

Quum

Quum itaque omnia collegia et ſocietates ſimpliciores magis compoſitis ita ſint ſubordinata, vt nihil, quod maiori illi ſocietati manifeſto refragetur, agere, ſalua iuſtitia, poſſint: (§. XXIIII, 66.) conſequens eſt, 157) vt et eccleſiam ſubordinatam eſſe oporteat reipublicae: adeoque 158) imperanti etiam competere debeat ius dirigendi res eccleſiae. *) Quod et inde ſolide probatur, quod reipublicae vnam eſſe voluntatem oporteat. (§. CXV, 50.) talis vero non eſſet futura, ſi eccleſia particularis non ſubeſſet imperio, ſed ſinguli, alias imperio ſubiecti, eo ipſo, dum in hanc ſocietatem coaleſcunt collegium liberum, et a ſummo imperante independens, conſtituere poſſent. Accedit, quod quum ea omnia iura cum maieſtate coniuncta ſint, ſine quibus ſecuritas ciuium obtineri non poſſet, (§. CXXXV. 29.) experientia vero doceat, ſecuritatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbaſſe homines obtentu religionis: quis principi deneget ius ſacra ita moderandi, ne quid respublica detrimenti capiat?

*) Itaque hoc ius competit imperanti, qua imperanti, non qua epiſcopo, quod vulgo ſtatuunt, quorum ſomnium erudite profligauit illuſtris collega, Iuſt. Henn. Boehmer. *diſſ. de iure epiſcopali Principum euangel.* Ac proinde otioſa fere eſt quaeſtio de epiſcopatu, quem Conſtantinus M. apud Euſebium *in vita IIII*, 24 in conuiuali ſermone ſibi tribuit, τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας *eorum, quae extra eccleſiam contingunt*, quemadmodum ſacerdotes ſint epiſcopi τῶν ἔσω. Nec magis rem acu tangunt, qui illud ius circa ſacra imperanti, vel tamquam primario eccleſiae membro, vel ex ſola conuentione

tione vindicant: quorum prius a Iaegero *de iure ſuprem. poteſt. circa ſacra Cap. III. p. 44. ſequ.* factum nouimus. Quum enim ius ſit maieſtatis: non alio titulo indigebit imperans, quo fretus illud exerceat, quam ſummi imperantis, vnde et ipſi Romani, *ius publicum etiam in ſacris et ſacerdotibus conſiſtere*, iam pridem monuerunt. *l. 1.* §. 2. *D. de inſt. et iur.*

§. CLXXXIIII.

An illud ſe exſerat circa articulos fidei?

Religio, ob quam homines in ſocietatem illam, quam eccleſiam vocamus, coaleſcunt, (§. CLXXXIII.) duobus conſtat capitibus: priore, vt rectas de Deo habeamus ſententias: (Lib. I. §. CXXVII, 16.) poſteriore, vt eumdem perfectiſſimo amore proſequamur. (ibid. §. CXXX. ſequ.) Inde facile patet, 159.) circa prius caput nihil poteſtatis competere ſummo imperanti, quum intellectus cogi nequeat: (Lib. I. §. CXXVIIII, *) adeoque 160) eo vſque non porrigendum eſſe illud ius, vt imperans ciuibus nouos fidei articulos imperare, vetereſque proſcribere, id eſt, 161) ipſis conſcientiis iugum imponere poſſit: *) quamuis, 162) vt illa, quae rationi et reuelationi conſentanea eſſe credit eccleſia, recte doceantur, et potius ad pietatem adplicentur, quam 163) in ferales lites et iurgia conuertantur, nec non 164) vt ne huiusmodi lites in reipublicae eccleſiaeque detrimentum euadant, omnino curare debeat.

*) Procul dubio ergo proſcribendum eſt Machiauelli et Hobbeſii dogma peſtilentiſſimum, quo ipſa religio et conſcientia imperantium arbitrio ſubiicitur, (§. CXXXI.) Vt enim non vrgeamus, quod paullo ante diximus, intellectum, vtpote neceſſariam

riam potentiam, coactionem non admittere, eique non magis imperari poſſe, vt, quod non credit, credat, quam oculo, vt, quod non videt, videat: quis non videt, quantam lanienam excitatura ſint haec principia, ſi Nero aliquis, aut Domitianus, aut Diocletianus, rerum potiatur, qui ſibi perſuadeat, religionem Chriſtianam minus prodeſſe reip. quam paganam, aut Mahumedanam, aut qui aliam plane nouam comminiſcatur? Immo quis non videt, eam doctrinam, inſuper habito vero religionis fine, eam in inſtrumentum dominationis conuertere?

§. CLXXXV.

An circa cultum Dei internum?

Quod vero ad cultum diuinum attinet, illum ſupra vel INTERNVM, vel EXTERNVM eſſe, obſeruauimus. INTERNVS quum ex ipſis Dei attributis, adeoque ex recta ratione, prono alueo fluat, (Lib. I. §. CXXX. ſequ.) ita comparatus eſt, 165) vt in eum nihil vlli mortalium liceat, (Lib. I. §. XVII, 32. ſeq.) ac proinde, 166) ne imperans quidem illum vel mutare legibus, vel abrogare poſſit: quamuis, 167) quum omnes homines ad gloriam ſummi numinis pro viriti prouehendam obſtricti ſint, (Lib. I. §. CXXVIII, 31.) nec principi denegandum ſit ius et officium curandi, vt ciues praeclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur, errantes reducantur in viam, impii, quoad eius fieri poteſt, ad concipiendam ſummi Numinis reuerentiam ſolidis demonſtrationibus et cohortationibus excitentur, immo et 168) dandi operam, ne vel atheiſmus vel ſuperſtitio gliſcat in republica.

§. CLXXXVI.

§. CLXXXVI.

An circa externum?

EXTERNVS cultus in actionibus externis, partim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis, (Lib. I. §. CXXXV.) partim in actionibus arbitrariis, (ibid. §. CXXXVIII, 58.) conſiſtit. Priorum eadem eſt ratio, ac cultus interni, (§. CLXXXV, 165 ſequ.) adeoque 169) in eum ſibi nihil poteſtatis arrogabit bonus princeps: praeterquam 170) quod eum pro virili prouehere ſtudebit. *) Poſteriores, 171) quum a ratione nec improbentur, nec praeſcribantur, (Lib. I. §. CXXXVIII, 61.) omnino ſubiectae ſunt imperantium arbitrio, adeoque 171) ea omnia his circa illas licita ſunt, quae nec rationi, nec reuelationi refragantur.

*) Hinc princeps non poteſt prohibere, quo minus homines de Deo colloquantur, eumdem hymnis celebrent, preces ad eumdem fundant, cetera: at poteſt praeſcribere, quo ordine, quoque ratione id publice fieri debeat. Hinc abſurda erat lex Darii, Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere audeat ſiue a Deo, ſiue ab hominibus: *Dan. IV*, 7. at non abſurda cura Dauidis, aliorumque piorum regum, ita inſtituentium cultum externum, vt nec hymnis carerent, nec eos cum grauitate decantandi rationem ignorarent.

§. CLXXXVII.

Iuris circa ſacra praecipua capita.

Quum ergo circa actus cultus diuini externi arbitrarios omnia licita ſint imperantibus, quae nec rectae rationi, nec reuelationi refragantur: (§. CLXXXVI, 171.) conſequens eſt, 172) vt principi competat ius reformandi eatenus, vt ritus arbitrarios in melius formare,

mare, et abuſus, vere tales, tollere poſſit, quatenus ei leges publicae vel conuentiones non obſtant: 173) ius publicandi emendandique leges eccleſiaſticas: 174) epiſcopos eccleſiaeque miniſtros conſtituendi, et minus idoneos dimittendi: 175) ius curam gerendi bonorum eccleſiaſticorum, operamque dandi, vt ſuis vſibus adhibeantur: 176) iurisdictio eccleſiaſtica circa perſonas, res, et cauſſas eccleſiaſticas, 177) ius indicendi dirigendique concilia et ſynodos: *) 178) ius coetus diſſentientium vel recipiendi, vel ob cauſſas praegnantes iis ſine iniuria imperandi emigrationem.

*) Poſſunt hae indici ob varias cauſſas: veluti, vt dogmata ab aliis in dubium vocata, nouis decretis et ſymbolis ſtabiliantur: deinde vt patres de ritibus adiaphoris conſulant in medium: demum, vt quae ad diſciplinam pertinent, communi conſilio ſanciantur. Primi generis ſynodi omnino naturae ac indoli religionis aduerſantur, primo quod non ſemper verum eſt, quod pluribus videtur, et in rebus, ad intellectum pertinentibus, vincere non poſſit ſuffragiorum numerus, ſed pondus et robur argumentorum: deinde, quod decreta illa, formulae, et ſymbola, publica auctorittae, adeoque per modum legis, obtruduntur membris eccleſiae, quum tamen leges intellectui ferre nemo poſſit: denique, quod plerumque pars vna ſibi iudicum partes adrogat in alteram, adeoque iudicat in propria cauſſa, ac proinde fieri facile poteſt, vt vulnera eccleſiae non ſanentur, ſed potius noua infligantur. Quod adeo firmat experientia, vt iam pridem faſſus ſit Gregorius Nazianzenus *Epiſt. LV. ad Procopium: nullum ſe conciliorum exitum felicem*, (χρηςὸν,) *deprehendiſſe, et habuiſſe illa potius* προσθήκην κακῶν, ἢ λύσιν, i. e. *malum potius iis exaſperatum, quam imminutum eſſe.* Reliquae ſynodi poſſunt eae quidem ali-

aliquando vtiles eſſe eccleſiae: ſed tunc, quia eccleſia non gaudet poteſtate legislatoria, decreta non obligabunt, niſi accedat ſummorum imperantium directio et auctoritas.

§. CLXXXVIII.

Ius imperantium circa ſcholas et academias.

Eccleſiae aeque, ac miniſtrorum et magiſtratuum, quin et aliorum bonorum ciuium ſeminaria ſunt SCHOLAE atque ACADEMIAE, quippe quarum iſte finis eſt, vt iuuenes ad omnes honeſtas artes, quibus aliquando illis in variis vitae generibus opus futurum eſt, nec non ad probitatem, moresque elegantes, ſolide inſtituantur. Ex quo fine conſequitur, 179) vt principis ſit, huiusmodi lycea inſtituere, 180) ea bonis legibus ornare, 181) cathedris viros, ſolide doctos, diligentes, munerique ſuo pares praeficere, 182) dare porro operam, ne doctrinae reip. noxiae inculcentur, 183) diſciplinae curam gerere, et 184) prudenter cauere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus ſerant, *) idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum ſchola dicere ſolebat Diogenes, eam eſſe *ȣ̓ σχολὴν, ἀλλα χολὴν, non ſcholam, ſed meram bilem.* Diog. Laert. VI, 24.

*) Dici non poteſt, quanto cum ſtudiorum ipſiusque reip. detrimento coniuncta ſint bella illa ſcholaſtica. Plerumque enim ea mouent homines inſulſi et inertiſſimi, quibus aliorum doctrina et induſtria eſt ſudes in oculis. Hi enim quo doctiores ſunt, eo magis ab illis litibus abhorrent. Res deinde geritur calumniis, conuiciis, inſidiis, accuſationibus, quibus id ſe conſequuturos eſſe ſperant, vt vel opprimant hoſtem, vel eum ſuſpectum reddant auditoribus. Hinc porro euenit, vt doctores bonas horas, quas auditorum ſtudiis conſecra-

re debebant, ſcribendis libellis eriſticis impendant, vt auditores quoque, ſaepe totius controuerſiae ignaros, trahant in partes, et ſic in ſectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas et verbera. Quae omnia quam facile euertere poſſint ſcholas etiam florentiſſimas, nemo eſt, quin intelligat.

§. CLXXXVIIII.

Ius eorumdem circa commercia.

Supereſt IVS imperantium CIRCA COMMERCIA. (§. CXXXVI, 38.) Quum enim ſine illis ſubſiſtere vix poſſit genus humanum, nedum reſpublica: (Lib. I. §. CCCXXV, 4) facile patet, 184) in eam quoque curam incumbere debere rectores reip. vt et floreant commercia, et 185) recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis iura omnia competunt, ſine quibus finem obtinere non poſſunt: (§. CXXXV, 29) conſequens eſt, 186) vt poſſint illi leges de commerciis, opificiis, exportandis importandisque, expungendis accurate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 187) negotiis inſtantes priuilegiis ornare, 188) mercatoribus peregre negotiantibus foederibus armisque ſecuritatem praeſtare: 189) ſocietates mercatorum maiores munire priuilegiis, et 190) generatim ea omnia agere, quibus foedera et pacta, cum aliis principibus rebusque publicis inita, non refragantur *)

*) Totum hunc paragraphum mirifice illuſtrabunt binae diſſertationes, altera Io. Fridr. L. B. Bachouii ab Echt *de eo quod iuſtum eſt circa commercia inter gentes*, quae prodiit Ienae MDCCXXX. altera viri celeberrimi, Io. Iac. Maſcouii *de foederibus commerciorum* Lipſiae MDCCXXXV. Quibuscum ſi iunxeris ſcripta eriſtica, quibus de controuerſia, inter Batuuos et Belgas, auguſtae domui Auſtriacae

ſub-

ſubiectos, de ſocietate mercatoria Oſtendenſi diſceptatum, in primis *la Refutation des argumens, avancés de la part de Mrs les Directeurs des Compagnies d' orient et d' occident des prouinces - vnies contre la liberté du commerce des habitans des Pais-bas.* Hagae MDCCXXIII. et V. C. Io. Barbeyrac *Defenſe du Droit de la compagnie Hollandoiſe des Indes orientales contre les nouvelles pretenſions des Habitans des Pays-bas Autrichiens* nihil erit, quod huiusmodi de quaeſtionibus poſſis magnopere deſiderare.

CAP. VIIII.

DE IVRIBVS MAIESTATIS TRANSEVNTIBVS.

§. CLXXXX.

Bellum gerere omnino licitum.

QVia omne imperium eſt ſummum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXVIIII) ſequitur, vt et plura imperia vel respublicae nemini mortalium ſubiecta ſint. (§. eod.) Quumque, qui in communi ſocietate ciuili non viuunt, in ſtatu naturali viuere dicantur: (§. IIII, 3.) conſequitur ſane, 1) vt imperia et respublicae inter ſe inuicem viuant in ſtatu naturali, adeoque 2) in ſtatu aequalitatis, et libertatis. (§. V. ſequ.) Et quia porro in hoc ſtatu laeſis nullum, niſi in ſe ipſis, praeſidium eſſe poteſt, ac proinde vnicuique ius eſt, vim omnem atque iniuriam a ſe propulſandi, idque, quod alter iure perfecto debet, vi extorquendi: (§. X, 24. ſequ.) nemo non videt, 3) cuiuis imperio ac reipublicae IVS BELLI omnino competere. *)

*) Poteſt id et aliunde luculenter probari. Ipſa enim natura non modo hominibus, et brutis animanti-

mantibus indidit cupiditatem, ſe ſuaque vi tuendi, ſed et haec armis quibusdam ad vim propulſandam inſtruxit. Horat. *Serm. II, 1. v. 50.*

Vt, quo quisque valet, ſuſpectos terreat; vtque
Imperet hoc natura potens, ſic collige mecum.
Dente lupus; cornu taurus petit. Vnde, niſi intus
Monſtratum?

Qualia veterum teſtimonia complura collegit Grot. *de iure belli et pac. I, 2, 1, 4.* Deinde quum ipſis, qui in ſocietate ciuili viuunt, priuatis ideo ius ſit, ſe ſuaque vi tuendi, quod ipſis in promtu non eſt aliud praeſidium: (Lib. I. §. CLXXXI, 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in ſtatu naturali nullus ſit communis laedentis et laeſi magiſtratus, a quo defendi poſſit. (ibid. §. CLXXXIII.) Plura iuri bellandi argumenta ex ſcriptura ſacra oppoſuerunt veteris eccleſiae patres, vti Tertull. *de idolol. Cap. XVIIII. et de coron. milit. Cap. XI.* Origen. *Lib. VIII. adu. Celſum p. 425.* Eraſmus *in Milite Chriſtiano*, et *Adagior. Chil. IIII. Cent. I. adag. I.* nec non poſtea anabaptiſtae, de quibus Arnoldus *in Hiſt. eccleſ. et haeret. Part. II. Libro XVI. Cap. XXI. n. XXIIII.* Sed horum argumenta ſuo more profligarunt Grotius *ibid.* §. *V. ſequ.* et Huber. *de iure ciu. III, 4, 4, 6. ſequ.*

§. CLXXXXI.

Quid bellum?

Per BELLVM vero intelligimus ſtatum liberarum gentium vel hominum, in ſtatu naturali viuentium, iuris ſui perſequendi cauſſa vi doloue concertantium, propoſitumue concertandi retinentium. *) Ex qua definitione patet, 4) bellum non in ipſo tantum certandi actu, ſed et in hoſtili ſtatu certandique propoſito conſiſtere, adeoque 5) et inducias non ad pacis, ſed ad belli, ſtatum eſſe referendas: 6) non belli vero, ſed tumultus, vel vis publicae priuataeue, nomine venire concertationem hominum,

num, qui non ſuae poteſtatis, ſed ſub imperio ſunt.

*) Ita definire viſum eſt bellum, quamuis alii definiant aliter. Ciceroni *de Offic. I, 11.* omnis certatio per vim eſt bellum. At Grotius *de iure belli et pac. I, 1, 2, 1.* obſeruans, vſu obtinuiſſe, vt non actus, ſed ſtatus, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem: ita emendat, vt bellum vocet *ſtatum per vim certantium, qua tales ſunt.* Sed quum haec definitio aeque in tumultum vel vim publicam priuatamque, ac in bellum, cadat: paullo melior eſt illa Alberici Gentilis *de iure belli I, 2.* cui bellum eſt *publicorum armorum iuſta contentio,* omnium optima vero ea, quam dedit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. iur. publ. I, 1: Bellum eſt eorum, qui ſuae poteſtatis ſunt, iuris ſui perſequendi ergo, concertatio per vim vel dolum,* quam, quod ad ſenſum attinet, totam retinuimus.

§. CLXXXXII.

Quum ergo bellum gerant liberae tantum gentes, iique homines, qui in ſtatu naturali viuunt: (§. CLXXXXI.) conſequens eſt, 7) vt ius belli poſteriore caſu ſit promiſcue omnibus, quippe inter ſe aequalibus; (§. V. et X.) 8) priore non niſi ſummis imperantibus: (§. CXXXVII, 41.) adeoque horum ſit 9) milites legere, vel conducere, *) 10) vrbes et caſtra munire, 11) aerarium militare pecunia; 12) armamentaria tormentis et armis; 13) granaria commeatu, 14) naualia nauibus replere; 15) bellum decernere, 16) milites hoſti, etiam cum ſummo periculo, opponere, 17) leges de diſciplina militari ferre, et ſimilia. Quum enim finis et huius iuris ſit ſecuritas externa, (§. CXXXVII.) et imperantibus omnia iura competant, ſine qui-

Cui competat ius belli, et in quo conſiſtat?

 bus

bus finis obtineri non poſſet: (§. CXXXV, 29.) iura haec omnia cum iure belli coniuncta eſſe oportere, facile vnusquisque intelligit.

*) Notum eſt, MILITIAM aliam LECTAM eſſe, quando vnusquisque ciuis patriae militat, qualis olim Graecis ciuitatibus, ipſisque Romanis, libera adhuc ciuitate, placebat, hodieque placet Heluetiis: aliam MERCENARIAM, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Auguſtus ex politicis rationibus lectae praeferebat, conſilio Mecaenatis apud Dionem Caſſ. *Hiſt. Lib. LII. p. 482.* et quam hodie probant monarchae omnes, quibus non adductius eſt imperium: aliam denique SOCIAM, quando respublicae foederatae vel clientelares certum copiarum numerum ſubmittere tenentur, qualia olim erant Latinorum auxilia, Romanis ſubmittenda: de quibus militiae generibus legenda Herm. Conringii *diſſertatio ſingularis.* De mercenaria incidit quotidiana quaeſtio, an fas ſit principi amico in imperio populi amici militem conducere? Quod adfirmandum eſſe, niſi obſtet interdictum ſpeciale, et niſi conductitii illi iam patriae ſacramentum dixerint, erudite nuper defendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. iur. publ. I, 22.*

§. CLXXXIII.

An et magiſtratus bellum inferre poſſit?

Ex eadem belli definitione (§. CLXXXXI.) ſatis perſpicuum eſt, 18) bellum decernere non poſſe magiſtratum, prouinciae cuidam vel munimento praefectum, quamuis 19) eum vrbem prouinciamque, cui praeeſt, in repentino tumultu, etiam ſine iuſſu ſpeciali, aduerſus quemcumque adgreſſorem defendere debere, nemo dubitet. Immo et contingere poteſt, 20) vt prouincia quaedam tam ſit diſſita a republica, vt praeſes non niſi tardius de imminente periculo certiores ſacere poſſit imperantes. Quo caſu

caſu, ſi ius decernendi bellum generali mandato praeſidi datum eſt, hunc recte etiam iniusſu ſuperiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur.*)

*) Hinc iniuſtum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallograecos adgrediebatur. Ob quam cauſſam etiam triumphum illi negatum eſſe, refert Liu. XXXVIII, 45, addita ratione, *quod quum nullam ibi cauſſam belli inueniret, quieſcentibus regiis, circumegerit exercitum ad Gallograecos, cui nationi non ex Senatus auctoritate, nec populi iuſſu, bellum ab eo inlatum, quod quem vmquam de ſua ſententia facere auſum?* Praeterea notum eſt, parum abfuiſſe, quin Senatus Germanis dedendum cenſeret Iulium Caeſarem, quod iniuſſu populi illis bellum intuliſſet. Sueton. *Iul. Cap. XXIIII.* At, qui ab Hiſpanis, Luſitanis, Belgis, cum ſumma poteſtate in prouincias Indicas et Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli pacisque mitti ſolent, adeoque ſaepe contingit, vt prius de confecto, quam de inchoato bello, nuncius domum perueniat.

§. CLXXXXIIII.

Praeterea ex hac definitione diſcimus, 21) iniuſtum eſſe omne ſingulare certamen, niſi iuſſu ſummorum imperantium initum: *) adeoque 22) diſtinctionem Grotii inter bellum PVBLICVM et PRIVATVM otioſam eſſe, nec verae belli definitioni quadrare. 23) Multo minus iuſti belli nomen mereri illud, quod ciues inter ſe, vel cum ipſa republica gerunt, quodque vulgo BELLI CIVILIS nomine venit. Denique et 24) vim, quam piratae et praedones veluti vniuerſo generi humano inferunt, non bellum eſſe, ſed funeſtiſſimum latrocinium, adeoque 25) hos omnes homines non iuribus belli perfrui, ſed

An priuatis ſit ius belli?

 26) tam-

26) tamquam ſecuritatis publicae turbatores puniri debere.

*) Tale enim ſingulare certamen eſt BELLVM REPRAESENTATIVVM, quo veteres vtebantur, dum ſelectos quosdam ex vtroque exercitu homines committebant, ſtipulati ſibi imperium in hoſtes, ſi victoria penes ſuos ſtetiſſet. Complura huius generis exempla ſuppeditant veteres annales, quae iam collegerunt Grot. *de iure belli et pac. III. 20, 43. ſequ.* qui tamen, iniqua eſſe illa certamina, exiſtimat, quia nemo ſit vitae membrorumque ſuorum dominus. Sed quum imperanti liceat, totos excercitus opponere hoſti: quidni et vnum vel paucos? Alia eſt quaeſtio, an ciuilis prudentiae regulis conſentanea ſint bella haec repraeſentatiua? De eo enim vel ideo licebit dubitare, quod ita aleae exponitur vniuerſa respublica, nec viribus reliquis nouam fortunam experiri licet, ceu malo ſuo experti ſunt Albani apud Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiqu. Lib. III.*

§. CLXXXXV.

Cauſſae belli iuſtificae. Deinde quum iuris ſui perſequendi cauſſa bellum gerant gentes liberae: (§. CLXXXXI.) conſequens eſt, 27) vt non niſi duae ſint CAVSSAE BELLI IVSTIFICAE: altera, ſi quis populus extraneus populum alterum iniuſte laedat, vitaque, libertate, et opibus ſpoliare velit; altera, ſi ius perfectum deneget. *) 28) Vt prior ſit iuſta cauſſa belli DEFENSIVI; poſterior OFFENSIVI, adeoque 29) tertia cauſſa, quam commentus eſt Grotius *de iure belli et pac. II, 1, 2, 1.* punitio nimirum ſcelerum, eo minus videatur admittenda, quo magis conſtat, parem a pari, adeoque gentem a gente, puniri non poſſe. * (§. CLVIIII, 37.)

*) Nec

*) Nec aliud euincit ratio Grotii *ibid. n. 1.* Ac *plane, quot actionum forenſium ſunt fontes, totidem ſunt belli: nam vbi iudicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob iniuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, vt, qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, et interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, vt aut reparetur, aut vt puniatur, quos duos obligationum fontes recte diſtinguit Plato, nono de legibus. Quod reparandum venit, aut ſpectat id, quod noſtrum eſt, vel fuit, vnde vindicationes et condictiones quaedam, aut id, quod nobis debetur, ſiue ex pactione, ſiue ex maleficio, ſiue ex lege, quo referenda, quae quaſi ex contractu et quaſi maleficio dicuntur, ex quibus capitibus naſcuntur condictiones ceterae. Factum, vt puniendum, parit accuſationem et iudicia publica.* Hactenus Grotius. Sed quemadmodum a ſtatu naturali ad ciuilem vix licet ducere argumentum: ita non magis illud procedit, ſi quis ſtatum naturalem ex ciuili aeſtimare velit. Gens delicto ſuo aut gentem laedit, aut non laedit, e. g. ſi idola colat, carne humana veſcatur. Priore caſu gens laeſa delinquentem iuſto ac pio bello adgreditur, non tamen *punitiuo*, ſed *defenſiuo*. Poſteriore nullum plane ius eſt belli gerendi, quia punire delinquentem non poteſt, niſi ſuperior.

§. CLXXXXVI.

Quemadmodum vero iuris tantum perfecti denegatio iuſtam belli cauſſam praebet: (§. CLXXXXV, 27.) ita ſua ſponte inde ſequitur, 30) vt, ob ius imperfectum vel officium humanitatis denegatum, arma corripere non liceat, (§. X, 26.) adeoque 31) non ſint hae iuſtae belli cauſſae, ſi quis alterius exercitui tranſitum neget, nouas ſedes quaerentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulſam, belligerantibus hoſpitia, commeatum, [An iure geratur bellum ob denegatum ius imperfectum?]

 pecu-

pecuniam ſufficere nolit, niſi 32) talia vel ex pacto antecedente, vel 33) in extrema neceſſitate, petantur, vel ita ſint innoxia, vt ſine omni detrimento praeſtari poſſint. *(§. X, 27. ſequ.) Talium enim denegatio omnino in laeſionem incidit, ac proinde bello defenſiuo cauſſam ſuppeditat iuſtiſſimam. (§. CLXXXXV, 28.)

*) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipſo transeunte imminet, vel ab hoſte, qui victoria potitus, malam gratiam referet vicino, qui transitum conceſſit. Si tamen vere innoxius ſit transitus, quem quis petit, isque tam neceſſarius, vt alia via non pateat: is omnino laedere videtur, qui iter facientibus reſiſtit. Et huc referimus bellum ab Iſraelitis iuſſu Dei geſtum. *Num. XXI, 21. 22.* At Idumaeos ob eamdem cauſſam bello non petierunt. *Num. XX, 21.* ſiue quod non aeque innoxius futurus fuiſſet ille transitus, ſiue quod non aeque videretur neceſſarius, quum alia via Kadeſum pateret.

§. CLXXXXVII.

An recte geratur pro aliis?

Quum vero aliquando perinde ſit, ſiue nos ipſi laedamur, ſiue per latus alterius petamur, itemque ſiue nobis ius perfectum denegetur, ſiue aliis, quibus vel ex pacto, vel noſtrum cauſſa ad opem ferendam obſtricti ſumus: recte inde colligimus, 34) poſſe etiam pro aliis ſociis et foederatis bellum geri, immo et 35) pro vicinis, ſi certis argumentis, aut non leuibus certe indiciis, conſtet, illorum ruinis et nos oppreſſum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad reſtinguendum incendium, dum proximus ardet Vcalegon? Quis non veriſſimum putet illud vetus: *Tunc tua res agitur,*

tur, paries quum proximus ardet? At, quum ne pro nobis ipſis quidem iuſtum bellum geramus, niſi iuſta belli cauſſa ſit: (§. CLXXXXV, 27.) 36) multo minus ſanctum piumque erit bellum, quando aliorum cauſſae iniuſtae patrocinium ſuſcipimus.

§. CLXXXXVIII.

Ceterum quamuis hae cauſſae facile discernantur a coloribus, quibus et ii, qui iniuſtiſſima bella ſuſcipiunt, vtuntur: his tamen plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui vtilitatis potius ſuae, quam iuſtitiae, habent rationem. Quandoquidem tamen ſolae, quas ſupra adduximus, (§. CLXXXXV.) belli cauſſae pro iuſtis habendae ſunt: facile patet, 37) iniuſta contra eſſe bella, quae vel ſola inuitante occaſione, vicino quippe imparato, vel 38) ob vtilitatem quamdam inſignem, vel 39) ob gloriam rerum gerendarum, 40) parandumque ampliſſimum imperium, vel 41) odio religionis, ſine alia iuſta cauſſa, ſuſcipiuntur. *)

Soli colores non iuſtificant bellum.

*) Et neſcio ſane, an non iure huc referri poſſint bella iſta cruentiſſima, quibus medio aeuo Mahumedanos laceſſebant Chriſtiani, quibusque poſtea Americanos, gentem imbellem, et Europaeis nulla iniuria cognitam, opprimere Hiſpani non dubitabant. Illis ſane non quidquam praetexebatur aliud, quam quod loca ſacra, et Hieroſolyma inprimis, illi homines, a Chriſtiana pietate alieni, iniuſte poſſiderent, intereſſetque Chriſtianae religionis, eam hoc modo conſeruari ac propagari. His, quod idololatria, immo daemonolatria, ſeſe polluiſſent gentes impiae. Sed quum religionem Chriſtianam armis propagare, locaque,

quae

quae ſacra tantum videntur hominibus, bello vindicare, nec ratio nec reuelatio iubeat: et praeterea omnia bella, poenae cauſſa indicta, iniuſta ſint: (§. CLXXXXV. 29.) haec quoque bella iniuſtiſſima fuiſſe, ſtatuendum eſt. Vnde recte Herm. Conringius *ad Lampad. pag. 242.* *Quantumuis interea temporis quamplurima fortiſſime etiam geſta ſint, quaeque aeternam zeli pariter ac animoſitatis mereantur gloriam: ſi tamen, quod res eſt, fateri licet, non poſſunt non expeditiones illae omnes ſummae eius aeui regum principumque et imprudentiae, et iniuſtitiae, et ſuperſtitionis iure merito notari.* Add. Io. Franc. Buddei *exercit. de expeditionibus cruciatis §. V. ſequ.* Sed et Hiſpanorum ſententiam de Mexicanis, ob delicta aduerſus naturam admiſſa, iure punitis, cuius ipſe Grotius *de iure belli et pac. II,* 20, 40. *ſequ:* patrocinium ſuſcipit, ipſi reiiciunt doctores Hiſpani, Victoria, *Relat. I. de Indis n. XL.* Vaſquius *Controuerſ. illuſtr. I,* 25. Azorius, Molina, et alii.

§. CLXXXXVIIII.

Diſtinctio belli ſollemnis et minus ſollemnis otioſa.

Semel decretum bellum ſollemniter eſſe indicendum, pluribus gentibus viſum eſt, ac proinde notiſſima eſt diſtinctio belli in SOLLEMNE, vel IVSTVM, et MINVS ſollemne, vel INIVSTVM, quorum illud ex plerorumque ſententia eſt, quod a liberis gentibus, praeuia ſollemni indictione; hoc quod ab eo, cui ius belli non eſt, ſuſcipitur, nec indicitur ſollemniter. Enimuero vti facile largimur, id fere in mores gentium iuiſſe, ſplendidioremque plerisque videri victoriam, quae praeuia denunciatione, vel propoſito edicto, vel per faeciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus et ſollemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores huiusmodi ius gentium

tium conſtituunt, (Lib. I. §. XXII. *) inter bella quoque INDICTA et NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino intereſt, 42) hanc diuiſionem nullius momenti eſſe, merito arbitramur. *)

*) Magni hanc diſtinctionem faciunt Grot. *de iure belli et pac. III, 3.* et Alberic. Gentil. *de iure belli II, 1.* quos deinde Pufendorſſius, Huberus et alii ſequuti ſunt, duplicem interſerentes cauſſam, alteram, quod ex hac interpellatione conſtet, alio modo fieri non poſſe, vt noſtrum aut nobis debitum conſequamur: alteram, quia ita conſtet, non priuato auſu, ſed voluntate vtriusque populi capitum, geri bellum. Enimuero hae rationes, vtilem et honeſtam eſſe indictionem, probant, non item, eamdem eſſe neceſſariam, quia de vtroque et alio modo, quam ſollemni facta denunciatione, conſtare poteſt. Recte itaque Dio. Chryſoſtom. *orat. ad Nicomed.* etiam ex iuris gentium principiis: *πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται· Pleraque bella ſine indictione ſuſcipiuntur.* Cauſſam iam perorarunt Thomaſ. ad Huberum *de iure ciuit. III, 4, 4, 27.* et, qui de moribus etiam Europaeorum nouiſſimis erudite diſſeruit, V. A. Corn. van Bynkeroh. *Quaeſt. iur. publ. I, 2. pag. 5. ſequ.*

§. CC.

Id vero ipſa recta ratio ſuadet, 43) non illico proruendum eſſe ad arma, ſed tum demum, quando populus hoſtilem animum aduerſus nos oſtendit. (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) Quum vero is hoſtilem aduerſus nos animum oſtendat, qui omnes aequas pacis conditiones pertinaciter reſpuit: (§. eod. *) merito inde colligimus, 44) priusquam res manu ferroque geratur, rem, quam nobis abeſſe, vel deberi

Cauſſas belli oportet eſſe liquidas.

deberi credimus, repetendam, 45) cauſſam dubiam, propoſitis vtrimque argumentis, ad liquidum perducendam, 46) omniaque media bellum impediendi tentanda eſſe. *) Quo facto, 47) is procul dubio iure arma corripit, qui, iuſtis propoſitis cauſſis, nihil aequi ab hoſte impetrauit.

*) Quorum mediorum tria potiſſimum commendant Grot. *de iure belli et pac. II, 23. 7. ſequ.* et Pufendorffius *de iure nat. et gent. V, 13, 3. et VIII, 6, 3.* colloquium, ſeu diſceptationem amicam, prouocationem ad arbitros, et ſortem. Sed ſortis quidem in cauſſis publicis, praeterquam ſi res diuidenda ſit, rariſſimus vſus eſt, nec ſolent facile principes et reſpublicae iura ſua fortunae arbitrio permittere. Reliqua media et inter gentes receptiſſima, et rectae rationi admodum conſentanea ſunt, quia nemo ſapiens vi et cum periculo repetere vult id, quod ſine vi conſequi poſſet: (Lib. I. §. CLXXXI, 20. *) vt adeo recte, quamuis ridicula occaſione, dicat miles Terentianus:

Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet.
Qui ſcis, an, quae iubeam, ſine vi faciat?

Ad eumdem finem comparata ſunt ſcripta publico nominne edita, quae hodie vocant *Deductiones* et *Manifeſta*, quamuis poſteriora plerumque, vbi iam veluti intra teli iactum ventum eſt, non tam declinandi, quam indicendi iuſtificandique belli cauſſa, publicari ſoleant. Vid. Io. Henr. Boecleri *Exercit. de clarig. et manifeſtis.*

§. CCI.

Quid hoſti in hoſtem liceat?

Quandoquidem vero iuris ſui perſequendi cauſſa bella gerunt principes et gentes liberae: (§. CLXXXXV.) conſequens eſt, 48) vt hoſti in hoſtem liceant omnia, ſine quibus ille ius ſuum obtinere non poſſet. Id vero quum

quum obtinere numquam poſſit, niſi hoſtem in eum ſtatum redigat, vt vel non poſſit, vel nolit amplius hoſtilem animum oſtendere: 49) hoſtem quisque ſuum et vi, et dolis, recte adgreditur, 50) ſternit, 51) ſpoliat perſonis rebusque qualibuscumque, 52) ceſſantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hoſtis noſter aduerſus nos fieri poſſet validior. (Lib. I. §. CCVIII, 14.*) Quin 53) ne iniuſtum quidem dixeris hoſtem, veneno vtentem, vel percusſores immittentem, quamuis illum contra mores gentium humaniorum, quos RATIONEM BELLI vocant, egiſſe, recte dixeris. *)

*) Diſſentit quodammodo Grotius *de iure belli et pac. III, 4, 15. et XVIII.* Sed non ſtatim, quae magnitudinis animi laudem ferunt, ita ſunt comparata, vt omiſſa pro iniuſtis habeantur. Venenis non vti ſolent gentes humaniores: at vtuntur Turcae, Tartari, aliique populi orientales, qui tela et ſagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, at non ideo iniuſtos dixeris, quia hoſti in hoſtem omnia licent. Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coſſ. Romani ad Pyrrhum regem ſcripſerunt: *Nobis non placet pretio, aut praemio, aut dolis pugnare.* Gell. *Noct. Attic. III, 8.* At ideo non dixeris iniuſtum facinus Ehudi, percutientis Eglonem, *Iud. IIII, 20. ſequ.* vel Iaelis, tempora Siſſerae clauo transfigentis, *Iud. IIII, 21.* vel Iudithae, Holofernem obtruncantis, ſi vera eſt illa hiſtoria. Praeterea mores gentium, quae reliquis humaniores videri volunt, aliquando parum abſunt ab adulatione. Qua de re illuſtr. Bynkersh. *Quaeſt. iur. publ. I, 3. p. 17. Adeo adulandi ferax fuit ſaeculum praeteritum, et hoc noſtrum, vt principes neque adulationis obliuiſcantur inter ipſa arma. Vnde nunc hoſtes hoſtibus precantur omnia proſpera, ſeque inuicem vocant amicos, et hoſtium damno quaſi indolent. Atque ita eſt in Epiſtolis Ordi-*

Ordinum generalium ad Angliae Regem 10. Iul. 16. Sept. et 26. Nou. MDCLXVI. et rurſus Angliae regis ad Ordines generales. 4. Aug. et 4. Octob. MDCLXVI. Quamuis autem vtrique tunc temporis in mutuam perniciem accingerentur: attamen inter ius belli et officia amicitiae ſatis conuenire ſcribunt Ordines, d. epiſtola 10. Iul. 1666. Quin et Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno 1666. ad eum miſit legatum, qui conflagrationi vrbis Londinenſis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem, ceteraſque animi magni virtutes in bello exercere glorioſum eſt, ſed oppido putidum, ſolis verbis ludere. Quid enim, niſi verbis ludis, quum indoles conflagrationi vrbis, quam ipſe cuperes incendere? En egregia humanitatis ſpecimina. An ideo his iniuſtiorem dixeris C. Popilium Laenatem, qui ſalutatus ab Antiocho rege, eum, niſi amicum, reſalutare voluit, et ne dextram quidem a Rege hoſte porrectam prehendere noluit? Polyb. *Excerpt. legat. Cap. LXXXXII.* Liu. *XXXXV, 12.* Duriuſcula haec ſunt, at non iniuſta tamen, immo aliquanto minus indecora, quam hoſtiles illae blanditiae.

§. CCII.

An hoſtes foederibus et pactis decipere liceat?

Quum vero aduerſus hoſtem tantum vi et dolis vti liceat: (§. CCI, 49.) conſequens eſt, 54) vt idem non liceat aduerſus eum, quocum paciſcimur, quippe cui tunc, non tamquam hoſti, ſed tamquam paciſcenti nobiscum, fidem damus. *) Ex quo patet, 55) turpiſſimam eſſe eorum perfidiam, qui inducias, ſiue breues, ſiue diuturnas, tempore nondum elapſo, rumpunt: quamuis 56) interea actus mere defenſiuos recte ſuſcipere vtramque partem, omnino verum ſit. Pufend. *de iure nat. et gent. VIII, 7, 10.* Nec magis 57) excuſanda eſt eorum perfidia, qui leges deditionis, vel 58) pacta de ſecuro commeatu, vel 59) quae

59) quae de redimendis captiuis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hoſti in hoſtem omnia licere, ſtolide perſuaſi.

*) Recte ergo dolum bonum, quo hoſtes circumueniuntur, a perfidia diſcreuit Ageſilaus apud Plutarchum *in vita p.* 600 vbi hoc elegans eius dictum memoratur: ὅτι τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν· ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλή, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι. *Fidem in foedere fallere, nihil aliud eſſe, quam Deos contemnere: hoſtium vero circumuentionem non cum iuſtitia modo, ſed et cum laude, et iucundo coniunctam eſſe compendio.* Quid ſi vero hoſtis antea fidem fefellerit: an non licet, data occaſione, par pari referre? Non videtur. Quamuis enim perfidia paciſcentis vnius alterum obligatione liberet: (Lib. I. §. CCCCXIII, *) id tamen intelligendum eſt de eodem pacto bilaterali, cuius conditioni alter ex ſua parte non ſatisfecit. Si vero cum eo, qui pacto non ſtetit, de nouo paciſcor: tunc remiſiſſe videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus ſum ad fidem ſeruandam.

§. CCIII.

Quid liceat aduerſus alios non hoſtes?

Ex eodem axiomate colligimus, 60) non poſſe quemquam iure belli aduerſus amicos vti, eo obtentu, quod periculum ſit, ne hoſtis eius caſtella, munimenta, portus, ſit occupaturus: 61) nec magis licere hoſtes vel eorum naues intra territorium, vel portus amici populi caedere, vel capere, ſi hi non data opera illis receptum dent, quia haec vis cum iniuria populi amici, cuius territorium vel portus vi introitur, coniuncta eſt. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quaeſt. iur. publ. I, 8.* Contra

Mm

tra 62) nihil obſtare, quo minus eos, qui hoſtem noſtrum armis, commeatu, tormentis, ſimilibusque rebus iuuant, vi prohibeamus, et res iſtas pro commiſſis habeamus: *) Idem *ibid. Cap. VIIII. ſequ.* quamuis 63) ipſa omnino aequitas ſuadere videatur, ne promiſcue merces licitae cum illicitis; res amicorum cum hoſtilibus, in commiſſum cadant. Idem *I, 12. ſequ.* quocum iungenda diſſertatio noſtra *de nauibus ob mercium illicitarum vecturam commiſſis.*

*) Concedit hoc et Grotius *Lib. III. Cap. XVII. §. III.* ſed addita reſtrictione, nihil facere debere eos, qui a bello abſtinent, *quo validior fiat is, qui improbam fouet cauſſam, aut quo iuſtum bellum gerentis motus impediantur.* Sed quum is, qui neutrarum partium eſt, quaeſtionem hanc, vter iuſtum, iniuſtumue bellum gerat, non poſſit trahere ad arbitrium ſuum, et veluti iudex ſedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium eſt, *nullatenus interponere ſe debeat bello:* Liu. XXXV, 48. facile patet, huic reſtrictioni locum non eſſe. Vid. V.A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. iur. publ. I, 9. p. 69.*

§. CCIIII.

Quomodo adquiratur per bellum?

Supra oſtendimus, hoſtem ab hoſte et perſonis et rebus iure ſpoliari. (§. CCI, 51.) Ex eo vero patet, 64) victoris in arbitrio eſſe, malitne perſonas captas in ſeruitutem rapere, an, quod hodie plerumque inter gentes Europaeas obſeruari nouimus, tamdiu cuſtodi-donec vel permutentur cum aliis, vel, ſoluto lytro, redimantur. 65) Res quoque hoſtium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, et 66) mobiles quidem

dem ſimul ac in praeſidia victoris perlatae, 67) immobiles et reliquas, ex quo occupatae fuerint: quamuis 68) firmam harum non eſſe poſſeſſionem, priusquam ſuper illis, inita pace, fuerit transactum, 69) mobiles vero aeque ac perſonas et fundos, recuperatos, vel in priſtinam libertatem ſeſe vindicantes, iure poſtliminii gaudere, facile vnusquisque intelligat. *)

*) Multae hic occurrunt quaeſtiones ſpeciales apud Grot. *III, 5. ſequ.* Pufend. *de iure nat. et gent. VIII, 6, 20 ſequ.* veluti, quomodo res bello captae adquirantur? an et incorporales? an et actiones et credita? quomodo recuperentur? an et quibusnam in rebus locus ſit iuri poſtliminii? Sed quum pleraque haec potius ex moribus gentium decidi ſoleant, quaedam etiam ex principiis hactenus explicatis facile poſſint explicari: illis immorari nolumus. Solide ſuo more et haec tantum non omnia expoſuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. Lib. I. Cap. IIII. ſequ.*

§. CCV.

Sic iuſtum bellum eſt, quoties gentes liberae inter ſe, iuris perſequendi cauſſa, vi doloue certant, vel propoſitum certandi retinent. (Lib. I. §. CCLXXXXV.) Itaque 70) ſi non inter ipſas gentes et ciuitates incidit controuerſia, ſed, ob denegatam ciui noſtro iuſtitiam, perſonis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, ciuium manus iniicimus: hoc non belli, ſed REPRESSALIARVM *) nomine venit: quamuis, 71) quum huiusmodi exſequutio facile poſſit bello occaſionem dare, eam non a quouis priuato, ſed ex decreto ſummorum imperantium, fieri debere, nec 72) vlterius exQuid repreſſaliae?

tendendum eſſe, quam vt ciui noſtro, cui ius dictum non eſt, ſatisfiat, facile vnusquisque intelligat.

*) Ita vocari coepit illud ius, ex quo inualuit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum ſuppeditat Latina lingua, quod eius indolem exprimat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. I, 24.* Eius aequitatem ex iure pignorandi, quod ſingulis competere exiſtimant, oſtendere conantur Grot. *de iure belli et pac. III*, 2, 7, 3. et Bodin. *de Rep. I, 10.* Sed hanc ſententiam iure merito reiecit Hert. ad Pufend. VIII, 6, 13. et ante eum Ziegl. *de iure maieſt. I*, 34, 8. vbi hic §. *XXXII.* ius illud magis ex iure belli deriuari poſſe, exiſtimat. Et ſane ſi reſpublica iniuriam ſibi, ciuibusque illatam, bello recte vindicat: (§. CCXXXXV.) poterit etiam procul dubio ob iniuriam vni alteriue ciuium illatam manus alterius rebus iniicere, niſi exiſtimare velis, non id, quod minus eſt, licere reipublicae, quum plus omnino liceat.

§. CCVI.

An et quomodo imperium in victos adquiratur?

Ceterum, quum in ſtatu naturali defenſionis ius tantisper duret, dum hoſtis animum hoſtilem nondum depoſuit, (Lib. I. §. CLXXXIII, 25) eum vero non depoſuiſſe videatur, qui eo ſe adduci non patitur, vt nobiscum redeat in gratiam, ſed quasuis honeſtas pacis conditiones reſpuit: (ibid. *) 73) iniuria ſane non fit victo, ſi perſequatur ius ſuum, donec debellatum ſit, 74) ipſumque ſibi imperium in victos vindicet, illudque 75) ſuo arbitrio conſtituat, (§. CXXXXVI.) et 76) tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid ſtatuatur, vel 77) gens, vi oppreſſa, re nondum compoſita, ſeſe in priſtinam libertatem vindicet,

vel

vel a priore imperante liberali cauſſa manu adſeratur. *)

*) Et tunc quoque vtroque caſu aequiſſimum eſt, vt vrbes, prouinciae, genteſque recuperatae gaudeant iure poſtliminii: (§. CCIIII, 69.) adeoque priora iura recipiant, ſi illis nulla culpa, cur in hoſtium poteſtatem peruenerint, poſſit imputari, aut certe non admodum liquidum ſit, an hoſti acrius reſiſtere potuiſſent. Hinc quum reipublicae Vltraiectinae, diſcedentibus Gallorum praeſidiis, de iure προεδρίας controuerſia mota eſſet a Friſiis, eo quod illa ſeſe vltro dedidiſſe diceretur: Vtraiectini tamen priorem locum et ſtatum recuperarunt. Huber. *Praelect. ad Digeſt. Lib. XXXXVIIII. tit. XV. §. VIIII.* Aliud tamen dicendum omnino videtur, ſi vrbs vel prouincia, quae immemor fidei, imperantibus datae, ad hoſtes vltro deſciuerat, armis recuperetur. Tunc enim indigna omnino eſſet hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio eſt, cuius illam conditionis eſſe velit. Tale exemplum a Romanis factum nouimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, et maxime in Capuam, quae tantum abeſt, vt priſtina iura receperit, vt iure municipii, magiſtratibus, agro priuata, in praefecturae formam redacta ſit. Liu. *XXVI, 16. ſequ.*

§. CCVII.

Alterum ius maieſtatis, quod transeuntibus accenſeri poteſt, eſt IVS PANGENDI FOEDERA, per quae intelligimus conuentiones gentium liberarum de rebus, ad vtriusque, vel alterius reipublicae vtilitatem pertinentibus. Ex qua definitione ſatis patet, 78) eorum alia eſſe AEQVALIA, in quibus par eſt omnium foederatorum conditio: alia 79) INAEQVALIA, in quibus non par et aequum ius omnibus tribuitur, ſed alius foederatus deterioris, alius melioris con- *Quid foedus, idque vel aequale vel inaequale?*

 ditionis

ditionis eſt: id quod 80) tum ratione PRAESTANDORVM, tum ratione MODI PRAESTANDI, contingere poſſe, exempla quam plurima docent. *)

*) Sic ſaepe foederatus potentior minus potenti promittit ſubſidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel nauium, et claſſiariorum numerum, et ſibi vel nihil, vel parum reſtipulatur. Tunc inaequale eſt foedus ratione PRAESTANDORVM. At ſaepe foederibus cauetur, vt reſpublica vna alteram comiter veneretur, ne cui bellum iniuſſu alterius faciat, ne claſſem habeat, vt tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, niſi in agricultura, vtatur. *I. Sam. XIII, 19. 20.* Quod et in primo foedere Porſenae cum populo Romano expreſſum eſſe, monet Plin. *Hiſt. nat. XXXIIII, 14.* Quae omnia ſunt foedera inaequalia ratione MODI PRAESTANDI, ſiquidem alter foederatorum alterius veluti clientem ſe hoc praeſtandi modo profitetur.

§. CCVIII.

Itemque vel ſimplex amicitiae vel ſingularis praeſtationis.

Quumque gentes liberae de rebus omnibus, quae ad vnius, vel vtriusque reipublicae, vtilitatem pertinent, paciſci poſſint: (§. CCVII.) ſequitur, 81) vt et ea, quae iam antea ex iuris naturae praeſcripto debentur, ſibi ſtipulari queant gentes et reſpublicae: quae foedera SIMPLICIA vel AMICITIAE vocare licebit, *) et 82) alia, ad quae praeſtanda alias gens genti non eſſet obſtricta: qualia foedera SINGVLARIS PRAESTATIONIS adpellamus: Et 83) priora quidem ideo non ſunt fruſtranea, quod et non alia eſt certa ratio alterum ad praeſtanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) et ſaepe contingit, vt per bellum ceſſent officia humanitatis,

tis, (§. CCI, 52.) adeoque vel maxime neceſſarium eſt, vt per pactiones et foedera redintegretur amicitia.

*) Ad haec foedera Grotius *de iure belli et pac. III, 15, 5.* refert etiam ea, quae de iure hoſpitii, et de mutuis commerciis ineuntur, quatenus gentes vtraque ſibi inuicem iure naturali debeant. Enimuero quum ius hoſpitii plura complecteretur officia, quae ex ſolo iure naturali non debebantur, de quibus accurate, ſuo more egit Io. Schilterus *de iure hoſpitii diſſ. II.* vtrum vero extraneis, et quae commercia, concedenda ſint, in cuiusuis reipublicae ſummorumque imperantium arbitrio poſitum ſit: (§. CLXXXVIIII, 186) vix eſt, vt vmquam haec foedera ad ea referri queant, quibus ſibi gens a gente nihil aliud, quam quod iure naturali debetur, ſtipuletur. Sane de nullis foederibus difficiliorem eſſe conſultationem, qaam de foederibus commerciorum, exemplo ex Iac. Baſnagii *Hiſt. Belg. Tom. I. p. 51. et 439.* oſtendit vir celeberrimus, Io. Iac. Maſcou. *diſſ. de foeder. commerc.* §. *VI.* et foederum iſtorum memoriam in numis conſecrarunt Athenienſes, Smyrnaei, Epheſini ex Alexandrini, ceu idem vir doctiſſimus probauit ex Ezech. Spanh. *de vſu et praeſt. numiſm. Diſſ. III. p. 143.* et *Diſſ. XIII. n. IIII.* nec non eiusdem *Orbe Rom. Cap. IIII.* Vaillantio *de numis Imp. Graec. p. 221.* Quis vero foedus ſimplex amicitiae diuturnam conſultationem requirere, aut dignum videri, quod his monimentis aeternitati conſecretur, dixerit?

§. CCVIIII.

Foedera quaedam pacis tempore ineuntur.

Vtile alicui genti aliquid eſſe poteſt vel pacis, vel belli tempore: ex eoque conſequitur, 84) vt foedera alia ad PACEM, alia ad BELLVM pertineant. Quumque plerumque interſit reip. et pacem quam maxime ſtabilem et diuturnam eſſe, et ciues fructum inde capere

quam vberrimum: ad priorem finem merito referimus 85) foedera fideiuſſoria, quibus, pacis leges ſancte ſeruatum iri, fide ſua promittunt, auxiliumque parti laeſae pollicentur ſponſores pacis: *) 86) foedera item de munimentis nouis non exſtruendis, vel 87) praeſidiis noſtris in munimenta quaedam tuendorum finium cauſſa admittendis, quae vocantur *barriere-tractaten*: 88) de ſubditis militibusque fugitiuis non recipiendis: 89) de receptu hoſtibus non dando, et ſimilia: ad poſteriora 90) foedera, quae commerciorum mutuorum cauſſa ineuntur.

*) De his foederibus legi meretur Vlr. Obrechti *diſſ. de ſponſore pacis*, quae inter academicas ſeptima eſt, et Henr. Cocceii *de guarantia pacis. Francof. iuxta Viadr. MDCCII.* Praecipua, quae hic moueri ſolet, quaeſtio haec eſt, an qui pro pace tuenda ſpoponderunt, generatim ad ineundam belli ſocietatem obſtricti ſint, ex quacumque cauſſa pacis leges violentur? Id quod recte iam pridem negauit Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, 8, 7.* ſi ex noua cauſſa pax rumpatur. Vti enim omnes fideiuſſiones ſunt ſtricti iuris, et abſurda futura eſſet creditoris poſtulatio, qui a fideiuſſore exigeret debitum, quod poſt fideiuſſionem demum contraxerit debitor principalis: ita non magis iuſta eſſet poſtulatio principis, vel reipublicae vrgentis, vt pacis ſponſor arma corripiat, ſi bellum ex noua plane cauſſa exarſerit. Neque enim iſte ſpopondit, niſi in eum caſum, ſi pax conuenta rupta fuerit. Pax autem, ceu recte obſeruauit Grotius *de iure belli et pac. III, 20, 27. ſequ.* tunc demum rupta cenſetur, ſi aliquid factum eſt vel contra id, quod omni paci ineſt, vel contra id, quod pacis legibus expreſſum eſt, vel contra id, quod ex cuiusque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio veriſſima eſt, quod ad theſin attinet: quam-

quamuis, vbi in hypotheſi quaeritur, ſitne hic *caſus foederis*, nec ne? tota haec quaeſtio innumeris implicata ſit erroribus, ceu exempla recentiſſima ſatis ſuperque oſtendunt.

§. CCX.

Sed et belli temporibus varia foedera vtilitatis ſuae cauſſa pangunt gentes liberae, ſiue cum AMICIS, ſiue cum ipſis HOSTIBVS. Vti enim cum illis paciſcuntur, modo 91) de iungendis aduerſus communem hoſtem viribus, qualia ſunt illa, quae vocantur *of- vnd defenſiv - allianzen*, modo 92) de libero transitu per territorium, et commeatu concedendo, modo 93) de ſe bello non interponendo, quae foedera dicuntur *neutralitäts-tractaten:* ita cum his ſaepe conuenitur, modo 94) ſuper tributis pendendis, 95) vel dedendis vrbibus, modo 96) de captiuis redimendis permutandisue, de quibus foederibus, quae vocantur *cartels*, ex inſtituto egit Hert. *diſſ. de lytro:* modo 97) de induciis aliquot horarum, dierum, vel menſium, concedendis, *) et ſimilibus, quae in bello incidere ſolent, negotiis. Quaedam tempore belli.

*) Vbi quaeri ſolet, a quo momento tempus illud currat? Equidem Grot. *de iure belli et pac. III*, *21*, *5*. a quo die menſura aliqua temporis incipere dicatur, eum diem intra menſuram non eſſe ſtatuit: ſed eum iam ſolide refellit Pufendorff. *de iure nat. et gent. VIII*, *7*, *8*. Itaque rectius ac ſimplicius creditur, ſi induciae placuerint a Kalendis Iuliis ad kalendas Septembres, vtrasque illas kalendas comprehendi: itemque, ſi a kalendis Iuliis per triginta dies factae ſint, kalendas Iulias primum illarum diem eſſe, et pridie demum kal. Auguſti ius arma corripiendi reuiuiſcere.

§. CCXI.

Quaedam perſonalia, quaedam realia ſunt.

Praeterea vtilitas illa, ob quam foedera iniri ſolent, vel ad perſonam imperantis pertinet, vel ad ipſam rempublicam. Ex quo ſequitur, 98) vt foedera alia PERSONALIA, alia REALIA ſint, et 99) illa cum perſona exſpirent; haec, exſtinctis etiam populi rectoribus, qui illa inierunt, perdurent. Ex ipſis vero definitionibus, hoc paragrapho datis, facile intelligitur, 100) foedera omnia, quae ad conſeruandum tantum principis vel familiae ſtatum ſunt comparata, perſonalia; quaecumque vero ad ipſius reipublicae vtilitatem facta ſunt, realia eſſe. *) Ad quam vnicam regulam ea omnia, quae Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, 9, 6. ſequ.* diſſeruit, quam commodiſſime referri poſſunt.

*) Aliquoties haec quaeſtio incidit, imperio Regibus a Romanis abrogato. Quum enim Sabinis foedus interceſſiſſet cum regibus: ſtatu reip. in poularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex foederibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere poſſe, bellumque indixerunt Romanis, *ὡς λελυμένων σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς ταρκύνιος ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τοὺς ὅρκους. quaſi ſoluto foedere, poſt eiectum regno Tarquinium, quocum foedus ictum fuerat.* Dionyſ. Hal. *Ant. Lib. V. p. 307.* Idem poſtea anno ab V.C. CCLXVII. cauſſati ſunt Hernici, negantes, foedus ſibi vmquam interceſſiſſe cum populo Romano: quod autem cum rege Tarquinio ictum ſit, ſe iam finitum exiſtimare, quum is imperio exſutus in exſilio ſit mortuus. Dionyſ. *Lib. VIII. p. 530.* Sed quum vterque populus, armis Romanorum victus, foedus hoc iniiſſet, (Vid. Dionyſ. *ibid. Lib. IIII. p. 252. ſequ.*) nemo dubitare poterat,

rat, quin id non cum ſolo Tarquinio, ſed cum ipſa republica Romana eſſet initum, adeoque illud, et pulſo Tarquinio, perdurare oporteret.

§. CCXII.

Quod reipublicae vtile eſt, id et ſociis foederatisque illius reip. prodeſt: ac proinde 101) foederibus non modo nobis, verum etiam ſociis et foederatis, conſulere ſolemus, 102) ſiue illorum generatim fiat mentio, ſiue ſpeciatim et nominatim exprimantur. Vbi res ipſa docet, 103) poſteriore caſu non ad alios proferendum eſſe foedus, quam qui nominati ſunt in foederis legibus: 104) priore autem illud omnibus ſociis prodeſſe, qui tempore icti foederis ſocii fuerunt, 105) non illis, qui poſtea demum adſciti ſunt, *) quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non ſint producenda. (Lib. I. §. CCCLXXXIII, 21.)

An foedera et ſociis praeſint?

*) Ex facto haec incidit quaeſtio, quum Hannibal Saguntum obſidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos iniuſte adortum, querebantur, quia ex icto cum Carthaginienſibus foedere et a ſociis Romanorum abſtinere teneantur Carthaginienſes. Hi foedere comprehendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo foedus eſſet initum, nondum fuerint ſocii. Polyb. *Hiſt. III*, 29. Liu. *XXI*, *19*. Sed quamuis Romanorum cauſſam tueatur vterque ſcriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de iur. belli et pac. II*, *16*, *13*. et Carthaginienſibus non obſtitiſſe illud foedus exiſtimat, quo minus Saguntinis bellum inferrent, et Romanis ius fuiſſe, nouos ſocios adſciſcere, eosque aduerſus Carthaginienſium vim defendere, ſtatuit. Nam nec Romani futuris ſociis diſerte cauerant, adeoque exigere a Carthaginienſibus non poterant, vt ea, quae expreſſa non fuerant, et, de quibus cogitare vix poterant, ſubintelligerent:

nec

nec Carthaginienſes ſibi ſtipulati erant a Romanis, ne nouos ſocios adſciſcerent, ac proinde nec obſiſtere poterant Romanis, nouorum etiam ſociorum cauſſam ſuſcipientibus.

§. CCXIII.

Quid ſponſiones, et quid circa eas iuſtum ſit?

Ceterum per ſe patet, quia foedus eſt liberarum gentium vel rerumpublicarum conuentio, (§. CCVII.) 106) foedus neminem pangere poſſe, praeter eos, quibus vt ita paciſcerentur, vel expreſſe, vel tacite, vel praeſumtiue, mandatum ſit. Quare 107) quod miniſtri ſummae poteſtatis, ſine eius mandato, promiſerunt, ratihibitione non ſequuta, non foederis, ſed SPONSIONIS nomine venit. Hinc certum quidem eſt 108) rempublicam non teneri, vt ratum habeat pactum, iniuſſu ſuo ictum: 109) certum quoque, miniſtrum reipublicae, quacum pactus eſt, ad ſatisfactionem eſſe obligatum, quae ex faeciali Romanorum iure in eo conſiſtebat, vt nudus, reuinctis in tergum manibus, dederetur: *) at 110) certum quoque eſt, plerumque cauillationem ſapere exceptionem non dati a republica mandati, quum respublica, quae ciuem ſumma cum poteſtate praefecit exercitui vel prouinciae, eidem merito omnia cenſeatur mandaſſe, ſine quibus exercitus, vel prouincia, immo ipſa respublica, ſeruari non poſſet.

*) Exempla duo illuſtria ſunt apud Romanos, ſponſio puta Candina, et Numantina, apud Liu. *VIIII, 8. ſequ. LV, 15.* Et Romani quidem tum irritum eſſe volebant foedus, quo Poſtumius Cos. et alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediuerant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Hoſtilii

ſtilii Mancini pactionem cum Numantinis, cauſſati, vtramque conuentionem ſuo iniuſſu factam eſſe. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo conſtituto, ducibus omnia conceſſa ſint, ſine quibus periculo explicari non poſſet, et quae tum e republica, tum e re militum eſſe, animaduertant? Omnino ergo aut ratae habendae ſponſiones illae, aut res in illum ſtatum, in quo ante ſponſionem fuerat, reſtituenda fuiſſet, ſi fidei ſeruantiores, quam in excogitandis cauillationibus ingenioſiores eſſe voluiſſent Romani. Vid. omnino Chriſt. Thomaſii et Ge. Beyeri *diſſertationes de ſponſionibus Caudina et Numantina.*

§. CCXIIII.

Quia porro foedera ineunt gentes liberae: (§. CCVII.) facile intelligitur, 111) nihil intereſſe, noſtraene religioni addicti ſint, an alii, quam nos pro impia vel deteſtabili habemus: quia, quemadmodum priuato non turpe eſt, cum alio, a religione ſua alieno, paciſci et contrahere: ita nec reipublicae, vel eius rectoribus, vitio iure vertitur, ſi cum infidelibus ita paciſcantur, prout id exigit reipublicae vtilitas. Nec iure diuino *) quidquam circa hanc veritatem, rectae rationis principiis ſubnixam, mutatum eſſe, erudite ac ſolide demonſtrauit Grot. *de iure belli et pac. II, 15, 9. ſequ.*

An foedera pangere liceat cum infidelibus?

*) Sic ſane conſtat, ante legem Moſaicam foedera cum Abimelecho contraxiſſe Abraamum et Iſaacum, cum Labane, quem idola coluiſſe certiſſime conſtat, Iacobum. *Gen. XXI, 22. ſequ. XXVI, 26. XXXI, 44.* Nec legem Moſaicam, iam latam, obſtitiſſe nouimus Dauidi et Salomoni, quo minus foedus cum Hieromo, Tyriorum rege, facerent. *II. Sam. V, 11. I. Reg. V. 12.* Et quis, quaeſo, ignorat foedera συμμαχικὰ Abraami cum Eſcole et Anero?

Anero? *Gen. XIIII, 13.* Dauidis cum Achiſo, rege Philiſtaeorum? *I. Sam. XXVII, 2. ſequ.* et cum Thoi, rege Hemathenſium? *II. Sam. VIII, 10.* Aſſae cum Benadado? *I. Reg. XV, 18. ſequ.* Quae obuerti ſolent huic doctrinae, ex *II. Paral. XVIIII, 2. XXV, 2.* iis iam ſatisfecit Grotius *ibid.*

§. CCXV.

Officia circa foedera. Ceterum quum foedera ſint conuentiones: (§. CCVII.) conſequens eſt, 112) vt omnia, quae ſupra de pactis diximus, etiam circa foedera habeant locum: 113) Vt adeo nihil foederibus debeat eſſe ſanctius, 114) nihil foedifragorum perfidia deteſtabilius. 115) Vt tamen, quia nulla ſocietas alienam vtilitatem ſuae anteponere tenetur, (§. XXIII, 74) nec respublica foederata alteri ex foedere ſubuenire cogatur, ſi id eius rationes non ferant, e. g. ſi ipſa bello prematur, vel alio modo periclitetur: *) nec 116) vmquam foederatus ad bellum iniuſtum, pro ſocio ſuſcipiendum, ſit obligatus.

*) Attamen id tum demum iuſtam rationem habet, ſi verum eſt periculum, non, ſi huiusmodi cauſſa perfidiae tantum obtenditur. Id vero plerumque fieri, tum inter rectores ciuitatum, tum inter priuatos, quotidiana querela eſt: eamque amicorum ceſſationem ac tarditatem elegantiſſima fabula de caſſita, auicula, in ſegete nidulante, repraeſentauit Aeſopus apud Gell. *Noct. Attic. II, 29.* qui ideo monet, vnicuique in ſe ipſo potiſſimum praeſidium eſſe debere, non in amicis et ſociis, hominibus, inani ſaepe opera, philoſopha ſententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima praeſtent. Quod et Ennius in ſatiris monuit apud eumdem Gellium, vbi haec eius ſeruatur ſententia:

Hoc erit tibi argumentum, ſemper in promtu ſitum:
Ne quid exſpectes amicos, quod tute agere poſſis.

§. CCXVI.

§. CCXVI.

Haec de foederibus generatim: quorum nobiliſſima procul dubio ſpecies eſt pactum, quo bella inter gentes finiuntur, quodque FOEDERIS PACIS nomine venire ſolet. Quum vero pax ſit ſtatus reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum ſtatus extraordinarius, et praeternaturalis: nemo non animaduertit, 117) imperantes et ad conſeruandam tuendamque pacem, et ad illam 118) ſi forte rupta ſit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119) ferina eſſe bella, quae non geruntur propter pacem, quae *vna triumphis innumeris potior*.

Ius ſummorum imperantium circa pacem

§. CCXVII.

Per FOEDVS PACIS intelligimus conuentionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua controuerſiae per modum transactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120) pacem omnem ſua natura eſſe debere perpetuam, adeoque, 121) ſi tantum ad certum tempus, quantumuis longum, transigatur, non pacem iniri, ſed inducias tantum, *) quia ita nec controuerſia, quae gentes illas colliſit, finitur, et manet adhuc certandi propoſitum: qualem ſtatum non ad pacem, ſed ad bellum pertinere, iam ſupra obſeruauimus. (§. CLXXXXI.)

Quid foedus pacis?

*) Et tamen ſaepe huiusmodi induciae pacis nomen adſumunt, quia interea non ſolum actus belli, ſed et ſtatus, plane videtur ceſſare, perinde ac ſi hoſtilem animum plane depoſuiſſent belligerantes. Ita Lacedaemonios in annos L. Romanos in annos C. pacem feciſſe nouimus. Iuſtin. *Hiſt. III*, 7. Liu. *I*, 15. Sozom. *Hiſt. eccleſ. VIIII*, 4. Recentiora exempla Hiſpa-

Hiſpanorum et Luſitanorum, Suecorum et Danorum, Anglornm et Scotorum, Venetorum et Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Chriſtianis conueniunt, collegerunt Pufendorff. *de iure nat. et gent. VIII, 7, 4. et ibi* Hertius *p. 1249.*

§. CCXVIII.

An ei obſtet exceptio laeſionis?

Quum ergo pax coaleſcat per modum transactionis: (§. CCXVII.) conſequens eſt, 122) vt fiat dato aliquo, vel retento, vel promiſſo: nec 123) in pacis conditione requiratur aequalitas: neque adeo 124) alteruter paciſcentium iure conqueri poſſit de laeſione, quantumuis enormiſſima: quum plerumque victor victo conditiones qualescumque ferat, et ita natura eueniat, vt hic duriores quasdam conditiones admittere, quam plane perire, malit. *)

*) Dummodo ex ipſis pacis legibus, victum has conditiones vere admiſiſſe, conſtet. Si enim per cauillationem calumnioſamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores conditiones, in quas numquam conſenſit, victo obtruduntur: iure hic, ſibi iniuriam fieri, conqueritur. Sic inſignis cauillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem nauium Romanis tradere deberet, omnes eius naues productas medias diſſecuit, vt Antiochum tota claſſe ſpoliaret. Valer. Max. VII, 3. quam decipiendi artem fortaſſis a Campanis didicerat, quos ipſos quoque arma, ab hoſtibus pro parte dimidia tradenda, diſſecuiſſe, memoriae prodidit Polyaen. *Strategem. VI, 15.* Et quis non deteſtetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuscum transegerant tamen, inſultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex foedere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, ſed et ponderi adderent gladium, dicerentque: *vae victis eſſe.* Liu. *V, 48.*

§. CCXVIIII.

§. CCXVIIII.

Multo minus ergo 125) paci, paullo durioribus conditionibus initae, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni vmquam locus eſt, ſi ius cuidam fuit, alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. CVIII, 42.) Bellum autem inter gentes aeque iuſtum eſt cogendi medium, ac iudicis auctoritas inter eiusdem reipublicae ciues. (§. X, 24.) Neque obſtat, bellum iniuſtum alterum geſſiſſe, adeoque vel eo nomine vim iniuſtam adhibuiſſe videri victorem, victo duriſſimas conditiones extorquentem. Praeterquam enim, quod iudicium de iuſtitia belli neuter belligerantium ſibi iure adrogat, quippe in ſua cauſſa iudex futurus: remiſiſſe omnino iniuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit, et ad *ἀμνηςίαν*, quae omnibus huiusmodi foederibus inſeri ſolet, ſeſe obligauit. *)

Necnon exceptio quod metus cauſſa.

*) Et ita facile intelliges, quid reponendum ſit Pufendorffio, qui, huic exceptioni locum eſſe, contra Grotium (*Lib. II. Cap. XVII. §. XX. et Lib. III. Cap. XVIIII. §. XI.* defendit *in iure nat. et gent. VIII,* 8, 1. Aliud enim eſt, exceptionem quod metus cauſſa paci opponere; aliud, ideo bellum redintegrare, quia pars victrix, vſa occaſione, vi aliquid contra pacis leges egerit. Poſteriore enim caſu iuſtam belli cauſſam naſci, facile largimur: (§. CXVIII, *) prius autem fieri poſſe negamus. Et haec tamen parum diſtinxiſſe videtur Pufendorffius. Immo rem illud ipſum exemplum, quod ibi allegat, ſatis illuſtrat. Quaerit Polybius *Hiſt. III,* 30. an iuſtum fuerit bellum Punicum ſecundum, quod aduerſus Romanos ſuſceperint Carthaginienſes? Idque non obſcure adfirmat,

mat ex ea ratione, quod Carthaginienſes *καιρῷ πειθέντες ἠμύνοντο τοὺς σὺν καιρῷ βλάψαντας*, *occaſione inuitati, vltum iuerint eos, qui per occaſionem temporum ipſis nocuerint.* Quod perinde eſt, ac ſi ſcripſiſſet, prodeſſe Poenis debuiſſe exceptionem quod metus cauſſa, quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites verſantibus, Sardiniam magnamque vim pecuniae extorſerint. Sed ſane in pacis legibus inter Romanos et Carthaginienſes de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde iniuſte, et contra pacis leges, eam occupauerant Romani, ſola inuitante occaſione, quod Carthaginienſibus domi eſſet, quod agerent, ceu ipſe fatetur Polybius *I, 88.* Quare non paci, qua bellum Punicum primum compoſitum, exceptionem metus opponebant Carthaginienſes, ſed, pacem illam a Romanis ruptam eſſe, occupata per occaſionem Sardinia, conquerebantur.

§. CCXX.

An et pax cum ciuibus rebellibus ſeruanda?

Quaerunt Grot. *III, 19, 6.* et Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, 8, 2.* an et pax, cum ciuibus rebellibus inita, ſeruanda ſit? Id quod contra Boxhornium *Inſt. polit. I, 14, 19.* et Lipſii ſententiam recte adfirmant. Quum enim pax coaleſcat per modum transactionis, (§. CCXVII.) is vero, qui cum eo, a quo laeſus eſt, transigit, remiſiſſe illi iniuriam, cenſeatur: ſequitur ſane, 126) vt et imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, adeoque 127) pax illa, niſi ex noua cauſſa, ſalua iuſtitia, reſcindi non poſſit, praeterquam, 128) ſi illa ob inſignem rebellium dolum, vel ſtatum principis, cum illis paciſcentis, ab initio non conſtiterit. *)

*) Ita

*) Ita quum anno MCCCCLXXXVIII. Brugenſes Maximilianum I. Regem ad ſe in vrbem inuitatum, inaudita paene perfidia, cepiſſent, et ad pactionem ſatis turpem adegiſſent: tantum abeſt, vt illa poſtea rata eſſe videretur Friderico Imp. vt Machliniae in procerum conuentu decerneretur, Maximilianum promiſſis illis non teneri. Io. Ioach. Muller. *Reichs-tags-Theatr. in Maximil. I. Act. I. Cap. VIII.* Et ſane quum dolo malo iniuſtiſſimaque vi principem in captiuitatem redegiſſent ciues, eumque non prius dimitterent, quam omnia ex eorum ſententia promiſiſſet: promiſſum hoc vi iniuſtiſſima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

§. CCXXI.

Obligatio tum paciſcentium, tum mediatorum et ſponſorum.

Ceterum, quemadmodum aliorum foederum, (§. CCXV, 13.) 129) ita et pacis leges ſumma religione ſeruandas, ac proinde 130) et tempus, intra quod illas impletum iri, promiſſum eſt, ſtricte interpretandum, et 131) ne moram quidem purgare licere, facile patet. Vid. Grot. *III, 20, 25.* Sed et id nemo non intelligit, 132) MEDIATORES, qui officium conciliandae inter belligerantes pacis in ſe ſuſceperunt, et SPONSORES, qui veluti pro paciſcentibus ſpoponderunt, ex pacto obligari paciſcentibus, *) ſiquidem, dum illi in ſe receperunt id officium, etiam ad id, quod exigit hoc officium, ſeſe obſtrinxiſſe cenſentur. Ex quo porro colligimus, 133) mediatorum eſſe, non vni parti fauere prae altera, ſed 134) vtriusque cauſſam ſine amore vel odio expendere, 135) et aequa quaeuis, atque vtiliſſima

vtrique ſuadere: 136) ſponſorum vero, dare operam, vt pacis legibus ex vtraque parte ſatisfiat, et 137) illi parti, quae contra illas laeditur, ope, ac conſilio, quin et copiis promiſſis, ſubuenire.

*) Idem dicendum de OBSIDIBVS, id eſt, perſonis, pro fide paciſcentis reipublicae veluti oppignoratis, ſiue vltro et ſua voluntate acceſſerint, ſiue ab eo, qui imperium habet, dati ſint. Grot. *de iure belli et pac. III, 4, 14.* Priore enim caſu ex ſuo conſenſu obligantur; poſteriore ex conuentione inter imperantem ſuum, et alterum, quocum pax coaluit, inita. Hinc vero colligimus, 1) non eſſe obſidum fugere, nec 2) reipublicae, obſides veluti poſtliminio recipere. Vnde Cloelia obſide fugiente, recte poſcebat Porſena, vt obſes dedatur, ſi non dedita fuerit, pro rupto ſe foedus habiturum, interminatus. Recte etiam Romani hoc pignus pacis ex foedere reſtituerunt. Liu. *II, 13.* 3) Obſides non eſſe pro ſeruis aut bello captis habendos, adeoque 4) nec bona mortuorum, tamquam inteſtabilium, fiſco poſſe vindicari, quamuis duro illo ac aſpero iure vterentur Romani. *l. 31. D. de iure fiſci.* 5) Eorum obligationem cum perſona exſtingui, ac proinde vno obſidum mortuo, pro altero tantum λύτρον deberi. 6) Pace rupta, obſides in vinculis haberi libertateque et bonis ſpoliari poſſe, quamuis durius ſit, eosdem occidere, ſi pax, ſine eorum culpa, rupta ſit. Sed de his plura Grotius *de iure belli et pac.* III, *20, 52. ſequ.* Pufend. *de iure nat. et gent.* VIII, *8, 6.* Schilter, opuſculo ſingulari *de iure obſidum.*

§. CCXXII.

Ius mittendi legatos, eorumque ſanctimonia.

Quum imperantibus competat ius pangendi foedera, et pacem cum hoſtibus redintegrandi, (§. CXXXVII, 39. 42.) id vero ſine internunciis fieri non poſſit: conſequens eſt, 138) vt

vt iisdem competere debeat IVS MITTENDI LEGATOS. Et quum is, qui legatos alterius recipit, eo ipſo illis liberum acceſſum reditumque promittere merito cenſeatur: (Lib. I. §. CCCLXXXXI, 10.) conſequens eſt, 139) vt legati et apud hoſtes debeant eſſe ſacroſancti, et non modo 140) iurisdictione eius, ad quem miſſi ſunt, exemti, qua de re egregia ſunt, quae commentatus eſt V. A. Corn. van Bynkersh. libello eximio, *de foro legatorum*, verum etiam 141) facultate praediti, ea omnia loquendi, ſcribendi, agendique, quae respublica loqui, ſcribere, agere iuſſit, dumne 142) hoſtilem animum aduerſus principem vel rempublicam, ad quam venerunt, oſtendant. *)

*) Huius hoſtilis animi ſi luculenta argumenta exſtent, nec princeps vel respublica legatum admittere cogitur, et finibus excedere eum iure meritoque iubet, quod et tunc fieri ſolet, quando, rupto foedere, bellum cum iis, qui illum miſerunt, exardeſcit. Neque enim tenemur hoſtem intra fines, et veluti domum noſtram, recipere, adeoque nec eius miniſtrum vel mandatarium.

§. CCXXIII.

Reliqua, quae de legatis dici poterant, et prolixiſſime traduntur a Marſelario, Wicquefortio, et aliis, aut ex paucis his principiis fluunt, aut ad mores potius gentium, quam iuris gentium praecepta, pertinent. Qualia ſunt, quae de legatorum iurisdictione in familiam ſuam, de eorumdem ſacris domeſticis, immunitate, aedibus, earumque iure aſyli, Varii gentium mores circa legatos.

 li,

li, itemque de ſollemni eorum receptione et dimiſſione, de ſalutationibus eorum, ipſisque variis eorum ordinibus, honorum titulis, ſimilibusque quaeſtionibus, diſputantur: nec non quod vulgo in mores iuit, vt tempore belli inuiolabilitate gaudeant tubicines et tympanotribae, quemadmodum apud Graecos κήρυκες, quorum iam apud ipſum Homerum *Odyſſ. κ v. 59. et 102. et τ. v. 244. et Iliad. Libro decimo v 14 et 178.* ſaepius fit mentio. Sed iis nos quidem hic iam immorari nolumus.

CAP. X.

DE OFFICIIS CIVIVM.

§. CCXXIIII.

Officia ciuium vel generalia vel ſpecialia.

QVid iuris ſummo imperanti tum in republica, tum extra illam, competat, pluribus hactenus diximus. De CIVIVM OFFICIIS nobis eo breuioribus eſſe licebit: quo facilius illa ex ipſis imperantium iuribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. VII.) deriuantur. Nimirum quum ciues, vel tamquam ciues, vel prout aliquae partes reipublicae illis creditae ſunt, conſiderari posſint: 1) eorum OFFICIA vel GENERALIA ſunt, vel SPECIALIA, quorum *illa* ex communi obligatione, qua ſummo imperio obſtricti ſunt, *haec* ex peculiari, quo in republica funguntur, munere prono alueo fluunt.

§. CCXXV.

§. CCXXV.

Officia generalia debentur vel ipſi *reipublicae*, vel eius *rectoribus*, vel reliquis, quibuscum in ſocietate viuunt, *ciuibus*. Quum enim tota RESPVBLICA ſit ſocietas, vnusquisque vero ſocius obligatus ſit ad actiones ſuas communi ſocietatis fini attemperandas: (§. XXII, 65.) ſequitur, 2) vt ciuis ſecuritate ac ſalute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, et 3) nec vitam, nec opes ea cariores habere, *) ſed 4) eius commodis, quauis iuſta honeſtaque ratione, ſtudere debeat. Generalia officia erga rempublicam.

*) Eſt haec illa obligatio erga patriam, quam eo vsque produxerunt veteres, vt eam omnes omnium caritates complecti, neminemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. *de offic. I, 17. III, 23.* Nam notum eſt πολυθρύλλητον illud: *Dulce eſſe, pro patria mori.* Quod exagitans Io. Clericus *Art. crit. II,* 2, 5, 16. neſcire ait homines, quid per vocabulum iſtud *patriae* intelligant. *Reipſa enim*, inquit, *quid erat patria Athenienſi aut Romano? Si ſolum intelligas, Italia et Attica; pro quibus cur pulcrum ſit mori, nulla ratio eſt, potius quam pro Africa, aut pro Aſia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus ſis, quam alia quaeuis, in qua commode vitam degere queas: ſtultumque adeo eſt, mori pro agello in occaſum, aut in ſeptentriones ſpectante, potius, quam viuas, in alio, qui magis ad orientem ſolem, aut ad meridiem vergat. Si homines malis: quae fuerunt respublicae Athenienſis et Romana, praeter ſocietates latronum, ſi eas probe introſpiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat.* At inania haec ſunt, et de quibus vere dicas:

Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri.

Patriam enim nec agellus conſtituit, ad orientem vel occidentem ſitus, nec coetus hominum, qua hominum, cui plures ineſſe poſſunt latrones, nebulones, et ſtolidi: ſed ipſa illa ſocietas ciuilis, a cuius ſalute noſtra omnium ſalus pendet. Vnde ſatius omnino eſt, ſalua republica mori, quam ruptum videre illud ſocietatis vinculum, quo ſolo vita, libertas, dignitas, et fortunae noſtra continentur. Sane Ieremias, propheta, aliter philoſophatur, quam Io. Clericus. *Vtilitati*, inquit, *ſtudete illius ciuitatis, in quam ego Deus vos abduci paſſus ſum, et orate pro ea ad Iehouam. Si enim illi bene eſt, et vobis bene erit. Ierem. XXVIIII. 7.* Nonne et hi captiui reponere potuiſſent: an ſtudeamus nos utilitati agri illius potius, quam alterius cuiusuis? An oremus pro tot latronibus, idololatris, impuris, laſciuis, quibus ciuitas illa Babylonica differta eſt? Sed non eos iubet Deus ſtudere vtilitati agri Babylonici, nec hominum, illum colentium, ſed reipublicae, qua ſalua, et ipſi ſalui futuri ſint.

§. CLXXVI.

Erga ſummos imperantes.

Deinde quum in eo poſita ſit veluti vita reipublicae, vt ciues omnes voluntates ſuas voluntati ſummi imperantis ſubmittant: (§. CXV, 52.) conſequens eſt, 5) vt boni ciues SVMMIS IMPERANTIBVS, tamquam ſuperioribus, obligentur ad amorem venerationis et obedientiae, (Lib. I. §. LXXXVI.) adeoque 6) non modo ſumma reuerentia eos proſequi, *) ſed et 7) eorum legibus et iuſſibus promtum obſequium praeſtare, nec 8) eos, tamquam ſacroſanctos, verbis factisue laedere (§. CXXXII, 15. ſequ.) debeant. Quumque praeterea illis ex pacto ſint obligati: (§. CXII, 38.) facile intelligitur, 9) ciues imperantibus obſtrictos

obſtrictos eſſe ad fidelitatem, iisque incumbere, 10) vt nec ſtatum reipublicae conuellant, nec 11) nouis rebus ſtudeant, nec 12) vlli alii magis, quam imperantibus ſuis adhaereant.

*) Eaque non modo interna, ſed et externa, quae in certis honorum titulis geſtibusue, in quauis republica receptis, conſiſtunt. Ita apud Perſas ciues oportebat προσκυνεῖν, reges appellare βασιλέας βασιλέων, iisdem acclamare: *Viuas aeternum* cetera. De aliis honorum titulis, geſtibusque, ex inſtituto egerunt alii, in primis Becmann. *Notit. dignit. diſſ. VI.* Quamuis vero vt his ritibus verbisque honoris vtantur ciues, iure exigant imperantes: non tamen vlla eſt ratio, quamobrem ad eadem cogi poſſint extranei, veluti legati principum et rerumpublicarum, qui, ſi ex ſuae gentis ritu reuerentiam exhibuerint principi extero, officio ſuo omnino videntur defuncti. Conf. Corn. Nep. *Conon. Cap. III.*

§. CCXXVII.

Praeterea quum ſociorum ſit, ita viuere cum ſociis, vti id communis ſocietatis finis exigit: facile patet, 13) bonorum ciuium eſſe, ciues ſuos amare, 14) cum iisdem pacifice viuere, 15) et non modo ſuum cuique tribuere, ſed et 16) ciuibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17) non obtrectare inter ſe, aut inuidere aliis, quos aut natalium ſplendor, aut imperantium beneuolentia, aut eximia quaedam merita ad ſublimiorem dignitatem euexerunt, aut 18) qui eminent virtutibus, *) aut qui denique 19) in colli- Erga conciues.

gendis opibus fortunam paullo benigniorem, quam alii, experti ſunt.

*) Eſt hoc vitium potiſſimum democratiis admodum familiare: quippe quae nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre poſſunt. Hinc ferale illud Epheſinorum decretum, ob quod eos dignos eſſe aiebat Heraclitus, vt omnes adulti morerentur: Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊςος ἔςω. εἰ δέ τις τοιȣ̃τος, ἄλλη τε καὶ μετ᾽ ἄλλων. *Noſtrum nemo meritis excellat, quoniam, ſi quis erit talis, alibi degat, et cum aliis.* Diog. Laert. VIIII, 2. Quot viri praeclari Athenis labefactati ſint illa teſtula, quam ὀςρακισμὸν vocabant, ex hiſtoria eorum ſatis notum eſt. Vid. Corn. Nep. *Themiſtocl. Cap. VIII. Ariſtid. Cap. I. Cimon. Cap. III.* Sigon. *de republ. Athen. II*, 4.

§. CCXXVIII.

Specialium officiorum fundamenta.

SPECIALIA ciuium officia omnia ex fine illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: ac proinde 20) res ipſa docet, ſingulos obligatos eſſe ad ea omnia facienda, quae fini muneris ſui conueniunt, 21) eaque omnia omittenda, quae fini illi muneris ſui repugnant: ſed et 22) ad nullum ambiendum munus, cui ſe impares eſſe intelligant. 23) Ex quibus paucis regulis, quae ſint officia ducum, conſiliariorum, legatorum, quaeſtorum, magiſtratuum, iudicum, miniſtrorum eccleſiae, profeſſorum et doctorum, militum, *) facile vnusquisque intelligit.

*) Itaque non neceſſarium fuerit, ad ſingulorum officia ſpecialia deſcendere. De iis tamen ſatis prolixe egit Pufendorff. *de offic. hom. et ciu. II*, 18, 7. *ſequ.*

ſequ. quem hic conſuli velim ab iis, qui talia requirunt.

§. CCXXVIIII.

Ceterum 24) officia ciuium generalia tam diu durare, quamdiu ciues ſunt, 25) ſpecialia tamdiu, quamdiu certis muneribus praeſunt, facile intelligitur. Ciuis autem aliquis eſſe deſinit variis modis. Quum enim reſpublica conſtet ex hominum multitudine, (§. CVIII, 23.) quam *populum* adpellamus: ſequitur, 26) vt, exſtincto diſperſoue populo, (quod terrae motu, bello, inundationibus, ſimilibusque calamitatibus publicis contingere poteſt,) pauci ſuperſtites ciues eſſe deſinant, niſi hi ſtatum ſuum tantisper tueantur, dum in iuſti populi numerum iterum excreuerint: *) 27) non autem deſinere quem ciuem eſſe, ſi populus debellatus alii ciuitati, tamquam prouincia, adcreſcat, quia tunc alterius ciuitatis fit ciuis, nec 28) ſi formam mutet reſpublica, quia tunc idem populus manet.

Ciuis aliquis eſſe deſinit, euerſa republica.

*) Paucos illos ſuperſtites ad modum priuatorum ſibi adrogare poſſe dominium rerum, quas antea populus poſſederit, non autem imperium illius populi, cenſet Grot. *de iure belli et pac. II, 9, 4.* Sed quamdiu ſuperſtitibus manet animus, habendi communem imperantem, ei ſubmittendi voluntates ſuas, viresque omnes ſecuritatis externae internaeque cauſſa vniendi: quidni maneret reſpublica? Ita ſane manſit Athenienſium reſpublica, quando praelio perditis et deſperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienſes, vt, conſumta militari aetate, peregrinis ciuitatem, ſeruis libertatem,

tatem, damnatis impunitatem darent, et libertatem ſuam vix tueretur illa hominum colluuies. Iuſtin. *Hiſt. V, 6.*

§. CCXXX.

Non mutata reipublicae forma.

Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. CCXXVIIII, 28) conſequens eſt, 29) vt ſalua illi maneant foedera realia, quae populo illi antea cum aliis ciuitatibus interceſſerant: (§. CCXI, 99.) 30) ſalua etiam ſint pacta publica, priore adhuc ſubſiſtente reipublicae forma, cum priuatis inita: 31) ſaluae denique obligationes populi iſtius, qui mutauit formam reipublicae. Non autem 32) ciues teneri ex factis eorum, qui iniuſte inuaſerint rempublicam, vel 33) contra leges fundamentales aliquid egerint, *) vel inde patet, quod in horum imperium numquam conſenſerunt.

*) Hinc Athenienſes, excuſſo triginta tyrannorum imperio, legem condiderunt: *ὁπόσα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπράχθη, ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἴδια, ἢ δημόσια, ἄκυρα εἶναι.* *Vt quaecumque ſub triginta tyrannis acta, aut iudicia facta ſint, ſiue priuatim, ſiue publice, irrita eſſent.* Demoſthen. *in Timocrat. p. 782.* Et ſimilem fere Honorii Imperatoris conſtitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in *l. 13. C. Theod. de infirm. quae ſub tyrann.* Attamen moderanda haec videntur, 1) ſi obligatio e re naſcatur, et populus inde fructum ceperit, vel in rem eius verſum ſit, 2) ſi per errorem quis imperium tenuerit, a populo electus, *arg. l. 3. D. de offic. praet.* in quam legem diſſertationem elegantem *de electione magiſtratus inhabilis* ſcripſit Iac. Gothofredus.

dus. 3) ſi quis initio iuſtum tenuerit imperium, et poſtea demum tyranni perſonam induerit, quo refero *l. 2. et l. 3. C. Theod. eod.* vbi Conſtantinus M. legitime geſta et reſcripta Licinii rata eſſe iubet.

§. CCXXXI.

Praeterea ex eodem principio (§. CCXXVIII, 28.) colligimus, 34) non deſinere aliquem ciuem eſſe, ſi per diuiſionem ex vna ciuitate plures fiant, vel 35) plures in vnum ſyſtema coaleſcant: quamuis 36) priore caſu contingere poſſit, vt quis non prioris, ſed nouae ciuitatis, ciuis ſit. Si coloniam deducere decreuit respublica: permultum intereſt, qualis illa ſit colonia. Quum enim aliae ita exeant maiore patria, vt ſingularem conſtituant rempublicam, ad nihil aliud obſtrictam metropoli, niſi vt eam comiter venerentur: aliae, vt pars ciuitatis matricis maneant: *) facile patet, 37) priore caſu idem contingere, quod, diuiſo imperio, fieri diximus, 38) poſteriore autem nullam mutationem circa obligationem priorem ciuium, qui coloniis adſcripti ſunt, fieri.

An ſi diuiſum imperium, vel in coloniam quis adſcriptus?

*) Tales colonias mittere ſolebant Graeci veteres. Vnde apud Thucydidem *Lib. I. p. 25.* Corcyraei: Ὀυ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι ἀλλ᾽ ἐπι τῷ ὅμοιοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. *Neque enim coloni in colonias emittuntur, ea conditione, vt ſint ſerui: ſed vt iis, qui in antiqua patria relinquuntur, pares ſint.* Quibus reſpondent Corinthii apud eumdem *p. 28.* Ἡμεῖς δὲ οὐδ᾽ αὐτοὶ φαμὲν

μὲν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τέτων ὑβρίζεσθαι κατοικίσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες τε εἶναι καὶ τὰ εἰκότα θαυμάζεσθαι· αἱ γοῦν ἄλλαι ἀποικίαι τιμῶσιν ἡμᾶς, καὶ μάλιςα ὑπὸ ἀποίκων ςεργόμεθα. Nos vero reſpondemus ne nos quidem idcirco ipſorum coloniam collocaſſe, vt ab ipſis contumelia adficeremur, ſed vt ipſorum duces eſſemus, ac conueniens nobis honor ab illis redderetur. Ceterae enim coloniae nos comiter venerantur, et ab iis maxime diligimur. Itaque colonorum horum tantum erat *τιμᾷν τὴν μητρόπολιν, καὶ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς γέρα τὰ νομιζόμενα διδόναι, comiter venerari metropolim, eique in ſollemnitatibus conſuetos honores dare*, vti idem loquitur Thucydides *ibid. p. 18.* addens, quod et ſcholiaſtes monet, in eo praecipue conſtitiſſe *τὰ γέρα*, vt in publicis ſacrificiis, diſtribuentes viſcera, ciuibus metropoleos primam partem, vel *καταρχὰς* darent. Plura de honore, quo huiusmodi coloni antiquae patriae ciues proſequebantur, dixit Henr. Valeſ. *not. ad Excerpta Peireſc. p. 7.* At alia omnia obſeruabant Romani, *quorum coloniae iura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habebant*, teſte Gellio *Noct. Attic. XVII*, quum tamen ipſi, Albanorum coloni, plane ſui iuris ab ipſa origine fuiſſent, et non tantum non comiter venerarentur veterem patriam, ſed et plane ſub ſuam redigere poteſtatem, non dubitarent. Quod ipſis merito exprobrat Metius Fufetius apud Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. III, p. 143.*

§. CCXXXIII.

An per migrationem. Deinde quum ciuis quis ſit ratione reipublicae quam cum aliis conſtituit, vel in quam ſe vltro contulit: (§. CVIIII, 26. et 28.) ſequitur ſane, 39) vt ciuis quis eſſe deſinat, ſimul

mul ac ciuitate patria vltro eo conſilio emigrauit, vt in alteram ſeſe ciuitatem conferat, ibique conſtituat Lares fortunaeque domicilium, 40) niſi leges publicae vel migrare ciues plane vetent, veluti apud Argiuos, apud quos, vt ait Ouid. *Metamorph. Lib. XV. v. 28.*

Prohibent diſcedere leges,
Poenaque mors poſita eſt patriam mutare volenti.

vel 41) eam libertatem, non niſi deducta certa bonorum parte, indulgeant, quod apud plerasque Europae gentes in mores iuiſſe, nouimus. Vt 42) ciuitatem quidem, at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hoſtes transfugiunt, ac proinde 43) retracti ex fuga iure puniantur.

§. CCXXXIIII.

Denique quum eos, qui in ſocietate aliqua viuunt, nec ſeſe ſocietatis legibus accommodant, recte abs ſe ſegregent reliqui ſocii: (§. XXII, 70.) 44) idem et ciuibus procul dubio licebit, adeoque 45) malis ciuibus exſilium iure irrogatur: eoque facto, 46) illi procul dubio ciues eſſe deſinunt, quod tamen 47) non perinde dicendum videtur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos poſſident in republica, nec non 48) de interdictis, qui in certum locum, reipublicae noſtrae ſubiectum, deportantur, vt ibi vitam inſuauem ducant,

An per exſilium?

ducant, vel certas operas praeſtent. Quin 49) generatim exiſtimarim, eos, qui ob delictum iure ciuitatis excidunt, priuilegiis quidem ciuium priuari, non autem eo ipſo liberari ab obligatione erga patriam rempublicam, eatenus ſaltim, 50) ne illi aegre faciant, aut Coriolanum imitati, ciues ſuos infeſtis armis perſequantur. Liu. *II, 35. ſequ.*

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Numeri Romani librum; Arabici paragraphum; Aſteriſci * ſcholion indicant.

A*Cademiae.* Circa illas ius principis. II, 188

Acceptatio an neceſſaria? I, 284. quotuplex? *ibid.*

Acceſſio quid? I, 250. Quid naturalis, induſtrialis mixta? *ibid.* naturalis fundamentum. I, 251. induſtrialis inducit communionem poſitiuam. I, 256. 257. fortuita ſpecies occupationis. I, 250. *

Acceſſorium an ſemper ſequatur principale? I, 258.

Acclamationes fauſtae plerumque in adulationem abeunt. I, 205. *

Achaicae ciuitates quae? II, 18. II, 119.

Actio quid? I, 25. bona vel mala. I, 1. I, 116. interna et externa. I, 25. humana, naturalis, libera, neceſſaria. I, 29. ſpontanea, inuita, vltronea, coacta, mixta. I, 58. iuſta et iniuſta, honeſta, inhoneſta, turpis, inhumana. I, 118. quae obiectum iuris naturae? I, 28. ſequ. an externa tantum? I, 193. * quae imputetur? I, 112. an inuita et coacta? I, 109. an vrgente temperamento, adfectu, conſuetudine, edita? I, 110. an de aliorum actionibus iudicare ſit cuiusuis? I, 97. * an quaedam ſua natura iuſta? I, 70.

Addictio in diem quid? I, 357.

Ἀδέσποτα ſibi vindicant imperantes. II, 175. quid circa ea iuſtum? 177.

Adfectionis ratio habetur in acceſſione induſtriali. I, 258. pretium quid? I, 332. eius quando ratio habeatur in ſatisfactione? I, 212.

Adfectus an impediant libertatem voluntatis? I, 55. quibusnam facilius reſiſtatur? I, 110. * a ratione regendi. I, 149.

Adferruminatio quid? I, 260.

Adgratiandi ius principi competens. II, 158.

Adgreſſorem quando occidere liceat? I, 185.

Adiunctio quid? I, 260. cui res, cui qui adiunctum, adquiratur? I, 260.

Adminiſter quis? II, 181. circa eum quid iuris ſit principi? II, 181.

Adoptio an iuris naturae? II, 55.

Adpellatio. vid. *prouocatio.*

Adplumbatura, quid circa eam iuſtum. I, 260.

Adprobatio ſubſequuta pro conſenſu eſt. I, 263.

Adquirendi modi originarii. I, 239. deriuatiui. I, 240.

Adſcendentium ſucceſſio. I, 301.
Adſecuratio quid? I, 203. quid circa eam iuſtum? I, 204.
Aedificium cuius ſit, in alieno ſolo, vel aliena materia exſtructum? I, 261.
Aequalitas hominum, fundamentum officiorum erga alios. I, 272. quaenam ſeruanda in ſocietate? I. 381.
Aequitas quid? I, 103. fundamentum interpretationis reſtrictiuae. I, 105.
Aerarium quid? II, 174. in illud influunt tributa et vectigalia. II, 179.
Agentis conditio conſideranda in imputatione. I, 113.
Agere homo ſemper cupit bene. I, 3. cur aeque facile male, ac bene agat? I, 3.
Agri arcifinii et limitati. I, 254.*.
Aliena res domino reſtituenda. I, 323. quid ſi eius dominus non adpareat? I, 324.
Alienatio quid? I, 267. neceſſaria et voluntaria, pura et conditionalis, I, 267. 278. * praeſens et futura. I, 268.
Allianzen, foedera offenſiua et defenſiua II, 210.
Alluuio cui adquiratur? I, 254.
Alueus derelictus cui adquiratur. I, 255.
Ambigue quando loqui liceat? I, 204.
Amneſtitiae lex omni paci inſeri ſolet. II, 219.
Amor quid? I, 80. quotuplex? I, 82. et 85. iuſtitiae. I, 82. humanitatis et beneficentiae. I, 83. deuotionis et obedientiae. I, 86. ſequ. amicitiae. I, 86. 88. beneuolentiae. I, 86. 89. purus quid? I, 130.* erga Deum. I, 91. et 130. erga ſeipſum. I 136. ſequ. erga alios. I, 172. noſtri, non debet maior eſſe amore Dei. I, 155. principium eſt iuris naturae. I, 79. eius obiecta. I, 90.
Angariationes inter gentes an iuſtae? II, 173.
Animalia quando fiant capientium? I, 246. vulnerata an intercipi poſſint? I, 246.*
Antichreſis quid? I, 369. quid circa eam iuſtum? I, 372. 283.
Ἀπηλγηκότες qui? I, 33.*
Arbor in confinio poſita: ex ea quis fructus adquirat? I, 265.
Ariſtocratiae origo. II, 116. quomodo in ea exerceantur iura maieſtatis? II, 123. in eius Senatu ſententiae plurium vincunt pauciores. II, 123.
Atheiſmi et ſuperſtitionis comparatio otioſa. I, 133.* eius plures falſo ſuſpecti. I, 129.*
Atheus an iuſte agere poſſit? I, 14.
Auctio quid? I, 359.
Auerſatio quid? I, 52.

Auerſio

Auerſio. per illam quando contrahatur? I, 359.

Αὐτοχειρία. vid. mors voluntaria.

B.

BArriere-Tractaten. II, 209.

Bellum gerere licet. II, 190. quid? II, 191. cui eius ius? II, 192. an et a magiſtratu recte indicatur? II, 193. an et a priuatis? II, 194. an recte diuidatur in publicum et priuatum? *ibid.* quid ciuile? *ibid.* quid repraeſentatiuum? *ibid.* eius cauſſae iuſtificae. II, 195. denfenſiuum et offenſiuum. *ibid.* punitiuum an detur? *ibid.* an ob ius imperfectum denegatum poſſit indici? II, 196. an pro aliis recte ſuſcipiatur? II, 197. iniuſti eius colores. II, 198. ſollemne et iuſtum, vel minus ſollemne et iniuſtum. II, 199. cauſſae eius liquidae eſſe debent. II, 200. BELLI RATIO (*la raiſon de guerre*) quid? II, 201.* per illud quomodo adquiratur? II, 204. eius ius. I, 183. in ſtatu naturali omnibus competit. II, 10.

Benedictio quid? I, 203. 205.

Beneficentia. Ad eam obligatio. I, 221. quid? I, 122. vnde proficiſci debeat? I, 223.

Beneficentiae amor. I, 83. ad eum quomodo obligemur? I, 84.

Beneficia quid? I, 113.* I, 222. ſapienter diſpenſanda. I, 224. neceſſitati et conditioni alterius attemperanda. I, 225. in iis obſeruandi gradus neceſſitudinis. I, 226.

Blaſphemiae crimen. I, 128. inexcuſabile. I, 160.*

Bruta an iure naturae obligentur. I, 20. an ab hominibus iugulari queant? I, 232. * aliquando digna amore beneuolentiae. I, 90.*) an iis certa officia debeamus? I, 90.

Buccinatores in bello inuiolabiles. II, 223.

C.

CAdauerum oppignoratio. I, 384. *

Caelibatus an contra I. N? II, 34.

Calculus Mineruae quid? II, 123.*

Calumnia quid? I, 154. an eam refellere debeat vir bonus? I, 154.

Capti bello in ſeruitutem non iniuſte detruduntur. II, 80.

Carne humana an veſci liceat in extrema neceſſitate? I, 166.

Carnifex an vi coactus recte occidat innocentem? I, 168

Cartel quid? I, 210.

Caſtigationis a poena differentia. II, 159.*

Caſum fert dominus. I, 211.
Cauſſa actionis phyſica et moralis quid? I, 112.
Cauterio vſta cur dicatur conſcientia? I, 48.*
Ceſſio quid? I, 266. eius differentia a delegatione. I, 418. aliquando latius accipitur. I, 266. rei communis quid? I, 273. quid circa eam iuſtum? ibid.
Ciues voluntates ſuas ſubmittere tenentur imperantibus II, 115. in eorum bona quid iuris imperanti? II, 169. ſequ. officia eorum generalia et ſpecialia II, 224. generalia erga remp. II, 225. erga ſummos imperantes, II, 226. erga conciues. II, 227. ſpecialia II, 228. Quando eſſe quis deſinat? II, 229. ſequ.
Ciuitates quomodo oriantur? II, 18. * earum ſyſtema quid? II, 119. vid. et *Reſpublica.*
Coacta actio I, 58. eſt actio voluntaria. I, 59. voluntas nihilominus voluntas. I, 59. I, 109.*
Coactio quando iure fiat? I, 109.*
Cogitatione etiam laedi, quis poteſt. I, 193.
Collateralium ſucceſſio. I, 302.
Coloniarum varia genera. II, 231.*
Commercia circa ea ius imperantium. II, 169. II, 189. eorum origo. I, 325.* neceſſitas. I, 326. quid? I, 327. per contractus tantum potuerunt inſtitui. I, 327.
Commiſſoria lex. I, 357. 130. an iure nat. illicita in pignore? I, 373. ſub ea et imperium dari poteſt. I, 134.
Commixtio qualis modus adquirendi? I, 263.
Commodantis officia. I, 349.
Commodatarii officia. I, 343.
Commodatum qualis contractus? I, 342.
Communio quid? I, 231. poſitiua et negatiua, aequalis, inaequalis, perfecta, imperfecta. I, 231. poſitiua vnde nata? I, 237. in negatiua initio fuerunt omnia. I, 238. quae in ea permanſerint, introducto dominio? I, 235. cur ex ea diſceſſum? I, 234. cur et ex poſitiua? I, 238. bonorum inter coniuges. I, 238.
Communis res diuidua vel indiuidua I, 270. in commune poſcebantur res inuentae. I, 248.*
Compenſatio quid? I, 409. quid circa illam iuſtum? I, 410. locum tantum habet in debitis liquidis. I, 410.
Concilia de rebus eccleſiaſticis. II, 187.
Concubina a pellice diuerſa. II, 50.*

Con-

Conditio quid? I, 401. cur impoſſibilis et turpis iure Rom. in vltimis voluntatis pro non adiecta habeatur? I, 402.* ea non exſiſtente, obligatio ſoluitur. I, 414.

Condonatio quid? et quomodo fiat? I, 408.

Conductoris officia. I, 362.

Confuſio, modus adquirendi. I, 263.

Coniugium ſocietas licita et ſimpliciſſima. II, 26. eius finis. II, 27. quid? II, 28. an in eo certos gradus prohibeat ius naturae? II, 41.

Coniugum habilitas ratione aetatis. II, 31. eorum officia ex fine matrimonii deriuata. II, 44. nec non ex pacto. II, 43.

Conſcientia quid? I, 33. ſequ. bona et mala. I, 35. antecedens et conſequens. I, 36. tenera. I, 37. inſtigans, reuocans, admonens I, 38. recta, erronea. I, 39. certa, probabilis, I, 40. dubia vel ſcrupuloſa. I, 51. libera, minus libera, I, 42. dormitans, expergefacta, cauterio vſta, I, 43. tranquilla, remordens, irrequieta, anxia, I, 44. remordens an ex metu ſupplicii? I, 44.* an actionum humanarum norma? I, 45. an, dubia illa, actus ſuſpendendus? I, 46.

Conſenſus omnium gentium non ſemper iuſtitiae argumentum. I, 71.* nec principium iuris naturae. *ibid.* quid ſit? I, 263.* paciſcentium. I, 396.

Conſeruare hominem quid dicatur? I, 2.

Conſpiratio. Per eam an conſenſus ciuium ſperandus? II, 115.*

Contractus quid? I, 385. et 405. oneroſi, benefici, et aleam continentes. I, 328.* a quibus ineantur? I, 384. de quibus rebus? I, 384.

Cordi inſcriptum cur dicatur ius naturae? I, 15.*

Corpus ad hominis eſſentiam pertinet. I, 141.* aeque, ac mens, perficiendum eſt. I, 142. 150. eius exercitationes an apud omnes eaedem? I, 150.* alterius non laedendum. I, 190.

Correalis obligatio quid? I, 374. eius effectus I, 377.

Corruptio quid? I, 189.

Creatae res. in eas quod ius habeant homines? I, 232.

Cultus Dei externus an ex ratione demonſtrabilis? I, 135.* fluere ille debet ex amore Dei. I, 136. ex timore eius. I, 137. nec non ex fiducia in Deo collocata. I, 138. publicus qualis? 138. vid. et *Dei cultus.*

D.

DAmno cum alterius nemo debet fieri locupletior. I, 257. *damnum quid? I, 321.*
Debitoris obligatio. I, 366.
Decipere quid? I, 199. hoſtem licet, falſo rumore ſparſo. I, 200.*
Deductiones quid? II, 202.*
Defenſio ſui cur licita? I, 182. eius requiſita. I, 184. ſq. pro quibus rebus permiſſa? I, 286. ſequ. vid. et *Moderamen inculpatae tutelae.*
Deformitas an et quando imputetur? I, 106. *
Defraudatio quid? I, 322.
Deiectio violenta. I, 321.
Delegatio quid? et quid circa illam iuris? I, 321.
Delicta an omnia punienda? II, 162.
Delinquens an obligatus ad poenam? II, 161.
Demagogi qui? II, 124.*
Democratia quomodo oriatur? II, 116. in ea quomodo exerceantur iura maieſtatis? II, 124. ea in ochlocratiam facile degenerat. II, 117. et 124.
Deponentis officium. I, 349.
Depoſitarii officia. I, 345.
Depoſitum qualis contractus, et quid in eo iuſtum? I, 344.
Deſtruere quid dicatur hominem? I, 2.
Deus. Ad eius agnitionem ſibi comparandam omnes obligati. I, 126. de eius exſiſtentia gentes omnes perſuaſae. I, 126. de eo recte ſentiendum. I, 127. eius vnitas. I, 128.* eius gloria prouehenda. I, 129. quomodo colendus? I, 135. amandus? I, 91. 125. I, 130. ei obſequendum. I, 131. Idem timendus. I, 131. in eo collocanda fiducia. I, 134. auctor eſt iuris nat. I, 7. eius ius in res creatas. I, 10. * eo non exſiſtente, futurum non eſſet ius naturae. I, 14. cogitationes etiam hominum perſpectas habet. I, 98.
Diſpoſitio libera, effectus dominii. I, 306. eius effectus. I 307.
Diſſenſus mutuus, modus ſoluendi obligationes. I, 412.
Diſſimulatio quid? et an licita. I, 199.
Diuinatio an licita? I, 133.
Diuiſio rerum quid et quomodo fiat? I, 266. I, 269. ſequ. cur ad eam quilibet recte prouocet? I, 269. ea vel aequalis, vel inaequalis. I, 271. an aliquis condominorum in ea ſibi praecipuum recte petat? I, 271. rerum imperfecte communium diuiſio quomodo fiat? I, 272.
Diuitiae quid? et an ad eas quae-

quaerendas quis ſit obligatus? I, 151.
Diuortium an, et quando licitum? II, 49.
Dolores an morte a ſe amoliri liceat? I, 165.*
Domania quid? et cur inuenta? II, 175.
Dominium quid? I, 231. communioni negatiuae oppoſitum. I, 234. cur introductum? I, 235. aliud in communione poſitiua, aliud in proprietate conſiſtit. I, 235. et 237. plenum et minus plenum I, 280. directum et vtile. *ibid.* minus pleni ſpecies, I, 281. triplex dominii effectus. I, 306. aliquando per leges ciuiles reſtringuntur. I, 317. itemque per pacta et diſpoſitiones priorum dominorum. I, 318. eminens quid? II. 168. quando ei locus ſit? II, 161. et 172. an et ad res exterorum non hoſtium porrigatur? II, 173.
Dominus omnem ex re ſua vtilitatem merito capit. I, 307. eam et deſtruere et corrumpere poteſt. I, 308. itemque alienare, I, 309. et poſſeſſionem adprehendere et retinere. I, 310. nec non vindicare. I. 311. quatenus ſibi vindicet acceſſiones et fructus? I, 312. ſequ. in vſu rerum ſuarum non eſt impediendus. I, 319.
Dominus qua poteſtate gaudeat in ſeruos mercenarios? II, 82. 83. qua in ſeruos obnoxios? II, 84. ſequ. eius officia erga ſeruos mercenarios. II, 83. et obnoxios. II, 86.
Donatio quid? I, 383. inter viuos et mortis cauſſa. I, 222.
Dotium origo. II, 48.*

E.

EBrietas quae imputetur? I, 106.
Ebrius an recte paciſcatur? I, 392. an delinquens duplicem mereatur poenam? I, 50.*
Eccleſia. circa eam quodnam ius imperantis? II, 183. 187.
Educatio liberorum finis coniugii. II, 27. qualis eſſe debeat? II, 60.
Elargiri quando dicamur beneficia? I, 221.
Electio imperantis. Quid circa eam iuſtum? II, 140.
Electitium regnum. II, 139.
Emancipatio liberorum qualis apud Romanos? II, 71.*
Emphyteuticum ius. I, 281.
Emtio venditio in vſu eſſe coepit, inuento numo. I, 350. in ea neuter contrahentium laedendus. I, 352. an illam vitiet error. I, 352. ei quaeuis pacta recte adiiciuntur. I, 357. in ea et quiduis recte excipitur. I, 358. poteſt ſub quacumque conditione fieri

fieri. I, 358. per auctionnm, ſub haſta, per auerſionem, ſpei. I, 359.
Ἐνύπνια quid veteribus? I, 106.*
Epiſcopale ius an imperanti recte tribuatur? II, 183.
Error quid? I, 17. an omnis culpabilis? I, 18. cum ignorantia ratione imputationis conuenit. I, 107. iuris vel facti quando imputetur? I, 108. an pactum vitiet? I, 393. an emtionem? I, 352. Vid. et *Ignorantia.*
Euictio debetur ſocio. I, 274. vt et emtori. I, 356.
Exheredatio quando iuſta? I, 62.
Exiſtimatio quid? I, 153. ad eam tuendam, amplificandamque obligati ſumus. I. 153. an vi defendi poſſit? I, 187. alterius non laedenda. I, 191. ſimplex et intenſiua. I, 191.
Exponere infantes impium. II, 62.
Expromiſſor quid? I, 374. eius obligatio. I, 378.
Exſecratio quid? I, 203. ea vti non licet. I, 205.

F.

F*Abulis* quando vti liceat? I, 200.
Facti circumſtantiae in imputatione conſiderandae. I, 100.
Facultates quae dicantur? I, 151.
Falſiloquium quid? I, 201. eo quando vti liceat? I, 200.
Famam tueri quisque tenetur. I, 153.
Fames extrema an det homini ius carne humana veſcendi? I, 166. an res alienas contrectandi? I, 170.
Familia quid? II, 90. quem penes eius directio ſit? II, 91. eius finis in ſtatu naturali et ciuili. II, 92. ei impedimento eſſe non debent ſocietates ſimpliciores. II, 95. in ea quae officia patrisfamilias? II, 96. et reliquorum. II, 98. in ea omnia redeunt ad ordinem. II, 98.
Felicitas in quo conſiſtat? I, 79. noſtram intendit Deus. I, 77. ad eamque nos obligat. I, 78.
Feudi origo. I, 281.
Fictio quid? I, 201. quando ea vti liceat? I, 200.*
Fideiuſſio quid? I, 374. pro quibus rebus admittenda. I, 375.
Fideiuſſorum obligatio. I, 376. eorum beneficia an iuris nat? I, 376.
Fiducia in Deo collocanda. I, 134. eius iudicium apud Romanos famoſum. I, 204.*
Filiae nuptae et dotatae an iure excludantur hereditate paterna? II, 72.
Filiusfamilias quis? II, 90.
Finis Dei in creatione hominum. I, 77.*
Fiſcus quid? II, 174. eum quid locu-

locupletet? II, 175. eius iura circa ἀδέσποτα. II, 177.
Fluminis vis qualis adquiſitio? I, 254.
Foedus quid? II, 207. aequale et inaequale. *ibid.* inaequalia quotuplicia? II, 207. ſimplicia et ſingularis praeſtationis. II, 208. belli et pacis tempore inita. II, 209. ſequ. perſonalia et realia. II, 211. an ea et ſociis, et quibus, proſint? II, 212. an pangere liceat eum infidelibus? II, 214. circa ea officia. II, 217.
Foedus pacis. vid. *pax.*
Foetura animalium modus adquirendi. I, 252.
Fructus ex arbore, in confinio poſita cui adquirantur? I, 265.
Fuga, ad eam num quis obſtrictus ſit, qui ſe aduerſus adgreſſorem defendit? I, 185.
Fugienti an liceat proterere obſtantem? I, 169.
Fungibiles res quid? I, 364. *
Furtum quid? I, 321. an et ab eo admittatur, qui vrgente extrema neceſſitate, aliquid contrectat? I, 170.*

G.

G*Enere* in eodem reddere, quid? I, 364.*
Geſtibus quoque nemo laedendus. I, 195.
Gradu non modo, ſed et linea, propiores in hereditate praeferendi. I, 296.
Gratitudo quid? I, 227. ad eam obligatio *ibid.* de ea regulae. I, 228.
Guarantia pacis. II, 209.

H.

H*Eredes* neceſſarii an iure naturae? I, 304. eorum ſucceſſio in iura et obligationes defuncti. I, 305. propiores non modo ratione gradus, ſed et ratione lineae habentur. I, 296.*
Hereditas. De ea quatenus disponere liceat iure naturae? I, 291. an ſibi deſtinatam heres accipere teneatur? I, 284.
Herilis ſocietatis origo. II, 76.
Herus et *hera* qui? II, 77.
Homo homini natura aequalis. I, 172. ergo aequaliter tractandus ab aliis. I, 177.
Honor quid? I, 87. * an vi defendi poſſit? I, 187.
Hoſpitii ius an ad foedera amicitiae referendum? II, 208.*
Hoſtiles res per fictionem pro nullis habebantur apud Romanos. I, 247.*
Hoſtis. Quid illi in hoſtem liceat? II, 201. an foederibus et pactis decipi poſſit II, 202. an ei debeantur humanitatis officia? I, 218.

Humana carne an veſci liceat in extrema fame? I, 166.
Humanitatis amor quid? eiusque differentia ab amore iuſtitiae I, 83. an et amicis et quibus prae reliquis debeatur? I, 220. ad eum quomodo obligemur? I, 84. hoſtibus denegari poteſt, ſi nobis inde damnum imminet. I, 218.
Hypotheca quid? I, 283. I, 369. quid circa illam iuſtum? I, 283. et 369. an in territorio conſtitui poſſit a gentibus liberis? I, 371.

I.

I*Actus* mercium alienarum quando licitus? I, 170.
Ignorantia quid? I, 47. an omnis culpanda? I, 48. I, 107. voluntaria, inuoluntaria. I, 107. 150. iuris et facti. I, 108. vincibilis et inuincibilis. I, 50. I, 107. iuris naturae quando non imputetur? I, 47. principiorum boni et mali inexcuſabilis. I, 49. ex ea ſaepe aliquid boni fit. I, 16.
Immunitas a tributis non temere pluribus concedenda. II, 24. *
Imperantes vt eligantur? II, 40. ſunt ſacroſancti. II, 132. iis tamen non, quidquid libet, licet. II, 133. eorum officium circa miniſtros. et magiſtratus I, 182. ius circa ſacra. II, 183.
Imperium quomodo adquiratur. II, 146 et 239. an recte diſtinguatur in patrimoniale et vſufructuarium? II, 147. ſequ. alienari nequit, niſi populo conſentiente. II, 149. In eo etiam ius naturae obſeruandum. II, 21. * in omni republica eſt ſummum et *ἀνυπεύθυνον* II, 179. eius vis ſeſe exſerit per iura maieſtatis. II, 135. vel electitium vel ſucceſſiuum. II, 239.
Impietas quid? ea rectae rationi repugnat. I, 128.
Imputatio quid? I, 95. ſequ. quomodo differat a conſcientia? I, 97. fit vel in foro diuino, vel in humano. I, 98. eius effectus meritum. I, 99. quando habeat locum? I, 100. quando ceſſet I, 105. Quae actiones imputentur vel non? 105 ſequ. quid in ea ſpectandum? I, 113. ſequ. omiſſionis actionum. I, 115.
Impudentia vitanda. I, 106. *.
Inceſtus quis iuris gentium? II, 41. 47.
Incluſio, ſpecies acceſſionis. I, 260.
Induciae ad ſtatum belli pertinent. II, 191. et 210. quomodo earum tempus computandum II, 210. *.
Induſtria. Ad eam vnusquisque obligatus eſt. I, 152.

Infamia

Infamia non omnia delicta ſequi debet. II, 167.
Ingratitudo ſimplex et praegnans. I, 227. *. an ob eam detur actio forenſis? I, 227.
Inimicis non deneganda humanitas. I, 219.
Iniuria quid? I, 191. ea laeditur alterius exiſtimatio. *ibid.*
Inſula noua cui adquiratur? I, 253.
Intellectus quomodo ad actiones humanas concurrat? I, 30 et 32. eius imbecillitates. I, 47. ſequ. ad eius culturam vnusquisque obligatus. I, 146. ſequ. alterius non eſt laedendus. I, 188.
Interpretatio legis an in I. N. neceſſaria? I, 101.* eius fundamenta. I, 102. reſtrictiua, extenſiua, declaratiua. I, 103. authentica, uſualis, doctrinalis. I, 104.
Interregnum quid? II, 142. ordinarium et extraordinarium. II, 145. an eo durante ſubſiſtat reſpublica? II, 142.
Intextura ſpecies acceſſionis. I, 260.
Inuentio rerum nullius. I, 248. et pro derelictis habitarum. I, 249.
Inuita actio quae? I, 58. eadem ac inuoluntaria? 159.
Inundati agri dominium non exſtinguitur. I, 255.
Iudicia priuata et publicá II, 157.
Iudiciaria poteſtas ius maieſtatis II, 156.
Iurare qui et quomodo debeant? I, 207.
Iurisdictio in perſonas et res eccleſiaſticas penes principem II, 157.
Iurisprudentia naturalis quid? I, 12. eadem et diuina recte dicitur. *ibid.*
Ius et obligatio correlata. I, 7. pro lege acceptum quid? I, 9. ſine lege concipi non poteſt. I, 9. *
Ius ciuile, quomodo differat a naturali I, 18. vtilitati reip. attemperandum eſt. I, 36. * in eo maxima iuris naturae vtilitas. I, 19.
Ius gentium quid? I, 21. an a iure naturae diuerſum? I, 22. an ex moribus gentium eſtimandum. *ibid.* *
Ius iurandum quid? I, 203. eius vſus. I, 206. variae ſpecies. *ibid.* cuiusuis religioni eſt attemperandum. I, 207. ex mente deferentis interpretandum. I, 208. an ſeruandum ſemper ab eo, qui iurauit alterum nullius rei a ſe repulſam laturum. I, 208. * eius effectus I, 209. an ei per cauillationem ſatis fiat? I, 209. *
Ius maieſtatis, vid. Maieſtas.

Ius Naturae quid? I, 12. eius auctor Deus. I, 10. eiusdem norma recta ratio. I, 11. an ad actiones tantum externas pertineat? I, 193.* homines et in ſtatu naturali obligauit. II, 7. præceptiuum et permiſſiuum. I, 13. an futurum eſſet, ſi non exſiſteret Deus? 14. cur dicatur cordibus hominum inſcriptum? I, 15. an et in infantibus reperiatur? I, 15. eius harmonia cum S. S. I, 16. eſt immutabile. I, 17. quomodo differat a iure ciuili? I, 18. et a iure gentium. I, 22. an ex vtilitate naſcatur? I, 18. an et bruta obliget? I, 20.

Ius omnium in omnes, an principium iuris Naturae? I, 73. an omne ex pacto oriatur? II, 9. perfectum et imperfectum. I, 197. * talionis. I, 190. vitae et necis an competat parentibus in liberos? II, 57. an dominis in ſeruos? II, 84.

Iuſtitia quid? I, 220. diſtributiua. I, 279. * interna et externa. II, 150. in hac conſiſtit ſecuritas reipublicae interna. II, 150. expletrix et attributrix. I, 119.

Iuſtitiae amor quid? I, 82. ad eum perfecte obligamur. I, 84. diuinae et humanae fundamentum eſt voluntas Dei. I, 65. diuinae et humanae differentia. I, 66.

Iuſtum natura tale. I, 11. * quid? I, 12.

K.

Καθῆκον quid Stoicis? I, 119. *

Κήρυκες ſacroſancti et inuiolabiles apud Graecos. II, 223.

L.

Labor. ad eum obligati ſumus. I, 152. ab immodico tamen abſtinendum. I, 145.

Laedens tenetur ad ſatisfactionem. I, 210.

Laedere quid? I, 175. nemo laedendus. I, 128. 78. 193.

Largitas quid? I, 221 *

Legatos mittendi ius. II, 222. eorum iura. II, 222. 223. an indemnes illi praeſtandi, ſi quid caſu damni paſſi ſint? I, 349. *

Leges ferendi poteſtas ius maieſtatis. II, 151. ciuiles quid? II, 152. circa diuinas quid liceat imperanti? II, 153. earum ſepimentum quid? II, 153. * perfectae, imperfectae, minus, quam perfectae. II, 155. humanae an admittant exceptio-

ceptionem neceſſitatis? I, 159. an diuinae adfirmatiuae? I, 159. an diuinae negantes? I, 161 ſequ. diuinae quid et quotuplices? I, 64. naturales Deum auctorem habent. I, 10.
Lex imputaturo actionem perſpecta eſſe debet. I, 100. et rite interpretanda. I, 101. eius, ſi perfecta ſit, quot partes, et quae eſſe debeant? II, 154. ei adnexa ſanctio poenalis definita, indefinita, arbitraria. II, 155. fundamentalis reip. quid? II, 112. ſine ea boni fuiſſe dicuntur primaeui homines. I, 8. *
Liberi parentibus debent amorem deuotionis. II, 67. 68. 70. erga eos officia parentum. II, 66. eorum obligatio erga parentes, ſoluta horum poteſtate. II, 72 et 74. eorum ſucceſſio in bona parentum. I, 297. ſequ.
Libertas quid? I, 4. II, 6. * virtute praeditorum. I, 42. * voluntatis. I, 53. ſequ. naturalis, politica, vel ciuilis et iuris gentium. II, 6. *
Libertus quis? II, 89, eius officia. *ibid.*
Licita non omnia honeſta. I, 38. *
Linea facit heredes propiores. I, 296. *
Litteris loco ſermonis vtimur. I, 195. *
Locatio conductio, inuento nummo, inualuit. I, 350. I, 360. quid circa eam iuſtum? I, 360. ſequ.
Locatoris officia. I, 361.

M.

Macchiauelliſtarum principia. II, 131.
Magia ſuperſtitioſa fugienda. I, 133.
Magiſtratus qui? II, 181. quid circa eos iuſtum? *ibid.* et ſequ.
Maieſtas realis an penes populum in monarchia, perſonalis penes principem? II, 130. eius iura quis in monarchia, ariſtocratia, et democratia exerceat? II, 123 ſequ. quis in rebusp. mixtis? II, 125. quis in ſyſtematibus ciuitatum? II, 126. eius iura quid? II, 135. an eadem ac regalia? II, 135. * immanentia et transeuntia. II, 136 ſequ. an ſint diuidua? II, 138.
Maledictio quid? I, 203. illicita. I, 205.
Mandantis officia. I, 349.
Mandatarii officia. I, 347.
Mandati contractus, eiusque indoles I, 346.
Manifeſta, ſcripta, quid? II, 200 *
Manumiſſio quid? II, 88.
Mare an in dominio? II, 177.
Mariage de conſcience. II, 50. *

Maritalis poteſtas qualis? II, 46. an pacto mutari aliquid circa illam poſſit? II, 47.

Maritus an caſtigare poſſit vxorem? II, 46. onera matrimonii ferre tenetur. II, 48. an gaudeat imperio in vxorem? II, 45.

Maſculi an feminis in ſucceſſionibus praeferendi? I, 297.

Mater obligata eſt ad infantes, lacte ſuo alendos. II, 61.*

Materfamilias quae? II, 96.

Matrimonium quatenus indiſſolubile? II, 49. imperfectum, putatiuum. II, 50. ſenum veluti honorarium. II, 32. extra id omne genus libidinum vetitum. II, 35. eius onera ferre tenetur maritus. II, 48.

Mediatorum pacis officium. II, 221.

Membrum an abſcindi poſſit vitae ſeruandae cauſſa? I, 165.

Mendacium quid? I, 199. quomodo a falſiloquio differat? I, 201.

Mens perficienda pro virili. I, 350.

Meritum effectus imputationis. I, 99.

Metalla nobiliora cur adhibita, vt pretio eminente fungerentur? I, 335.

Militia lecta, mercenaria, ſocia. II, 192.j.*

Milites an quidam fugientes excludi poſſint caſtello, ne ſimul hoſtes irruant? I, 167. *

Miniſtriſſimus quis dicatur? II, 182.

Miſſilia cui adquirantur? I, 249.

Mixtae actiones an dentur? I, 58.

Moderamen inculpatae tutelae quid? I, 163. 166. et 180. eius limites. I, 181. aduerſus quos eo vti liceat? I, 182. quamdiu ei locus ſit in ſtatu naturali? I, 183. et ciuili? I, 184.

Monarcha quemuis honoris titulum ſibi recte adſciſcit. II, 120. in monarchia ſolus exercet iura maieſtatis. II, 121. quomodo a tyranno differat? II, 122.

Monarchiae origo II, 116.

Monarchomachorum error. II, 130.

Monetam cudendi ius ad fiſcum pertinet. II, 178.

Mores quid? I, 55. an libertatem voluntatis impediant? I, 55.

Morganatica lex. I, 50.

Mori quid? I, 143.

Mors quando intrepide obeunda? I, 143. voluntaria ſemper iniuſta. I, 144.

Mulctae ad fiſcum pertinent. II, 178.

Municipium an ſit reſpublica? II, 129. *

Mutſchirung quid? I, 270. *

Mutuum

Mutuum quid? I, 364. in eo transfertur dominium. I, 365.

N.

Naufragium. In eo quid iuſtum pro vita ſeruanda? I, 167

Neceſſitas an habeat legem? I, 155. eius fauoris quodnam fundamentum ſit? I, 156. quid et quotuplex? I, 157. quae fauorem mereatur? I, 158. regulae de fauore neceſſitatis. I, 159 ſequ. an ea vrgente quis contrectare vel perdere poſſit res alienas? I, 170.

Negotiorum geſtoris officia. I,

Negotiorum geſtio. I, 346. eius, cuius negotia geſta, officium. I, 349.

Nepotes quomodo auis ſuccedant? I, 299. ſequ.

Neutralitäts - Tractaten. II, 210.

Noachi praecepta an norma I. N? I, 16. et 72.

Nobilitatis gentilitiae origo. I, 105 *

Nolle et non velle an ſynonyma? I, 52.

Norma actionum an indigeat homo? I, 4. quid? I, 8. eius requiſita. I, 5 ſequ. iuris naturae an eadem cum eiusdem principio? I, 60. non in nobis ipſis, ſed extra nos quaerenda. I, 61. an illa ſit voluntas Dei? I, 62.

Nouatio I, 389. quid ſit? I, 418.

Numi definitio Ariſtotelica. I, 329. * eius loco variis rebus vſae ſunt aliae gentes. I, 335 * quantum illi pretii ſtatuendum? I, 336. eo nondum inuento, quale commercii genus in vſu fuerit? I, 337.

Nuptias facit conſenſus II, 29. an iis ritus quosdam deſideret I. N? II, 42. qui eas facere poſſint? II, 32. ſequ.

O.

Obedientia quid? I, 87. *

Obligatio quid? I, 6. externa et interna I, 7. eius correllatum ius? I, 7. ſpecie obligationis nobiliſſima eſt interna, attamen ius naturae et externam deſiderat. I, 8. * et 9. perfecta et imperfecta. I, 9. ſoluitur variis modis. I, 406. ſolutione. I, 407. compenſatione. I, 409. condonatione. I, 411. mutuo diſſenſu. I, 412. temporis lapſu et non exſiſtente conditione. I, 414. morte. I, 425. ſtatus mutatione I, 416. rei interitu. I, 417. nouatione et delegatione. I, 418.

Obſequium erga Deum quid? I, 131.

Obſidum iura et obligationes. II, 221 *

Occaſio quid? I, 114. * peccandi vitanda I, 114 *

Occidendum non eſt. I, 179.

Occupatio quid? I, 222, quomodo fiat? I, 242. per vniuerſitatem, et per fundos. I, 243. bellica vnde deriuanda? I, 147.
Ochlocratia. In eam facile degenerat democratia. II, 117. 124.
Odium quid? I, 80.
Officioſitas quid? I, 222. ad eam obligamur. I, 229.
Officium quid? I, 113. 120. 172. perfectum et imperfectum. I, 173. ſequ. abſolutum et hypotheticum. I, 175 fundamentum perfectorum officiorum. I, 175. hypotheticorum. I, 176. imperfectorum. I, 214. imperfecta aliquando in perfecta transeunt I, 216. naturalia, Chriſtiana, ciuilia. I, 123.
Oligarchia. in eam degenerare poteſt ariſtocratia. II, 117 123.
Optimum. Ad id eligendum ſumus obligati. I, 92. *. I, 181. *
Ordo in familia bene conſtituta praecipuum. II, 98. naturae an principium iuris naturalis? I, 76.

P.

P*Acis* externae ſtudium an principium iuris Naturae? I, 73.
Paciſcentium conſenſus mutuus eſſe debet. I, 396.
Paciſci qui poſſint? I, 392. an et pro aliis liceat? I, 403.
Pactum. Ex eo officia hypothetica; I, 176. quid? I, 385. a contractu quomodo differat? I, 385. an vtile, quod initum ex ignorantia vel errore? I, 393. an, quod dolo malo elicitum? I, 394. an, quod vi extortum? I, 395. an quod factum de rebus impoſſibilibus? I, 397. vel de turpibus? I, 398. an, ſi coniunctum ſit cum alterius detrimento? I, 399. cur pacta ſint neceſſaria? I, 386. maxime in ſtatu naturali. II, 11. ea ſeruanda. I, 387. ſequ. alia vnilateralia, alia bilateralia, alia obligatoria, alia mixta. I, 389. et nuda obligant. I, 390. alia expreſſa, alia tacita. I, 391. alia pure, alia ſub conditione, alia ex die vel in diem ineuntur. I, 401. ſub conditione impoſſibili vel turpi inita non valent. I, 401. ſequ.
Pactum de ſucceſſione an valeat? I, 292. reddendae viciſſitudinis quid? I, 341. de commodando. I, 357. protimiſeos, de euictione praeſtanda, vel poena in caſum poenitentiae ſoluenda. I, 357. de retrouendendo. I, 357. antichreticum. I, 369. de rebus factiſue alienis. I, 400.

Pagus qualis ſocietas? II, 18.*
Parentes iure diuino an ad ſucceſſionem vocati? I, 301.* inter eos et liberos ſocietas. II, 51. eorum poteſtas, in liberos vnde, et quanta ſit? II, 53. 36. ſequ. quibus competat? II, 54 ſequ. an et ius vitae et necis comprehendat? II, 57. an ius venumdandi noxaeue dedendi? II, 58. officia eorum erga liberos. II, 58. ſequ. iis quid debeant liberi? II, 67. ſequ. poteſtas eorum quomodo ſoluatur? II, 71. ſequ. an ea ſoluta ceſſent liberorum officia? II, 72. 74.
Paſſio quid? I, 25. an eam dirigat ius naturae? I, 27.
Paterfamilias quis? II. 90. eius poteſtas in ſtatu naturali. II, 93. et ciuili. II, 94. eius ac matrisfamilias officia. II, 96. ſequ. in ſtatu naturali ius dicit familiae. II, 93. II, 156.*
Patriae quid debeamus? II, 225. an dulce pro ea mori? *ibid.**
Patria poteſtas, vid. *Parentes.*
Paupertas an recte imputetur? I, 152. eam bonus vir aequo animo ferre debet. I, 52.*
Pax quid? II, 217. circa eam ius imperantium. II, 216. ei an obſtet exceptio laeſionis. II, 218. nec non exceptio quod metus cauſſa. II, 219. an et cum rebellibus inita valeat? II, 220. eius ſponſores quinam? II, 209. 221.
Peccatum exiguum nullum putat virtutis ſtudioſus. I, 37.* quid? I, 117.
Pecunia pretium eminens. I, 329. eius definitio Ariſtotelica. I, 329.*
Pellex quid? II, 50.*
Perfectionis definitio, I, 2.*
Perficere quid dicatur hominem? I, 2.
Perfidia an obligationem perimat? I, 443.
Periculo ſeſe offerre improbum. I, 155.* alterum exponere ſine ratione, iniuſtum. I, 79.
Periculum rei venditae et nondum traditae quem penes eſſe debeat? II, 353.
Permutatio, antiquiſſimum commercii genus. I, 333* contractus antiquiſſimus. I, 337. apud omnes gentes recepta. *ibid.* quid ſit? I, 338. vel ſimplex, vel aeſtimatoria. I, 338. quid circa vtramque iuſtum? I, 339. ſeq. aeſtimatoria quomodo differat ab emtione venditione? I, 350.*
Phariſaeorum vita auſtera, ieiunia, largitiones, an actiones bonae? I, 116.*
Pignoris ius quid? I, 293.
Pignus. quid circa eum contractum iuſtum? I, 370.

an, eo intereunte, liberetur debitor? *ibid.**
Piſcatio, ſpecies occupationis. I, 244.
Plantatio ſpecies acceſſionis, et quid circa eam iuſtum ſit? I, 264.
Poena quid? I, 99. eius definitio Grotiana. II, 159. vel naturalis, vel poſitiua. I, 66, conuentionalis. II, 159.* eam aliquem meruiſſe declaratur per imputationem. I, 99. qualem transgreſſoribus minetur ius naturae. I, 66. eam infligere an poſſint pares? II, 159. eam irrogandi ius eſt penes imperantem. II, 158. qui et gratiam eius facere poteſt. I, 158. eius finis II, 160. an ad illam obligatus ſit delinquens? II, 161. quanta ea eſſe debeat? II, 164. ſequ. an famoſam eam eſſe expediat? II, 167.
Πολυανδρία apud omnes gentes prohibita. II, 36.
Πολυγυνία an licita? II, 36. ſequ. pro ea qui ſcripſerint? II, 37.*
Poſſeſſio quid? I, 231. effectus dominii. I, 306. domini a nemine debet interuerti. I, 320.
Poſſeſſor bonae fidei loco domini eſt. I, 312. quos fructus percipiat? II, 314. ſequ. malae fidei quos fructus reſtituat? I, 316. etiam caſum ferre tenetur. I, 317.*
Praefectura an respublica? II, 129.*
Praemium an et quando quis mereatur. I, 99.*
Praeſcriptio an praeſidium reperiat in iure nat. et gentium. I, 323.*
Pretium quid? I, 328. vulgare et eminens. I, 329. quomodo vulgare definiendum? I, 330. ſequ. adfectionis quid? I, 332. eminens cur inuentum? I, 333. eius requiſita. I, 334. ſequ. vulgare, vel legitimum, vel conuentionale. I, 345. *
Primogenitus an natu minoribus praeferendus in regno? I, 297. II, 143.
Princeps. vid. *imperans.*
Principium iuris naturae, quid? I, 60.* I, 67. eius requiſita. I, 68. non conſiſtit in ſanctitate Dei. I, 69. nec in interna actionum iuſtitia. I, 70. nec in conſenſu omnium gentium. I, 71. nec in ſeptem Noachi praeceptis. I, 72. nec in iure omnium in omnes. I, 73. nec in pacis externae cuſtodia. *ibid.* nec in ſtatu integritatis. I, 74. nec in ſocialitate I, 75. nec in ordine naturae. I, 76. nec in vtilitate humani generis. *ibid.* nec in theocratia

morali. *ibid.* ſed in amore. I, 79. idque eſt principium verum, euidens, et adaequatum I, 94.
Probabiliſmi lubricum fundamentum. I, 40.
Promiſſio perfecta et imperfecta: an illa tantum obliget? I, 389.*
Promittere an poſſimus pro aliis? I, 403.
Proprietas quid? I, 231. eius origo. I, 237.
Prouincia an ſit respublica? II, 129.*
Prouocatio ad quem ſuprema dirigenda ſit? II, 157.*
ψεῦδος Graecis et mendacium et falſiloquium denotat. I, 201. *
Pudicitiam an vi liceat defendere? I, 186. alterius non laedenda. I, 192. eius ſollicitationi a quibusdam grauior poena propoſita, quam ſtupro violento. I, 192.*
Pupillorum et tutorum mutua obligatio. II. 75.
Puniendi qui ſint? II, 163. an et vniuerſitates? II, 163.

R.

R*Apina* quid? I, 321.
Raptorem inter et raptam an nuptiae ratae ſint? II, 29.
Recht quid Germanis? I, 9.*
Reformandi ius imperanti competens. II, 187.
Regalia quid? II, 135.* maiora et minora. *ibid.*
Regnum. vid. *imperium.* an a monarchia differat? II, 116. hereditarium cuius ſit originis? I, 105.*
Religio non conſiſtit in ſola probitate vitaeque integritate. I, 127.*.
Relocatio tacita. I, 363.
Remiſſio quid? et quomodo fiat? I, 411.
Repraeſentationis ius aequitati naturali conſentaneum. I, 299. ei an et inter collaterales ſit locus? *ibid.*
Repreſſaliae quid? et quid circa eas iuſtum ſit? II, 205.
Reſeruationes mentales reſpuit iusiurandum. I, 208.
Res nullius quaenam? I, 241. amiſſae et furtim, vel vi ſurreptae manent in dominio prioris domini. I, 241. alienae dominis reſtituendae. I, 323. diuiduae et indiuiduae quomodo diuidendae. I, 270.
Respublicae quomodo oriantur? II, 18. et 194. ſequ. Achaicae II, 119. cur inſtitutae? II, 106. quomodo iuſtae a latronum coetibus differant? II, 106. earum finis. II, 106. ſequ. mixtae quid? II, 118. earum forma quae veteribus viſa ſit optima? II, 118. * foe-

deratae quae? II, 119. quot perſonae conſtituant rempublicam? II, 107. ſequ. an ſine territorio conſiſtat? II, 108. pacta et decretum, per quae populus coaleſcit in rempublicam. II, 109. ſequ. eius formam nouam aliquando victores victis obtrudunt. II, 114. in omni rep. eſt imperium ſummum et ἀνυπεύθυνον. II, 129. ea euerſa, ciues eſſe deſinunt. II, 229. an et forma priore mutata. II, 230.

Reſtitutio rei alienae, quando neceſſaria, vel non? I, 323. ſequ.

Retrouenditionis pactum. I, 357.

Reus ſtipulandi vel promittendi. I, 374.

S.

Sacra. Circa ea ius maieſtatis. II, 183. in quonam illud conſiſtat? II, 184. ſequ.

Sanctitas Dei non eſt iuris naturae principium. I, 69.

Sanitas alterius non laedenda. I, 179.

Satio, ſpecies acceſſionis. I, 264.

Satisfactio quid et quotuplex? I, 211. quomodo praeſtanda? I, 212.

Scholarum cura pertinet ad principem. II, 188.

Scotatio, ſpecies traditionis ſymbolicae. I, 276.

Scriptura ſacra an principium cognoſcendi I. N? I, 16.

Scriptura loco ſermonis eſt. I, 195. quid circa eam iuſtum? I, 262.

Scrupuloſa conſcientia quid? I, 41.

Scrupulus quid? *ibid.* *

Securitas ciuium, finis rerumpublicarum? II, 107. in quo conſiſtat. II, 150.

Senes an recte contrahant nuptias? II, 32.

Sermonem homo prae brutis peculiarem habet. I, 194. Quid ſit ſermo? I, 195, quomodo illo vtendum? I, 196. ſequ.

Serui mercenarii cuius conditionis? II, 82. itemque obnoxii? II, 84. ſequ. vtrorumque officia erga dominos. II, 87. familiares qui? II, 90.

Seruilis hominum vitiis deditorum ſtatus. I, 42. *

Seruitus in re aliena quid? I, 282 perſonalis et realis I, 282.

Seruitus hominum obnoxia an ſit contra ius naturae? II, 78. an quis in eam ſe ipſe addicere poſſit? II, 79. quomodo finiatur? II, 88. quotuplex? II, 77.

Seruus quis? II, 77.

Socialitas an principium I. N? I, 75.

Socidae contractus. I, 363. *

Societas quomodo conſtituatur? II, 13. quid? II, 14. ratione

ratione finis diuerſae ſunt ſocietates. II, 15. aliae iuſtae et licitae, aliae iniuſtae et illicitae. II, 15. aliae vltroneae, aliae coactae. II, 16. ſimplices aliae, aliae compoſitae. II, 18. aequales vel inaequales. II, 19. initur conſenſu. II, 17. habetur pro vna perſona. II, 20. Eius obligationes eaedem, ac ſingulorum hominum. II, 21. quales illae ſint ratione ſociorum? II, 22. ratione aliorum. II, 23. 24.

Societas contractus. I, 379. ea eſt vel vniuerſalis, vel generalis, vel ſingularis. I. 380. ſequ. an ea liceat excedere inuito ſocio? I, 382. coniugalis. vid. *coniugium:* paterna vid. *parentes.* herilis vid. *ſeruitus.* familiae. vid. *familia.*

Sociorum officia. II, 25. ſibi inuicem tenentur ad praeſtandam euictionem. I, 274.

Solutio quid? et quid circa eam iuſtum ſit? I, 407. ſequ.

Somnia an imputentur? I, 106.*

Specificatio, ſpecies acceſſionis, et quid circa illam iuſtum ſit? I, 259.

Sponſalia quid? II, 30,

Sponſio quid, et quid circa eam iuſtum ſit? II, 213

Sponſoris pacis officium. II, 209. 221.

Spontanea actio quae? I, 58.

Spontaneitas quid? I, 53.

Status quid? II, 2. phyſicus et moralis. II, 2. naturalis et aduentitius. II, 3. naturalis an hic opponatur ſtatui brutorum? II, 4. eſt ſtatus aequalitatis II, 5. et libertatis. II, 6. in eo vigere debuit ius naturae. II, 7. non ergo in eo ius omnium in omnes. II, 9. in eo viuentibus ius belli eſt. II, 10. pacta in illo maxime neceſſaria. II, 11. an tanta eius miſeria, quanta vulgo illi tribuitur? II, 12. ei cur ſtatum ſocialem praetulerint homines? II, 13. ſocialis quid? II, 14.

Status integritatis an principium iuris naturae? I, 74. ciuilis omnibus fere gentibus placuit. II, 100. vera eius rei cauſſa. II, 101. ſequ.

Status mutatio modus ſoluendi obligationes. I, 416.

Submiſſio voluntatum quid? II, 115.*

Succeſſio teſtamentaria an et quatenus iuris naturae? I, 268.

Succeſſio ab inteſtato, eius fundamentum. I, 285. ſequ. liberorum. I, 297. ſequ. adſcendentium. I, 301. collateralium. I, 302. ſequ. qualis in regnis ſucceſſiuis obtineat? II, 142 ſequ. Francica et Caſtellana. II, 143.

Succeſſiuum imperium quid? II, 143.
Superficiei ius. I, 281.
Superſtitio quid? I, 132. eius effectus et cum atheiſmo comparatio. I, 133. *
Suum quid quisque dicat? I, 175. 231.
Συμβολαι, σύμβολα, συμβόλαια commercia cur Graecis dicta? I, 328.
Synodi cur et quomodo indicendae? II, 187.*
Syſtema ciuitatum quid? II, 18. * II, 119. iſtorum diuerſiſſimae ſpecies II, 128.

T.

TAcere quando liceat interrogatis? I, 200.
Taciturnitas quid? I, 201.
Talionis ius an locum inueniat? II, 165.
Temperamentum an impediat libertatem voluntatis? I, 54.
Territorium occupatum cuius ſit? I, 243.
Teſtamentum. vid *Succeſſio*. eius origo. I, 268. quid ſit? *ibid.* et 286. an ex iure naturae? I, 287. ſequ. quid ex mente Grotii? I, 290.
Theocratia moralis an principium iuris naturae? I, 76.
Theſaurus inuentus cui cedat? I, 249.
Tignum iunctum an ſolui queat? I, 261.*.
Timor Dei quid? I, 131.
Tractatus quid? I, 389.*.
Traditio quid? I, 266. an ad transferendum dominium neceſſaria? I, 275. quotuplici modo fiat? I, 276. et 284. ſymbolica. I, 276. quis per eam transferre poſſit dominium? I, 277. ex qua cauſſa per eam transferatur dominium? I, 278. ſequ. fieri debet accipienti. I, 284. ante eam cuius in venditione ſit periculum? I, 353.
Transactio quid? 389. II, 75.
Tributa indicere ius maieſtaticum. II, 168. quid circa ea iuſtum? II, 179. ſequ.
Tutela quid? I, et quamdiu duret? II, 75, ſuprema ius imperantium. II, 169.*
Tutorum et pupillorum mutua obligatio. II, 75.
Tyrannis quid? II, 117. inter eam et monarchiam quid interſit? II, 122.
Tyrannicae artes. II, 122.*.

V.

VAletudinis cura vnicuique incumbit. I, 44.
Vectigalia. vid. *tributa.*
Venatio, ſpecies occupationis. I, 244. ſequ.
Venditae, et nondum traditae rei penes quem periculum? I, 353.
Venditor emtori rei venalis qualitates indicare debet. I, 351. ad euictionem

nem praeſtandam eſt obligatus. I, 356.
Veneratio quid? I, 87. *.
Veracitas quid? I, 202.
Verbis nemo laedendus. I, 193. eorum notione recepta vtendum, I, 197.
Veritas quid? I, 202.
Verna quis? II, 87.
Victi, in eos quomodo adquiratur imperium? II, 206. iis victor aliquando nouam imperii formam obtrudit. II, 114.
Vindicans rem quid b. f. poſſeſſori reſtituat? I, 311.
Vindicatio effectus dominii. I, 306. 311.
Vis externa an impediat libertatem voluntatis? I, 56. quando illi cedendum? I, 111.
Vita, eius ſeruandae cauſſa an membrum abſcindere liceat? I, 165. ad eam ſeruandam vnusquisque eſt obligatus. I, 143. ſequ.
Vitia, ad ea onimo euellenda vnusquisque obſtrictus eſt. I, 149.
Vltronea actio quid? I, 58.
Vniuerſitates an puniendae? II, 163.
Vocatio diuina ſpecialis quid? I, 147. *.
Volenti an fiat iniuria? I, 399.*
Voluntas quid? I, 51. nihil decernit, niſi praelucente intellectu. I, 30. eius actus et natura. I, 52. ſpontaneitas et libertas. vid. *libertas*. antecedens et conſequens. I, 57. efficax et inefficax. I, 112. excolenda eſt. I, 148. et emendanda. I, 149. alterius non laedenda. I, 189.
Voluntas Dei, norma actionum humanarum. I, 62. ſequ. eadem eſt iuſtitiae diuinae fundamentum. I, 65. nihil aliud intendit, quam felicitatem noſtram. I, 77. ſequ.
Vrbs qualis ſocietas. II, 18.*
Vſucapio an iuris naturae? II, 323. *
Vſurae quid? I, 367. an iure naturae licitae? I, 368.
Vtilitas an fons iuris? I, 76. 78.
Vxor an ad maiorem, quam maritus, obſtricta ſit caſtitatem? II, 44. in eam an marito imperium competat? II, 45. ſequ.

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.